

Dorota Kulczycka

Karol Wojtyła – Jan Paweł II w filmie

Konteksty kulturowe i literackie

Uniwersytet Zielonogórski

W 20. rocznicę śmierci Papieża

Dorota Kulczycka

Karol Wojtyła – Jan Paweł II w filmie
Konteksty kulturowe i literackie

Zielona Góra 2025

RADA WYDAWNICZA

Mariusz Naczek (*przewodniczący*), Paweł Andrzejewski, Andrzej Bisztyga,
Bogumiła Burda, Joanna Dec-Pietrowska, Beata Gabryś, Mariusz Jenek,
Aleksandra Kruk, Franciszek Runiec (*sekretarz*)

UNIwersytet
Zielonogórski

RECENZJA

Mariola Marczak
Wiesław Ratajczak

REDAKCJA

Izabela Bednarz

KOREKTA

Aldona Reich

REDAKCJA TECHNICZNA

Elżbieta Kościańska

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2025

ISBN 978-83-7842-567-0

DOI <https://doi.org/10.59444/uz.9788378425670>

OFICyna WYDAWNICZA UNIwersytetu ZIElONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel. 68 328 78 64
www.ow.uz.zgora.pl, sekretariat@ow.uz.zgora.pl

Wstęp

Człowiek żyje prawdziwie ludzkim życiem dzięki kulturze. [...] Kultura jest właściwym sposobem istnienia i bytowania człowieka. [...] Kultura jest tym, przez co człowiek jako człowiek staje się bardziej człowiekiem: bardziej „jest” [...]. Naród bowiem jest tą wielką wspólnotą ludzi, którą łączą różne spojwa, ale nade wszystko właśnie kultura. Naród istnieje „z kultury” i dla „kultury”.

(Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość...*, s. 89)¹

Cel monografii

Przedmiotem zainteresowania w niniejszej monografii jest pewien kulturowy fenomen², jaki stanowi obecność motywu Jana Pawła II w wielu filmach, a pośrednio w literaturze, rzeźbie, malarstwie i fotografii, z którymi owe filmy prowadzą dialog. Fenomenem jest również wpływ Papieża-Polaka na rozwój kultury i sztuki, w szczególności zaś na film fabularny. Jan Paweł II bowiem zapoczątkował erę czynienia przez producentów, scenarzystów i reżyserów z autentycznej, historycznej postaci biskupa Rzymu filmowego protagonisty – zarówno głównego, jak

¹ Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przelocie tysiącleci*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2005, s. 89. Por.: Jan Paweł II, *Pierwsza pielgrzymka do Francji 30 maja – 2 czerwca 1980 r.*, Paryż, 2 czerwca 1980 r. *Przemówienie w siedzibie UNESCO. „W imię przyszłości kultury”*, nr 14, [w:] *Homilie i przemówienia z pielgrzymek. Europa, część 2, Francja, Hiszpania, Portugalia, kraje Beneluksu*, zespół red. P. Ptasznik [et al.], Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 104 (całość: s. 99-108).

² Pojęcia „fenomenu” używam tu w sensie potocznym, a nie Husserlowskim, fenomenologicznym. Rozumiem przez to słowo „coś niespotykanego, wyjątkowego, niezwykłego, pewne *novum*”. Jest to zgodne z jednym ze znaczeń pojęcia odnotowanym w *Słowniku wyrazów obcych*: „fenomen <gr. *phainômenon* = jasna, widoczna rzecz> 1. Rzadkie, niezwykle zjawisko, rzecz wyjątkowa, osobliwość, kuriozum. 2. osoba niezwykła, wyjątkowa, niezwykle uzdolniona, utalentowana. [...]”. *Słownik wyrazów obcych* PWN, PWN, Warszawa 1991, s. 262.

i epizodycznego. Wiąże się to poniekąd z wymowną diagnozą Wojciecha Kudyby i tych, na których się on powołuje:

Wśród literackich [a my dodajmy: również filmowych – D.K.] wizerunków Jana Pawła II znajduje się m.in. portret Papieża medialnego. Wiemy, że Ojciec Święty świetnie wpisywał się w potrzeby i możliwości współczesnej telewizji³ i „stał się największym teleewangelistą świata”⁴.

Obecność głowy Kościoła katolickiego w wielu polskich, ale i zagranicznych (szczególnie amerykańskich) filmach jest zjawiskiem do tej pory niespotykanym. On sam był fenomenem i czy jego „medialność” była czymś niecodziennym, nowym, czy jednak awangardowym? Następni papieże nie mają już bowiem takiej siły oddziaływania na kulturę pop, nie zaistnieli w niej tak, jak zaistniał Jan Paweł II. Co istotne, wielu twórców kina wykorzystywało jego sylwetkę do swoich produkcji, a przecież samo jego życie było jak film:

Sądzę, że najlepszym punktem wyjścia w przybliżeniu nastolatkom postaci Papieża Polaka i nauczania, jakie kierował on do ludzi młodych, jest ukazywanie niezwykłego życiorysu Jana Pawła II. Historia Karola Wojtyły jest tak niezwykła, że nadaje się na sensacyjny film, który można oglądać jednym tchem.

– pisała Magdalena Korzekwa⁵. Natomiast ks. Marek Lis w *Światowej encyklopedii filmu fabularnego* podawał:

Jan Paweł II [...] jest pierwszym papieżem, który wywarł tak znaczący wpływ na kino: do tej pory bowiem papież w oficjalnych wypowiedziach poruszali tematykę kina oraz pozostałych mediów [...] oraz pojawiali się w filmach dokumentalnych (już w l. 1898-1903 powstało kilka krótkich f. ukazujących Leona XIII, reżyserowanych przez m.in. Williama K. L. Dicksona; Pius XII był bohaterem m.in. filmu *Pastor Angelicus; Wojna wojnie*), lecz do pontyfikatu Papieża Polaka (1978-2005) nie wystąpiło zjawisko uczynienia z żyjącego papieża bohatera filmu fabularnego. Pierwszy z filmów fabularnych przybliżających postać Karola Wojtyły to zrealizowany krótko po wyborze Ojca Świętego film *Z dalekiego kraju* (reż. Krzysztof Zanussi, 1981), wkrótce po nim powstał biograficzny *Papież Jan Paweł II* (reż. Herbert Weise, 1984). Następne f. fabularne zaczęły powstawać dopiero po 20 latach [...]⁶.

³ Por. K. Wałpiuk, *Jan Paweł II – papież komunikacji i historycznego przełomu*, „Studia Teologiczne” 2009, nr 27, s. 169-186; T. Gabiś, *Jan Paweł II, czyli o papieżstwie w dobie masowych mediów*, 1.03.2020, <http://www.tomaszgabis.pl/2020/01/03/jan-pawel-ii-czyli-o-papiestwie-w-dobie-masowych-mediow/> [dostęp: 2.10.22].

⁴ M. Ikonowicz, *Papież medialny*, „Przegląd Tygodniowy” 1997, nr 21, s. 12 (całość: 12-13). Cały cytat: W. Kudyba, *Medialny, święty. Jan Paweł II w poezji współczesnej*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LXVIII, Literatura polska 1, Zeszyt specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły – Jana Pawła II, red. naukowi zeszytu M. Ołdakowska-Kuflowa, W. Kaczmarek, KUL, Lublin 2020, s. 477 (całość: s. 477-492).

⁵ M. Korzekwa, *Życie jako film. Jak mówić młodym o Janie Pawle II?*, „Katecheta” 2014, nr 4, numer poświęcony Janowi Pawłowi II, s. 114.

⁶ *Światowa encyklopedia filmu religijnego*, red. M. Lis i A. Garbicz, słowo wstępne K. Zanussi, Kraków 2007, hasło: Jan Paweł II, s. 201.

Autor opracowania wymienia wszystkie filmy, jakie do 2007 roku powstały o polskim Papieżu. Na kolejnych kartach *Encyklopedii...* pod poszczególnymi hasłami pojawiają się bardziej rozwinięte o nich informacje⁷.

Jan Paweł II to kapłan, aktor, poeta. Biskup, kardynał, papież, Święty. Duma wielu Polaków, chluba Kościoła katolickiego. Poważny, ale i z poczuciem humoru. Wyrozumiały, ale gdy trzeba – nieidący na żadne kompromisy, twardy i nieugięty. Przemawiający do tłumów, ale pragnący samotności i intymnej więzi z Bogiem. W świetle reflektorów i w oku kamer, a szukający miejsca obcowania sam na sam z sobą, sam na sam ze Słowem Bożym i z Chrystusem Eucharystycznym. Piszący, ale i przemawiający. Spotykający się z milionami osób, ale i z pojedynczym człowiekiem. Aktor. Teolog. Kaznodzieja. Polonista. Poeta i dramaturg. Pisarz. Filozof. Personalista. Mówca i uważny słuchacz. Hołubiony i podziwiany, ale i krytykowany, atakowany, zniesławiany. Kanonizowany po śmierci i obarczony piętnem potencjalnej dekanonizacji. Słuchany, podziwiany, a niezrozumiany. Bądź odwrotnie: szkalowany, oskarżany i – właśnie – niezrozumiany. Taki pokrótce jest los jednego z najślawniejszych Polaków świata – Świętego, którego jedni podziwiają, a inni chcą strącić z panteonu Beatyfikowanych i Kanonizowanych.

W 2020 roku minęła 100. rocznica urodzin Jana Pawła II. Mijają powoli dwie dekady od jego śmierci. A ci, którzy z zapartym tchem śledzili wiadomości radiowe i telewizyjne z ostatnich chwil Papieża na ziemi, a potem z jego pogrzebu, nie mogą się nadziwić, jak wiele się od tego czasu zmieniło, jakiemu przewartościowaniu – mimo beatyfikacji i kanonizacji – uległ sąd o polskim pontyfikacie. Oni jeszcze pamiętają łzy, skupienie, wstrząs, jakim była heroicznie znoszona choroba i śmierć Chrystusowego Namiestnika. Świat jednak pędzi dalej i dla młodych pokoleń Jan Paweł II jest już tylko postacią historyczną, niestety – dla wielu – negatywną, zniesławioną. Udział w tych dwóch skrajnie różnych procesach – krzewienia nauczania Jana Pawła II, upamiętniania jego geniuszu i jego świętości bądź odwrotnie: zniesławiania i odwracania, zapominania jego nauki – biorą również ludzie sztuki, twórcy kultury. Niemalą rolę odgrywa w tym kino, teatr, literatura. Powstało już wiele filmów, książek, albumów ze zdjęciami, dokumentów o niezwykłym Papieżu⁸. Te jednak nie będą głównym przedmiotem niniejszych badań. Celem jest prześledzenie prezentacji Jana Pawła II przede wszystkim w takich dziełach filmowych (a pośrednio literackich, naukowych, w dziełach sztuki itd.), w których

⁷ Zob. tamże, s. 203-209, a także s. 344, 395-398, 546 i in.

⁸ W całej monografii przyjmuję następującą zasadę: w odróżnieniu od innych papieży, a także od fikcyjnego Jana Pawła II historyczną postać Papieża-Polaka będę pisał wielką literą (Papież). Czynię tak ze względu na okazywany Mu szacunek, ale również ze względu na wspomniane wyróżnienie.

Ojciec Święty potraktowany jest nie tylko jako temat, lecz również jako motyw – pojawiający się czy to w aluzji słownej, czy we wspomnieniu, w dowcipie bądź plotce, facecji czy żarcie, na rysunku, obrazie, fotografii i fotomontażu, w rzeźbie, w krótkim filmowym epizodzie – na zasadzie gry aktorskiej bądź mockumentu itd. Można je nazwać „śladami obecności” lub „niemą obecnością” Jana Pawła II w filmach. Z natury rzeczy brane będą też pod uwagę literackie pierwowzory filmów (*casus Zbrodni ojca Amaro* uwzględnionej w 1 tabeli) bądź seriali, ewentualnie ich nowelizacje (*casus* serialu *Ranczo*).

Jan Paweł II wszedł, jak żaden inny papież, do kultury i popkultury i ten fenomen zasługuje na specjalne omówienie. I nie chodzi tylko o liczne już dzieła o Karolu Wojtyłe – Janie Pawle II. Badanie śladów obecności jest zupełnie czym innym niż badanie tekstów kultury w całości poświęconych Papieżowi. Te ostatnie bowiem mają najczęściej charakter biograficzny, historyczny, dokumentalny i nie oddają tego, co powieści, filmy, w których Jan Paweł II funkcjonuje jako bohater epizodyczny, jako znak pamięci utrwalonej w fotografii, obrazie, urywku nagrania archiwalnego, mockumentu itd.⁹ Z jakiej jeszcze przyczyny mniejszą wagę skupiam na obrazach poświęconych sylwetce wielkiego Polaka, jedynie wymieniając co niektóre z nich w tabeli 3 zamieszczonej na końcu monografii lub czyniąc do nich aluzje? Czynię tak, gdyż zazwyczaj te utwory – dokumentalne, sfabularyzowane, biograficzne, religijne – mają jasno określony cel: przybliżyć widzom postać nietuzinkowego Polaka, zaakcentować i udowodnić bądź jego świętość, bądź człowieczeństwo („ludzkie” oblicze), a najczęściej – co zrozumiałe – jedno i drugie. Mają w pewnym sensie charakter hagiograficzny i historyczny. Teleologia jest w nich raczej oczywista: służą ewangelizacji, pouczeniu nie tylko o religijnym, ale również dziejowym wymiarze pontyfikatu. Odsłaniają kulisy wydarzeń w dziejach nie tylko Polski, ale i świata – wydarzeń nieobcych papieżowi z wadowicką metryką. Szczególnie reprezentatywny pod tym względem jest *Z dalekiego kraju* Krzysztofa Zanussiego (1981), gdzie więcej jest najnowszej wówczas historii Polski niż historii pontyfikatu. Natomiast filmy z jedynie migawką z Ojcem Świętym – często bardzo świeckie, komediowe, katastroficzne, dramaty, sitcomy, thrillery itd. – wbrew pozorom, pokazują nieraz znacznie więcej prawd o recepcji fenomenu, jakim był dla świata Jan Paweł II, niż biograficzne „laurki” w całości koncentrujące się na pontyfikacie Karola Wojtyły. W miejsce jedno-

⁹ Wyjątkiem wśród filmów dokumentalnych omówionych w niniejszej książce będą dwie produkcje w reżyserii rosyjskiej artystki Tamary Elżbiety Jakżyny. Wszystkie zaś możliwe obrazy zostaną zarejestrowane w trzech różnych, obszernych tabelach, które osobiście uważam za bardzo ważną część niniejszej monografii.

znaczności pojawia się wieloznaczność. Obok kultu i powagi – humor, błazenada, szyderstwo, odbrażawianie, cynizm, żart, kłamstwo, kicz. Dopiero w tych filmach (traktujących papieża niejako „przygodnie”) widać, jak naprawdę funkcjonował Jan Paweł II w społeczeństwie polskim, w kraju i na emigracji, a także w świecie wśród obcokrajowców i bynajmniej nie tylko wśród wierzących, wśród katolików. Trzeba jednak zastrzec, że motywy Jana Pawła II wplecione do beletrystyki i filmów mówią nie tyle o nim, ile o innych bohaterach, np. tych, którzy filmują się z papieżem, robią sobie z nim zdjęcie lub gotowe już zdjęcie stawiają na biurku. Takie ujęcia nie zawsze komunikują coś o Papieżu, ale zawsze o tych, którym ten motyw (obraz, fotografia, wspomnienie, anegdotka, kawał itd.) towarzyszy. Mówią też wiele o samych filmowcach.

Prześledzenie różnych sposobów obecności Jana Pawła II w filmach stało się głównym celem napisania tej monografii. Służą temu zarówno syntezy (np. rozdział o odjanopawleniu i dewoptylizacji), jak i analizy i interpretacje (interpretacja *Inwazji barbarzyńców*, rozdział o *Być jak John Malkovich* i o *Spiskowcach rozkoszy*, rozdział o umieraniu i śmierci Papieża, a zatem *Trzy minuty. 21'37* oraz o prześmiewczych: *Eurotripie* czy *Miasteczku South Park*). Wszystkie one, zarówno syntezy, jak i analizy nie wyczerpują problemu, dlatego do monografii dodane są trzy różne tabele, spośród których pierwsza wydaje się szczególnie niezbędna. To właśnie ona odślania fenomen medialności papieża, zaistnienia jego również w takich filmach, w których nikt by się nie spodziewał wzmianki o nim ani jego wizerunku¹⁰. Unaocznieniu zjawiska służą nie tylko rozbudowane

¹⁰ W niniejszej pracy, jak zauważa w recenzji wydawniczej Pani prof. Mariola Marczak, posługuję się terminem „wizerunek”, który „ma już swoją narzucającą się przynależność do sfery komunikacji wizerunkowej i PR (*Public Relations*)”. Oczywiście, w pewnym sensie w badaniach była mi bliska i ta perspektywa (Jan Paweł II jako postać medialna, osoba publiczna dbająca o dobre relacje z publicznością, świadoma, że jest pokazywana oczom tysięcy widzów), ale mój punkt widzenia jest – jak zresztą suponuje Recenzentka – rzeczywiście odmienny, skłania się bardziej ku antropologii i ku literaturoznawczym, filmoznawczym czy po prostu kulturoznawczym odczytaniom. Według internetowego *Słownika języka polskiego PWN*, wizerunek ma dwa podstawowe znaczenia: „1. «czyjaś podobizna na rysunku, obrazie, zdjęciu itp.»; 2. «sposób, w jaki dana osoba lub rzecz jest postrzegana i przedstawiana»” (hasło: Wizerunek, *Słownik języka polskiego PWN*, <https://archive.ph/20130504032421/http://sjp.pwn.pl/lista.php?co=wizerunek#selection-393.0-804.0> [dostęp: 7.07.2024]). Owe dwie konotacje są obecne i wykorzystywane w niniejszej monografii. Chodzi o wizerunek, czyli obraz Papieża w sensie dosłownym (zdjęcia, nagrania archiwalne, portrety itd.), ale też metaforycznym, percepcyjnym, powstającym na drodze recepcji u bohaterów, reżyserów, aktorów, literatów itd. Przykładowymi pracami, w których jednak nie bierze się pod uwagę medialnego image'u bohatera, kreowania marki itp., są: *Wizerunek Żyda w polskiej kulturze ludowej* (A. Cała, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992); *Wizerunek Ryszarda Kapuścińskiego w Internecie* (W. Muszyński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2008); *Wizerunek Jarosława Kaczyńskiego w telewizyjnych reklamach politycznych przed katastrofą smoleńską i po katastrofie* (M. Adamik-Szysiak, Wydawnictwo

cytaty z dialogów bądź opisy przestrzeni naznaczonej ową obecnością, ale również ilustracje z kadrami z wybranych filmów.

Konteksty i kontekstualizacje

Dziedziną sztuki, którą stosunkowo najczęściej zestawia się ze sztuką filmową, jest literatura. Koncepcję filmu jako sztuki „przyliterackiej” rozwinął w Polsce Bolesław Włodzimierz Lewicki, którego zdaniem „kino jest widzialną i słyszalną literaturą”¹¹. Sprawa powinowactw czy interferencji sztuk jest złożona i wcale niełatwo jednoznacznie ją rozstrzygnąć czy dookreślić. Niewątpliwie film często korzysta z literatury, a literatura z filmu. Obie sztuki łączy słowo, narracja, fabuła i bohater. Można nawet powiedzieć, że film, przejmując dotychczasowe zadania literatury, stał się w XX wieku wielkim narratorem, że – jak to właśnie ujmuje Lewicki – z racji funkcji kulturalnej i społecznej jest drugim nurtem literatury¹². Henryk Depta zgłasza w tej kwestii poważne zastrzeżenia. Odnosząc się do słów Lewickiego, że „prawie wszystkie filmowe środki wyrazowe mieszczą się w ramach stylistyki literackiej”¹³, pisze: „Literatura jest sztuką słowa. Film jest sztuką wizualnych obrazów ruchomych i to stanowi o zasadniczej różnicy struktury obu tych dziedzin sztuki. W tej sytuacji trudno stwierdzić, że film jest literaturą”¹⁴. Podobnie odmienna jest struktura widowiska filmowego i widowiska teatralnego, a ponadto interesujących nas tutaj takich dziedzin sztuk, jak: rzeźba – obraz – fotografia – film dokumentalny (nagranie archiwalne). Dochodzą do tego Bachtinowskie gatunki („żanry”) mowy, w tym przypadku są to: plotki, pogłoski (za życia i pośmiertne), legendy, kawały i anegdoty.

Niezależnie od diametralnych różnic między sztukami i dziedzinami kultury, między gatunkami filmowymi i gatunkami literatury pisanej bądź ustnie przekazywanej, będą nas interesować różne płaszczyzny powinowactw: adaptacje i ekranizacje, cytaty, nawiązania ikoniczne, zdjęciowe, słowne; mockumenty i inne montaże (np. zdjęć postaci fikcyjnych łącznie z historyczną, jaką był Jan Paweł II).

Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2012) czy – co dla nas istotne – *Wizerunek Jana Pawła II w propagandzie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (M. Czerwiński, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008).

¹¹ B.W. Lewicki, *Podstawowe zagadnienia budowy utworu filmowego*, [w:] *Zagadnienia estetyki filmowej*, red. R. Dreyer, Warszawa 1955. Cyt. za: H. Depta, *Kultura filmowa – wychowanie filmowe*, Warszawa 1979, s. 11.

¹² Cyt. za: H. Depta, dz. cyt., s. 11.

¹³ B.W. Lewicki, *Wprowadzenie do wiedzy o filmie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964, s. 53.

¹⁴ H. Depta, dz. cyt., s. 12.

Słowo o metodologii

Najbardziej istotnym w niniejszej monografii problemem jest kwestia prezentacji Ojca Świętego, utrwalania w filmach o różnej tematyce i charakterze pamięci o nim. Czy owa pamięć jest w jakiś szczególny sposób pielęgnowana, czy też – w obliczu takich zjawisk jak dewoitylizacja, odjanieprawienie, zamysły dekanonizacji, *cancel culture* oraz *virtue signaling*, o których piszę w osobnym rozdziale – ośmieszana bądź dewaluowana? Z tego względu najważniejszymi metodologiami badawczymi są: studia dotyczące aksjologii dzieł literackich prowadzone w duchu etyzmu (zwrotu etycznego), semiotyka zorientowana na znak audiowizualny i powiązana z teoriami powinowactw oraz studia pamięciologiczne (*memory studies*). Punktem wyjścia dla rozważań etycznych będzie przede wszystkim pytanie o sens pojawiania się w filmach autentycznej lub sfingowanej postaci Jana Pawła II, jego obrazu lub fotografii, aluzji do niego lub jego nauczania bądź też plotek na jego temat.

Wiele w tym względzie zależy od interpretatora (od jego hierarchii wartości), ale również – od reżysera (a pierwotnie od scenarzysty). Są reżyserzy, którym bliska jest problematyka aksjologiczna. Z polskich twórców należy do nich m.in. Krzysztof Zanussi, o którym Mariola Marczak pisze:

Jego filmy są kojarzone z określonymi cechami stylistycznymi, takimi jak intelektualny dyskurs prowadzony za pośrednictwem obrazu filmowego, stałe zainteresowanie problematyką **etyczną i metafizyczną** [podkr. moje – D.K.], dychotomiczne układy widoczne zwłaszcza w ukazywaniu postaci w parach przeciwnych bohaterów, wreszcie posługiwanie się formą platońskiego [...] dialogu¹⁵.

Istotnym problemem jest u Zanussiego *prawda*, w której istnienie Zanussi wierzy i która w jego filmach „pozostaje w perspektywie dążenia”¹⁶. W innym miejscu Mariola Marczak o bohaterach filmów Zanussiego pisze:

Niewidzialny świat wartości staje się dla Człowieka siłą niezwykłą, której wszystko w nim służy. Człowiek jest „personą”, jest istotą moralną, bowiem potrafi poświęcić swe istnienie za to, co niewidzialne¹⁷.

¹⁵ M. Marczak, *Niepokój i tęsknota. Kino wobec wartości. O filmach Krzysztofa Zanussiego*, Olsztyn 2011, s. 7.

¹⁶ Tamże, s. 10.

¹⁷ Taż, *Człowiek w obliczu wartości. Antropologia postaci filmowych Krzysztofa Zanussiego*, „Studia Filmoznawcze”, t. 26, Wrocław 2005, s. 155 (całość artykułu: s. 155-170). Por. też, *Postać filmowa jako nośnik religijnego znaczenia. Ekranowe obrazy osób konsekrowanych w polskim kinie i telewizji od 2000 roku w funkcji socjokulturowego przekazu na temat współczesnej religijności*, „Media, Kultura, Komunikacja Społeczna: zeszyty naukowe Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UWM” 2016, t. 12, nr 2, s. 49-69.

Ów personalizm, rozumiany w perspektywie ewangelicznej i eschatologicznej, bliski był również samemu Karolowi Wojtyła. Jako profesor filozofii był on jego współtwórcą¹⁸.

Wracając do badań nad wartościami w sztuce, szczególnie w sztuce słowa, należy zauważyć, że już w 1994 roku Stefan Sawicki spostrzegł ich renesans:

Problematyka aksjologiczna jest jednak ostatnio coraz bardziej widoczna w myśli ludzkiej jako przeciwwaga w stosunku do procesu urzeczowiania i neutralizacji – w aspekcie wartości – współczesnej kultury. Wywalcza też sobie powoli należne miejsce w obrębie poszczególnych nauk, zwłaszcza humanistycznych¹⁹.

Zwrot etyczny i aksjologiczny miały być reakcją na „zimny” strukturalizm, ale przecież stanowiły i są nadal *antidotum* na badania prowadzone z pozycji poststrukturalistycznych, dekonstrukcjonistycznych i postmodernistycznych znoszących logocentryzm i kult wyśmiewanej jako „jedna jedyna słuszna” prawdy²⁰. W takim sensie kontynuują linię tradycyjnie pojmowanej hermeneutyki, szczególnie zalecającej (np. przez Paula Ricœura) poszukiwanie prawdy, sensu i zrozumienia. Według zaś Sawickiego:

Problematyka aksjologiczna w badaniach literackich wyznacza trzy główne kręgi zainteresowań. Można opisywać i interpretować wartości w różny sposób ujawniane w literaturze, poznawać wartość literatury oraz badać literaturę jako wartość „dla”²¹.

Ich „opis” jest zawsze związany ze światopoglądem badacza, nawet jeśli ten próbuje skrzętnie to ukryć. W tym znaczeniu należałoby zgodzić się z Andrzejem Szahajem, który zauważa, że „Nie istnieje żadna całkowicie neutralna aksjolo-

¹⁸ Personalizm pojawił się w XIX w. w Europie u Friedricha D.E. Schleiermachera jako sprzeciw wobec urzeczowieniu człowieka. Karol Wojtyła swoją wizję personalizmu ukształtował „na trzech filarach: tomizmie, fenomenologii i mistycyzmie”. Podobnie jak Mieczysław Albert Krąpiec „osadził na doświadczeniu osobowym”. *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 8, Pap-Sc, Lublin 2007, hasło: personalizm, oprac. I. Dec, s. 126 (całość: 122-127). Zob. więcej: np. W. Chudy, *Personalizm jako podstawa formacji duchowej w ujęciu Jana Pawła II*, [w:] *Jan Paweł II – mistrz duchowy. Praca zbiorowa*, Lublin 2006; R. Skrzypczak, *Osoba i misja. Podstawy eklezjologii misyjnej w świetle personalizmu papieża Jana Pawła II*, Warszawa 2005 i in.

¹⁹ S. Sawicki, *Wartość – sacrum – Norwid. Studia i szkice aksjologiczne*, Lublin 1994, s. 75.

²⁰ Jak przypuszcza Krzysztof Wieczorkiewicz, relatywizacja prawdy, uzależnianie jej od subiektywnych sądów może doprowadzić do „pewnego zawężenia horyzontów – świadomego zamknięcia się człowieka w świecie wytworów własnej świadomości, a tym samym – odcięcia się od transcendentnych źródeł prawdy”. Tenże, *Od reprezentacji do interpretacji*, [w:] *Filozofia i etyka interpretacji*, red. A.F. Kola, A. Szahaj, Universitas, Kraków 2007, s. 63. O nastawieniu samego Karola Wojtyły wobec uzależniania prawdy od świadomości, a nie od bytu zob. np. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Znak, Kraków 2005, s. 16-17.

²¹ S. Sawicki, dz. cyt., s. 76.

gicznie perspektywa poznawcza”²², szczególnie w badaniach humanistycznych. Tak samo jak literaturę, można badać film: jako wartość (artystyczną)²³, jako rezerwar różnych wartości, np. etycznych i estetycznych, światopoglądowych i humanistycznych oraz jako wartość „dla” – dla współczesnych i potomnych. Oczywiście „obiektywna” wartość filmu nie musi iść w parze z uznaniem jego za etyczny czy moralny²⁴.

W kontekście powyższego można stwierdzić, że istotną teorią, ale i metodologią badawczą są również *memory studies*, o których Agata Czajkowska pisze:

Badania pamięci są obecnie prowadzone m.in. w filozofii, historii, kulturoznawstwie, medioznawstwie, literaturoznawstwie, politologii, socjologii, psychologii, a także w pedagogice. [...] *Memory studies*, jako wciąż rozwijająca się dziedzina, obejmują szeroki zakres badań nad wszelkiego rodzaju zjawiskami pamięci i są multidyscyplinarne²⁵.

Owa inter- czy multidyscyplinarność (filmoznawstwo – religioznawstwo – socjologia – literaturoznawstwo) implikuje synkretyzm metodologiczny, łączący badania kulturowe z socjologią, analizy literackie z filmowymi, a przy okazji *sui generis* komparatystykę i badania semiotyczne i intersemiotyczne. Semiotyka – jak pisze Anita Has-Tokarz – umożliwia „skumulowanie niejednorodnego znakowo materiału (literatury, filmu, komiksu, serialu telewizyjnego itd.), a ponadto heterogenicznych systemów komunikacyjnych [...]”²⁶. Pozwala też przyglądać się nieraz z pozoru mało istotnym znakom z większą uwagą i widzieć ich sens w szerszej perspektywie²⁷. Kiedy badamy związki filmu z literaturą, rzeźbą, malarstwem, fotografią, pomocna wydaje się również teoria powinowactw, o której wspomniana badaczka pisze:

Jak twierdzi Jerzy Ziomek, autor inspirującej koncepcji fabularnej wspólnoty sztuk²⁸, „fabuła może się artykułować w narracjach zbudowanych z różnych kodów. Tę samą fabułę

²² A. Szahaj, *Zwrot antypozytywistyczny dopełniony (zamiast wstępu)*, [w:] *Filozofia i etyka interpretacji*, s. 10–11.

²³ S. Sawicki pisze, że jest to kwestia albo teorii, albo recepcji i mechanizmu społecznego kreowania arcydzieł. S. Sawicki, dz. cyt., s. 82.

²⁴ Zob. więcej: M. Kornatowska, *Czy artyści są odpowiedzialni za stan świata?*, „Kino” 2003, nr 2, s. 38–41; *Poszukiwanie i degradowanie. Sacrum w kinie*, red. M. Przyłipiak i K. Kornacki, Gdańsk 2002.

²⁵ A. Czajkowska, *Memory studies – multidyscyplinarna podróż w poszukiwaniu metody*, „Pareja” 2022, nr 2 (18), s. 39 i 40 (całość: s. 39–54).

²⁶ A. Has-Tokarz, *Horror w literaturze współczesnej i filmie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, s. 13.

²⁷ O kulturze współczesnej nastawionej na „audiowizualne doświadczenie świata” zob. więcej: M. Hopfinger, *Kultura współczesna – audiowizualność*, Warszawa 1985, s. 58. Por. też, *Kultura audiowizualna u progu XXI wieku*, Warszawa 1997.

²⁸ J. Ziomek, *Powinowactwa przez fabułę*, [w:] *Powinowactwa literatury. Studia i szkice*, Warszawa 1980, s. 10–11.

można opowiedzieć językiem literatury, filmu, dzieła plastycznego, teatru. Ta sama fabuła współtworzy różne dzieła, które dzięki temu są porównywalne²⁹ i tworzą wspólny kontekst, niezmiernie ważny w perspektywie odbioru³⁰.

Istotna w teorii powinowactw jest też teoria recepcji: jakie zespoły znaczeń odczytuje z danych komunikatów i ich wzajemnych inklinacji nie tylko autor/producent/reżyser itd., ale i odbiorca.

Z racji tego, że największą wagę przywiązuję, jako autorka niniejszej monografii, do tabel zamieszczonych na końcu książki, jednoznacznie ilustrujących obecność Jana Pawła II w najrozmaitszych pod względem gatunkowym i tematycznym filmach, posługuję się również pewną namiastką badań ilościowych, znamienych dla nauk ścisłych. Jak bowiem stwierdził David Silverman, cechy przypisywane metodom jakościowym są: miękkie, elastyczne, subiektywne, polityczne, spekulatywne i ugruntowane w rzeczywistości. Są to często studia przypadków³¹. Owszem, w niniejszej monografii pojawiają się owe *case studies*, drobiazgowo analizy filmów pod danym kątem, ale również próby dokonania syntez. Właśnie wspomniane już niejednokrotnie tabele ratują ową pracę przed przypadkowością, dając wyobrażenie o zasięgu oddziaływania motywów i wątków związanych z „polskim Papieżem”.

Sens monografii w kontekście stanu badań

Do tej pory nikt nie zajmował się problematyką, która jest przedmiotem badań w niniejszej monografii. Owszem, przyglądano się filmom i dziełom literackim, których bohaterem był Jan Paweł II, jednak nikt nie dokonał przeglądu filmów, w których pojawia się on w sposób „migawkowy”, epizodyczny, „przypadkowy”. Tym bardziej nie ma pracy zbierającej niezliczone przykłady obecności Jana Pawła II w filmach. „Zbierającej niezliczone” to oczywiście oksymoron – zdają sobie sprawę z tego, że mimo wysiłku przeszukania wielu filmów, niniejsza monografia będzie niekompletna. Zawsze można będzie jeszcze natrafić na filmy, w których pojawia się nawiązanie do „polskiego Papieża”, niezarejestrowane w żadnej z tabel. Chociaż nie powstało jeszcze kompendium wiedzy o obecności Jana Pawła II w filmach, niemniej jednak zainteresowanie badawcze dziełami o nim jest dość spore. Warto wskazać przynajmniej niektóre pozycje.

²⁹ Tamże, s. 194.

³⁰ A. Has-Tokarz, dz. cyt., s. 11.

³¹ D. Silverman, *Interpretacja danych jakościowych. Metody i analizy rozmowy, tekstu i interakcji*, tłum. M. Głowacka-Grajper, J. Ostrowska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 53.

Szczególnie od momentu ogłoszenia Karola Wojtyły Papieżem, a potem w czas jego śmierci, w czas beatyfikacji, kanonizacji, kolejnych rocznic, np. niedawno: setnych urodzin, powstają rozprawy i artykuły naukowe oraz hasła encyklopedyczne na temat filmów jemu poświęconych. Nie sposób ich nawet wszystkich wyliczyć, tym bardziej, że są i – jak się można spodziewać – będą nadal tworzone. Pomijając opracowania haseł w *Światowej encyklopedii filmu religijnego* pod red. ks. Marka Lisa i Adama Garbicza³², przeglądy³³ oraz recenzje filmów w różnych pismach i portalach, wymieńmy dla przykładu artykuły: ks. Grzegorza Głęba *Reżyserzy powołania – Karol Wojtyła na szklanym ekranie*³⁴ czy – bardziej już o sztukach scenicznych – Emanueli Bednarczyk-Stefaniak *Dwie wersje dramatu Brat naszego Boga Karola Wojtyły – dwa sposoby prezentacji przeżyć wewnętrznych głównego bohatera*³⁵. Oczywiście nie jest to artykuł o obecności przyszłego papieża w sztuce, ale o zaistnieniu jego dzieła we współczesnej kulturze.

O wiele bardziej rozwinięty jest stan badań dotyczący analogicznego problemu w literaturze. Również w jej przypadku rośnie liczba dzieł, w których głównym bohaterem pozostaje Karol Wojtyła-Jan Paweł II. Wśród nich na czoło wysuwa się antologia w opracowaniu Krzysztofa Dybciaka *Jan Paweł II w literaturze polskiej*, monografie tegoż: *Karol Wojtyła a literatura* i *Pisarz, który został papieżem* oraz artykuł *Jan Paweł II jako postać literacka*³⁶. Pewne utwory irlandzkie, w których pojawia się jedynie aluzja, najczęściej niewybredna, do Jana Pawła II, uwzględniłam z Elżbietą Gazdecką w artykule *Wizyta w Irlandii. Między prawdą historyczną*

³² *Światowa encyklopedia...*

³³ Zob. np. M. Jędrzejek, *Papież i kino*, maj 2020, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/papieze-i-kino/> [dostęp: 2.09.2021]. Więcej szczegółów na temat tego artykułu Czytelnik znajdzie w przypisie 2 w rozdziale 1. niniejszej publikacji.

³⁴ Ks. G. Głęb, *Reżyserzy powołania – Karol Wojtyła na szklanym ekranie*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LXVIII, Literatura polska 1, Zeszyt specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły – Jana Pawła II, red. naukowi zeszytu M. Ołdakowska-Kuflowa, W. Kaczmarek, KUL, Lublin 2020, s. 507-522.

³⁵ E. Bednarczyk-Stefaniak, *Dwie wersje dramatu Brat naszego Boga Karola Wojtyły – dwa sposoby prezentacji przeżyć wewnętrznych głównego bohatera*, [w:] *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, cz. I, red. naukowa E. Bednarczyk-Stefaniak, A. Seul, „Scripta Humana”, t. 8, Zielona Góra 2017, s. 99-118.

³⁶ *Jan Paweł II w literaturze polskiej. Antologia tekstów literackich*, oprac. K. Dybciak, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2008; K. Dybciak, *Karol Wojtyła a literatura*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 1991; tenże, *Pisarz, który został papieżem*, Fundacja Systemu Rozwoju Edukacji IPN, Warszawa 2020; tenże, *Jan Paweł II jako postać literacka*, [w:] *Karol Wojtyła – Jan Paweł II artysta słowa*, red. M. Ołdakowska-Kuflowa, W. Kaczmarek, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015, s. 81-96.

a fikcją literacką³⁷. O wierszach Tadeusza Dąbrowskiego, Romana Bąka i innych twórcach nawiązujących do Papieża-Polaka rozprawia Wojciech Kudyba³⁸. Jest on też autorem artykułu *Papież Miłosza, papież Różewicza*³⁹. O Janie Pawle II jako bohaterze dramatów pisze z kolei Joanna Michalczuk⁴⁰. Autorka uwzględnia *Narty Ojca świętego* Jerzego Pilcha, które w niniejszej monografii – przy nacisku położonym na ich ekranizację w Teatrze Telewizji – są omawiane jako *sui generis* film. Następnie badaczka przygląda się dramatowi Artura Grabowskiego *Cnoty zachodniej cywilizacji*⁴¹. Powstał on już po śmierci Jana Pawła II, w latach 2006/2007, „w którym sposób ukazania Papieża – tu pojawiającego się epizodycznie, w jednej ze scen – wpisuje się w diagnozę poważnego kryzysu antropologicznego i duchowego współczesnego człowieka”⁴². Joanna Michalczuk bada też *Dotkniętych* Pawła Grabowskiego i *Człowieka z Bogiem w szafie* Michała Walczaka⁴³:

W tekstach tych postać Papieża – przywołana we wspomnieniach i relacjach innych bohaterów wpływa na ich życie, w sposób istotny je zmieniając, nawet jeśli sami nie do końca są tego świadomi⁴⁴.

Istotne są też rozprawy o literaturze niefikcjonalnej dotyczącej Papieża. O śladach obecności Jana Pawła II w *Dziennikach* Andrzeja Kijowskiego pisze Wiesława

³⁷ E. Gazdecka, D. Kulczycka, *Wizyta w Irlandii. Między prawdą historyczną a fikcją literacką*, [w:] *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, cz. 2, red. nauk. D. Kulczycka i A. Seul, „Scripta Humana” t. 10, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2018, s. 177-192. Ten i wszystkie artykuły, jakie do tej pory napisałam, podaję w Nocie bibliograficznej zamieszczonej na końcu monografii.

³⁸ W. Kudyba, *Medialny, święty...*, s. 477-492.

³⁹ Tenże, *Papież Miłosza, papież Różewicza*, [w:] *Ewangelia odrzuconego: szkice w 90. rocznicę urodzin Tadeusza Różewicza*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2011.

⁴⁰ J. Michalczuk, *Postać Jana Pawła II w dramacie najnowszym*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LXVIII, Lublin 2020, s. 493-506.

⁴¹ A. Grabowski, *Cnoty zachodniej cywilizacji (tragedia elementarna)*, [w:] tenże, *Trzy, cztery – tragedia!*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015, s. 7-120.

⁴² J. Michalczuk, dz. cyt., s. 494.

⁴³ P. Grabowski, *Dotknięci*, [w:] *Mrok jak światło. Antologia dramatów inspirowanych życiem i twórczością Jana Pawła II*, red. Michał Mizera, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2007, s. 63-118; M. Walczak, *Człowiek z Bogiem w szafie*, [w:] *Mrok jak światło...*, s. 351-398. Już sam tytuł *Antologii dramatów inspirowanych myślą Jana Pawła II* – jak mówił Paul Ricoeur o symbolu – „daje do myślenia”. Dobrze, że powstała taka antologia i dobrze, że Joanna Michalczuk zwróciła uwagę na jej istnienie. Dla mnie jest to wyzwanie nie do pokonania: jak mogłabym prześledzić te filmy, powieści, wiersze, które są naznaczone eteryczną myślą Papieża, które zrodziły się pod wpływem jego nauki? Do przyszłych badaczy pewnie należy wytropienie takich dzieł, które są stworzone z inspiracji papieskich idei, a czego żaden tytuł nie zdradza.

⁴⁴ J. Michalczuk, *Postać Jana Pawła II w dramacie najnowszym*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LXVIII, Lublin 2020, s. 495.

Tomaszewska⁴⁵, w *Dziennikach* tegoż oraz Jana Józefa Szczepańskiego – Lech Giemza⁴⁶, w dzienniku Janusza Pasierba – Małgorzata Peroń⁴⁷. Więcej opracowań na temat Jana Pawła II w poezji, szczególnie polskiej, znajduje się w przestrzeni wirtualnej⁴⁸.

Bliska problematyce popkultury jest Ewa Krawiecka, autorka artykułu o me-
mach na temat papieża⁴⁹. Podobny temat realizuje Dorota Plucińska w rozprawie:
*Hagiografia we współczesnej kulturze popularnej: Jan Paweł II w konwencji humo-
rystyczno-anegdotycznej*⁵⁰. Marcin Fisz, doktorant z Uniwersytetu Szczecińskiego
pisze dysertację pt.: *Jan Paweł II w grach cyfrowych, planszowych i miejskich*.
W 2024 roku w czasopiśmie groźnym „Homo Ludens” ukazały się dwa jego
artykuły dotyczące cyklu gier miejskich („Gra o Wolność”), które odbywają się
w Warszawie, a inspirowane są myślą Jana Pawła II. Tytuły owych artykułów
brzmiały: *JP II w warszawskiej „Grze o Wolność”* i *Solidarni? Warszawska „Gra o Wol-
ność 2022”*. Młody badacz krytycznie odnosi się do owego wydarzenia zainicjo-
wanego przez Centrum Myśli Jana Pawła II w Warszawie i do sposobu, w jaki gra
jest realizowana. Uważa bowiem, że twórcy nie wykorzystują w pełni potencjału
gier miejskich, a Papież został w nich przedstawiony mało ciekawie.

W niniejszej monografii nie zawsze będzie widoczny ostry podział na film
i literaturę. Są w niej badane przede wszystkim filmy zamieszczone w kontekstach
literackich i w ogóle kulturowych. Najczęściej będzie dokonywana konfrontacja
filmu jako głównego obiektu zainteresowania z prototekstami, z pierwowzorami
literackimi, z kontekstami rzucającymi światło na dzieła reżyserskie. Dobrym
przykładem jest *Szczęśliwego Nowego Jorku* (1997) i trzy dzieła literackie (po-
wieściowe i dramatyczne): *Cud na Greenpoincie* (1956), *Szczuropolacy* (1994)
i *Szczurojorczy, czyli Szczęśliwego Nowego Roku (film) czyli Cud na Greenpoincie*

⁴⁵ W. Tomaszewska, *Andrzej Kijowski wobec Karola Wojtyły – Jana Pawła II: tekstowy obraz do-
świadczenia osoby*, [w:] *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, cz. 2,
s. 225-235.

⁴⁶ L. Giemza, *Pierwsze dni pontyfikatu Jana Pawła II w świetle Dzienników Jana Józefa Szczepań-
skiego i Andrzeja Kijowskiego*, „Roczniki Humanistyczne”, t. LXVIII, Lublin 2020, s. 453-461.

⁴⁷ M. Peroń, „Promieniający pogodą siłacz”. *Jan Paweł II w dzienniku Janusza S. Pasierba*, „Roczniki
Humanistyczne”, t. LXVIII, Lublin 2020, s. 463-475.

⁴⁸ Zob. np.: <http://pedagogiczna.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/Jan-Pawe%C5%82-II-w-literaturze.pdf> [dostęp: 16.11.2023]. Ze względu na nietrwałość źródeł w internecie, więcej linków
dotyczących tego zagadnienia nie będzie w tym miejscu podanych.

⁴⁹ E. Krawiecka, *Jan Paweł II w świecie memów – raczej niekulturalnie. Przyczynek do dyskusji nad
memetyczną i hermeneutyczną wizją kultury*, [w:] *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola
Wojtyły – Jana Pawła II*, cz. 1, s. 15-29.

⁵⁰ D. Plucińska, *Hagiografia we współczesnej kulturze popularnej: Jan Paweł II w konwencji humo-
rystyczno-anegdotycznej*, [w:] *Religijność w dobie popkultury*, red. T. Chachulski, J. Snopek, M. Ślusarska,
Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2014, s. 211-229.

(sztuka, 1997) Redlińskiego z tym filmem związane⁵¹. Pewnymi natomiast wyjątkami będą pewne powieści Marii Nurowskiej i Manueli Gretkowskiej. Zostaną wzięte jako przykład literackiej dewoptylizacji i odjaniepawlenia dokonujących się również w literaturze i przez literaturę (rozdział: *Odjaniepawlenie i dewoptylizacja w najnowszych filmach i w literaturze*). Nie wpłynęły one na powstanie omawianych tam obrazów, lecz ilustrują poruszany w rozdziale problem; istnieją równolegle.

Monografia nie wyczerpuje problemu. Są w świecie filmy i utwory, których nie ujęłam, jest ich z pewnością jeszcze bardzo dużo, wciąż zresztą powstają nowe, ale niniejsza praca daje już pewien obraz popularności Papieża-Polaka, który wszedł do kultury, również popularnej i – używając języka potocznego – „zadomowił się w niej na dobre”.

Podziękowania

Praca powstawała przez kilka lat, z wielkimi przerwami powodowanymi różnymi czynnikami życiowymi. W tej długiej wędrówce, zwłaszcza w momentach „powrotu” do zagadnień towarzyszyły mi osoby kompetentne, znające filmy lub znające twórczość i życie Jana Pawła II. Szczególne podziękowania chciałabym wyrazić Recenzentom – Pani Prof. Marioli Marczak (UWM) i Panu Prof. Wiesławowi Ratajczakowi (UAM). Przyczynili się oni do udoskonalenia tej książki, dali mi także duże wsparcie moralne. Jestem też niezmiernie wdzięczna koleżankom z pracy – Anastazji Seul i Joannie Gorzelanej za ciekawe rozmowy o Papieżu-Polaku, a także mojemu dawnemu doktorantowi – Piotrowi Prusinowskiemu za wiele cennych uwag. Dziękuję również zawsze mi życzliwym Annie Kościółek i Romanowi Kuligowskiemu z UMK, Elżbiecie Powążce z Krakowa, Marcinowi Fiszowi – doktorantowi z USz, Grzegorzowi Kubskiemu z UAM, Marii Agnieszce Paszkowicz i Katarzynie Grabias-Banaszewskiej z Uniwersytetu Zielonogórskiego. Dziękuję również samemu Karolowi Wojtyłowi – Janowi Pawłowi II za inspirację oraz patronat i orędownictwo z „góry”.

⁵¹ Zob. tabela 1.

Czy Karol Wojtyła chodził do kina?

Zanim przyjrzymy się tropom filmowym w życiu Jana Pawła II, przytoczmy interesującą refleksję jednego z największych polskich reżyserów XX wieku. Jak wspomina Tadeusz Sobolewski:

Krzysztof Kieślowski, którego odwiedziłem w Genewie na planie filmu *Czerwony*, powiedział mi coś, co zabrzmiało zarazem staroświecko i zuchwale: popkultura nie wywarła na niego żadnego wpływu. „Kultura masowa nigdy nic nie dawała, poza sposobem spędzenia czasu, co jest zresztą bardzo pożyteczne”. Dla twórcy *Amatora* kino znaczyło to samo, co dla Felliniego, Bergmana, Buñuela, Wellesa – i dla Chaplina, którego trzeba umieścić wśród największych: było zwierciadłem pomagającym rozpoznać siebie i życie. Do tego samego kino służy widzowi, który chce być kimś więcej niż tylko konsumentem¹.

Można zapytać: czy podobnie na Karola Wojtyłę popkultura nie wywarła żadnego wpływu? Może w ogóle jej unikał? Jak Jan Paweł II odbierał kino, zważywszy na to, że w orędziu na Światowy Dzień Środków Masowego Przekazu z 1984 roku mówił, iż kino może służyć dobru, jak też „naruszać wolność człowieka, zwłaszcza wolność najsłabszych, kiedy wypacza prawdę i staje się zwierciadłem zachowań negatywnych, gdy pokazuje obrazy pełne przemocy i seksu”²? A następnie: co

¹ T. Sobolewski, *Za duży blask. O kinie współczesnym*, Znak, Kraków 2004, „Mój wybór”, s. 6.

² Jan Paweł II, orędzie na Światowy Dzień Środków Masowego Przekazu z 1984 roku, cyt. za: M. Jędrzejek, *Papież i kino*, maj 2020, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/papieze-i-kino/> [dostęp: 2.09.2021]. Artykuł Michała Jędrzejka łączy – podobnie jak niniejsza monografia – różne wątki: zarówno papieży historycznych, jak i fikcyjnych. Autor pisze o pierwszym sfilmowanym papieżu – już w 1896 r. (2 minuty filmu) – Leonie XIII, o wydanej w 1936 r. encyklice Piusa XI, w całości poświęconej filmowi *Vigilanti cura*, w której tenże Ojciec Święty zachęcał wiernych do przyrzeczeń, że nigdy nie pójdą do kina „na filmy obrażające wiarę i moralność chrześcijańską”. Papież ten miał stawiać za wzór amerykańską organizację Legion Przyzwoitości. Liczyła ona do lat 60. XX w. 10 milionów katolików. Dowiadujemy się też, że papież Franciszek w wywiadzie z 2010 r., a także w *Laetitia amoris* (nr 129) pochwalał *Ucztę Babette* (reż. G. Axel, dramat, Dania 1987). Autora interesują nie tylko filmy biograficzne o Janie Pawle II (kilka z nich wymienia), ale również alternatywne wersje posługi papieskiej ukazane

uczyniła kultura pop, sytuując go w swoich kontekstach? Najlepszym dowodem na taką popkulturową metarefleksję filmowców są *Zakonnica w przebraniu* i *Zakonnica w przebraniu 2* czy *Odyseja komiczna*. Według Sobolewskiego, jeśli kino nie jest lustrem – jeśli nie pomaga odnaleźć/rozpoznać siebie, nie jest dobrym kinem. Czy Jan Paweł II odnalazłby się w tych wszystkich filmach? Czy nie byłby „zgorszony” i „obrażony”? Czy nie są nimi zgorszeni niektórzy z widzów? Czy owo zgorszenie i obraza nie zależą od poziomu odczytania filmu? Ma przecież rację Alicja Helman, gdy stwierdza:

Film jest sztuką niebezpieczną nie dlatego, że potrafi pokazać i przedstawić strefy długo chronione jako tabu naszej cywilizacji. Niebezpieczny jest z powodu tego, co potrafi ukryć w potopie prawomyślniej propagandy, beztroskiej rozrywki i pozornie bezstronnej informacji. Narzędzie z natury swej wyposażone po temu, by mówić prawdę, a z taką szatańską przewrotnością przystosowane do kłamstwa³.

Jaką prawdę mówią filmy o Janie Pawle II, te, które traktują go marginalnie, w których pojawia się rzekomo „przez przypadek”, które zasadniczo nie o nim mówią, nie o nim opowiadają? Albo te, które o nim specjalnie kłamią?

Tu jednak – zostawiając owe retoryczne pytania na boku – zastanówmy się: co oglądał Jan Paweł II, jakie filmy lubił oglądać? Już w młodości chodził w Wadowicach do kina (przy ulicy Lwowskiej 16) założonego przez kupca Teofila Wysogłada. Jan Paweł II pamiętał ten przybytek kultury i pytał o niego młodzież podczas spotkania z mieszkańcami miasta 16 czerwca (w środę) 1999 roku. Redakcja wadowickiego portalu tak relacjonuje owo wydarzenie:

– A czy chodziecie do kina? – zapytał papież. – Tak – odpowiedzieli mu wadowiczanie. – A istnieje jeszcze kino Wysogłada? – ciągnął. – Nie – odparli ludzie. – Wszystko się zmienia – stwierdził wtedy ze smutkiem Karol Wojtyła⁴.

w fikcyjnych historiach: *Habemus papam* (reż. N. Moretti, 2011), *Dwóch papieży* (reż. F. Meirelles, 2019) czy „spektakularny serial *Młody papież / Nowy papież* (reż. P. Sorrentino, 2016-2020)”. Zob. więcej: tamże.

³ A. Helman, *Niebezpieczna gwałtowność czy niebezpieczne kłamstwo*, „Film” 1972, nr 34, s. 7.

⁴ B.a. (redakcja), *Sto lat kina, gdzie filmy oglądał nasz papież*, „wadowicenaszemiasto.pl”, 22.08.2015, <https://wadowice.naszemiasto.pl/sto-lat-kina-gdzie-filmy-ogladal-nasz-papiez/ar/c13-3487090> [dostęp: 1.09.2021]. Właśnie w ten sposób kończyło się spotkanie z zauroczonymi Wadowiczankami. Por.: „Teraz Wadowice mają Panią Burmistrz. Za moich czasów był Pan burmistrz Teofil Kluk. A jeszcze jedno pytanie do młodych. Czy Wy jeszcze odbywacie komersy? (Tak). Komersy po maturze. A czy chodziecie do kina? (Tak). A istnieje jeszcze kino Wysogład? (Nie). Wszystko się zmienia. (Kochamy Cię Alleluja, Cieszymy się alleluja, ...) Gdy papież schodzi z ołtarza, chór śpiewa hymn «Moje Miasto Wadowice»”. *Przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Wadowice, 16.06.1999 r. (środa), <https://domjp2.pl/wp-content/uploads/2015/04/Homilia-Wadowice-1999-r..pdf> [dostęp: 1.09.2021].

Następnie zaś pada komentarz:

Szkoda tego smutku papieża, bo ówczesne kino „Szarotka” i obecne „Centrum” to kontynuacje tego starego, rodziny Wysogładów. Zmieniła się nazwa i ulica, przy której działa, ale nie jego atmosfera. Właśnie stuknęło mu sto lat. [...] [Kino – D.K.] Miało swoją premierę 14 lipca 1915 r., kiedy wyświetlono włoski film Enrico Guazzoniego „Quo vadis”. Wysogład wybrał więc doskonały film na początek działalności wadowickiego kina, choć jego oficjalne otwarcie nastąpiło dopiero 18 stycznia 1916 roku – mówi Piotr Wyrobiec, dyrektor Wadowickiego Centrum Kultury, które w sobotę zorganizowało rocznicowe obchody stulecia kina. Było to kino nieme, opatrzone muzyką tapera, grającego na pianinie. Kino od początku swej działalności wabiło uczniów miejscowych szkół. W międzywojniu, jak wspomina Roman Antoni Gajczak, w każdej premierze uczestniczył obowiązkowo jeden z profesorów i dopiero w oparciu o jego opinię dyrektor gimnazjum decydował, czy film jest dozwolony dla młodzieży. Uczniowie starali się jednak omijać niewygodne zakazy. Halina Kwiatkowska, aktorka i przyjaciółka Karola Wojtyły, napisała w „Porachunkach z pamięcią”: „Idziemy z koleżankami do kina na niedozwoloną «Damę kameliową» z Gretą Garbo. Wykupujemy łóże na pierwszym piętrze i kucamy przez cały seans, bo co chwilę film się rwie i na sali zapalają światło”. A przyłapanemu groziło usunięcie ze szkoły. Kino było też salą teatralną i miejscem spotkań elity miasta. Po śmierci Wysogładów, w 1934 r. działalność X Muzy podtrzymał ich przybrany syn Eryk. W czasie okupacji Wadowice zostały wcielone do Rzeszy, a Eryk pojechał z Wehrmachtem na front i nie wrócił. W tym czasie w kinie wyświetlano filmy dla Niemców. Po wojnie kino zmieniło nazwę na „Gdynia” [...]⁵.

Ilustracja 1. Kino Wysogłada w Wadowicach z czasów XX-lecia międzywojennego.

Źródło: <https://wadowice.naszemiasto.pl/sto-lat-kina-gdzie-filmy-ogladal-nasz-papiez/ga/c13-3487090/zd/16854374> [dostęp: 1.10.2021].

⁵ B.a. (redakcja), *Sto lat kina, gdzie filmy oglądał nasz papież*, „wadowicenaszemiasto.pl”, 22.08.2015, <https://wadowice.naszemiasto.pl/sto-lat-kina-gdzie-filmy-ogladal-nasz-papiez/ar/c13-3487090> [dostęp: 1.09.2021].

Pod poniżej zamieszczoną ilustracją widnieje następujący podpis:

Kino Wysogłada wygląda dziś inaczej. Chociaż klub muzyczny, który tam się mieści nazwą nawiązuje do dawnych czasów. Na zdj. czarno-białym widok kina w międzywojniu; w oknie plakat niemego filmu „Pan Tadeusz” z 1928 roku. Przed budynkiem kina uczennice wadowickiego Prywatnego Żeńskiego Gimnazjum im. Michaliny Mościckiej oraz harcerki⁶.

Wspomniany film *Quo vadis*⁷ wyświetlano, kiedy przyszłego Papieża nie było jeszcze na świecie. Kiedy Karol Wojtyła miał cztery lata, emitowano kolejny niemy film pod tym tytułem⁸. Nie wiadomo, czy go potem oglądał, gdyż obraz poniósł porażkę. Na planie doszło do kilku wypadków, spośród których najtragiczniejszym było rozszarpanie przez lwa aktora odtwarzającego Senekę – Augusta Palombiego. Wskutek tego nieszczęśliwego wypadku Arturo Ambrosio i reżyserzy musieli zakończyć swoją karierę. Karol Wojtyła mógł oglądać późniejsze produkcje, np. film z 1951⁹ lub serial z 1985 roku¹⁰, a na pewno obejrzał obraz z 2001 roku. Jak podają biografowie:

Na początku 1941 roku ojciec Wojtyły zachorował. Gdy 18 lutego Karol, który się nim opiekował, wrócił do domu, zastał swego ojca martwego. Tę śmierć odczuł bardzo boleśnie. Karola Wojtyłę seniora pochowano na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie. A młody Karol zamieszkał u państwa Kydryńskich, którzy ofiarowali mu swoją pomoc i wsparcie.

W przezwyciężeniu smutku po stracie ojca Karolowi pomógł dawny nauczyciel z Wadowic, Mieczysław Kotlarczyk. Założył teatr nazwany później Teatrem Rapsodycznym. Repertuar obejmował m.in. „Quo vadis”, „Króla-Ducha”, „Beniowskiego” i „Pana Tadeusza”. Z teatrem od początku istnienia związał się także Karol Wojtyła¹¹.

Wiele prawdopodobne, że *Quo vadis* Karol Wojtyła nie tylko oglądał w produkcji niemej w Wadowicach, nie tylko wystawiał osobiście z grupą teatralną Kotlarczyka, ale również widział kolejne ekranizacje czytanej podczas studiów powieści. Przejął się polską wersją – z 2001 roku, w reżyserii Jerzego Kawalerowicza (równolegle z wersją kinową wyprodukowano wersję telewizyjną – sześcioczęściowy miniserial o tym samym tytule). O tymże filmie Jan Paweł II tak pisał:

⁶ Tamże. Przytoczyłam ten miniartykuł niemalże w całości ze względu na jego unikatową rangę i możliwość zniknięcia kiedyś z przestrzeni wirtualnej.

⁷ *Quo vadis* – reż. E. Guazzoni, dramat historyczny, niemy, Włochy 2013.

⁸ *Quo vadis* – reż. G. D'Annunzio, Georg Jacoby, dramat historyczny, religijny, niemy, Włochy 1924.

⁹ *Quo vadis* – reż. M. LeRoy, dramat historyczny, USA 1951.

¹⁰ *Quo vadis* – reż. F. Rossi, miniserial TV (6 godz.), kostiumowy, religijny, historyczny, Francja–Hiszpania–Szwajcaria–Wielka Brytania–Włochy–RFN 1985.

¹¹ BS (opr.), *Biografia Jana Pawła II*, „Centrum Myśli Jana Pawła II”, <https://www.centrumjp2.pl/100-urodziny/biogram/> [dostęp: 1.09.2021].

Artystyczną oceną filmu zajmą się niebawem krytycy. Ja chcę jedynie podziękować za pietyzm, z jakim film ten został zrealizowany – pietyzm nie tylko dla dzieła Sienkiewicza, ale nade wszystko dla chrześcijańskiej tradycji, z jakiej ono wyrasta. Nie można zrozumieć dzisiejszego kształtu Kościoła i chrześcijańskiej duchowości bez powracania do religijnych przeżyć ludzi, którzy, porwani nowiną o Jezusie Chrystusie, stawali się Jego świadkami. Trzeba wracać do tego dramatu, jaki rozgrywał się w ich duszach, gdy zmagali się ze sobą ludzki lęk i nadludzka odwaga, wola życia i pragnienie wierności aż po śmierć, poczucie osamotnienia wobec bezdusznej nienawiści i równocześnie doświadczenie mocy płynącej z bliskiej, niewidzialnej obecności Boga i wspólnej wiary rodzącego się Kościoła. Trzeba wracać, choćby po to, by zrodziło się pytanie: czy coś z tego dramatu dokonuje się we mnie? Film *Quo vadis* pozwala powrócić do tej tradycji przeżyć i pomaga w niej się odnaleźć¹².

Jan Paweł II obejrzał również – na wideo w swoim apartamencie, zanim jeszcze pojawiły się oficjalne premiery – *Pasję* Mela Gibsona z 2004 roku (premiera w USA odbyła się w Środę Popielcową tegoż roku)¹³. Według mediów miał wypowiedzieć słowa „Tak, jak było” lub „To jest tak, jak było”¹⁴ czy też „Tak właśnie było”¹⁵. Tymczasem Tomasz Piotr Terlikowski zaprzecza tym doniesieniom i stwierdza, że Papież ani jednym słowem nie skomentował filmu:

Jak podaje agencja CNS – wysoko postawiony urzędnik watykański zaprzeczył, jakoby papież wypowiedział jakiegokolwiek sądy na temat filmu.

Liczne media, w tym także „Rzeczpospolita” podawały, że po obejrzeniu filmu Jan Paweł II miał powiedzieć, że przedstawia on dokładnie Ewangelię.

– *Papież widział film, ale nie wypowiedział żadnych komentarzy. Oglądał go w milczeniu – powiedział hierarcha. – Powtarzam: nie było żadnych komentarzy ani sądów* – dodał hierarcha, zastrzegając sobie anonimowość¹⁶.

W styczniu jawnie owe pogłoski zdementował rzecznik Watykanu Joaquin Navarro-Valls. Wiadomo jednak, że „trzy dni po głośnym kazaniu wielkopostnym włoskiego kapucyna Raniero Cantalamessy, który w obecności papieża mówił o polemice wokół *Pasji*, odpierając zarzut o antysemityzm filmu”, Papież przyjął odtwórcę roli Chrystusa – Jima Caviezela, jego żonę i teściową. Było to 15 marca

¹² Jan Paweł II, *Ai partecipanti All'anteprima del „Quo vadis” Nuova riduzione cinematografica approntata in occasione Dell'Anno Duemila* (Watykan, 30 sierpnia 2001), p. 2, [w:] IGPII (Insegnamenti di Giovanni Paolo II), XXIV, 2, s. 222.

¹³ *Pasja* (ang. *The Passion of the Christ*) – reż. M. Gibson, dramat biblijny, USA 2004.

¹⁴ „Tak, jak było” – Papież o „Pasji” Mela Gibsona, wp.pl, 18.12.2003, <https://wiadomosci.wp.pl/tak-jak-bylo-papiez-o-pasji-mela-gibsona-6037171384837249a> [dostęp: 2.09.2021].

¹⁵ *Papież o „Pasji” Mela Gibsona: „Tak właśnie było”*, Onet film, 18.12.2003, <https://kultura.onet.pl/film/wiadomosci/papiez-o-pasji-gibsona-tak-wlasnie-bylo/fjk9dcb> [dostęp: 2.09.2021].

¹⁶ Zob.: T.P. Terlikowski, *Papież nie skomentował Pasji Gibsona*, ekumenizm.pl, 29.12.2003, <https://www.ekumenizm.pl/koscioly/katolickie/papiez-nie-komentowal-pasji-gibsona/> [dostęp: 2.09.2021]. Por.: T.P. Terlikowski, *Papież nie skomentował Pasji Gibsona*, kościol.pl, 29.12.2003, <http://www.kosciol.pl/article.php/20031229104512464> [dostęp: 2.09.2021] i in.

2004 roku¹⁷. Nie bez znaczenia pozostaje, iż 3 października 2004 roku bardzo już schorowany Jan Paweł II beatyfikował w Rzymie Annę Katarzynę Emmerich, według której pism (oprócz *Ewangelii*) Mel Gibson miał kręcić swój film.

Z kolei Tadeusz Sobolewski podaje, że Jan Paweł II oglądał też *Ewangelię według świętego Mateusza* (*Il vangelo secondo Matteo*, 1964) Piera Paolo Pasoliniego:

[Chrystus – D.K.] Gniewny i nieskończenie łagodny. Potępiający i głoszący miłosierdzie bez granic. [...] Na naszych oczach dojrzewa do swego powołania, dopiero staje się Chrystusem. Jego orędzie rozbija się o barierę zastanej polityki, kultury, Kościoła, a mimo to pozostaje wciąż aktualne. Chrześcijaństwo, rozpięte na sprzecznościach, nie jest tu czymś danym z góry ani spełnionym – ono spełnia się między ludźmi, wciąż od nowa w gestach miłosierdzia, w reakcji na przemoc, pod krzyżem, w twarzy Matki – którą gra w filmie matka Pasoliniego – towarzyszącej męce (to właśnie podobało się w tej *Ewangelii* przyszłemu papieżowi Karolowi Wojtyłe, jak wynika z kalendarium jego życia). U Pasoliniego, jak u dwudziestowiecznych filozofów dialogu, Bóg objawia się w spotkaniu z drugim człowiekiem¹⁸.

W *Kalendarium życia Karola Wojtyły* w opracowaniu ks. Adama Bonieckiego MIC, doprowadzonym do czasu ogłoszenia kardynała papieżem, nie można znaleźć odwołania do Pasoliniego. Jak wiadomo, zamiast rejestru filmów zakazanych, w 1995 roku, gdy Wojtyła był już od 17 lat Papieżem, w 100-lecie kina Papieska Rada ds. Komunikacji Społecznej i Filmoteka Watykańska opublikowały Listę 45 filmów – znaczących po względem 1) religijnym, 2) moralnym, 3) artystycznym. Może stąd wniosek Sobolewskiego, że Jan Paweł II cenił Pasoliniego, gdyż na liście utworów o wysokiej randze artystycznej znalazły się dzieła kontrowersyjnych reżyserów, takich jak Luis Buñuel, Pier Paolo Pasolini czy świeckich moralistów, jak Krzysztof Kieślowski i Ingmar Bergman¹⁹.

Jan Paweł II jako człowiek chłonny wiedzy, zakorzeniony w szeroko pojętej kulturze, znał pewnie wiele innych filmów. Podobno lubił produkcje Federica Felliniego²⁰, nieobce mu też były obrazy polskie – szczególnie Krzysztofa Zanussiego i Krzysztofa Kieślowskiego. Ten ostatni aluzje do Papieża, do jego zdjęć, do jego charyzmatycznej osobowości, zawarł w *Dekalogu 1* (1988). Do owej pamiętnej sceny rozmawiającego z ciocią Pawełka (o dobru i mądrości Jana Pawła II)

¹⁷ Zob. np.: b.a., *Papież przyjął na audyencji odtwórcę roli Chrystusa w filmie Pasja*, Money.pl, 15.03.2003, [dostęp: 2.09.2021].

¹⁸ T. Sobolewski, *Za duży blask. O kinie współczesnym*, Znak, Kraków 2004, „Pasolini – wieczna młodość”, s. 150. Zob. *Kalendarium życia Karola Wojtyły*, oprac. ks. Adam Boniecki MIC, Znak, Kraków 1983.

¹⁹ Por.: M. Jędrzejek, *Papież i kino*, maj 2020, <https://www miesiecznik.znak.com.pl/papieze-i-kino/> [dostęp: 2.09.2021].

²⁰ Wiadomość tę mam od znawczyny spuścizny literackiej i homilijnej, a zwłaszcza przemówień Jana Pawła II – Anastazji Seul.

nawiązała z kolei w jednym ze swych filmów Tamara Elżbieta Jakżyna. O owych niezwykłych dialogach jednego filmu z drugim na temat wielkiego Polaka również będzie niejednokrotnie mowa w niniejszej monografii.

Jak zauważa Recenzent niniejszej monografii, Pan prof. Wiesław Ratajczak, powodem tak ubogich ustaleń „w sprawie filmów oglądanych i cenionych przez św. Jana Pawła II” było m.in. to, iż „urząd papieski nie mógł stać się częścią mechanizmu światowej promocji określonych produkcji”. A jednak „wspomnieć warto o liście 45 filmów fabularnych ogłoszonej w 1995 roku przez watykańską Kongregację do Spraw Środków Masowego Przekazu. Ta rekomendacja, ogłoszona w stulecie kina, dotyczyła dzieł o szczególnych wartościach religijnych, moralnych i artystycznych. Nie sposób wyobrazić sobie, by powstała bez wiedzy i akceptacji Ojca Świętego” (z recenzji wydawniczej). Rzeczywiście, w internecie znajdują się te trzy listy najwartościowszych według Kongregacji filmów, z zastrzeżeniem, że ich wybór „ma charakter subiektywny”²¹.

²¹ *Niektóre ważne filmy czyli tzw. lista watykańska*, wiara.pl, 10.06.2005, 09:15, <https://kultura.wiara.pl/doc/451972.Niektore-wazne-filmy-czyli-tzw-lista-watykanska> [dostęp: 7.07.2024]. Por.: Watykańska lista 45 filmów (hasło), https://pl.wikipedia.org/wiki/Watykańska_lista_45_filmów [dostęp: 7.07.2024].

„Odjaniepawlenie”, „dewoptylizacja”, dekanonizacja, papafilia, *cancel culture*, *virtue signaling* w filmach i literaturze

Pontyfikat Jana Pawła II był długi (1978-2005, a zatem 27 lat), w tym czasie zmieniały się nastroje społeczne, nastawienie do Ojca Świętego – co w pewnym sensie generowała, ale też i odzwierciedlała kultura audiowizualna. Zjawiska omówione w niniejszym rozdziale nie są czymś zupełnie nowym i odosobnionym – od początku atakowano Ojca Świętego z różnych (nieraz wykluczających się) przyczyn i nie zawsze były to jeszcze związane z odjanopawleniem, dewoptylizacją, dekanonizacją, *cancel culture* czy *virtue signaling*, wyśmiewaniem papafilii, o których będzie jeszcze mowa.

Tak więc ataki na Jana Pawła II nie nastąpiły dopiero po jego śmierci. W PRL-owskiej Polsce Karol Wojtyła jako biskup Rzymu został przez władze i część społeczeństwa przyjęty z obawą jako wróg ustroju; sceptycznie też przez Zachód – jako duchowny-intelektualista, ale o tradycyjnych, konserwatywnych poglądach; potem z rozczarowaniem przez zwolenników teologii wyzwolenia w Ameryce Łacińskiej; a następnie w Europie i Ameryce Północnej z cynizmem, że wtrąca się do – szczególnie demograficznej – polityki państw. Istniały również religijne i wyznaniowe źródła niechęci czy wręcz nienawiści do Jana Pawła II. Dla przykładu Świadkowie Jehowy upatrywali w Papieżu apokaliptyczną bestię, protestanci np. Fałszywego Proroka, Antychrysta. Zwraca na to uwagę Dawid Junke, opowiadając – w kontekście tematu obecności motywów transcendencji w amerykańskich filmach seryjnych – o serialu HBO *Pozostawieni* (*The Leftovers*, 2014-2017):

Domniemane *Rapture* w *Pozostawionych* jest bowiem znacznie mniej efektowne i jednoznaczne niż w *Powieści o czasach ostatecznych* – nie dochodzi do konfrontacji Goga i Magoga,

władzy nad światem nie przejmuje Antychryst, a wśród osób, które zniknęły 14 października 2011 roku, znaleźli się wyznawcy wszystkich religii oraz **papież, który w większości protestanckich przepowiedni apokaliptycznych utożsamiany jest z Fałszywym Prorokiem z Apokalipsy św. Jana**¹ [podkr. moje – D.K.].

Tak więc nie wszystkie filmowe czy literackie symptomy realnej niechęci do Ojca Świętego wiążą się z opisanymi w niniejszym rozdziale stosunkowo nowymi zjawiskami; uwarunkowane są bowiem różnymi czynnikami, osobistymi i kolektywnymi, filozoficznymi i mentalnymi (dotyczącymi np. powszechnej laicyzacji społeczeństw, szczególnie bogatych), konsumpcjonizmem, merkantylizmem, modą czy polityczną poprawnością (*political correctness*).

Zacznijmy jednak od zjawisk pozytywnych i pytania, co z nich zostało do pierwszych dekad XXI wieku. Zwłaszcza wśród Polaków (choć nie tylko) głośny był slogan o Pokoleniu JP II. Po raz pierwszy określenie to padło z ust Daniela Ange'a podczas Międzynarodowego Kongresu Ruchów Kościelnych w maju 1998 roku w Rzymie. O młodych z Pokolenia JP II Krzysztof Dybciak pisze:

Mimo zorientowania na wewnętrzne doskonalenie i prywatno-zawodowy wymiar ludzkiego istnienia ich aktywność utrzymywała mocną obecność katolicyzmu w przestrzeni społecznej, choćby poprzez milczącą presję na centra medialne, ideotwórcze, polityczne. Członkowie postulowanego pokolenia JP II tworzyli wartości i wzory zachowań metapolitycznych, negując agresję w polityce, materializm praktyczny, agresywny hedonizm, konsumpcję bezrefleksyjną i bezgraniczną. Ich zainteresowanie popkulturą to nie tylko sygnał niskiej kultury estetycznej i małych ambicji kulturalnych, ma ono również dobre strony – postulowanie lub próby tworzenia masowej sztuki bez przemocy, pornografii, promowania postaw anarchistycznych².

¹ D. Junke, *Transcendencja i sekularyzacja. Motywy religijne we współczesnych amerykańskich serialach telewizyjnych*, LIBRON, Kraków 2018, s. 184.

² K. Dybciak, *Czy pokolenie Jana Pawła II jest pokoleniem?*, [w:] *Jestem tylko wędrownym... W poszukiwaniu duchowości pokolenia JP II (Publikacja dla uczczenia Pontyfikatu Ojca Świętego Jana Pawła II)*, red. ks. S. Urbański, E. Krawiecka, ks. W. Gałązka, Fundacja AMF „Nasza Droga”, Warszawa 2010, s. 122. Por. *Pokolenie JP II. Przeszłość i przyszłość zjawiska religijnego*, red. T. Szawiel, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008. Autorzy artykułów: Mirosława Grabowska, Krystyna Ewa Siellawa-Kolbowska, Tadeusz Szawiel, Krzysztof Koseła, ks. Piotr Mazurkiewicz, Zbigniew Nosowski, Sławomir Sowiński, Maria Rogaczewska. W dyskusji udział wzięli: Piotr Czekierda, Grzegorz Górny, Szymon Hołownia, Tomasz P. Terlikowski, Marek Zając, Zbigniew Nosowski. Por. K. Dybciak, *Pokolenie Jana Pawła II – zjawisko religijne czy medialno-popkulturowe*, [w:] *Religijność w dobie popkultury*, red. T. Chachulski, J. Snopek, M. Ślusarska, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2014, s. 182-190; Z. Nosowski, *Misja dla dzieci papieża*, „Newsweek” 2003, nr 41, s. 34-35; A. Adamczuk-Stęplewska, *Język polski z papieżem. Trzy homilie Jana Pawła II czytane z młodzieżą*, „Religia w Edukacji Polonistycznej”, red. M. Marzec Józwicka, TN KUL, Lublin 2015, s. 109-124.

Jeśli takie pokolenie w ogóle istniało, to czy przetrwało³ i czy ma swoich następców? Czy i ewentualnie jak zmieniała się pamięć o Janie Pawle II w czasie jego choroby, śmierci i podczas następnych pontyfikatów? Na ile trwała i na ile „dobra” (w sensie: pozytywnego postrzegania Papieża) była to pamięć? Te retoryczne pytania zadaję, gdyż w przestrzeni publicznej i kulturowej – oprócz filmów i dzieł doceniających wielkość intelektualną, moralną i duchową Papieża-Polaka (zob. np. → tabela 2) – powstały zjawiska odwrotne do tego, jakie powinna wytwarzać wspomniana generacja. Rejestrują je: literatura, ale jeszcze bardziej filmy, oddziałujące obrazem, dźwiękiem, gestem.

Na przestrzeni dziesiątków lat (od 1978 roku do chwili obecnej – 2024 roku) można też prześledzić proces zmian w prezentacji sylwetki Jana Pawła II. Z początku pontyfikatu żaden reżyser i żaden producent nie pozwalali sobie na takie szyderstwa i zniewagi, jakie pojawiły się pod koniec życia Papieża, a zwłaszcza po jego śmierci. Te właśnie zjawiska będą głównym przedmiotem niniejszych rozważań. Dotyczą one szczególnie ostatnich lat życia Jana Pawła II, a także czasu po Jego śmierci, zwłaszcza zaś – po ogłoszeniu Go Świętym.

2.1. Nowe zjawiska na przełomie I i II dekady XXI wieku – „odjanie pawlenie”, „dewoptylizacja”, dekanonizacja i papafilia

Nagonka na Jana Pawła II nasiliła się po ujawnieniu skandali wywołanych przez byłego duchownego katolickiego Theodore’a Edgara McCarricka (ur. 1930). Doskonale tuszował on swoje pedofilskie i homoseksualne zachowania, prezentując się jako nienagannie zachowujący się kardynał. Burza medialna na przełomie II i III dekady XXI wieku sprowadza się do tego, że jedni (zwłaszcza redaktorzy mediów lewicowych i liberalnych) oskarżają Papieża o ukrywanie pedofilii wśród duchownych Kościoła katolickiego, inni z kolei twierdzą, przytaczając różne dowody, że Ojciec Święty nic o tym nie wiedział. W Polsce jesienią 2020 roku proces ataku na Jana Pawła II sprzął się z reżimem sanitarnym związanym z pandemią COVID-19, „czarnymi marszami” oraz kolejnymi odkryciami skandali pedofilskich w Kościele. Fala nienawiści przeszła ulicami Polski, a jedną z jej ofiar był święty Jan Paweł II. Miały miejsca próby podpalenia kościołów, akty profanowania pomników Papieża oraz dopisywania mu obelżywych przydomków (tendencja ta utrzymuje

³ W 2020 r. już tylko niektórzy uważają się za reprezentantów pokolenia JP II. Np. europoseł Ryszard Czarnecki (ur. 1963) wbrew różnym sceptykom nie kwestionuje istnienia tego pokolenia i przyznaje się, iż do niego należy. Zob.: tenże, *Polski papież – wróg dla anty-Polaków*, „Niezależna Gazeta Polska. Nowe Państwo” 2020, nr 12, s. 17.

się do dziś, szczególnie widać to w Internecie, gdzie JP II nazywany jest „bestią”, „potworem”, mówi się też o [zdegradowanym] „micie Jana Pawła II⁴” itd.). Modne zaczęło być hasło „odjaniepawlenia”, które w 2020 roku – co smutne: w 100. rocznicę urodzin wielkiego Polaka – stało się atrakcyjne również dla aktywistów LGBT, w tym również lewicowych polityków:

„Ktoś postanowił wziąć sprawy w swoje ręce i «odjaniepawlić» Warszawę” – czytamy we wpisie europośła Roberta Biedronia. Polityk opublikował fotografie tablic pod patronatem papieża. I tak, zamiast Alei Jana Pawła II, jest „Aleja Ofiar Jana Pawła II”; zamiast Parku Jana Pawła II, jest „Park Ofiar Jana Pawła II”. „Co o tym sądzicie?” – pyta z satysfakcją Biedroń⁵.

Można też znaleźć na Facebooku grupę pod nazwą „odjaniepawlić”, której logo stanowi rozłupany piorunem czarny krzyż na czerwonym tle. Główne skrzypce na tym portalu grają organizatorzy czarnych marszy⁶.

Ksiądz Adam Boniecki MIC mówi z kolei – nie bez lekceważącego tonu – o „janiepawleniu”. Wyraża zadowolenie z jego kresu:

Papież Polak został w kraju wywindowany na poziom nadludzki. Kiedy już zaczął być wszechobecnym wcieleniem wiary w Boga, wcieleniem Kościoła, ojczyzny i wszelkiej mądrości, kiedy już został odczłowieczony, stał się zjawą bliższą swoim pokracznym pomnikom niż realnemu sobie. Dla polskiego katolicyzmu stał się oczywistym dowodem wyjątkowości, wielkości i narodowego wybraństwa. Ale dla wielu Polaków, szczególnie młodych, przytłoczonych wszechobecnym i czczym „janiepawleniem” [wyróżnienie moje – D.K.], jego kult w takiej postaci był coraz bardziej nie do wytrzymania. Był maską hipokryzji władzy i Kościoła, wzajemnie zblatowanych w przyziemnych interesach.

Nie podpiszę listu w obronie JP2 i nie będę walczył o nazwy ulic, co zaś do pomników, to ich niegdyśjszy wysyp musiał się źle skończyć. Janowi Pawłowi II teraz nie obrona jest potrzebna, ale pełna prawda. Mitowi może ona nie dorówna, ale już nie będzie trzeba papieża bronić⁷.

Dystansowanie się ks. Adama Bonieckiego wobec Jana Pawła II mogło mieć swoje źródło m.in. w obawach Papieża dotyczących kierunku, w jakim podążało środowisko „Tygodnika Powszechnego” po około 1994 roku. Ojciec Święty wi-

⁴ Wspominają o tym również rozmówcy reprezentujący prawicowe poglądy: *Zamiast Kongresu: Pedofilia w Kościele a świętość i mit Jana Pawła II* [GUZIK, PILAWA, TERLIKOWSKI], 1 maja 2021, <https://klubjagiellonski.pl/2021/05/01/zamiastkongresu-pedofilia-w-kosciele-a-swietosc-i-mit-jana-pawla-ii-guzik-pilawa-terlikowski/> [dostęp: 31.12.2023].

⁵ AM (pseudonim), „Ktoś postanowił ‘odjaniepawlić’ Warszawę”. Biedroń upojny akcją wymierzoną w Jana Pawła II, *niezależna.pl*, 15.11.2020, <https://niezalezna.pl/363949-ktos-postanowil-39odjaniepawlic39-warszawe-biedron-upojony-akcja-wymierzona-w-jana-pawla-ii> [dostęp: 30.11.2020]. Por.: <https://www.youtube.com/watch?v=LmKqEEYvCHc&feature=youtu.be> [dostęp: 30.11.2020].

⁶ Zob.: <https://www.facebook.com/Odjaniepawlic> [dostęp: 30.11.2020].

⁷ A. Boniecki, *W ślepej ulicy*, „Tygodnik Powszechny” 23.11.2020, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/w-slepej-ulicy-165719> [dostęp: 30.11.2020].

dział coraz bardziej niepokojące sygnały zmian w ideowym profilu czasopisma, sprzyjającego liberalnym i lewicowym prądom⁸.

Wróćmy do tematu rzekomego zamykania oczu przez Papieża na zjawisko pedofilii w Kościele: w książce *Lawendowa mafia*, która wywołała spore kontrowersje, ks. Dariusz Oko udowadnia – na podstawie różnych źródeł i dokumentów kościelnych – niewinność Jana Pawła II. Píše, że od lat istniały dokumenty kościelne, np. instrukcja *Religiosorum institutio* z 1961 roku (*sic!*), zabraniająca włączania homoseksualistów w szeregi kleryków w seminariach⁹. Ignorowano te zakazy, a wyniki badań wskazujące, że większość homoseksualistów (80%) jest jednocześnie pedofilami i efebofilami¹⁰, bagatelizowano.

O wielorakich, bolesnych konsekwencjach panoszenia się „lawendowej” mafii mówi się już wprost i głośno. Na tyle głośno, że od dwudziestu lat kolejni papieże podejmują ten temat wielokrotnie i publicznie. Mówią z bólem o istnieniu w Kościele katolickim homoseksualnych klik i lobby¹¹.

Szczególnie zdemoralizowani duchowni, jak kardynał Theodore McCarrick, arcybiskup Juliusz Paetz, biskupi Juan Barroso i Gustavo Zanchetta, ks. Marcial Maciel Degollado czy prałat Battista Ricco, z powodzeniem kamuflowali swoje czyny. „Stając nawet twarzą w twarz z papieżem, wielokrotnie, bez końca oszukiwali go i okłamywali. Dopiero inni musieli doprowadzić do końca ten teatr zakłamania”¹² – konstatuje prof. Oko, w przypisie dodając:

⁸ Zob.: Jan Paweł II, *Pozdrawiam i błogosławię. Listy prywatne papieża*, do druku podał i komentarzem opatrzył M. Skwarnicki, Świat Książki, Warszawa 2005. Zob. więcej: P. Chmielewski, *Jan Paweł II na celowniku Tygodnika Powszechnego*, „Na Straży”, 30.11.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=SGFrN-smGcHQ> [dostęp: 30.11.2020]. Autor omawia antypapieski artykuł ks. Adama Bonieckiego *W ślepej ulicy*, ale przede wszystkim wywiad Artura Sporniaka z prof. Karolem Tarnowskim pt. *Dogmat przed dramatem*. Ubolewa, że uczeń Karola Wojtyły, pracujący na uczelni imienia Jana Pawła II, postuluje proces dewoitylizacji. W programie owego procesu zakłada zniesienie nauczania papieża nt. antykoncepcji, ważności mszy św., roli Kościoła w wierze. Zob. też: „Tygodnik Powszechny” z 22.11.2020, nr 47 i np. D. Wildstein, *Jak pomogliśmy zaatakować Papieża*, „Niezależna Gazeta Polska. Nowe Państwo” 2020, nr 12, s. 15. Autor o owym ataku ze strony ludzi Kościoła pisze jako o „wbiciu noża w plecy” naszemu papieżowi”. Tamże.

⁹ Zob. np. wydana kilka miesięcy po wyborze Benedykta XVI *Instrukcja dotycząca kryteriów rozpoznawania powołania w stosunku do osób z tendencjami homoseksualnymi w kontekście przyjmowania ich do seminariów i dopuszczania do święceń*, przeł. M. Górnicki, L'Osservatore Romano, Rzym–Watykan 2005; *Zasady korzystania z dorobku psychologii w procesie przyjmowania kandydatów i ich formacji do kapłaństwa*, L'Osservatore Romano, Rzym–Watykan 2008; Kongregacja ds. Duchowieństwa [autorstwo zbiorowe], *Dar powołania do kapłaństwa, Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* [brak podanego tłumacza], L'Osservatore Romano, Rzym–Watykan 2016.

¹⁰ Dariusz Oko pisze o tym niejednokrotnie, zob. tenże, *Lawendowa mafia. Z papieżami i biskupami przeciwko homoklikom w Kościele*, Wydawnictwo AA, Kraków 2020, s. 71, 164, 193, 227 i in. Zob. też np. G.J.M. Aardweg, *Die Wissenschaft sagt NEIN. Der Bertug der Homo-„Ehe”*, Lehmanns Media, Lage 2019.

¹¹ D. Oko, dz. cyt., s. 34–35.

¹² Tamże, s. 128.

Sam papież Franciszek stwierdził, że „św. Jan Paweł II często był oszukiwany, na przykład w sprawie kard. Groëra, arcybiskupa Wiednia” (Franciszek: *Jan Paweł II często był oszukiwany*, <https://www.gosc.pl/doc/5601753.Franciszek-Jan-Pawel-II-czesto-byl-oszukiwany>, 28.05.2019). Podobnie z kolei papież Franciszek był i jest oszukiwany w kwestii przestępstw szeregu homoseksualnych biskupów i księży. Jak widać lawendowa mafia nie ma skrupułów przy manipulowaniu nawet następcami św. Piotra¹³.

O dokumentach świadczących o tym, jak nieobojętna była Papieżowi pedofilia, a właściwie efebofilia w Kościele, pisze z rozmachem również Grzegorz Polak:

Jan Paweł II zadbał, aby sprawa nadużyć seksualnych dokonywanych przez duchownych miała sankcje prawne. Promulgowany przez niego w 1983 roku nowy Kodeks Prawa Kanonicznego w kanonie 1395 stwierdza: „Duchowny, który w inny sposób wykroczył przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu, jeśli jest to połączone z użyciem przymusu lub gróźb, albo publicznie lub z osobą małoletnią poniżej lat szesnastu, powinien być ukarany sprawiedliwymi karami, nie wyłączając w razie potrzeby wydalenia ze stanu duchownego”. Zgodnie z kodeksem z 1983 roku procesy wobec sprawców miały być przeprowadzane w diecezjach. Do Stolicy Apostolskiej mogły być wnoszone natomiast apelacje od wyroków sądowych wydanych przez trybunały diecezjalne, a konkretnie do Roty Rzymskiej¹⁴.

Następnie autor przywołuje kolejne dekryty, dokumenty, zarządzenia świadczące o wielkiej trosce Papieża o zwalczanie niecznych czynów popełnianych przez osoby duchowne¹⁵.

Grzegorz Górny w internetowej telewizji mówi też, iż McCarrick bez wątpienia jest wielkim złoczyńcą, który świetnie tuszował swoje pedofilskie zachowania i prezentował się jako nienaganny kardynał. W związku z tym wykorzystuje się sprawę McCarricka instrumentalnie, wbrew faktom, aby uderzyć w Jana Pawła II, a tym samym podważyć jego naukę¹⁶. Atak wymierzony w Jana Pawła II po piętnastu latach od jego śmierci był z góry zaplanowany w strategii rozbijania Kościoła

¹³ Tamże, przypis 68, 128-129. Por.: [brak autora – jedynie inicjały: DJ; źródło: KAI], *Franciszek: Jan Paweł II często był oszukiwany*, „Więź”, 28.05.2019, <https://wiesz.pl/2019/05/28/franciszek-jan-pawel-ii-czesto-byl-oszukiwany/> [dostęp: 4.12.2020]. Zob. też: T. Krzyżak, *Dlaczego Wanda Półtawska przemycła list do papieża pod bluzką?*, „Więź”, 28.11.2020, <https://wiesz.pl/2020/11/28/dlaczego-wanda-poltawska-przemycala-list-do-papieza-pod-bluzka/> [dostęp: 4.12.2020].

¹⁴ G. Polak, *Jak Jan Paweł II walczył z pedofilią w Kościele*, „Niezależna Gazeta Polska. Nowe Państwo” 2020, nr 12, s. 7.

¹⁵ Zob. tamże, s. 7-9. Autor powołuje się na „Der Spiegel”. Natomiast za „przełomowy dokument” Grzegorz Polak uznaje list apostolski *Sacramentorum sanctitatis tutela* (O ochronie świętości sakramentów) z 2001 r., w którym Jan Paweł II potwierdził, że „wykorzystywanie seksualne małoletnich należy do katalogu najcięższych przestępstw znanych prawu kościelnemu”. Tamże, s. 9.

¹⁶ MŁOT NA MARKSIZM: Kościół został ZINFILTROWANY?! Jan Paweł II oszukany? Rozwieramy wątpliwości!, rozmowę prowadzi J. Zgierski, o lawendowej mafii mówi red. G. Górny, data premiery 22.11.2020, 34'10 min, czas interesującej nas wypowiedzi: 14'09-14'21, <https://www.youtube.com/watch?v=LmKqEEYvCHc&feature=youtu.be> [dostęp: 26.11.2020].

różnymi dostępnymi metodami¹⁷. To zdanie wyraża również Katarzyna Gójska i wszyscy autorzy zabierający głos w obronie Jana Pawła II na łamach prawniczego czasopisma „Niezależna Gazeta Polska. Nowe Państwo”. Wspomniana redaktor dosadnie pisze o kolejnym kroku w dechrystianizacji świata, jakim jest uderzenie w pamięć Zmarłego:

Współcześni bolszewicy zdali sobie sprawę z tego, iż by być skutecznym w atakowaniu chrześcijaństwa, trzeba obedrzeć ze świętości Papieża Polaka. [...] Jesteśmy na kolejnym etapie atakowania chrześcijaństwa – po oswojeniu z wulgarnością wobec Kościoła nastąpił czas przekonywania, iż jest on zły, zepsuty i niepotrzebny, bo wystarczy być dobrym człowiekiem, żeby być chrześcijaninem¹⁸.

Już tu widzimy, że procesy dewoitylizacyjne są tożsame z dechrystianizacją, a także z pokusą dekanonizacji – pozbawienia Jana Pawła II nimbu świętości. Ostre słowa porównujące niszczycieli dobrego imienia Jana Pawła II do bolszewików lub ogólnie: obrońców komuny są również szczególnie wyraźne w narracji Ryszarda Czarneckiego. Te środowiska:

[...] nie dojrzeją – [...] dokładnie wiedzą, co robią. Mają zohydzić świętości i czynią to w poczuciu dobrze spełnionego laicko-internacjonalistycznego obowiązku. Machiny medialne ruszyły – dotychczas świętego Jana Pawła niemal nie tykały, uważały, że to się nie opłaca, że jeszcze nie teraz, jeszcze za wcześnie. Teraz wybił czas. [...]

Atakują Jana Pawła II nikczemnicy tacy sami jak ci, którzy w ostatnim czasie zniszczyli w Szczecinie tablicę upamiętniającą ofiary komunistów z Grudnia 1970¹⁹.

Rok 2020, rok setnej rocznicy urodzin jednego z największych naszych rodaków, upłynął pod hasłem ogromnych nań ataków. Według prawniczych, wiernych katolicyzmowi myślicieli chwila dla wrogów Kościoła nadeszła. Karol Wojtyła jako kardynał, papież, ale i wybitny profesor etyki przeciwstawiał się aborcji, eutanazji, innym praktykom eugenicznym, czynnemu homoseksualizmowi itd. Takie nauczanie trzeba – w rozumieniu lewicy – wykorzenić przez zohydzenie jego autora.

To zdanie wyrażają nie tylko Grzegorz Górny, Katarzyna Gójska czy Ryszard Czarnecki, ale też wielu innych dziennikarzy, a także przedstawicieli prawa, teologii, ludzi różnych dyscyplin nauki, np. adwokat Michał Skawrzyński – doktor

¹⁷ „[...] pierwszy zarzut o pedofilię kard. McCarricka pojawił się dopiero w 2017 roku, kiedy Jan Paweł II od 12 lat już nie żył. Jak więc mógł tuszować haniebne zachowania amerykańskiego purpurata?” G. Polak, *Jak Jan Paweł II...*, s. 6. Autor opisuje też perfidne sztuczki Kardynała McCarricka mające na celu zmylenie Jana Pawła II, Sekretariatu Stanu i Kongregacji ds. Biskupów. Zob. tamże, s. 6-7.

¹⁸ K. Gójska, *Szturm neobolszewików*, „Niezależna Gazeta Polska. Nowe Państwo” 2020, nr 12, s. 3.

¹⁹ R. Czarnecki, *Polski papież...*, s. 17.

nauk prawnych i specjalista od praw człowieka²⁰ czy dziennikarz śledczy „Naszego Dziennika” – redaktor Sebastian Karczewski²¹. 20 listopada 2020 roku polonista prof. UAM Wiesław Ratajczak rozpropagował apel, który wyszedł z inicjatywy wybitnych fizyków polskich (są to profesorowie Karol Życzkowski, Jan Sobczyk i Paweł Horodecki) – *Apel ludzi nauki o prawdę i szacunek w pamięci o Janie Pawle II*. Podpisało go wielu przedstawicieli nauki polskiej²². To właśnie tego apelu nie chciał podpisać ks. Adam Boniecki MIC, by nie sprzyjać – w jego mniemaniu – dalszemu procesowi „janieprawienia”. Na przełomie 2022 i 2023 roku, po ukazaniu się oszczerczej książki *Bielmo*²³, której autor, *nota bene* kończący katolicką uczelnię, manipuluje faktami, ukrywając bądź nawet nie dochodząc do prawdy, a szafując niesprawdzonymi danymi, media prawicowe i katolickie rozpoczęły kolejną „defensywę” – obronę dobrego imienia świętego Papieża²⁴. Chaos medialny i dezinformacja, na którą trzeba było (i trzeba będzie jeszcze przez lata) długo

²⁰ M. Skawrzyński – doktor nauk prawnych o specjalności Prawa Człowieka. Adiunkt w Katedrze Praw Człowieka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji.

²¹ *Vide*: Rozmowy niedokończone w związku z sensacjami o Kościele cz. II, 25.11.2020, czas: 21:30, [w:] Audio, Multimedia, Rozmowy niedokończone; <https://www.radiomaryja.pl/multimedia/rozmowy-niedokonczone-w-zwiazku-z-sensacjami-o-kosciele-cz-ii/> [dostęp: 26.11.2020].

²² *Apel ludzi nauki o prawdę i szacunek w pamięci o Janie Pawle II*, 21.11.2020, <https://ekai.pl/apel-ludzi-nauki-o-prawde-i-szacunek-w-pamieci-o-janie-pawle-ii/> [dostęp: 26.11.2020].

²³ M. Gutowski, *Bielmo. Co wiedział Jan Paweł II*, Agora, Warszawa 2022. Por. tenże, *Don Stanisław. Druga twarz kardynała Dziwisza*, Wydawnictwo Otwarte, b.m. 2021. Film dokumentalny pod takim samym tytułem *Don Stanisław. Druga twarz kardynała Dziwisza* (reż. M. Gutowski, 2020, TVN 24, 82 min) nagrodzony został na World Media Festival w Hamburgu. Film miał wielką oglądalność w TVN, wydał się na tyle „skuteczny”, że w internecie pojawiła się fala „hejtu” na nieżyjącego Ojca Świętego i na kardynała Dziwisza (ze względu na ordynarne słownictwo i ulotność internetowych wpisów nie będę tu przytaczać owych komentarzy). Marcin Gutowski dzięki owej „popularności” zrobił też drugą część: *Don Stanisław. Post Scriptum*, 2020, TVN 24, 29 min (zob.: https://player.pl/filmy-online/don-stanislaw-post-scriptum,193220?said=58700006488471230_p75382160272&gclid=EAIaIQobChMIzuiV5OW2gwMVukjBAh1wnQeaEAAAYASAAEgJ1B_D_BwE&gclid=aw.ds [dostęp: 30.12.2023]). Por.: A. Nowak, S. Obirek, *Babilon. Kryminalna historia Kościoła*, Agora, b.m. 2022; ciż, *Gomora. Władza, strach i pieniądze w polskim Kościele*, Agora, b.m. 2022. Są to książki, w których pod osłoną demitologizacji Kościoła katolickiego i szukania prawdy, tak naprawdę zmieszano prawdę z kłamstwem.

²⁴ Zob. np.: G. Andrijanić, *Polacy, czy wy na to pozwolicie?!*, „Sieci” 2022, nr 49 (523), 5-11.12.2022, s. 20-93; A. Czerniakowska, *Mój JP2*, tamże, s. 94; A. Grajewski, *Tendencyjnie i wybiórczo*, „Gość Niedzielnny” 20.11.2022, nr 46 (XCIX), s. 16-18; P. Guzik, *Wiedza: ratunek przed propagandą*, tamże, s. 18-20; ks. J. Grabowski, *Dłaczego atakują papieża?*, „Niedziela” 13.11.2022, nr 46, s. 3; P. Zuchniewicz, *Obronić papieża*, tamże, s. 8-11; ks. P. Bortkiewicz, *Blask świętości*, tamże, s. 12. Oczywiście są to nieliczne przykłady aktów obrony Jana Pawła II. W 2023 r. również całe numery pism konserwatywnych i katolickich apelowały o prawdę i sprawiedliwość w sprawie zniesławiania zmarłego Papieża. Podobne ataki pojawiły się pod adresem Benedykta XVI, który przed śmiercią (31 grudnia 2022) jeszcze chciał się bronić m.in. przed zarzutami sądów bawarskich. Zob. np. F. Kucharczak, *Papież senior chce się bronić*, „Gość Niedzielnny” 46 (XCIX), dz. cyt., s. 5.

racjonalnie odpowiadać, zrodziły się też po serii filmów quasi-dokumentalnych Tomasza Sekielskiego z udziałem Artura Nowaka bądź – w dużej mierze – ekszakkonnika Stanisława Obirka. Zadufanie do własnej umysłowej omnipotencji pozwoliło dawnemu jezuitcie mówić o świętym Papieżu w kategoriach „mentalności wiejskiego proboszcza”²⁵.

Należy zwrócić uwagę również na konstatację o. Macieja Zięby OP. Nakreśla on podłoże bezkarnej, zwłaszcza w latach 60. oraz 70., mniej w 80. i znów w 90. XX wieku, pedofilii. Widzi je w rewolucji seksualnej 1968 roku, w teorii wielu „światłych” seksuologów (jak Alfred Kinsey, Wilhelm Reich, Helmut Kentler), socjologów (jak Rüdiger Lautmann), polityków (jak Daniel Cohn-Bendit), filozofów (padają nazwiska największych sław, jak Michel Foucault, Jean-Paul Sartre, Jacques Derrida, Louis Althusser, Roland Barthes, Simone Beauvoir czy Jean-François Lyotard), umacnianych „autorytetem słynnych psychologów i seksuologów, takich jak Françoise Dolto, Pierre-Félix Guattari czy Gilles Deleuze”, i wspieranych „przez tak wpływowe gazety jak «Liberation» czy «Le Monde»”²⁶. Maciej Zięba OP pisze o „nauce”, która pozwalała na seksualne „eksperymenty” na niewinnych dzieciach, o środowiskach sportowców, artystów, ludzi kultury. Co właśnie dla niniejszych, filmoznawczo-literaturoznawczych badań wydaje się ważne: promocja pedofilii weszła też do kultury masowej (dowodem są m.in. „obsypana nagrodami powieść Tennessee Williamsa, zekranizowana przez Elię Kazana *Baby Doll* czy słynna *Lolita* Vladimira Nabokova, przeniesiona na ekran przez Stanleya Kubricka”)²⁷. Autor zwraca też uwagę na

[...] słynnego pisarza Gabriela Matzneffa, który w jawny sposób w licznych książkach i artykułach przez całe dziesięciolecie z detalami opisywał swoje pedofilskie wyczyny (jego książka wydana w 1974 roku w renomowanym wydawnictwie Julliarda nosi wręcz tytuł *Les Moins de seize ans* – „Ponizej szesnastu lat”).

²⁵ Np. *Jan Paweł II, rozpad mitu*, prod. Sekielski Brothers Studio, https://www.google.com/search?q=Sekielski+Jan+Pawe%C5%82+II+&client=firefox-b-d&ei=H8aqY4jxD8L4qwHmg4GIDw&ved=0ahUKEwjI_OnsyJn8AhVC_CoKHeZBAPEQ4dUDCA4&uact=5&oeq=Sekielski+Jan+Pawe%C5%82+II+&gs_lcp=Cgxnnd3Mtd2l6LXNlcnAQAZIGCAAQFhAeMgYIABAWEB46CggAEecQ1gQQsAM6BQgAEIAEOgsIABCABBcXaXCDAToFCC4QgAQ6BAGAEEM6BAGuEENKBAhBGABKBAhGGABQ3ghYrjNgzkFoAXABeACAAb0BiAHZCpIBBDExLjOYAQCgAQHIAQjAAQE&scient=gws-wiz-serp#fpstate=ive&vld=cid:282725e5,vid:Vsmgp06klEs [dostęp: 27.12.2022]; *Mentalność wiejskiego proboszcza. Jan Paweł II*, cz. 1 i 2, prod. Sekielski Brothers Studio, <https://www.youtube.com/watch?v=k28is5rSXik> i <https://www.youtube.com/watch?v=GV6LgHs0iFw> [dostęp: 22.11.2022], *Biskupi Jana Pawła II*, <https://www.youtube.com/watch?v=ruglyGeWnS8>, prod. Sekielski Brothers Studio [dostęp: 22.11.2022] i in.

²⁶ M. Zięba OP, *Pontyfikat na czasy zamętu. Jan Paweł II wobec wyzwań Kościoła i świata*, W drodze, Poznań 2020, s. 157-158.

²⁷ Tamże, s. 137.

Autor dostawał za nią „aż do 2015 roku liczne i zaszczytne nagrody literackie, a także prestiżowe odznaczenie francuskie Order Sztuki i Literatury oraz dożywotnią rentę za «wkład w literaturę światową»”²⁸.

Wiedza dostarczana przez o. Macieja Ziębę na temat promocji pedofilii w środowisku laickim, świeckim jest nie mniej przerażająca niż ta, którą przekazał Tomasz Sekielski w dokumentach *Tylko nie mów nikomu* (Polska 2019) i *Zabawa w chowanego* (Polska 2020) czy ks. Dariusz Oko na temat „lawendowej mafii”²⁹. Jest nie mniej okrutna (a przecież dotyczy czołowych w świecie filozofów, psychologów, socjologów i psychiatrów!) niż historie ukazane w *Ojcowie nasi* (*Our fathers* – 2005), *Legion Chrystusa. Skandal w Watykanie* (*Legion of Christ. Scandal at the Vatican* – 2013), *Spotlight* (2015), w których to filmach zarzuca się jeśli nie Watykanowi, to zwierzchnikom lokalnego Kościoła, że ukrywał haniebną prawdę³⁰; zob. więcej → tabela 1.

Wierzyć się nie chce, ale pedofilia była propagowana wręcz i stosowana w praktykach wielu, zwłaszcza niemieckich świeckich organizacji, rzekomo prorodzinnych. Autor pisze o pedofilii w świecie artystów, sportu, by następnie przejść do haniebnych, efebo- i pedofilskich poczynań Marciała Maciela Degollado, Theodore’a McCarricka i im podobnych „potworów”. Pokazuje też, że niektóre oskarżenia (np. kard. Joosepha Bernardina czy kard. George’a Pella) były fałszywe³¹. Przytacza dowody (również z czasopism niekatolickich czy wręcz antykatolickich, niemieckich, amerykańskich i innych) na niewinność Jana Pawła II w tej sprawie, a ponadto na docenienie jego ostrego sprzeciwu wobec tego rodzaju zła. Słusznie ubolewa:

Odrywając problem walki z pedofilią w Kościele od kontekstu historycznego i – co ważniejsze – od faktów, próbuje się obecnie z paru niepowiązanych z sobą wydarzeń skleić całościową narrację, jakoby Jan Paweł II w ciągu swojego pontyfikatu co najmniej ignorował ten problem, a nawet „krył pedofili”. Taka narracja dominuje dziś w mediach i **młodsze pokolenie, poddane tej jednostronnej presji, jest po prostu bezbronne wobec nieustannie powtarzanych insynuacji pod adresem Papieża**. Jest to, jak sądzę, kolejny etap w kampanii pośmiertnego dezawuowania tego pontyfikatu³² [podkr. moje – D.K.].

²⁸ Tamże, s. 142. O podziwiew François Mitteranda dla talentu „uwodziciela”, który wrócił z Filipin i drobniawo zrelacjonował seks z nieletnimi zob. tamże, s. 142–143. Por.: Norimitsu Onishi, *A Pedophile Writer Is on Trial. So Are the French Elites*, „The New York Times”, 11.02.2020, <https://www.nytimes.com/2020/02/11/world/europe/gabriel-matzneff-pedophilia-france.html> [dostęp: 14.09.2021].

²⁹ D. Oko, ks., dz. cyt.

³⁰ *Ojcowie nasi* (ang. *Our fathers*) – reż. D. Curtis, dramat, USA 2005; *Legion Chrystusa. Skandal w Watykanie* (ang. *Legion of Christ. Scandal at the Vatican*) – reż. B. Nicolas, L. Salas Vega, dokumentalny, Francja 2013; *Spotlight* – reż. T. McCarthy, Kanada–USA 2015.

³¹ M. Zięba OP, dz. cyt., s. 152.

³² Tamże, s. 157–158. Autor podaje też inne niczym niepotwierdzone pomówienia pod adresem Jana Pawła II (zob. cały podrozdział: *Zamęt medialnych oskarżeń*, s. 157–160).

Zmarły w 2020 roku ojciec Zięba należy do grona osób racjonalnie przedstawiających kulisy bezpodstawnych ataków na Papieża-Polaka i szersze konteksty problemu, jakim jest pedofilia i efebofilia, również w Kościele. Jak można się spodziewać, inicjatywy „ludzi dobrej woli” broniących prawdy o Papieżu będą się dalej pojawiać, równoległe z następnymi atakami zmierzającymi do zniesławienia Jana Pawła II, odebrania mu autorytetu i nimbu świętości, a przede wszystkim unieważnienia jego nauki – moralnej i społecznej. Walka o wielkość Jana Pawła II będzie się toczyć również w literaturze i filmie. Przewiduję jednak, że o ile filmy szukające prawdy będą filmami dokumentalnymi, o tyle goniące za sensacją – fabularnymi. Pokazują to zwłaszcza: film fabularyzowany, podtrzymujący już w 2008 roku tezę o odpowiedzialności Jana Pawła II za afery seksualne w Kościele – *Wiara czyni czuba* i seriale: *Młody papież*, *Nowy papież*, film *Dwóch papieży*³³, paradokument *Ostatni papież* itd., a z drugiej strony emitowany w TVP Historia – 13 maja 2021 roku – dokument *Zamach*³⁴ czy *Lubię patrzeć jak wschodzi słońce* w reżyserii Pauliny Guzik³⁵. Możliwe, że podobna tendencja zaistnieje w literaturze, zwłaszcza w literaturze tzw. faktu, w której półprawdy i nieprawdy będą fabrykowane i przemycane jako rzetelna informacja. Tak się właśnie dzieje obecnie w mediach – miesza się prawdę z kłamstwem, generując *fake newsy*³⁶, przemycia oszczerstwa i osłabia pozycję Jana Pawła II jako autorytetu.

2.2. Odjaniepawlenie – janiepawlenie

Pojęcie „odjaniepawlenia” ojciec Maciej Zięba wiąże przede wszystkim z młodzieżowym slangiem. Nadaje mu – chyba nieumyślnie – różne znaczenia:

Dlaczego wśród polskiej młodzieży zrobiło niedawno karierę słowo „odjaniepawlać”, które choć nie ma wydźwięku *stricte* antyklerykalnego, to jest wyraźnie pejoratywne? „Odjanie-

³³ *Dwóch papieży* (ang. *The Two Popes*) – reż. F. Meirelles, dramat, Argentyna–USA–Wielka Brytania–Włochy 2019.

³⁴ *Zamach* – obraz przedstawiający okoliczności zamachu na papieża Jana Pawła II 13 maja 1981 roku, reżyseria: P. Litka, film dokumentalny, Polska 2021, emisja TVP Historia, 13 maja 2021 r., 20.00–20.43.

³⁵ *Lubię patrzeć jak wschodzi słońce* – reż. P. Guzik, dokumentalny, Telewizja Polska, Polska 2019. Obraz ten jest dobrym przykładem filmów antydewoitylizacyjnych ostatnich lat. Zob.: <https://vod.tvp.pl/video/lubie-patrzec-jak-wschodzi-slonce,lubie-patrzec-jak-wschodzi-slonce,47003495>, premiera filmu nastąpiła „w 100-lecie jego urodzin” – 4 marca 2020 r., przy wypełnionej widowni krakowskiego Kina Kijów (<https://upjp2.edu.pl/aktualnosci/lubie-patrzec-jak-wschodzi-slonce-w-rez-pauliny-guzik-telewizyjna-premiera-filmu--1468.html> [dostęp: 14.09.2021]).

³⁶ Nt. *fake newsów* zob. M. Podlecki, *Fake news jako zjawisko (nie tylko) medialne* – część I, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2017, nr 2, s. 125–135; J. Albright, *Welcome to the Era of Fake News*, „Media and Communication” 2017, vol. 5/Iss. 2, s. 87–89; Agencja Informacyjna Newseria, Szapiro Busines Advisory, *Raport: Fake news, czyli jak kłamstwo rządzi światem*, <https://biznes.newseria.pl/files/raport-fake-news-newseria.pdf> [dostęp: 17.11.2017].

pawłać” oznacza bowiem robić rzeczy bez sensu, które są dziwaczne i niekiedy utrudniają innym ludziom życie. Niestety, jest to słowo oskarżenie. Oskarżenie świata dorosłych: rządów i samorządów, kleru: od biskupów po wikarych i katechetów (w tej grupie zapewne wina jest największa), nauczycieli i pracowników mediów, polityków (zwłaszcza katolickich) oraz wszystkich katolickich zrzeszeń i organizacji³⁷.

Łatwo zauważyć, że jest to konstatacja wewnętrznie sprzeczna: „odjaniepawlać” znaczy ‘robić rzeczy bezsensowne i niepoprawne’. Jednakże szczególnie z punktu widzenia nieprzyjaciół Kościoła odjaniepawlenie ma jak najbardziej walor pozytywny. Po drugie: z jednej strony autor zaprzecza, by „odjaniepawlenie” miało charakter *stricte* antyklerykalny, a z drugiej – pisze, że ostrze krytyki skierowane jest przede wszystkim w duchowieństwo, zwłaszcza katolickie. Dalej zaś dowodzi:

Ten slangowy młodzieżowy neologizm oznacza zatem, że generacja młodych Polaków jest po prostu zmęczona liczbą obchodów rocznic, akademii, prelekcji, uroczystości, monumentów, rond, ulic, alei, bulwarów, mostów, kładek, szpitali, przychodni, żłobków, przedszkoli, szkół, uniwersytetów, a także centrów oraz szlaków górskich, wodnych czy lądowych im. Jana Pawła II. Na taki przesyt zawsze reaguje się ironią³⁸.

Z tym zdaniem również trudno się zgodzić. Przede wszystkim, jeśli młodzież (i nie tylko młodzież) mówi o odjaniepawleniu, to nie tylko w odniesieniu do obiektów w topografii, ale również względem osób ujawniających pewne zachowania. Dobrym przykładem (jednocześnie: niskiego poziomu artystycznego) jest jeden z odcinków „Bloku Ekipa”. Jego bohaterzy stwierdzają: „coś się odjaniepawliło”, czyli kobieta w średnim wieku przestała według nich działać zgodnie z nauczaniem papieskim, gdyż nie okazała miłosierdzia, lecz sprawiedliwość³⁹. Poza tym, czy rzeczywiście można być zmęczonym tym, że niektóre ronda, szkoły, ulice itd. nazwane są imieniem Jana Pawła II? Przemieszczając się w gąszczu najrozmaitszych nazw, znaków (logo), szyldów, reklam, nie sposób chyba zmęczyć się tą jedną nazwą: Jana Pawła II. A jeśli chodzi o apele, wieczornice? Czy na pewno jest ich

³⁷ M. Zięba OP, dz. cyt., s. 117. Znamienny jest tytuł rozdziału, z którego pochodzi ten cytat: *Rozdział czwarty. Nie potrzeba pomników z kamienia – 10 lekcji Jana Pawła II*. Por. M. Zięba OP, M. Kaniowska, *Nie potrzeba pomników z kamienia – 10 lekcji Jana Pawła II*, „W Drodze”, dodane 3.12.2020, <https://kosciol.wiara.pl/doc/6636634.Nie-potrzeba-pomnikow-z-kamienia-10-lekcji-Jana-Pawla-II> [dostęp: 14.01.2012].

³⁸ Tamże, s. 118.

³⁹ Wyrażenie z kreskówki jest też odwrotnością neologizmu, który miał sformułować swego czasu sam Ojciec Święty: „Poczekaj tu na mnie, muszę trochę popapieżyć”. „Popapieżyć” w tym sensie miałyby dwa zaprzeczenia: „odpapieżyć” i właśnie: „odjaniepawlić”. J. Poniewierski, „Przedmowa”, [w:] *Kwiatki Jana Pawła II*, wybrał i opracował J. Poniewierski, pomysł i współpraca J. Turnau, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003, s. 6.

tak wiele? Tu tym bardziej trudno powiedzieć, by młodzież miała pod względem wiedzy na temat rodaka jakiś przesyt⁴⁰.

Ojciec Zięba wyraził też opinię, że dewaluacja autorytetu Jana Pawła II odbywa się przy udziale nie tyle wewnętrznych, ile zewnętrznych, wrogich Kościołowi sił:

Po drugie, widać to po coraz częstszych próbach dezawuowania postaci Papieża przez ludzi, którzy z antyklerykalizmu i z walki z Kościołem uczynili swój sztandar, że bez mądrej apologii prawda o jego pontyfikacie może zostać zdeformowana, gdyż jest to element systematycznej oszczerczej kampanii, która ma zniszczyć jedyny autorytet jednoczący prawie wszystkich Polaków. Co gorsza, można zauważyć, że powtarzane bez końca insynuacje oraz kłamstwa przynoszą rezultaty – powoli osadzają się w świadomości społecznej. Bez mądrego, oparte-go na faktach, przekazywania wiedzy o pontyfikacie Jana Pawła II fałszywe klisze z czasem zapełnią mózgi kolejnej generacji wchodzących w dorosłość obywateli III RP.

[...] należy w istotny sposób zmienić sposób narracji o Papieżu i jego dokonaniach. Metoda profesora Bładacki skutkuje coraz powszechniejszym „odjanopawleniem się” w [sic!] młodej generacji⁴¹.

Reasumując, stosunkowo nowemu pojęciu „odjanieprawiania” można przypisać kilka różniących się w szczegółach znaczeń:

- „coś się odjanieprawliło” z *Bloku Ekipa*: miłosierdzie i dobroć rozumiane na sposób świecki, nieewangeliczny, głoszone rzekomo przez papieża poszły w niepamięć. Odjanieprawienie znaczy tu także oziębłość, brak serdecznych uczuć i przyjaznych zachowań (urzędników państwowych);
- w rozumieniu ks. Adama Bonieckiego: odjanieprawienie – koniec z popularyzacją kultu Jana Pawła II, wynoszeniem go ponad inne osoby, stawianiem mu pomników – w sensie dosłownym⁴² i przenośnym, co rzekomo szczególnie nie podoba się młodzieży;
- dla lewicowego i liberalnego polityka, reprezentanta środowisk LGBTQ – Roberta Biedronia odjanieprawienie nie znaczy tylko pozbawienia różnych miejsc w Polsce przydomka „Jana Pawła II”, ale taką transformację toponimów, by sugerowały one, że Jan Paweł II był zbrodniarzem (np. ul. Ofiar Jana Pawła II);

⁴⁰ Szczególnie nie było ich w czasie pandemii COVID-19, podczas której nauczanie odbywa się zdalnie, zabronione są wszelkie imprezy (a tym bardziej apele, wieczornice, spotkania kulturalne na żywo), zamknięte są puby, restauracje, dyskoteki itd., ograniczona bywała możliwość uczestnictwa w nabożeństwach. W takiej sytuacji „obecność” Jana Pawła II w życiu oświatowo-kulturalnym czy religijnym również podlegała ograniczeniu: była znikoma, jeśli nie żadna.

⁴¹ M. Zięba OP, dz. cyt., s. 119.

⁴² Aprobatorywnie pisze o tym np. Kazimierz Ożóg. Tenże, *Miedziany Pielgrzym: pomniki Jana Pawła II w Polsce w latach 1980-2005*, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie, Głogów 2007 (wolny dostęp: https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/artdok/2051/1/Ozog_Miedziany_Pielgrzym_2007.pdf [dostęp: 14.01.2024]).

odjaniepawlenie nie znaczy więc tutaj zapomnienia wielkiego rodaka, ale zniesławienie go na długie lata.

Według o. Macieja Zięby znaczeń jest więcej:

- odjaniepawlenie – robienie rzeczy bez sensu, które są dziwaczne i niekiedy utrudniają innym ludziom życie;
- słowo-oskarżenie. Oskarżenie świata dorosłych o hipokryzję, o podpieranie się religijnymi sloganami bez pokrycia w realnym życiu. Odjaniepawlenie oznaczałoby więc zadawanie kłamu takiemu „rozdwojeniu jaźni”;
- zatamowanie fali nazewnictwa związanego z Janem Pawłem II, rzekomo drażniącego młode pokolenie (por. wypowiedzi ks. Bonieckiego czy Biedronia);
- trzeźwe myślenie, materialistyczny racjonalizm;
- awersja wobec kiczu kulturowego, stereotypów związanych z Janem Pawłem II – szkodzących prawdzie o nim i uniemożliwiających realny szacunek do papieża przedstawicieli pokoleń, które nie pamiętają i nie będą pamiętać Jego pontyfikatu.

2.3. Czy papafilia równa się odjaniepawleniu w przestrzeni kultury i popkultury?

Zwróćmy uwagę na jeszcze inne pojęcie – „papafilię”. Niezawodny pod tym względem jest portal aleteia.org, który – jak w pigułce – prezentuje kilka neologizmów związanych z polskim papieżem:

Pontyfikat Jana Pawła II odcisnął wyraźne piętno nie tylko na naszej historii, ale też na słowotwórstwie. Szkoda tylko, że neologizmy dotyczące papieża mają najczęściej krytyczny wydźwięk. W ostatnich latach powstały słowa: „**odjaniepawlać**” (nieprzychylnie: robić coś, co wywołuje zdziwienie albo zniesmaczenie, najczęściej w formie „Co się tu odjaniepawla?”), „**dewojtylizacja**” (odchodzenie od nauk Karola Wojtyły) i „**papafilia**” (krytycznie: zbieranie pamiątek po papieżu). Chyba jedyny sympatyczny neologizm to skrót „JP2”. Następca polskiego papieża, dzisiaj papież senior Benedykt XVI, to oczywiście „B16” [wytłuszczenia moje – D.K.]⁴³.

Neologizm „odjaniepawlanie” utworzony został od przybranego imienia papieża, papafilia od wielojęzycznego odpowiednika słowa „papież” (łac. staroang., wł., hiszp., port., **papa** – ‘papież’; gr. φιλω – filo – ‘kocham’); natomiast „dewojtylizacja” – od jego rodzowego nazwiska.

⁴³ J. Operacz, *Katocelebryta watykanizuje sakrobiznes. Znaczenie najnowsze słownictwo religijne?*, 4.11.2020, <https://pl.aleteia.org/2020/11/04/katocelebryta-watykanizuje-sakrobiznes-znaczenie-najnowsze-slovnictwo-religijne/> [dostęp: 27.03.2021].

Papafilia – „kolekcjonowanie przedmiotów związanych z osobą Jana Pawła II”⁴⁴. Jest ona punktem zapalnym odjaniepawlenia. Jej obrazowanie ma bowiem zożydzić kult Jana Pawła II jako sławnego rodaka (dla Polaków, zwłaszcza pozostających poza granicami Polski, jak w *Szczęśliwego Nowego Jorku* 1997⁴⁵), jako Głowy Kościoła, w końcu – jako Świętego. Prezentuje ją większość powieści i filmów przeze mnie badanych, w których przywiązanie do pamiątek po Papieżu nie ma nic wspólnego z autentycznym przywiązaniem do Kościoła. Tak jest w powieści Roberta McLiam Wilsona *Eureka Street* (w polskim tłumaczeniu: *Ulica marzycieli*) zekranizowanej pod oryginalnym tytułem⁴⁶. W ukazanej tam bricolażowej zabawie ze zdjęciem⁴⁷, ale również w wyzwickach „protestantów” pod adresem Papieża-Polaka i innych „katoli”, chodzi właśnie o brak tożsamości religijnej bohaterów. Obserwujemy to także w *Szczuropolakach* i *Cudzie na Greenpoincie* Edwarda Redlińskiego⁴⁸ i w opartej na tych dziełach komedii *Szczęśliwego Nowego Jorku*. W obrazach zagranicznych taka tendencja też jest utrzymywana – warto chociażby wspomnieć *Jak Karel szukał Boga* (→ zob. osobny rozdział o tym filmie), a z południowoamerykańskich produkcji obok antyklerykalnej *Zbrodni ojca Amaro – Amorres perros*⁴⁹. Takie filmy pośrednio powodują⁵⁰ – na zasadzie ośmieszania papafilii i powierzchownego woitylianizmu – efekt odjaniepawiania.

Przywołajmy najpierw przykłady literackie.

Mój ojciec wciąż trzyma Bulińską za rękę, tak jak sędzia trzyma w dole rękę boksera, który przegrał pojedynek. Podnosi wolną, lewą rękę. Ludzie na parkingu wpadają w szal, jakby nagle zobaczyli Roberta Lewandowskiego z głową Woityły

⁴⁴ P. Pilawski, P. Ciach, hasło: papafilia, [w:] *Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, Najnowsze Słownictwo Polskie*, ostatnia aktualizacja hasła: 15.10.2015, <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/papafilia.html> [dostęp: 28.05.2021].

⁴⁵ *Szczęśliwego Nowego Jorku* – reż. J. Zaorski, komediodramat, Polska 1997.

⁴⁶ R. McLiam Wilson, *Ulica marzycieli*, przełożyła z angielskiego M. Grabska-Ryńska, Wydawnictwo „Książnica”, Katowice 2000, s. 35-36 oraz *Eureka Street* – reż. A. Shergold, miniserial, komediodramat, Wielka Brytania 1999, odc. 1 (13 września 1999).

⁴⁷ Jest ona ukazana w powieści, a nie w serialu. Zob. więcej na temat w: E. Gazdecka, D. Kulczycka, *Wizyta w Irlandii. Między prawdą historyczną a fikcją literacką*, s. 177-192, [w:] *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Woityły – Jana Pawła II. Część I*, red. E. Bednarczyk-Stefaniak i A. Seul, seria naukowa „Scripta Humana”, t. 8, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2017, s. 177-192.

⁴⁸ E. Redliński, *Szczuropolacy*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1994; tenże, *Cud na Greenpoincie*, „Dialog” 1995, nr 12, (s. 5-48. Po ekranizacji Redliński stworzył jeszcze kompilację: *Szczurolorczycy, czyli Szczęśliwego Nowego Roku (film) czyli Cud na Greenpoincie (sztuka)*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1997.

⁴⁹ *Amorres Perros* – reż. A. González Iñárritu, dramat, thriller, Meksyk 2000; *Zbrodnia ojca Amaro* (hiszp. *Crimen del padre Amaro*) – reż. C. Carrera, melodramat, Argentyna-Francja-Hiszpania-Meksyk 2002.

⁵⁰ Oczywiście nie wszystkie zjawiska papafilii odwzorowane w filmach mają wydźwięk prześmiewczy. Zob. np. *Just the Ticket (Z miłości do...)*, reż. R. Wenk, komedia rom., USA-Francja 1999. Przykłady moglibyśmy mnożyć.

– to słowa ze *Wzgórza Psów*⁵¹ Jakuba Żulczyka, ujawniające jego prześmiewczy stosunek wobec euforii „tłumu” na widok sławnych postaci i zrównujące Jana Pawła II z innymi „celebrytami”. Również w *Czarnym słońcu*, w którym Żulczyk kontestuje polskość, katolicyzm, istnienie Boga, co jakiś czas pojawiają się aluzje do wizerunku Jana Pawła II, choć jest to książka o przyszłości (lata 2034-2036), o rządach „Ojca Premiera” i o czasach pontyfikatu „Piotra II”. Fabuła została naprędce skrojona w nawiązaniu do rządów PiS-u (identycznie jak powieściowy paszkwil Marii Nurowskiej – *Dziesięć godzin*⁵²) oraz do coraz większej nagonki na Kościół i na zmarłego Papieża w kontekście omawianej tu dewoitylizacji. Powieść została wydana w 2019 roku, już po emisji w Polsce głośnego filmu Tomasza Sekielskiego *Tylko nie mów nikomu*⁵³. Żulczyk w swojej książce – jak zresztą we wszystkich dotychczasowych – prawie nikogo nie oszczędza: ani prawicy, ani lewicy, ani złych, ani dobrych, ani nawet Świętych. Ujmuje się natomiast za uchodźcami, każąc czytelnikom dojrzeć w nich... Świętą Rodzinę z Nazaretu. Na określenie fałszu stosuje dość specyficzne metafory:

Reżyserowi krew napływa do twarzy, czerwieni się jak pijus. – Czego wy chcecie, żebym jak Borowczyn zrobił na scenie gejowską orgię, ze sraniem, za przeproszenie, na twarze i brzuchy, wszyscy w maskach Wojtyły czy innego Jezusa coś takiego mam zrobić? Po co? By coś komuś udowodnić? By zrobić smród dla smrodu?⁵⁴

W innym miejscu jego narrator-bohater (Gruz) komentuje to, co słyszy z wielkiego ekranu, na którym widać przemawiającego Ojca-Premiera:

Niektórzy lewacy twierdzą, że Ojciec Premier nie istnieje, że zrobili go takim specjalnym programem, mieszając ze sobą gęby wszystkich Polaków, do których ludzie w Polsce mają najwięcej zaufania. Małysza, Pudziana, Papieża Polaka, tego aktora, co grał w takim serialu o Kiepskich, ale dodali też trochę Hitlera i dzieciątka Jezus z Jasnej Góry. Jeśli tak, to zrobili to naprawdę dobrze⁵⁵.

I w końcu otrzymujemy obraz wspólny z ujęciami analizowanych poniżej filmów, w których liczba pamiątek po Wielkim Polaku staje się proporcjonalna do hipokryzji i płytkiej czy też fałszywej pobożności. W domu Dzieciaka (ksywa jednego z bohaterów) panuje kiczowaty, „polski” folklor, którego autor szczególnie nie znosi i wyśmiewa w kilku innych swoich utworach:

Jesteśmy w salonie, takim do żarcia chyba, bo w środku pomieszczenia stoi wielki, ciężki stół z ciemnego drewna, pod którym leży barania skóra, na ścianie po lewej ogromna Matka Boska

⁵¹ J. Żulczyk, *Wzgórza Psów*, Świat Książki, Warszawa 2017, s. 588.

⁵² M. Nurowska, *Dziesięć godzin*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.

⁵³ *Tylko nie mów nikomu* – reż. T. Sekielski, dokumentalny, Polska 2019.

⁵⁴ J. Żulczyk, *Czarne słońce*, Świat Książki, Warszawa 2019, s. 14.

⁵⁵ Tamże, s. 101.

w złotej ramie, nie namalowana, tylko usypana z cukru czy piasku. Na pozostałych ścianach ciupagi i pełno zdjęć z Papieżem Polakiem⁵⁶.

„Pełno zdjęć z Papieżem Polakiem” trzy dekady po jego śmierci, w otoczeniu przedmiotów niczym niewskazujących na czasy post-postmodernistyczne i (post)posthumanistyczne ma być tu znakiem zatrzymanego czasu, papafilli, konserwatyzmu i wsteczności. Taki świat – zdaje się mówić autor – potrzebuje odjaniepawlenia⁵⁷.

Do grupy filmów fabularnych, które pokazują pewien dysonans między kultem Jana Pawła II a pozorną religijnością, a właściwie jej zaprzeczeniem, należy *Czarny* (2008)⁵⁸. Czyniąc spore uogólnienia, można powiedzieć, że ten obraz szczególnie ostro rozprawia się z polską, katolicką tradycją, kultem Jana Pawła II i jego następców, pobożnością na pokaz itp. Film kręcony był trzy lata po śmierci papieża, a zatem – jak np. w *Ranczu* – w szafce za szybą są zdjęcia Jana Pawła II, ale już i Benedykta XVI (czas: 10'05-10'37; 44'40-44'50; 01'05'40-01'05'56). Obrazki z papieżem Janem Pawłem II i z papieżem Benedyktem XVI stanowią znak hipokryzji i dewocji, płytkiej, by nie rzec: udawanej religijności bez głębokiego nawrócenia osób je eksponujących. W rejestrze fizycznych znaków pamięci po Papieżu musi znaleźć się też obecna w tym filmie, na plebanii, po scenie próby samobójczej Olgi (Maria Niklińska), makatka z Ojcem Świętym (czas: 01'17'59-01'19'47). Czymś oryginalnym jest również kawał o papieżu. Nie wybrzmiewa on w całości wskutek oporu, jaki stawia rzekomo pobożny Kania (Mateusz Damięcki):

Czarny (Michał Żurawski): Słuchaj. Jan Paweł II dostaje się do nieba i idzie do bram...⁵⁹.

Kania (Mateusz Damięcki): Koniec! K... Koniec! [same przekleństwa – D.K.] K... widzisz to? [wskazuje na krzyżyk na szyi]. Nie będziesz mi dowcipów o Janie Pawle II opowiadał. K... to

⁵⁶ Tamże, s. 179.

⁵⁷ Również wśród pozycji popularnonaukowych czy z pogranicza literatury (jak np. reportaże) znajdują się książki uderzające w papieństwo, nie wyłączając Jana Pawła II. Do pierwszej grupy należy np.: E. Frattini, *Papież i seks. Bezpruderyjny obraz przywódców Kościoła*, tłum. B. Sławomirska, Sekret – Bellona, Warszawa 2014. Do drugiej zaś grupy należy m.in. M. Abramowicz, *Irlandia wstaje z kolan*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2023.

⁵⁸ *Czarny* – reż. D. Matwiejczyk, komedia obyczajowa, Polska 2008 (premiera 2010).

⁵⁹ Prawdopodobnie chodzi o następujący dowcip: „Jan Paweł II umarł, poszedł do nieba i przyjmuje go św. Piotr: »Ty, Janie Pawle II, za twoje zasługi dla ludzkości i Kościoła dostaniesz Ferrari i najlepsza chatę w niebiosach!« J.P.II jedzie sobie po Niebieskiej Autostradzie, wyprzedza wszystkich zadowolony z siebie, a tu nagle wyprzedza go jadące o wiele szybciej piękne, czerwone Lamborghini, w którym siedział za kierownicą młody, straszliwie zapuszczony facet z długimi włosami. J.P.II zawraca z piskiem opon, wraca do św. Piotra i mówi: »Ja tu św. Piotrze poczyniłem takie zasługi dla ludzkości i naszej matki Kościoła, a tu mnie jakiś punk w cholernym Lamborghini na Niebieskiej Autostradzie wyprzedza!!! Zrób z tym coś!!!« Św. Piotr z zadumą w głosie: »Ciężka sprawa, syn Szefa«”. Dowcip nr 7795, w: <http://www.ostroo.pl/dowcipy-religijne/2> [dostęp: 12.11.2020].

dla nas zaje.... autorytet, no nie? Nie ma dowcipów o Janie Pawle II! Ale to nie jest na dowcip. Jan Paweł II jest autorytetem dla mnie!

Czarny: Dobra....

Kania: Ja jestem wierzący. Ja jestem wierzący. Nie ma takiego połączenia: dowcip i Jan Paweł II! Zapomnij, k...! Przybij piątkę! [...] (czas: 18'36-19'40)

Sama scenka opowiadania kawału, a właściwie jego negacji, zbudowana na kontraście, jest kolejnym dowcipem i świadczy, że film można odbierać również jako komedię. Kania nie pozwala opowiedzieć jakiejś zmyślonej historyjki o zmarłym Papieżu idącym do nieba, gdyż to rzekomo obraża jego uczucia religijne, natomiast jego protest (jak i późniejsze zachowania) mało ma wspólnego z chrześcijańską postawą. Zaraz potem – w osobie proboszcza – widz otrzymuje karykaturalny obraz katolickiego duchowieństwa. Ksiądz Jan (Edward Żentara) po przespanej w ciasnym łóżku nocy z Danutą (Marta Klubowicz) rozmawia z oburzeniem o jej nieochrzczonej córce – Oldze (Maria Niklińska). Nakłania kochankę, by jej nastoletnia pociecha odbyła spowiedź, przyjęła i chrzest, i komunię, i bierzmowanie jednocześnie:

Ksiądz Jan: [...] Nie może być tak, żeby dziewczyna nie chodziła do kościoła. Ile ma lat? Piętnaście? Szesnaście? Będzie dorosła, to będzie o sobie decydować.

Danuta: Może to chwilowe?

Ksiądz Jan: To jest właśnie ten problem. Tej całej waszej wsi. Wy już chyba Boga w sercu nie macie. Trzeba jakiegoś wstrząsu, żeby się ocknąć. Co to by musiało być? Musiałby chyba sam papież przyjechać. [...] (czas 20'43-21'06)

Olga jest zagubiona, czyta *Biblię szatana*, chcąc w ten sposób mieć „wybór”, ubiera się, maluje i zachowuje na wzór satanistów. W końcu na siłę poddana zostaje egzorcyzmom. Nikt nie zauważa, że jej problemy duchowe biorą się z problemów psychicznych – z hipokryzji jej matki, plotek na temat jej rodziców, również ojca, którego posądza się o podpalenie kościoła, o popełnienie samobójstwa itd. Tylko niektórzy, jak Józek (Wojciech Ziemiański), znają całkiem inną wersję wydarzeń i uważają, że ojca Olgi i Czarnego zabito.

Z wypowiedzi księdza Jana nie wynika jednoznacznie, którego z papieży ma on na myśli. Jeśli czas akcji jest zbieżny z czasem produkcji, to musiałoby chodzić o Benedykta XVI. Wydaje się jednak, że jest to aluzja jeszcze do Jana Pawła II, który przyjeżdżał do Ojczyzny, nieraz też niespodzianie odwiedzał polskie domy.

Ksiądz Jan jest zaślepiiony, gdyż sam żyje z Danutą w ciężkim grzechu. W tym filmie przedstawione są wszystkie grzechy główne, łącznie z satanizmem, kazirodstwem, cudzołóstwem, pomówieniami itd. Produkcja bardzo przypomina *Zbrodnię ojca Amaro* – film kontestujący z kolei meksykański katolicyzm.

Ilustracja 1. *Czarny*, 2008, pol. fab., reż. Dominik Matwiejczyk. W kuchni w szafce zdjęcia Jana Pawła II, ale i Benedykta XVI. Czas: 10'05 (całość: 10'05-10'37 i potem: 44'40-44'50'; 01'05'40-01'05'56). Źródło: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.youtube.com/watch%3Fv%3DZwseL37qDls&ved=2ahUKEwiWluWz-I2HAXXLBdsEHWE5Dg8QwqsBegQIERAG&usg=AOvVaw36BGuGKRdZa4KQVGB1rBfq> [dostęp: 20.03.2022].

Ilustracja 2. *Czarny*, jw. – plebania, a w niej makatka z Janem Pawłem II – czas: 01'18'01 (całość: 01'17'59-01'19'47). Źródło: jw.

W tym miejscu omówmy *sensu stricto* komedię – *Święty interes*. Jest to farsa na temat polskiej mentalności: zabobonu, powierzchownej religijności, pijaństwa, oddawania się hazardowi i nieróbstwu, złemu smakowi i tandecie, zazdrości i przekupstwu. Ale jest to też kpina z pobożności Polaków przez parodystyczne, skarykaturowane i przerysowane przedstawienie ich religijności – urastającej,

a raczej zdegradowanej do rangi głupoty i fanatyzmu. Puenta filmu sprowadza się do wymowy: ludzie postępowi nie wierzą w cuda, wierzą w „osiągnięcia” cywilizacyjne, np. w *in vitro*. Dziecko jednak poczyną się w sposób naturalny, co miejscowa ludność uważa za cud dokonany za sprawą Papieża, który dopiero rok po stworzeniu filmu zostanie ogłoszony błogosławionym, a trzy lata później – świętym. Ale że jest to komedia, zakończenia, puentującego tę historię, nie należy traktować poważnie. W takiej perspektywie każde zdanie o promieniowaniu przewidywanej przez Polaków (i w ogóle wiernych Kościoła katolickiego) świętości Jana Pawła II

Ilustracja 3. *Święty interes*, 2010, pol. fab., reż. Maciej Wojtysko – portret Jana Pawła II w miejscu zbiórki – czas: 42’24. Źródło: <https://www.cda.pl/video/54282391/vfilm> [dostęp: 12.12.2023].

Ilustracja 4. Kadr z filmu *Święty interes*, jw. Portret zamysłonego papieża z liliami. Czas: 42’35. Źródło: jw.

Ilustracja 5. *Święty interes*, jw. – portret w domu Wałaszaków (czas ukazania: 00'45'14; por.: 01'10'40-01'11'57). Źródło: jw.

nie brzmi wiarygodnie. Ośmieszona też zostaje wiara w moc relikwii, m.in. zdanie Olesi (Anna Łopatowska) – cioci Leszka (Piotr Adamczyk) i Janka (Adam Woronowicz), jakoby „wszystko może być święte, czego święty dotknął” (czas: 00'17'51). Samochód, którym rzekomo jeździł Karol Wojtyła, a który dostał się braciom w spadku, traktowany jest przez wiejską społeczność jako talizman, jako spadająca z nieba gwiazdka, sprawiająca cud. W fanatycznym szale samochód zostaje pocięty na kawałki i rozdysponowany jako relikwia między tych, którzy się złożyli na jego zakup. Jakie to jednak relikwie, skoro historia warszawy okazuje się mistyfikacją, kryjącą zło i pociągającą za sobą ciąg następnych nieprawości?

Ojciec Święty funkcjonuje w tym filmie na zasadzie wspomnienia o wielkim człowieku, wielkim Polaku, który rozstawił nie tylko Polskę, ale może rozstawić również najbardziej zapomnianą wioskę, jeśli tylko się okaże, że w owej wiosce, zacofanej i biednej, istnieje jakaś po nim pamiątka. Jest legendą, która generuje i będzie wciąż generować pomniejsze mitologie. Na samym początku filmu pojawia się aluzja do jakiejś bliżej nieokreślonej fundacji przezeń założonej, na którą umierający ojciec – Gustaw Rembowski, ku frustracji synów (Leszka i Janka), przepisał w testamencie cały majątek; mit Wielkiego Papieża podkreślony jest też obecnością jego portretów. Jeden portret stoi za plecami Dujnika (Tomasz Międzicki) i jego córki Nikoli (Matylda Baczyńska) zbierających pieniądze na wykup samochodu, drugi zaś widnieje na ścianie w domu dyrektora szkoły (Krzysztof Jędrysek) i jego żony – Anny Wałaszek (Dorota Landowska). O ile portret w domu Wałaszaków (czas: 00'45'14; 1'10'40-1'11'57) przypomina wiele innych portretów Papieża, o tyle ten z miejsca zbiórki pieniędzy (czas: 00'42'24-00'43'00) – jest

kiczowaty i w konsekwencji parodystyczny (dwie białe lilie pod popiersiem i palec wskazujący przyciśnięty do ust).

Ilustracja 6. *Ksiądz*, 2017, pol. fab., reż. Wojciech Smarzowski. Gipsowe popiersie Jana Pawła II w domu Bożeny (Iwona Wszołkówna) i Zygmunta (Michał Gadowski). Czas ukazywania przedmiotu: 13'48-15'26. Dowód na to, że portrety i popiersia Jana Pawła II są rzekomo bardzo często umieszczone w patologicznych domach. Źródło: <https://www.cda.pl/video/8912349ea> [dostęp: 20.03.2023].

Kolejnych przykładów papafilii wywołującej w odbiorcach niechęć i pragnienie odjanopawlenia przestrzeni prywatnej i publicznej dostarczają nie-komédie w reżyserii Wojciecha Smarzowskiego: *Dom zły* (2009)⁶⁰, *Kler* (2018) oraz *Ksiądz* (2017)⁶¹. Smarzowski, jak żaden chyba inny polski reżyser, ma „upodobanie” do gipsowych figurek Jana Pawła II. Figurki, rzeźby, pomniki stojące przed kościołem, plakaty, kalendarze, fotografie – ów przesyt pamiątkami po Ojcu Świętym, nagminne ich eksponowanie mają wywołać w percepcji widzów odruch zniechęcenia. Od zniechęcenia tylko krok do marzeń o odjaniepawleniu. Tak jak nieprzekonujący są duchowni w filmach Smarzowskiego (analogicznie jak w *Zbrodni ojca Amaro*), tak odrażający są bohaterowie *Czarnego* – zdemoralizowany Kania, który jednak nie pozwala opowiadać kawałów o świętym Janie Pawle II, oblepiająca meble kuchenne podobiznami Papieża, a jednocześnie prowadząca podwójne moralnie życie Danuta i powołujący się na przyjazdy Ojca Świętego do Polski ksiądz Jan. W kontekście zachowania takich person sam Jan Paweł II traci na powadze, a jego godność staje się wyświechtanym sloganem obcym zwłaszcza młodemu pokoleniu.

⁶⁰ *Dom zły* – reż. W. Smarzowski, kryminał, obyczajowy, Polska 2009.

⁶¹ *Ksiądz* – reż. W. Smarzowski, dramat, krótkometrażowy, Polska 2017; *Kler* – reż. W. Smarzowski, obyczajowy, Polska 2018.

2.4. Dewoptylizacja

Innym pojęciem, które „robi karierę” zwłaszcza na przełomie drugiej i trzeciej dekady XXI wieku, jest **dewoptylizacja** jako antonim do **woptylizacji**, ale częściej: „**woptylianizmu**”⁶². Jako takie słowo „woptylizacja” nigdzie jednak nie występuje, zawsze pojawia się jakiś prefiks, częściej de- niż re-⁶³. W reportażu książkowym Dariusza Rosiaka *Ziarno i krew* aramejski duchowny proponuje jeszcze inny neologizm – analogiczny do przydawki „jakobicki” stosowanej na określenie Syriackiego Kościoła Ortodoksyjnego: „to jakby polskich katolików nazywać na przykład «**woptyłowcami**»”⁶⁴. Oczywiście słowo to nie ma praktycznego zastosowania, padło raz jeden na Bliskim Wschodzie jako pewnego rodzaju analogia. O wiele jednak dla niniejszych rozważań istotniejsze jest oburzenie owego duchownego Abuny Gabriela z południa Turcji na to, co przez lata bezkarnie robili redaktorzy z „Charlie Hebdo”. Nie pochwała on egzekucji, jaką przeprowadzili na dziennikarzach ekstremiści islamscy, lecz ubolewa nad tym, jak owi prześmiewcy przez lata obrażali nie tylko głowy państw, polityków, dostojników, ale również wyznawców Chrystusa:

– [...] Pokażę ci, jak Charlie rysował papieża. – Na iPhone Gabriela ukazuje się Jan Paweł II w uściskach z kobietą. – Rysował też okropne karykatury Boga Ojca i Syna, i Ducha – mówi i pokazuje mi kolejny bluźnierczy rysunek. – Bardzo niemądry człowiek ten Charlie. [Abuna nie rozumiał, że to nie człowiek, ale cały zespół – przyp. D.K.]. Ale żaden chrześcijanin nie chciał go zabić za to, co robił. [...] ⁶⁵.

Smutne się wydaje, że zauważa to duchowny, sam zmagający się na Wschodzie z uciskiem i prześladowaniem własnego Kościoła, a nie widzieli tego zła ani przed, ani po pamiętnym 7 stycznia 2014 roku przedstawiciele władz różnych krajów

⁶² „Zdaniem publicysty «Do Rzeczy» Tomasza P. Terlikowskiego, pomimo że Jan Paweł II został uznany za świętego, to coraz częściej możemy przekonać się o postępującej «dewoptylizacji», czyli demontażu jego dziedzictwa. «W przestrzeni, w której jedynym kryterium prawowierności pozostaje ‘wierność’ Franciszkowi, ‘woptylianizm’ uznawany jest niemal za herezję» – pisze Terlikowski na portalu Onet.pl”. B.a., *Demontaż dziedzictwa Jana Pawła II. Terlikowski: dewoptylizacja Kościoła*, <https://dorzeczy.pl/kraj/80505/Demontaz-dziedzictwa-Jana-Pawla-II-Terlikowski-Dewoptylizacja-Kosciola.html> [dostęp: 10.02.2021].

⁶³ W prywatnej korespondencji mailowej pani dr hab. prof. UZ Joanna Gorzelana wyjaśnia mi: „derywaty **dewoptylizacja** i **rewoptylizacja** można rozpatrywać jako prefiksalne, derywowane bezpośrednio do **woptylizacja** za pomocą przedrostków, które pełnią funkcję prefiksów albo jako derywaty prefiksально-sufiksalne od tematu woptyl- (z alternacją do: Wojtyła) za pomocą prefiksu re- de- i sufiksu -acja. Byłby to więc: »powrót do tego, co głosił Wojtyła« (rewoptylizacja) albo »odrzuć to, co głosił Wojtyła« (dewoptylizacja)”. Fragment e-maila z 27 marca 2021, 20:25.

⁶⁴ D. Rosiak, *Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan*, Wołowiec 2015, s. 96.

⁶⁵ Tamże. Podobny sąd wyraził inny rozmówca Dariusza Rosiaka, Seyfi, z pochodzenia niepraktykujący muzułmanin, z wyboru – anglikanin, bojący się mieszkać w Turcji: „[...] zobacz, jak wielu ludzi tu wspiera zabójców karykaturzystów z «Charlie Hebdo». Dla mnie «Charlie Hebdo» to bluźniercy, obrażali Boga, wierzących, papieża, ale przecież nie wolno ich za to zabijać. A muzułmanie ich zabili”. Tamże, s. 163.

europęjskich, w tym Polski, paradując potem w uroczystym pochodzie żałobnym. *Signum temporis* jest też fakt, że „Charlie...” dalej działa, uderzając w różne autorytety, obrażając Boga i chrześcijan. To, co w innych przypadkach mogłoby wydać się aktem odwagi, jest tutaj dowodem na poczucie buty i bezkarności.

Wracając do pojęć: ksiądz profesor Paweł Bortkiewicz TChr np. pisze o potrzebie **rewojtylizacji**. Przeciwwstawia je dewojtylizacji, którą ocenia (również sam leksem) bardzo negatywnie:

Przepraszam, że użyję tutaj niestosownego słowa. Ale jednak... Chodzi mi o słowo niezwykle bulwersujące, które pojawia się w ustach niektórych ludzi Kościoła – „**dewojtylizacja**”. To słowo niesie w sobie prymitywne spustoszenie, barbarzyństwo. Otóż, trzeba powiedzieć tak – to „**rewojtylizacja**” jest szansą na rewitalizację naszego Kościoła jako wspólnoty ludzkiej. Oczywiście, jak na dłoni widać dzisiaj, jak św. Jan Paweł II jest zdradzany przez nas, członków Kościoła, w tym przez hierarchię, także i przez tych biskupów, których sam wyniósł do godności biskupiej. To boli. To potwornie boli. Ale przecież Kościół to nie jest gra o tron, ani to nie jest ranking popularności. Czytam w tych dniach na nowo przemówienie z 22 października 1978 r. Od czego się zaczyna? Od słów wyznania Piotra pod Cezareą – „Tyś jest Chrystus, Syn Boga żywego”. To wyznanie wiary Jan Paweł II uczynił swoim wyznaniem. I wówczas zaproponował, byśmy je przyjmując uwolnili się z lęku. I ci, którzy to uczynili – zostali z tego lęku uwolnieni...⁶⁶

Rewojtylizacja – w ujęciu ks. Pawła Bortkiewicza – to antidotum na coraz większą sekularyzację społeczeństwa w Polsce i na świecie, na rozpowszechnianie „cywilizacji śmierci” („prawa reprodukcyjne” przeważające nad prawem do życia) doprowadzającej do „samożagłady” ludzkości. Rewojtylizacja znaczy tu przywrócenie nauczania Jana Pawła II w oświacie i w kulturze, w nauce, w samorządności, w polityce, w obyczajowości, w służbie zdrowia, ale przede wszystkim w samym Kościele, zerwanie z tzw. przez ks. Bortkiewicza „błędem antropologicznym” – wymianą wartości (wolność, prawda, Bóg) na pseudo- i antywartości (samowola, odrzucenie Boga, deprecjacja człowieka i jego godności). Rewojtylizacja mogłaby nadać ludzkości odpowiedni kierunek postępowania i przywrócić jej nadzieję⁶⁷.

Więcej miejsca poświęćmy dziejącej się dewojtylizacji. Określilibyśmy ją następująco:

Dewojtylizacja – leksem według ks. Pawła Bortkiewicza – nacechowany pejoratywnie, bulwersujący, pojawiający się „w ustach niektórych ludzi Kościoła” w znaczeniu oczyszczenia przestrzeni publicznej / przestrzeni duchowej z myśli Jana Pawła II, a nasycenia jej – w najlepszym układzie – „postępowym” paradygmatem papieża Franciszka. Wiąże się ze „zdradą” nie tylko laikatu, ale i samych hierarchów Kościoła, nawet tych, których Jan Paweł II swego

⁶⁶ Ks. prof. P. Bortkiewicz, *Kościół katolicki potrzebuje pilnej „re-wojtylizacji”*, rozmawiał: P. Chmielewski, Fronda.pl, 24.10.2019, 16.45, <https://www.frona.pl/a/kom,135064.html> [dostęp: 27.03.2021].

⁶⁷ Por. także. Definicje: ta i poniższe są moje [D.K.], ale ukonstytuowane na postawie wypowiedzi ks. prof. P. Bortkiewicza TChr.

czasu mianował na ważne stanowiska. W rzeczywistości dewojtylizacja miałaby polegać na wyrugowaniu nauczania Jana Pawła II, a w konsekwencji – samej Ewangelii z kultury, sztuki, nauki, obyczajowości i zastąpienie ich mentalnością świecką, liberalną i lewicową. Polegałaby też na dekanonizacji – odebraniu Janowi Pawłowi II nimbu świętości. Jest więc to zjawisko niosące z sobą „prymitywne spustoszenie i barbarzyństwo”⁶⁸.

A oto inne definicje zjawiska i inne jego określenia:

Dewojtylizacja – odchodzenie Kościoła Katolickiego od nauk Jana Pawła II.

Przykłady użycia: *Mamy tu do czynienia z postępującą dewojtylizacją* (www.polskatimes.pl)

Dewojtylizacja jest faktem. Polski Kościół odchodzi od przekazu Jana Pawła II i jego blisko dwudziestosiedmioletniego pontyfikatu (wyborcza.pl)⁶⁹.

Tomasz Terlikowski w wywiadzie dla Onet.pl określił dewojtylizację jako „demontaż jego [Jana Pawła II] dziedzictwa”⁷⁰. Ksiądz Robert Skrzypczak pojęcie to rozumiał pejoratywnie, jako „sprzątanie po Janie Pawle II, po jego nauce, dokonujące się zwłaszcza na Zachodzie”⁷¹. *Słownik języka polskiego* definiuje ją lapidarnie jako „odchodzenie od nauk i poglądów Jana Pawła II”⁷².

Na pewno tych definicji można znaleźć więcej⁷³. Wynika z nich, że dewojtylizacja występuje nie tyle w szeroko pojętej przestrzeni publicznej, ile przede wszystkim w łonie samego Kościoła katolickiego. Nieraz wiąże się ją jedynie z pewnym aspektem nauczania i postawy samego Papieża, np. dominikanin Tomasz Dostatni dla Magazynu TVN24 mówi:

Adam Szostkiewicz już kilka lat temu użył słowa **dewojtylizacja**. I bez wątpienia w kwestii nauczania Kościoła i Jana Pawła II w relacji do Żydów, judaizmu i Zagłady, widzimy, najdelikatniej mówiąc, odwrót. Dotyczy to niestety wielu naszych rodaków i praktykujących katolików⁷⁴.

⁶⁸ Por. tamże.

⁶⁹ J. Buczek, J. Burzyński, hasło: dewojtylizacja, [w:] *Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, Najnowsze Słownictwo Polskie*, <https://nowewyrazy.pl/haslo/dewojtylizacja.html>, ostatnia aktualizacja hasła: 13.06.2015 [dostęp: 27.03.2021].

⁷⁰ B.a., *Demontaż dziedzictwa Jana Pawła II. Terlikowski: dewojtylizacja Kościoła*, źródło: Onet, *Do Rzeczy*, dodano 16 października 2018, <https://dorzeczy.pl/kraj/80505/Demontaz-dziedzictwa-Jana-Pawla-II-Terlikowski-Dewojtylizacja-Kosciola.html> [dostęp: 10.02.2021].

⁷¹ Zob.: *Spuścizna Jana Pawła II*, z ks. Prof. R. Skrzypczakiem rozmawia A. Łoś (wywiad), Radio Kraków, audycja – Niedziela, 17 maja 2020, czas: 13'15–13'54, <https://www.radiokrakow.pl/audycje/rozmowy-o-wierze/spuscizna-jana-pawla-ii/> [dostęp: 11.02.2021].

⁷² Hasło: dewojtylizacja, w: *Słownik języka polskiego* (on-line), <https://sjp.pl/dewojtylizacja> [dostęp: 10.02.2021].

⁷³ Vide np. Czy w Kościele w Polsce dochodzi do „dewojtylizacji”? Kard. Dziwisz zabrał głos [Rozmowa], *Deon.pl*, KAI/ml, 2020, <https://deon.pl/kosciol/czy-w-kosciele-w-polsce-dochodzi-do-dewojtylizacji-kard-dziwisz-zabral-glos-rozmowa,517998> [dostęp: 10.02.2021].

⁷⁴ O.T. Dostatni OP, *„Żydzisz naszymi braćmi”. Tej nauki Jana Pawła II już prawie nie słyszymy*, (b.d.), <https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/zydzi-sa-naszymi-bracmi-tej-nauki-jana-pawla-ii-juz-prawie-nie-slyszymy,141,2520> [dostęp: 27.03.2021]. Autorowi pewnie chodziło o następujący artykuł: A. Szostkiewicz, *Pętająca de-wojtylizacja*, „Znak” 2008, nr 10 (60), s. 37–42.

Paweł Smoleński z „Gazety Wyborczej” wskazuje – podobnie jak dominikanin – na aspekty nieeklezyjalne i pisze, że „«Dewoptylizacja» oznacza porzucenie dialogu, zamykanie się w [...] dialogu ze współczesną kulturą, z ludźmi niewierzącymi myślącymi inaczej”. Oznaczałaby więc zjawisko dość wąsko rozumiane, a według autora niepożądane⁷⁵.

Przyczyny i odmiany szeroko pojętej dewoptylizacji są różnorodne. Jeśli nawet wyszła ona z inicjatywy samego Watykanu, to obecnie proces podważania wielkości i znaczenia Jana Pawła II dla Kościoła i świata płynie różnymi kanałami⁷⁶.

Aplauz wobec dewoptylizacji okazuje m.in. Radosław S. Czarnecki – publicysta o zdecydowanie lewicowych poglądach⁷⁷. Szczególnie intensywnie wybrzmiewa ów postulat w mainstreamowych mediach. Przeciwnie są mu, oczywiście, osoby o prawicowych, prokościelnych zapatrywaniach⁷⁸. Dochodzi do tego również wspomniane już pojęcie „**odjanopawlenia**”. Rozróżnia je – pod względem źródła czy też ośrodków promieniowania – Grzegorz Górny:

Niestety, po śmierci Jana Pawła II jego dorobek nie został należycie podjęty zarówno w Kościele powszechnym, gdzie karierę zrobił termin „**dewoptylizacja**”, jak i w polskim społeczeństwie, gdzie coraz częściej mówi się o „**odjaniepawleniu**”⁷⁹.

Najogólniej więc można byłoby zauważyć, że „**dewoptylizacja**” jest procesem biorącym swój początek i emanującym z samego Kościoła, dodajmy: z jego centrum, jakim jest Watykan, i dotyczącym Kościoła, jego nauczania, natomiast „**odjanopawlenie**” funkcjonuje wśród osób świeckich, zwłaszcza wśród mło-

⁷⁵ P. Smoleński, *Oczami dominikanina. Jan Paweł II był wielkim Polakiem i wielkim człowiekiem, ale miał prawo się mylić*, „Gazeta Wyborcza. Wysokie Obcasy”, 31.03.2015, https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,96856,17684260,Oczami_dominikanina_Jan_Pawel_II_byl_wielkim_Polakiem.html [dostęp: 11.02.2021].

⁷⁶ Zainicjować miał ją papież Franciszek, mówiąc, że zrywa z kursem Jana Pawła II w swoim nauczaniu. Potem jednak nawiązywał do nauczania polskiego pontifeksa, ale raczej niechętnie. W łonie Kościoła katolickiego atak na kard. Karola Wojtyłę jako współtwórcę Soboru Watykańskiego II i tego, który zaprosił przedstawicieli różnych religii do Asyżu, jest szczególnie wyraźny w Bractwie Piusa X. Por. np.: T.P. Terlikowski, *Franciszek zrywa z Janem Pawłem II*, Tygodnik TVP.pl, 8 grudnia 2017, <https://tygodnik.tvp.pl/35089570/franciszek-zrywa-z-janem-pawlem> [dostęp: 28.05.2020].

⁷⁷ Zob. np. R.S. Czarnecki, „Dewoptylizacja” Kościoła jednak postępuje, „Sprawy Nauki”, 22.12.2019, <https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/315-humanistyka-el/4256-dewoptylizacja-kosciola-jednak-postepuje> [dostęp: 10.02.2021].

⁷⁸ Np. Grzegorz Polak pisze: „Nadzieja w tym, że Polacy nie ulegną perfidnej propagandzie tych rozzuchwalonych środowisk lewicowych, które domagają się »dekanonizacji« Jana Pawła II, »odjaniepawlenia« Kościoła za to, że – ich zdaniem – papież tuszował pedofilię. W mediach społecznościowych i w prasie mainstreamowej odbywa się sąd nad papieżem. Wyrok za każdym razem jest ten sam: winny!”. G. Polak, *Jak Jan Paweł II...*, s. 6.

⁷⁹ G. Górny, *Jan Paweł II: dziedzictwo do odkrycia*, „Niezależna Gazeta Polska. Nowe Państwo” 2020, nr 12, s. 13.

dzieży, i dotyczy laikatu. Dewojtylizacja jest pojęciem „poważnym” i graniczącym z poważnymi kwestiami, „odjaniepawlenie” zaś – raczej śmiesznym, groteskowym, humorystycznym. Oczywiście jest to duże uogólnienie, trzeba też dodać, że pojęcia te mogą też być niekiedy używane zamiennie. Przyjmuje się, że oba terminy i procesy narodziły się dopiero po śmierci Jana Pawła II. Jednakże już wcześniej, co pokazują wspomniane tu powieści i filmy, zniesławiano Papieża, podważano jego autorytet, w końcu – wyśmiewano jego chorobę i umieranie. Nie można go było jednak wyrugować z przestrzeni publicznej ani z nauczania Kościoła. To jego encykliki, przemówienia, homilie itd. złączone z Ewangelią stanowiły trzon tegoż nauczania.

Wdzierające się do kulturowych obrazów Papieża satyra, ironia, śmiech i komizm miały różne zabarwienia aż do niesmacznej kpiny, szyderstwa i obrazy. Druga dekada XXI wieku pokazuje, że już bez ograniczeń można szargać w kulturze dobre imię Papieża. Nie uchroni go przed tym nawet nimb świętości, który stał się dodatkową drzazgą w oku dla przeciwników Jana Pawła II. Większość opozycjonistów, chcąc zniszczyć pozytywny wizerunek Papieża, tak naprawdę chce zniwelować to, co w Kościele cenne: słowo nauczania tożsame ze Słowem Bożym i Słowem Przedwiecznym. Tak jak 13 maja 1981 roku zamierzano zniszczyć fizycznie Jana Pawła II, unicestwić ogniwo, które przeszkadzało wrogom Kościoła (m.in. komunistom), analogicznie teraz próbuje się uśmiercić jego pamięć oraz dorobek, który mógłby służyć i budować w prawdzie następne pokolenia. Aby historia wymazała już w końcu chrześcijaństwo, trzeba wykreślić jeden z najbardziej przeszkadzających elementów – nauczanie Jana Pawła II.

Reasumując: dewojtylizacja, podobnie jak odjaniepawlenie, jest pojęciem niejednoznacznym i nawet wewnątrznie sprzecznym. Sens tego słowa zależy przede wszystkim od intencji, które przyświecają twórcom tego procesu, od nastawienia wobec Kościoła katolickiego czy Jana Pawła II tych, którzy o tym zjawisku piszą. Różnice powstają nie tylko w zależności od podmiotu, ale również – od przedmiotu. Mówi się o dewojtylizacji świata, Kościoła, nauczania papieskiego, Zachodu, Polski itd.

Z perspektywy osób autentycznie zatroskanych o los Kościoła, o przetrwanie dziedzictwa Papieża-Polaka wyłania się pozytywny lub negatywny aspekt. Zaczniemy od negatywnego: dewojtylizacja oznacza reakcję na rzekomy przesyt nauczaniem Jana Pawła II i przesyt rozwojem nauki o Janie Pawle II, rzekomo traktowanym w niej instrumentalnie (dla kariery, zysku, sławy, awansu). Dewojtylizacja byłaby zatem unicestwieniem pamięci o Janie Pawle II w świecie czy w Kościele, zerwaniem z jego nauczaniem, wyłanianiem się nowych nurtów światopoglądowych i zmianą doktryny katolickiej.

Ilustracja 7. *Park jajcarski* (ang. *Chicken park*), 1993, wł. fab., reż. Jerry Calà – Jan Paweł II (aktor nierozpoznany) myjący w celach zarobkowych szyby samochodów (czas: 38'10-38'32).
Źródło: <https://www.cda.pl/video/998005af> [dostęp: 19.11.2020].

Aspekt pozytywny dewoptylizacji polega natomiast na zerwaniu z powierzchownym kultem Jana Pawła II, szczególnie w Polsce, sprowadzającym się do skojarzeń wielkiego Polaka z Jego humorem, przebieraniem się w pióropusze i inne ubiory narodowe, ze strojeniem przezeń min do kamery lub do zebranych tłumów, z kremówkami, z Wadowicami, z polską emigracją zarobkową, z nartami itd. Wykorzystywali to szczególnie producenci filmów, zwłaszcza komediowych, obyczajowych i dokumentalnych. Na przykład w *Parku jajcarskim*⁸⁰ – parodii *Parku jurajskiego* i innych filmów Jan Paweł II funkcjonuje jako polski emigrant myjący bogaczom szyby samochodów. Tak rozumiana dewoptylizacja miałaby zapobiec pustostowiu na wzór gombrowiczowskiego Bładaczki wbijającego pupilom do głowy, że „Słowacki wielkim poetą był”, czyli że „Karol Wojtyła wielkim papieżem był i koniec”. Również takiemu pustostowiu, które polegało na tym, że slogan o pokoleniu JP2 przebrzmiał i okazał się w praktyce martwy. Dewoptylizacja byłaby więc w efekcie wojtylizacją, wojtylianizmem, janopawlizmem, gdyż doprowadziłaby do większej świadomości katolików i niekatolików na temat tego, co tak naprawdę głosił Jan Paweł II i do interioryzacji owego nauczania przez młode pokolenia. Oczywiście, jest to bardzo idealistyczne, pozytywne i życzeniowe rozumienie pojęcia, które nie wszystkim może przypaść do gustu i które po dwudziestu latach od śmierci Wojtyły na szerszą skalę nie ma potwierdzenia w życiu społecznym.

⁸⁰ *Park jajcarski* (ang. *Chicken park*) – reż. J. Calà, komedia, parodia, Włochy 1993.

2.5. Dekanonizacja

Z pojęciem **dewojtylizacji** koresponduje, a częściowo zazębia się postulat **dekanonizacji**: cofnięcia decyzji o heroizmie cnót Jana Pawła II. Pojawił się on rzekomo w książce dwóch watykanistów Andrei Tornielliego i Gianniego Valente *Dzień sądu* (oryg. *Il Giorno del Giudizio*)⁸¹. Tomasz Terlikowski pisze:

To w tej książce pojawia się sugestia sekretarza Sygnatury Apostolskiej biskupa Giuseppe Sciaccego o dekanonizacji św. Jana Pawła II, gdyby udało się udowodnić, że nie praktykował on w stopniu heroicznym cnoty roztropności⁸².

Dementuje ten pogląd Tomasz Krzyżak w artykule *Franciszek kontra Jan Paweł II*⁸³. Tłumaczy skomplikowane kwestie rzekomej dekanonizacji Jana Pawła II przez papieża Franciszka; krytycznie odnosi się do tez Tomasza Terlikowskiego wyłożonych w artykule *Czy Franciszek pozbawi Jana Pawła II świętości? Nadchodzi „dewojtylizacja” Kościoła*⁸⁴. Pokazuje, że polski publicysta powierzchownie potraktował informacje zawarte w książce dwóch watykanistów Andrei Tornielliego i Gianniego Valentego *Il Giorno del Giudizio*. Krzyżak komentuje cały artykuł i pisze, że

Wątek ten – pośrednio w obronie Jana Pawła II – podchwycili też polemizujący z Terlikowskim na łamach „Gazety Wyborczej” Artur Nowak i Stanisław Obirek. „Jeden z rozdziałów «Dnia sądu» zawiera rozważania na temat dekanonizacji Jana Pawła II” – stwierdzają⁸⁵.

Problem w tym, że w owej książce, w żadnym miejscu nie ma mowy o dekanonizacji. Terlikowski przeczytał ją pobieżnie lub może tylko przeglądnął, a pogłoska poszła w świat⁸⁶. Niemniej jednak, obserwując dziś siły wrogie Kościołowi i angażujące się w dewojtylizację, łatwo zauważyć, że pewne gremia i grupy chętnie by widziały obalone pomniki, pokreślone obrazy i życzyłyby sobie strącenia Jana

⁸¹ A. Tornielli, G. Valente, *Dzień sądu. Nadużycia, skandale, walka o władzę w Kościele*, tłum. J. Tomaszek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019.

⁸² T.P. Terlikowski, *Czy Franciszek pozbawi Jana Pawła II świętości? Nadchodzi „dewojtylizacja” Kościoła*, „Tygodnik TVP”, piątek, 8.03.2019, <https://tygodnik.tvp.pl/41587639/czy-franciszek-pozbawi-jana-pawla-ii-swietosci-nadchodzi-dewojtylizacja-kosciola> [dostęp: 10.02.2021].

⁸³ T. Krzyżak, *Franciszek kontra Jan Paweł II*, „Rzeczpospolita”, 18.03.2019, <https://www.rp.pl/Kosciol/303189920-Franciszek-kontra-Jan-Pawel-II.html> [dostęp: 16.05.2021].

⁸⁴ Tamże.

⁸⁵ Tamże.

⁸⁶ *Vide np.*: <https://www.msn.com/pl-pl/wiadomosci/other/franciszek-kontra-jan-pawe%C5%82-ii/ar-BBUVWSB>; <https://nczas.com/2020/07/03/bezpardonowy-atak-papieża-franciszka-na-jana-pawla-ii-czy-w-watykanie-rzadzi-heretyk/>; <http://www.idziemy.pl/kosciol/potrzebna-jest-zmiana-optyki-myslenia-w-kościele/59297/2/> [dostęp: 10.02.2021].

Pawła II z panteonu Świętych. Takie manifestacje pojawiały się, jak wiadomo, w czasie tzw. czarnych marszy w 2020 i 2021 roku⁸⁷.

2.6. Próby dewoitylizacji w literaturze fikcjonalnej – casus *Kobiety i mężczyzn* Manueli Gretkowskiej w kontekście innych polskich utworów literackich

Uwzględnione tu zostaną przykłady dosłownej i bezpośredniej dewoitylizacji – ataku bądź ośmieszania Jana Pawła II. Współczesna literatura w dużym stopniu skutecznie odciąga czytelników od Tradycji, od Kościoła, od Boga, a zatem i od nauczania papieskiego, proponując wzorce zachowań odległe od Dekalogu i Ewangelii. Można śmiało nazwać je antywzorcami. Pisarze-skandaliści są na topie. Jeszcze większe spustoszenie i zamęt w umysłach czytelników czyni literatura niefikcjonalna, np. ogólnodostępna w internecie książka Piotra Szumlewicza *Ojciec nieświęty. Krytyczne głosy o Janie Pawle II*, zaczynająca się dość bezpardonowo:

Czy to możliwe, aby w dużym demokratycznym kraju należącym do Unii Europejskiej największym autorytetem, cieszącym się powszechnym szacunkiem, była osoba, która tuszowała skandale pedofilskie, chroniła oszustów, współpracowała z krwawymi reżimami, kwestionowała prawa mniejszości i wspierała dyskryminację kobiet? Odpowiedź na to pytanie jest twierdząca. Tak. Jest to możliwe. Mowa tutaj o Polsce, a tym autorytetem jest zmarły ponad sześć lat temu papież Jan Paweł II⁸⁸.

Cała publikacja utrzymana jest w tym właśnie duchu – krzywdzących, obraźliwych wręcz, ideologicznie nacechowanych sądów o Janie Pawle II i jego nauczaniu.

⁸⁷ 25 października 2020 r. oszepecono pomnik Jana Pawła II po tym, jak parę dni wcześniej Trybunał uchwalił, że aborcja eugeniczna jest niezgodna z konstytucją. W ten dzień w całej Polsce profanowano kościoły i dochodziło do protestów, których uczestnicy wykrzykiwali wulgarne hasła. Pomnik Papieża-Polaka pod katedrą w Poznaniu oblano farbą i zawieszono na nim szarfę z hasłem „aborcja bez granic”. W Warszawie w jednym z kościołów kobieta odwrócona tyłem do ołtarza trzymała plakat z napisem: „Modlimy się za aborcją”. Vide: *Kościół to za mało... Lewicowi agresorzy wyladowali się na pomniku Jana Pawła II*, „niezależna.pl”, 25.10.2020, <https://niezależna.pl/359949-koscioly-to-za-malo-lewicowi-agresorzy-wyladowali-sie-na-pomniku-jana-pawla-ii> [dostęp: 25.10.2020].

⁸⁸ P. Szumlewicz, *Ojciec nieświęty. Krytyczne głosy o Janie Pawle II*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2012. Opowiadają takie osoby jak: Stanisław Obirek, Adam Cioch, Tomasz Żukowski, Joanna Senyszyn, Agnieszka Zakrzewicz, Janusz Palikot, Katarzyna Nadana-Sokołowska, Marek Balicki, Artur Zawisza, Magdalena Środa, Jerzy Krzyszczyński, Jerzy Urban, Jakub Majmurek, Tomasz Piątek, Jarosław Klebaniuk. Niemieckim odpowiednikiem tej polskiej, dyfamacyjnej publikacji jest kilkanaście lat wcześniej wydana książka Horsta Herrmanna, *Jan Paweł II złapany za słowo. Krytyczna odpowiedź na książkę Papieża*, przeł. R. Stiller, Agencja Wydawnicza URAEUS, Gdynia 1995. Co ciekawe, wydawnictwo to działało w latach 1993-2009 i propagowało dzieła krytykujące Kościół katolicki i *Pismo święte*, najczęściej z pozycji wolnomyślicielskiej i wolnomularskiej. Były to przede wszystkim teksty niemieckojęzyczne tłumaczone na język polski.

Wypowiadają się w niej osoby uchodzące za autorytety, znane ze świata nauki, kultury, a przy okazji głośne medialnie, nieprzychylne nauce Kościoła.

Stanisław Barańczak w *Garden party* prezentował mentalność ludzi za Oceanem. Amerykanin, bohater wiersza, miał się „pochwalić” znajomością kraju usytuowanego między dwoma mocarstwami:

[...] Cześć, jestem Sam. Mówi mi Billy,
że pan z Polski – znam Polskę, widziałem dwa filmy
z Papieżem – ten wasz Papież nic nie wie o świecie,
straszny konserwatysta [...]»⁸⁹.

Po 35 latach od wydania tego wiersza w tomie *Atlantyda* (1986) łatwo założyć, że podobne (a nawet ostrzejsze, zob. P. Szumlewicz i in.) głosy na temat Papieża można usłyszeć już na niwie polskiej. Więcej ciepła i estymy wobec Jana Pawła II żywił protestant Jerzy Pilch⁹⁰ niż współcześni autorzy tekstów o nim – wierzący i niewierzący. Oczywiście takie książki jak Szumlewicza nie mogą nas tu zajmować z dwóch powodów: nie należą do literatury fikcjonalnej, po drugie: Jan Paweł II, a właściwie atak na niego, jest w nich głównym tematem.

Bez wątpienia natomiast naszą uwagę skupić może *Kobieta i mężczyźni*, uchodząca za powieść inną od wszystkich dotychczasowych autorstwa Manuli Gretkowskiej. Trochę przypomina *Bambino* Ingi Iwasiów⁹¹, a trochę – przez konfrontowanie dwóch modeli rodzin polskich: tradycyjnego i liberalnego – serial TVP 2 *Licencja na wychowanie*⁹². Małżeństwo dość swobodnie traktujące związek, bezdzietne, reprezentują Jacek (architekt; niegdyś na delegacjach zdradzający żonę z małolatami, obecnie pogrążony w depresji, mający swego psychologa Pawła) i Klara (lekarka stawiająca akupunkturę, mająca romans ze swoim pacjentem Julkiem). Z kolei małżeństwo bardziej konserwatywne reprezentują Joanna i Marek. Mają trójkę dzieci. W tej rodzinie „ultrakatolicki” wydaje się Marek. Jego pobożność, związana z Janem Pawłem II, ma jednak dziwne oblicze.

Zacznijmy od tego, że obraz katolików w twórczości Gretkowskiej jest dość osobliwy. Choć *Kobieta i mężczyźni* zdaje się odbiegać od skandalizującego i bogoburczego rysu tej prozy, w powieści nie brakuje ironicznych wstawek na temat Polski, polskiej demokracji, Kościoła, wiary, tradycji, relacji damsko-męskich itp.

⁸⁹ S. Barańczak, *Garden party*, [w:] tenże, *Wybór wierszy i przekładów*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1997, s. 256.

⁹⁰ Vide: J. Pilch, *Pociąg do życia wiecznego*, Świat Książki, Warszawa 2007, rozdział: *Polsko ho ho ho!*, s. 107. Tenże, *Narty Ojca Świętego*, Świat Książki, Warszawa 2004, s. 7.

⁹¹ I. Iwasiów, *Bambino*, Świat Książki – Bertelsmann Media, Warszawa 2008.

⁹² *Licencja na wychowanie* – serial, komedia obyczajowa, Polska 2010-2011.

Socjologicznie nieuzasadnione jest np. twierdzenie, że wcześniej areligijni wyznawcy New Age'u w Polsce po transformacji ustrojowej łatwo przedzierzgnęli się w katolików, utożsamianych tu z „podwładnymi” Papieża. Gretkowska używa w tej konstatacji ezoterycznego sformułowania, pisząc, że przeszli oni na: „jasną papieską stronę mocy” (*Kim*, s. 93)⁹³. Nazywa ten proces pogardliwie „intratnym nawróceniem”. Twierdzi, że niewierzący ojcowie „pampersów”, niegdyś marksiści, mieli trudniej w przystosowaniu się do nowej rzeczywistości, w której rzekomo nastała moda na otwarte przyznawanie się do Kościoła, którego zwierzchnikiem na ziemi został Polak.

Gretkowska kpi z prywatnych objawień, spektakularnych nawróceń, ewangelizacji za pośrednictwem różnych środków masowego przekazu: „Powiedział mu to Jezus z billboardu. Miał twarz kobiety reklamującej proszek do prania” (*Kim*, s. 93). Nie tylko wykreowany przez autorkę zmarły Papież widniejący na fotografii, ale również Chrystus mówią tu nieprawdopodobne, niepasujące do nich slogany, zamieniające się w autorską prowokację. Tak jest np. pod koniec wypowiedzi fikcyjnego Chrystusa: „Idź i zachowaj czystość w słowach, uczynkach i biodrach” (*Kim*, s. 93).

Według Joanny i Marka wspomniane spektakularne nawrócenia w czasach transformacji ustrojowej stanowiły przykrywkę interesowności. Zwłaszcza dla umiarkowanej wierzącej Joanny „ten prawicowy wyścig młodych do świętości był ewidentnie wyścigiem po władzę” (*Kim*, s. 93). „Objawienia” jednak w 2005 roku miał doznać jej mąż Marek, zaangażowany w prowadzenie katolickiej telewizji KaTelem. Narrator nazywa go m.in. „ministrantem służącym zdebiłałej ludzkości” (*Kim*, s. 197).

Zanim autorka przejdzie do zaprezentowania dziwnego dialogu Marka ze zmarłym papieżem przemawiającym z fotografii, opisuje atmosferę panującą w liberalnym, bezwyznaniowym domu Klary i Jacka:

Po wjeździe do Polski włączyli się w powolny rytm recytowanej z radia litanii „Santa, Santa” przerywanej pieśniami religijnymi. W Warszawie na samochodach powiewały czarne wstążeczki. Nie wymuszano pierwszeństwa, nie trąbiono, jakby energia ożywiająca to miasto przyhamowała w kondukcje żałobnym. (*Kim*, s. 190)

W ten sposób autorka robi aluzję do Litanii do Wszystkich Świętych odśpiewywanej podczas uroczystości pogrzebowych, ale być może też do okrzyków

⁹³ M. Gretkowska, *Kobieta i mężczyźni*, Świat Książki, Warszawa 2007. Wszystkie cytaty z tej powieści będą sygnowane skrótem w nawiasie: *Kim* z podaną po przecinku stroną. Gretkowska nie mogła przewidzieć, że 13-15 sierpnia 2021 r. u stóp Matki Boskiej Częstochowskiej odbędzie się koncert piosenki chrześcijańskiej zatytułowany „Jasna strona mocy” (nazwa od: Jasna Góra). Swoje sformułowanie wzięła raczej z *Gwiezdnych wojen* i okrzyku „Niech moc będzie z tobą!” itp. produkcji.

„Santo subito!” (co oznaczało: ‘natychmiast Święty!’). Otrzymalibyśmy wówczas humorystyczną aluzję do groteskowego, popkulturowego Santa Claus (św. Mikołaja) z amerykańskich ulic i marketów.

Uporządkowane były tylko gazety przy telewizorze. Na samej górze kolorowa fotografia Jana Pawła II. Komórka Jacka nie odbierała. (*Kim*, s. 190)

Joanna zwierzała się bezdzietnej Klarze, że zastanawiają się z mężem nad czwartym dzieckiem. Chcą, aby narodziło się na cześć zmarłego Jana Pawła II:

– Strasznie trzepnęła mnie śmierć papieża. Nie umiem ci tego wytłumaczyć; nie było cię, nie jesteś za bardzo wierząca. Marek też się zmienił. Dopiero teraz wiem, jak mnie kocha. Człowiek dorasta do pewnych decyzji.

– Josia [sic!], umarł papież, więc decydujecie się na dziecko?

Z magazynu rozległo się walenie w ściany.

[...]

– Wyjaśniło się, trzeba zawierzyć życiu. Śmierć takiego człowieka. – Joannie do zacieków po kurzu dołączyły strużki łez. – Pewne rzeczy widzi się inaczej, naprawdę. To, co ważne. Gdybyśmy mieli warunki, chciałabym i siedmioro. Nie ma nic piękniejszego od dzieci.

Klara objęła ją, nie będąc pewna, czy wspiera przyjaciółkę w żałobie, czy kolejnym macierzyństwie. (*Kim*, s. 193-194)

Później się jednak okazuje, że mąż, rzekomo pobożny i kochający, i w tej dziedzinie znieczulał Joannę „chloroformem kłamstw” (*Kim*, s. 243). Gretkowska, podobnie jak Jerzy Pilch, a z reżyserów Maciej Ślesicki, twórca filmu *Trzy minuty. 21'37*⁹⁴, pokazują niestandardowe zachowania społeczeństwa w czasie umierania i po śmierci jednego z największych Polaków w całej historii. W powieści pojawia się też ironiczna aluzja do cudownych uzdrowień za sprawą Papieża. Nawet chory na depresję Jacek przestaje brać leki „przez papieża” (*Kim*, s. 196). Wiemy, że dwa cuda uzdrowień były m.in. podstawą do beatyfikacji i kanonizacji Jana Pawła II. Do 2017 roku podobnych cudów było 250 (w tym kilka jeszcze za życia Ojca Świętego), do dziś (2021 r.) jest już zapewne znacznie więcej⁹⁵. Tymczasem Gretkowska pisze:

Tydzień od śmierci papieża do pogrzebu Klara przeżywała w zbiorowym nawiedzeniu. Pacjenci mówili o przypadkach cudów, półcudów i nawróceń. Niektórzy odwoływali wizyty, czując niestosowność korzystania ze wschodnich metod w obliczu tragedii Zachodu. Jan Paweł II miał być ostatnim białym następcą Piotra, po nim Murzyn. (*Kim*, s. 194)

⁹⁴ *Trzy minuty. 21'37* – reż. M. Ślesicki, dramat obyczajowo-psychologiczny, Polska 2010.

⁹⁵ I. Cousturié, *Uzdrowienia przypisywane św. Janowi Pawłowi II* (tekst opublikowany we francuskiej edycji na portalu „Aleteia”), „Aleteia”, 09.11.17, <https://pl.aleteia.org/2017/11/09/uzdrowienia-przypisywane-sw-janowi-pawlowi-ii/> [dostęp: 26.06.2021].

Akcent kładziony jest nie na entuzjazm, radość, wzruszenie, ale na histerię, szal, jak to Gretkowska nazywa „zbiorowe nawiedzenie”. Podobną dykcją posługuje się Jakub Żulczyk, który np. w *Świątyni* robi aluzje do tłumów zbierających się w czasie przyjazdu papieża⁹⁶. Gretkowska używa też innych ironicznych określeń (nie ma np. w teologii takiego pojęcia, jak „półcud”). Czyni aluzje do różnych fałszywych teorii, głoszących np., że następcą polskiego pontifeksa będzie czarnoskóry papież. Jest to też teren spekulacji wielu autorów książek stworzonych na bazie domniemanego proroctwa Malachiasza i powstałego na ich kanwie filmu *Ostatni papież*⁹⁷.

W epizodzie, w którym Klara, jako lekarka, ocenia stan umierającego, poważny temat starzenia się i umierania (w kontekście zdjęć Papieża z dawnych lat) szybko ustępuje ludycznemu *imaginarium*:

Jacek dostroił się do nadawanych audycji o papieżu. Puszczal je głośno, żeby słyszeć w łazience i w pracowni. Telewizor przełączał na całodobowy kanał informacyjny, gdzie dziennikarz prowadzący niegdyś Big Brother, mówił z podobnym przejęciem o Big Father. (Kim, s. 194-195)

Klara zamykała się w swoim pokoju, nie chciała słuchać tych doniesień. Razem z kochankiem „Ukrywali swoje rozerotyzowane szczęście przed żałobą na powierzchni” (Kim, 194). Odnosić się to może do żałoby na pokaz – nieszczerzej, narzuconej, obcej tym, którzy nie praktykują. Ale można też w tym zdaniu gdzie indziej położyć akcent i porównać je do fabuły wspomnianego filmu *Trzy minuty. 21'37*. Na tle wydarzeń związanych z doniesieniami radiowymi o etapach umierania Jana Pawła II toczą się losy różnych bohaterów: ich życie erotyczne, pijackie, reżyserskie, samotne itd.

Zabieg autorski polegający na asocjacji Jana Pawła II z kiczowatą postacią „na pokaz” z Big Brothera⁹⁸ zbliża się do projektów dewoitylizacyjnych polegających na strącaniu Wielkiego Polaka (tu: Big Father – ‘Wielkiego Ojca’) z piedestału, ośmieszania jego autorytetu. Skojarzenie z kolei z Big Brotherem (‘Wielkim Bratem’) każe widzieć podobieństwo między inwigilacyjnym, kontrolującym systemem komunistycznym a Kościołem; jego wszechobecnym „okiem”. Ojcem Narodów nazywa się Abrama/Abrahama (Rdz 17,4), ale tutaj wyobraźnia nakazuje bardziej łączyć tę postać właśnie z wielkim Kontrolerem (moralności) w kontekście Orwelowskiego Big Brothera: „nauczycielem narodu” Leninem czy „ojcem narodu radzieckiego” –

⁹⁶ J. Żulczyk, *Świątynia*, Nasza Księgarnia, Warszawa 2011, s. 70.

⁹⁷ *Ostatni papież?* (ang. *The Last Pope?*) – reż. A. Awes, M. Awes, dokumentalny, USA 2018.

⁹⁸ Jak sugeruje Recenzent – Pan prof. Wiesław Ratajczak, Gretkowska pisze tu prawdopodobnie o Grzegorzu Miecugowie, pierwszym prowadzącym *Big Brothera* i jednocześnie pracowniku informacyjnego pasma TVN.

Stalinem⁹⁹ – zbrodniarzami, którym przez lata towarzyszył tzw. „kult jednostki”. A z drugiej strony należy zauważyć, że rok przed śmiercią Papieża Grzegorz Polak wydał o nim album pt. *Ojciec wszystkich narodów*¹⁰⁰.

Owe krzywdzące asocjacje wytyczają drogę do procesów odjanieprawiania i dewoitylizacji. Autorka pokazuje, jak agnostyczna Klara jest odporna na „zbiorową histerię” pogrążonych w żałobie ludzi Kościoła. Paweł, terapeuta Jacka, w rozmowie z Klarą przeprowadza z kolei atak na naród polski, w dużej mierze kochający swego wielkiego rodaka. Przyczynę tego widzi w rzekomej chorobie FAS narodu upijającego się z pokolenia na pokolenie:

To FAS bezrozumnej nadpobudliwości kieruje wyborami tego narodu. Ludzie z FAS są agresywni, bezmyślni, chamscy, tak się mówi o Polakach, nie? Chamski Polak, Hamas Europy, he, he. Śmierć papieża potrząsnęła, coś ten naród pokumał. Dziećmi z FAS też trzeba potrząsać, żeby do nich dotarło, ale na krótko. Mózg z FAS działa inaczej niż u normalnych. Odpowiada tylko na bodziec, nie umie planować, przewidywać. Szybko reaguje i szybko zapomina. (Kim, s. 198)

Klara i Jacek byli „wyznaniowi”; lekarka wręcz ukrywała się przed wiadomościami o powolnym umieraniu Papieża, natomiast jej mąż był bardziej na nie otwarty. W drugim dniu pamiętnych świąt Wielkanocy 2005 roku Jacek nie był w domu, gościł w „Zagrodzie” u Stacha i Anny Jachymków. Nie mógł wrócić do domu, gdyż autobusy w święta nie jeździły. W jednym z domów

Przez otwarte okno słyszał obiadowy, świąteczny stukot talerzy. U szczytu długiego stołu siedział ojciec rodziny, za nim Ojciec Święty we włączonym telewizorze. Pojawił się w watykańskim oknie niezauważony przez domowników. [...] Papież usiłował coś powiedzieć, z niemocy uderzył głową o trzymany kurczowo pastorał. Wycofał się niby figurka na kółkach z ruchomej szopki, ale po nim nie pokazał się już nikt więcej. Okno się zamknęło. (Kim, s. 168)

Plastyczna wyobraźnia autorki w ten sposób nakazuje postrzegać niemoc Jana Pawła II, na tyle już słabego, że niezdolnego do błogosławieństwa *Urbi et Orbi*. Papież przedstawiony jest tu jako pacynka, marionetka w „teatrzyku lalek”, w szopce – tyle że nie bożonarodzeniowej, a wielkanocnej: „Jacka prześladował ten widok. Dla nieznających cierpienia papież był niewidzialny. Przeciąg otworzył i zatrasnął puste watykańskie okno” (Kim, s. 168). W karczmie bohater słuchał dziwnych dywagacji miejscowego geologa na temat znalezionej przez Jacka kamienia.

⁹⁹ W. Kowalski, *Józef Stalin (1979-1953)*, „Dzieje.pl Portal Historyczny”, aktualizacja: 25.02.2021, publikacja: 27.07.2010, <https://dzieje.pl/postacie/josif-stalin> [dostęp: 26.10.2020]; b.a., „Włodzimierz Lenin”, *Kroniki Dziejów*, https://kronikidziejow.pl/porady/wlodzimierz-lenin-_t/ [dostęp: 26.06.2021].

¹⁰⁰ G. Polak, *Ojciec wszystkich narodów*, Wydawnictwo M, Kraków 2004.

Kamień z nieba, święty kamień węgielny pod Świątynię Jerozolimską, eben „Ty, Piotrze, będziesz opoką mojego Kościoła” – popił „Wilgoci”. – Kamieniem węgielnym, po hebrajsku „eben”. Więc albo jedno z dwojga, kuciapka. Nasz Jan Paweł Drugi, papież Polski kamieniowany meteorytem, wiecie, ta rzeźba, co ją kazali schować, jest o tym. Nie rozumiecie? Kuciapka, jeszcze raz: Na meteorycie, kamieniu z nieba zwanym eben, zbudowano Świątynię Jerozolimską. Jeżeli meteoryt kamieniuje Głowę Kościoła, Naszego Papieża, to znak, że trzeba budować wspólną świątynię z papieża, Kościoła i edenu – z żydowskiej Świątyni. Połączyć je w jedną religię, kuciapka, i papież ma się dobrowolnie poświęcić, jak Jezus upadający w Drodze Krzyżowej. Komu się to nie podobało? Żydom, kuciapka? I kazali schować rzeźbę... (Kim, s. 169)

Pozorowana na ludową mądrość wypowiedź miejscowego eksperta od meteorytów, niezależnie od tego, czy zasłyszana, czy wydumana przez autorkę, jest pełna niedorzeczności. I można byłoby wskazać na regułę *licentia poetica* obowiązującą w literaturze, gdyby nie to, że wypowiedź ma doraźny, niemal publicystyczny charakter. Odnosi się do autentycznie istniejącej, kontrowersyjnej rzeźby wystawionej w warszawskiej Zachęcie, a przedstawiającej Papieża-Polaka przygniecionego meteorytem. Dzieło Maurizia Cattelana *9 godzina (La nona ora)* zniszczone zostało w warszawskiej Zachęcie przez posła Jacka Tomczaka wówczas z ZCHN (później był członkiem kilku innych partii). Warto zauważyć, że istnieje też inna artystyczna odpowiedź na rzeźbę z Zachęty – alternatywna jej wersja, niejako kontr-rzeźba – *Papież z meteorytem. Instalacja „Zatrute źródło”* Jerzego Kaliny¹⁰¹. Przedstawia ona Jana Pawła II dźwigającego kamień, a nie: padającego pod jego ciężarem.

Z jednej strony Gretkowska, posługując się figurą dobrotliwego geologa Mirka ze wschodniej Polski, uderza w tych, których artefakt z Zachęty bulwersował. Wprowadza motyw domniemanych winowajców dewastacji – Żydów, by następnie zdementować domysły i atak skierować na katolików. W celu uprawdopodobnienia przesłania każe podpitemu geologowi-celnikowi wpłatać wyrwane z kontekstu słowa *Pisma Świętego* o Świątyni Jerozolimskiej, kamieniu węgielnym, Drodze Krzyżowej Jezusa Chrystusa. Jan Paweł II niejako *alter Christus* miał być przygnieciony nie Krzyżem, a meteorytem. Bohater proponuje przy okazji nową wersję Kościoła. Sztuka uwodzenia czytelnika polega nie tylko na dobranym do głoszenia tych frazesów „mędrku z ludu”, ale również na umiejętnym mieszanii kłamstwa i prawdy, sentymentu wobec „Naszego Jana Pawła II”, „naszego Papieża” (Kim, s. 169) z awersją do katolików i katolicyzmu.

¹⁰¹ *Papież z meteorytem. Instalacja „Zatrute źródło”* Jerzego Kaliny, <https://businessinsider.com.pl/finanse/papiez-z-meteorytem-instalacja-zatrute-zrodlo-jerzego-kaliny-ile-kosztowala/7dghd37> [dostęp: 22.05.2021].

Pan „Kuciapka” swoimi niedorzecznymi wywodami bierze w obronę twórcę wspomnianej rzeźby. Osłabia natomiast autorytet katolików zaniepokojonych lub wręcz wstrząśniętych przesuniętą granicą w traktowaniu Tego, który odszedł już do „domu Ojca”. Odwoływanie się do kosmicznej („zza świata”) proveniencji głazu (meteorytu), jego talmudycznej nazwy „eben”¹⁰², do Żydów jako „kamienia węgielnego” chrześcijaństwa ma nadać „prostodusznej” wypowiedzi znamion traktatu metafizycznego dla małuczkich. Gretkowska w całej tej anegdotce niczego nowego nie wnosi prócz zamętu. „Kościół”¹⁰³ niszczący sam siebie to powszechny slogan zwłaszcza w ustach jego przeciwników, ufundowany – niestety – na wspomnianych aferach wśród duchownych. W pokrętnym wywodzie geologa brak jest konsekwencji. Meteoryt ma być kamieniem węgielnym Kościoła czy Kościół ten obalającym? Jan Paweł II jest gloryfikowany czy też oskarżany jako rzekomo odpowiedzialny za skandale pedofilskie? Jaką rolę tak naprawdę odgrywać mają Żydzi i po co wprowadzany jest ich motyw, jak i motyw zburzonej Świątyni Jerozolimskiej? Chodzi rzeczywiście o Świątynię Jerozolimską (po której została Ściana Płaczu) czy o metaforę Kościoła Chrystusowego? Skąd dane, że na meteorycie powstała ta Świątynia? „Jeżeli meteoryt kamieniuje Głowę Kościoła, naszego Papieża, to znak, że trzeba budować wspólną świątynię z papieża, Kościoła i edenu” – z wyводу wynikałoby jednak całkiem co innego.

Inny wątek papieski wiąże się z drugim małżeństwem występującym w powieści. Jak pamiętamy, Joanna z entuzjazmem orzekła, że mogłaby mieć ku czci Jana Pawła II kolejne dziecko, mogłaby mieć ich nawet siedmioro (aluzja do ducha *pro life* w Kościele katolickim). Przy ich domu powiewała biało-czerwona flaga. Po odkryciu zdrady małżeńskiej i apostazji męża Joanna niszczy flagę stojącą przed domem – symbol hipokryzji Marka: „– Spier..., spier... z tym swoim totemem – próbowała utrzymać za ciężką piłę” (*Kim*, s. 251 – wykrótkowanie moje – D.K.). Tak współczesna matka-Polka rozprawia się z narodowymi świętościami: biało-czerwoną flagą oraz – jak zobaczymy – fotografią Papieża wyciągniętą ze śmietnika. Zanim to nastąpi, jej mąż – Marek ma „objawienie”:

¹⁰² Zob. 1 Sam 7,12: „Potem Samuel wziął jeden kamień i ustawił między [miastami] Mispa a Jezana, nazywając go Eben-Haezer [tzn. 'Kamień Pomocy'], mówiąc: «Aż dotąd wspierał nas Pan»”, zob. też: [J. ben Efraim Karo], *Szulchan Aruch, Zwierciadło żydowskie czyli 100 praw żydowskich odnoszących się do chrześcijan*, wydał dr Justus (A. Brimann), spolszczył B. Staszkievicz, drukiem i nakładem „Dziedzictwa bł. Jana Sarkandra”, Cieszyn 1926, s. 8, http://rcin.org.pl/Content/70158/WA248_91482_F-22-865_justus-zwierciadlo_o.pdf [dostęp: 21.08.2020]: „3. Eben haezer – kamień pomocy – to zbiór praw małżeńskich”.

¹⁰³ Co ciekawe, „kościół” pisany jest tu małą literą wbrew zasadom ortograficznym, nakazującym instytucję nazywać wielką, a budowlę – małą literą.

Śmierć papieża skłoniła Marka do zwolnienia tempa i refleksji. Z namysłem nalewał kawę, normalnie wypijaną w drzwiach. [...] Z gazetowych reklam wypadła mu duża fotografia Jana Pawła. Postawił ją na stole, opierając o lampę. [...] Fotografia zsunęła się, zasłaniając felieton. Marek, mając tuż przed sobą zdjęcie papieża, przesunął po nim odruchowo wzrokiem jak po czytany tekście: w górnym lewym rogu napis „Jan Paweł II” pochyłym białym drukiem, tło czerwone. (Kim, s. 207-208)

Kontemplację fotografii Papieża-Polaka i dokonywane na niej różne zabiegi (wycinanie, doklejanie, zdrapywanie itd.) znamy ze wspomnianej już północno-irlandzkiej powieści Roberta McLiamy Wilsona *Ulica marzycieli* (oryg. *Eureka Street*). W powieści Gretkowskiej, wydanej dwa lata po śmierci Papieża, aktorem i sprawcą działań staje się ożywiona postać z fotografii. Jan Paweł II staje się elementem autorskiej gry – właściwie tylko on mówi i poucza, odbiorcą jest Marek. Dialog następuje po dość osobliwym opisie fotografii (np. „usta w lekkim rozkroku uśmiechu” – s. 208) i stwierdzeniu, że Marek nie chciał, by zdjęcie poniewierało się w śmietniku:

Jego uwagę przyciągnął żywy błysk papieskiego oka. Takiego go zapamiętał; bystrego, rumianego Wojtyłę. Wychudzone ciało na marach w Kaplicy Sykstyńskiej było szokiem. Ile energii musiał mieć papież, by tym drobnym ciałem dokonać tak wielkich rzeczy. Marek zapatrzył się, skupiając spojrzenie na ziarnie fotografii. Dał się wciągnąć w głąb zdjęcia. Podobnie bawił się z dziećmi, oglądając trójwymiarowe obrazki. Wpatrywali się w małe wzorki przeskakujące nagle w trójwymiarowość. Papież też pojawił się w trzech wymiarach, na wyciągnięcie ręki. Złudzenie było tym bardziej zaskakujące, że wizerunek poruszył się.

– Marku – usłyszał papieski głos.

Nieprzetworzony głośnikami, prywatny prosto do serca. Rozpoznał charyzmę Jana Pawła. W największym tłumie każdy był wzywany przez Niego osobiście. Marek przeżywał to podczas pielgrzymek. Papież, przedzierając się przez tłum, mówił specjalnie do niego. Inni dawali podobnie świadectwo. Murzynka z Afryki w telewizji powiedziała: Ojciec Święty z drugiego końca placu Świętego Piotra wołał mnie. (Kim, s. 208-209)

Już tu widzimy ironię autorską. Gretkowska każe widzieć w Janie Pawle II konsekwentnie *alter Christus* (por. też Żulczykowe „Wojtyły czy innego Jezusa”¹⁰⁴). Jest to podstawowy zarzut zwolenników odjanieprawienia i dewojtylizacji: że z Jana Pawła II wierzący, szczególnie Polacy, zrobili sobie Boga.

Ostatnie zdanie z powyższego cytatu również stanowi przekorną aluzję do różnych fragmentów *Nowego Testamentu*. Jezus też z końca tłumy rozpoznawał osoby, wiedział, że Go dotknęły (Mk 5,24b-34; Mt 9,20-22; Łk 8,42b-48), wiedział, że Go obserwują (J 1,48-49). Celnika Zecheusza siedzącego na sykomorze wezwał po imieniu i zapewnił, że jeszcze tego samego dnia przyjdzie do Niego na kolację (Łk 19,1-10).

¹⁰⁴ J. Żulczyk, *Czarne słońce*, s. 14.

O wiele bardziej zdumiewająca od powyższej prezentacji jest przemowa postaci ze zdjęcia, jakże odległa od autentycznego nauczania Jana Pawła II, choć również stylizowana na *Biblię* (por. słowa Chrystusa konającego na Krzyżu: „Boże mój, Boże mój, czemuś Mnie opuścił?”) (Mt 27,46 oraz Mk 15,34):

- Marku, Marku, dlaczego mnie opuszczasz? – twarz papieża przechyliła się.
- Ojcie Święty – ukląkł i najchętniej ucałowałby mu dłoń.
- Przeczuwał jej obecność, i całej osoby wyciętej zdjęciem do popiersia.
- Wstań – papież westchnął. – Skończ śniadanie, synu.
- Marek nie śmiał w najświętszej obecności pić kawy, babrać łyżeczką jajka. Jednak nadprzyrodzona siła przeniosła go na krzesło. Wobec tej mocy był słabym dzieckiem.
- Nie mów do mnie Ojcie Święty – papież pogroził mu palcem. [powinno być palcem! – D.K.]
- Ale, ale – wszyscy do Ciebie, Oj... – zasłonił usta filizanką.
- **Jestem Ojcem Świętym i Synem tego narodu, i Bogiem, w którego wierzą. Trójką Świętą dla ludzkości polskiej, co za dużo, to niezdrowo.** (Kim, s. 209)

W wytłuszczonych (przeze mnie) słowach bohater szydzi z kultu, jakim mieliby obdarzać Papieża rodacy. Wprowadzając figurę autoironii, autorka kolejny raz dąży do tego, co jest sensem odjanieprawienia w negatywnym, deprecjonującym słowa znaczeniu. Jan Paweł II nigdy jednak nie był ani tak przewrotny, ani pyszny, ani tak niedouczonej w kwestiach fundamentalnych dla wiary, jak protagonista Gretkowskiej:

- Zakrwawione ciała niewinnych – oburzenie odebrało mowę papieżowi. – Zakleić nimi stacje Drogi Krzyżowej, Chrystus się nie obrazi. „Co jednemu z tych maluczkich uczyniliście, mnie uczyniliście”, nie wiem, czy dokładnie powtarzam, nie chodzi o literę, ale o sens. (Kim, s. 210)

W tym momencie czytelnik sięga pamięcią do licznych wystąpień Jana Pawła II przeciwko zabijaniu nienarodzonych, do sławnego Jego zdania: „Naród, który zabija swoje dzieci, jest narodem bez przyszłości”. Tak mówił św. Jan Paweł II w 1997 roku w Kaliszu podczas pielgrzymki do Polski¹⁰⁵. Odbiorca jednak szybko się reflektuje, że przecież nie może tych haseł powtarzać pisarka sprzyjająca czarnym marszom i działalności Marty Lempart¹⁰⁶. Zauważmy przy okazji, że

¹⁰⁵ Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*. 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997: *przemówienia, homilie*, tu: 4 czerwca 1997, Kalisz, Homilia w czasie mszy św. przed sanktuarium św. Józefa, punkt 3, oprac. i red. J. Poniewierski, Znak, Kraków 1997, s. 928. Por.: Homilia z mszy przed sanktuarium św. Józefa w Kaliszu, 4 czerwca 1997, <http://nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/432/pos/6/haslo/cywilizacja%20%C5%9Bmierci,%20antycywilizacja> [dostęp: 28.06.2021].

¹⁰⁶ Oto przykładowe źródła (choć głównym pozostaje ogólnodostępne w Internecie konto M. Gretkowskiej na Facebooku <https://pl-pl.facebook.com/gretkowska.manuela>), w którym autorka nie kryje swoich poglądów: U. Abucewicz, *Gretkowska: To, co ruszyła Lempart jest jak nitka w robótce. Można spruć kawałek, ale tak naprawdę trzeba spruć całość, czyli system*, gazeta.pl Kobieta, 5.11.2020, <https://>

i tematyka, i styl w ogóle nie odpowiadają kulturze myśli i słowa, jaką reprezentował Karol Wojtyła. Stosowana miejscami stylizacja biblijna tej nonszalancji nie zapobiega. Pobrzmiwają też słabe echa *Ksiąg Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego* z właściwą dla ich stylu (również biblijnego!) składnią, peryfrazami i szukaniem głębszych sensów w pozornej etymologii¹⁰⁷. Papież Gretkowskiej dalej peroruje:

O biczowanie dzieci i bicie bez zostawiania śladu. Wytrenowani kaci też to potrafią. W Łodzi, w Ziemi Obiecanej tego narodu, rodzice swoje dzieci pozabijali, ciała pochowali do beczek trzymanyh w domu. I w Łodzi dzicy łowili skóry ludzkie. Po to urodziłem się w Wadowicach, żeby z wad, przez wielkie W, z dzikości ten naród wydzwignąć. Bóg bawi się w symboliczne krzyżówki, ma na ich rozwiązanie całą wieczność, lubi to – zaczerpnął powietrza, dawało mu to widoczną radość. – Och, Marku, Marku – znowu się zatroskał. – Ludzie dopiero co przestali być zwierzętami, są świeżo malowani, jeszcze pachną krwią.

– Pójdę do Częstochowy, latem z pielgrzymką warszawskiej inteligencji, pieszo – Marek bez wahania pościelił urlop.

– Jasne, idź. Pobożny spacer ci nie zaszkodzi. Ale nie w tym rzecz. Święty obraz to nie okienko na poczie, gdzie obsługuje Panienka Najświętsza. Ty, Marku, jesteś solą tej ziemi. (*Kim*, s. 210-211)

Nigdy prawdziwy Jan Paweł II nie formułowałby takich myśli. Nigdy by tak, z takim lekceważeniem czy drwiną, nie mówił ani o narodzie, ani tym bardziej o Matce Bożej. Zmiana paradygmatu etycznego i światopoglądowego Jana Pawła II, nawet jeśli służyć by to miało li tylko zabawie z czytelnikiem, wpisuje się w system gry dewoitylizacyjnej toczonej po śmierci Papieża w świecie. Przypisuje mu się poglądy, których nigdy nie miał, nie tylko religijne, ale i polityczne. W ten bowiem sposób przemycane są idee bynajmniej nie Jana Pawła II, tylko np. ruchów feministycznych oskarżających w kółko obrońców życia poczętego, że rzekomo nie bronią życia już narodzonego. Bardzo podobnie w 2017 roku uczyniła Maria Nurowska w powieściowym paszkwilu *Dziesięć godzin* w sposób dość nieudacznym¹⁰⁸ imitującym *Mistrza i Małgorzatę* Michaiła Bułhakowa. Tam także postęgiwała

kobieta.gazeta.pl/kobieta/7,107881,26478377,manuela-gretkowska-z-corka-pola-na-protestach-pietucha-juz.html; *Skąd w nich tyle nienawiści? Gretkowska: Kaczka mnie uwiera. PiS mnie uwiera, Kościół. W...rdalac jest chirurgicznie precyzyjne*, „wPolityce.pl”, opublikowano i aktualizacja: 6.11.2020, <https://wpolityce.pl/polityka/525407-obled-gretkowska-wrdalac-jest-chirurgicznie-precyzyjne>; „Gratulacje, najszersze, z głębi niepodległej macicy”. Kuriozalny komentarz Gretkowskiej, „DoRzeczy.pl”, dodano: 14.12.2020, źródło: Facebook, <https://dorzeczy.pl/kraj/164939/skandaliczny-wpis-gretkowskiej-farsasa-rzady-psycholi.html> [wszystko dostęp: 26.06.2021].

¹⁰⁷ Por. Z. Stefanowska, *Historia i profecja. Studium o Księgach Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego Adama Mickiewicza*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1962; W. Weintraub, *Poeta i prorok. Rzecz o profetyzmie Mickiewicza*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982.

¹⁰⁸ Zob. recenzje *Dziesięciu godzin* Marii Nurowskiej: M. Kube, *Literacka ofiara PiS*, „Rzeczpospolita” (wyd. zasadnicze), 113 (17.05.2017), A13; Ja. Kopeć, *Kaczyński jest potworem. Apostazja prześwietnej Marii Nurowskiej*, „Dziennik Trybuna” 2017, nr 93/94, s. 12-13.

się nieswoim głosem bohaterów (także demonów i wilków), by obrażać naród i ówczesny rząd polski. Nurowska zresztą jest autorką, która również – jeszcze za życia Jana Pawła II – rozpoczęła w swych powieściach (*Niemiecki taniec* – tytuł zmieniony potem na *Misjonarkę, Sprawa Niny S., Księżyc nad Zakopanem*) proces dewoitylizacji. Godziła w papieskie nauczanie o świętości rodziny, o aborcji i antykoncepcji, przywołując bunt wobec niego niemieckiej zakonniczki pracującej w Afryce¹⁰⁹. Z kolei w poczytnej powieści *Requiem dla wilka* stanowiącej kontynuację *Nakarmić wilki* Nurowska powielała slogany nawołujące do wstrzymania kanonizacji Ojca Świętego:

Może nasza pani bibliotekarka złagodnieje, bo wybiera się do Rzymu na beatyfikację papieża Jana Pawła II, a co głosi Kościół? „Nie sądźcie, abyście nie byli sądzeni”. A propos beatyfikacji, w ostatnim „New York Timesie” ukazał się felieton Maureen Dowd o papieżu Polaku. Felietonistka grzmi: *Santo non subito!* i udowadnia to zaiste mocnymi faktami, przyznając jednocześnie, że Karol Wojtyła ma niewątpliwe zasługi w walce z komunizmem oraz wskazywaniu na coraz większe nierówności społeczne w systemie kapitalistycznym, ale grzech zaniechania, jaki popełnia w sprawie pedofilii w kościele [*sic!* – D.K.], jest jednym z najcięższych.

Dowd kończy swój felieton konkluzją: „Wstrzymanie beatyfikacji lub kanonizacji Jana Pawła II byłoby ogromnym krokiem symbolicznym, przesłaniem dużo potężniejszym niż przeprosiny, a rekompensatą dla ofiar”. Oczywiście chodzi jej o pedofilię. Osobiście uważam, że papież odbywa pokutę, patrząc z nieba na swoje, mnożące się w zastraszającym tempie, kamienne podobizny, które mogą bardziej zaśmiecić kraj niż przysłowiowe krasnale. Chociaż jego Szef ma gorzej, bo wystawiono Mu pomnik największy na świecie i niemający sobie równych w konkursie brzydoty¹¹⁰.

Oczywiście chodzi tu o sławny pomnik Chrystusa w Świebodzinie, w którym zwolennicy dechrystianizacji kraju widzą tylko zło i brzydotę¹¹¹.

Jan Paweł II, a właściwie duch zmarłego Papieża, wykreowany przez Gretkowską, nie ma nic wspólnego z prawdziwym Karolem Wojtyłą. Jego pretensjonalny, nonszalancki sposób zwracania się do „syna” – Marka, robienie z siebie krotchwilnego, figlarnego błazna stają w wyraźnej opozycji wobec autentycznej postaci. Lecz najbardziej prawdzie o Papieżu z Wadowic przeczą jego wypowiedzi. Są to kwestie zupełnie obce duchowi Ewangelii i naukom Kościoła, którego Jan Paweł II był wiernym sługą. Autorka z jednej strony niejako ze współczuciem

¹⁰⁹ Z powodu braku miejsca nie można i tych utworów tutaj omówić. Zob. M. Nurowska, *Niemiecki taniec*, W.A.B., Warszawa 2000; też, *Misjonarka*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2017, szczególnie strony: 77-78 (o odmowie spotkania z papieżem owej „Matki Teresy z Zairu”); też, *Księżyc nad Zakopanem*, W.A.B., Warszawa 2006, s. 237-238 i nn.; też, *Sprawa Niny S.*, W.A.B., Warszawa 2006, s. 203, 210 *et al.*

¹¹⁰ Taż, *Requiem dla wilka*, W.A.B., Warszawa 2011, s. 232-233.

¹¹¹ Por. oskarżycielski film Małgorzaty Szumowskiej, w którym pewne realia, również topograficzne, są zmienione, co nie zmienia wyraźnej aluzji do pomnika Chrystusa Króla w Świebodzinie: *Twarz*, dramat, Polska 2018.

pisze o chorobie i śmierci Papieża, a z drugiej – na przestrzeni kilkunastu stron – próbuje zmienić paradygmat Jego nauczania i ośmieszyć jego samego. Czytelnicy, którzy dobrze znają Katechizm Kościoła katolickiego i Ewangelie, w tę pułapkę nie wpadną, a szybko zorientują się, że Gretkowska i tym razem czyni z bohatera medium swoich feministycznych i antykościelnych poglądów; wszystko to pod powłóczką rzekomej estymy wobec zmarłego.

Wypunktujmy najbardziej reprezentatywne poglądy wykreowanego przez Gretkowską Papieża, odpowiadające bardziej „duchowi tego świata” i zlaicyzowanym społeczeństwom niż realnemu Namiestnikowi Chrystusa:

- stroje kardynalskie i biskupie są śmieszne i niepotrzebne. Dlatego fikcyjny Jan Paweł II w czas swego pogrzebu miał się zabawiać, szarpać ich za „płaszcz”, przewracać kartki *Pisma Świętego*. Przyznaje się, że był w tym „odrobinę złośliwy”, również gdy rzekomo przemawiał do kardynałów: „Chłopaki, po co wam ten przepych, więcej skromności, pokory” (*Kim*, s. 217);
- oburzeniem napawać miało Umierającego zmuszanie go, by ze srebrnej tacy brał tabletki. Oczywiście i tutaj werbalizowana jest niechęć niektórych osób do bogactwa w Watykanie. Autorka sugeruje, że są to prawdziwe informacje. Nawet jeśli tak, to pokora Jana Pawła II polegała na tym, że wszystko przyjmował i nie gorszył się dziedzictwem wielu pokoleń papieży;
- członkostwo w Opus Dei polega na wzbijaniu się w tej organizacji na szczeblach kariery, na „aspirowaniu” (*Kim*, s. 217). Z następnych kart powieści czytelnik dowie się z kolei, jakie zapatrywania na temat Opus Dei miała żona Marka – Joanna. Gdy znajduje ona w jego szufladzie kupiony w sex-shope pejcz, domyśla się, że członkowie owego zrzeszenia biczują się specjalnie w duchu ascezy i samodoskonalenia. Potem się okazuje, że Marek ma kochankę, która lubi takie akcesoria, i że już nie jest katolikiem – przeszedł na buddyzm;
- Jan Paweł II Gretkowskiej jest przeciwny budowaniu na jego cześć pomników. Ale autorka przygotowała kolejny żart z domniemanej pychy i próżności „jej” Papieża (*Kim*, s. 217-218). Czytelnik spotyka tu bardzo przewrotną formę odjaniepawlenia. Ma ona wyjść z inicjatywy samego Jana Pawła II, ale w efekcie sprowadza się do samouwielbienia postaci. Oto bowiem duch Papieża nie życzy sobie pstrokaczny pomników, skwerów, ulic nazywanych jego imieniem, ale pragnie jednego okazałego pomnika. Autorka kpi z czytelnika, każąc mu najpierw uwierzyć w pokorę i skromność „jej” papieża, następnie zaś doświadczyć, że on *de facto* chce zastąpić samego Chrystusa, jako sam godny czci i kultu. W ten sposób satyra wymierzona zostaje w rzekome bałwochwalstwo Polaków. Znakiem tego miałyby być zastąpienie Krzyża na Giewoncie okazałym pomnikiem Zmarłego:

Dla mnie ważna jest sprawa pomnika. Powiedz, komu możesz: Nie upstrokać Polski moimi pomniczkami, popiersiami, nazwami skwerów i ulic. Zwykłe zdjęcie z gazety wystarczy. Lepiej zebrać te pieniądze i wystawić na Giewoncie mój olbrzymi, biały posąg. Widoczny z Krakowa przy dobrej pogodzie. Większy od Jezusa z Rio de Janeiro. To nie pycha, Marku, to pragmatyzm. Atrakcja turystyczna i symbol: Papież błogosławiący nizinom [dwuznaczne – D.K.], od Tatr do Bałtyku. Niech Duch zstąpi na tę ziemię. I na niej zostanie, to o wiele trudniejsze.

– Jan Paweł Wielki – Marek odgadł wymowę monumentalnej konstrukcji. Zawartego w niej wyzwania; skaliste podłoże, halny, mrozy. Figura mogłaby zostać nowym symbolem KaTelu. (Kim, s. 218)

Tym razem autorka suponuje, że tak jak na katolicyzmie, tak na samym papieżu można zrobić świetny interes. Jan Paweł II nawet po śmierci traktowany jest przez wielu filmowców, reżyserów, twórców stacji radiowych i telewizyjnych, a także producentów i sklepikarzy – przedmiotowo, instrumentalnie, jako motyw szybkiego zarobku bądź rozślawienia. Jeśli tak, zasada ta nie omija też pisarzy – w tym: samej Gretkowskiej, robiącej z takiej kreacji Papieża kolejną literacką sensację. Rzeczywiście, Jan Paweł II już za życia nie był zadowolony np. ze wznoszonych na Jego cześć pomników, ale w końcu przyjął to w duchu pokory¹¹². Pomniki bowiem były potrzebne nie jemu, lecz narodowi;

- Jan Paweł II rozwiązuje zagadkę związaną z „Murzynem” jako jego następcą (zob. np. Kim, s. 194, 218, 227). Papież najpierw odpowiada enigmatycznie, później zaś tłumaczy:

Józek jest na tym świecie najlepszym zastępcą. Nie mnie, świętego Piotra. Teolog, dotychczas scenarzysta w papieskim serialu został raptem gwiazdą tłumów. „Witam Polakuff. Owieczę fas fpelżymce do Poski” nie jest przekonujący? Co się tak uparliście na Murzyna? Już sobie przypomniałem, ta przepowiednia... Więc w herbie biskupów bawarskich, Józek pochodzi z Bawarii, jest Murzynek, chyba jeden z Trzech Króli. Zadowolony jesteś, synku? Benedykta XVI rzeczywiście czeka czarna robota: reformować kler. (Kim, s. 227)

Rzeczywisty Jan Paweł II nie przedrzeźniałby swojego następcy – kard. Józefa Ratzingera, do którego jeszcze jako do prefekta Kongregacji Nauki Wiary miał wielki respekt. Tu się zaczyna ogrom przekłamań na temat Święta Miłosierdzia:

- Święto Miłosierdzia papież nazywa „narkozą narodu” (Kim, s. 218), „cudem” (Kim, s. 219), „kołem ratunkowym przerobionym z świętych” (Kim, s. 218), „wolnością” (Kim, s. 219);
- promienie wychodzące z Serca Chrystusowego są biało-czerwone, jak flaga polska. Nie jest to wykładnia uprawniona przez Kościół katolicki. Autorka prowadzi grę z tą asocjacją i w końcowych partiach powieści pokazuje, jak Joanna, dowiedziawszy się o zdradzie męża i jego przejściu na buddyzm, rozrąbuje

¹¹² Zob. rozdział 7, przypis 89 niniejszej monografii.

maszt z ową flagą, natomiast zamoczony, znajdujący się w śmietniku obrazek z błogosławiącym ich małżeństwu Papieżem drze z premedytacją, a ramkę zamierza wykorzystać w swojej firmie (Kim, s. 241, 243). To niektóre z aktów profanacji w tej powieści;

- w swoistej psychomachii, jaką fikcyjny Jan Paweł II toczy o duszę Marka „twarzą w twarz”, Papież dowodzi, że nie ma ani aniołów, ani demonów, a dobro i zło są tylko w ludziach: „Nie ma między nami tego trzeciego. Diabła ani anioła. Dobro i zło są w nas, Marku” (Kim, s. 220). To bardzo niebezpieczne duchowo¹¹³ hasła eliminujące osobowe siły zła i miłości z przestrzeni immanentnej i transcendentnej. Idą w parze z hasłem wyczytanym przez Marka w gabinecie swojej kochanki: „«Duchy i demony są projekcją umysłu» – zacytował buddyjską broszurkę z poczekalni dentystycznej” (Kim, s. 226);
- z jednej strony duch Zmarłego przesuwa w modlitwie paciorki różańca (s. 220), a z drugiej strony gardzi tą (tudzież inną) modlitwą, suponując jakoby

Chrześcijaństwo jest religią miłości, wystarczy kochać, reszta to administracja. Stanowiska, podziały: prawosławie, luteranizm. Odmawianie różańca nie załatwia sprawy, a przesuwanie paciorków myli się niekiedy z ruchami robaczkowymi katolicyzmu. Marku, więcej entuzjazmu miłości, otwartości, mniej strachu. Przecież mówiłem: Nie lękajcie się! (Kim, s. 228)

Kiedy Maryja we wszystkich objawieniach nawołuje do odmawiania różańca, ukochanej modlitwy Papieża-Polaka, który określił siebie *Totus Tuus* – „cały Twój [Maryjo]”, Jan Paweł II Gretkowskiej drwi z tej modlitwy. Drwi z odrębności Kościoła katolickiego, jego nabożeństw i sakramentów. Wystarczy czysta, hipisowska „miłość” i „otwartość”. „Nie lękajcie się!” ma tu „zmiękczone”, usypiający walor: „nie przejmujcie się nauką Kościoła katolickiego, doktrynami, dogmatami, pobożnością, tylko we właściwy sobie sposób kochajcie”. Słowa te, gwoli ścisłości, pierwotnie wypowiedział Jezus Chrystus (zob. np. Mt 10,26-33), lecz autorka nadaje im przewrotny sens: życie samą „miłością” jako rzekomym wyznacznikiem holistycznie traktowanego chrześcijaństwa, a nawet wszelkich religii. Tam jednak, gdzie istnienie aniołów i Lucyfera jest dla wywodu potrzebne, Papież nadmienia ich znaczenie, na zasadzie postaci mitologicznych (zob. niżej cytaty z: Kim, s. 228);

¹¹³ „Drodzy bracia moi, kiedy zachwalać wam będą postęp oświecenia, nie zapominajcie nigdy, że najczelniejszym z forteli diabła jest dowieść wam, że diabeł nie istnieje!», zob.: Ch. Baudelaire, *Wielkoduszny gracz*, [w:] tegoż, *Paryski spleen. Poematy prozą*, przeł. J. Guze, Warszawa 1959, s. 77. Warto dodać, że cytaty ten, pochodzący oryginalnie z wydania Baudelaire’a z 1868 roku, bywa w dzisiejszych czasach błędnie przypisywany C.S. Lewisowi, głośnemu twórcy dwudziestowiecznemu”. I. Przebinda, *Oblicza Wolanda. Literackie studium postaci*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis, FOLIA 312, Studia Historicolitteraria” 2020, nr 20, s. 386. Źródło: file:///C:/Users/1/AppData/Local/Temp/7854-Tekst%20artyku%C5%82u-23037-1-10-20210108.pdf [dostęp: 28.06.2021].

- Jan Paweł II Gretkowskiej jest „nowoczesny”: oburza się na celibat i zakaz kapłaństwa kobiet; traktowanie homoseksualizmu i antykoncepcji jako grzechu (por. *Kim*, s. 227 i nn.). Tu Gretkowska każe Janowi Pawłowi II głosić herezję wielkiego formatu: identyfikując pokolenie JP II nie tylko z dziećmi i starcami [*sic!* – D.K.], ale też z czynnymi homoseksualistami, a tolerancję wobec nich uważać za rzekomo „świecką wersję miłosierdzia” (*Kim*, s. 228). Marek wręcz musi usprawiedliwiać się przed „Karolem” (tak Papież każe do siebie mówić), że jest „hetero”. I oto kolejna próbka dziwacznej indoktrynacji fikcyjnego Papieża:

Homoseksualiści są homo, też na to nic nie poradzą – huknął już ojcowsko. – Są ogniwem w planie bożym [*sic!* – D.K.]. Pośłańcem, niezbędnym jak Merkury między Olimpem mężczyzn i kobiecym padołem też. Zrozumiano?! Jest pewna hierarchia doskonałości. Człowiek pochodzi od małpy. Homoseksualista od mężczyzny, a od homoseksualisty kobieta, ukoronowanie człowieczeństwa. Nie grzesz męską pychą. Lucyfer też się wywyższał i spadł z anielskiej grzędki. (*Kim*, s. 228)

Trudno przymknąć oczy na dechrystianizacyjny i dewojtylizacyjny rys tej powieści, gdy czytamy takie wypowiedzi fikcyjnego Ojca Świętego. Dalej wypunktujmy:

- wykreowany przez pisarkę Papież uznaje instytucjonalny Kościół i księży jako pewne ograniczenia dla wiary (por.: *Kim*, s. 227-228);
- kolejną herezję XX i XXI wieku, a głoszoną przez bohatera, jest pierwsza część zdania: „Kościół musi iść za ludźmi, nie jechać limuzyną i otulać się bogactwem” (*Kim*, s. 228). *De facto* Kościół ma iść za Bogiem, za Ewangelią, a nie dostosowywać się do ludzi;
- następują oklepane frazesy na temat budowania świątyń katolickich rzekomo kosztem szpitali i domów opieki. „Ulica jest katedrą. Ile hospicjów, przytułków wybudowano by [*sic!* – D.K.] zamiast Świątyni Opatrzności. Jest tak wielka, że będzie pusta” (*Kim*, s. 228);
- następnym „ojcowskim pouczeniem” jest nakaz szacunku wobec praktyk dalekowschodnich, w tym: akupunktury, którą stosuje wobec pacjentów Klara. Gdy Marek zwraca Papieżowi uwagę, że przecież są to praktyki *New Age* (*Kim*, s. 228), spotyka się z kolejnym napomnieniem. Drwiny z wystrzegania się praktyk okultystycznych, medycyny niekonwencjonalnej czy ozdób *feng shui* bliskie są sarkazmowi. Kolejny raz pisarka kpi sobie ze świętości zmarłego Papieża, każąc mu głosić takie m.in. „farmazony”:

Tam, gdzie nie sięga twój katolicyzm, nie zaczyna się New Age, człowieku! Co komu przeszkadza dzwoneczek na wietrze? Zaprzecza Zmartwychwstaniu Chrystusa? Miliony takich dzwoneczków będą dzwonić na jego [*sic!* – D.K.] ponowne przyjście. [...] Lenin miał cwaniacką teorię prawdy, parawan przesuwany w miarę rozwoju nauki. Skąd wiesz, co wyjdzie jutro zza tego parawanu, co się okaże naukową prawdą? Wrażliwi ludzie mają różne przecucia. Więcej pokory, mniej oskarżeń, synu. (*Kim*, s. 228-229)

Jan Paweł II Gretkowskiej głosi się feministą „Na wieczność!” (*Kim*, s. 229)¹¹⁴. I zaraz potem serwuje żart wybitnie rubaszny czy wręcz skandalizujący, który nigdy by nie przeszedł przez usta świętego Papieża: „A ty co, uważasz, że gdy mężczyźni ewoluowali, kobiety tylko owulowały?” (*Kim*, s. 229);

- padają neognostyckie bluźnierstwa wobec Jezusa Chrystusa, jakoby był On „duchow obojnakiem, nie mógł odrzucać jednej płci” (*Kim*, s. 229). I następnie:

Feminizm to nie redukcja do męskich przywilejów, to wołanie o prawdziwe człowieczeństwo. Pokaż mi zdanie, niepodważalne zdanie w ewangelii odrzucające kobiety od kapłaństwa. (*Kim*, s. 229)

W powyższych i następnych zdaniach ujawnia się oblicze nie Jana Pawła II – quasi-feministy, lecz feministki Gretkowskiej. Aby jeszcze bardziej zmylić czytelnika, autorka powołuje się na jego *Pamięć i tożsamość* i każe protagonistom spierać się o rzekomo zawarte w książce oskarżenie Polaków, że są „wyjątkowo zdolni w przerabianiu swoich kompleksów na cnoty” (*Kim*, s. 229);

- kolejną ideą fikcyjnego Jana Pawła II jest zdanie podważające zasadność usprawiedliwiania Boga za istniejące na świecie zło lub inaczej: dowodzenia, że nie On jest za nie odpowiedzialny: „ludzkosc nie wzniosła się ponad poziom rozkapryszzonego dziecka, dlatego dostała grzechotkę teodycei. Bawi się nią, wyrzuca, okłada nią po głowie kogo się da, i gryzie” (*Kim*, s. 230);
- następnie bohater Gretkowskiej drwi z Trójcy Świętej jako rzekomego wymysłu ludzkości: „Żydom udało się oczyścić Jahwe z przyczepionych do niego bóstw, a chrześcijanie szybciotko w indoeuropejskim Rzymie skonstruowali sobie Tróję Świętą” (*Kim*, s. 230);
- kiedy Marek odpowiada: „Nic z tego nie wynika, intelektualny bełkot” (*Kim*, s. 230), Papież Gretkowskiej wykrętnie zaprzecza sensowności samego świata: „Mareczku, kto powiedział, że świat ma sens? Ma być może powiązania prowadzące do apokalipsy, ale nie do morału” (*Kim*, s. 230). Tymczasem nawet w *Tryptyku rzymskim* sam Jan Paweł II pisał: „zatrzymaj się, to przemijanie ma sens, / ma sens... ma sens... ma sens!”¹¹⁵;
- jest to papież, który na pytanie, czy pobłogosławi, odpowiada hardo: „Wyobraź sobie, że nie” (*Kim*, s. 230) i daje „naukę pozamałżeńską”, która jest zaprzeczeniem wszelkich dzieł Karola Wojtyły o małżeństwie i rodzinie, takich jak np.: *Przed sklepem jubilera*, *Miłość i odpowiedzialność*, *Tryptyk rzymski*, homilie i przemówienia do małżeństw, do rodzin itd. (*Kim*, s. 230-231).

¹¹⁴ Jan Paweł II rozumiał i popierał dążenia feministyczne, ale w sensie personalistycznego, zgodnego też z Dekalogiem i Ewangelią poszanowania kobiet. Nigdy natomiast nie mógłby przystać na żądania zalegalizowania przez Kościół antykoncepcji, aborcji, również z przesłanek eugenicznych.

¹¹⁵ Jan Paweł II, *Tryptyk rzymski. Medytacje*, cz. 1: *Strumień*, KAI, Warszawa 2007, s. 10.

W tłumaczeniu się Marka ze zdrady i innowierstwa Gretkowska sofistycznie myli porządki, każąc mu mówić:

- Buddyzm nie zakazuje chodzenia do kościoła. Nazwy są ograniczeniem ducha – mówił automatycznie, myśląc o czymś innym – buddyzm to nie wybór, to konieczność.
- Czyje łóżko tego religia? (Kim, s. 240)

Jej bohater nie uwzględnia faktu, że z kolei w chrześcijaństwie taka opcja jest nie do pogodzenia. Wiąże się z idolatrią i łamaniem pierwszego, podstawowego przykazania Dekalogu.

Dewoitylizacja w rozumieniu odchodzenia od nauczania Jana Pawła II przybiera tu realną postać przypisywania mu takich nauk i upomnień, których on nigdy by nie wygłosił. Autorka potraktowała postać Jana Pawła II instrumentalnie. Wykorzystała jego autorytet dla własnych propagandowych potrzeb. Zarówno geolog-celnik z Roztocza mówiący o kontrowersyjnej rzeźbie Ojca Świętego (dziele samym w sobie będącym swoistym znakiem odjaniepawlenia i dewoitylizacji), jak i Jan Paweł II „przemawiający” z fotografii stali się „tubą”, medium dla wyrażenia poglądów autorki. Omawianą tu powieść uważa się za dzieło – spośród innych dzieł Gretkowskiej – najmniej bulwersujące i skandalizujące, ale i za ogniwo w jej twórczości słabe, jakby efekt wypalenia¹¹⁶. Prowokacja nadal jednak daje o sobie znać: nie tyle we wstawkach dotyczących seksualności, ile właśnie tych dotyczących religii, Jana Pawła II. „Głos zza grobu” Papieża, pouczenie, jakie daje, są nieprawdziwe. Na tym polega dewoitylizacja w tym utworze: przekształca się nauczanie Jana Pawła II, projektuje własne poglądy. Wypowiedzi na temat Ojca Świętego oraz wypowiedzi jego samego w badanej powieści są symptomem (a może efektem?) dewoitylizacji – ogołocenia papieża z jego własnych poglądów i zastąpienia ich feministycznymi, libertyńskimi i antykościelnymi poglądami pisarki.

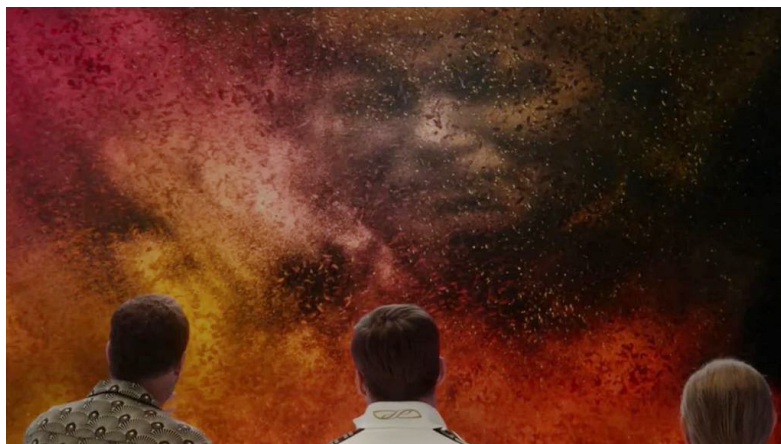
2.7. Przykłady filmów osłabiających autorytet Jana Pawła II

Filmów idących z duchem dewoitylizacji i dechrystianizacji świata jest bardzo dużo. Ze względu na ogrom materiału ograniczę się tylko do ich wymienienia

¹¹⁶ Zob. np. M. Małkowska, *Czytało z pretensjami do umoralniania*, „Rzeczpospolita” 12.03.2007, nr 59, A17; M. Czerwona, *Bez skarbów: o kobiecie i mężczyznach Manueli Gretkowskiej*, „Tekstualia: Palimpsesty Literackie, Artystyczne, Naukowe” 2007, nr 2, s. 183-184. Wątki papieskie bywają jednak w tej powieści wysoko oceniane: „papieskie nawiedzenie Marka to najodważniejsza i najciekawsza część powieści” – pisze dziennikarz Radia Wrocław – Grzegorz Chojnowski. Tenże, *Manuela Gretkowska KOBIEȚA I MĘŻCZYŹNI* (recenzja), 10.04.2007, http://chojnowski.blogspot.com/2007/04/manuela-gretkowska-kobieta-i-mczyni_10.html [dostęp: 28.06.2021].

i krótkich wzmianek na ich temat. Będzie zresztą o niektórych z nich mowa w innych rozdziałach monografii (zob. np. → „Obecność Jana Pawła II w serialach” oraz „Śmierć, która nie pozostała tylko prywatną. Filmy o umieraniu Jana Pawła II”). Są to produkcje, które w szczególny sposób dotyczą Jana Pawła II z ostatnich lat jego życia, a zwłaszcza po jego śmierci: kreskówka *Miasteczko South Park*¹¹⁷, serial *Młody papież*¹¹⁸ oraz drugi sezon tegoż serialu pt. *Nowy papież* (→ zob. wskazane wyżej rozdziały niniejszej monografii).

Jana Pawła II zniesławiano też w takich filmach i programach, jak *I am Bob*, *Tępaki*, *Eurotrip*, ale szczególnym znakiem toczącej się po śmierci Papieża dewojtylizacji jest 7. odcinek serialu *Avenue 5*¹¹⁹. Pojawia się tam mgławica z ekskrementów uwalniających się ze statku kosmicznego w kształcie twarzy Jana Pawła II; znieważany jest Jan Paweł II, ale też Benedykt XVI, również w dialogach. Wyraźne są objawy, jeśli nie dewojtylizacji, to na pewno dechrystianizacji – lekceważenia sfery sacrum i obrażania uczuć religijnych.

Ilustracja 8. *Avenue 5*, 2020–2022, amer. serial, twórca Armando Iannucci, odcinek 7 – twarz Jana Pawła II ułożona z... fekaliiów wydostających się ze statku kosmicznego.

Materiały promocyjne HBO – kadr. Źródło: <https://kultura.gazeta.pl/kultura/7,127222,25764212,w-serialu-hbo-twarz-jana-pawla-ii-objawia-sie-w-kosmicznych.html> [dostęp: 20.04.2020].

¹¹⁷ *Miasteczko South Park* – rysunkowy serial, USA 1999-.

¹¹⁸ *Młody papież* – reż. P. Sorrentino, serial TV, komediodramat, Francja–Hiszpania–USA–Wielka Brytania–Włochy 2016. Drugi sezon *Młodego papieża* ma inny tytuł niż pierwszy – *Nowy papież* (*The New Pope*) i liczy 9 odcinków. Zob. rok 2020. Trzeci sezon został już zapowiedziany. Informacje te zawdzięczam Panu Doktorowi Romanowi Kuligowskiemu i Pani Prof. Annie Kościotek.

¹¹⁹ *Avenue 5* – serial HBO, twórca i reżyser A.G. Iannucci, komedia, sci-fi, (sezon 1-) USA 2020, odcinek 7.

Filmem, w którym nawołuje się wprost do unicestwienia wszystkich religii, nie wyłączając chrześcijaństwa, a w jego łonie katolicyzmu jako rzekomo zarzewia wszelkich wojen, jest *Wiara czyni czuba*, ang. *Religulous* (2008). W produkcji tej oskarża się Jana Pawła II o rzekome lekceważenie nadużyć seksualnych w Kościele oraz o pazerność i bogactwo kosztem biednych.

2.8. Zakończenie o braku zakończenia...

W kulturze od pewnego czasu panuje walka przeniesiona niejako z areny politycznej, filozoficznej i teoretycznoliterackiej – a mianowicie z tzw. mocnymi tożsamościami, które mają charakter wspólnototwórczy i ocalający wspólnoty (np. narodowe). Różne organizacje i indywidualni sprawcy, w tym potentaci finansowi pociągający za sznurki różnych instytucji, towarzystw, partii i mediów realizują swoje zamysły, by owe autorytety moralne raz na zawsze obalić.

Wielu papieżom wiele zarzucano, a wcale nie było to od razu np. odpiusowanie czy depiusyzacja. Nigdy jednak wcześniej papież nie uchodził za tak medialną osobę, jaką był Jan Paweł II; nigdy jego nauczanie nie było tak nagłaśniane przez media, a obecność w narodach tak silna, jak właśnie jego. Nigdy, zwłaszcza w czasie choroby, umierania i – zwłaszcza – po śmierci jakiegoś papieża tak nie uderzano w osobę i nauczanie, w dobre imię i świętość papieża, jak stało się to w przypadku Papieża-Polaka. Krytyka papieży to fenomen znany od dawna, lecz dewoitylizacja i odjaniepawlenie są nowymi, oryginalnymi zjawiskami. Być może podobne zjawiska będą się pojawiać również w przypadku innych pontyfikatów, lecz wydaje się raczej, że Jan Paweł II był wyjątkowym znakiem sprzeciwu dla współczesnego świata, dlatego narasta wokół niego tyle kłamstw i oszczerstw. Złej sławie Papieża, ośmieszeniu jego osoby, podważaniu jego autorytetu sprzyja także kultura popularna.

Po 2022 roku – czasie szczególnych ataków na Jana Pawła II, wiązanych z kolejnymi zjawiskami, takimi jak *cancel culture* („kultura [pozaprawnego] unieważniania” jakiejś osoby, najczęściej w sieci; tu: rozmaite próby „unieważnienia” osoby Papieża i jego przesłania, a tym samym – Ewangelii), *virtue signaling* („sygnalizacja cnoty”, udawane oburzenie, tu: **masowe wycofywanie poparcia dla Ojca świętego jako osoby dotychczas cenionej**), a także zadawania Papieżowi „**drugiej śmierci**”¹²⁰ – można się spodziewać, że eskalacja ataków będzie się nasilać mimo coraz liczniejszych głosów sprzeciwu i rzeczowych argumentów. Nim

¹²⁰ Por. P. Zuchniewicz, dz. cyt., s. 9-10.

to nastąpi, obserwujemy w literaturze oraz we wspomnianych filmach zohydzanie bądź ośmieszanie wizerunku polskiego pontifeksa, a tym samym dystansowanie społeczeństw, zwłaszcza młodych pokoleń wobec Jego nauczania. Jak bowiem pisze słusznie Dybciak: „Istnieje niebezpieczeństwo, już zauważalne, iż w miarę zmniejszania się obecności Jana Pawła II w mediach będzie słabł jego wpływ i zapal szerokich kręgów młodych ludzi”¹²¹. Dobrze jednak, że są jednostki – w tym wybitne autorytety – oraz stowarzyszenia i instytucje „idące pod prąd”, które – miejmy nadzieję – nie pozwolą, by dobra pamięć o Janie Pawle II zginęła, by zatracone zostało też Jego dziedzictwo, by literatura i film dawały tylko zły i przekłamany obraz świętego Papieża.

¹²¹ K. Dybciak, *Czy pokolenie Jana Pawła II jest pokoleniem?*, s. 124.

Jan Paweł II i Kościół w czeskim obiektywie. „Dokument” o polskim katolicyzmie

3.1. Parę zdań o duchowości Czechów

W przestrzeni duchowej katolicyzm w Czechach niemalże nie istnieje. Jak pisze Tim Nollen, głównym powodem jest historia Czech, np. w XV wieku ruch husycki, w czasach komunizmu prześladowanie Kościoła: „[...] księży usuwano z parafii, a uczestnictwo w praktykach religijnych wiązało się z pewnym ryzykiem”¹. Do tego dochodzi wieloletnia polityka katolickich Habsburgów w stosunku do tego narodu oraz – jak chce Nollen – wykształcenie się postawy dystansu i niedowierzania:

Czesi są w większości agnostykami i ateistami, przeważają wśród nich tendencje wolnomyślicielskie. Wiele osób bez wahania stwierdza, że Bóg nie istnieje, a po śmierci nie czeka nas życie wieczne. Wiąże się to ze sceptycyzmem Czechów, którego nie ogranicza się do kwestii wyłącznie religijnych. Biorąc pod uwagę historię politycznych i religijnych prześladowań, jaka stała się ich udziałem, nie dziwi niechęć do wszelkich organizacji i instytucji wyznaniowych².

Pomijając fakt, że jest to duże uogólnienie, zjawisko sekularyzacji występujące od lat u naszych południowych sąsiadów ilustrują różne zbiory opowiadań i reportaże wybitnego polskiego czechofila, współtwórcy Polskiej Szkoły Reportażu – Mariusza Szczygła. W książce pt. *Zrób sobie raj*, w rozdziale pod znamienym tytułem *Jak się państwu żyje bez Boga?* autor zaproponował, by polscy katolicy zadawali takie pytania Czechom. I padały różne odpowiedzi, najczęściej, że „normalnie”. Z obserwacji Czechów Szczygła, notabene sam również uważający się za agnostyka, wnioskuje, że Czesi nie rozumieją już symboli religijnych, np. Krzyża. Mają do Boga i do Kościoła drwiący stosunek. Żyją stereotypami na temat wiary, katolicyzmu, Chrystusa. Nie

¹ T. Nollen, *Spokojnie to tylko Czechy. Przewodnik po różnicach kulturowych*, tłumaczenie i adaptacja B. Kaftan, Warszawa 2007, s. 36.

² Tamże, s. 37.

znoszą patosu. Jest on im obcy. Bliższa jest im groteska i w związku z tym częsta jest profanacja – dla śmiechu i zabawy. Dla nich Bóg wiąże się z ograniczeniami i zakazami. Nawet ci, którzy uważają się za wierzących, piszą bluźniercze wiersze i opowiadania. Nie widzą w tym nic niestosownego³. Z kolei w rozdziale *Dobrej zabawy z Papieżem* autor rozprawia o przyjeździe do Czech Benedykta XVI (26 września 2009 r.) i o braku entuzjazmu w narodzie (z małymi wyjątkami neofitów, którzy jednak kryją się ze swoją wiarą). Zauważa, że pociągi do Brna nie były w ten dzień przepełnione, gdyż w narodzie było bardzo mało zainteresowania przyjazdem na spotkanie z głową Kościoła. Jedna ze spotkanych dziennikarek miała nawet żal, że Papież tym wyjazdem zmarnował jej weekend. Dla niej były to „nudy”⁴.

Obiektem naszego zainteresowania jest jednak Jan Paweł II i jego obecność w czeskiej kinematografii. Okazuje się, że filmów samodzielnie przez Czechów stworzonych, gdzie Ojciec święty byłby – choćby na moment – obecny, poza serialem *Pustkowie*⁵ i bluźnierczym dramatem *Bracia Karamazow*⁶, nie ma. Istnieją tylko koprodukcje z innymi krajami (szczególnie z USA), do których zaliczylibyśmy: surrealistycznych *Spiskowców rozkoszy*⁷, *Różową panterę*, *Różową panterę 2* czy *Eurotrip*, czyli, pomijając dzieło Jana Švankmajera, mało wartościowe obrazy, ośmieszające papieża i w ogóle katolicyzm⁸. Również przedmiot niniejszych rozważań – „dokument” *Jak Bóg szukał Karela* nie jest filmem jedynie czeskim, lecz zrobionym w 2020 roku przy współpracy Polski i Słowacji⁹.

³ Mariusz Szczygieł, *Zrób sobie raj [reportaż]*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2010, rozdział pt.: *Jak się państwu żyje bez Boga?*, s. 105–152. Zob. też przypis 41 w niniejszym rozdziale.

⁴ Tamże, rozdział pt.: *Dobrej zabawy z Papieżem*, s. 153–178.

⁵ *Pustkowie* (czes. *Pustina*), HBO, TV miniserial (8 odcinków) – reż. I. Zachariáš i A. Nellis, dramat, kryminał, Czechy 2016; sezon 1 odcinek 2 (6 listopada 2016; reż. I. Zachariáš), źródło: <https://freedisc.pl/kriskrisu,f-7977235,pustina-s01e02-pl-mp4> [dostęp: 20.04.2020]. Portret Jana Pawła II wisi w domu ojca Filipa Paskowskiego (Filipa gra Oskar Hes, a jego ojca – Adrian Jastraban, czas: 32’56–32’58).

⁶ *Bracia Karamazow* (czes. *Karamazovi*) – reż. P. Zelenka, na podstawie sztuki Evalda Schorma (pierwotnie – powieści Fiodora Dostojewskiego), dramat psychologiczny, Czechy–Polska (produkcja 2008) 2009.

⁷ *Spiskowcy rozkoszy* (czes. *Spiklenci slasti*) – reż. J. Švankmajer, surrealistyczny, czarna komedia, Czechy–Szwajcaria–Wielka Brytania 1996. Zob. więcej na temat → rozdział: *Jan Paweł II w surrealistycznych odśtonach. Dwa filmy – o teatrach i teatrykach i nie tylko – „z udziałem” papieża*.

⁸ *Różowa Pantera* (ang. *The Pink Panther*) – reż. S. Levy, komedia kryminalna, Czechy–USA 2006 (nawiązanie do amerykańskiego filmu z 1963 r.); *Eurotrip* – reż. A. Berg, D. Mandel, J. Schaffer, komedia, przygodowy, Czechy–USA 2004. W *Różowej panterze 2* (ang. *The Pink Panther 2*) papieża gra Evgeniy Lazarev, ale jest to produkcja już tylko amerykańska (reż. H. Zwart, komedia, USA 2009).

⁹ *Jak Bóg szukał Karela* (czes. *Jak Bůh hledal Karla*) – reż. V. Klusák, F. Remunda, dokumentalny, Czechy–Polska–Słowacja 2020. Określenie „dokument” będę zamieszczać w cudzysłowie, gdyż daleki jest on od obiektywizmu: przygotowuje fakty, zabawia się prawdą, scenariusz i narracja są prowadzone niezwykle tendencyjnie. Odsłania też poglądy i stan psychiczny samych twórców, ich (nie)wrażliwość na kwestie duchowe i etyczne.

Zanim powiemy o obecności motywu Jana Pawła II w dokumencie *Jak Bóg szukał Karela*, zwróćmy uwagę na szczególnie frapujące miejsca w tym filmie. Twórcy – robiący ten film przez trzy lata – zastrzegają, że nie chcą nikogo obrażać, niemniej jednak tak dobierają materiały, stosują takie prowokacje, tak kierują rozmowami i tak prowadzą narrację, że Kościół katolicki istniejący w Polsce przedstawia się jako kwintesencja zła (co oczywiście odpowiada poglądom już wielu Polaków) i nie można znaleźć dobrej woli w twórcach, by szukać jeszcze jakiejś innej wobec tego stanowiska alternatywy. Teza wydaje się obiektywna – chodzi o zbadanie fenomenu katolicyzmu sąsiadów zza północnej granicy z tym, że jeśli to miałyby być obraz prawdziwy, powinno być to wyzwanie na wieloletnie studia dla naukowców z odpowiednimi kwalifikacjami: teologicznymi, socjologicznymi, historycznymi itd., a nie filmowców – zupełnych amatorów, by nie rzec: dyletantów w tych dziedzinach. Na początku filmu pojawia się napis:

Češi jsou nejateističtější národ v Evropě. Poláci jsou oproti tomu jedním z nejkatoličtějších národů. Tyto dvě země spolu sousedí – mají společnou hranici dlouhou 762 km. (czas: 00'01'15)

Jednakże w trakcie filmu bohaterowie zdradzają, że nie chodzi o bezstronną obserwację, lecz o prowokację i wyśmianie (zob. np. kłótnia w miejscu ciszy i skupienia – na Golgocie w Licheniu – czas: 00'27'39-00'28'47). Warto też zwrócić uwagę, iż samo założenie jest błędne: po pierwsze – nie można przeciwstawiać narodu ateistycznego rzymskokatolickiemu, najwyżej ateistyczny – religijnemu. Po drugie: nie ma kraju w 100% ateistycznego, jak nie ma w 100% – katolickiego. Choć Polska jest zdecydowanie bardziej katolicka niż Czechy, katolików jest w niej o wiele mniej, niż podają statystyki posługujące się np. liczbą ochrzczonych, natomiast w Czechach – są miejsca przebudzenia i w nich katolicyzm jest bardzo głęboki – liczy się przysłowiowa „nie ilość, ale jakość” wyznawców.

3.2. Bohaterowie filmu

Zastrzec trzeba od razu, że każdy z bohaterów-twórców jest inny: Karel Žalud (*režisér*) najbardziej poszukujący, uczuciowy, ale też „szyjący grubą nicią”, skłonny do fałszywych, może nawet nieświadomie, uogólnień (pod koniec artykułu będzie o nim jeszcze szerzej mowa); Martin Matiašek (*kameraman* – czyli operator kamery) względem kolegów sprawiedliwy, broniący Karela przed atakami Michala, ale i obojętny wobec kwestii szukania Boga, zrównujący ze sobą wszystkie religie¹⁰;

¹⁰ „Nie przyjechaliśmy tu mówić, że Bóg jest zły. Albo, że Boga nie ma. Zawsze myślałem, że niezależnie od wyznania religia ma służyć człowiekowi, aby miał wewnętrzną siłę; aby potrafił ujarzmić

Michal Gábor (zvukař – czyli dźwiękowiec) zadeklarowany agnostyk, atakujący raz po raz Karela w jego próbach znalezienia Boga i prawdy o sobie; Kateřina Pecklová, czeska tłumaczka, łatwo ulegająca antykatolickiej propagandzie, i później ją zastępująca Polka – Karolina Błażejczak, wroga Kościołowi do tego stopnia, że wyprowadziła się z Polski do Szwajcarii z zastrzeżeniem, że nie chce już nigdy wracać do ojczyzny. Mimo że Karel jest z zawodu reżyserem (kręcił m.in. znaną również polskim dzieciom bajkę *Sąsiedzi*), nie korzysta ze swoich praw: film reżyserują Vít Klusák i Filip Remunda i być może to oni ustawiają Karela w kłopotliwych dla niego sytuacjach. Ale z drugiej strony to właśnie on, odpowiadając na zaczepki Michala Gábora, mówi, że jeśli kręci jakiś film, to angażuje się całym sobą. Nie przestaje być zatem reżyserem, a jednocześnie jawi się jako człowiek z całą gamą problemów egzystencjalnych. Karel, tytułowy bohater filmu, nie jest ani „zimny”, ani „gorący” (Ap 3,15-16), nie chce się modlić, deklaruje ateizm, ale w sytuacjach trudnych prosi Stwórcę o pomoc. We wstępie filmu, będąc w hotelu, tak się wypowiada:

Karel: Możliwe, że ten film dotknie wielu polskich wierzących. Ale cóż począć? Ten film nie powstaje, przynajmniej według mnie, by kogoś obrażać. Ale z drugiej strony nie można milczeć, bo myślę, że to zło. (czas: 01'01'33-00'01'58)

Tu również wyłania się nieszczerłość postaw. Nie można przecież traktować badanych zjawisk apriorycznie, w dodatku: bez odczytania, erudycji¹¹, wybiórczo i tendencyjnie. Jeśli będzie się wybierało tylko zło, w ewentualnym dobru też upatrywało zła, wszystko sprowadzało do sloganów, na dobro miało uszy zatkane, to owszem, wyjdzie czarny obraz, karykatura, a nie prawda.

Mimo różnic, jakimi odznaczają się „bohaterowie” w nastawieniu do tezy wyłożonej w tytule dokumentu, widać pewne rysy wspólne. Chociaż zapewniają oni, że nie chcą nikogo obrazić, z filmu emanuje bardzo wyraźna tendencja do szukania tego, co negatywne, do przerysowywania i uogólniania. Atakuje się Kościół,

przyrodę, żyć z nią w zgodzie, znaleźć w niej swoje miejsce. Żyć z nią w symbiozie albo jakoś ją przeżyć” (czas: 00'02'56-00'03'36). Słuchając tych słów, odnosi się wrażenie, że przenosimy się do starożytnej Grecji i słuchamy augura prawiącego o roli wierzeń o Uranosie, Zeusie, Posejdonie, Demeter i Hadesie. Celem chrześcijaństwa jest bowiem co innego: doprowadzenie każdego człowieka do zbawienia, do życia wiecznego z Chrystusem i całym „Kościółem triumfującym”.

¹¹ Gdy nie ma się pewnej wiedzy, łatwo prowokować pomówieniami i półprawdami. Bohaterowie nie sprawiają wrażenia, aby wiedzieli cokolwiek o największych w świecie monumentach Jezusa; o sakramentach, o sercu Kościoła, jakim jest Chrystus Eucharystyczny, nie znają „Radia Maryja”, a jest ono dla nich punktem zapalnym; nie znają *Pisma św.* ani *Katechizmu Kościoła katolickiego*. Nie znają też historii Polski. I z takim (nie)przygotowaniem jadą do kraju rozpiętego między Odrą a Bugiem robić „niepowierzchowny”, jak twierdzą, film.

rozgłośnię katolickie, miejsca kultu zbiorowego, poszczególnych duchownych, ośmiesza ludzi wiary. Tendencyjność, manipulacja faktami, naginanie sytuacji do apriorycznie wyłożonych tez i do stereotypów na temat Kościoła, pozorowanie głębi przekazu, instrumentalne traktowanie dźwięku i montażu tak, by dać fałszywy, tendencyjnie zły obraz Kościoła, to niektóre z wyróżników pracy nad owym „dokumentem”. Po kolei omówmy najbardziej newralgiczne miejsca (w sensie przesłań i sposobów ujęć):

1) Pomnik Chrystusa Króla Wszechświata w Świebodzinie jako jeden z punktów zapalnych

Możliwe, że na świecie, a szczególnie w Europie rozeszła się wieść, iż w Polsce, w małym mieście leżącym w województwie lubuskim powstał pomnik Jezusa przewyższający monument z Rio de Janeiro. Znamcy sztuki, nie tylko zagraniczni, ale także polscy rozpisywali się o tym pomniku, krytykując go za kiczowatość itd. Aby jeszcze bardziej go zohydzić, powstały filmy i reportaże szkalujące tę inicjatywę. Nikt z krytykujących, również czescy filmowcy, nie łączy z pomnikiem faktu, że w Świebodzinie jest również Sanktuarium Miłosierdzia Bożego z kopią obrazu *Jezu, ufam Tobie*; że pomnik dopełnia to, co najistotniejsze, a nie odwrotnie. Jest znakiem przynależności nie tylko Polaków do Chrystusa, apelem do sumień tych, którzy o Nim zapomnieli, a nie dziełem sztuki dla sztuki. Wśród filmów kontestujących i rzucających cień na sam fakt jego istnienia, górują dwa: *Twarz* polskiej reżyser – Małgorzaty Szumowskiej (realia fabuły specjalnie zostały przeniesione w inny region Polski, ale każdy z polskich odbiorców wie, o jaki pomnik chodzi)¹² oraz właśnie czesko-słowacko-polski „dokument” *Jak Bóg szukał Karela*.

W tym obrazie nie ma miejsca na domysły widza. Pokazuje się i dyskutuje wprost o świebodzińskim pomniku. Dla „bohaterów” to nie jest Chrystus, tylko władca. Przekomarzają się nie tyle z sobą, ile z widzami – niepotrzebnie, wiedząc przecież, że jest to figura Chrystusa Króla (a więc i „władcy”), gdyż już w pierwszej minucie filmu wyświetla się taki napis:

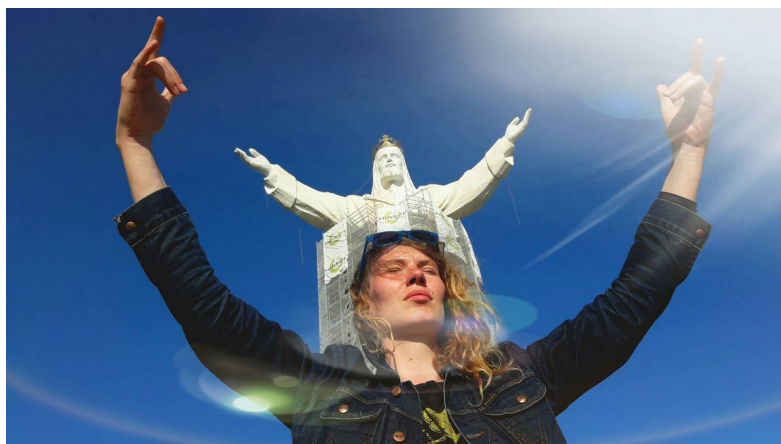
Český dokumentární štáb režiséra Karla Žaluda se po několik let vracel do Polska pátrat po Bohu. Tento film zaznamenává jejich pout' do země KRISTA KRÁLE. (czas: 00'01'26)

Lektor prezentuje takie tłumaczenie:

Czeski sztab dokumentalny reżysera Karla Žaluda wracał do Polski szukać Boga. Niniejszy film jest zapisem pielgrzymki do Ziemi Chrystusa Króla.

¹² *Twarz* – reż. M. Szumowska, dramat, Polska 2017 (polska premiera 2018).

Z tego wynika, że nasi Czeši zdają sobie sprawę z tego, Kogo przedstawia pomnik w Świebodzinie. Zadziwia tu określenie „pielgrzymka” (*pout*). W kontekście całości zyskuje ironiczny wydźwięk. Inne zaskakujące zdanie wygłasza Martin: „Może mamy inne wyobrażenie o Jezusie, niż mają tutaj. Może tych Jezusów jest w świecie więcej i interpretacji też jest więcej?” (czas: 05’49–05’54). Wystarczyłoby przed podróżą do Polski (a było ich kilka) poczytać o monumentach Chrystusa w świecie, by wiedzieć, że rzeczywiście jest ich wiele i mają różne nazwy. Największym z nich będzie oddany w 2023 roku w Brazylii – w Encantado (37,5 m wysokości – wraz z cokołem 43 m) pomnik Chrystusa Opiekuna (*Cristo Protetor*). Przewyższy on inny brazylijski – sławny, wspomniany już pomnik usytuowany na 710-metrowej górze, z której rozpościera się widok na Rio de Janeiro¹³. Innym monumentem jest „potężna 37-metrowa figura [...] nad brzegiem Pacyfiku na wzgórzu Morro Solar de Chorrillos, wznoszącym się nad Limą” w Peru. Powstała w 2011 roku¹⁴.

Ilustracja 1. Kateřina Peklová, czeska tłumaczka, pokazująca rogi na tle pomnika błogosławiącego Chrystusa Króla Wszechświata ze Świebodzina. *Jak Bóg szukał Karela*, 2020, czesko-słowacko-polski dokument, reż. Vít Klusák i Filip Remunda.
Źródło: https://www.polishdocs.pl/pl/rezyser/4711/vit_klusak [dostęp: 8.06.2022].

¹³ Zob.: *Powstała najwyższa figura Jezusa Chrystusa na świecie! Zobacz zdjęcia*, (red.), „Aleteia.pl”, 9.05.2022, <https://pl.aleteia.org/2022/05/09/powstala-najwyzsza-figura-jezusa-chrystusa-na-swiecie-zobacz-zdjecia/> [dostęp: 26.06.2022].

¹⁴ *Chrystus Pacyfiku nad Limą*, (red.), ekai, 26.06.2011, <https://web.archive.org/web/20131203024104/http://ekai.pl/wydarzenia/x43454/chrystus-pacyfiku-nad-lima>, [dostęp: 26.06.2022]. Zob. inne pomniki: z Meksyku, Argentyny, Portugalii, Indonezji, Wietnamu, Boliwii, Włoch – *10 największych pomników Chrystusa na świecie*, <https://www.huba.news/newsy/news-10-najwiekszych-pomnikow-chrystusa-na-swiecie,nId,2260752> [dostęp: 26.06.2022].

Filmowcy czescy przyjeżdżają do Świebodzina bez żadnego przygotowania czy to z geografii, czy z teologii. Doszukują się niepotrzebnie podwójnego dna i tego, co negatywne. Znaczące jest w kontekście antyreligijnych prowokacji bohaterów zdjęcie Kateřiny Peklovej na tle polskiego pomnika – Chrystus rozpostartymi dłońmi błogosławi, a ona imituje Go, pokazując jednak palcami znak rogów, czyli diabła.

2) Postrzeganie Kościoła jako bastionu, jako organizacji wrogiej człowiekowi, organizacji zbrojnej

Już na samym wstępie¹⁵ Michal Gábor, leżąc w hotelowym łóżku z kuflem piwa, mówi:

Im bardziej państwo oparte jest na **Kościele**, a Polska historycznie jest mocno oparta, co jest inną kwestią, tym powab **tej władzy** jest silniejszy i przyciąga, podobnie jak polityka, mówiąc kolokwialnie, **coraz większych dewiantów**. Ponieważ chodzi wyłącznie o tę **władzę**, o rozkosz... (wypowiedź urwana; czas: 00'02'32-00'02'56)

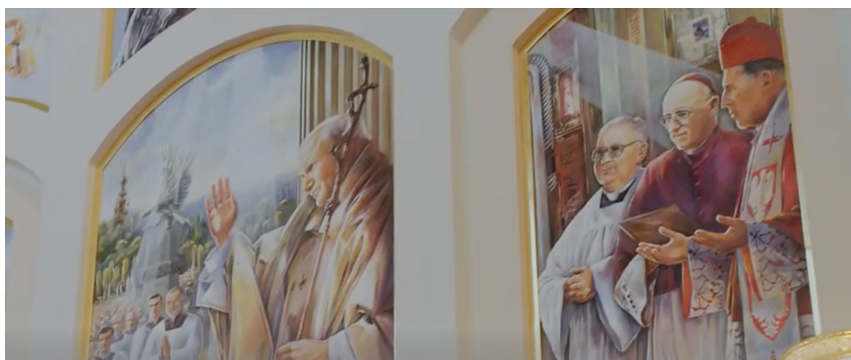

Ilustracja 2. *Jak Bóg szukał Karela* (2022), jw., czas: 50'21 – to, co filmowców rzekomo przeraża: wojsko polskie z bagnetami przed obrazem MB Częstochowskiej. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Zauważmy, że Kościół i hierarchowie kościelni kojarzą się Czechowi z władzą nad „coraz większymi dewiantami”. Tak określa on ludzi wierzących (czas: 00'02'40-00'02'53)¹⁶. Podobnie z władzą kojarzyła się Martinowi statua Chrystusa

¹⁵ Montaż wstępu nastąpił pod koniec produkcji. Wypowiedzi Karela, Michala i Martina w hotelowych pokojach stanowią ramę kompozycyjną dokumentu: nimi zaczyna się i kończy film.

¹⁶ „Dewiant – «osoba przejawiająca odchylenia od normy». Synonim – zboczeniec”. *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/dewiant.html> [dostęp: 30.06.2022]. „Dewiant (łac. *devians*, D. -ntis = schodzący z drogi) *psych.* człowiek o nieprawidłowej osobowości, mający różne odchylenia od normy, np. w postępowaniu, w zachowaniu, w wyglądzie; także: zboczeniec seksualny”. *Słownik wyrazów obcych PWN*, wyd. poprawione i uzupełnione, PWN, Warszawa 1991, s. 186. Określenie przez Michala polskich katolików jest więc bardzo krzywdzące i obraźliwe.

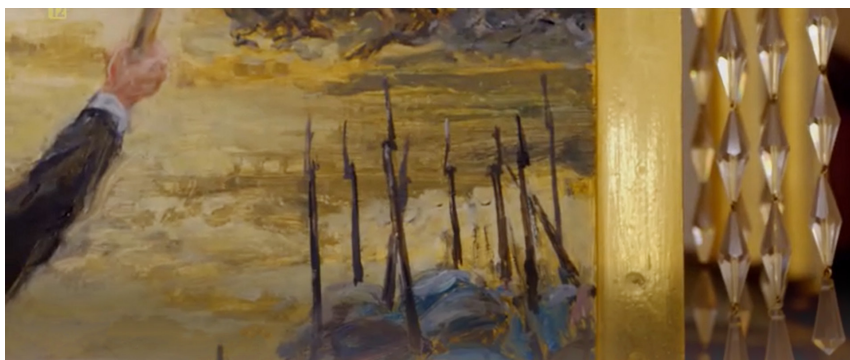
Ilustracja 3. Freski z Bazyliki w Licheniu. Po lewej: Jan Paweł II błogosławiący zebranych w Licheniu. Po prawej: m.in. budowniczy kompleksu ks. Eugeniusz Makulski MIC, jedna z postaci w *Tylko nie mów nikomu* braci Sekielskich. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw., czas: 00'29'51. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 4. Dłoń ks. Ignacego Skorupki prowadzącego wojska polskie do boju z krzyżem w dłoni w Bitwie Warszawskiej. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw., czas: 00'29'14. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Króla ze Świebodzina. Kościół to według czeskich filmowców formacja zbrojna, garnizon wojska, sztab z generałem trzymającym w ryzach swoje owieczki m.in. za pośrednictwem „Radia Maryja”. Dlatego pojawiają się ofiary tegoż „terroru”, np. rodzina modląca się i słuchająca audycji płynących z tej rozgłośni¹⁷, dostająca od niej broszurki, w które wierzy bez zrozumienia. Pani goszcząca z córkami filmowców może nie wie do dziś, że padła ofiarą ironii. Wizerunek Kościoła „zbrojnego” dopełniają żołnierze z bagnetami stojący u tronu MB Częstochowskiej, wojsko

¹⁷ Czesi kupują jej już w Polsce obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, tłumacząc sobie: „Niech wiedzą, że nie jesteśmy z diabelskiej telewizji” (czas: 01'13'27).

Ilustracja 5. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw., czas: 00'29'15. Znów filmowcy zwracają uwagę na powiązanie spraw militarnych z religijnymi. W Bitwie Warszawskiej (1920) jest to szczególnie ważne („cud nad Wisłą”). Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 6. *Jak Bóg szukał Karela*, jw. Filmowcy rozmawiają z organistą o Bogu odnajdywanym w... przyjemnościach (teza organisty). Po prawej stronie jeden ze współczesnych fresków upamiętniających polską historię: śmierć na placu boju ks. Ignacego Skorupki (1893-1920). Czas: 00'30'20. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

zebrane na państwowych i kościelnych uroczystościach, matka dziewczynki, która na obchodach 1050-lecia Chrztu Polski mówi ku oburzeniu Karela, że są „ligą Boga”, druty kolczaste okalające fragment kompleksu sakralnego w Licheniu, bramy i płoty skrzętnie ochraniające rozgłośnię „Radia Maryja”, napis „Do boju Polsko!” na koszulce młodzieńca będącego na spotkaniu na Jasnej Górze itd. W samej Bazylice Najświętszej Maryi Panny Licheńskiej oko kamery koncentruje się na freskach ilustrujących bitwy Polaków, na ich strojach, twarzach, broni, krzyżach i sztandarach (czas: 00'29'51), również na obrazie ściennym przedstawiającym błogosławiącego Ojca Świętego oraz innych duchownych, w tym fundatorów i budowniczych kompleksu sakralnego.

Filmowcy zdają się obojętni na słowa kaznodziei, który zaprasza, by wierni pozwolili uzdrowić miłością Bożą swoje życie, serca, by zaprosili Ducha Świętego, aby dotknął „naszych grzechów, naszych poplątanych historii” (czas: 00'29'53). Ich uwaga koncentruje się albo na zbiorce na tacę, albo na tym, co ma podkreślać rzekomy militarizm Kościoła katolickiego w kraju nad Wisłą, jego ofensywny charakter. Migawki ze wspomnianymi, uzbrojonymi w bagnety żołnierzami stojącymi na baczność przed Panią Jasnogórską przewijają się w szalonym pędzie z innymi obrazami zarówno z dziedziny *sacrum*, jak i bluźnierczego *profanum*. Niektórzy (jak organista z Lichenia, anonimowy ksiądz spowiednik czy ks. Edmund Szaniawski MIC) próbują filmowcom zwrócić uwagę na to, co najważniejsze w Kościele. Oni ich wtedy, szczególnie egzorcystę, zagłuszają. Ich postawę oddają słowa *Pisma świętego*: „Słuchać będziecie, a nie zrozumiecie, patrzeć będziecie, a nie zobaczycie. Bo stwardniało serce tego ludu, ich uszy stępiały i oczy swe zamknęły, żeby oczami nie widzieli ani uszami nie słyszeli, ani swym sercem nie rozumieli: i nie nawrócili się, abym ich uzdrowił” (Mt 13,14-15. Por. Iz 6,9n.).

Będąc w Licheniu, Karel ma wątpliwości, czy w tym przepychu mieszka Bóg. W tym „przepychu”, w jego centrum – w Tabernakulum – mieszka Bóg, ale na owo *Sanctum sanctorum* czescy filmowcy nigdzie, w żadnym kościele, nie zwracają uwagi. Organista mówi im, że nie znajdą Boga w żadnej świątyni świata, jeśli nie spróbują Go znaleźć w swym sercu (używa, co prawda, niewłaściwego czasownika: „czuć”). Ani razu w całym filmie wzrok filmowców nie pada na Najświętszy Sakrament, ani razu oko kamery nie jest zwrócone na miejsce owej żywej obecności Boga, ani razu o nim się nie mówi. Karel po „quasi-spowiedzi” stoi tyłem do Tabernakulum, zatopiony w smutku, że nie może znaleźć Boga; ubolewa nad swym rozbitym życiem rodzinnym. Nie ma mowy w tym filmie ani o Najświętszym Sakramencie, ani o Słowie Bożym (*Piśmie świętym*) i jego kontemplacji, ani o szczerej rozmowie z Bogiem, ani o rekolekcjach w ciszy, o domach rekolekcyjnych, o dniach skupienia, o zakonach kontemplacyjnych lub zgromadzeniach czynnych, czyniących przecież wiele dobra („okna życia”, opieka nad chorymi, nad ludźmi z głęboką niepełnosprawnością, przedszkola i szkoły katolickie itd.). Filmowcy nie pokazują całej pracy, pełnej nierzadko ofiarności i poświęcenia – czy to w sensie życia ukrytego, czy też charytatywnego – jaką wykonują katolicy w Polsce: zarówno duchowni, jak i świeccy. Można wierzyć dobrym intencjom Martina, ale jego idea wejścia w głąb, „pod skorupę żółwia”, wcale nie została w filmie zrealizowana. W dokumencie tym padają bardzo niesprawiedliwe, apriorycznie ukonstytuowane sądy. Przez cały film przewija się motyw szukania Boga z jednoczesnym zaprzeczaniem, konstatowaniem tej postawy. Oburzony Michał w pewnym momencie upomina Karela: „Naprawdę szukasz Boga w tym filmie?” (czas: 40'50).

Karolina Błażejczak, polska tłumaczka, która pojawiła się w miejsce Kateřiny Peklovej, twierdzi, że tyle jest religijności w Polakach, że już w ogóle nie ma w nich Boga. Mówi po czesku tak:

Myślę, że Polacy nie szukają Boga. Oni myślą, że Go znaleźli i że są blisko. Ale nikt... Ponieważ dorastamy w środowisku, gdzie Bóg teoretycznie jest wszędzie – to nie czujemy Go nigdzie. (czas: 01'32'16-01'32'35)

Zdanie to może ewentualnie dotyczyć ludzi powierzchownie traktujących sprawy wiary. Jest jednak zupełnie nie do przyjęcia, gdy uwzględnimy osoby głęboko duchowe, żyjące Bogiem, sakramentami w sposób szczerzy i autentyczny. I znów pojawia się niefortunna kategoria „czucia” Boga, do której wrócimy w zakończeniu (w punkcie E). Opinia jest wyrażona specjalnie na użytek filmu po czesku, by była dla Czechów tym bardziej jednoznacznym przekazem. Wypowiada ją osoba, która w wieku dziecięcym, jak twierdzi, zerwała więzy z Kościołem (przez Chrztost św. i tak do niego należy).

Drogi w „poszukiwaniu Boga” przez czeskich filmowców są doprawdy osobliwe. Idą oni np. (po dwóch latach od rozpoczęcia pracy nad filmem) do Teatru Powszechnego na spektakl *Kłątwa*. Po wydarzeniu odbywa się rozmowa z aktorami (trudno rozróżnić głosy, gdyż mówią wszyscy naraz), wykorzystana potem – jako inspiracja – przez Karolinę Błażejczak:

Arkadiusz Brykalski: Być może w polskiej religijności nie chodzi o Boga?

Karel: Też mam takie wrażenie.

Karolina Błażejczak: Też mi się tak wydaje.

Klara Bielawka: Państwo Boga szukają?

Kilka głosów naraz:

– Właśnie.

– My też.

– Nasze przedstawienie to chyba nieodpowiedni adres.

– Wyście do nieodpowiedniego kraju przyjechali. (czas: 01'03'20-01'03'30)

Uwzględniwszy wszystkie powyższe twierdzenia bohaterów o Kościele rzymskokatolickim, jakoby był to Kościół, w którym Boga nie ma, znawcom polskiej literatury romantycznej przypominają się słowa Mickiewicza o poezji Słowackiego, z tym że Mickiewiczowi chodziło o budowlę, a bohaterom „dokumentu” o Lud Boży w Polsce. I Słowacki początkowo te słowa źle odczytał, ucieszył się z rzekomego komplementu z ust wieszczki¹⁸. Odbiorcy filmu nie powinni wpaść w taką iluzję. Po pierwsze: że Bóg jest w całym Kościele, jest sprawą oczywistą z punktu

¹⁸ Zob. List Juliusza Słowackiego do matki, Paryż, d. 3 września 1832 r., tenże, *Dzieła wybrane, Listy do matki*, t. 6, Wrocław 1990, s. 73.

widzenia samej Ewangelii: „Ty jesteś Piotr, Opoka, a na tej opoce zbuduję Kościół mój, a bramy piekielne go nie przemogą” (Mt 16,18). Po drugie: jeżeli Czesi przyjechali do nieodpowiedniego kraju, to jaki byłby odpowiedni? Po trzecie: mogli trafić do odpowiedniego kraju, ale na pewno nie trafili do odpowiedniego miejsca i w większości przypadków do odpowiednich ludzi. Źle wybierali.

Antykościelnej propagandzie służą kontrowersyjne chwytły montażowe i zło-wieszczą muzyka. Szybko przesuwające się kadry obrazujące w ułamkach sekundy *sacrum* (Jasna Góra, Matka Boska Częstochowska, Krzyż, pomnik Jana Pawła II [czas: 00'03'33], siedziba „Radia Maryja”, pielgrzymi) i *profanum* (bluźniercze sceny ze spektaklu *Kłątwa* obrazujące chaos i zło¹⁹) oraz przyspieszone tempo odgłosów strzelania, dzikich wrzasków, niepokojących dźwięków mają na celu przestraszenie widza. Grozą ma też przejmować muzyka elektroniczna towarzysząca obrazom kładących się na ziemi pielgrzymów przed Jasnogórskim Sanktuarium. Efekt zohydzenia katolicyzmu ma przynieść też nienaturalnie przyspieszone i głośnie, w efekcie agresywne odmawianie różańca w „Radiu Maryja” (czas: 50'20-55'52). Jest to efekt specjalny (przyspieszenie i wzmocnienie głosu), w rzeczywistości bowiem nigdy tak różańca w tym radiu się nie prowadzi, choć różni ludzie, nieraz w różnym tonie i rytmie, odmawiają poszczególne dziesiątki. W karykaturalnym świetle pokazane są też obchody 1050-lecia Chrztu Polski: „galopująca”, agresywna muzyka, skandowanie pieśni *Tak, tak Panie, Ty wiesz, że Cię kocham*, skaczący na stadionie w rytm tej „muzyki” świeccy i zakonnice przebrane w szale kibiców (czas: 00'10'48-00'10'55), szybko przebiegające kadry, zbliżenia zniekształcające postaci – jest to dzieło odpowiedniego montażu, wykoślawiającego obraz wydarzeń. Do tego dochodzi jeszcze zaciekawienie spowiedziami na

¹⁹ Ks. Andrzej Luter nie uważa spektaklu za antykatolicki ani za bluźnierczy, z czym nie musimy się zgadzać. Twierdzi, że reżyser osiągnął cel: sprowokował ludzi. Bez protestów na zewnątrz Teatru nie byłoby *Kłątwy*. Nie jest zbulwersowany haniebną rolą Julii Wyszyńskiej (seksualne czyny z figurą Jana Pawła II), lecz oburza go monolog o aborcji Karoliny Adamczyk i wyzwanie rzucone do kobiet z sali. Wyśmiewa głosy broniące spektaklu jako dzieła li tylko fikcyjnego, odwołując się do wyobraźni nt. jego recepcji, np. przez matki dzieci z zespołem Downa. Pod koniec swojej recenzji pisze:

„[...] jak napisał Wojciech Ziemiński w «Didaskaliach», spektakl Frłjicia jest «katalizatorem», wydobywającym na wierzch «procesy trwające od dawna». Z tym, że kataliza Frłjicia nie oczyszcza, niestety. Nie prowadzi ani do porozumienia, ani do dialogu. Raczej rozjättrza i konfliktuje jeszcze bardziej – i to był chyba cel reżysera. [...] Zresztą ja żadnego oczyszczenia nie oczekiwałem. Skandal zagęszczony aż do granic wytrzymałości powoduje u mnie finalnie zadziwienie i zobojętnienie”. Ks. A. Luter, *Byłem na „Kłątwie”*, „Więź”, 28.06.2017, <https://wiez.pl/2017/06/28/bylem-na-klawtwe/> [dostęp: 11.07.2022]. No cóż, ksiądz Luter jako duchowny katolicki powinien zrozumieć, że u innych wierzących spektakl wywołuje zgorszenie, przerażenie i ból wynikający z obrażania w tej sztuce Zbawiciela. Zgodzić się jednak trzeba, że sztuka ani nie oczyszcza, ani niczego nie zmienia na dobro. Wręcz przeciwnie.

placu jak jakimś *curiosum* (czas: 00'11'15-00'11'58), a poza tym: zniechęcone, znużone miny czeskich filmowców. Oni bynajmniej nie podzielają entuzjazmu wiernych; jest on dla nich zupełnie niezrozumiały²⁰. Zarówno w Poznaniu (czas: 00'11'59-00'12'00), jak i w czasie Mszy św. w Licheniu (czas: 00'28'58-00'29'30), i w czasie spotkania na Jasnej Górze ich uwaga koncentruje się na zbieraniu na tacę – rejestrują to zgodnie ze stereotypem, że „pazerny Kościół” wyciąga od „biednych” pieniądze. Podobny cel ma utrwalenie obrazu świeczek w Świebodzinie automatycznie zapalanych za drobną ofiarę²¹. Slogan o zachłanności Kościoła szczególnie odpowiada antyklerykalnym Czechom²². Już tutaj zacytujmy Tomáša Halíka, który tak mówił o szansie odrodzenia Kościoła w Czechach po 1989 roku m.in. właśnie poprzez zerwanie ze stereotypami:

Obecnego odrodzenia wielu form życia Kościoła nie wolno zniweczyć atmosferą euforii, jaka ostatnio zapanowała, ale trzeba brać pod uwagę psychologię narodu. **Wiele starych, antykatolickich, a zwłaszcza antyklerykalnych stereotypów i uprzedzeń nie zostało wykorzenionych, przeciwnie – są one nawet wzmacniane przez systematyczną antykościelną propagandę i nieobecność Kościoła w życiu publicznym** [podkr. moje – D.K.]. Wspomniane już sympatii, głównie ze strony młodych ludzi, nie należy przeceniać, warto natomiast pamiętać, że łatwo ją Kościół może stracić – szczególnie wtedy, gdy ulegnie pokusie triumfalizmu, chęci zdobycia władzy i dóbr materialnych lub innym, podobnym dążeniom. Zachowajmy więc pokorę, wstrzemięźliwość i elegancję²³.

Tymczasem w filmie nic nie wskazuje na wzmiankowane odrodzenie. Przyspieszone tempo wypowiedzi, zgrzytliwość i donośny głos są skutecznym chwytem w odstraszeniu od Kościoła ludzi obserwujących go – jak i sami filmowcy – z zewnątrz, a nie od strony duchowej. Taki zabieg (natężenia głosu) jest też zastosowany w przypadku szkolnej grupy odmawiającej Modlitwę Pańską na Licheńskiej Gólgocie (czas: 00'27'20-00'27'37). Karel wyraża tam swoje wahania: wątpi w to, co robią – to wszystko – według niego – można znaleźć w internecie (czas: 00'28'20). Wtedy też padają obraźliwe słowa Michala na temat naszego kraju: „Cała

²⁰ Michal tłumaczy Karelowi, że polscy katolicy wierzą, że są nenufarem, białym tulipanem, „murem, którego nie przenikniesz”. Karel odpowiada: „No właśnie” (czas: 00'12'43-00'13'05). Taka koncepcja z jednej strony koresponduje z kontestowanym również przez polskojęzyczne media liberalne romantycznym konceptem Polski jako Mesjasza Narodów, ale również jako przedmurza chrześcijaństwa. W wizji Czechów polski Kościół prezentuje się jako rzekomo tajemniczy i niedostępny bastion.

²¹ Pulpit, na którym są one umieszczone, ozdobiony jest napisem: „Króluj nam, Chryste. Ofiara wdzięczności”. Czas: 00'05'58.

²² Kiedyś, będąc na rynku w Ołomuńcu, moją uwagę przykuł obraz figurki tęgiego kapłana kiwającego się nad pudełkiem, do którego zbierał pieniądze. Miała to być pocieszna zabawka dla dzieci i dorosłych.

²³ T. Halík, *Wyzwoleni, jeszcze nie wolni. Czeski katolicyzm przed i po 1989 roku*, W drodze, Poznań 1997, s. 55.

Polska to prowincja, [...] Disneyland, [...] kraj rolniczy” (00’27’38-00’28’44). Martin neguje to zdanie, tłumacząc, że „czas, by wejść pod skorupę żółwia i zobaczyć, co jest pod spodem”.

Innym chwytem mającym zohydzić Kościół katolicki w tym rzekomo „niepowsierchownym” filmie jest pokazanie „domku orgii” nad jeziorem, czemu towarzyszą dźwięki bijących dzwonów. *Na Anioł Pański biją dzwony...* – tak pięknie pisał przed laty Kazimierz Przerwa-Tetmajer. W spreparowanej kontaminacji chodzi o to, że owe dźwięki mają się kojarzyć odtąd z najbardziej potępianymi grzechami niektórych księży. We wspomnianym domku (właściwie altanie) ks. profesor Walerian Słomka dopuszczał się grzechów sódamskich z klerykami. Dopuszczał się też czynów pedofilskich. Opowiada o tym jedna z ofiar – Piotr Halliop²⁴. Filmowcy mocno eksponują własną frustrację, że nie mogą dostać się wraz z Piotrem do domu księży emerytów, że – wchodząc z całą ekipą bez zapowiedzi – są straszeni policją (czas: 01’11’58). Milczeniem natomiast pomija się to, że postanowieniem z 10 września 2019 roku prezydent Andrzej Duda wywodzący się z mocno postopowanego w tym „dokumencie” PiS-u odebrał ks. Słomce Order Odrodzenia Polski. Daremny trud wejścia do domu księży-emerytów, niemożność dostania się do siedziby „Radia Maryja”, zmowa milczenia wokół innego księdza organizującego pielgrzymki dla trudnej młodzieży i jej rodziców, podającego się za psychologa, socjologa itd., a jednocześnie – co Czesi mu wprost zarzucają²⁵ – molestującego kolejne psychoterapeutki tych osób – wszystkie takie sceny mają pokazać, że przed obcymi drzwiami są zaryglowane, że Kościół jako instytucja jest bastionem zamkniętym na innych i z ukrycia krzywdzącym innych. W tym momencie chodzi o implikowaną Kościołowi hipokryzję – rzekomo narzuca on twarde zasady, a sami kapłani dopuszczają się zła. Pan Jezus już XXI wieków temu podobną, ale nie identyczną postawę krytykował u faryzeuszy (por. Mt 23,3-5). Ktoś, kto żyje Ewangelią, wie, że przykazania czy błogosławieństwa nie są zakazami i nakazami, tylko wskazówką, jak zbliżyć się do Nieba, jak być szczęśliwym. Czesi tego nie rozumieją, dlatego sfrustrowany Karel wykrzykuje: „Wszystkiego ten Kościół zakazuje, łącznie z masturbacją?!” (czas ok. 00’32’44)²⁶. Jest to jedna z kulminacyjnych

²⁴ Z artykułu „Dziennika Wschodniego.pl” wiemy, że w przypadku Piotra Halliopa nie było to jednorazowe wykroczenie, lecz ciągnęło się ono w ciągu lat 1986-1994. Aa (pseudonim autorski), *Ksiądz Walerian S. z Lublina straci order? Kancelaria Prezydenta czeka na opinię*, „dziennikwschodni.pl”, 17.05.2019, <https://www.dziennikwschodni.pl/lublin/kapitula-zdecyduje-czy-odebrac-ksiedzu-order,n,1000242884.html> [dostęp: 27.06.2022].

²⁵ Trudno znaleźć informacje na ten temat.

²⁶ Gwoli ścisłości Kościół niczego nie zakazuje (mamy wolną wolę), ale pokazuje, co jest grzechem i przez co katolik może utracić łaskę uświęcającą, przywracaną dopiero w sakramencie pokuty.

scen w odkrywaniu nie tyle fenomenu polskiego katolicyzmu, ile duszy samych podróżnych. Następuje to po tym, jak w Licheniu nasi bohaterowie znajdują broszurki z *Rachunkiem sumienia*. Przeglądają je, koncentrując uwagę na grzechach związanych z ludzką płciowością: aborcja, seks przedmałżeński, antykoncepcja, masturbacja, pornografia, *in vitro* itd. Michela rozśmiesza punkt o masturbacji, Karela załamuje punkt o *in vitro* (czas: 00'32'53). Załamuje się, gdyż umówił się z żoną, że o jedno dziecko postarają się tą właśnie drogą. Teraz są w separacji, Karel bierze na siebie winę, że zaniedbał rodzinę i żona z dziećmi go opuściła, ubolewa nad tym, czemu daje wyraz też w swojej quasi-spowiedzi. W rozmowie z ekipą filmową pojawiają się uogólnienia, Karel histeryzuje:

Karel: Poruszyło mnie, że tu w ogóle bym go [syna – przyp. D.K.] mógł nie mieć. Że spadłaby na mnie jakaś klątwa, gdybym sobie pozwolił. Umówiliśmy się z żoną, że skorzystamy z *in vitro*, a tu być może by nas ekskomunikowali (czas: 00'33'27-00'33'46).

W rozmowie z księdzem Edmundem Szaniawskim MIC szydzi, że pewnie za to wypływałby tu, w Polsce, jako opętany, słuchawki, gwoździe i śrubki. Uogólnienia Karela puszczane w eter są krzywdzące: przecież nikt w Polsce, kto ma dzieci z *in vitro*, nie jest ekskomunikowany, nie represjonuje się ani rodziców, ani potomstwa, choć z przyczyn etycznych decyzja o próbach pozyskania dziecka tą drogą jest przez Kościół uznawana za grzeszną²⁷.

Czeski bohater długo „nosi się” z cierpieniem zadany sobie różnymi grzechami (mówi o nich wprost) i to jest chyba powód, że nie może zobaczyć w Kościele katolickim będącym „znakiem sprzeciwu” (por. Łk 2,34; 12,49-53) dobrej strony.

3) Aprioryczne uprzedzenia również wobec „Radia Maryja” i ich założyciela. „Radio Maryja” jako „ten zły”

Czescy filmowcy wynaleźli rzekomo z „Radia Maryja” jakąś starą wypowiedź bazującą na jakoby antysemickich poglądach kardynała Augusta Hlonda, i jest to dla nich podstawa do nieustannych oskarżeń wobec rozgłośni. Nie podają, kto i kiedy prezentuje poglądy purpurata, możliwe, że sami preparują ów *fake news*. W internecie nie znajdziemy takiej wypowiedzi pod szyldem rozgłośni z Torunia,

²⁷ Katechizm Kościoła katolickiego promulgowany przez Jana Pawła II w 1992 r. przypomina: „Techniki te, praktykowane w ramach małżeństwa (sztuczna inseminacja i sztuczne zapłodnienie homologiczne), są być może mniej szkodliwe, jednakże pozostają one moralnie niedopuszczalne. Powodują oddzielenie aktu płciowego od aktu prokreacyjnego” (*Katechizm Kościoła katolickiego*, „Pallotinum”, Kraków 2012, n 2377, s. 547). Chodzi też o to, że w „przemysle” *in vitro* skazuje się na śmierć miliony embrionów ludzkich.

jakiej fragment odtwarza z laptopa Kateřina²⁸. Anonimowa osoba referuje bardzo ostre poglądy kardynała Hlonda, który miał zarzucać Żydom, iż

[...] walczą z Kościołem katolickim, tkwią w wolnomyślicielstwie, stanowią awangardę bezbożnictwa. Demaskował też wpływ żydowski na obyczajowość jako zgubny. Propagują pornografię. Dopuszczają się oszustw, lichwy i prowadzą handel żywym towarem. Te zarzuty są rzeczywistością bardzo mocne, ale zjawiska, na które zwraca uwagę kardynał Hlond, po prostu były faktem. (czas: 00'14'42-00'14'40)

Tymczasem w fachowej²⁹ rozmowie prowadzonej w Telewizji „Trwam”, a transmitowanej w „Radiu Maryja” kwestia stosunku kardynała Hlonda i w ogóle jego osoby – będącej obiektem nieustannych, już za jego życia i po śmierci, manipulacji i przekłamań – wygląda zgoła inaczej, niż chcieliby to widzieć Karel, Martin, Michal i Kateřina, a przede wszystkim reżyserzy dokumentu. Ksiądz prof. Bernard Kołodziej, TChr mówi, że już w rocznicę oddania narodu polskiego pod opiekę Matki Boskiej nie można było w czasopiśmie zamieścić nawet wzmianki o Hlondzie. Po śmierci arcybiskupa nie mówi się o nim wcale albo mówi specjalnie źle, stąd jest to postać raczej nieznana³⁰. Ksiądz dr Bogusław Kozioł, TChr – wicepostulator procesu beatyfikacyjnego kard. Hlonda relacjonuje, że ataki na niego odżyły, kiedy wszczęto proces beatyfikacyjny. Ich inicjatorami byli głównie amerykańscy Żydzi, a dwa zapalne punkty protestu stanowiły: wielkopostny list Hlonda z 1936 roku do diecezjan oraz pogrom kielecki i rzekoma wypowiedź Sługi Bożego na jego temat. Ksiądz wicepostulator stwierdza, że stosunkowo niewielka wypowiedź o Żydach (4500 znaków na 39 000 znaków w ogóle w całym materiale) w liście Hlonda jeszcze jako biskupa gnieźnieńsko-poznańskiego składa się z dwóch części: pozytywnej i negatywnej. Dodajmy, że tylko owa negatywna część jest przedmiotem manipulacji w *Jak Bóg szukał Karela*. Trudno odpowiedzieć, w jaki sposób filmowcy ją spreparowali³¹.

²⁸ Zob. np.: Prof. P. Skibiński: *oskarżanie ks. kard. Hlonda o antysemityzm jest podwójnie niesprawiedliwe*, 3.06.2018, „Radio Maryja”, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/tylko-u-nas-prof-p-skibinski-oskarzanie-ks-kard-hlonda-o-antysemityzm-jest-podwojnie-niesprawiedliwe/> [dostęp: 3.07.2022] – tu w rozmowie z 2018 r. prof. Paweł Skibiński broni kard. Hlonda. Por.: *Rozmowy niedokończone: Kard. August Hlond – Prymas Polski*, <https://www.youtube.com/watch?v=AbPhX070U7g> [dostęp: 3.07.2022] – z tej z kolei rozmowy wynika, że zgodnie z *political correctness* zmanipulowano w czeskim dokumencie wypowiedzi kardynała.

²⁹ Określam ją „fachową” ze względu na osoby kompetentne, biorące w niej udział oraz wysoki stopień merytoryczny rozmowy. Oprócz prowadzącego dyskusję księdza redemptorysty występują: Łukasz Kobiela – autor najnowszej biografii kard. Augusta Hlonda (*August Hlond 1881-1948*, IPN Warszawa 2018), ks. dr Paweł Jasina, TChr, ks. dr Bogusław Kozioł, TChr – wicepostulator procesu beatyfikacyjnego kard. Hlonda oraz: ks. prof. Bernard Kołodziej, TChr.

³⁰ Por. tamże (audycja) – czas: 17'45-18'09.

³¹ Jeśli chodzi o możliwość wypowiadania się na temat różnych kwestii żydowskich w Radiu, na początku dopuszczano głosy krytyczne, naświatlające różne zagadnienia nieraz niezgodnie z nurtem

Jak tłumaczy ks. Koziół, w tzw. negatywnej części biskup nie przypisywał pewnych grzechów, błędów tylko Żydom, ale również Polakom. Potem pisze: „Ale bądźmy sprawiedliwi. Nie wszyscy Żydzi tacy są” i przechodzi do drugiej części, drugiego *passusu*, gdzie mówi o dobrych cechach tej nacji. Nawołuje do miłości bliźniego, również Żydów, nawet jeśli mają oni udział w złu³². W czeskim „dokumencie” zmanipulowano więc przekaz Hlonda, wydzielając z kontekstu pewne jego poglądy. Drugim pretekstem amerykańskich Żydów jest – jak wspomniałam – pogrom kielecki i wypreparowane zdanie rzekomo Hlonda, że Żydzi sami są winni pogromu. Ksiądz profesor Kołodziej mówi, że Hlond sam ratował Żydów, powinien dostać tytuł „sprawiedliwy wśród narodów świata”, tymczasem oskarża się go o antysemityzm³³.

Pan Łukasz Kobiela opowiada z kolei, że Julia Brystiger (zwana Krwawą Luną) spreparowała fałszywe materiały, kompromitując abpa Hlonda i jego rodzinę³⁴. Trudno oprzeć się wrażeniu, że owe wyjęte z kontekstu, anonimowe wypowiedzi przypisywane komuś z „Radia Maryja”, a zamieszczone w filmie mają podobny cel, jaki sobie wyznaczyła kiedyś komunistyczna działaczka.

Reasumując: filmowcy specjalnie omawiany wyżej *fake news* albo skompilowali, albo wyrwali z szerszego kontekstu jakiejś autentycznej wypowiedzi nie wiadomo kogo, gdzie i kiedy mówiącego, albo sami padli ofiarą manipulacji.

Brnąc dalej w rzucaniu cienia na „Radio Maryja”, Czesi jakimś sposobem znajdują sobie człowieka, który od lat śledzi wszystkie wypowiedzi pojawiające się w tym medium, a o – w swoim mniemaniu – kontrowersyjnych wypowiedziach donosi do odpowiednich gremiów, przede wszystkim do Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji. Aby zdążyć wytropić w nich ewentualnie „niebezpieczne” treści, słucha ich na potrójnej prędkości. „Nocne [i] dzienne – D.K.] Polaków rozmowy”³⁵ często były podsłuchiwane i śledzone nie tylko w czasie zaborów, ale również w czasach PRL-u. Rodacy znają je, jeśli nie z doświadczenia, to z takich kultowych komedii wyśmiewających system, jak: *Miś*, *Rozmowy kontrolowane*, *Ryś* itd. Czechom też

światowym i ogólnoswiatową *political correctness*. Po zmasowanym proteście w różnych gremiach i mediach wobec odważnych, nieraz kontrowersyjnych, najczęściej niewygodnych wypowiedzi i rozmów, prowadzący audycje są bardzo ostrożni i nie dopuszczają do głosu ludzi (nawet autorytetów naukowych), którzy by mówili jakieś niepożądane prawdy. Pozostały natomiast audycje oraz reportaże o Polakach ratujących Żydów podczas II wojny światowej.

³² Tamże, czas: 00'34'00-00'35'55.

³³ Tamże, czas: 00'37'45.

³⁴ Tamże, czas: 01'06'00-01'08'00.

³⁵ A Mickiewicz, *Do matki Polki. Wiersz pisany w roku 1830*, w: tenże, *Dzieła*, t. 1, *Wiersze*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1993, s. 321. Istnieją też audycje radiowe w Programie 1 Polskiego Radia tak zatytułowane – *Nocne Polaków rozmowy* – <https://jedynka.polskieradio.pl/artykuly/5115>.

nieobcy był to problem. Jak widać, obyczaje inwigilacji przetrwały u niektórych do XXI wieku. Rozmówca ekipy Karela twierdzi, że „Radio Maryja” popiera tylko PiS, „a cała reszta to są wrogowie, których trzeba tępić za wszelką cenę” (czas: 00’20’39). Daje podnetę do następnych oskarżeń:

Karel: Jak to możliwe, że w wolnym kraju działa takie radio?

Człowiek: No, nie działają bezprawnie³⁶. Krajowa Rada nieraz upomina, czasem nakłada kary, ale Kościołowi to też nie przeszkadza. Jan Paweł II niejednokrotnie wypowiadał się pozytywnie w czasie takich wyjazdów „Radia Maryja” do Watykanu³⁷. Papież Franciszek właściwie się nie wypowiadał, ale na kolejnym zjeździe słuchaczy „Radia Maryja” powiedział, iż pozdrawia tych słuchaczy [...] i [że] słyszał, iż są to ludzie, którzy nie lubią siedzieć cicho. Polskie media właściwie nie zajmują się takimi rzeczami³⁸. Chciałbym, żeby coś się zmieniło, ale póki się nie zmienia, jest taka święta krowa, której nikt nie może ruszyć w Polsce. (czas: 00’20’51-00’21’27)

Ilustracja 7. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. Pomnik Jana Pawła II przed siedzibą „Radia Maryja” w Toruniu – czas: 00’14’55. Ten sam pomnik w zbliżeniu pojawia się w ułamku sekundy na początku filmu – pełnej grozy, skomponowanej z fragmentów spektaklu *Kłątwa*, z muzyki z tego spektaklu i bardzo szybkich migawek. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

³⁶ Powinno być, biorąc pod uwagę poglądy tego człowieka: „działają bezprawnie” – przyp. D.K.

³⁷ „«– Niech Wasze radio służy prawdziwej informacji, przepojonej miłością i opartej na sprawiedliwości. Niech przyczynia się do kształtowania ludzkich sumień w duchu nauki Chrystusa. Was wszystkich, wasze apostołstwo oddaję w opiekę Najświętszej Maryi Panny, którą czcimy jako Gwiazdę Ewangelizacji. [...] Maryjo, Gwiazdo Ewangelizacji, prowadź nas, prowadź Radio Maryja i bądź Jego opiekunką» – powiedział Ojciec Święty Jan Paweł II 23 marca 1994 roku, zwracając się do uczestników pierwszej pielgrzymki Rodziny Radia Maryja do Watykanu”. Te słowa często są cytowane w tymże radiu. Więcej wypowiedzi Jana Pawła II nt. katolickiej rozgłośni można znaleźć w: *Święty Jan Paweł II błogosławił Radiu Maryja*, TV Trwam News, „Radio Maryja”, 5.12.2020, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/sw-jan-pawel-ii-blogoslawil-radiu-maryja/> [dostęp: 5.07.2022].

³⁸ Tu ów człowiek przypisuje sobie wyjątkowe „zasługi”. Tymczasem pewne popularne w Polsce media bardzo gorliwie zajmują się „Radiem Maryja”, tropiąc nie tylko błędy w wypowiedziach prowadzących lub słuchaczy, ale też potępiając poglądy i implikując fałszywe oskarżenia.

Ilustracja 8. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw., czas: 00'17'04. Po nieudanej wizycie w siedzibie „Radia Maryja”. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ów człowiek nie koncentruje się na tym, co pozytywne, nie interesują go modlitwy, transmisje Mszy św., nauczania (w tym nauczania papieskie), nie interesuje go egzegeza *Pisma świętego*, które wyjaśniają profesorowie i doktorzy teologii, tylko skupia się na „węszeniu” zła. Zanim czescy filmowcy znajdują wspomnianego „przyjaciela” – dopatrującego się tylko potknięć i niepoprawności politycznej w radiu – idą do rozgłośni w Toruniu. Idą z apriorycznie złym nastawieniem, z uprzedzeniami: „Kręć. Cokolwiek się zdarzy, kręć!” – tak mówi Karel do Michała (czas: 00'15'03).

Kateřina zwraca uwagę na pomnik Jana Pawła II, zaraz potem pyta Karela, czy się boi („A tu jest pomnik Jana Pawła II. Boisz się?” – czas: 00'15'18-00'15'20). Jest to tak zrobione, że można to pytanie odnieść do figury Jana Pawła II kojarzonej negatywnie przez asocjacje z okropną jego figurą w Teatrze Powszechnym (spektakl *Kłątwa*)³⁹. Na placu przed budynkiem rozgłośni awanturują się, gdyż nie otrzymali żadnej odpowiedzi na maile wysyłane jeszcze z Czech; są rozczarowani, że nie ma rzecznika prasowego i żaden ksiądz nie chce z nimi porozmawiać. Ignorują informację, że wszyscy księża są nieobecni, gdyż mają zebranie. Nie chcą czekać. Jeden spieszący się gdzieś kapłan strofuje ich, że haniebne jest to, co oni robią⁴⁰, oni natomiast odpowiadają agresją. Teraz mają już niezbity dowód na „mafijność” tego radia i w ogóle Kościoła. Bezpodstawnie zarzucają księdzu, że ma „coś na

³⁹ W Teatrze Powszechnym nie tylko *Kłątwa* obraża się Boga i Jana Pawła II. Prowokacje przy użyciu figury Chrystusa, z krzyżem oraz gobelinem przedstawiającym Jana Pawła II pojawiają się także we *Wściekłości* według pomysłu Elfriede Jelinek (tytuł oryg. austriackiego: *Wut*), a w reżyserii Mai Kleczewskiej (premiera 24 września 2016, czas trwania 160 min). Zob. źródło: Teatr Powszechny, *Wściekłość*, 2016, <https://www.powszechny.com/spektakle/wscieklosc,s1037.html> [dostęp: 11.07.2022].

⁴⁰ „Kateřina: A z kim możemy rozmawiać?

Ksiądz: Z nikim. To jest skandal, to, co robicie!” (czas: 00'15'40-00'16'00).

sumieniu” (czas: 00’16’24). Upust złości dają na rynku toruńskim, gdzie pytają ludzi o opinie na temat radia. Ci, którzy są przeciw, zyskują aplauz. Jeden z zaczepionych zgadza się z nimi, że rozgłośnia chodzi tylko o pieniądze (czas: 00’17’44). Wyznającemu podobne do ich poglądy mężczyźnie przebranemu za Myszkę Miki Kateřina zadaje pytanie o Polskę: „Co będzie dalej?” i otrzymują wpisującą się w ich scenariusz odpowiedź: „Co będzie dalej? Nie wiem. Może będzie jeszcze gorzej”. Karel zaś odpowiada retorycznym pytaniem: „Zacniemy znowu zamykać ludzi za to, że myślą inaczej?” (czas: 00’18’28-00’18’34). Takie jedno pytanie wystarczy, by pokazać, że katolicka rozgłośnia rzekomo zamieni niedługo Polskę, zwłaszcza pod rządami PiS-u, w państwo reżimowe, totalitarne, co obecnie, na początku lat 20. XXI w. (ale i dużo wcześniej) insynuują poniekąd media liberalne. Student przebrany za Myszkę Miki nie chce pokazać twarzy. Wtedy Kateřina wysnuwa wniosek, również w formie pytania: „Czy to jest niebezpieczne mówić to, co człowiek myśli?”. Ale i Karel dalej drąży: „myślałem, że to demokratyczny kraj!” (czas: 00’18’46-00’18’58). Gdy mężczyzna milczy i nadal nie pokazuje twarzy, żegnają go radośnie: „Respektujemy to! Żegnaj, Myszko Miki!”.

Ilustracja 9. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. Spotkanie z Myszka Miki. Czas: 00’18’21.
Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Warto zwrócić uwagę na demagogiczne pytania i westchnienia typu: „Wszystkiego ten Kościół zakazuje [...]?” lub: „myślałem, że to demokratyczny kraj!”. Ziarno zwątpienia rzucał też Karel w rozmowie z „podstuchiwcem”: „Jak to możliwe, że w wolnym i demokratycznym kraju działa takie radio?” (czas: 00’20’50-00’20’51). Za pomocą takich i im podobnych zabiegów, wydaje się, że cel filmowców został osiągnięty.

Nieco inna sytuacja pojawia się w Licheniu, w domu rodziny słuchającej nieustannie, w każdym kątku domu „Radia Maryja”. Nawet osoby wierzące mogłyby

się zastanawiać, czy jest to aby na pewno wskazane, rozwojowe dla osób, zwłaszcza młodych, słuchać tylko jednej jedynej, katolickiej rozgłośni. Zjawiają się też oni w komplecie na spotkaniu Rodziny „Radia Maryja” na Jasnej Górze (czas: 01’29’56). Filmowcom chyba o to chodzi: o konsternację, zaszczepienie w widzach poczucia ironii. I z tego względu nie jest więc to film „niewinny”, bezstronny, kręcony w sposób uczciwy.

4) Kojarzenie polskich księży z wyuzdaniem, pedofilią albo fanatyzmem. Zniesławianie Jana Pawła II

Czy Karelowi i jego towarzystwu zależy na odnalezieniu Boga albo prawdy o Kościele w Polsce? To pytanie zasadnicze. Pojawia się ono również przy okazji wątku związanego z Piotrem Halliopen, molestowanym przed laty przez ks. Waleriana Słomkę. Bezecne czyny wspomnianego kapłana są faktem i zasługują na potępienie, ale przecież nie wszyscy kapłani byli rozpustnymi pedofilami. We fragmentach, które dotyczą tego tematu, film przypomina dokumenty braci Sekielskich, zwłaszcza: *Tylko nie mów nikomu* oraz *Zabawa w chowanego*⁴¹. Z obrazem zhańbionej godności kapłańskiej ma korespondować obraz przywołany z *Kłątwy*: karykaturalnej rzeźby Jana Pawła II z wywieszoną na szyi plakietką „Obrońca pedofili” (np. czas: 01’03’47-01’03’53). Wszystko ma służyć wykreowaniu wizerunku Kościoła w Polsce (a przecież nie tylko w Polsce) jako siedliska zła, a Ojca Świętego jako tego, który ukrywał prawdę o pedofilii księży lub sam niegodnie się zachowywał. Takie obrazy są obecne również w podążającej szlakami chwytliwego skandalu w literaturze: zarówno polskiej⁴², jak i czeskiej⁴³. Zdaje się, że czescy filmowcy z upodobaniem rejestrują wyśmiewaną przez nich „papafile” i oznaki odjanopawlenia i dewoptylizacji. Nie bez znaczenia jest to, iż na końcu

⁴¹ *Tylko nie mów nikomu* – reż. T. Sekielski, dokumentalny, Polska 2019. *Zabawa w chowanego* – reż. T. Sekielski, dokumentalny, Polska 2020.

⁴² Przykładem może być twórczość Manueli Gretkowskiej, zwłaszcza jej powieść *Kobieta i mężczyźni*, w której Jan Paweł II przemawiający ze zdjęcia uważa się za Boga, szczególnie Boga Polski („Świat Książki”, Warszawa 2007, s. 209 i nn.). Zob. więcej: rozdział 2 w niniejszej monografii – o odjanopawieniu i dewoptylizacji.

⁴³ Bluźniercze, przesiąknięte treściami seksualnymi obrazy papieża uzurpującego sobie rzekomo miano Boga (por. wzmiankowana powieść M. Gretkowskiej) pojawiają się też w wypisach Mariusza Szczygła z literatury czeskiej. Nie będę ich tutaj, ze względu na szczególną ohydę, przytaczać (zob. M. Szczygieł, *Jestem w przeciagu, czyli moje wypisy z literatury czeskiej. My Polacy dobrze wiemy, czego oczekujemy od czeskiej literatury*, śródtytuł: *Dwa metry papieża*, „Książki”. Dwumiesięcznik („Wyborczej”), nr 4 (49), sierpień 2021, s. 94 (całość: s. 94-95). Polski czechofil przytacza fragment opowiadania Petra Měrki z książki *Jestem egzaltowaną lentilką*. Tekst obraża uczucia nie tylko religijne wierzących katolików, ale przede wszystkim znieważa samego Boga. Jest czymś ohydny i nieprzystojny, obrazującym skalę zepsucia nie tylko duchowego, ale i moralnego. To, czy się Boga obraża lub nie, dla ludzi niedoświadczających Miłości Bożej wydaje się zupełną abstrakcją i pozostaje dla nich bez znaczenia.

Ilustracja 10. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. Michał nad polskim Bałtykiem w koszulce z Janem Pawłem II, czas: 01'32'48. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 11. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. Pomnik Jana Pawła II w Parku Miniatur Sakralnych w Częstochowie. Czas: 00'22'08. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

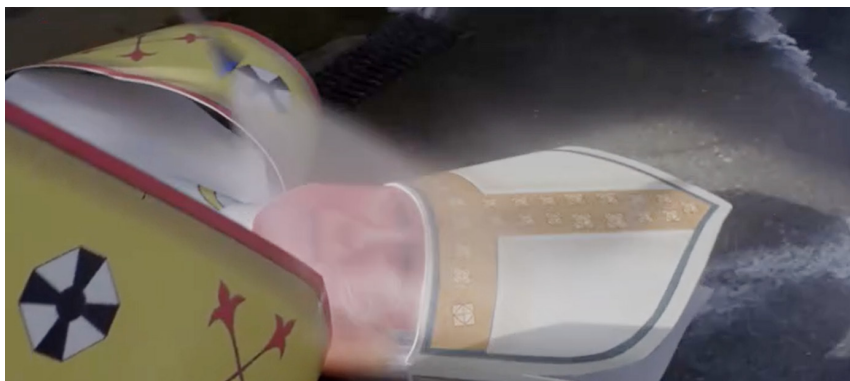
filmu najbardziej uprzedzony – w tym dokumencie – wobec katolicyzmu Michał leży na plaży w koszulce z uśmiechniętym, brzydkim papieżem.

Uwagę Czechów przykuwają nie tyle obrazy i fotografie z Ojcem Świętym, ile figury: wspomniane już – specjalnie ohydna, gipsowa ze spektaklu *Kłótwa* oraz piękna sprzed gmachu siedziby toruńskiego radia. Pojawia się też obraz olbrzymiego monumentu, równie białego jak pozostałe, ze Złotej Góry w Częstochowie⁴⁴. Jest to największy (13,8 m wys.) pomnik Jana Pawła II na świecie postawiony z prywatnej inicjatywy – co zaskakujące – w Parku Miniatur Sakralnych.

⁴⁴ Barwą (biel), kształtem i wielkością przypomina on pomnik Chrystusa Króla w Świebodzinie.

Kolejnym wydarzeniem związanym z Ojcem Świętym jest happening dotyczący kwestionowania pomników stawianych Papieżowi, zaaranżowany przez niejakiego Stefana. W ową akcję chętnie angażują się czescy filmowcy. Na stacji benzynowej myje on dość szpetną figurę Jana Pawła II wykonaną z tworzyw sztucznych, z którą jeździ po Polsce i robi przedstawienia, skandując: „Nie stawiajcie mi pomników”, co bardziej przypomina słowa piosenki Grzegorza Turnaua i Andrzeja Sikorowskiego: „Nie przenoście nam stolicy do Krakowa”⁴⁵ niż autentyczne prośby papieża. Dedukcja Stefana jest nieco chybiona. Jan Paweł II rzeczywiście już za życia nie był zadowolony np. ze wznoszonych na Jego cześć pomników, ale w końcu przyjął to w duchu pokory⁴⁶. Pomniki bowiem były potrzebne nie jemu, lecz narodowi. Niektórzy nawet sądzą, że takiego zdania nigdy Jan Paweł nie wypowiedział, inni, że owszem, ale gdzieś na jakimś niezapisanym przemówieniu. W jednym z internetowych artykułów z 2014 roku czytamy:

Na kilkanaście godzin przed ważnym dla Wadowic wydarzeniem, otwarciem po ponad trzyletnim remoncie Muzeum „Dom Rodzinny Jana Pawła II”, siostry Siłkowskie wywiesiły na swojej kamienicy kolejny baner. Tym razem cytaty papieża Jana Pawła II o treści „*Nie budujcie mi pomników. Zróbcie coś dla ludzi*” w dwóch językach: po polsku i po angielsku⁴⁷.

Ilustracja 12. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. Czas: 00'22'12. Plansza przedstawiająca „brzydkiego Jana Pawła II” (określenie Stefana) myta wodą ze szlauchu na stacji paliw.
Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

⁴⁵ Autor tekstu i kompozytor: Andrzej Sikorowski, zob. więcej: <https://teksty.org/andrzej-sikorowski,nie-przenoscie-nam-stolicy-do-krakowa,tekst-piosenki> [dostęp: 5.07.2022].

⁴⁶ *Jego Najzwyczajniejsza Zwyczajność*. Z bp. Tadeuszem Pieronkiem i ks. Adamem Bonieckim rozmawia Jacek Żakowski, „Gazeta Wyborcza”, 19 maja 2000. Zob. też: *Kwiatki Jana Pawła II*, wybrał i opracował Janusz Poniewierski, pomysł i współpraca Jan Turnau, Znak, Kraków 2003, s. 153.

⁴⁷ *Nie budujcie mi pomników. Zróbcie coś dla ludzi*, 9.04.2014, <https://www.wadowiceonline.pl/rozmaitosci/3821-nie-budujcie-mi-pomnikow-zrobcie-cos-dobrego-dla-ludzi> [dostęp: 6.07.2022].

Ilustracja 13. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. „Jan Paweł II” myty na stacji paliw. Czas: 00’22’22. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 14. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. Umyta PCV-ka Stefana gotowa do happeningu. Czas: 00’22’27. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 15. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), j.w. Karel, Stefan i sztuczny papież. Jeszcze tylko głowę należy dobrze osadzić. Czas: 00’22’28. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Skąd te Panie wzięły owe słowa, nie wiadomo. Stefan jest performerem, który w ten sposób mówi o swojej akcji:

Stefan: Mieliśmy projekt artystyczny. No i w sumie wtedy urodziła się taka akcja: „Nie stawiajcie mi pomników!”. Ja stałem z megafonem i namawiałem ludzi do tego, by krzyczeli razem ze mną: „Nie stawiajcie mi pomników!”, „Nie stawiajcie mi pomników!”, „Nie stawiajcie mi pomników!”. I robiliśmy taki czad. I sprawa [?] była prosta. Robiliśmy taki *show*, dużo pomników, strasznie dużo kiczu, więc jest ich około sześciuset. Papież powiedział, by nie stawiać mu pomników, więc... I tyle. A ludzie... tak jak barany... zaczęli szaleć na tym punkcie. Papież ogólnie został wykorzystany do cna i dlatego też praktycznie zniknął. Zdewaluowała się jego wartość moim zdaniem. Ale to, że jest to PCV-ka, nity, prosta konstrukcja, to ma to sens. [...] zrobić takiego przeskalowanego, wielkiego, mojego własnego, brzydkiego papieża.

Karel: A gdzie go teraz damy? (czas: 00'22'42-00'23'29)

Na środku tzw. warszawskiej „Patelni”, gdzie jest bardzo dużo przechodniów, Karel namawia Stefana, by znów skandował, tyle że bez megafonu: „Włóż w to serce. Nie wstydź się. Jesteś performerem. Dasz radę” (czas: 00'23'46). W końcu obaj – Stefan i Karel robią ów happening z okropną podobizną Jana Pawła II, prowokując pieszych do reakcji. Przechodniom tłumaczą, że produkują film na temat: „Czy Kościół katolicki manipuluje waszym narodem” (czas: 00'24'47-00'24'52).

Czesi, przyłączając się do akcji performerera, korzystają z okazji prowokowania wierzących i niewierzących. Jeden z widzów orzeka, że taka akcja i taki wizerunek ośmieszają Papieża, ale oni odpowiadają, że ośmieszają go jeszcze gorsze od tej PCV-ki pomniki (czas: 00'24'54-00'25'23). Zachęcony do udziału podpity mężczyzna głosi swoje teorie na temat Boga i modlitwy, które nijak się mają do nauki Kościoła, a które odpowiadają czeskim filmowcom. Próbuje przekonać widzów do swoich racji. Działania Stefana i jego przygodnych (a może wcale nie przygodnych) kolegów wpisują się w ruch nie tyle dewoizacji, ile odjanieprawiania Polski.

Innym problemem jest w tym dokumencie postrzeganie Kościoła jako rygorystycznej organizacji pozbawionej współczucia podsycane scenami ze spektaklu *Kłótwa* i rozmowami z aktorami. Aktorzy grający w *Kłótwie* w reżyserii Olivera Frlićia, tak chętnie wykorzystywanej do czesko-słowacko-polskiego filmu, deklarują niechęć do Kościoła i zadowolenie, że nie uczęszczają od lat na Msze św. Jedna z aktorek (Karolina Adamczyk) recytuje z emfazą na scenie prowokacyjne słowa, pod którymi podpisałoby się wiele uczestniczek „czarnych marszy”: że zabije dziecko w swym łonie, całkiem zdrową dziewczynkę, bo Kościół nic nie ma do jej (rzekomo tylko jej⁴⁸) ciała. Kościół jawi się w tej strasznej wypowiedzi

⁴⁸ Jest to jakieś ogromne nieporozumienie, powtarzane przez miliony feministek i feministów na całym świecie. Zabija się ciało dziecka, a mówi się o ciele matki. Choć reżyser pozostaje z dala od

Ilustracja 16. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. PCV-ka Stefana – Jan Paweł II na warszawskiej „Patelni”. Czas: 00’23’33. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 17. Happening Stefana i Karela „Nie stawiajcie mi pomników!”. Po lewej stronie stoją: operator kamery Martin Matiašek i dźwiękowiec Michal Gábor. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. Czas: 00’24’04. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

jako kat, kierujący sumieniami kobiet, wywierający na nie presję, a jednocześnie jako siedlisko zła. Może dlatego Jan Paweł II niesprawiedliwie ma wywieszoną

Kościół a wszelkiej religii, wbrew sądom np. ks. A. Lutra i in. śmiem twierdzić, że spektakl uderza w Boga i w Kościół, jest nie tylko prowokacyjny, ale bluźnierczy i promujący, utwierdzający kłamstwa. W perspektywie Bożej ciało człowieka jest „świątynią Ducha Świętego” (1 Kor 3,16-17; 6,19), „świątynią Boga Ojca” (2 Kor 6,16), jest dziełem Bożym, nie tylko ludzkim, mieszkaniem duszy. Nie jest więc tylko „własnością” wyłącznie jednej osoby. Zob. więcej: Stanisław Zdziałek, *Chrześcijańin – świątynią Ducha świętego oraz świątynią Boga Ojca w Pawłowych listach do Koryntian*, „Studia Sandomierskie” 2017, nr 24, s. 139-152, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-d0bf7cef-14a1-4ed7-b769-7508f3cc5ff8/c/08_S._Zdzialstek__Chrzescijanin_swiatynia.pdf [dostęp: 6.07.2022].

plakietkę z napisem (równie kłamliwym): „Obrońca pedofili”⁴⁹. Tym bardziej nic, nawet dzisiejszy brak granic w tzw. sztuce i trendy światowe nie tłumaczą obrazów wieszania tej „rzeźby” na szubienicy i dokonywanych z nią czynów lubieżnych.

Czescy filmowcy nie wybierają żadnego innego, tylko ten właśnie spektakl, luźno powiązany z *Klątwą* Stanisława Wyspiańskiego (1899). Jerzy Zelnik pyta, jakim prawem zamieszcza się nazwiska szanowanych autorów na afiszach reklamujących tego typu przeróbki niemające (prócz tytułu i paru zacytowanych zdań) nic wspólnego z literackimi pierwowzorami: „Jakiego Ibsena, jakiego Prusa, jakiego [w tym wypadku – przyp. D.K.] Wyspiańskiego!?”⁵⁰.

Czescy filmowcy z obojętnością odnoszą się do zniewag piętrzących się w dziele Olivera Frlića, m.in. do poruszającej opinię publiczną i oczywiście polaryzującej naród polski obrazy Jana Pawła II. Dokonują biernej, a wręcz aprobującej działania reżysera, bezrefleksyjnej transpozycji rozpowszechnianego współcześnie kłamstwa („patron pedofili”) do dokumentu czeskiego. W ten sposób utrwalają fałsz i obrazoburcze eksperymenty w tzw. sztuce. Film kończy się jedną z ostatnich scen z *Klątwy*: ścięcia piłą elektryczną i obalenia Krzyża (czas: 01’31’35-01’31’37) – rozprawienia się z katolicyzmem, rozprawienia się z Bogiem, lecz przecież „wszyscy, którzy za miecz chwytają, od miecza giną” (Mt 26,51), sami sobie wyrządzają szkodę – moralną i duchową.

We wszystkich artykułach broniących *Klątwy*⁵¹ istnieje skaza epistemologiczna⁵². Już na podstawie fragmentów zamieszczonych w tym filmie widać nieprzejednaną wrogość wobec Boga i Kościoła, brak poszanowania wobec życia. Jak można mówić o głębi tego spektaklu, o jedynie skłonności do prowokacji i zadawania trudnych pytań, skoro reżyser i aktorzy, wszyscy utożsamiają się z postawami

⁴⁹ Według Jerzego Zelnika figura przypomina bardziej papieża Franciszka niż Jana Pawła II. Aktor nie może zrozumieć, jak można było zestawić głęboki, natchniony tekst przemówienia Jana Pawła II płynący z megafonu z obrzydliwością, którą czyniła na figurze Franciszka [sic!] „jedna z aktorek”. Zelnik o „Klątwie” i *Teatrze Powszechnym: Teatr, który się wtrąca do piekieł*, <https://www.youtube.com/watch?v=FFnxJcm7RNo>, czas: 04’16-04’42 [dostęp: 13.07.2022]. Gwoli ścisłości odrażająca rzeźba człowieka z niskim, pochyłym czołem nie przypomina żadnego z papieży.

⁵⁰ Tamże, czas: 16’59-17’05.

⁵¹ Istnieje wiele artykułów, również w internecie, zachwalających spektakl i drwiących z jego przeciwników. Np. G. Niziołek, *Protest*, „dwutygodnik.com”, wyd. 121, 11/2013, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/4884-protest.html> [dostęp: 13.07.2022]; A. Kyzioł, *Skąd to święte oburzenie „Klątwą” w Teatrze Powszechnym?*, „Polityka”, 22.02.2017, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/1695242,1,skad-to-swiete-oburzenie-klatwa-w-teatrze-powszechnym.read> [dostęp: 2.07.2022]; W. Mrozek, *Papież na szubienicy, czyli Frlić i „Klątwa” Wyspiańskiego. Tak mocnego politycznego spektaklu nie było w Polsce od lat* [recenzja], „Wyborcza.pl” 23.02.2017, <https://wyborcza.pl/7,112395,21392904,oliver-frljic-wystawil-klatwe-w-powszechnym-teatr-powiesil.html> itd. [dostęp: 2.07.2022].

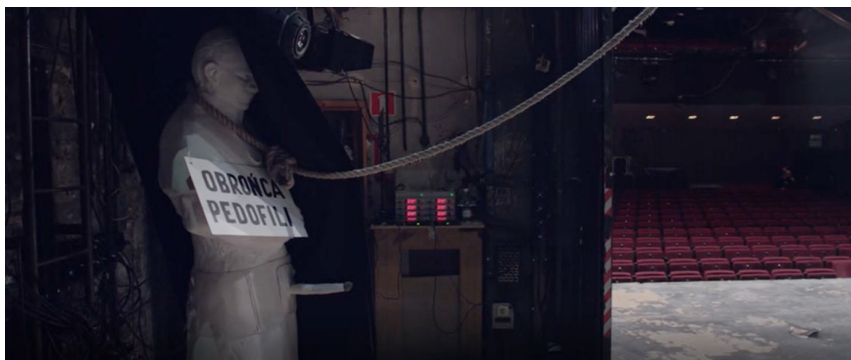
⁵² Recenzja Anety Kyzioł jest raczej sądem nad tymi, którzy nie zgadzają się na taką „sztukę”, niż oceną spektaklu.

Ilustracja 18. „Obronca pedofili”. Tak jest prezentowany Jan Paweł II w spektaklu *Kłątwa* – aktorzy zyskują aplauz filmowców z Czech. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw., czas: 01’02’46. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 19. Figura gipsowa Jana Pawła II ze spektaklu *Kłątwa*. Twarz. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw., czas: 01’02’49. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 20. Figura gipsowa Jana Pawła II ze spektaklu *Kłątwa*. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw. Czas: 01’02’50. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

Ilustracja 21. *Wściekłość* według pomysłu Elfriede Jelinek (tytuł oryg. austriackiego: *Wut*), w reżyserii Mai Kleczewskiej (Teatr Powszechny, Warszawa, premiera 24 września 2016, czas trwania 160 min). Za bohaterami w tle wisi brązowo-beżowy gobelin przedstawiający Papieża-Polaka. Źródło: <https://www.powszechny.com/spektakle/wscieklosc,s1037.html> [dostęp: 2.07.2022].

Ilustracja 22. *Wściekłość*, reż. Maја Kleczewska (Teatr Powszechny, Warszawa 2016). Na kanapie leży ten sam gobelin przedstawiający Jana Pawła II. Źródło: <https://www.powszechny.com/spektakle/wscieklosc,s1037.html> [dostęp: 2.07.2022].

swych bohaterów: dziecko poczęte nazywają „płodem” i demonstrują prawo do jego zabicia; lektor w spektaklu daje rozkaz, by kierować broń w kierunku zebranych: „bierzemy, całujemy, wkręcamy, na ludzi!!!” (czas: 00’02’05-00’02’19; por.: 01’00’05-01’00’20). Strzelają więc z karabinów złożonych przez nich z krzyży i krzyżyków (rzekoma opresyjność i bojowość Kościoła wymierzona w ludzi zamieniona tutaj w dewaluację i profanację świętego znaku). Robią happening

z udziałem widzów, posyłając na widownię aktora – jak inni w sutannie – grającego psa i obwąchującego ludzi, w celu wytropienia „inności” („Ty jesteś mużułmaninem!”). Aneta Kyzioł z ubolewaniem – bynajmniej nie nad obalaniem krzyżem – pisze:

Karolina Adamczyk w stroju ochronnym ścina piłą elektryczną krzyż, w cieniu którego toczył się spektakl, co powoduje zapalenie się lampek z tyłu sceny – układają się w obraz orła w koronie. Ale triumfu świeckiego nie tylko w teorii państwa nie będzie nam dane długo smakować, bo zaraz na scenę wejdą aktorzy w sutannach i wykręcą dolne lampki. I z tym obrazem orła bez szponów, bezwolnego i bezsilnego, wychodzimy z teatru⁵³.

Aktorzy okazują na różne sposoby, że Krzyż Chrystusowy jest przeciw ludziom⁵⁴. Szukają Boga? Demonstracyjnie niszczą jeden z najświętszych znaków – znak zbawienia ludzkości („Lecz On był przebity za nasze grzechy, zdruzgotany za nasze winy. Spadła Nań chłosta zbawienna dla nas, a w jego ranach jest nasze zdrowie”, Iz 53,5), w ohydny sposób odbierają też cześć świętemu Janowi Pawłowi II. Sama jego „rzeźba” jest karykaturalna, a orgiastyczne ekscesy z nią dokonywane napawają wstrętem. Nawet jeśli aktorzy tylko prowokują tym wszystkim, zmuszając rzekomo do refleksji, nie niosą pozytywnego przesłania, wprowadzają zamęt i zgorszenie. Obrońcy spektaklu, w tym dyrektorzy teatrów i teatrologi tłumaczą, że tak się dziś robi przedstawienia na całym świecie. To ma być bardzo ważny argument przeciw protestującym...

Witold Mrozek w następujący sposób streszcza wątek papieski w tej sztuce:

Papież na szubienicy. Naturalnej wielkości pomnik Jana Pawła II zawisa nad sceną, na stryczku i namiętne fellatio wykona na figurze (z doczepionym dildo) aktorka Julia Wyszyńska⁵⁵.

Twórcy spektaklu eksperymentują z widownią: pokazują wyuzdane sceny, skłaniają kobiety na widowni, by te z nich podniosły rękę, które dokonały aborcji, następnie zaś je obrażają. Grą m.in. Karoliny Adamczyk okazują jednoznacznie wrogość wobec daru, jakim jest poczęte życie ludzkie i wrogość wobec Kościoła je broniącego. Aneta Kyzioł, wroga krytykom tego spektaklu, na temat monologu Adamczyk pisze: „Podczas tego «obrzędu» z głośnika płynie kazanie Karola Wojtyły o tym, że wszyscy mamy wolność w sobie. Co z nią zrobiliśmy? To już

⁵³ A. Kyzioł, dz. cyt.

⁵⁴ W tym momencie przypomina mi się scena sprzed kilkunastu lat. Para młodych ludzi wracała z Niemiec, m.in. jechała PKS-em ze Słubic do Zielonej Góry. Na widok krzyża na szczycie kościoła pw. Ducha Świętego w Zielonej Górze, jedna z tych osób powiedziała: „Zobacz, chcę z nami walczyć!”.

⁵⁵ W. Mrozek, dz. cyt. Trzeba doprawdy zgłębienia pornograficznego słownictwa, by zrozumieć w tej recenzji, co czyni się z figurą świętego Ojca Świętego. Co ciekawe, podobne sformułowania pojawiają się i u Anety Kyzioł (dz. cyt.). Czyżby autorzy zmówili się, że razem będą pisać te recenzje wyśmiewające wiernych zgorszonych i przerażonych spektaklem?

wina nie tylko Kościoła, ale i nas samych”⁵⁶. Prawdopodobnie myli wolność, jaką daje Bóg, wolność do przestrzegania Dekalogu lub przynajmniej prawa naturalnego z samowolą⁵⁷.

Nie wszystkie sceny powyżej omówione nasi filmowcy uwzględniają, choć na całej sztuce byli jako widzowie⁵⁸. Zobaczyli więc wszystko. Na marginesie zatem dodajmy, że Czesi chyba są przyzwyczajeni do tego typu profanacji. W czeskich [sic!] *Braciach Karamazow*, przeniesionych specjalnie we współczesne realia polskie (Nowa Huta), jeden z bohaterów, Iwan Trojan – tak jak bohater w pierwowzorze Dostojewskiego – pluje na ikonę. Z tym że ta ikona przedstawia Jana Pawła II:

- Przestańcie krzyczeć, on tam wszystko słyszy.
- Ty to mówisz?! Ty, co naplułeś na pana Wojtyłę?
- A jak już jesteśmy przy tym... Po co mi to dałeś, debilu?
- To był jego obrazek?
- On beczy, bo ty na to naplułeś?
- Ty i te twoje pomysły. Jesteś obrzydliwy, pajacu.
- Iwan Trojan, aktor, napluł na papieża.
- Koniec z tobą. W Polsce masz przechłapanie⁵⁹.

W *Kłątwie*, również reżyserowanej przez niepolskiego twórcę, niemal każdy z bohaterów (aktorów) pomazany czerwoną farbą, przybrany w sutannę z rozpiętą koloratką, mówi o krzywdach, jakich doznał od księży pedofilów. Niektóre historie są niedorzeczne i wyssane z palca, za cel jednak mają utrwalenie uogólnionego wizerunku kapłanów katolickich (żadnych innych) jako pedofilów. W tym aspekcie zarówno dokument czeski, jak i sam spektakl zbliżają się wymową do wspomnianych filmów braci Sekielskich.

Wszelkie prowokacje są zazwyczaj złe. Nawet jeśli się pojawiają, powinny mieć jakieś granice. Ten spektakl ich nie ma, a właśnie pod urokiem jego i jego twórców pozostają filmowcy znad Wełtawy. Zdają się nie odróżniać *sacrum* od *profanum*; tego, co Boże, od tego, co skalane grzechem. Z drugiej strony wielu Polaków też już tak myśli i tak podchodzi do spraw sakralnych. Nie ma między nimi a „najbardziej ateistycznym narodem w Europie” większej różnicy, pomijając zapewne różne czynniki wpływające na taką postawę.

⁵⁶ A. Kyzioł, dz. cyt.

⁵⁷ Zob. A. Bloom, *Closing of the American mind*, New York 1987 i Ch. Taylor, *The ethics of authenticity*, Cambridge, Harvard University Press 1995, książki odwołujące się do problemu wolności i prawdy.

⁵⁸ Nie uwzględniają też monologu aktorki skarżącej się, że nie może doprowadzić do zabójstwa prezesa PiS-u – Jarosława Kaczyńskiego.

⁵⁹ *Bracia Karamazow* (czes. *Karamazovi*) – czas: 01'35'01-01'35'02. Za informację o tym filmie serdecznie dziękuję Pani Profesor Annie Kościółek z UMK i jej Doktorantowi – Panu Doktorowi Romanowi Kuligowskiemu.

Odnieśmy się do owego stwierdzenia, powtarzanego również przez różne przewodniki po Czechach, że jest to kraj najbardziej ateistyczny w Europie. Ksiądz Tomáš Halík widział i w obaleniu komunizmu, i w pielgrzymkach Jana Pawła II do ich kraju szansę na odrodzenie narodu: „Jan Paweł II przybył do nas – do Czechosłowacji⁶⁰ – nie tylko po to, aby utwierdzić w wierze katolików, ale zarazem – jak podkreślił od razu na lotnisku – aby przynieść posłanie tym, którzy daru wiary nie mają”⁶¹. Halík mówi o niezwyklej przychylności Czechów, zwłaszcza czeskiej inteligencji wobec wizyty Jana Pawła II⁶². Przyjazd Jana Pawła II przyjęto – również wśród niewierzących – jako święto wolności. Uwarunkowane to wówczas było historią i zmianami ustrojowymi – prawie nic bowiem nie wskazuje, by marzenie Papieża o odrodzeniu duchowym kraju rzeczywiście się ziściło⁶³. Każdy więc ma szansę spotkania Boga, nawrócenia, ale ma też wolność decydowania, czy z tej szansy chce skorzystać, czy nie.

5) „Przekuwanie” szansy na poznanie Boga na słowa i sytuacje od Niego oddalające

Można tę szansę odrzucić. Taką sytuacją jest np. scena spowiedzi. Karel upomina się o sakrament, mimo że nie jest ochrzczony. Ksiądz mówi, że gdyby przyjął chrzest, ten zgładziłby wszystkie jego grzechy. Proponuje mu iść drogą sakramentów. Karel nie chce. Z punktu widzenia chrześcijańskiego marnuje szansę przybliżenia się do Boga, stania się dzieckiem Bożym. Pragnie się zwierzyć, poeksperymentować z konfesjonałem; jest to dla niego tyle bolesne, ile przynoszące nadzieję (czas: 34’10-40’29). Następuje prowizorka spowiedzi, w towarzystwie czeskich kompanów. Karel rozumie jego działanie w kategoriach psychoterapeutycznych, a nie duchowych. Zwierza się, że nie pojmuje, jak Bóg może wziąć winę za rozpad rodziny. Nie może sobie przebaczyć, cierpi. Pyta, gdzie jest Bóg. Ksiądz

⁶⁰ Pielgrzymka Jana Pawła II do Czechosłowacji odbyła się 21-22 kwietnia 1990 r.

⁶¹ T. Halík, dz. cyt., rozdział: „Papież po czesku” – s. 65 (całość rozdziału s. 65–72; tłum. J. Zychowicz).

⁶² Całkiem inne spostrzeżenia miał Mariusz Szczygieł jako autor reportażu z Czechosłowacji i z Czech. Zob. np.: tenże, *Zrób sobie raj [reportaż]*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2010; *Gottland*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2006; *Láska nebeská*, ze zdj. Františka Dostala, „Agora”, Warszawa 2012.

⁶³ Autor streszczał przemówienia papieża, by nie polegać na czynnikach zewnętrznych, na pierestrojce, ale na wewnętrznej zażyłości z Chrystusem i Chrystusowym Krzyżem. Jan Paweł II miał ostrzegać, by Kościół czechosłowacki nie próbował upodobnić się do Kościoła na Zachodzie. „Paweł VI sformułował ideał «cywilizacji miłości». Jan Paweł II w dokumencie *Christifideles laici* rozszerzył to ważne pojęcie współczesnej nauki Kościoła o «cywilizację prawdy», w Welehradzie zaś mówił o «cywilizacji miłości, prawdy i wolności». Papież rozróżnia przy tym wolność zewnętrzną i wewnętrzną: «wolność jedynie zewnętrzna, bez wyzwolenia wewnętrznego, rodzi chaos...». Połączenie zewnętrznej i wewnętrznej wolności ma budować Europę jutra”. T. Halík, dz. cyt., s. 65-67.

mu odpowiada, że jest On tak blisko, że gdyby tylko powiedział: „Przyjdź!”, przyszedłby (por. czas: 38’21). Karol twierdzi, że nie uznaje Kościoła. Ksiądz mówi mu więc o drodze do Boga w samotności: „Może dojdiesz do Boga w sposób czysty, ale trudniejszy” (00’38’53). „Sposób czysty” można rozumieć w kontekście np. drogi do świętości Edyty Stein, żydowskiej fenomenolog, która wpierw odrzuciła Boga, ale intensywnie poszukując Prawdy, znalazła Go w Kościele katolickim. Na końcu zatem tej drogi są: Liturgia, Ewangelia i Sakramenty, a w nich wszystkich obecny jest Chrystus⁶⁴.

To tutaj, zaraz po quasi-sповідzi oszołomiony nieco Karel stoi tyłem do Najświętszego Sakramentu, podobnie jak jego towarzystwo. Ale jego dramat zaczyna się po wyjściu z kościoła, dźwiękowiec przeprowadza atak:

Michał: Co to miało znaczyć? Rozpłakałeś się?! Dlaczego? Z jednej strony twierdzimy, że to śmieszne, a z drugiej strony włączysz Księdzu w t..., żeby cię wypowiadał. Niedobrze mi. Naprawdę szukasz Boga w tym filmie?⁶⁵. (czas: 00’40’33-00’40’45)

Ilustracja 23. Michał Gábor krytykuje Karela. W tle płaskorzeźba Jana Pawła II. *Jak Bóg szukał Karela* (2020), jw., czas: 00’41’00. Źródło: <https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm> [dostęp: 10.09.2022].

⁶⁴ Karel nie przyjmuje propozycji przyjęcia sakramentów, włączenia się na drogę Chrztu św. w Mistyczne Ciało Chrystusa, jakim jest Kościół. Słowa kapłana o samotnej drodze do Stwórcy zapadają bohaterowi w pamięci. W zakończeniu filmu (czas: 00’33’01-01’33’40) siedzi on na plaży nad Morzem Bałtyckim i dźwięczą mu one w uszach. Zaraz potem pojawiają się napisy, np. komentarz do faktu, że do władzy doszedł PiS czy że o. Rydzyk „udaje, że prowadzi ascetyczne życie”, a rzekomo należy do najbogatszych ludzi w Polsce (czas: 01’34’40-01’34’45). Jest to kolejna dezinformacja, powtarzana również w Polsce, gdyż żaden zakonnik, a więc i redemptorysta, nie posiada niczego na własność, dobra materialne pozostają w rękach zakonu, który nimi dysponuje wedle potrzeb. Sławny „ojciec dyrektor” choćby z tego względu nie może więc być jednym z najbogatszych ludzi w Polsce.

⁶⁵ Tropiąc ślady obecności Jana Pawła II, należy zauważyć, że w czasie, gdy po wyjściu z kościoła Michał oskarża Karela o zaangażowanie się w szukanie Boga, kamera rejestruje małą płaskorzeźbę z Papieżem-Polakiem, wywieszoną koło tablicy ogłoszeń (czas: 00’40’36).

Już w hotelu Karel odpowiada nieustępliwemu Martinowi:

Karel: Znasz mnie już na tyle długo, że wiesz, iż nie robię tylko filmu. Ten człowiek [mowa o księdzu – D.K.] mi powiedział, że Bóg jest obok mnie. I powiedział...

Michał: Ale to frazes, który mówią wszystkim.

Karel (oburzony): Wszystko możesz spłycić, zdeklasować, zbagatelizować, zadenuncjować [*sic!* – D.K.]!

Michał: Tobie nie chodziło o kontakt osobisty?

Karel: Dla mnie ten kontakt był bardzo osobisty.

Michał: Wkurza mnie to!

Karel: Co cię wkurza?

Michał: Że podlizujesz się komuś w takiej scenie!

Karel: Dajże już spokój.

Michał: No, zobacz. Robiłem ten film dla kasy, ale zależy mi na nim.

Karel: W tym zawsze jest sprzeczność. Po prostu czułem, że kawałek ode mnie stoi Bóg.

Michał: Jezus Maria! No! Co mam na to powiedzieć? (czas: 00'41'24-00'42'35)

Są coraz bardziej pijani, w końcu śmieją się i Karel wyznaje:

Karel: Chciałem ci powiedzieć, że boję się, iż w tym filmie wszyscy wyjdziemy na debili.

Michał: To przecież nie ma znaczenia. Bycie debilem jest w sumie całkiem w porządku. (czas: 00'42'56-00'43'01)

Inną „zmarnowaną” szansą jest spotkanie ze znanym egzorcystą ks. Edmundem Szaniawskim MIC. Zapowiada się dobrze: goście chcą posłuchać teologa-księdza-egzorcysty, dowiedzieć się czegoś. Z zaciekawieniem oglądają przedmioty wyplute w czasie rytuału przez osobę nawiedzoną przez demony. Głosząc tezę co rusz w filmie powtarzaną, że robią pełen głębi dokument, prowokują księdza, by pokazał im prawdziwy egzorcyzm, a nie tylko dowody tzw. materializacji. Kapłan się nie zgadza.

Karel: Nasz film nie jest powierzchowny, więc może Pan (tak konsekwentnie mówią do każdego księdza) pokazać.

Ojciec Edmund Szaniawski MIC: Kościół zabrania – żeby nie robić sensacji. (czas: 01'07'52-01'08'02)

Mają więc „w pogotowiu” aktorkę, która zagra opętaną, by oni mogli zapytać, czy tak to wygląda. Ksiądz przytakuje. Potem jest już coraz gorzej: kapłan głosi im prawdy wiary, ufa, że kiedyś spotkają w sercu Chrystusa, a oni już tylko wypowiadają antykościelne stereotypy. Karel insynuuje nawet, że szatan może być w ojcu Edmundzie, a następnie zaprzecza istnieniu diabła, powtarzając antychrześcijański (antyewangeliczny) slogan, że zła osobowego nie ma, jest to tylko kategoria moralna. Kiedy kapłan pyta, chcąc ich podprowadzić, dlaczego człowiek stał się złym, odpowiadają buńczucznie, że może to „kwestia wpływu Kościoła

katolickiego na polskie społeczeństwo”. Oskarżanie Kościoła o wszelkie zło ksiądz Szaniawski nazywa „wielkim grzechem współczesności”. Zły duch robi z tego użytek w odwodzeniu ludzi od zbawienia (czas: 01'09'56-01'11'30).

Kłamstwo. Paradoks kłamstwa polega na tym, że prawie nigdy nie występuje ono w czystej postaci, a niemal zawsze jest kombinacją odrobiny prawdy z ogromem fałszu. Taką sytuację przedstawia już *Księga Rodzaju*. Szatan (hebr. שָׂטָן, satan – ‘przeciwnik’, ‘oskarżyciel’, ‘oszczerca’; gr. Σατανᾶς, Satanás; arab. شَيْطَان, Szajtan) – ojciec kłamstwa pyta: „Czy rzeczywiście Bóg powiedział: «Nie jedzcie owoców ze wszystkich drzew tego ogrodu?»” (Rdz 3,1b). I ma rację: Bóg nie pozwolił. Ale ukrywa to, że zakaz jest dla dobra „pierwszych rodziców”, a nie przeciw nim. Mają cały piękny Raj, z którego mogą korzystać poza jednym jedynym wyjątkiem. Kusiciel wzmacnia w nich negatywne widzenie Boga. Analogiczną sytuację odnajdujemy w „dokumencie” Víta Klusáka i Filipa Remundy. Filmowcy, chcąc wyszydzić katolicyzm, którego nie rozumieją, robią wszystko, by znaleźć na to argumenty. Argumentów nigdy nie zabraknie. Jeśli ktoś chce postawić negatywną, pełną mroku tezę, postawi ją i będzie nawet zadowolony, że mu się pewne koncepty, potwierdzające tę tezę, tak świetnie udały. A że są z gruntu fałszywe, nie ma już dla niego znaczenia.

Karel. Jest człowiekiem, który nie wie, po co bierze udział w tym filmie: aby zbadać polski katolicyzm z czeskiej perspektywy? Aby ocenić polski Kościół? Aby odnaleźć siebie? Aby odnaleźć Boga? Czy może – jak głosi tytuł – aby Bóg go odnalazł? Czy jest aktorem grającym siebie czy samym sobą? Takiego Karela, jakim prezentuje się w filmie, jest po prostu żal. Dlaczego?

Karel ma – można powiedzieć – romantyczną skazę „rozszczeplenia wrażliwości”⁶⁶. Zdaje się, że jest autentyczny, nie kryje się za rolę, nie dotyczy go Eliotowskie *self sacrifice* i Richardsowskie *objective correlative*. Wiadomo, że idea noblisty oraz pozostającego pod jego wpływem formalisty amerykańskiego dotyczyła poezji, ale czy nie dotyczy też reżysera w roli aktora dokumentu? W praktyce, jak wiadomo, różnie bywa⁶⁷. A z drugiej strony można zapytać: czy *objective correlative* nie dotyczy raczej odbiorcy? Czy nie jest buforem bezpieczeństwa przeciw jego łatwowierności? Z tego powodu można zapytać: czy uwierzmy Karelowi, że on w tym filmie to on? Zawieśmy to pytanie, gdyż jest pytaniem marginalnym, zważywszy na temat, a po drugie nie ma na nie jednoznacznej odpowiedzi. Oso-

⁶⁶ Takiego pojęcia użył Krzysztof Gajewski w recenzji książki Harolda Blooma *Lęk przed wpływem*, „Pamiętnik Literacki” 2006, nr 97/3, s. 247 (całość: s. 247-254).

⁶⁷ Zob. np. *Takiego pięknego syna urodziłam*, reż. i scen. M. Koszałka, dokumentalny, krótkometrażowy, Polska 2000 i ciąg dalszy: tegoż, *Jakoś to będzie*, dokumentalny, krótkometrażowy, Polska 2004.

biście skłaniałabym się ku tezie, że nawet mimo tendencyjności reżyserów Czesi: Karel, Michal, Martin i Kateřina bywają w tym filmie „prawdziwi” – kilkakrotnie odsłaniają swoje oblicze.

Karel eksperymentuje: za zakonnicami podczas obchodów 1050-lecia Chrztu Polski powtarza: „Jezu, jesteś Panem mojego życia” (czas: 00’09’00-00’09’12), myśląc chyba, że zadziała to magicznie, gdy tymczasem w *Piśmie świętym* jest:

Jeżeli więc ustami swoimi wyznasz, że JEZUS JEST PANEM, i w sercu swoim uwierzysz, że Bóg Go wskrzesił z martwych – osiągniesz zbawienie. Bo sercem przyjęta wiara prowadzi do usprawiedliwienia, a wyznawanie jej ustami – do zbawienia. (Rz 10,9-10)

O tym zresztą w skrócie mówią mu siostry zakonne. Rozterki Karela dają o sobie znać raz po raz. Po kłótni z Michałem rekapitułuje: „wyjdziemy na debili” – to stwierdzenie rozładowuje napięcie, jakie zrodziło się między kolegami (00’43’01). Szantażują się nawet wzajemnie zerwaniem współpracy. Do kręcenia filmu w niezmiennym tonie jednakże wracają.

Jako dokument autobiograficzny, a nie reportaż z podróży (kwerendy) do sąsiedniego, a obcego kulturowo kraju, film jest ciekawym wydarzeniem. Pisałam już wcześniej (przypis 5), dlaczego „dokument” ujmuję w cudzysłowie. Opowiada on wiele, wbrew chyba samym filmowcom, którzy boją się jedynie, że może „wyjdą na debili”. Ich obawy poniekąd się spełniają: owszem, film mówi bardzo wiele o nich, o ich psychice i duszy (której istnienie dzisiejszy świat stara się wyrugować ze świadomości), a najmniej o tym, co chcieli przedstawić: katolicyzm polski, widziany przez pryzmat własnych przesądów i przesądów, w kontekście natrętnie przypominanego, zaanonsowanego już na samym wstępie „ateizmu czeskiego”.

3.3. Zakończenie

Może i Bóg szukał Karela, ale Karel nie chciał dać się odnaleźć. Może i Karel szukał Boga, ale szukał niewłaściwie, odwrócony tyłem do Najświętszego Sakramentu (dosłownie i w przenośni). Uprzedzenia i stereotypy, czerpanie wiedzy o Polsce z liberalnych mediów⁶⁸, skłonność do uogólnień i szukanie wszędzie zła, jakiejś pułapki nie pozwoliły mu na bliskość z Bogiem – przynajmniej w trakcie kręcenia tego filmu. Film z założenia miał być „bezoosobowy”: czeska ekipa filmowców

⁶⁸ Np. co jakiś czas w filmie pojawiają się wstawki i napisy antypisowskie (m.in. czas: 54’00-55’00), dotyczące polskiej polityki, ale wymierzone w PiS, partię traktowaną jako – podobnie jak Kościół – najgorsze zło, sprawca reżimu.

miała zbadać fenomen polskiego katolicyzmu. W trakcie kilkuletnich prac nad „dokumentem” okazało się, że jest w nim również narracja osobowa i temat osobisty.

Reasumując, wyliczmy najbardziej ewidentne cechy filmu i postawy bohaterów-filmowców każące wątpić w czyste zamiary szukania Boga przez ekipę bohaterów-aktorów:

- a) powierzchowność, zewnętrżność;
- b) ocenianie po pozorach, podążanie za stereotypami, a nie szukanie prawdy wbrew wyrażanym deklaracjom;
- c) bywanie w miejscach, gdzie inni wyraźnie szkalują Kościół katolicki i obrażają papieża Jana Pawła II;
- d) akcentowanie zła w Kościele, wyszukiwanie tego, co ciemne; prowokacja, apriorycznie negatywne nastawienie do instytucji kościelnej i jej podmiotów (jak np. bazylika w Licheniu czy „Radio Maryja”);
- e) pozyskiwanie dla filmu ludzi boleśnie zranionych przez duchownych, uprzedzonych lub takich, którzy w dosłownym słowa znaczeniu szpiegują i węższą uchybienia w „Radiu Maryja”, preparując donosy do KRRiT i czekając, aż w końcu ta rozgłośnia i jej założyciel będą surowo ukarani;
- f) odwracanie się od tego, co stanowi w Kościele *sanctum* i *sacrum*, co jest sercem Kościoła;
- g) ironiczne, drwiące lub/i pełne niezrozumienia podejście do ludzi wiary;
- h) ubieranie kłamstw i insynuacji w formę sentencjonalną: maksym i aforyzmów;
- i) generowanie fałszywych projekcji („pewnie byłbym ekskomunikowany”, „w tym kraju nie miałbym syna” i inne podszyte strachem bezpodstawne komunały) rodzących lęki i negatywizm.

Dokument pełen jest sprzeczności. Oto najbardziej ewidentne:

- A) nazywanie wyjazdów w celu robienia filmu „pielgrzymką”, a jednocześnie deklarowanie, że jej uczestnicy nie modlą się i podchodzą z dystansem do katolicyzmu w Polsce;
- B) zastrzeganie, że filmowcy nie chcą nikogo obrazić, gdy jednocześnie szukają tylko zła;
- C) wstawianie się za Janem Pawłem II, za uszanowaniem jego rzekomej woli (dotyczącej pomników), a jednocześnie eksponowanie spektaklu *Kłątwa*, gdzie zohydzana jest postać świętego Papieża;
- D) deklarowanie ateizmu (np. przed siostrami zakonnymi w Poznaniu lub przed pielgrzymami), demonstrowanie niechęci do modlitwy, a jednocześnie w przypadku Karela przyznawanie, że w chwilach trudnych mówi: „Boże, pomóż mi”;

- E) chęć poczucia obecności Boga, gdy tymczasem wiara to nie uczucia, lecz decyzja, akt woli. Nawet organista z Lichenia nieco błędnie wyjaśnia, że nie znajdują Boga nigdzie, jeśli nie poczują Go wpierw w sobie (czas: 00'30'12). Można to wyjaśnić następująco: człowiek nie znajdzie Boga na zewnątrz, jeśli nie otworzy serca na Jego obecność i Jego działanie (por. też wypowiedź zakonnic w Poznaniu);
- F) tendencyjne powtarzanie ujęć zbiórki na tacę przy jednoczesnym podkreślaniu zwłaszcza przez Michała zdania, że film robi dla pieniędzy. A zatem osobom świeckim na antykościelnym filmie można robić pieniądze, Kościołowi natomiast nie można zbierać środków na utrzymanie czy na cele ewangelizacyjne;
- G) brak konsekwencji: szukanie Boga, Kościoła, katolicyzmu? „Diagnozowanie” narodu polskiego? Czy raczej szukanie błędów? Ośmieszanie, kontestowanie, drwina, szukanie potwierdzenia stereotypów nt. Kościoła? W efekcie przeważa ta druga opcja.

Dokument *Jak Bóg szukał Karela*, jak i inne filmy dotyczące kwestii eklezjalnych, papieskich – tworzone z udziałem Czechów, pokazuje wielki kryzys wiary w Europie (również w Europie Środkowej), wynikający po części z historii, ale także z braku dobrej woli, z niezrozumienia, nieznajomości jego prawd, z ignorancji⁶⁹ i posługiwania się stereotypami. Stereotypy, najczęściej nieprawdziwe i niesprawiedliwe dzięki mediom, ale również dzięki właśnie takim filmom (dokumentalnym i fabularnym) mają szansę na swoje drugie życie i nieustanny, publiczny obieg.

Przedmiotem zainteresowania była strategia „badania” polskiego katolicyzmu przez czeskich filmowców ujawniona w tzw. filmie dokumentalnym *Jak Bóg szukał Karela* (2020). Po analizie „dokumentu” można stwierdzić, że niemal żadne z założeń twórców nie zostało zrealizowane: nie ma ani pogłębionych studiów, ani szukania Boga przez bohaterów, ani obiektywizmu w diagnozie polskiego rysu katolicyzmu, choć wiadomo, że ma on różne oblicza. Film okazuje się tendencyjny, broniący apriorycznie przyjętych tez i stereotypów na temat Kościoła, nieobiektywny również z tego względu, że jest dokumentem o samych filmowcach i ich wrażliwości. Omówiono też, jak w filmie oraz uwzględnionym przez twórców spektaklu *Kłótwa* (Teatr Powszechny w Warszawie) postponowany jest Jan Paweł II. Dokument okazuje się dobrym przykładem aktualnie (druga dekada XXI w.) zachodzących niechlubnych procesów: dewoptylizacji i odjanieprawienia.

⁶⁹ O ignorancji w dziedzinie wiary zob. wypowiedź ks. Piotra Glasa: Ks. Piotr Glas: *widziałem diabła! Drżij o swoje zbawienie!*, 17.06.2022, <https://www.youtube.com/watch?v=fOtIceqo7vg>, czas: 11'00-12'00 [dostęp: 29.06.2022].

Spiskowcy rozkoszy i Być jak John Malkovich – dwa filmy – o teatrach i teatrzykach i nie tylko – z „udziałem” Papieża

Przedmiotem niniejszej refleksji są takie surrealistyczne filmy, jak *Spiskowcy rozkoszy* (*Spiklenci slasti* – 1996) i *Być jak John Malkovich* (*Being John Malkovich* – 1999)¹, w których zostały użyte w formie montażu materiały archiwalne z udziałem Jana Pawła II, a teatr odgrywa dość znaczącą rolę bądź jako jeden z wiodących tematów, bądź też jako konwencja artystyczna. Jaki sens mają te przywołania? Co komunikują? Czy istnieją jakiekolwiek inklinacje autora *Przed sklepem jubilera* z tak dalekim, wydawałoby się, od duchowości katolickiej surrealizmem?

Jak przekonują badania przeprowadzone przez Anastazję Seul, Jan Paweł II w swoich przemówieniach i homiliach nawiązywał przede wszystkim do klasyki krajowej i światowej – do utworów o charakterze patriotycznym, narodowym bądź religijnym. Tropiąc odwołania do twórczości rodzimej, autorka wykazała, że szczególnie upodobał on sobie dzieła romantyków: Cypriana Norwida, Juliusza Słowackiego, Adama Mickiewicza, Zygmunta Krasińskiego, a także: *Bogurodzicę*, utwory Wincentego Kadłubka, Jana Kochanowskiego, ks. Piotra Skargi, Stanisława Wyspiańskiego i Artura Oppmana².

[...] Papieskie odwołania do literatury polskiej służą nie tylko ukazywaniu treści teologicznych, lecz są także przejawem jego miłości do ojczyzny. [...] Jan Paweł II dba o to, by swoim nauczaniem objąć wszystkie dziedziny ludzkiego życia. Wychowuje swoich słuchaczy i czytelników ku temu, by wartości sakralne pozostawały zawsze na pierwszym miejscu w ludzkim życiu.

¹ *Spiskowcy rozkoszy* (czes. *Spiklenci slasti*) – reż. J. Švankmajer, surrealistyczny, czarna komedia, Czechy–Szwajcaria–Wielka Brytania 1996; *Być jak John Malkovich* (ang. *Being John Malkovich*) – reż. S. Jonze, surrealistyczny, komedia, USA 1999.

² O obecności tych autorów i ich dzieł w przemówieniach Jana Pawła II zob. więcej w: A. Seul, *Literatura polska w wypowiedziach Jana Pawła II. Sacrum. Prawda. Dobro. Piękno*, Poznań 2014.

Niestrudzenie przypomina, że wszystkie decyzje, wybory, relacje podlegają ocenie moralnej, gdyż żaden człowiek nie żyje „poza dobrem i złem”. [...] Podkreśla kulturotwórczą rolę tych dzieł literackich, które służą rozwojowi osoby ludzkiej³.

Pielgrzymując do różnych krajów, Jan Paweł II wymieniał w kolejnych przemówieniach przede wszystkim tych twórców, którzy pozostawali w łączności z odwiedzanymi przezeń narodami – najczęściej jednak byli to poeci, dramaturdzy, powieściopisarze i filozofowie wnoszący wielki wkład w życie kulturalne świata, często też sami wyznający wartości religijne i patriotyczne. Będąc w Grecji – przywołał Platona, Sokratesa, Ajschylosa i Sofoklesa⁴, w Rumunii – Teofila Szeremi i Anghela Atanasie Popę⁵, w Czechach – Anioła Ślázaka⁶, w Słowenii – France’a Prešerena, France’a Balantiča, Ivana Cankara, Ivana Pregejia⁷, w Brazylii – Rui Barbosę⁸, we Francji – Georgesa Bernanosa⁹ itd.¹⁰

Jan Paweł II odnosił się zatem do dzieł „wartościowych”, uczących postaw patriotycznych, religijnych i humanitarnych, natomiast do jego sylwetki nawiązywali twórcy rozmaitych gatunków literackich i filmowych. Były to często produkcje dość odległe od zainteresowań kulturowych Karola Wojtyły, nieraz nawet o znamionach surrealizmu. Mając na uwadze tę ostatnią grupę, omówię w niniejszym rozdziale dwa filmy, które łączy nie tylko postać Ojca Świętego, ale również wątek teatru. *Być jak John Malkovich* (1999) oraz *Spiskowcy rozkoszy* (1996) nawiązują bowiem do konwencji widowisk jarmarcznych, ludowych, w których chętnie wykorzystywano takie rekwizyty jak kukły i kukielki, pacynki i manekiny.

³ Tamże, s. 217.

⁴ Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z Prezydentem Grecji. Europo, poznaj samą siebie!*, p. 4 (4 maja 2001, Ateny, Grecja), DZ, t. X, s. 1070 (skrót DZ w całym rozdziale oznacza: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, Kraków 2007).

⁵ Jan Paweł II, *Homilia podczas liturgii bizantyjskiej św. Jana Chryzostoma w katedrze katolickiej św. Józefa. Wasze kajdany są chwałą i chlubą Kościoła*, p. 3 (8 maja 1999, Bukareszt, Rumunia), DZ, t. XI, s. 934.

⁶ Jan Paweł II, *Rozważanie przed modlitwą „Regina caeli”* (21 maja 1995, Ołomuniec, Czechy) https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_olomuniec_21051995.html [dostęp: 22.09.2019].

⁷ Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami nauki i sztuki. Dialog chrześcijaństwa z kulturą*, p. 2 (19 maja 1996, Maribor, Słowenia), DZ, t. XI, s. 1007.

⁸ Jan Paweł II, *Homilia podczas Mszy św. dla wiernych archidiecezji Campo Grande. Rodzina musi być przedmiotem naszej największej troski* (17 października 1991, Campo Grande, Brazylia), DZ, t. XII, s. 471.

⁹ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone w grocie Massabielle* p. 1 (14 sierpnia 1983, Lourdes, Francja), DZ, t. X, s. 119.

¹⁰ Więcej na ten temat Czytelnik znajdzie w przygotowywanej aktualnie do druku kolejnej książce Anastazji Seul na temat obecności literatury powszechnej w przemówieniach papieskich.

Teatr, jak wiadomo, był bardzo ważną dziedziną aktywności kulturowej przyszłego Biskupa Rzymu. Czy w takiej wersji, jak zaprezentowana w powyżej wzmiankowanych obrazach, odpowiadałby jego światoodczuciu i filozofii? To pytanie, w dużej mierze retoryczne, aczkolwiek ważne, musi zejść na dalszy plan. Istotniejsze wydają się kwestie: jaką rolę odgrywają w tych filmach migawki przedstawiające Papieża; epizody, w których instrumentalnie wykorzystano jego wizerunek? Jakie jest jego miejsce w fantastycznych i fantasmagorycznych światach wykreowanych przez Jana Švankmajera i Spike'a Jonze'a?

4.1. *Spiskowcy rozkoszy* (*Spiklenci slasti*, 1996)

Konrad J. Zarębski, jeden z najbardziej znanych polskich filmoznawców, pisze:

Marginalizując [...] znaczenie surrealizmu nie mamy często świadomości, że surrealizm żyje i ma się całkiem nieźle. Co więcej, nie domyślamy się, że stolicą współczesnego surrealizmu jest czeska Praga, kojarzona zwykle z Kafkowskim katastrofizmem¹¹.

Najbardziej rozpoznawalny jest ów kierunek w filmach Jana Švankmajera, który mówił, że historycy sztuki uwięzili surrealizm w przeszłości, natomiast jego własny „bardzo bliski [jest] rudolfińskiemu manieryzmowi [epoka Rudolfa II – D.K.]”¹². Chociaż dzieła Švankmajera wyłamują się z jednoznacznych ram gatunkowych, *Spiskowców rozkoszy* można uznać za utwór surrealistyczny, łączący żywych aktorów i lalki, a więc elementy teatru, ale też animację poklatkową, której reżyser jest niedoścignutym mistrzem¹³, właściwą niektórym, np. dokumentalnym filmom. Film uchodzi za „czarną komedię”, jest w pewnym sensie, jak każde chyba dzieło surrealistyczne, obrazem psychologicznym, ale także – pornograficznym – wyraźnym nawiązaniem do powieści markiza de Sade'a – tyleż wobec niego czołobitnym, ile parodystycznym. Został oparty też na eseju reżysera z 1975 roku zatytułowanym nie inaczej jak: *Przyszłość należy do maszyn masturbacyjnych* (zamieszczonym we francuskiej antologii Vincenta Bounoure'a *La civilisation surréaliste*).

Co wiemy o jego twórcy? Jan Švankmajer (urodzony w 1934 roku) jest wybitnym czeskim reżyserem, rzeźbiarzem, eseistą i poetą; podobnie jak Karol Wojty-

¹¹ K.J. Zarębski, *Rozkosze surrealizmu*, [Spiskowcy rozkoszy – recenzja], „Kino” 2003, nr 12, s. 35.

¹² J. Švankmajer, *Jestem surrealistą*, rozm. B. Zmudzinski, przeł. J. Golian, „Kino” 2002, nr 4, s. 23, 56.

¹³ M. Černý, *Jan Švankmajer*, <https://www.csfd.cz/tvurce/3305-jan-svankmajer/> [dostęp: 15.07.2013]. Konrad J. Zarębski pisze, że film *Spiskowcy rozkoszy* grany jest przez aktorów, „a przecież nie sposób obronić się przed wrażeniem, że od początku do końca mamy do czynienia z filmem lalkowym. To przede wszystkim zasługa fotografowania postaci i ich animowania – nawet w partiach stricte aktorskich”. Tenże, dz. cyt., s. 35.

ła: człowiekiem znanym, wszechstronnie uzdolnionym, doświadczonym przez historię. Studiował

w Wyższej Szkole Rzemiosł Artystycznych oraz na Wydziale Teatralnym Akademii Muzycznej w Pradze, a także współpracował z Teatrami Černé divadlo i Laterna magika. W latach 1964-1969 nakręcił dziesięć filmów, w tym cztery z udziałem żywych aktorów. Od samego początku nie ograniczał się do jednego gatunku lub medium, zajmując się zarówno grafiką, rzeźbiarstwem, jak i ceramiką¹⁴.

Miał zakaz kręcenia filmów w okresie przynależności do grupy surrealistów (1973-1980). Znamionną cechą dzieł scenicznych, a potem filmowych Švankmajera było łączenie gry lalek „z grą aktora w masce”, animacji „wielkich marionetek z aktorem ukrytym wewnątrz lalki. [...] Jego artystyczne działania wyraźnie wkraczały w przestrzeń surrealizmu”¹⁵. Sztuka teatralna Švankmajera, przenoszona do filmu, była przede wszystkim dziełem wyobraźni, kontestacji i manifestowania niezależności twórczej – również od systemów politycznych. Surrealizm odpowiadał więc reżyserowi w owych tendencjach najbardziej, rozumiany zresztą przezeń nie tyle jako sztuka, ile wewnętrzna predyspozycja i konieczność. Jak pisze Peter Hames:

Mimo że Švankmajer dołączył do Praskiej Grupy Surrealistycznej dopiero w 1970 roku, to uważał się za surrealiste już dużo wcześniej. Tworząc w surrealistycznej atmosferze ciągłej rewolucji, podkreślał, że surrealizm nie jest sztuką: „Surrealizm jest podróżą w głąb duszy, podobnie jak alchemia i psychoanaliza”¹⁶. Jego głównym celem pozostaje zmienianie świata (Marks) i życia (Rimbaud)¹⁷.

W rozmowie z Bogusławem Zmudzińskim potwierdził, że to nie artyści wybierają surrealizm, ale surrealizm wybiera ich i że kierunku tego nie można rozumieć w kategoriach sztuki, gdyż jest:

[...] to rewolucyjny pogląd na życie i świat, to romantyzm XX wieku i dopóki nie ukształtuje się nowy romantyzm, surrealizm będzie przyciągać następne generacje. Surrealizm jest dla mnie przede wszystkim kolektywną przygodą, postawą antycywilizacyjną, stale pociągającą młodych¹⁸.

Dla Švankmajera skutecznymi metodami walki z duchową zgnilizną, czy to ze stalinizmem, czy też ideologią konsumpcjonizmu, były utrzymane w owej

¹⁴ P. Hames, *Czechosłowacka Nowa Fala*, przeł. J. Burzyńska, E. Ciszeńska, K. Chojnowski i in., Gdańsk 2009, Słowo/Obraz Terytoria, s. 265.

¹⁵ E. Tomaszewska, *Tam i z powrotem. Rzecz o lalkarskich kontaktach polsko-czechosłowackich i polsko-czesko-słowackich na Śląsku*, Katowice 2019, s. 70.

¹⁶ P. Hames, *Interview with Jan Švankmajer*, [w:] *Dark Alchemy: The Films of Jan Švankmajer*, red. P. Hames, Flick Books, Trowbridge 1995, s. 104.

¹⁷ Tenże, *Czechosłowacka Nowa Fala...*, s. 267-268.

¹⁸ J. Švankmajer, dz. cyt., s. 23, 56.

konwencji: „sarkazm, cynizm, wyobraźnia i mistyfikacja”¹⁹. Kiedyś określił swoją pracę jako „surrealistyczne śledztwo” – próbę wyzwolenia uczucia strachu i bóleści za pomocą takich też „narzędzi” jak „humor obiektywny i czarny humor”²⁰. Realizował to na swój szokujący i kontrowersyjny sposób, wprowadzając wątki pornograficzne i nadrealistyczne, związane z poetyką absurdu. Nie ulega wątpliwości, że Jan Paweł II proponowałby całkiem inne sposoby kontestacji.

Wybitne miejsce Švankmajera wśród reżyserów sztuk i filmów z udziałem pacynek, kukieł i manekinów nie oznacza zupełnej jego autonomiczności w dziedzinie lalkarstwa. Jego dzieła były poniekąd także wyrazem przemian w Czechosłowackim teatrze lalek, dotyczących przede wszystkim rozszerzania form i technik, z wykorzystaniem telewizji i telewizora włącznie. Eksperymentowano przy tym z relacjami przestrzennymi, zrywając z jednością miejsc, wykorzystując lustra i szkła, wprowadzając oniryzm i wizyjność, multiplikując przedmioty i przestrzenie. Dobrym przykładem jest właśnie telewizor w *Spiskowcach rozkoszy* jako splot techniki, elektroniki i szkła, miejsce przechodnie między światem newsów a przestrzenią widza; między dziennikarką a adorującym ją bohaterem²¹. Na takim ekranie w 12 minucie (dokładnie 12’05 w trakcie trwającego 82’22 minuty filmu) pojawia się kadr z Janem Pawłem II – migawka z telewizyjnej relacji z jednej z pielgrzymek. Widzimy Ojca Świętego w powiewającym żółtym płaszczu, z pastorałem, w otoczeniu służby liturgicznej, kapłanów i sióstr zakonnych. Nie mamy pewności, z jakiego miejsca i czasu jest wkomponowane w film nagranie. W ojczyźnie Švankmajera, przed premierą omawianego filmu, Jan Paweł II był dwukrotnie: w 1990 roku w Czechosłowacji, natomiast w 1995 roku – w Czechach. 21 kwietnia 1990 roku w Pradze na Hradczanach wzywał młodych, by pragnęli wartości duchowych, a nie materialnych; by szukali prawdy i sensu życia. Głosił, że źródłem materializmu jest lęk:

¹⁹ Słowa Jana Švankmajera, cyt. za: *Interview with Jan Švankmajer...*, s. 105.

²⁰ P. Král, *Private Screening*, trans. by P. Hammond, Frisson, London 1985, s. 28. Odpowiadałoby to typowi poczucia humoru Czechów, który E. Tomaszewska scharakteryzowała jako pełen „absurdu, przerysowania i czarnej komedii”. *Taž*, dz. cyt., s. 266.

²¹ Deformacji ulegają inne eksponaty w *Spiskowcach rozkoszy*: ożywiona kukła mężczyzny (w domyśle Peony’ego Pivoine), nad którym w duchu sado-masochizmu znęca się *femme fatale* Pani Lubalova (Gabriela Wilhelmová) i odwrotnie: kukła wspomnianej gospodyni domu – Lubalovej, którą Peony-kogut za wszelką cenę próbuje „zabić” itd. Nienaturalnych rozmiarów jest też monstrualny korpus koguta, który Peony wkłada na siebie, udając ptaka. Imitacje ludzi są pomniejszone i spełniają po części rolę kukiełek stosowanych w magii homeopatycznej (gdy Peony w plenerze roztrzaskuje głowę lalce przedstawiającej groźną gospodynię, z jej domu rzeczywiście wynoszą ją w ten sposób zabita). Natomiast byty nieludzkie, jak sztuczny kogut, w którego wciela się Peony, są wyolbrzymione. Taka deformacja koresponduje ze sztuką surrealistyczną np. Salvadora Dalego.

Lęk przed nicością, która pozostaje, kiedy człowiek jest oderwany od rzeczywistego sensu swego życia. Dlatego to systemy polityczne karmią się lękiem i lęk utrzymuje je przy życiu. Wyście ten lęk przezwyciężyli. Znaleźliście nową ufność, nową odwagę życia w prawdzie, życia, czerpiącego z wartości duchowych. Czeski poeta Vladimír Holan napisał: „sama ziemia mówi: bez czystej transcendencji nie stanie żadna budowla”. Bez perspektywy transcendencji, bez zmysłu przekraczania widzialnej rzeczywistości każda kultura pozostaje żałosnym fragmentem, niczym wieża Babel. Nie można budować kultury, pomijając czy uparcie odrzucając to, czym jest *cultus* – szacunek, poszanowanie. Człowiek niekulturalny i naród niekulturalny, to człowiek i naród bez szacunku dla siebie, dla bliźniego, dla świata, dla Boga. Życie pozbawione kultury to życie bez głębi, bez tajemnicy, bez ducha, życie zdeterminowane jedynie użytkowaniem i konsumpcją, życie płytkie²².

Różne lęki (o zauważenie bądź niezauważenie przez innych; przed człowiekiem lub skutkiem braku człowieka; w związku z odpychaną, nieodwzajemnioną miłością albo na skutek odczucia pustki egzystencjalnej; bezsensu i samotności; okrucieństwa i przemocy; sadyzmu i masochizmu) są przedmiotem *Spiskowców rozkoszy*. Ale Švankmajer nie daje takich odpowiedzi, jakie jednoznacznie wypływają z papieskiego przemówienia. „Zmysł przekraczania widzialnej rzeczywistości” realizuje się tu w nadrzeczywistości, a nie we wspomnianej przez Ojca Świętego Boskiej Transcendencji. Tkankę semantyczną jego dzieła spowija nie tylko lęk, ale i strach, gdyż – jak twierdzi artysta – jego filmy to poezja, ale ta, która nie jest wolna od okrucieństwa. Strach i trwoga to przecież jego obsesyjne tematy, demony, które wracają z czasów dzieciństwa napiętnowanego traumą II wojny światowej. Strach ten potęgowany jest obecnym też przecuciem zmierzchu cywilizacji²³.

Konwencja parodystyczna i sarkastyczna nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, czy obrazy pornograficzne i sceny perwersji, egoizmu, hołdowania dziwacznym namiętnościom są alternatywą dla pozbawionego wyższej kultury świata czy też „znakiem sprzeciwu” wobec niego²⁴. Jednak nawet gdyby tak było, reżyser nie daje żadnej konstruktywnej propozycji, a przywoływanie pewnych „autorytetów”, jakże dalekich od ducha ewangelii(!), raczej nie można poczytywać za (auto)ironiczny zabieg²⁵. Jak pisze Peter Hames:

²² Jan Paweł II, *Przemówienie na Hradczanach. Spotykamy się dziś na ruinach wieży Babel*, p. 9 (21 IV 1990, Praga, Czechosłowacja), DZ, t. XI, s. 784.

²³ Por. J. Švankmajer, dz. cyt., rozm. Bogusław Zmudzinski [sic!], przeł. J. Goliań, „Kino” 2002, nr 4, s. 56.

²⁴ Konrad J. Zarębski pisze, że istnieje wiele interpretacji filmu. Najprostsza lekcja sprowadza się do wniosku, że zachowania bohaterów są smutną spuścizną po komunizmie – surrealizm występuje tu jako forma niezgody na narzucane wówczas normy tzw. moralności socjalistycznej. A z drugiej strony: „trudno dyskutować o przesłankach, gdy w grę wchodzi podświadomość”. Tenże, dz. cyt.

²⁵ Na pewno jednak reżyser uważał, że „Twórczość jest zawsze pewną terapią”. J. Švankmajer, dz. cyt., s. 56.

Švankmajer zrealizował *Spiskowców rozkoszy* (*Spiklenci slasti*, 1996), film na pozór autorski, w którym jako doradców technicznych wymienił Markiza de Sade, Sacher-Masocha i Luisa Buñuela. Dowodząc, że komunizm nie był jedynym źródłem tematów, Švankmajer przedstawia niezwykle oryginalne postaci: bohatera, który techniką *papier-mâché* przygotowuje kogucią głowę z gazet pornograficznych, a także mężczyzn, którzy szuka rozkoszy, oglądając prezentkę telewizyjnych wiadomości. Film jest kontynuacją ponurego i sarkastycznego spojrzenia Švankmajera na sytuację ludzkości²⁶.

Rzeczywiście film zaczyna się od pokazania na tle pogodnej quasi-ludowej muzyki obrazków przedstawiających wyuzdane sceny, a będących ilustracjami do persyjnej prozy Markiza de Sade (m.in. do holenderskiego wydania jego *Justine ou les malheurs de la vertu* – 1791), kończy zaś napisami, które również mogą szokować, jak cały zresztą film. Czy owe napisy są częścią surrealistycznej gry? Oto bowiem czytamy, że „odborni poradci” (czyli ‘fachowi doradcy’) to: Leopold Sacher-Masoch (właśc. Leopold Ritter von Sacher-Masoch, ps. Charlotte Arand i Zoe von Rodenbach, od jego nazwiska pochodzi pojęcie masochizmu), Donatien Alphonse François de Sade (wiadomo: od niego znów – pojęcie sadyzmu), Sigmund Freud (ojciec psychoanalizy, teorii marzeń sennych i energii libidalnej), Luis Buñuel (hiszpański reżyser filmowy i scenarzysta związany z surrealistami, m.in. Salvadorem Dalim, z którym w 1928 roku nakręcił *Psa andaluzyjskiego*), Max Ernst (niemiecki malarz, rzeźbiarz, grafik i pisarz surrealistyczny, uczestnik seansów spirytystycznych) i Bohuslav Brouk (czeski psychoanalityk, propagator psychoanalizy Freuda). Dalej czytamy:

[...]
dáje hrani [‘dalej grają’ – D.K.]
Papež JAN PAVEL II
MILAN UHDE [‘czeski dysydent i polityk, członek ODS’ – D.K.]
a [‘i’ – D.K.]
neznámý vojin [‘nieznany żołnierz’ – D.K.]
[...]

Są to oczywiście nieprawdziwe dane, gdyż np. Jan Paweł II pojawia się na zasadzie spreparowanego przez filmowców montażu, a nie jako cameo²⁷. Tak samo

²⁶ P. Hames, *Czechosłowacka Nowa Fala...*, s. 334-335. Z kolei Ewa Tomaszewska, wspominając o istniejącej w Czechosłowacji cenzurze (kiedy to zakazano drukować książki Dickensa, Dostojewskiego, Nietschego i kilkuset innych, np. Kafki), w przypisie za Pavlem Vašíčkem dodaje: „Ponieważ większość zachodnich dzieł sztuki i książek jest ocenizowana lub całkiem niedostępna, Švankmajer sięga po kilku nietypowych autorów radzieckich, którym udało się przejść przez polityczne sito cenzury” (ftp://ftp.marvil.cz/Download/TAprint/Svankmajer_maketa/03%20Svankmajer%20-%20Moznosti%20dialogu%20200x270.indd.pdf); E. Tomaszewska, dz. cyt., przypis 120, s. 106.

²⁷ Cameo – krótki udział znanej osobistości (np. aktora, muzyka lub polityka) w filmie, serialu lub grze komputerowej. Często osoba taka nie jest wymieniona w czołówce lub napisach końcowych. Camea występują w takich filmach jak *Zelig* Woody’ego Allena (1983), *Gracz* Roberta Altmana (1992), w pewnym sensie też *Ocean’s Twelve: Dogrywka* (reż. S. Andrew Soderbergh, USA 2004) itd.

niewiarygodne wydaje się umieszczenie informacji o muzyce będącej składanką dzieł „George’a Philippa Telemanna, Ruggiera Leoncavalla, Amilcare Ponchielligo, Petra Iljiče Čajkovského a Jaroslava Jankovce”, również: „ruskich chorálních písní ze 17. stol. a improvizace na Indické lidové motivy”. Natomiast patronat Freuda, Sacher-Masocha, de Sade’a i Buñuela jest w tym filmie raczej oczywisty i wyraźnie wyeksponowany.

W 1992 roku nastąpił rozpad Czechosłowacji na Czechy i Słowację. Janowi Pawłowi II dziękowano, że pomógł przezwyciężyć komunizm w Europie Środkowej, również w tych krajach. Papież przyjechał do Czech w 1995 roku, na rok przed premierą omawianego filmu. W Ołomuńcu, w związku z kanonizacją św. Jana Sarkandra i św. Zdzisławy z Lemberku mówił o powołaniu do świętości wszystkich chrześcijan, również tych zebranych na spotkaniu: „Tylko to bowiem jest naprawdę ważne w naszym życiu”²⁸.

Chociaż Jan Švankmajer w systemie komunistycznym (socjalistycznym) widział źródło zła i bezprawia, tworzył takie sztuki, również po obaleniu systemu²⁹, które nie odpowiadały papieskiemu wezwaniu do świętości, do szukania ewangelicznej, opartej na Chrystusie, duchowości. Trzeba zatem zapytać: w jakim kontekście i w jakim celu reżyser wprowadził w swoim dziele obraz Jana Pawła II witanego przez księży i siostry zakonne?

Wizerunek Ojca Świętego pojawia się w telewizorze u anonimowego, określonego ewentualnie jako „kupiec gazet”³⁰, bohatera, którego gra Jiří Lábus. Powaga najważniejszych wydarzeń z kraju i zagranicy, prezentowanych przez Panią Beltinską (gra ją Anna Wetlinska) osłabiona zostaje poprzez erotyczne ukontekstowanie sceny. Z obrazem spikerki zakochany w niej sklepikarz czyni różne eksperymenty: przybliży np. jej twarz na ekranie, by móc ją pocałować. Tworzy mechaniczne ręce, imitujące jej dłonie, aby w czasie owego osobliwego zbliżenia, wprawione w ruch, mogły go dotykać. Mechanizm owych sztucznych rąk, sterowanie nie tylko nimi, ale również obrazem na ekranie telewizyjnym, ma wyraźnie surrealistyczne konotacje: erotyka jest sprzęgnięta z mechaniką³¹, ze wzmiankowaną multiplikacją;

²⁸ Jan Paweł II, *Rozważanie przed modlitwą „Regina caeli”* (21 V 1995 Ołomuniec, Czechy), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_olomuniec_21051995.html [dostęp: 22.08.2019].

²⁹ „Jan Švankmajer był postacią wybitną. Nie przestawał robić filmów prowokujących pod względem estetycznym i politycznym, mimo że w tamtych czasach każda krytyka ówczesnego status quo musiała być wyważona”. P. Hames, *Czechosłowacka Nowa Fala...*, s. 322.

³⁰ Film *Spiskowcy rozkoszy*, Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturowych w Olsztynie, <http://www.ceik.eu/aktualnosci-kalendarium/artukul/article/film-spiskowcy-rozkoszy.html> [dostęp: 11.02.2020].

³¹ Tu chociażby widać związek z esejem reżysera *Przyszłość należy do maszyn masturbacyjnych*.

Ilustracja 1. *Spiskowcy rozkoszy* (czes. *Spiklenci slasti*), 1996, czes. fab., reż. Jan Švankmajer – Jan Paweł II widziany w telewizorku „kupca gazet” (gra go Jiří Lábus). Czas: 12’05.
Źródło: <https://www.facebook.com/LaZZerShock/videos/spiklenci-slasti-1996/301134080817899/> [dostęp: 4.02.2024].

surrealistyczny ideał miłości szalonej³² przekłada się na erotyczne fantazmaty i obsesje. A Jan Paweł II pozostaje w tym filmie pozornie „nienaruszony” w przeciwieństwie i do ekranowej postaci Pani Beltinskiej, z sadyzmem deformowanych postaci ludzkich i homoidalnych (jak żywe kukły przedstawiające konkretnych bohaterów) czy sztucznych, nienaturalnych rozmiarów zwierząt. Pozornie, gdyż cała otoczką, w jaką wkomponowany jest jego obraz, powoduje nienaturalność, groteskowość sceny. Agnieszka Ćwikiel w artykule *Obecność sacrum. Kilka uwag wstępnych* pisała o telewizyjnych przekazach z krajowych pielgrzymek Ojca Świętego:

O ile „dostojność” głównego wydania dziennika telewizyjnego pozwoliła na zachowanie części ramy Zdarzenia, o tyle poetyka *Teleexpressu* ze swą agresywną formą informowania, nadała biblijnym cytatom wymiar niemalże komiczny³³.

To samo można odnieść do *Spiskowców rozkoszy*, do zdeformowanego kontekstem obrazu Jana Pawła II przemawiającego podczas jednej lub wielu pielgrzymek.

³² Zob. na ten temat np.: A. Breton, *L’amour fou*, wyd. Gallimard, Paris 1957; tenże, wstępny komentarz do: *Ankieta na temat miłości*, [w:] *Surrealizm. Antologia*, oprac. i przeł. A. Ważyk, Warszawa 1973, s. 120; K. Wielebska, *Miłość szalona między obsesją a mitem*, [w:] *Dzieje grzechu. Surrealizm w kinie polskim*, red. K. Wielebska, K. Mikurda, Kraków–Warszawa 2010, s. 105.

³³ A. Ćwikiel, *Obecność sacrum. Kilka uwag wstępnych*, [w:] *Między obrazem a narracją. Szkice z teorii telewizji*, red. A. Gwóźdź, Wiedza o Kulturze, Wrocław 1990, s. 75 (całość artykułu: 69–76).

Obiektywnie rzecz ujmując, Jan Paweł II należy w filmie do świata realistycznego. Ale po pierwsze: nie jest to waloryzacja, gdyż film nie jest pochwałą tego, co realne, lecz tego, co irracjonalne. Czy można tropić realizm w surrealistycznym dziele? Czy ma to sens? Obraz z Janem Pawłem II nie zostaje poddany przekształceniom i manipulacjom, lecz głos – w owym niemym filmie, w którym żaden główny czy poboczny bohater nie wypowiada ani jednego słowa³⁴ – już tak. Zagłuszane muzyką odgłosy z wizyty duszpasterskiej Ojca Świętego są bricolage'ową kompilacją jego przemów z różnych pielgrzymek. W tym ledwo słyszalnym głosie możemy domyślać się słów z języka hiszpańskiego: „esperada” (‘oczekiwany’), „los cristianos” (‘chrześcijanie’). Niewyraźnie słychać też polskie wyrazy: „znów otwiera bolesne rany”. Po drugie: w kontekście czarnego humoru, purnonsensu i poetyki absurdu krążącej wokół sadomasochistycznych fantazji wszystkich bohaterów owego niemego filmu, obecność przemawiającego do tłumów realnego Jana Pawła II nabiera mimo wszystko nierealnych znamion. Nawet jeśli on coś mówi, nie mówi do reszty bohaterów – głos zdaje się oderwany od obrazu³⁵. Pomieszenie obrazów, dźwięków, ich natłok, kakofonia, brak hierarchii i brak porządku to cechy charakterystyczne dla współczesnego, postmodernistycznego świata. Figura Ojca Świętego – zwolennika ładu i harmonii pojawia się na zasadzie wyraźnego kontrastu wobec tak zaprezentowanego uniwersum.

Po trzecie: Jan Paweł II staje się w tym filmie epizodycznym bohaterem, ale i ofiarą surrealistycznej gry. Papież pozostaje czysty, nieskalany, ale też pochodzący jakby z podwójnie innego świata. Obcy wobec mieszkańców Pragi i obcy wobec filmowych, fantastycznych postaci. Jednak w kontekście całości nagrania archiwalne nabierają nowych, niepożądanych znaczeń: uśmiechy sióstr zakonnych witających papieża wydają się na tle zsekularyzowanego i zerotyżowanego świata ludzi-kukieł jakieś dwuznaczne, skażone zmysłowością. Oczywiście jest to iluzja powstała pod wpływem filmu.

Dlaczego „zsekularyzowanego świata”? Otóż, pomijając, że akcja filmu toczy się w Pradze (i na jej peryferiach), w stolicy kraju doprowadzonego przez różne ustroje do prawie zupełnego zeświecczenia, bohaterowie bynajmniej nie szukają głębszej duchowości, pławiąc się w substytutach erotycznych rozkoszy, perwersyjnym okrucieństwie i przemocy, ulegając nieszczęśliwie, gdyż bez jakiejkolwiek więzi z realnie istniejącym drugim człowiekiem, żądom i namiętnościom. Wszystko rozgrywa się na płaszczyźnie materialnej i somatycznej, a nie duchowej. Szczotki, lisie ogony,

³⁴ Niemota samych zaś bohaterów potęguje wrażenie ich całkowitej samotności, niezaspokojenia potrzeby uczuć w relacji z innymi.

³⁵ Tak jest w odróżnieniu od z pozoru tylko podobnego ujęcia w polskim filmie *Popiełuszko. Wolność jest w nas* – reż. R. Wierczyński, Polska 2009.

bawełniane strzępy i waciki, żywe karpie, kulki z chleba, ekran telewizora, sztuczne ręce, torturowane lalki wyobrażające płęć przeciwną stają się elementem ich podniecenia, „erotycznej ekstazy” i seksualnego „wyżycia się”. Czasem owej gry, owego tytułowego „spisku” jest niedziela i jest to niedziela oczywiście bez liturgii, bez kościoła, bez Boga, choć elementy religijne, aczkolwiek sprofanowane, pojawiają się w postaci śpiewów gregoriańskich towarzyszących działaniom głównego bohatera – Peony’ego oraz demonicznej pani Lubalovej odpowiadającej niejako czarną mszę i maltretującej w niej ożywioną kukłę – wyobrażenie Peony’ego³⁶. Więcej jest profanacji niż prawdziwego *sacrum*: rytuał z sadystycznym zarżnięciem koguta, scedzaniem jego krwi najpierw do kielicha (por. Ostatnia Wieczerza), a następnie do czerwonego balonika, preparowaniem maski z jego piór przypomina tyle religijny, ile satanistyczny obrzęd. Zresztą towarzyszą mu śpiewy gregoriańskie z powtarzanym motywem *Kyrie eleison*. Podobne skojarzenia wywołuje perwersyjne działanie pani Lubalovej – tym razem nie w mieszkaniu Peony’ego, lecz w obskurnej starej kamienicy, przypominającej zniszczony kościół, w której stoi tylko krzesło z balią wypełnioną wodą, na poręczu krzesła palą się trzy świece, a dookoła panuje półmrok. To nie jest nabożeństwo, lecz ceremonia sadomasochistyczna z biczowaną kukłą Peony’ego – ożywiającą się, rozbierającą się na rozkaz dręczycielki; imitacją człowieka z popękana, w końcu porozdzieraną od sadystycznych smagnień skórą – płótnem itd. Analizowanej scenie (która zresztą ma swoje lustrzane odbicie – różne libidalne fantazje Peony w tym samym czasie spełnia z wywiezioną w plener imitacją pani Lubalovej) reżyser nadaje znamiona jakiegoś *sacrum* – odwróconego, złowieszczonego. Możliwe, że takie konotacje ma również chleb, który listonoszka (Barbora Hrzánová) obsesyjnie wydrąża ze skórki, zamieniając w małe kulki, a jego skorupę wyrzucając do śmieci. Owe kulki w zaciszu domowym wdycha przez nos przed zaśnięciem. Sprofanowane w ten sposób symbole Chrystusa z Wieczerzy Pańskiej – niszczone chleb i kielich z krwią (koguta – znaku w niektórych wierzeniach sił tyle boskich, ile demonicznych³⁷) wydają się wymowne również na tle

³⁶ Peony „uśmierca” gdzieś w plenerze manekina przedstawiającego sąsiadkę (dokonuje rytualnego mordy), a ta z kolei torturuje przy świecach manekina wyobrażającego jego, „by na koniec utopić go w misce wody”. K.J. Zarębski, *Rozkosze surrealizmu*, [Spiskowcy rozkoszy – recenzja], „Kino” 2003, nr 12, s. 35.

³⁷ Zwłaszcza „czarny kogut kojarzony był z wiedźmami, diabłem i czarną magią”. J.C. Cooper, *Zwierzęta symboliczne i mityczne*, przeł. A. Kozłowska-Ryś i L. Ryś, Poznań 1998, s. 102. Miał też pozytywne konotacje: symbolizował moce solarne, w Ewangelii – Mękę Pańską i Zmartwychwstanie. Por. tamże, s. 104. W filmie nie ma takich znaczeń. Natomiast istotne jest w nim samo wykorzystanie krwi zabitego ptaka: „Krew koguta jest istotnym składnikiem rytuałów ju-ju [czyt.: dzu-dzu – D.K.], zwłaszcza podczas obrzędów inicjacji, a także w wudu”. Tamże. Na temat symboliki koguta por.: N. Saunders, *Dusze zwierząt*, tłum. Z. Dalewski, Warszawa 1996, s. 121 oraz W. Kopaliński, *Słownik symboli*, Warszawa 1990, s. 149-151. Kogut jest też symbolem płodności „z racji bujnego życia płciowego”. Tamże, s. 151.

telewizyjnego obrazu z Janem Pawłem II, którego przyjazdy do różnych krajów zawsze uświetniała Eucharystia. Można zastanawiać się, czy reżyser w ten sposób chciał sprowokować widzów do refleksji nad miejscem sacrum we współczesnym, zsekularyzowanym świecie, czy jedynie proponował nową formę „duchowości” bądź zabawy z religijną konwencją.

Po czwarte zatem: w kontekście paranoidalnej sytuacji wszystkich bohaterów „spektaklu” Papież staje się „newsem”, faktem medialnym, figurą rzeczywistości nieobchodzącą bohaterów tak, jak nie obchodzą ich pożary, powodzie, katastrofy, zamieszki uliczne, polityka itd., nawet wówczas, gdy o nich informuje ktoś nieobojętny. Mam na myśli poruszającą ustami, przewracającą głośno kartki, ale właściwie „nieobecną duchem” spikerkę Annę Wetlińską – niekochaną przez męża, odnajdującą rozkosze w kontakcie z kupionymi żywymi karpiami, adorowaną z kolei przez nieznanego jej sprzedawcę ze sklepiku z gazetami. Wiemy, że owa kobieta z przymglonymi pożądaniami oczyma coś mówi, ale treści możemy się domyśleć jedynie na podstawie poruszanych ust, szeleszczących kartek i kadrów rejestrujących różne wydarzenia ze świata. Jednym z nich jest właśnie obraz z Ojcem Świętym. Kontrowersyjne wydaje się jego usytuowanie w kontekście ludzi, machin³⁸, złowieszco skrzypiącej szafy (jeden z najważniejszych przedmiotów w tym filmie), antropomorfizowanych, ożywianych kukieł włączonych w sadomasochistyczną, absurdalną, szkodliwą dla duszy ludzkiej zabawę. Ale w tej produkcji nie ma chyba miejsca dla chrześcijańskiej wizji człowieka. Prawda o nim jako istocie posiadającej ciało i duszę dążącą do Boga zastąpiona jest tu m.in. nauką Freuda o sferze Id (*das Es*) i libido. Z drugiej jednak strony patrząc, zdajemy sobie sprawę, iż oceniając filmy fabularne, a zwłaszcza surrealistyczne, nie powinno się zwracać uwagi na (nie)moralność. Są to produkcje, w których mamy raczej „podziwiać” pomysłowość, grę wyobraźni i technikę służącą nowym rozwiązaniom formalnym. Rzecz dotyczy też drugiego z omawianych tu filmów.

4.2. *Być jak John Malkovich (Being John Malkovich, 1999)*

Film uważany jest, nawet przez samego reżysera Spike’a Jonze’a, za komedię³⁹. Może uchodzić za psychologiczny, a ze względu na pewne ujęcia i zastosowane

³⁸ Maszyny, maszyny, turbiny i urządzenia elektryczne to typowe rekwizyty produkcji surrealistycznych.

³⁹ „Wprawdzie mój film jest komedią, ale chciałem, żeby postaci w nim występujące były jak najbardziej realne” (cyt. za: S. Jonze, K. Dębska, *Tunel w murze*, rozmowę przeprowadziła K. Dębska, „Wprost” 2000, nr 17, s. 108). Jako komedię określili film także m.in.: Beata Pasek (taż, *Co ty wiesz o Malkovichu?* [recenzja kinowa *Być jak John Malkovich*, 1999], <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu->

techniki – jest na pewno też dziełem surrealistycznym. Według innych bywa zaliczany do „kina schizofrenicznego”⁴⁰.

Obie produkcje, stworzone w tym samym mniej więcej czasie (lata 90. XX w.), wiele różni, ale też wiele łączy. Różni je na pewno konwencja artystyczna (choć w jednym i drugim przypadku mamy do czynienia z formalnym eksperymentem, polegającym na multiplikacjach i osiąganym w ten sposób przez bohaterów efekcie sublimacji i substytucji), różni je aglomeracyjna sceneria i tło wydarzeń (postkomunistyczna Praga a kapitalistyczne Stany Zjednoczone, w których rzekomo najważniejsze jest „robienie na wszystkim interesów”), różni je fonia: muzyka i znaczenie dialogów. W niemyim filmie Švankmajera muzyka odgrywa dużą rolę – w produkcji z 1999 roku, w której z kolei nie brakuje rozmów, jest niemalże niezauważalna⁴¹. Oba zaś filmy łączy wspomniany surrealizm: eksperymentatorskie zabawy z przestrzenią (tajemne przejścia do innego wymiaru rzeczywistości, spośród których w jednym i drugim przypadku główną rolę odgrywają szafy i ukryte za nimi „tunele” do innej rzeczywistości; rembrandtowskie operowanie odcieniami czerni i ciemnego brązu); multiplikacje i przekształcenia rzeczy i osób; gra z tożsamością bohaterów; modyfikacje w koncepcji miłości szalonej (w *Być jak*

-By% C4% 87+jak+John+Malkovich-71 [dostęp: 15.02.2020]) oraz Maria Kornatowska. Ta ostatnia dodała jeszcze inne epitety: „*Być jak John Malkovich* jest filmem nieodparcie śmiesznym w najlepszej tradycji komedii absurda i surrealistycznej” (taż, *Orson Welles kontra John Malkovich* [*Być jak John Malkovich* – recenzja], „Kino” 2000, nr 4, s. 40 [całość: s. 39-40]). „Komediozą fantazją” nazwała produkcję Monika Wiśniewska (taż, *Wieczne życie w czyjejś głowie*, [*Być jak John Malkovich* – recenzja], „Przegląd Tygodniowy” 2000, nr 15, s. 20). Komediove są np.: powaga, z jaką Lotte mówi „Pracujemy nad tym” – o psychologicznej terapii szympansa Eliasza chorego na wrzody wskutek urazów z dzieciństwa. Albo: ciągły uśmiech Maxine, zanim nie zwiąże się z Craigiem – Malkoviczem; hiperbolicznie potraktowana sprawa erotyzmu, zazdrość Craiga doprowadzająca do zamknięcia własnej żony w klatce. Przede wszystkim jednak komediove jest wystawienie się autentycznego Malkovicha na pośmiewisko i (auto)ironię – jego rzekome *alter ego* poznaje egocentryzm i próżność nieobce celebrytom, a przez Craiga siedzącego w jego głowie nazwany zostaje „przereklamowanym śmieciem” (czas: 00’18’14).

⁴⁰ Na podstawie *Być jak John Malkovich* oraz *Być jak Stanley Kubrick* Jacek Szczerba dochodzi do rezolutnego wniosku: „Kino schizofreniczne najwyraźniej pasuje do Malkovicha. [...] Teraz Malkovich gra geja Alana Conwaya, który naciąga ludzi, podając się za Stanleya Kubricka”. Tenże, *John Malkovich chce być kimś lepszym* [recenzja filmu *Być jak Stanley Kubrick*], „Gazeta Wyborcza” 2006, wyd. zasadnicze, nr 94, s. 17.

⁴¹ Jeden z anonimowych recenzentów pisze: „Do udźwiękowania filmu nie mam zastrzeżeń – było wykonane poprawnie. Nie mogę też wiele napisać o muzyce, ponieważ prawie jej w filmie nie było. Jedyna scena z podkładem, to taniec lalki na samym początku (powtarzany jeszcze podczas filmu), do którego została dobrana bardzo sugestywna melodia”. (KoZa [pseudonim], *Być jak John Malkovich*, 12 sierpnia 2005, recenzja kinowa *Być jak John Malkovich* (1999), Filmweb, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-B% C4% 87+jak+John+Malkovich-2380> [dostęp: 15.02.2020]). O stanowisku samego Jonze’a w kwestii muzyki będzie mowa przy temacie pozornie wideoklipowego ujęcia sceny z Janem Pawłem II.

John Malkovich skomplikowanej ponadto przez różne genderowe inwarianty⁴²); wyostrowiona problematyka ludzkich pożądań (w amerykańskim filmie: nie tylko zmysłowych namiętności, ale również żądzy sławy i pieniędzy, wiecznej młodości i nieśmiertelności); problem samotności człowieka i kwestionowanego sensu jego istnienia, w końcu zaś – teatr lalek i motyw z Janem Pawłem II jako postacią występującą w telewizji.

W filmie Jonze'a przewijają się kilka wątków. Mimo surrealistycznej konwencji, która nieraz dewaluje sens pytania o przestanie⁴³, trzeba jednak stwierdzić, że poruszone są też w nim różne, ważne dla ludzkości problemy: „Ta komedia stawia całkiem poważne pytania” – pisze w recenzji Beata Pasek⁴⁴. Film nie jest łatwy, gdyż nie pokazuje niczego wprost. Za genderową otoczką i przebieganką opowiada tak naprawdę o niezaspokojonym nigdy pragnieniu miłości, dowartościowania, a także nieśmiertelności i wiecznego życia. Jedną z najważniejszych jest scena rozpaczliwego tańca człowieka niepokodzonego z samym sobą: „Taniec rozpaczy i rozczarowania”. Charakterystyczny jest tam – domagający się psychoanalitycznej interpretacji⁴⁵ – motyw rozbicia w desperacji lustra (np. czas: 84'59). Po raz pierwszy całą scenę odgrywaną przez kukiełki widzimy w teatrzyku lalkowym Craiga Schwartza (John Cusack – czas: 00'37-02'28). Po raz drugi w czasie, gdy Maxine (Catherine Keener) inkarnowanemu w aktora Craigowi każe odegrać ją na żywo, posługując się Malkovichem niczym bezwolną kukłą. Na sugestię Craiga-Malkovicha: „Widzisz, to nie jest zwykła zabawa lalkami” oszołomiona wirtuozerią

⁴² Craig pożąda Maxine, choć kocha też własną żonę; Maxine – Lotte, ale tylko we wcieleniu Lotty w Malkovicha; Malkovich, zdeorientowany sytuacją inkarnacji weni różnych osób, zakochuje się w Maxine; Lotte kocha swojego męża, kocha też szympansa Eliasza, a także – chcąc zmienić płeć – Maxine, z którą w końcu utworzy homoseksualny związek; dr Lester (Orson Bean) zainteresowany jest Lottą i inkarnuje w ciało kolejnej swojej ofiary – córki Maxine – czteroletniej Emily (Kelly Teacher). Dziecko zniewolone pożądaniem mieszkającego w jego ciele starca – będzie pałać niezdrowym uczuciem w stosunku do własnej matki. Oczywiście film pokazuje to wszystko z przymrużeniem oka. Najbardziej nieszczęśliwy i zazdrosny jest Craig, w którym nikt się nie zadurzył. Podobnie jak w *Spiskowcach rozkoszy* również w tym filmie przedstawione są niezaspokojone żądze i niezrekompensowany niczym głód uczuć.

⁴³ Monika Wiśniewska pisze, że „szukanie głębszych pokładów myślowych, a nawet przestania [...] nie przystoi, jak wiadomo, szanującemu się filmowi rozrywkowemu”. Taż, dz. cyt. Podobnie uważa Konrad J. Zarębski: „trudno dyskutować o przestankach, gdy w grę wchodzi podświadomość”. Tenże, *Rozkosze surrealizmu*, [Spiskowcy rozkoszy – recenzja], „Kino” 2003, nr 12, s. 35.

⁴⁴ B. Pasek, dz. cyt.

⁴⁵ Nie jest ona możliwa w obrębie niniejszego rozdziału. Inspirujące na pewno byłyby tu teksty Jacquesa Lacana, a także artykuły Pawła Dybla: P. Dybel, *Lacan i Leśmian – dwa zwierciadła*, „Teksty Drugie” 1998, nr 1/2 (49/50), s. 19-36; tenże, *Samoutwierdzenie w lustrze*, „Przegląd Filozoficzny” 1996, nr 4, s. 7-18; tenże, *Stadium lustra*, [w:] *Antropologia widowisk. Zagadnienia i wybór tekstów*, oprac. A. Chałupnik i in., wstęp i red. L. Kolankiewicz, Warszawa 2005 i in.

tańca Maxine odpowiada: „Oh, kochany, to coś więcej. To zabawa ludźmi” (czas: 84’53-85’04).

Craig ubolewał nad tym, że nie jest tak sławnym lalkarzem jak (fikcyjny *de facto*) Derek Mantini (Ned Bellamy). To, co kiedyś zachowywał dla siebie, ukrywał nawet przed żoną jako obraz własnej duszy, po inkarnacji w sławnego aktora może wystawiać w teatrze i w mediach publicznych, zdobywając rozgłos (czas: 88’28). Kiedy na ulicy prezentował w przenośnym teatrzyku lalkowym historię miłosną Abelarda i Heloizy, ojciec małej dziewczynki (Eric Weinstein) przyglądającej się erotycznym aktom kukiełkowych bohaterów uderzył go w twarz za deprawowanie nieletnich. Później, gdy Craig działał poprzez medium Johna Malkovicha, ta sama sztuka została okrzyknięta majstersztykiem pokazywanym również w telewizji. Recenzent filmowy o pseudonimie KoZa zauważa:

W tym filmie jest bardzo obrazowo ujęty jeden ciekawy problem socjologiczny. Craig, będąc nikim, nie był w stanie sprzedać swojej sztuki nikomu. Wszyscy uważali ją za nic niewartą, tanią szmirę. Jednak, gdy w ciele Johna Malkovicha, będąc kimś, zaprezentował swoje umiejętności, to jego przedstawienia zostały ogłoszone renesansem lalkarstwa. Doskonały przykład hierarchii ważności w społeczeństwie⁴⁶.

Ale nazwisko lalkarza nigdy nie zostało nagłośnione, gdyż nie występował jako Craig Schwartz, lecz jako John Malkovich. To nie on, lecz jego sztuki zdobywały w końcu rozgłos, a kiedy został wypędzony z ciała celebryty, okazało się, że spotkał go los jeszcze gorszy niż ten, jaki miał przed surrealistyczną przygodą: stracił nie tylko prestiż, pracę, powodzenie, pieniądze, ale także dom i żonę. Można za Zygmuntem Kałużyńskim powtórzyć, że marzenie, by być kimś innym, np. głośnym aktorem, zostaje tutaj skompromitowane, a „Malkovich z przedziwnym masochizmem i samozaparciem osobiście poddaje rewizji ten pogląd [np., że do pełni szczęścia wystarczyłoby, gdybyśmy byli na miejscu innych – D.K.]”. Wtórzuje mu Tomasz Raczek: „Zmiana tożsamości niczemu dobremu służyć nie może”⁴⁷. O tym samym wątku Maria Konratowska pisze:

Film ośmiesza kult *celebrities*, kult gwiazd, na którym wspiera się kino. Sugeruje, że aktor jest człowiekiem bez właściwości. Role, jakie gra, określają jego tożsamość. Może być każdym, jest więc nikim. Projekcją, iluzją, nicością. My zaś, zwyczajni zjadacze chleba, a raczej hamburgerów, coraz częściej akceptujemy życie wirtualne. Nasze uniesienia i załamania, radości i smutki przeżywamy za pośrednictwem publicznych mediów⁴⁸.

⁴⁶ KoZa (pseudonim), dz. cyt.

⁴⁷ Z. Kałużyński, T. Raczek, *Podróż do wnętrza Malkovicha. Rozmawiają Zygmunt Kałużyński i Tomasz Raczek*, [Być jak John Malkovich – recenzja], „Wprost” 2000, nr 19, s. 102 i 103 [całość: s. 102-103].

⁴⁸ M. Kornatowska, dz. cyt., s. 40.

O autentycznym Johnie Gavinie Malkovichu zwykło się mówić, że jest aktorem niezwykle elastycznym, „Kameleonem, który uwiarygodni każdą rolę, dając jej intrygującą niejednoznaczność”⁴⁹. Dlatego świetnie pasuje do roli, jaką miał odegrać w omawianym tu filmie (Johna Horatio Malkovicha – jest to jedna z gier filmowców sugerujących identyczność), ale także w *Być jak Stanley Kubrick*⁵⁰.

Jak do tego doszło, że w dziele Jonze’a sławny aktor utożsamiany z autentyczną postacią stał się „tubą”, w której mogą się znaleźć różne osoby? Otóż, pracując w dziwacznej firmie 105-letniego erotomana marzącego o nieśmiertelności – na piętrze (a właściwie połowie piętra) „siedem i pół”, Craig odkrył za szafą tzw. „portal” – ciemny tunel, przez który wchodzi się do głowy Malkovicha. Wykorzystuje tę sytuację ze współpracownicą Maxine – robią biznes na tych, którzy chcą widzieć świat oczyma sławnego aktora. Ten ostatni służy jako środek do osiągnięcia też innych (osobistych, uczuciowych, towarzyskich, prestiżowych itd.) celów, co zdradzają słowa Craiga skierowane do zamkniętej w klatce i zakneblowanej taśmami klejącymi żony Lotte (Cameron Diaz): „Trochę treningu i Malkovich będzie kolejną marionetką w mojej pracowni” (czas: 63’45-63’49).

Malkovich nie rozumie tego, co się z nim dzieje: dlaczego nie panuje nad swym ciałem, dlaczego stał się bezwonną kukłą sterowaną przez siły, które są w nim, a których nie rozpoznaje jako własne. Nękanie ponadto przez molestującą go Maxine, chce poznać powody swoich dziwnych zachowań i – uciekając się do fortelu – odwiedza półpiętro. Smutnego człowieka stojącego w kolejce (Gerald Emerald) pyta:

- Przepraszam, jakie właściwie usługi świadczy ta firma?
- Przez 15 minut jesteś Johnem Malkovichem... za 200 dolarów. (czas: 67’11-67’33)

Sam Craig tłumaczy zdenerwowanemu aktorowi, który mało nie został pobity przez kolejkowiczów:

- Nasza firma oferuje klientom symulację bycia panem.
- Symulację?
- Tak, interaktywną. (czas: 68’14-68’26)

Film opowiada o żądach ludzkich, o ludzkiej pysze i egoizmie. Kiedy sławny aktor wchodzi do swojego własnego portalu, nie widzi kelnera, lecz siebie jako

⁴⁹ J. Gajda-Zadworna, B. Zadworna, *Być jak Malkovich* (artykuł), „W Sieci” 2016, nr 23, s. 47 (całość: s. 45, 47).

⁵⁰ W czasach postmodernizmu problem tożsamości pojawia się też w innych produkcjach, np. w *Być jak Stanley Kubrick*, również z wykorzystaniem gry aktorskiej (i samej osobowości) Johna Malkovicha wcielającego się w postać człowieka, który udawał przed sobą i innymi, że jest sławnym reżyserem. Film nakręcono na podstawie autentycznej historii, ale – co interesujące – ma on również surrealistyczny odcień.

kelnera, nie widzi ludzi przy stolikach, tylko multiplikowanego siebie w restauracji; nie widzi solistki, tylko siebie jako solistkę. Wszystkie potrawy nazywają się „Malkovich”, wszyscy tylko tym jednym słowem ze sobą rozmawiają⁵¹. Czy taka jest prawda o ludziach owładniętych żądzą sławy? Aktor jest przerażony własnym egocentryzmem, gdyż stwierdza: „Widziałem świat, którego nikt nie powinien widzieć” (czas: 71’05). Scenę multiplikacji bohatera krytycy filmowi jednogłośnie uznają za najgenialniejszą w całym dziele⁵².

Najbardziej Malkovicha wykorzystają Maxine i Craig, pomijając już nawet to, że na początku świetnie zarabiają na portalu. Ona, bo może w nim kochać Lotte, on – bo dzięki sławie Malkovicha, w którego wstępuje, może nareszcie odnieść sukces, zdobyć rozgłos i sławę jako lalkarz. Opuszczona przez męża Lotte Schwartz coraz więcej czasu poświęca na przebywanie w towarzystwie Lestera i jego sędziwych przyjaciół. Razem oglądają telewizję, śledzą w niej sukcesy Schwartz-Malkovicha i jego nowej partnerki, a jednocześnie osobistej menadżer – Maxine. Fotografują się i pozują do kamer telewizyjnych w scenerii bogato wystrojonych wnętrz i w najdroższych ubraniach. Na jakimś lotnisku Schwartz-Malkovich robi sobie zdjęcie

Ilustracja 2. *Być jak John Malkovich* (ang. *Being John Malkovich*), amer. fab., reż. Spike Jonze – Schwartz-Malkovich (gra go John Malkovich) robi sobie zdjęcie z Janem Pawłem II (technika *mockumentu*). Czas: 01’32’31. Źródło: <https://www.cda.pl/video/144511737a> [dostęp: 4.02.2024].

⁵¹ Scena z klonami Malkovicha jest dla anonimowych internautów (zob. np. recenzje na FilmWebie) najbardziej surrealistyczna, ale też najbardziej godna uwagi. Również wytrawny krytyk filmowy Zygmunt Kałużyński traktuje ją „jako wyczyn filmowy. [...] Pewnie użyto jakiejś zaawansowanej techniki komputerowej”. Z. Kałużyński, T. Raczek, dz. cyt., s. 103 [całość: s. 102-103].

⁵² M. Kornatowska, dz. cyt., s. 40.

z Janem Pawłem II (została tu wykorzystana technika *mockumentu*⁵³). Znamienne, że w tym mniej więcej czasie narrator mówi: „Jaka przyszłość czeka Johna Honoriusza Malkovicha? [...] On trzyma świat na sznurku” (czas: 92’31-92’33).

Jan Paweł II w tym surrealistycznym filmie występuje dzięki technice montażu. Pojawia się na podobnej zasadzie jak Sean Penn (rzekomo zauroczony grą lalkarza Schwartz-Malkovicha), Brad Pitt i inne gwiazdy, których znajomością szczyci się Craig mieszkający w ciele Malkovicha. Spotkania z nimi mają podkreślać jego wysoką rangę społeczną, być znakiem, że lalkarz jest równy najślawniejszym ludziom świata.

Filmografia światowa zna przypadki sytuowania bohatera przy Papieżu-Pola-ku i innych dostojnikach świeckich i duchownych. Najczęściej ma to walor rozrywkowy lub uprawdopodobniający akcję. Sławomir Bobowski w książce *Martin Scorsese i religia* pisał, że czym większa desakralizacja świata, tym większa deifikacja „gwiazd” futbolu, kina, polityki itd. Papież, kreowany na modłę światową: zrównany rangą z innymi osobistościami, powszechnie znanymi, byłby więc taką gwiazdą, co oczywiście nie odpowiadałoby w realnym świecie ani jemu, ani ludziom głębokiej wiary⁵⁴.

Spośród polskich przykładów traktujących Ojca Świętego w taki właśnie sposób można byłoby wymienić *Kiler-ów 2-óch*⁵⁵. Na samym początku komedii pojawiają się ujęcia, jak tytułowy Jurek Kiler (Cezary Pazura) wita się z Billem Clintonem, Helmutem Kohlem, królową Elżbietą II, Lechem Wałęsą, Aleksandrem Kwaśniewskim, królem Szwecji wręczającym Nagrodę Nobla, Edytą Górniak i José Carrerasem; rozśmiesza Wisławę Szymborską i przyjmuje Komunię św. od Jana Pawła II (czas: 00’01’38-00’01’39). Zdjęcie z Papieżem to charakterystyczny motyw występujący w *Kiler-ów 2-óch* (czas: 00’30’05-00’35’07), w *Różowej panterze* z 2006 roku⁵⁶ czy w *Zbrodni ojca Amaro*⁵⁷. Pozowanie do zdjęcia z Ojcem Świętym odnajdujemy także w pierwszym odcinku *Eureka Street*⁵⁸, serialu kręconego na

⁵³ Mockumentary – zgodnie z definicją słownika Webstera gatunek mockumentary obejmuje wszystkie „filmy humorystyczne i satyryczne zaprezentowane w formie stylizowanej na dokument”. *Słownik filmu*, red. R. Syska, Zielona Sowa, Kraków 2005, hasło: Mockumentary, s. 218-220. Por. też reportaż z planu *Forresta Gumpa*, w którym odsłonięte zostały kulisy sporządzania sceny, w której bohater wita się z Johnem Kennedy’em: <https://www.youtube.com/watch?v=jy9jm7utRQc> [dostęp: 2.07.2020].

⁵⁴ S. Bobowski, *Między świętością a potępieniem. Martin Scorsese i religia*, Wrocław 2007, s. 52.

⁵⁵ *Kiler-ów 2-óch* – reż. J. Machulski, komedia, sensacyjny, Polska 1999.

⁵⁶ *Różowa Pantera* – reż. S. Levy, komedia kryminalna, Czechy–USA 2006.

⁵⁷ *Zbrodnia ojca Amaro* (hiszp. *El crimen del padre Amaro*), reż. C. Carrera, melodramat, Argentyna–Francja–Hiszpania–Meksyk 2002.

⁵⁸ *Eureka Street*, reż. A. Shergold, miniserial, dramat, komedia, odc. 1, 13 września 1999, Wielka Brytania 1999.

podstawie powieści Roberta McLiamy Wilsona pod tym samym tytułem⁵⁹. Fotografia ożywa, podlega animizacji, zaczyna żyć własnym życiem, biorąc – choćby przez moment – aktywny udział w akcji. Już na podstawie tych kilku przykładowo przywołanych produkcji można wysnuć wniosek dotyczący psychologii filmowych (pierwotnie też książkowych) postaci: gdy jakiś bohater chce się dowartościować (*casus* filmu *Zbrodnia ojca Amaro*, serialu *Eureka Street*) albo wydaje mu się, że jest już wielki (*Być jak John Malkovich*, *Kiler-ów 2-óch*, *Różowa Pantera*), to portretuje – fotografuje – filmuje się ze sławnymi osobistościami. Do takich sławnych ludzi należał Jan Paweł II.

Tutaj, jak i we wszystkich innych wypadkach, nasuwają się pytania: gdzie leżą granice wykorzystywania wizerunku postaci publicznej w sztuce, również w sztuce filmowej? Czy Jan Paweł II na spreparowanych fotografiach przedstawiających go z bohaterem fikcyjnym to jeszcze oby na pewno Jan Paweł II? Gdzie rozciąga się linia demarkacyjna między prawdą historyczną, postacią autentyczną a fikcją i postacią fikcyjną? A może trzeba raczej mówić o przenikaniu się, indyferencji świata realnego i świata zmyślnego? Kwestia ta szczególnie silnie wybrzmiewa w filmie *Być jak John...*, gdyż właśnie to pytanie jest jednym z głównych, dotyczących nie tylko przecież ontologii fikcyjnych bohaterów, ale w ogóle człowieczeństwa. Do jakiego stopnia jesteśmy prawdziwi? Na ile jesteśmy autentyczni, a na ile gramy? „Czy jesteśmy kochani takimi, jakimi jesteśmy, czy takimi, jakimi wyobrażają nas sobie ci, co nas kochają? Gdzie jest granica między byciem sobą a byciem osobą, której oczekują od nas inni?”⁶⁰. Czy bohaterowie, którzy inkarnują w Malkovicha, są nim, czy sobą samymi? To samo pytanie szczególnie ważne jest w przypadku, gdy Jana Pawła II – autentycznego (nagrania archiwalne np. w filmie *Banal* czy *Armageddon*, ale przecież i w *Być jak John Malkovich*⁶¹) lub granego przez aktora – wprowadza się w sytuacje, w których nigdy jako postać rzeczywista nie był.

I czy Jan Paweł II na zdjęciach filmowych i na fotografiach to jeszcze „postać” (np. postać epizodyczna), a nie przedmiot (fotografia w ramce itd.)? Z problemem tym wiąże się też kwestia dla *Być jak John Malkovich* istotna, a mianowicie problem symulacji. Jean Baudrillard, pisząc o niej, odwoływał się przecież do średniowiecznego ikonoklazmu, walki z traktowaniem wizerunków i obrazów świętych jako czegoś prawdziwego, jako obiektów kultu⁶².

⁵⁹ Polskie wydanie: *Ulica marzycieli*, przeł. z ang. M. Grabska-Ryńska, Katowice 2003.

⁶⁰ B. Pasek, dz. cyt.

⁶¹ *Armageddon*, reż. M. Bay, katastroficzny, USA 1998.

⁶² Zob. J. Baudrillard, *Precesja symulaków*, przeł. T. Komendant, [w:] *Postmodernizm. Antologia przekładów*, wybrał, oprac. i przedmową opatrzył R. Nycz, Kraków 1998, s. 175-189.

Craig Schwartz, aby odnieść sukces, inkarnuje w ciało Johna Malkovicha – w takim „wcieleniu” – jako celebryta każe zrobić sobie zdjęcie z drugą osobistością – Janem Pawłem II. Czy w ten sposób Papież zostaje umniejszony, a jego „wychodzenie do ludzi” sparodiowane? Niekoniecznie. Na pewno jednak „umniejszony” zostaje tytułowy bohater – lecz nie autentyczna postać grająca samą siebie!⁶³ – w nader dosłowny sposób obnażający słabostki takich jak on celebrytów. Czy ujęcie na lotnisku Craiga-Malkovicha z Janem Pawłem II w filmie młodego reżysera słynącego z produkcji teledysków i reklam jest kolejnym przezeń stworzonym wideoklipem? Takie przypuszczenia wydają się zasadne, ale sam Jonze w wywiadzie danym Kindze Dębskiej zaprzeczył takim asocjacjom:

Spike Jonze: Zdjęcia do filmu pełnometrażowego odbiegają od stylistyki wideoklipu.

[...]

Kinga Dębska: Film nie został zmontowany jak teledysk.

Spike Jonze: [...] W przeciwieństwie do klipów, w filmie ważne są informacje przedstawione przez daną scenę. Jeśli nie są niezbędne, należy z niej zrezygnować.

Kinga Dębska: Prowokacją jest też ścieżka dźwiękowa. Klasyczna muzyka do tak szalonego filmu?

Spike Jonze: Skomponował ją Carter Burwell, autor muzyki do wszystkich filmów braci Coen.

[...] Muzyka jest wyłącznie wtedy, kiedy jest niezbędna. Towarzyszy lalkarskim popisom Johna Cusacka, no i jest aria, podczas której tańczy John Malkovich. Może zdecydowałem się na to, żeby nie być posądzonym o wpływ teledysków na film⁶⁴.

Niezależnie od tego, czy Jan Paweł II przywołany w filmie jest przedstawiany jako *persona grata*, czy też ośmieszany, stawiany w krzywym świetle, ujmowany

⁶³ O różnicy imion była już wcześniej mowa. Tu przywołajmy słowa Beaty Pasek, trafnie piszącej o dystansowaniu się Johna Malkovicha do swojej nietypowej roli: „Wybór Malkovicha do roli człowieka, którego mózg jest nawiedzany i kontrolowany przez różne osoby, wydaje się idealny, bo sam Malkovich nie daje się łatwo zaszufładować. Może być np. męskim kochankiem, wręcz trywialnym samcem, który za chwilę potrafi odślonić chłopięcą, jeśli nie kobiecą miękkość. Czasem na jego twarzy pojawia się grymas wyrafinowanego intelektualisty, a czasem tępawa naiwność prostaczka. W filmie Malkovich gra z dużą dozą autoironii, godnie znosząc dowcipy o swoich «prominentnych» brwiach i łysinie. Wciela się w postać biznesmena, kelnera, piosenkarki i odstawia gimnastyczny taniec w jednej z najlepszych scen w filmie. Bzdurą byłoby jednak twierdzenie, że Malkovich na planie jest sobą, jak ponoć uznali ci, którzy pominęli go w oscarowych nominacjach. On po prostu gra zapatrzonego w siebie, pompatycznego aktora, który akurat nazywa się... John Malkovich (zostawienie prawdziwego nazwiska Malkovicha jest jednym z bardziej wyrafinowanych dowcipów filmu)”. B. Pasek, dz. cyt. Z kolei krytyk podpisujący się synonimem KoZa słusznie zauważa: „Na początku zastanawiałem się, czy w ogóle ujrzę na ekranie Johna Malkovicha. Obawiałem się, że użycie jego nazwiska w tytule będzie jedynie metaforą. Jak się jednak szybko okazało, to właśnie on grał pierwsze skrzypce w tym obrazie i robi to z właściwą mu klasą i gracją. Ciekawi mnie jedynie, czy w tym, co widziałem, był przedstawiony choć cień [...] prawdziwego życia aktora, czy może była to jedynie fikcja [...]. Niemniej jednak Malkovich zachowywał się tak, jakby ktoś mu właśnie włożył z przysłowiowymi buciorami w życie”. KoZa (pseudonim), dz. cyt.

⁶⁴ S. Jonze, K. Dębska, dz. cyt., s. 108.

ironicznie bądź groteskowo, zawsze jego większy czy mniejszy udział w świecie przedstawionym – jak wiele innych artefaktów – dowodzi, że jako postać realna, historyczna wszedł już za swojego życia do kultury, stał się elementem przestrzeni publicznej, bohaterem medialnym, tyleż autentycznym, ile fikcyjnym.

* * *

W obu analizowanych filmach występuje bliski technikom surrealistycznym montaż obrazów realnych z obrazami fikcyjnymi. Sama maniera wykorzystywania postaci Jana Pawła II do tworzenia filmowej diegezy jest właściwa wielu filmom i nie musi świadczyć o surrealistycznym charakterze produkcji, niemniej jednak owe wstawki wyłamują się zazwyczaj z naturalnego porządku rzeczy, są dodatkiem w świecie przedstawionym, elementem innej rzeczywistości i przez to doskonale nadają się jako komponent sztuki surrealistycznej, której jednym z „zadań” jest wywoływanie konsternacji przez umyślne niedopasowanie prezentowanych elementów. W tym kontekście można było pytać o granice obrazy religijnej i profanacji, ale też *sui generis* deifikacji Jana Pawła II jako „gwiazdy”. Można też było formułować nieco retoryczne pytanie: czy nie jest tak, że postać epizodyczna (lub jeszcze mniej niż epizodyczna) bywa przez swą rangę postacią kluczową?

Jan Paweł II w owych montażach, nawet w kontekście purnonsensu, jest ikoną doniosłych wydarzeń w świecie. Zderzenie tej powagi z galaktyką dziwacznych bohaterów wywołuje często efekt dysonansu i konsternację, tym bardziej że oba filmy opowiadają o uleganiu różnym, nieraz całkiem absurdalnym namiętnościom. W *Spiskowcach rozkoszy* są to przede wszystkim żądze erotyczne i seksualne, w *Być jak John Malkovich* – żądze powodzenia i sławy⁶⁵ (obok różnych konfiguracji żądz zmysłowych)⁶⁶. Dochodzi do tego wyraźnie wyeksponowane marzenie, by być kimś innym oraz marzenia o ziemskiej nieśmiertelności. Jan Paweł II nie podzielał takiego marzenia, wierząc, że ojczyzna jest w Niebie; ufając, że najważniejsze jest spełnianie woli Bożej, poczucie własnej wartości w świetle ewangelicznej prawdy o Transcendencji i o ukochaniu każdego człowieka przez Chrystusa oraz – jak to też często mawiał ks. Piotr Pawlukiewicz – „powrót do

⁶⁵ Według Zygmunta Kałużyńskiego chodzi cały czas o kompromitację marzenia, aby być kimś innym, a najlepiej kimś wybitnym. Por. Z. Kałużyński, T. Raczek, dz. cyt., s. 102.

⁶⁶ Gdyby jeszcze uwzględnić *Flubbera* (*Flubber* – reż. L. Mayfield, familijny, fantasy, komedia, USA 1997) – żądza wiedzy i powodzenia w eksperymentach naukowych. Wszędzie pojawia się przez moment Jan Paweł II i wszędzie jest to ujęcie telewizyjne, z tym, że *we Flubberze* i w *Spiskowcach...* rzeczywiście pokazany jest telewizor(ek).

siebie” – granie swojej, nie cudzej roli⁶⁷. Papież całym swoim życiem pokazywał, jak przekraczać własne przyzwyczajenia, jak ponad wszystko czcić Boga i Jego Matkę; jak wychodzić naprzeciw drugiemu człowiekowi, pokonując egoizm i rezygnując z wygody. Jak żyć realnie, w rzeczywistej, a nie iluzorycznej przestrzeni.

Analizowane filmy nie odsłaniają głębi nauczania Jana Pawła II. Filmowcy ślizgają się po powierzchni tego, co w jakiś bardzo okrojony, sztamkowy sposób kojarzy im się z Ojcem Świętym czy – ogólniej mówiąc – z Watykanem. Sam Papież jest pewnym kontrapunktem dla surrealistycznych światów stworzonych przez Švankmajera i Jonze’a, w których w miejsce *sacrum* pojawia się na kilku płaszczyznach quasi- bądź *antysacrum*. Bycie Papieżem sprowadza się w tych obrazach do jego – jako *persona grata* – kontaktów z ludźmi na szeroką (*Spiskowcy...*) bądź indywidualną (*Być jak John...*) skalę. Zasłużona sława i materialne oznaki godności papieskiej – np. mozzetta, piuska bądź tiara stają się czymś istotniejszym niż wartości, jakimi żył Ojciec Święty i ewangeliczny przekaz, jaki niósł światu.

⁶⁷ Zob. P. Pawlukiewicz, *Wyruszyć w dal, by wrócić do samego siebie (konferencja)*, https://www.youtube.com/watch?v=_Ej9Znjt-ig [dostęp: 3.04.2020].

Jan Paweł II i wartości katolickie a Rosja – na podstawie filmów dokumentalnych Tamary Elżbiety Jakżyny

Niniejszy rozdział powstawał w sytuacji – z jednej strony – inwazji Rosji na Ukrainę i wojny, jaką Władimir Putin przy wsparciu Cerkwi Prawosławnej prowadzi z tym krajem pod pretekstem walki z nazizmem, a z drugiej strony zmasowanego ataku na świętość Jana Pawła II. Celem jest ukazanie pracy rosyjskiej dziennikarki i reżyserki polskiego pochodzenia, która niczym nieustraszona zbierała materiały o Papieżu-Polaku, chcąc przybliżyć jego sylwetkę i jego dzieła rosyjskim odbiorcom. Mowa zatem będzie o dwóch filmach dokumentalnych będących owocem jej kilkuletniego wysiłku.

Tamara E. Giermanowna Jakżyna urodziła się 9 czerwca 1944 roku w Moskwie, zginęła z ręki złodziei 12 marca 2012 roku również w tym mieście, we własnym mieszkaniu. Tworzyła filmy i programy dokumentalne oraz edukacyjne prezentowane zarówno w Rosji, jak i za granicą, m.in.: *Dlaczego mnie to interesuje* (1986), *Wibracje duszy* (1990), *Zbaw, Panie, lud twój* (1996), *Wasilij Rodionowicz Pietrow* (2001), *Człowiek. Szkice do portretu Sokratesa Iwanowicza Starynkiewicza* (2011) oraz produkcje na temat Jana Pawła II: *Nie lękaj się! Modlę się za ciebie!* (2005; jest to w ogóle pierwszy rosyjski film dokumentalny poświęcony Papieżowi) czy jego rozwiniecie: *Papież, który nie umarł* (2012).

Reżyserka miała cele bardzo szlachetne: Polakom chciała odsłaniać sylwetki zacnych Rosjan, natomiast Rosjanom – nietuzinkowych Polaków. Przyświecała jej myśl, by za pośrednictwem kultury, *stricte*: filmów, jednoczyć, a nie dzielić ludzi, pokazując to, co w świetlanych, prezentowanych przez nią postaciach wartościowe, uniwersalne, niemogące być zarzewiem sporu, lecz pogodzenia,

przełamywania barier. W tym duchu tworzyła np. fabularyzowany dokument *Człowiek. Szkice do portretu Sokratesa Iwanowicza Starynkiewicza*¹.

Z kolei dokumentami *Nie lękaj się! Modlę się za ciebie!* (2005)² oraz *Papież, który nie umarł* (2012), które będą obiektem niniejszych badań, Jakżyna chciała przybliżyć Rosjanom postać i świat wartości reprezentowanych przez „rimskiego papę”. Premiera filmu *Nie lękaj się!...* odbyła się w Moskwie 2 kwietnia 2006 r. Natomiast w Polsce, jak dotychczas, miały miejsce dwa pokazy filmu – 16 maja w Krakowie (wersja polskojęzyczna) i 18 maja w Niepokalanowie (wersja anglojęzyczna). W Łodzi miał odbyć się trzeci pokaz tego filmu z udziałem twórców.

Celem, jaki przyświecał reżyserce, było ukazanie Rosjanom prawdziwego, bardzo ludzkiego wizerunku Papieża Jana Pawła II, przyjaznego również wobec wyznawców innych religii. Tytuł zatem wystąpienia ma charakter postulatywny: jak mogłoby się kształtować w umysłach Rosjan widzenie wartości katolickich za sprawą filmów Tamary E. Jakżyny.

Pierwszy w dziejach Rosji film dokumentalny *Nie lękaj się!...* zawdzięcza swój tytuł historii opowiedzianej przez Jakżynę na samym wstępie. Na spotkaniu Jana Pawła II z chorymi, dziewczyna z Anglii poprosiła o błogosławieństwo. Papież nie tylko pomodlił się za nią, ale też zaznaczył, że odtąd za jej zdrowie będą modlić się razem: ona i on. I stał się cud: nastolatka, której nie rokowano długiego życia, żyje wbrew medycznym prognozom. W tytule mieści się nauka o wielkiej wartości, jakie niesie ze sobą bezgraniczne zaufanie Bogu, powierzenie Mu swego losu, modlitwa. Jezus przynosi pokój. Ten, kto do Niego należy, oddaje mu się każdego dnia, nie może się bać, nie musi się już lękać. Jest w dobrych rękach. Tytuł filmu zawiera ponadto aluzję do komunistycznych, sowieckich haseł pokoju obrazowanego przez gołąbka. Symbole biblijne (słowa Chrystusa: „Pokój zostawiam wam, pokój mój daję wam. Nie tak jak daję świat, Ja wam daję. Niech się nie trwoży serce wasze ani się lęka” – J 14,27 oraz symbol gołębia z gałązką oliwną jako znaku pojednania

¹ *Człowiek. Szkice do portretu Sokratesa Iwanowicza Starynkiewicza* – reż. i scenariusz T. Elżbieta Jakżyna, fabularyzowany dokument, Polska 2011. Sokrat Iwanowicz Starynkiewicz był rosyjskim generałem, w latach 1875-1892 sprawującym funkcję „pełniącego obowiązki prezydenta” Warszawy. Zadbął o poprawę stanu higieniczno-sanitarnego w stolicy, budując dla niej nowoczesny system wodno-kanalizacyjny. Większego oddźwięku jednak ani w narodzie polskim, ani rosyjskim po premierze tego filmu nie było: nie ma opisu na Filmwebie, tylko jeden internauta tam pisze: „Mieliśmy szczęście, że taki trafił się Warszawie. Faktycznie zmienił oblicze tego miasta. Wprowadził na nowoczesne tory. I chyba robił to również dla Polaków, a nie dlatego, że wawa [sic! – D.K.] miała być carskim miastem”. Wielki Ted (pseud.), *Szlachetny rusek* [sic! – D.K.], 2019, <https://www.filmweb.pl/film/Cz%C5%82owiek.+Szkice+do+portretu+Sokratesa+Iwanowicza+Starynkiewicza-2011-629493/discussion/Szlachetny+rusek,3045272> [dostęp: 2.05.2022].

² W tym miejscu jeszcze raz dziękuję Pani doktor Marii Paszkowicz (UZ) za pomoc przy tłumaczeniu cytatów pochodzących z tego filmu.

ludzkości z Bogiem po Potopie – Rdz 8,11) zostały przez Związek Radziecki sprofanowane. Jakżyna w swoim dziele przywraca im pierwotne miejsce i znaczenia.

Film przybliży rosyjskim odbiorcom Jana Pawła II nie tylko jako Papieża, ale także jako człowieka, który we wszystkich, nawet najtragiczniejszych wydarzeniach ze swojego życia, widział zamysł Boży. Szczególnie podkreślana jest myśl, że to, co spotykało w życiu Wojtyłę, nie było przypadkiem w myśl chrześcijańskiej dewizy, iż w życiu człowieka wierzącego nie ma przypadków. Narracji towarzyszą zdjęcia i nagrania archiwalne z czasu Wadowic („Всё началось в Вадовицах...”), Krakowa, Rzymu, wizyt dyplomatów w Watykanie, podróży misyjnych, spotkań z wysoką kulturą i z ludźmi ją tworzącymi. Towarzyszy też śpiew rosyjski. W niniejszym wystąpieniu skupimy się na wątkach związanych z Rosją i z prawosławiem. Jakżyna wychodziła z założenia, że w Rosji na pytanie: „Kto jest największym wrogiem kraju?” odpowiadano: „Jan Paweł II”. Szczególnie ów stereotyp utrwalany był wśród prawosławnych Rosjan. Jak pisze Bohdan Kukharenko:

[...] należy zaznaczyć w rosyjskim prawosławiu brak chęci poznania drugiej strony, trwanie przy raz ustalonych stereotypach oraz szowinizm, tak religijny, jak i narodowościowy. Wszystkie te przymioty rosyjskiego prawosławia, łącząc się z racją stanu, sprzyjały wychowywaniu pokolenia Rosjan w niechęci do katolicyzmu i Polski. Brak zmian jest odczuwalny dotychczas³.

Nastroje antypapieskie, antykatolickie, również antypolskie co jakiś czas dawały o sobie znać. Wystarczy przypomnieć niesprawiedliwe oskarżenia o ekspansję religijną i prozelityzm oraz konkretne działania wymierzone przeciw misji biskupa Jerzego Mazura⁴, nie mówiąc o współczesnej – w czasie wojny z Ukrainą – antypolskiej propagandzie. Tamara Jakżyna nie podkreśla owej wrogości, przeciwnie: pokazuje sympatię przedstawicieli narodu rosyjskiego, nie wyłączając znamienitych postaci ze świata kultury, dyplomacji, polityki i religii, wobec głowy Kościoła katolickiego. Jest to jej umyślny zabieg. Tak więc właściwie w obu dokumentach dziennikarki-reżyserki nie ma wypowiedzi wrogich ani wobec Polski, ani wobec Rosji. O faktach mówi ona, mówią też w wywiadach jej udzielonych zaproszeni do współtworzenia filmu świadkowie z Polski, Rosji, Włoch. Data pierwszego filmu (2005) jest też znacząca: na początku pojawia się napis, że właśnie wieńczono pracę nad filmem, gdy z Rzymu przyszła wiadomość o zakończeniu ziemskiego życia przez Jana Pawła II. Twórcy postanowili niczego nie zmieniać.

³ B. Kukharenko, *Geneza stereotypu katolika i katolicyzmu w prawosławnej Rosji*, „Roczniki Humanistyczne” 2008, t. LVI, z. 2, s. 207 (całość artykułu: s. 193-207).

⁴ Zob. np. J. Mazur SVD, *Wyżebrać ludzi. Opowieść ks. bp. Jerzego Mazura*, „W Drodze” 2002, nr 7, s. 47-60.

Karol Wojtyła prezentuje się w obu filmach jako postać pokojowo nastawiona do wszystkich, dyplomata dopatrujący się dobrych cech w innych, poszukujący dialogu z wyznawcami innych religii, głęboko rozumiejący ideę ekumenizmu jako poszukiwania tego, co łączy, a nie zamazywania granic. Pierwszym ze znaczących epizodów, jeszcze z jego młodości, była historia przyjaźni z żydowskim chłopcem – Jerzym Klugerem. Kiedy Lolek służył jako ministrant w wadowickim kościele, towarzyszył mu ukryty gdzieś w krążgankach Jurek. Jakaś kobieta zapytała go: „A ty co robisz?”. Wtedy w obronie kolegi stanął Wojtyła, odpowiadając za niego: „Wszyscy jesteśmy dziećmi jednego Boga” (Nbs⁵, czas: 10’22-10’45).

Nie lękaj się! czy lepiej: *Nie bój się!*... jest montażem w dużym stopniu opartym na dziełach Jana Pawła II: zarówno jego wspomnieniach, jak i na utworach poetyckich i dramatycznych. One niejako sygnalizują kolejne etapy życia i twórczości świętego, ukazane w tym filmie: poemat *Kamieniołom* (wydany pod pseud. Andrzej Jawień), *Tryptyk rzymski* (pokazane są też okładki rosyjskiego wydania *Tryptyku rzymskiego*) czy np. poemat prozą posiadający wiele akcentów antywojennych – *Uwolnij nas, Panie*. Jest to inaczej *Modlitwa o dar pokoju*⁶. Wyświetlane są w filmie fragmenty ekranizacji *Brata naszego Boga*⁷. Jakżyna zdradza w obu dokumentach szczególną wrażliwość na lirykę, muzykę, ale także malarstwo, dlatego wiele miejsca poświęca wspomnianemu *Tryptykowi rzymskiemu* jako poetyckiej ilustracji przekazu biblijnego (*Księga Genezis*) oraz ekfrazie ukazywanych w jej filmach fresków Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej w Rzymie⁸. Piękno poematu Jana Pawła II podkreślone jest w kolejnym filmie (*Papież, który nie umiera* – Pknu⁹), szczególnie przez Krzysztofa Globisza przyznającego, że każde odczytanie *Tryptyku...*, każde jego wystawienie jest *sui generis* profanacją, nie dorasta do tajemnicy zakłętej w słowach Papieża.

Z *Nie lękaj się!*... dowiadujemy się też np., że utwór *Dar i tajemnica* powstał w 50. rocznicę święceń kapłańskich. Cały dokument jest mocno nasycony janopawłowym słowem: poszczególne sentencje wyświetlają się ponadto w osobnych kadrach. Film miał przybliżyć sylwetkę Jana Pawła II nie tylko jako głowy Kościoła

⁵ Tym skrótem będę oznaczać film *Nie bój się! Modlę się za ciebie! // Nie lękaj się! Modlę się za ciebie!* (ros. *Nie bojsia, ja molius za tiebia!*) – dokument-esej o pontyfikacie Jana Pawła II – reż. T. Elżbieta Jakżyna, film dokumentalny, Rosja 2006.

⁶ *Modlitwa o dar pokoju*, ułożył ją Jan Paweł II, zob.: <https://deon.pl/wiara/duchowosc/modlitwa-o-dar-pokoju-ulozyl-ja-jan-pawel-ii,1866821> [dostęp: 10.01.2023].

⁷ *Brat naszego Boga* (oryg. *Our God's Brother*) – reż. K. Zanussi, biograficzny, dramat, religijny, Niemcy–Polska–Włochy 1997.

⁸ A. Smaga, *Freski Michała Anioła i słowa Jana Pawła II*, „Pamiętnik Literacki” 2007, t. XCVIII, z. 4, s. 5-19.

⁹ Tym skrótem – Pknu – będę sygnowała film *Papież, który nie umiera*.

katolickiego, wybitnego teologa, ale też jako filozofa, filologa, erudyty. Jego myśl Jakżyna rozpoznaje w konstelacji tekstów takich poprzedników i autorytetów Papieża (w których dziełach tenże się rozczytywał), jak: Platon, Arystoteles, św. Augustyn, św. Jan od Krzyża (o którym zresztą Karol Wojtyła pisał swoją pierwszą doktorską dysertację), Immanuel Kant, Edmund Husserl, Jezus Chrystus jako główny bohater czterech Ewangelii (Nbs, czas: 52'34-52'50), ale również Fiodor Dostojewski, Andriej Sacharow, Wiaczesław Iwanow (Nbs, czas: 01'17'48), Aleksander Sołżenicyn. W tym miejscu dochodzimy jeszcze do innego ważnego rysu obu filmów Jakżyny o Janie Pawle II: mianowicie do znamienitych dla nich akcentów moralnych, szczególnie zaś – antywojennych. Jan Paweł II, powołując się na *Braci Karamazow* Fiodora Dostojewskiego, *nota bene* pisarza wrogo nastawionego zarówno do papiestwa, jak i do dążeń niepodległościowych Polski, formułował swoją wypowiedź w homilii wygłoszonej 13 sierpnia 1991 roku w Krakowie. Jakżyna w *Nie lękaj się* zamieściła nagranie archiwalne, w którym Papież, parafrazując słowa z *Braci Karamazow*, zwracał się do słuchaczy w bardzo poważnym tonie:

„Żyjmy tak, jak gdyby Bóg nie istniał. Jednak, jeżeli Bóg nie istnieje, wszystko wolno” – mówi Fiodor Dostojewski. Jesteśmy poza dobrem i złem. Ku czemu idziemy, żyjąc tak, jakby Bóg nie istniał? (Nbs, czas: 44'18-44'59)

Słowa te twórczyni dokumentu umieściła między rozważaniami o pojęciu osoby w nauczaniu papieskim (personalizm) a refleksją na temat ludzkiej odpowiedzialności. Osoba, osobowość jest czymś najwyższym w człowieku. Z kolei tylko ludzie są zdolni do pocucia odpowiedzialności za innych (por. *Osoba i czyn*). Widzimy w tym fragmencie kontaminację myśli Dostojewskiego (*Bracia Karamazow*)¹⁰, Fryderyka Nietzschego (*Poza dobrem i złem*) oraz Jana Pawła II. Grzegorz Przebinda zauważa:

Zdołał on bowiem przewidzieć konsekwencje, jakie w Europie XX w. wywoła skierowany przeciw Bogu „sekularyzm”. „Sekularyzm” ów to – podług papieża – ideologia, której wyznawcy myślą i żyją tak, „jak gdyby Bóg nie istniał” (*Veritatis splendor*, 88). 13 sierpnia 1991 roku w homilii w Krakowie Jan Paweł II mówił: „Dla człowieka przy końcu XX stulecia program brzmi: «Żyjmy tak, jak gdyby Bóg nie istniał». Jednak jeśli Bóg nie istnieje, wszystko wolno – stwierdził już Dostojewski. Jesteśmy poza dobrem i złem – dopowiada Nietzsche. Kiedy wiek XX zbliża się ku końcowi, mamy za sobą doświadczenia aż nazbyt wymowne i straszliwe,

¹⁰ „Iwan (w *Braciach Karamazow*) wyznaje pogląd, że jeśli Boga nie ma – wszystko jest dozwolone. [...] egoizm, zbrodnia, ludożerstwo nawet, wszak znikają jakiekolwiek hamulce i granice”. J. Smaga, *Wstęp*, [do:] F. Dostojewski, *Bracia Karamazow*, *Powieść w czterech częściach z epilogiem*, t. I, cz. 1 i 2, przeł. A. Wat, oprac. J. Smaga, Wrocław 1995, s. XLVII.

które świadczą o tym, co w rzeczywistości oznacza ten nietzscheański program. Ku czemu idziemy, żyjąc tak, jakby Bóg nie istniał?”¹¹.

Podobne myśli Jan Paweł II wyrażał wcześniej w Salzburgu:

Cóż zatem utrzymuje człowieka w poczuciu odpowiedzialności? Kto daje mi oparcie? Pytania te są nieuniknione również w społeczeństwie zeświecczonym. Dlatego ostatnio nawet takie pojęcia abstrakcyjne jak „przyszłość”, „ludzkosc” i „natura”, przybrały cechy quasiosobowe. I wydaje się, jak gdyby nawet deterministyczne wizje świata wyrażały tajemne pragnienie człowieka, aby mieć jakieś bezpieczne schronienie, aby być strzeżonym; strzeżonym przynajmniej przez powszechne prawidłowości. Europejska historia duchowa ostatnich wieków pokazuje, jak bardzo teza, iż życie jednostki i istnienie ludzkości są jedynie pozbawionym sensu, nic nieznaczącym epizodem w dziejach wszechświata, zakwestionowała porządek moralny. Jedna z postaci powieści Dostojewskiego wypowiada niezapomniane słowa: Jeśli Boga nie ma, to wszystko jest dozwolone¹².

W tym samym filmie *Nie bój się!*... Papież zwraca uwagę na analogię własnej wypowiedzi nie tylko – bezpośrednio – z Dostojewskim, ale również – pośrednio – z rodzimym Norwidem i jego *Promethidionem*. Kiedy bowiem cytuje słowa księcia Myszkina z *Idioty* Dostojewskiego „Piękno zbawi świat” (‘красота спасет мир’ – Nbs, czas: 46’30)¹³, konfrontuje je z sentencją „Bo piękno na to jest, by zachwycalo / Do pracy – praca, by się zmartwychwstało”¹⁴. Ta analogia również pochodzi z przemówienia w Salzburgu, ale także z przemówienia do artystów:

Co roku przybywa do tego miasta wielu ludzi z całego świata. Panująca tu harmonia architektoniczna i muzyczna pozwala niektórym zapomnieć na chwilę o ogromnych dysonansach dzisiejszego świata. Inni uzyskują dzięki tej harmonii siłę moralną, która pozwala im bardziej niż dotąd angażować się w przezwyciężanie zła. Niejeden gość Salzburga przypomni sobie przy tym słowa Dostojewskiego „Piękno ocali świat”. Piękno jest tu rozumiane jako odbicie piękności, wspaniałości Boga. W obliczu przynębiającej rzeczywistości dzisiejszego świata, którą dostatecznie możemy poznać już choćby na podstawie komunikatów środków przekazu z jednego tylko dnia, należałoby zapewne rozszerzyć to zdanie i powiedzieć: „dobro, dobroć,

¹¹ G. Przebinda, *Rosyjskie lektury Jana Pawła II. Wojtyła czyta Dostojewskiego i Sołżenicyna*, http://www.rubliu.edu.pl/pracownicy/fiszka.php?os=01_przebinda&jed=KKS&opis=przeb_rzp8&w=1 [dostęp: 24.02.2023].

¹² Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki i sztuki. Ażeby ziemia nie zamieniła się w pustynię*, p. 3 (26 VI 1988, Salzburg, Austria), DZ, t. XI, p. 3, s. 262 (całość s. 261-264). Skrót DZ oznacza: Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, Kraków 2007.

¹³ Zob. więcej na ten temat: E. Barilier, *Piękno zbawi świat*, maj 2009, tłum. M. Boutry, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6482008etienne-barilierpiekno-zbawi-swiat-tlum-malgorzata-boutry/> [dostęp: 10.02.2023]; A. Penke, ks., *Piękno Słowa Wcielonego u Fiodora Dostojewskiego*, Gdańskie Seminarium Duchowne, „Studia Gdańskie” 2007, t. XXI, s. 101-112; C.M. Martini, kard., *Jakie piękno zbawia świat?*, tłum. Z. Wolska, s. 19-35, http://dlibra.kul.pl/Content/29548/32928__Martini--Carlo-M---.0000.pdf [dostęp: 23.02.2023].

¹⁴ C. Norwid, *Promethidion. Rzecz o dwóch dialogach z epilogiem*, wstęp i komentarz A. Zaleski, Warszawa 1989, s. 70.

miłość, ocali świat”. Chrześcijanin rozumie przez to miłość Bożą, która w Jezusie Chrystusie objawiła się w swej pełnej zbawczej postaci i wzywa do naśladowania Go¹⁵.

Oraz:

„Potęga dobra schroniła się w naturze piękna” – powiada Jan Paweł II właśnie w kontekście Dostojewskiego w swym liście do artystów z 4 kwietnia 1999 r. i dodaje w duchu pisarza: „entuzjazmu potrzebują ludzie współcześni i jutrzejsi, ażeby podejmować i przezwyciężać wielkie wyzwania jawiące się już na widnokręgu. Dzięki niemu ludzkość po każdym upadku będzie mogła wciąż dźwigać się i zmartwychwstać. W tym właśnie sensie powiedziano z proroctwem, że «piękno zbawi świat»”¹⁶.

Tamara Jakżyna konfrontację słów z *Idioty* Dostojewskiego z sentencją z *Promethi-dona* Norwida czyta po rosyjsku i jej głos nakłada się na słowa przemawiającego w Watykanie Papieża, wołającego na temat praktyk eugenicznych i aborcji: „te sprawy nie mogą mnie nie obchodzić. Nie mogą mnie nie boleć. Was też powinny boleć” (Nbs, czas: 46’17-46’40). Pojęcie odpowiedzialności za budowanie cywilizacji życia, a nie śmierci idzie w parze z przywołaniem Norwidowskiej (i Platońskiej) triady dobra (miłości) – prawdy – piękna oraz słów Dostojewskiego o zbawczej roli piękna w dziejach ludzkości.

Oprócz treści pokojowych, akcentowania konieczności przestrzegania przez ludzi i narody praw Dekalogu, nacisk położony jest też na dwie wartości: współczucie i miłosierdzie jako „coś najwyższego w człowieku”. Dziś bywają i one bardzo lekceważone. I oto parę minut po owym fragmencie przemówienia Jana Pawła II o zanegowaniu Boga w ludzkim życiu oczom widza ukazuje się grzyb atomowy – znak największego niebezpieczeństwa militarnego dla ludzkości (Nbs – czas: 45’40-45’52). Obraz zharmonizowany jest z refleksją, że w ten sposób materia bierze prymat nad Duchem. W tym też czasie Tamara Jakżyna jako narratorka przypomina nauczanie papieskie, że istota człowieczeństwa zawiera się w kulturze. Wraz z Janem Pawłem II mówi, że dzisiaj pokój stał się deficytowy. Pokój na świecie zależy od przyznania (bądź nie) Duchowi pierwszeństwa nad materią. Światem rządzi nie ekonomia, a kultura. Szczególna odpowiedzialność spoczywa na ludziach kultury. Ten, kto odkrywa w sobie „iskrę Bożą”, powołanie artystyczne, jednocześnie bierze na siebie szczególną odpowiedzialność.

Narrator-Rosjanin, również – oprócz samej reżyserki – wypowiadający się w filmie, przywołuje myśl Jana Pawła II, że rozgrywa się bitwa między cywilizacją życia a cywilizacją śmierci, a każdy człowiek powinien wybrać, jako priorytet, etykę nad techniką. W obliczu toczącej się od 2022 roku wojny Rosji z Ukrainą, a także

¹⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania...*, s. 261.

¹⁶ G. Przebinda, *Rosyjskie lektury Jana Pawła II...*

w obliczu tragicznej śmierci samej reżyserki (zginęła z przyczyn rabunkowych) jakże owa myśl staje się aktualna i nabiera dodatkowych, głębszych sensów.

W filmie *Nie lękaj się...* na uwagę zasługuje też ostatnia część zatytułowana *Papież Jan Paweł II i Rosja* (Nbs, *Пана Румский Иван Павел II и Россия* – początek: 01'11'11). Narratorka informuje, że w Watykanie często pobrzmiewa muzyka Czajkowskiego¹⁷; że znajduje się ogromna liczba przekładów z dzieł rosyjskich myślicieli; organizowanych jest wiele wystaw prawosławnych relikwii i wiele konferencji o prawosławiu, wydawane są albumy z prawosławnymi ikonami. Przypomina, że Jan Paweł II modlił się często przed prawosławną ikoną kazańską, że napisał encyklikę *Apostołowie Słowian* (*Slavorum Apostoli*)¹⁸, gdzie wskazywał Cyryla i Metodego jako wielkich patronów chrześcijańskiej Europy, apostołów jedności, łączników Słowian – chrześcijan wschodniego i zachodniego obrządku (Nbs, czas: 01'17'46-01'17'59). Reżyserka zapewnia, że Jan Paweł II znał takich pisarzy, poetów i filozofów rosyjskich, jak Aleksander Puszkina, Władimir Majakowski, XIX-wieczny myśliciel i poeta Władimir Siergiejewicz Sołowjow, Siemion L. Frank, Nikołaj Aleksandrowicz Bierdiajew, Lew Szestow, Michaił Bułhakow i inni. Zapewniał, że codziennie rano modli się za Rosję (Nbs, czas: 01'19'08-01'19'14), co w drugim filmie – *Papież, który nie umiera* potwierdził kard. Stanisław Dziwisz.

Dość – z perspektywy najnowszych wydarzeń dziejowych – kontrowersyjnym wątkiem w tym filmie mógłby wydać się obraz Jana Pawła II składającego kwiaty pod tablicą w Auschwitz, upamiętniającą żołnierzy radzieckich poległych podczas II wojny światowej i zamordowanych. Inna jednak była wówczas sytuacja – Papież oddawał w ten sposób hołd ofiarom terroru, a nie dokonującym podboju. Nie mówił w tym miejscu: „radzieckich”, lecz: „rosyjskich”, podkreślając wartość każdego narodu:

Jeszcze jedna tablica. Wybrana. Wiemy, o jakim narodzie mówi ta tablica. Wiemy, jaki był udział tego narodu w owej straszliwej wojnie, wojnie o wolność ludów. (Nbs, czas: 01'12'40-01'13'40)

Jakżyna tłumaczy, że Karol Wojtyła był świadkiem tego, jak rosyjskie wojska w 1945 roku wyswobadzały Kraków, dlatego Papież doceniał rolę Rosji w walce z Niemcami. To po pierwsze. Po drugie, zaważył tu wątek osobisty. Kiedy rosyjscy

¹⁷ Należy zauważyć, że w całej tej części filmu w tle rozbrzmiewa muzyka rosyjska, przez dłuższy czas – z *Jeziora łabędziego* Piotra Czajkowskiego, następnie Nikołaja Rimskiego-Korsakowa i in. Miejscami są też wplecione fragmenty *Requiem* Mozarta.

¹⁸ Encyklika *SLAVORUM APOSTOLI Ojca Świętego Jana Pawła II skierowana do biskupów i kapłanów, do rodzin zakonnych, do wszystkich wierzących chrześcijan w tysiączną rocznicę dzieła ewangelizacji świętych Cyryla i Metodego*, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_02061985_slavorum-apostoli.html [dostęp: 22.02.2023].

żołnierze wyzwalali okolice kamieniołomu, jeden z nich pomógł Wojtyłę wydostać się z tego miejsca. Po upływie wielu lat, ów żołnierz, rozpoznawszy w wybranym Papieżu tego samego Karola, napisał do Jana Pawła II list. Papież bez zwłoki odpisał. Podziękował żołnierzowi za ten dzień, zapewnił, że codziennie modlił się za niego. „Takich momentów z historii, zdarzeń związanych z Rosją, rosyjską kulturą i Rosjanami zebrało się niemało. I on nigdy nie skrywa uczucia [...]” (Nbs, czas: 01'13'41-01'14'00; 01'14'40-01'15'20). Po trzecie – dodajmy – biorąc perspektywę eschatologiczną: troskę o zbawienie każdego człowieka niezależnie od wyznania i kolei losu, ów gest staje się bardziej zrozumiały – Papież przy owym miejscu pamięci modlił się za każdego z poległych żołnierzy, anonimowych i zapomnianych. Nie patrzył, że byli oni żołnierzami radzieckimi, komunistycznymi, ale że cierpieli i ginęli w walce z hitlerowcami. Jako personalista podkreślał wartość nie tylko „świata”, „narodu” – choć też – ale każdego człowieka z osobna. Przypomniane zostało, że Papież nie był wychowany w antyrosyjskim duchu; odwrotnie: odczuwał ogromny szacunek do Rosji, jej narodu, kultury. Dopowiedzmy: zdawał sobie sprawę z licznych zbrodni Rosji carskiej, a następnie Związku Radzieckiego popełnianych na narodzie polskim¹⁹, walczył jeszcze jako kardynał z wpływami sowieckimi w Polsce, piętnował zło komunizmu, ale nigdy nie występował przeciw ludziom. Potępiał grzech, a nie grzeszników. Tego reżyserka nie może powiedzieć, zwraca jedynie uwagę na filozofię i praktykę dialogowania:

Papież nie miał wątpliwości, że ludzie powinni znaleźć wspólny język i dlatego nie kończy się jego dialog z protestantami, Żydami, muzułmanami i prawosławnymi. Ze szczególną nadzieją Papież-Słowianin, okazując sympatię wobec Rosji i rosyjskiej kultury, czekał na reakcję z jej strony. (czas: 01'10'40-01'11'09)

Jakżyna pokazuje spotkania Jana Pawła II z przedstawicielami Rosji, zwykłymi ludźmi (np. Nbs, czas: 01'14'45-01'14'58 i nn.)²⁰, ale także z przyjeżdżającymi do Watykanu: Michaiłem Gorbaczowem (Nbs, czas: 01'15'45 i nn.); Borysem Jelnynem (Nbs, czas: 01'16'16 i nn.) czy Władimirem Putinem (Nbs, czas: 01'16'42 i nn.). Kolejny raz wielka historia przekonuje, że spotkanie z kimś bliskim Boga nie uświęca i nie chroni przed zbrodniami dokonywanymi w przyszłości. Co ciekawe, Władimir Putin bardzo pozytywnie odniósł się w mediach do spotkania z Ojcem

¹⁹ Poświęcił m.in. kamienie węgielne pod polskie cmentarze wojenne w Katyniu i Miednoje. Zasadnicze dokumenty dotyczące budowy nekropolii zostały podpisane 25 marca 1995 r. w Smoleńsku. Zob.: *Białe plamy. Czarne plamy. Sprawy trudne w relacjach polsko-rosyjskich (1918-2008)*, red. A.D. Rotfeld, A.W. Torkunow, Warszawa 2011; tu: rozdział 5 *Zbrodnia katyńska*, A. Przewoźnik, podrozdział: *Proces odkrywania prawdy u upamiętnienie ofiar*, s. 316-317.

²⁰ Rozmowy odbywały się po rosyjsku i po włosku.

Świątym: w czasie odejścia Papieża do wieczności wspominał go jako „wyjątkową postać naszych czasów”²¹. Jakżyna przytacza również dość zabawną historię ofiarowania prawosławnej Rosji ikony Matki Boskiej Kazańskiej, z którą ciężko mu się było rozstać. Ikona ta towarzyszyła rozmowom Papieża z przestraszonym misją zawiezienia jej do Rosji Putinem.

Aleksiej Bukałow: Wie pani, dla mnie być może najbardziej pamiętnym wydarzeniem jest jego rozstanie z ikoną Matki Bożej Kazańskiej. Nie będę absorbował widzów różnymi prorocत्वami związanymi z tą ikoną, np. kiedy ona powinna wrócić do Rosji i że ma wrócić do Rosji, gdy do Rosji wróci wiara. To wszystko dla niego było ważne i o wszystkich tych rzeczach bardzo dobrze wiedział. Doskonale wiedział, że ta ikona jest przechowywana w klasztorze fatimskim. Po zamachu, który nastąpił, jak wiadomo, w dzień M.B. Fatimskiej, pojechał do Fatimy, gdzie zostawił kulę, którą go postrzelono. A gdy później zapytano go: „Jak możemy podziękować Waszej Świątobliwości?” – odpowiedział: „Proszę oddać mi ikonę kazańską”. I później, gdy pojawił się jakiś powód, nie pamiętam, czy z okazji jakiejś okrągłej rocznicy, przysłano mu ikonę kazańską. Znajdowała się w jego sypialni i z trudem rozstawał się z nią, jak z ukochanym człowiekiem. Pożegnanie z tą relikwią zdarzyło się w Auli Pawła VI. [...] Pocałował ikonę i przekazał ją kardynałowi Kasperowi. I nakazał, żeby następnego dnia ikona została na dobę wystawiona w ołtarzowej części Bazyliki św. Piotra, gdzie po raz pierwszy spotkały się ikona i Pieta Michała Anioła, chociaż można powiedzieć, że one spotkały się już w 1964 roku na Wystawie Światowej, ale Pieta znajdowała się w pawilonie Watykanu, a ikona w pawilonie Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. „Jakieś dziwne zbliżenia” – jak mówi Puszkina. Z tą ikoną kazańską zdarzył się epizod podczas spotkania papieża z Putinem. To było świetne. Byłem świadom tego, jak w którymś momencie tego spotkania papież dyskretnie pstryknął palcami, a księża wnieśli ikonę i postawili między nimi. I powiem, że Władimir Władimirowicz był wyraźnie zaskoczony, pomyślał, że papież będzie teraz przekazywał mu ikonę i on wyraźnie był zaskoczony, dlatego, że po pierwsze nie zostało to uzgodnione z patriarchą, a po drugie miał być przygotowany tekst do odczytania. I Wojtyła to zrozumiał: wyciągnął do niego rękę i powiedział: „Proszę, Panie Prezydencie. Chciałem, aby ta ikona była po prostu obecna...”. (Pkn, cz. 2, czas: 25'40-28'14)

Ile tu treści tak naprawdę fatimskich: i zamach, i pragnienie, również przecież MB Fatimskiej, by Rosja się nawróciła. Można tylko wątpić w intuicję Bukałowa dotyczącą powodu konsternacji Putina. Z jednej strony, jak wielokrotnie historia już

²¹ Dokładnie: „Zmarły w sobotę papież Jan Paweł II, był «wyjątkową postacią naszych czasów, z którą związana była cała epoka» – oświadczył po śmierci papieża prezydent Rosji Władimir Putin” oraz: „Władimir Putin dwukrotnie spotkał się z Janem Pawłem II w Watykanie, w czerwcu 2000 roku i listopadzie 2003 roku. Po tej ostatniej wizycie papież przekazał Cerkwi rosyjskiej ikonę Matki Bożej Kazańskiej”; b.a., *Putin wspomina papieża jako „wyjątkową postać naszych czasów”*, PAP SA, <https://www.pb.pl/putin-wspomina-papieza-jako-wyjatkowa-postac-naszyczasow-256573> 03.04.2005, 19:18, źródło: Puls Biznesu [dostęp: 11.01.2023]. Zob. też: https://ruskline.ru/monitoring_smi/2000/06/07/rimskij_papa_priglaseniya_ne_dozhdalsya [dostęp: 11.01.2023]. O szóstej wizycie Putina w Watykanie, już u papieża Franciszka, gdzie prezydent Rosji zjawił się z godzinnym opóźnieniem, zob.: K. Bronk, *Prezydent Putin w Watykanie*, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2019-07/putin-watykan-audiencja.html> [dostęp: 12.03.2023].

pokazała, sojusz tronu i ołtarza²² jest w Rosji bardzo silny i nawet Putin uważa, by nie urazić patriarchy, gdyż jest mu to potrzebne dla „rządu dusz”, ale z drugiej strony można przypuszczać, iż po prostu obecność Maryi w świętej ikonie nie zrobiła na nim dobrego wrażenia. Tym bardziej nie chciałby jej wieźć do kraju, co jak podkreślił dyplomata, tradycja wiązała z koniecznością nawrócenia się Rosji...

Jan Paweł II spotkał się również z duchownymi prawosławnymi. I w tym filmie została też wspomniana papieska encyklika *Apostołowie Słowian* wygłoszona w związku z jubileuszem działalności świętych Cyryla i Metodego.

Ważnym momentem filmu jest ukazanie telemostu łączącego 2 marca 2002 roku Rzym (Watykan) z Moskwą. Widzowie mogą się przekonać, jak metropolita Tadeusz Kondrusiewicz, duszpasterzujący katolikom mieszkającym w Moskwie, zaprasza do tego miasta Biskupa Rzymu: „Спасибо, папа! Ждем в Москве. Ждем. Ждем. Ждем. До свидания” („Dziękujemy, Papieżu. Czekamy na Ciebie w Moskwie. Czekamy. Czekamy, czekamy. Do widzenia”). Słaby już wówczas Papież powiedział tylko po rosyjsku: „До свидания” (Nbs, czas: 01’20’14-01’21’28). Było widać wielkie wzruszenie u arcybiskupa, ale też Jana Pawła II, zdających sobie sprawę, że realne spotkanie jest – z różnych przyczyn: zdrowotnych, dyplomatycznych i innych – raczej niemożliwe...

Papież, który nie umarł jest (podobnie jak polski film fabularny *Trzy minuty. 21’37*)²³ tryptykiem. W pierwszej części reżyserka przywołuje początek filmu *Dekalog 1* Krzysztofa Kieślowskiego²⁴, w którym ciocia Irenka (Maja Komorowska) pokazuje Pawełkowi (Wojciech Kłata) w albumie zdjęcia z Janem Pawłem II i grzecznie odpowiada bratankowi na jego dziecięce pytania o świętość i niewinność Papieża. W filmie Jakżyny wypowiadają się osoby, które były bardzo bliskie Papieżowi, np.: Jerzy Kluger, żydowski przyjaciel Papieża, któremu ten, już w Watykanie, miał powiedzieć: „Skończ z tą Świętobliwością. Ja jestem Lolek, ty jesteś Jurek” (Nbs, czas: 55’54-56’14; Pknu, czas: 09’11), czy Arturo Mari, wieloletni, osobisty fotograf Papieża²⁵. Podobne treści związane z Jerzym Klugerem pojawiły się w *Nie bój się!*... – Papież nie pozwolił przyjacielowi pocałować pierścienia, kazał też tradycyjnie mówić do siebie „Lolek” (Nbs, czas: 65’06-56’14). Piękne jest też wspomnienie o kardynale Stefanie Wyszyńskim, podobnie jak Karol Wojtyła w nieprzejezdny sposób przeciwstawiającym się komunistycznemu czy

²² K. Chawryło, *Sojusz ołtarza z tronem. Rosyjski Kościół Prawosławny a władza w Rosji*, „Prace OSW” nr 54, Warszawa (grudzień) 2015.

²³ *Trzy minuty. 21’37* – reż. M. Ślesicki, dramat, obyczajowy, psychologiczny, Polska 2010.

²⁴ *Dekalog 1* – reż. K. Kieślowski, dramat, psychologiczny, Polska 1989.

²⁵ Z własnej woli nie miał on za pontyfikatu Jana Pawła II ani jednego dnia urlopu, wiernie współpracując z Papieżem. Przeszedł na emeryturę w 2007 r.

socjalistycznemu reżimowi (zob. np. Nbs, czas: 54'04-54'10; 55'45). Pewne źródła podają, że w próbę zabójstwa Jana Pawła II 13 maja 1981 roku były zaangażowane przede wszystkim władze ZSRR. Według relacji agenta KGB majora Wiktora Szejmowa, który po wizycie w Polsce podczas pierwszej pielgrzymki Jana Pawła II do ojczyzny skruszył się, nawiązał kontakt z CIA i został przerzucony na Zachód, już wtedy Rosjanie planowali zamach na Papieża:

[...] Według jego relacji podczas spotkania w 1979 roku w ambasadzie ZSRR w Warszawie był świadkiem rozmowy dwóch oficerów KGB, którzy mówili o konieczności zabicia papieża – wroga komunizmu²⁶.

Nie ulega wątpliwości, że komuniści brali pod uwagę wyeliminowanie z areny dziejowej owego „wroga”.

Autor wielu publikacji na temat służb specjalnych John Koehler był przekonany, że tropy po zamachu na papieża prowadziły do Moskwy, lecz były umiejętnie myłone przez wprowadzanie do śledztwa wątków innych państw, takich jak Turcja czy Bułgaria²⁷.

Interesujące jest także zdanie brytyjskiego historyka związanego z University College London, eksperta do spraw Polski:

Wizyta papieska z 1979 r. jak ostrze włóczy dosięgła trzewi imperium, zadając Związkowi Radzieckiemu śmiertelną ranę. Solidarność w Polsce wspierana przez Jana Pawła II pokonała komunizm, stając się przykładem dla innych państw w Europie, jak mają zwyciężać i zdobywać wolność²⁸.

Jakżyna przemilcza te podejrzenia. Trudno przypuszczać, by była ich nieświadoma. Raczej działa ostrożnie: nie chce zaszkodzić sobie i sprawie filmów, które tworzy z sympatii do Jana Pawła II i do Polski. Chociaż powstają one już po obaleniu komunizmu, reżyserka zdaje sobie sprawę, że w jej kraju jest to nadal temat zakazany.

Z obu filmów emanuje wielkie zaangażowanie emocjonalne towarzyszące relacji związanej z zamachem (np. Nbs, czas: 01'01'35). Przytaczane są znane już słowa Papieża o tym wydarzeniu, np.: „Bóg posłał anioła” lub: „Jedna ręka strzelała, a druga kule prowadziła”. Jakżyna zwraca jednak uwagę na osobliwe zdarzenie: otóż jeden z pielgrzymów witających Jana Pawła II trzymał w ręku figurkę Matki Bożej Fatimskiej (Nbs – czas: 01'01'40). Przekaz jest tak skonstruowany, iż odbiorca ma się domyśleć, że owa „obecność” Maryi nie była przypadkowa. Jakżyna

²⁶ B.a., *Na celowniku Moskwy*, „Wprost” 2020, nr 8, s. 63 (całość artykułu: s. 62-64).

²⁷ Tamże, s. 64.

²⁸ Tamże.

jednak przemilcza fakt, że szczególne miejsce w orędziu fatimskim zajmuje właśnie Rosja²⁹. Nie ma też mowy o tym, że za Akcą stała Rosja.

Reżyserka tak konstruuje filmową narrację, że cała historia o zamachu, o po-
bycie w klinice Gemelli, o rozmowach z zamachowcem są wielką lekcją wiary
i możliwego na jej fundamencie przebaczenia. Pokazuje, że Jan Paweł II umiał nie
tylko przebaczać, ale i przepraszać, np. za grzechy Kościoła katolickiego. Narrator
przytacza słowa Papieża: „Wszyscy wierzymy w tego samego Chrystusa, więcej nas
łączy, niż dzieli. Ta wiara jest spuścizną siedmiu Kościołów pierwszego tysiąclecia.
I to stanowi podstawę do ekumenicznego dialogu” (Nbs, czas: 01’10’20-01’10’33).

W pierwszej części tryptyku Jakżyna zamieszcza też takie wypowiedzi Jana
Pawła II, które mogły być aluzją do imperialistycznych zapędów Rosji czy to
carskiej, czy też sowieckiej: „Nigdy jeden naród nie może rozwijać się kosztem
drugiego” (Pknu, cz. 1, czas: 19’40-19’45). Obecnie (2024 r.) słowa te zyskują
na aktualności w kontekście inwazyjnej, zbrodniczej polityki Władimira Putina.

Już we wspomnianej części pojawiają się sylwetki znaczących osób, również
przedstawicieli różnych wyznań i religii, mieszkających w Rosji (przede wszystkim
w Moskwie), bardzo życzliwie odnoszących się do Jana Pawła II. Reżyserka wynaj-
duje takie autorytety życia religijnego, politycznego czy kulturalnego w Rosji, które
zaprzeczają stereotypowemu traktowaniu „rimskiego papy” przez jej rodaków. Są
wśród nich m.in.: abp Paolo Pezzi (stwierdzający, że największym grzechem jest
rozdzielanie dwóch Kościołów: łacińskiego i wschodniego), Metropolita w Moskwie,
protojerej Joann Swiridow, doktor teologii, Przewodniczący Muftich Rosji Muftij
Szejch Rawil Gajnutdin, główny rabin Rosji członek Prezydium Kongresu Żydow-
skich Religijnych Organizacji i Stowarzyszeń w Rosji Adolf Szajewicz, dziennikarz,
znawca spraw międzynarodowych, wspomniany już dyrektor przedstawicielstwa
ITAR-TASS w Rzymie i w Watykanie – Aleksiej Bukałow i wielu innych. Do Polaków
wypowiadających się w tym filmie należą m.in. reżyser Tadeusz Konarzewski (TVP
Kraków), aktorka z Teatru Rapsodycznego Danuta Michałowska, Jerzy Kluger,
Krzysztof Zanussi – członek Papieskiej Rady do Spraw Kultury, prof. filozofii Sta-
niław Grygiel, muzykolog Teresa Malecka, aktorzy, jak Halina Kwiatkowska czy
Piotr Adamczyk, aktor i reżyser, dziekan Wydziału Aktorskiego PWST w Krakowie
Krzysztof Globisz i in. Występują też Włosi: kard. Roberto Tucci, poeta włoski
piszący o Janie Pawle II – Giorgio Tellan, Artur Mari – fotograf Papieża; a oprócz
tego np. największy znawca biografii Ojca Świętego – George Weigel i inni.

²⁹ Zob. np.: J.-F. de Louvencourt, *Rekolekcje fatimskie z Franciszkiem i Hiacyntą*, przedmowa bp
A. Cosme do Amaral biskup senior Leirii-Fatimy, przełożyła A. Kuryś, Warszawa 2005.

Ilustracja 1. *Papież, który nie umarł* (ros. *Папа, который не умер*), tryptyk, 2012, ros. dokument, reż. Tamara Elżbieta Jakżyna, cz. 2. Krzysztof Globisz pięknie mówiący o Tryptyku rzymskim. Czas: 55'35. Źródło: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&src=s&source=video&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi_58CuoJKEAxVZExAIHWYxAlgQtwj6BAgKEAI&url=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DsdLyVZ_hle4&usg=AOvVaw1t4G2MhU92jGvx2DYTdG3&opi=89978449 [dostęp: 4.02.2024].

Gabriel Turowski, kardynał Stanisław Dziwisz i Krzysztof Zanussi mówią o marzeniach Jana Pawła II dotyczących wizyty w Rosji. Zanussi przyznaje, że papież bardzo lubił słuchać o Rosji, zwłaszcza o Syberii. Robił wszystko, by przyjechać do Rosji i spotkać się z Aleksiejem II. Reżyser dopowiada, że powodem niezrealizowania tych planów była wrogość, brak zrozumienia katolicyzmu, niepotrzebne uprzedzenia i obawy ze strony patriarchatu moskiewskiego, np. dotyczące złe pojmowanej nieomyłności Papieża czy rzekomego prozelityzmu (por. Pknu, cz. 2, czas: 16'21-19'25)³⁰. Jakżyna gości też u Gabriela Turowskiego, autora dwutomowego, ilustrowanego *Kalendarium Wielkiego Pontyfikatu 1978-2005*. Tenże opowiada jej o zdarzeniu niemalże metafizycznym (Pknu, cz. 2, czas: 19'50-21'35). Kiedy jego żona mówiła o Syberii, Jan Paweł II stwierdzał, że tam był. Zdziwionemu małżeństwu tłumaczył, że przenosił się w te krainy myślą i modlił się za tamtejszych zmarłych. Turowski nazwał to „geografią modlitwy”. Cenne jest również świadectwo arcybiskupa Stanisława Dziwisza. Na pytanie Jakżyny, dlaczego Jan Paweł II nigdy nie był w Rosji, kardynał odpowiedział:

– Prezydenci, zwłaszcza prezydent Gorbaczow usilnie zapraszał Ojca Św. do odwiedzin. I to zaproszenie zostało przyjęte. Ale Ojciec Święty nigdy nie jeździł do jakiegoś kraju tylko na

³⁰ Zob. np. J. Mazur SVD, dz. cyt., s. 47-60.

zaproszenie władz państwowych. [...] I czekał, ażeby Kościół Prawosławny, Kościół większości narodu otworzył się i przyłączył do tego zaproszenia. Chciał pojechać do Rosji jako pielgrzym, zwłaszcza do miejsc męczeństwa narodu rosyjskiego. Nie zrealizował tego, a wielka szkoda, bo on, jako Słowianin, bardzo czuł duszę rosyjską i wysoko cenił kulturę rosyjską. Ojciec Święty czytał *Pismo Święte* po rosyjsku. Przeczytał raz całe *Pismo*; codziennie czytał jeden rozdział po rosyjsku *Pisma Świętego*. Podobał mu się język rosyjski. Znał dobrze pisarzy rosyjskich; także teologię. [...] Znał również bardzo dobrze historię i męczeństwo Kościoła Wschodniego, zwłaszcza prześladowanie po wybuchu Rewolucji Październikowej. I modlił się, codziennie modlił się za naród rosyjski i za Kościół Prawosławny. [...] (Pknu, cz. 3, czas: 36'30-39'12)³¹

Arcybiskup podjął również wątek ekumeniczny, rozumiany wedle słów samego Chrystusa: *ut unum sint*: „jeżeli te Kościoły będą dążyć do zbliżenia się do Chrystusa, to się zjednoczą w Chrystusie”. Według Dziwisza potrzeba do tego pogłębienia życia religijnego i dialogu teologicznego (Pknu, cz. 3, czas: 39'35-41'07). Głos zabrał również Piotr Adamczyk. Wówczas jeszcze cieszył się, iż film *Karol. Człowiek, który został papieżem* (2005) objechał cały świat, również Rosję, że dzięki filmowi Jan Paweł II mógł pojechać do tego kraju, oczywiście w sensie metaforycznym (Nls, czas: 25'01-25'50; Pknu, cz. 3, czas: 25'25). Po latach, wskutek kampanii zniesławiającej Jana Pawła II, wyrażał ubolewanie, iż dał się wciągnąć w tworzenie papieskiego „mitu”³². Papież się nie zmienił, zmienił się aktor grający jego postać...

Wzruszającym epizodem w tryptyku jest obraz spotkania Ojca Świętego z Natalią Carkową. Prawosławna malarka mieszkająca wówczas w Rzymie bardzo wzniosłe wyrażała się o Papieżu. Powołując się na słowa Jana Pawła II, że katolicyzm i prawosławie są jak dwa płuca, sama uważała siebie za pomost łączący te dwa wyznania. Jest autorką wielu portretów Jana Pawła II imponujących pięknem, starannością wykonania i wielkością (zob. Pknu, cz. 2, czas: 21'42-25'37). Motyw malarstwa i motyw portretów „rimskiego papy” pojawił się też w pierwszym filmie, z tym że były to pocieszne podobizny czynione przez dzieci z polskiej szkoły

³¹ Zob. też: G. Przebinda, *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*, Znak, Kraków 2001.

³² Podcast, w którym Adamczyk wyraża się w ten sposób, zniknął już z przestrzeni wirtualnej. Zostały mniej jednoznaczne wypowiedzi, związane nie tyle z dyfamacją Papieża, ile z zaakcentowaniem nowych wyzwań, jakie stoją przed aktorem. Zob. np.: *Kompletnie nie jestem już Papieżem – Piotr Adamczyk*, #OnetRANO, <https://www.youtube.com/watch?v=1hKcm5fU-pE> [dostęp: 5.07.2024]. Samo pojęcie „mitu” w odniesieniu do pontyfikatu Jana Pawła II pochodzi m.in. od braci Sekielskich przeprowadzających filmową kampanię przeciw temuż Papieżowi. Zob. np.: *Jan Paweł II. Rozpad mitu*, Sekielski Brothers Studio, 28 listopada 2022, <https://youtu.be/Vsmgp06klEs> [dostęp: 5.07.2024]. Z kolei o „mitologii, w jakiej żyliśmy” mówi w reportażu TVN filozof i wychowanka Jana Pawła II Anna Karoń-Ostrowska. Zob.: *Czarno na białym. Bielmo. Franciszkańska 3*, reporter: M. Gutowski, 4.03.2023, <https://tvn24.pl/go/programy,7/czarno-na-bialym-bielmo-odcinki,880782/odcinek-12,S00E12,1010607> [dostęp: 5.07.2024], czas: 00'28'49-00'29'03 (i później oraz na początku filmu).

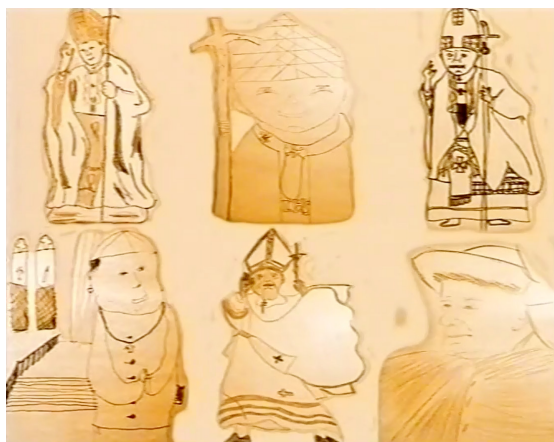
w Moskwie (zob. Nls, czas: 57'36 i nn.). Dowodzą one nie tylko ich sympatii wobec Jana Pawła II, ale również wskazują na percepcję jego osoby jako człowieka ciepłego, z poczuciem humoru (Nls, czas: 59'11). Prezentacji obrazków towarzyszy muzyka Mikołaja Rimskiego-Korsakowa do słów utworu Aleksandra Puszkina pod tytułem *Lot trzmiela* z opery *Bajka o carze Sułtanie* (Nls, czas: 57'36 i nn.). Reżyserka owe obrazki wkomponowuje w filmiki przedstawiające zabawne sceny z podróży misyjnych Papieża.

Ilustracja 2. *Nie bój się! Modlę się za ciebie!*, 2005, ros. dokument, reż. Tamara Elżbieta Jakżyna. Pocieszne podobizny Jana Pawła II ('rimskiego papy') uczynione kredkami, akwarelkami przez dzieci z polskiej szkoły w Moskwie nakładające się na zdjęcie. Czas: 58'47. Źródło własne, już dziś on-line nieosiągalne.

Ilustracja 3. *Nie bój się!...* (jw.). Papież z podarowaną mu koalą. Czas: 59'05. Źródło własne (jw.).

Ilustracja 4. *Nie bój się!...* (jw.). Rysunki moskiewskich dzieci przedstawiających „rimskiego papę”. Czas: 59’11. Źródło własne (jw.).

* * *

Filmy Jakżyny są ewenementem: dziennikarka odważyła się pokazać swoim rodakom fenomen „rimskiego papę”. Narracja w *Nie lękaj się!...* – w przeważającej mierze – jest prowadzona z jego punktu widzenia, na podstawie jego pism lub z perspektywy dociekliwej reżyserki. Kilka wątków zostało rozwiniętych w następnym filmie – w *Papież, który nie umiera*. Różnica jest m.in. taka, że w tym drugim reżyserka przede wszystkim udziela głosu swoim rozmówcom: najczęściej świadkom życia i działalności Jana Pawła II, jego bliskim znajomym bądź też autorytetom darzącym szacunkiem biskupa Rzymu. Jakżyna wyraźnie zaznaczyła, że wartościami wyznawanymi przez Jana Pawła II były wartości sakralne – sam Bóg ukryty w Najświętszym Sakramencie, w Słowie Bożym, mieszkający też w każdym człowieku. Na tym m.in. polegał personalizm Wojtyły: współczucie, odpowiedzialność, miłosierdzie na wzór Miłosierdzia Bożego, przestrzeganie przykazań Bożych i nauki zawartej w Ewangelii, niesienie i zaprowadzanie pokoju, dialogowość, wewnętrzny rozwój itd. Akcenty antywojenne, pokojowe, antyimperialistyczne, nawoływanie do uznania istnienia Boga i liczenia się z Jego Słowem, do przyznania prymatu Ducha nad materią, kultury nad ekonomią – wszystkie te wartości nabierają nowych znaczeń w obliczu rozgrywającego się aktualnie, niemalże na naszych oczach, dramatu Historii.

Sacrum i antysacrum **w *Inwazji barbarzyńców* (2003) Denysa Arcanda.** **Epizodyczne sądy o Janie Pawle II**

Jak mówił autor dzieła *Dawny ustrój i rewolucja* Alexis de Tocqueville¹, żadna rewolucja, wbrew swej nazwie, nie wybucha nagle, lecz przygotowywana przez długie nieraz lata „czeka” na odpowiedni moment historyczny. Żadna też nie mija bez echa, lecz spustoszenie, jakie niesie, trwa potem bardzo długo. Każda bowiem rewolucja (pomijając metaforyczne znaczenia pojęcia, np. w odniesieniu do niektórych „przewrotów kopernikańskich” w nauce) nie jest moralnie dobra. Jest złem jawiącym się jako dobro i jako wołanie o dobro, o lepszy świat. W ten sposób objawia się jej najbardziej paradoksalna, faustowska natura. Minęło już ponad pół wieku od wydarzeń, które na różnych kontynentach, zwłaszcza w Europie i w Ameryce Północnej, miały przynieść początek zmian w dziedzinie mentalności, światopoglądu, nauki, obyczaju (szczególnie w dziedzinie ludzkiej płciowości), tradycji rodzinnych i polityki. Najczęściej stosuje się wobec nich nazwę „rewolucja kulturalna”, „obyczajowa”, „seksualna”, często też: „Nowa Fala”. W każdym kraju, czy to we Francji, czy też we Włoszech, USA, Polsce, Czechosłowacji miała inny charakter, ale pewne aspekty były jej wspólne: zauroczenie prądami lewicowymi, bezmyślne hołdowanie ideom komunistycznym (leninizm, marksizm, trockizm, maoizm itd.), burzenie wszelkich autorytetów (poststrukturalistyczne i postmodernistyczne uderzenie w logocentryzm), programowy ateizm, wyzwolenie seksualne, antykapitalizm i antyimperializm (głośne były zwłaszcza protesty przeciw wojnie w Wietnamie), awersja wobec „burżuazji” z jej modą,

¹ Zob.: A. de Tocqueville, *Dawny ustrój i rewolucja* (tytuł oryginalny: *L'Ancien régime et la Révolution*), tłum. H. Szumańska-Grossowa, Zak, Warszawa 1994.

troską o stabilizację materialną (dzieci-kwiaty zdawały się o nią nie zabiegać), kultem pracy i sumienności².

Papież Benedykt XVI w wywiadzie-rzece, jaki przeprowadził z nim niemiecki dziennikarz Peter Seewald, kilkakrotnie nawiązywał do roku 1968 jako okresu, który przyniósł ówczesnemu i następnym pokoleniom wiele krzywd. Szczególnie bolesny dla papieża był rozłam, jaki młodzi zbuntowani wobec wszelkich autorytetów uczynili z Kościołem i wiarą: „W roku 1968 wiara chrześcijańska popadła w konflikt z nowym projektem społecznym i ciągle musiała się konfrontować z silnie oddziałującymi prądami myślowymi”³. Nawiązał też do postaci Jana Pawła II jako ówczesnego znaku sprzeciwu:

Karol Wojtyła był, można powiedzieć, podarowany przez Boga Kościołowi w bardzo określonej, krytycznej sytuacji, w której z jednej strony marksistowskie pokolenie, pokolenie ‘68, zakwestionowało cały Zachód, a z drugiej – rozpadł się realny socjalizm. Wśród tych kontrowersji utorować możliwość przebicia się do wiary i wskazać ją jako środek i drogę – był to historyczny moment szczególnego rodzaju⁴.

Benedykt XVI konstatował, że wydarzenia i idee tego czasu były błędem. Karzące się mrzonkami rewolucji kulturalnej pokolenie nie tylko błędziło po filozoficznych, obyczajowych i politycznych manowcach, ale było również bardzo niepragmatyczne. O tym wiemy z filmów powstałych w 2003 roku: *Marzyciele* Bernarda Bertolucciego oraz *Inwazji barbarzyńców* Denysa Arcanda⁵. W obrazie Bertolucciego młodzi buntownicy oprócz ogromnego umiłowania i znajomości kina lat 30. i lat 60. niczego nie reprezentują: żyją nader „swawolnie” na koszt rodziców; gdy kończą się zapasy żywności i gotówki, szperają po śmietnikach. W dziele Arcanda apologia nieróbstwa i apragmatyzm generacji *yippies*⁶ nie ma tak komicznego wydźwięku. Pokolenie owo dochodzi tam do sześćdziesiątki, co niektórzy żyją nienajgorzej, zajmując – co dla nich znamienne – uniwersyteckie

² Zob. więcej: D. Kulczycka, *W cieniu rewolucji kulturalnej 1968 r. O Inwazji barbarzyńców* (2003) Denysa Arcanda raz jeszcze, wysłany do czasopisma wydawanego przez UW-M w Olsztynie: „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 2019, t. 13, nr 3, s. 99–125.

³ Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*. [Sensacyjny wywiad z Papieżem], przekład P. Napiwodzki, Znak, Kraków 2011, s. 23.

⁴ Tamże, s. 77.

⁵ *Marzyciele* (ang. *The Dreamers*) – reż. B. Bertolucci, dramat, Francja–Wielka Brytania–Włochy 2003. *Inwazja barbarzyńców* (franc. *Les invasions Barbares*) – reż. D. Arcand, komediodramat, Francja–Kanada 2003.

⁶ *Yippies* to hipisi, „dzieci kwiaty”, pokolenie ‘68, natomiast *yuppies* to następne pokolenie młodych profesjonalistów, biznesmenów, w przeciwieństwie do swoich „uduchowionych”, odczytanych i manifestacyjnie beztroskich poprzedników jest to generacja ignorująca filozofię i literaturę piękną, a nastawiona na robienie „dużych pieniędzy” (ang. *Young Urban Professional* lub *Young Upwardly Mobile Professionals* – dosłownie: „młodzi, pnący się w górę profesjonalści”).

katedry. Jednak owym idealistom i marzycielom przeciwstawione jest zaradne, robiące interesy, kompletnie nieobeznane z literaturą czy filozofią młode pokolenie – generacja *yuppies*⁷. Nas jednak nie będzie interesować ani konsumpcjonizm młodych, ani konotujący niezaradność życiową idealizm i marzycielstwo „dawnych hipisów”, ale kwestia o wiele bardziej poważna – ich nihilizm, poczucie zmarnowanego życia, wizja duchowej pustki. Zakwestionowana chrześcijańska duchowość, agon *sacrum* i *profanum*, stosunek do Jana Pawła II, problematyka eklezjalna i religijna obecna w tym, wydawałoby się, areligijnym filmie będą więc obiektem szczególnej uwagi.

Nakreślmy pokrótce sytuację. Rzecz dzieje się w Kanadzie. Do umierającego na nowotwór ekswykładowcy historii – Rémy’ego (gra go Rémy Girard) przyjeżdża ściągnięty z Londynu przez matkę (Louise; gra ją Dorothée Berryman) syn Sébastien (Stéphane Rousseau) z narzeczoną – Gaëlle (Marina Hands). Syn przekupuje personel medyczny i zapewnia ojcu lepsze warunki pobytu w szpitalu, załatwia mu też heroinę, ściąga z różnych zakątków Ameryki dawne kochanki, zaprasza przyjaciół homoseksualistów z Włoch, opłaca dawnych studentów, by odwiedzili ojca w szpitalu, chce też załatwić lepszy szpital – w USA. Dominique (Dominique Michel) i Diane (Louise Portal) były koleżankami Louise, która przez lata żyła w nieświadomości, że są jednocześnie kochankami jej męża. Po ujawnieniu tej tajemnicy (opowiada o tym *prequel: Upadek cesarstwa amerykańskiego*⁸) nastąpił rozwód.

Główną rolę w filmie grają dialogi, w których Rémy, Pierre (Pierre Curzi), Dominique, Diane, Claude (Yves Jacques) i Alessandro (Toni Cecchinato) dają świadectwo temu, że niektóre idee, jakimi przez lata żyli, przebrzmiały, a świat poszedł dalej. Niektóre – gdyż światopogląd, który nabyli zauroczeni przede wszystkim rewolucyjną Francją ówczesni studenci, odcisnął na nich niezatarte piętno.

Tak jak w młodości Rémy popełnił błędy nieodżałowane „doktrynalne” i „ideologiczne”, tak pod koniec życia popełnia inne, wydając fałszywe sądy. Mimo że jest

⁷ O owej przepaści pokoleniowej, jak również o lekturach pokolenia ‘68, o prądach myślowych, którym ono sprzyjało, o utopiach, jakie podtrzymywało, piszę we wspomnianym już artykule (przypis 2). Mowa tam jest również o polisemii tytułu *Inwazja barbarzyńców*. Natomiast własne konstatacje nt. świata wartości i antywartości w *Marzycielach* przedstawiam w artykule zawartym w książce będącej pokłosiem Międzynarodowej Konferencji Naukowej z cyklu „Człowiek – wiara – kultura”, Częstochowa 18-20 września 2017 r. (D. Kulczycka, *Rewolucja kulturalna 1968 roku w Paryżu. Reperkusje w filmie „Marzyciele”* (2003) Bernarda Bertolucciego, [w:] *O wolność i sprawiedliwość. Chrześcijańska Europa między wiarą a rewolucją*, red. U. Cierniak, N. Morawiec i A. Bańczyk, Częstochowa 2018, s. 593-606). W obu tekstach Czytelnik znajdzie aluzje do jeszcze innych filmów nawiązujących do wydarzeń z 1968 r.

⁸ *Upadek cesarstwa amerykańskiego* (franc. *Le Déclin de l'empire américain*; amer. *The Decline of the American Empire*), reż. D. Arcand, komediodramat, Kanada 1986.

byłym naukowcem, w wielu kwestiach, szczególnie go nękających: eklezjalnych i z dziedziny duchowości chrześcijańskiej, wykazuje ignorancję. Do takich punktów węzłowych, które po kolei omówię, należą:

- a) sądy o papieżach – Piusie XII i Janie Pawle II,
- b) skojarzenia z Marią Goretti,
- c) rzekome tajemnice Kościoła – Trzecia Tajemnica Fatimska,
- d) problem „opustoszałych” kościołów,
- e) kwestia zbawienia,
- f) życie sakramentalne,
- g) nowa formuła duchowości.

Zanim omówimy te kwestie, zaprezentujemy w paru zdaniach – za krytykami filmowymi – sylwetkę duchową samego reżysera. Tomasz Jopkiewicz podaje, że –

Reżyser (ur. 1941) wychowywał się w tradycyjnie katolickiej rodzinie, jego matka miała zostać karmelitanką, on sam uczył się w szkole prowadzonej przez jezuitów, potem studiował historię i obracał się w kręgu intelektualnym ludzi wyrosłych w burzliwych latach 60., ostro podważających zastaną tradycję. Ale ta kontestacja szybko się ustateczniła, była zresztą odmienna niż w sąsiednim USA⁹.

Z jednej więc strony wychowanie katolickie, z drugiej zaś – sympatyzowanie z burzycielami starych norm i tradycji. Jednoznaczniej to widzi Elżbieta Ciapara, która kładzie nacisk na antykatolickość – mimo takiego, a nie innego wychowania Arcanda:

Arcand jest rówieśnikiem swoich bohaterów. W filmowych dialogach odbija się jego stosunek do dzisiejszego świata i zachodzących w nim przemian – i tych obyczajowych, i tych kulturowych. Odbija się jego niechęć do wszechobecnych i krzykliwych mediów, jego sprzeciw wobec zbyt szybkiego tempa życia, jego antykatolicyzm i antyamerykanizm¹⁰.

a) Sądy o papieżach – Piusie XII i Janie Pawle II

Walka z Bogiem przybiera zawsze formę walki z Kościołem, z hierarchią kościelną, z Namiestnikiem Chrystusowym na ziemi. Główny bohater filmu Arcanda czyni aluzje do dwóch papieży: Piusa XII i Jana Pawła II. O papieżu z czasów wojny mówi z nieukrywaną furią. Natomiast wobec Jana Pawła II nie okazuje agresji, ale pogardę. Zaczniemy od tego przypadku, który wspomniana recenzentka bierze w ironiczny nawias: „Oberwało się właściwie wszystkim, nawet nam, Polakom. Jesteśmy podobno smętni, cokolwiek miałyby to znaczyć...”¹¹. Chodzi o scenę

⁹ T. Jopkiewicz, *Życie rozkwita po zmierzchu*, „Kino” 2003, nr 11, s. 36-37.

¹⁰ E. Ciapara, *Inwazja barbarzyńców*, [recenzja], „Film” 2003, 11, s. 90.

¹¹ Tamże.

szpitalną, w której rozbawiony Rémy triumfuje, że będzie się smażył w piekle ze swymi kochankami. Bezhabitowej siostrze Constance (gra ją Johanne-Marie Tremblay) zaś prorokuje: „Pani będzie w niebie grała na harfie, siedząc między Janem Pawłem II – posępnym Polakiem a Matką Teresą – lepką Albanką. [...] To etiologiczna prawda. Bo Albańczycy zawsze są lepcy, a Polacy posępni” (czas: 00’26’50-00’27’09)¹². Wtedy owe dawne kochanki: Dominique (Dominique Michel) i Diane (Louise Portal) niejako recytują (recytację zdradza skandowanie i podniesienie rąk w geście robienia cudzysłowu w powietrzu): „Bo nieszczęścia Polski są dowodem na istnienie Boga” (czas: 00’27’10-00’27’14). W ten sposób obrażeni zostają nie tylko Papież i Matka Teresa, ale również Polacy i Albańczycy. Wydrwiona zostaje także martyrologia narodu polskiego¹³.

Ilustracja 1. *Inwazja barbarzyńców* (franc. *Les invasions Barbares*), 2003, franc.-kanad. fab., reż. Denys Arcand. Drwiny z Jana Pawła II i z Polaków. Od lewej: Rémy (gra go Rémy Girard), Dominique (Dominique Michel), Diane (Louise Portal) i siostra Constance (Johanne-Marie Tremblay). Czas: 00’27’14. Źródło: <https://www.cda.pl/video/51727523e> [dostęp: 12.04.2014].

¹² Reżyser „Zagadnięty na canneńskiej ulicy przez polskich dystrybutorów, którzy gratulowali mu filmu, przeproszał za ironiczne uwagi o Polakach, jakie robią jego bohaterowie. – Fascynował mnie Grotowski! – tłumaczył się. – I znam w Montrealu uroczą polską fryzjerkę. W swojej komedii nie oszczędza nikogo i niczego, zwłaszcza USA” (Denys Arcand, *Inwazje barbarzyńców Kanadyjczyka Denysa Arcanda podbiły canneńską publiczność. W tegorocznym konkursie dałbym mu Złotą Palmę*, Artykuł otwarty w ramach bezpłatnego limitu prenumeraty cyfrowej, „Gazeta Wyborcza” z 25 maja 2003 r., <http://wyborcza.pl/1,75410,1496953.html> [dostęp: 20.07.2017]). Cóż jednak po przeprosinach, skoro w *L'Âge des ténèbres* znów niepochlebnie mówi się o Polsce (i Rumunii) jako krajach, gdzie CIA może wysyłać podejrzanych Arabów, potencjalnych muzułmańskich terrorystów, na tortury (czas: 00’54’01).

¹³ W *Inwazji barbarzyńców* pojawia się więcej chrześcijańskich akcentów. Na przykład: trochę z drwiną, a może trochę serio, przywieziony do kliniki w Stanach Zjednoczonych Rémy odpowiada na przywitanie amerykańskiej asystentce: „Chwalmy Pana!” / *Dieu soit loué* (00’08’56). Zaraz potem – poddawany nowoczesnym badaniom tomograficznym – mówi, przywołując najważniejsze święta religijne: „Boże Narodzenie w skanerze. Wielkanoc na cmentarzu” (czas: 00’09’10).

O wiele groźniejszą pozę przybiera bohater, gdy mówi o Piusie XII¹⁴. Właśnie w latach 60., latach studenckiej kontestacji, rozpoczęła się pośmiertna nagonka na papieża¹⁵. Umierający Rémy pozostaje wierny swej młodzieńczej nienawiści: zamiast myśleć o pojednaniu z Bogiem, ludźmi i samym sobą oraz – jak to siostra Constance, a następnie Nathalie (Marie-Josée Croze) proponują – ze śmiercią, kilka dekad po owych nasilonych oszczerstwach wybucha gniewem na myśl o owym papieżu. Świadkiem i ofiarą owej frustracji jest właśnie ta opiekunka:

Rémy: Pius XII rozpierał się w Watykanie, gdy Primo Levi wylądował w Auschwitz. To nie smutne. To podłe! Ohydne!!!

[długa cisza]

Siostra Constance: To prawda. Historia jest pełna okropnych zbrodni. Ale ktoś musi przetrwać, by to przebaczyć. Wierzę w to...

Rémy: Zazdroszczę pani. (czas: 00'56'13-00'56'48)

Główny bohater „szaleje” przed pobożną pielęgniarką, ciskając kalumnie pod adresem Watykanu; jej zaś zazdrości wewnętrznego spokoju. Przyznajmy: strwożona atakiem nienawiści Rémy’ego siostra Constance odpowiada... dziwnie. Zbrodnie były przecież popełniane przez nazistów, nie przez papieża. Przez Niemców oskarżany był on o nastawienie prożydowskie, przez innych – prohitlerowskie¹⁶, w rzeczywistości – przerażony paktem Ribbentrop-Mołotow Pius XII nie popierał ani nazistów, ani komunistów. A Żydom pomagał w znaczącym stopniu, za co później tylko niektórzy byli mu wdzięczni, m.in.: Golda Meir, późniejsza izraelska premier czy nawrócony na katolicyzm naczelny rabin Rzymu – Carlo Zolle. Papież ten otworzył przed Żydami, jako przestrzeń eksterytorialną, zakony i klasztory. Pomagał też im wyjeżdżać w 1939 roku z Niemiec i Austrii. Benedykt XVI we wspomnianym już wywiadzie-rzece mówił:

Dopiero niedawno wyszło na jaw, że Pacelli już w 1938 roku jako sekretarz stanu napisał do biskupów całego świata, aby wspaniałomyślnie wspierali Żydów emigrujących z Niemiec i pomagali im w uzyskaniu wiz. Uczynił wszystko, co z jego strony było możliwe, aby ratować ludzi. Oczywiście można ciągle na nowo pytać: Dlaczego nie protestował wyraźniej? Sądzę, że wiedział, jakie skutki przyniosłby otwarty protest. Wiadomo, że bardzo cierpiał z tego powodu. Miał świadomość, że właściwie powinien mówić, ale sytuacja mu na to nie pozwalała.

¹⁴ Eugenio Pacelli urząd sprawował w okresie 2 marca 1939 – 9 października 1958 r.

¹⁵ Świadczy o tym m.in. polski film krótkometrażowy *Rok* 1966.

¹⁶ „Propaganda niemiecka i tak określała Piusa XII jako «papieża Roossevelta», «prożydowskiego papieża» oraz «niebezpiecznego wroga Niemiec». Wtórowała jej propaganda sowiecka, tworząc stereotyp «papieża Hitlera», wykorzystując m.in. obecność niemieckich duchownych w najbliższym otoczeniu papieża”. B. Gancarz, P. Nowakowski, G. Ryś, ks., J. Smółucha, J. Szarkowa, *Poczet najznamienitszych papieży*, Kluszczyński, Kraków 2014, s. 178.

[...] trzeba, jak myślę, rzeczywiście uznać, że był on wielkim Sprawiedliwym, który uratował więcej Żydów niż ktokolwiek inny¹⁷.

Również Grzegorz Kucharczyk przytacza przykłady wdzięczności Żydów (i anglikanina – nie-żyda) wobec Eugeniusza Pacellego. Podaje argumenty ostrego sprzeciwu jego jako kardynała, a potem papieża wobec „lucyferycznej pychy” przywódców hitleryzmu i bolszewizmu. W encyklice *Summi pontificatus* opublikowanej 20 października 1939 roku

[...] Pius XII potępił [...] narodowosocjalistyczną interpretację Starego Testamentu jako „żydowskiego wymysłu”, potwierdzając wiarę Kościoła w Boską inspirację ksiąg Starego Przymierza, zapowiadających przyjsie Odkupiciela. I jeszcze jedno. Pius XII, niejako antycypując późniejsze teorie o „chrześcijańskich korzeniach nazizmu”, wskazał, że atmosferę sprzyjającą powstaniu i rozwojowi tej ideologii tworzyła wcale nie silna wiara, lecz religijna obojętność, postawa: „jestem katolikiem (chrześcijaninem), ale...”¹⁸.

Ci, którzy oskarżają Piusa XII o obojętność wobec holokaustu, opierają się na fałszywych przesłankach. Mylą się, zakładając, że naziści albo bolszewicy słuchaliby upomnień głowy Kościoła i zarzuciliby projekt „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”. Jak dalej pisze historyk: „Jednak lata 40. XX wieku to nie czasy średniowiecza, gdy głos papieża zmuszał cesarzy do pokuty, a całe królestwa do porzucenia sporów i udania się na wspólną krucjatę”¹⁹. To akurat – wyprawy krzyżowe do Jeruzalem – Arcand wyśmiał w następnym filmie – w *Wiekach ciemności* (*L'Âge des ténèbres*).

Poza tym protest powinien pomóc przede wszystkim ofiarom. Tymczasem wiadano już wtedy, jak narodowo-socjalistyczna III Rzesza reaguje na takie wystąpienia. 26 lipca 1942 roku odczytano z ambon list biskupów holenderskich, piętnujący prześladowania Żydów. Reakcją władz hitlerowskich było wzmożenie akcji deportacyjnej do obozów koncentracyjnych (w jednym z tych transportów do Auschwitz wywieziono św. Teresę Benedyktę od Krzyża).

Odnosząc się do kwestii ewentualnych głośniejszych protestów Kościoła i papieża wobec nazistowskich zbrodni, Robert Kempner, amerykański delegat do Rady Trybunału Zbrodni Wojennych w Norymberdze, stwierdził: „Wszelka próba propagandy Kościoła Katolickiego przeciw hitlerowskiej Rzeszy byłaby nie tylko próbą samobójstwa, jak to oświadczył obecnie Rosenberg, ale przyspieszyłaby egzekucję jeszcze większej liczby Żydów i księży”.

W tej sytuacji Pius XII wybrał drogę ewangeliczną: „po owocach poznacie ich”. Mniej mówił, ale za to więcej czynił. Watykańskie archiwa są pełne świadectw pomocy, którą nuncjatury apostolskie oraz inne papieskie przedstawicielstwa dyplomatyczne w takich krajach, jak Chorwacja, Węgry, Słowacja, Rumunia czy Turcja, udzielały Żydom eksterminowanym przez narodowych socjalistów – począwszy od interwencji u miejscowych władz, a skończywszy

¹⁷ Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, dz. cyt., s. 119-120.

¹⁸ G. Kucharczyk, *Czerwone karty Kościoła*, Klub Książki Katolickiej, Poznań 2002, s. 178.

¹⁹ Tamże, s. 179.

na dopomaganiu w emigracji [...]. Żydowski historyk, Emil Pinchas Lapide, stwierdza jednoznacznie: „Pius XII, Stolica Apostolska, nuncjusze i cały Kościół ocalili od pewnej śmierci w czasie wojny od 700 do 850 tysięcy Żydów”²⁰.

Zniekształcony obraz Piusa XII powstał zwłaszcza pod wpływem napisanego w 1963 roku dramatu Rolfa Hochhutha *Namiestnik. Tragedia chrześcijan*²¹. Sztuka ta sprowokowała badaczy do tym bardziej usilnych kwerend w archiwach watykańskich. Potwierdzili oni ogrom starań Piusa XII na rzecz pokoju i ratowania Żydów. Półprawdy niedoinformowanych dziennikarzy mają jednak większą moc oddziaływania na opinię publiczną niż ekspertyzy naukowe. Jak widać, mogą one czynić wiele zła i zamętu. Kolejne ataki wzmogły się w czasach procesu – udaremnionej ze względu na sprzeciw środowisk żydowskich – kanonizacji papieża, a więc w czasach kręcenia *Inwazji barbarzyńców*²².

Jak można się spodziewać, bohaterowi filmu nie chodziło tylko o kwestię żydowską, fałszowaną zresztą przez komunistów. Powodem frustracji było też, że ów papież, jak zresztą każdy jeden, przeciwstawiał się, również po wojnie, komunizmowi²³. Rémy uległ zatem „czarnej propagandzie”, która działała w czasie II wojny światowej i wcale nie znikła po jej ukończeniu. Kulminacja zniesławień Piusa XII przypada wszakże na interesujące nas lata 60. – okres formowania się jego osobowości i jego światopoglądu.

Nie tylko pod wpływem złych dzieł pozostawał niewierzący i antykościelny Rémy, ale również nieświadoma prawdy siostra Constance. Prawdopodobnie sam reżyser jest też do takich zafałszowań przekonany. Przypatrzmy się zresztą owemu zarzutowi: „Pius XII rozpierał się w Watykanie, gdy Primo Levi wylądował w Auschwitz”. Bezczytność nie była udziałem papieża. A nawet jeśli, czy jego winą jest, że sprawuje swój urząd w Stolicy Apostolskiej? Czy jego winą było, że ulubiony pisarz Rémy’ego Primo Levi i tysiące innych Żydów trafiło do obozów koncentracyjnych? Levi – o czym jeszcze wspomnę – ocalał. O tym rozsierdzony pacjent już

²⁰ Tamże, s. 179-180. W przypisie znajduje się adnotacja: „Por. «Niedziela» z 29 III 1998”.

²¹ Zob.: B. Gancarz, P. Nowakowski, G. Ryś, ks., J. Smółucha, J. Szarkowa, dz. cyt., s. 179 (mowa tam o „karykaturalnej sztuce teatralnej”). Wspomina o tym również Peter Seewald. Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, dz. cyt., s. 119.

²² Píše o tym Grzegorz Kucharczyk: „Innym zarzutem stawianym przez badaczy «czarnych kart Kościoła» jest rzekoma obojętność papieża Piusa XII wobec tragedii holocaustu. Nieprzypadkowo do tego oskarżenia powraca się w czasie, gdy ku końcowi zmierza proces beatyfikacyjny papieża. Niektórzy nowsi pamfletciści piszą nawet o Piusie XII jako «papieżu Hitlera» (w przypisie: por. ostatnio wydaną książkę Johna Cornwella, *Hitler's Pope* [wydana również w Polsce, pt. *Papież Hitlera*]), szargając pamięć papieża, który tak wiele uczynił dla ratowania Żydów w czasie wojny”. Tenże, dz. cyt., s. 177.

²³ Papież ten np. „Nie uznał legalności władz komunistycznych w Polsce”. B. Gancarz, P. Nowakowski, G. Ryś, ks., J. Smółucha, J. Szarkowa, dz. cyt., s. 176.

nie mówi, nie zarzuca mu również sposobu na przetrwanie. Levi do końca życia nie mógł się pogodzić z myślą, że wielu innych jego braci mojżeszowego wyznania zginęło w obozach, w których on sam został zatrudniony jako zdolny chemik. Równie tragiczną postacią – w rozumieniu tragizmu u Maxa Schelera²⁴ – był też oczerniany niesłusznie papież. Za życia i po śmierci.

b) Skojarzenia z Marią Goretti

W roku premiery *Inwazji barbarzyńców* nakręcono również – z myślą o stułetniej rocznicy śmierci Świętej²⁵ – film *Maria Goretti* (reż. Giulio Base, dramat, Włochy 2003²⁶). Rémy i jego przyjaciele jednak wspominają film swojej młodości z legendarną Inés Orsini jako ową Świętą²⁷ – *Niebo nad bagnami* (*Cielo sulla palude*, reż. Augusto Genina, Włochy 1949)²⁸. Dwa filmy o włoskiej dwunastolatce, zamordowanej przez chłopca ze wsi, różnią się od siebie²⁹; wspólna jest im jednak idea, by ukazać świętość i prostotę serca bohaterki – jej umiłowanie Boga, czystość, dojrzałość religijną, a także pomoc rodzicom w pracach na roli, troskę o nich, wspólną modlitwę. Kadry pokazują więc bohaterkę, jak przynosi wodę pracującemu ojcu lub razem z nim – na *Anioł Pański* – modli się na polu, rozmawia o życiu wiecznym. W obu filmach widz otrzymuje obraz przełomowego w życiu dziewczyny momentu I Komunii Świętej (w *Cielo sulla palude* czas: 01'23'00-01'24'00; w *Inwazji barbarzyńców* czas: 00'43'39-00'43'41). Te wszystkie wątki są w *Inwazji barbarzyńców* albo zignorowane, albo – jak przyjęcie przez dziewczynkę Najświętszego Sakramentu – ośmieszone. Szok³⁰ wywołuje w filmie Arcanda jakieś

²⁴ Zob.: Arystoteles, D. Hume, M. Scheler, *O tragedii i tragiczności*, przeł. W. Tatarkiewicz, T. Tatarkiewiczowa, R. Ingarden, Kraków 1976, s. 49-95.

²⁵ Urodziła się 16 października 1890 r., została zamordowana 6 lipca 1902 r.

²⁶ Zob.: <http://www.filmweb.pl/film/Maria+Goretti-2003-210502> [dostęp: 21.07.2017].

²⁷ Aktorka grała też Łucję (Lucia) w *La señora de Fátima*, reż. R. Gil, Portugalia 1951.

²⁸ Zob.: po włosku <https://www.youtube.com/watch?v=YbFvdVw6wzc> [dostęp: 21.07.2017].

²⁹ Czarno-biały *Cielo sulla palude*, odwrotnie niż film z 2003 r., nie zaczyna się od tragedii – śmierć dziewczyny następuje na końcu – według chronologii. Dzieło jest też o wiele bardziej realistyczne. Na początku pojawiają się obrazy wręcz naturalistyczne – ludzi o zniszczonych fizjonomiach, bez zębów, w „łachmanach”, z tobołkami na plecach; nie są tacy „piękni” jak w filmie z 2003. Przez prawie cały czas – w początkowych partiach filmu – leje deszcz, potęgujący wrażenie życia w wilgotnych, niemal malarycznych warunkach. Odzwierciedlony został też temperament włoski oraz poziom kultury ówczesnych wieśniaków – bohaterowie krzyczą do siebie, bywają prostacy i nieokrzesani, nie zawsze udaje im się przypilnować dzieci (jakiś mały pociąga wino z bukłaka; zresztą kwestia zapracowania rodziców i niedopatrzenia dzieci jest dla obu filmów wspólna – wszakże jest to nieszczęśliwy powód niezapobieżenia nieszczęściu). Nie ma w owej produkcji rozwiniętego motywu buntu wieśniaków wobec hrabiego i nie ma prawie w ogóle wątku hrabiowskiego. Komnaty są o wiele bardziej biedne niż w filmie z 2003 r.

³⁰ Na temat tej kategorii związanej z działaniem literatury (ale przecież również filmu) zob.: R. Felski, *Pożytki z literatury. Szok*, przeł. M. Kunz i T. Kunz, „Teksty Drugie” 2010, nr 1-2, s. 278-299.

straszliwe umęczenie Boga i jego Świętych, nie tylko przecież Marii Goretti. Gdy zważymy na „nikomu niepotrzebne” ich figurki zamieszczone w podziemiach kościoła w Montrealu-Quebecu³¹, dopełni nam się obraz, jeśli nie profanacji, to niepotrzebności wiary w „świętych obcowanie”. W tym świecie bogactwa materialnego, konsumpcji, w świecie rozpusty, perwersji, nieczystych myśli, słów i czynów – nowych form barbarzyństwa, pojawia się młoda Goretti – odbłask Bożej świętości. Świętości w filmie sprofanowanej. Uderzający jest więc obraz uczty w szpitalu, podczas której bohaterowie rozmawiają o owej dziewczynie – włoskie *spaghetti*, włoskie wino, włoska dziewczyna i męczennica i włoski film. Przy *spaghetti* toczy się taki m.in. dialog:

Pierre: Wszystko zaczęło się od Marii Goretti.

Rémy: Portugalska wieśniaczka.

Alessandro: Santa Maria Goretti?! Włoszka!!

Dominique: Z Nettuno. Portugalia to Fatima, objawienia, Dziewica, pasterze.

Claude: Tajemnica Fatimska.

Dominique: Tylko dla uszu papieża.

Claude: Biedna Kanada. Rocznik 1960.

Dominique: Wierzyliśmy w to.

Rémy: Powstał film o pouczającym życiu Marii Goretti.

Alessandro: Kto grał?

Rémy: Zachodzę w głowę.

Alessandro: Inés...

Rémy: ...Orsini. (czas: 00'41'58-00'43'50)

Później bohaterowie mówią, gdzie oglądali te filmy – z kpina, gdyż widzieli go w różnych katolickich ośrodkach zakonnych i seminaryjnych. W obliczu nieuporządkowanego życia moralnego, z którego nie przestają się oni cieszyć i śmiać, najbardziej dostaje się Świętej, która poniosła śmierć w obronie czystości i dziewictwa. Jej obraz ulega profanacji, zwłaszcza że nacisk położony jest na powaby cielesne grającej jej rolę aktorki. Od tego momentu obrazy z *Inwazji...* przeplatają się z nagraniami z *Cielo sulla palude*:

Rémy: Przez cały film nieśmiertelna Inés Orsini jest zakryta od stóp do głów. Ale w końcu musieli zasugerować, co skusiło ohydneho gwałciciela. Więc nieziemską Marią zanurza swe cudowne stopy w Oceanie Królewskim³², acz skromnym gestem unosi swą spódnicę. Boskie uda Inés Orsini!

Alessandro: Nawet ja ją pamiętam...

Rémy: Przełałem potoki spermy, marząc o jej udach!

³¹ W rzeczywistości do sytuacji doszło w Quebecu, dlatego będziemy mówili tu o Montrealu-Quebecu. Zob. podpunkt d.

³² Nettuno położone jest nad Morzem Tyrreńskim stanowiącym część Morza Śródziemnego.

Ilustracja 2. *Inwazja barbarzyńców* (jw.) – kadr z filmu *Niebo nad bagnami* (*Cielo sulla palude*, 1949). „Boskie uda Inés Orsini” (czas: 00’43’01 – obraz; 00’43’01 – słowa Rémy’ego).
Źródło: <https://www.cda.pl/video/51727523e> [dostęp: 12.04.2014].

Pierre: To tłumaczy wzrost poziomu w rzece św. Laurentego³³.

Rémy: Przez długie lata zasypiałem z erekcją, śniąc o Inés Orsini, aż ujrzałem w telewizji, jak Françoise Hardy śpiewa *Wszyscy moi rówieśnicy*³⁴. Nagle Inés Orsini przestała mnie interesować.

Diane zarzuca chustę na głowę, naśladując Świętą i mówi z sarkazmem: „Maria Goretti. Samotna i porzucona. Oto los kobiety”. Tym razem słowom bohaterki towarzyszy ujęcie z *Cielo sulla palude*, przedstawiające Marię Goretti-Inés Orsini przyjmującą I Komunię. Słowa Diany pozostają więc w jawnej sprzeczności z filmowym obrazem (czas całej rozmowy: 00’41’52-00’43’50)³⁵.

A jednak dziewczyna pojawi się jeszcze raz w wyobraźni Rémy’ego – w momencie jego umierania. Gdy sący się przez kroplówkę śmiercionośna heroina, Rémy oczyma duszy zobaczy Inés-Marię wchodzącą do morza i zakasującą spódnicę (czas: 01’27’24). Na ile jest to marzenie o ziemskiej piękności, a – może – na ile marzenie o utraconej czystości duszy czy też o Niebie, tego nie jesteśmy w stanie powiedzieć. Możemy tylko wątpić bardziej w tę drugą ewentualność. Prawdopodobnie zresztą jest to jakaś tajemnica samego reżysera...

³³ Powinno być: w Rzece Świętego Wawrzyńca. W filmie zachowano podobieństwo do brzmienia francuskiego (fr. *Fleuve Saint-Laurent*).

³⁴ Właściwie chodzi o piosenkę *Tous les garçons et les filles*, która w 1962 r. przyniosła francuskiej wokalistce sukces. Wybrzmiewa ona w *Marzycielach*.

³⁵ Czas całej rozmowy: 00’41’52-00’43’50.

c) Rzekome tajemnice Kościoła – Trzecia Tajemnica Fatimska

W wyżej przytoczonym dialogu pojawiły się również komunały dotyczące Tajemnicy Fatimskiej. Rzekomo miała ona być „tylko dla uszu papieża”. W rzeczywistości słynna „Trzecia Tajemnica Fatimska” została upubliczniona dopiero w 2000 roku przez kardynała Josepha Ratzingera na polecenie Jana Pawła II. Tekst mówi o biskupie odzianym w biel, który pada pod kulami żołnierzy. Scena ta zrozumiana została jako zapowiedź zamachu na Jana Pawła II, mimo że zamachowiec Mehmet Ali Ağca nie był żołnierzem, ale terrorystą z organizacji Szare Wilki. Ale to na szczęście nie jest jedyna interpretacja. Ratzinger już jako papież Benedykt XVI w rozmowie z Seewaldem mówił: „chodzi o to, aby zapowiedzieć krytyczny moment historii: mianowicie cała moc zła, która wykrystalizowała się w XX wieku w postaci dyktatur [...] działa także dzisiaj”³⁶.

Trzecia Tajemnica Fatimska do dziś budzi sensacje i niezdrowe spekulacje. Szczególnie powszechne są one w kręgach ludzi rozumiejących religię jako magię czy alchemię, a nie jako przestrzeń wiary i pogłębianej przyjaźni z Bogiem. Przytoczona ona została w całości w książce *Rekolekcje fatimskie*. Czytamy w niej ponadto, zwłaszcza w odniesieniu do wizji męczeństwa duchowieństwa i świętych Kościoła katolickiego, a także obrazu zabicia przez żołnierzy papieża³⁷, następujący komentarz:

Wizja ta jest symbolicznym wyjaśnieniem poprzedzających ją niepokojących słów. Główną postacią tej wizji, jak to potwierdziła Łucja, jest bowiem papież. Niewątpliwie żaden papież nie został wymieniony z imienia. Chodzi bowiem o cierpienia kilku papieży: zwłaszcza dramat Piusa XII, któremu przyszło kierować Kościołem w czasie drugiej wojny światowej; rozterki Pawła VI po zakończeniu Soboru; błyskawiczną i jakże przedwczesną śmierć Jana Pawła I; wreszcie zwieńczenie tych wszystkich cierpień – zamach na Jana Pawła II.

Jak wiemy, ta straszna prorocza wizja spełniła się co do joty: strzały oznaczają gorzkie słowa [...], zatrute słowa kontestacji; zaś wystrzały z broni palnej to niewątpliwie te, które padły 13 maja 1981 roku na Placu św. Piotra³⁸.

Dominique miałaby więc rację, biorąc pod uwagę czas objawienia w Portugalii – wtedy treść tajemnicy nie była jeszcze publicznie rozpowszechniana. Absolutną nieprawdą było jednak to, że w 2003 roku pozostawała owa tajemnica do wiadomości jedynie głowy Kościoła. Przytoczmy jeszcze jedno zdanie z cytowanych

³⁶ Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, dz. cyt., s. 172.

³⁷ Wizja ta przytoczona jest w „11 dniu” owych rekolekcji. Zob.: J.-F. de Louvencourt, *Rekolekcje fatimskie z Franciszkiem i Hiacyntą*, przedmowa bp A. Cosme do Amaral biskup senior Leirii-Fatimy, przełożyła A. Kuryś, Wydawnictwo Księży Marianów MIC, Warszawa 2005, s. 100-102.

³⁸ Tamże, s. 102-103.

„rekolekcji”, niejako na przekór pochwałom wieku, jakie Rémy demonstrował przed siostrą Constance:

Męczennicy stanowią sedno trzeciej części tajemnicy z 13 lipca. Ileż milionów, dziesiątków milionów osób poniosło straszliwie męczeńską śmierć! Znacznie więcej niż przez wszystkie poprzednie stulecia razem wzięte! Nasza epoka jest epoką męczenników bardziej niż jakakolwiek inna³⁹.

Autor dziełka teologicznego odnosi się też do tego punktu z wizji, który dzięki ogromnej miłości Jana Pawła II do Maryi nie został w pełni zrealizowany. Chodzi o pierwszy i o drugi – mniej znany – zamach na Papieża. Do tego drugiego doszło właśnie w Fatimie. Według Jeana-François de Louvencourta ingerencje Matki Bożej przypominają ingerencje Boga. Maryja pozostawiła zabójcy swobodę działania, tak jak Bóg pozwolił Egipcjanom prześladować Naród Wybrany. W decydującej jednak chwili Pan „zatrzymał koła ich rydwanów” (Wj 14,25). Natomiast o zamachu sam Papież stwierdził: „Jedna ręka wystrzeliła, a inna poprowadziła kulę”:

Z tego wszystkiego wynika niezbiecie, że wielka tajemnica z 13 lipca nie ma w sobie nic alarmującego, fatalistycznego czy apokaliptycznego. Co za rozczarowanie dla spojrzenia łapczywie goniącego za sensacją! Ale jakaż ulga i nadzieja dla oczu uważnie śledzących znaki czasu!⁴⁰

Bohaterowie filmu czynią ironiczne uwagi na temat tajemniczości Kościoła, a nie wiedzą, że maryjne orędzie z Fatimy dotyczyło także ich – ich osobistego nawrócenia.

d) Problem „opustoszałych” kościołów⁴¹

Bardzo smutnym epizodem z filmu jest scena w kościele we frankojęzycznym Montrealu – *de facto* w Quebecu (czas: 00'53'30-00'54'30). Gaëlle, pracująca w Londynie przy aukcjach dzieł sztuki, dostaje z pracy wezwanie, by zbadać artefakty przechowywane w podziemiach świątyni. Gdy oko kamery powoli przesuwają się po spowitych w mroku figurkach świętych, kielichach, monstrancjach, widzowie słyszą minorową, funeralną wręcz muzykę. Książd, spodziewający się raczej

³⁹ Tamże, s. 112.

⁴⁰ Tamże, s. 115. Por. s. 114.

⁴¹ Drugim – obok opustoszałych kościołów (jako taki pojawia się też w w *L'Âge des ténèbres*) miejscem-symbolem, znamiennym dla obrazowania w filmach Arcanda, jest szpital. W *Inwazji* staje się jedną z ważniejszych przestrzeni. Zdanie Rémy'ego, którego rodzina chce przenieść do prywatnej kliniki w USA, brzmi jak scheda po jego młodzieńczych, lewicowych przekonaniach: „Głosowałem za nacjonalizacją szpitali i poniosę tego konsekwencje” (czas: 00'10'34). Ciekawe, że w innym filmie tegoż reżysera – *Jezus z Montrealu* – również pojawia się motyw przesadnie zatłoczonego szpitala. Hospitalizacja odgrywa też istotną rolę w świecie bohaterów w *L'Âge des ténèbres* (np. czas: 17'47-19'23 i późniejsze sceny). W tym akurat filmie nie tyle zatłoczenie, ile fizyczna i religijna pustka oraz bezduśność relacji międzyludzkich urastają do rangi podstawowego problemu.

starego antykwariusza niż pięknej i młodej Europejki, oprowadza dziewczynę wśród owych niepotrzebnych „świątków”. Chciałby sprzedać te dewocjalia, ale wraz z Gaëlle, która na początku zastrzegła, że nie jest specjalistką, dochodzą do wniosku, że nikt tego nie kupi. Kapłan ze smutkiem konstatuje: „Innymi słowy – nie ma żadnej wartości”. Już same te przedmioty, nagromadzone w podziemiach jeden przy drugim mają wywołać metaforyczny obraz umierającego Kościoła. Wzmacniają taką wymowę słowa, że w 1966 roku⁴² wszystkie świątynie nagle opustoszały: „Dziwny fenomen, którego nigdy nie wyjaśniono” – mówi ksiądz. Arcand pokazuje, że totalna zmiana paradygmatu kulturowego i przewrót w do-tychczasowej hierarchii wartości rozpoczął się przed 1968 rokiem. Co się stało? Jak czytamy we współczesnym czasopiśmie kanadyjskim „The Globe and Mail”:

Frekwencja w kościele, która wynosiła więcej niż 90% przed 1960 r., nie tyle tak drastycznie się zawaliła, jak po prostu zmniejszyła się – przynajmniej pośród urodzonych po 1945 r. „W tym szczególnym momencie, podczas 1966 roku kościoły faktycznie nagle w ciągu kilku miesięcy opustoszały. Dziwny fenomen, którego nikt nigdy nie był w stanie wytłumaczyć” – mówi Ojciec Leclerc, ksiądz w *Inwazji barbarzyńców* Denysa Arcanda do francuskiej rzeczoznawczynie, której zresztą próbuje przekazać kościelne artefakty. Rzeczoznawczynie oświadcza, że są one pozbawione komercyjnej wartości, a jedynie mają wartość tylko dla zbiorowej pamięci mieszkańców Quebecu [w filmie jest: „wartość sentymentalna dla wiernych” – D.K.].

Pan Arcand dla uzyskania dramatycznych efektów hiperbolizuje zjawisko raptownego opustoszenia kościelnych ławek. Spore tłumy poprzedników *baby-boomers** kontynuowały regularne niedzielne uczestnictwo na mszach św. Ale kiedy oni umarli, kryzys w Quebeciańskich kościołach się zaostrzył. Inaczej niż gdzie indziej w Kanadzie, imigracja w tym mieście nie zapewniła wzrostu wiernych katolickiego Kościoła. Parafia p.w. Ducha Świętego jest obecnie domem modlitwy dla członków dwóch sąsiadujących parafii, których kościoły zostały ostatnio sprzedane przez diecezję. Kupiły je kongregacje ewangelicznych Baptystów, których członkami w dużej mierze są imigranci z Haiti” [tłum. moje – D.K.]⁴³.

⁴² W Polsce rok 1966 też był znaczący: z jednej strony państwowe obchody powstania państwa polskiego, z drugiej zaś strony – uczczenie milenium Chrztu Polski przez Kościół katolicki. Zob.: *Rok 1966* (<https://www.youtube.com/watch?v=H65tWqUmBn0> [dostęp: 21.07.2017]). Film ten uświadamia, że władze komunistyczne robiły wszystko, aby zniszczyć życie religijne w narodzie. Gdyby nie heroiczna postawa kard. S. Wyszyńskiego i zaangażowania narodu w Wielką Nowennę, w uroczystości milenijne, wiarę katolicką zniszczono by tak, jak to się stało w Czechosłowacji czy na Węgrzech. Tym bardziej zdumiewa oddana przez Arcanda sytuacja, do jakiej doszło daleko za Oceanem – w Kanadzie, w której nie było przecież podobnych represji. Jesteśmy wszakże świadomi innych czynników generujących problem laicyzacji krajów bogatych.

⁴³ W oryginale fragment ów, zacytowany „A strange phenomenon” (‘dziwny fenomen’), brzmi następująco: „[...] Church attendance, which stood at more than 90 per cent before 1960, didn't so much collapse as vaporize – at least among those born after 1945. «At a precise moment, during the year 1966 in fact, the churches suddenly emptied in a matter of months. A strange phenomenon that no one has ever been able to explain», Father Leclerc, the priest in Denys Arcand's *Barbarian Invasions*, tells a French appraiser to whom he is trying to peddle church artifacts. The appraiser declares them commercially worthless, of value only to Quebecers' collective memory.

Okazuje się więc, że reżyser nieco przesadził. Możliwe, że jest to jego dodatkowa metafora – na destrukcyjne, rewolucyjne i nagłe siły odśrodkowe, jakim – w latach 60. – uległy różne tradycje i różne wartości⁴⁴. Również w Stanach Zjednoczonych, o czym w swojej książce pisze Anita Gandolfo, kryzys autorytetu Kościoła katolickiego nastąpił w tym właśnie czasie:

A zatem Kościół katolicki był wyobrażany jako przeciwieństwo nowoczesnej Ameryki. Zastanawia, że sam podtrzymał ten swój negatywny *image*. Dzieje się to, odkąd wydaje się on przeciwstawiać współcześnie waloryzowanym trendom kulturowej integracji, nieustannie negować wyświęcanie kobiet i zawieranie małżeństw przez mężczyzn, jak również czynny homoseksualizm i inne alternatywne style życia. Od późnych lat 60. Kościół katolicki zdobywa coraz bardziej negatywny wizerunek w amerykańskiej prasie z powodu pozycji, jakie zajmuje w kwestiach społecznych [tłum. moje – D.K.]⁴⁵.

Był to ponadto czas Soboru Watykańskiego II (11 października 1962 – 8 grudnia 1965), a jednocześnie zmiany polityki w prowincji Quebec w Kanadzie. Choć Arcand⁴⁶ wyolbrzymił skalę opustoszenia świątyń, możemy znaleźć jeszcze jedno źródło jego filmowej metafory. Chodzi bowiem o koniec rządów sprawowanych w tym rejonie przez Maurice'a Le Noblet Duplessisa. Za jego kadencji pozycja Kościoła katolickiego była dobra, gdyż premier popierał głoszone i aprobowane przez Kościół wartości. Współ z nim waloryzował szczególnie rodzinę jako strażniczkę

Mr. Arcand overstates, for dramatic effect, the rapidity with which the pews were vacated. A sizable cohort of pre-boomers continued to attend mass regularly. But as they die off, the crisis in Quebec's churches intensifies. Unlike elsewhere in Canada, immigration has not provided the Catholic Church in Quebec with an infusion of new disciples. Holy Spirit is now home to the members of two neighbouring parishes whose churches were recently sold by the diocese. They were bought by evangelical Baptist congregations, whose members are largely Haitian immigrants. [...]". K. Yakabuski, *Neither practising nor believing, but Catholic even so*, „Globe and Mail”, Published Friday, August 14, 2009 7:20 pm (wydanie sobotnie), <https://www.theglobeandmail.com/opinion/neither-practising-nor-believing-but-catholic-even-so/article4329828/?page=all> [dostęp: 21.07.2017].

* *Baby-boomers* – tak nazywano pokolenie urodzonych po wojnie w latach 1946–1964 w czasie znaczącego wyżu demograficznego. *Pre-boomers* stanowiłoby zatem pokolenie wcześniejsze. Rémy, urodzony w 1950 r., należy do pokolenia *boomersów* (wyżu powojennego).

⁴⁴ Wymowę tę wzmacnia końcówka filmu. Kiedy Sébastien i Gaëlle wracają prywatnym samolotem do Londynu, obrazom towarzyszy piosenka śpiewana po francusku o jakimś smutnym kościele.

⁴⁵ „Thus, the Catholic Church was imagined as the antithesis of modern America. And it is thus hardly surprising that the Church has retained that negative image. Since it appears to oppose the contemporary cultural value of inclusiveness with its continued refusal to ordain women or married man, as well as its rejection of homosexuality as an alternative lifestyle. Since the late 1960s, the Catholic Church has had increasingly negative image in the press in the United States due to its position on these social issues”. A. Gandolfo, *Faith and Fiction. Christian Literature in America Today*, Westport Connecticut, London 2007, s. 24.

⁴⁶ Również w sławnym *Jezusie z Montrealu* tego reżysera (kanadyjsko-francuski dramat z 1989 r.) obraz Kościoła jako instytucji, ale i jako budynku jawi się jako smutny i przytłaczający, a religii i nowych form religijności chrześcijańskiej – jako dziwny, choć dający do myślenia.

moralności i tradycji. Przeciwnicy (w tym wolnomularze) ujmowali jego rządy w kategoriach reżimu i ciemnogrodu (*la Grande noirceur*). Wraz z jego śmiercią nastąpiła tzw. „spokojna rewolucja” (ang. *The Quiet Revolution*, franc. *Révolution tranquille*). Przypadała ona na lata 1960-1966 – czas rządów Liberalnej Partii Narodowej. Skończyła się więc polityka konserwatystów z Partii Narodowej i ostatecznie – w 1966 roku – Kościół katolicki utracił wpływy na rzecz pogłębiającej się w społeczeństwie laicyzacji i sekularyzacji.

Wszyscy bohaterowie kanadyjskiego filmu – nawet ksiądz Raymond Leclerc i siostra Constance, mimo dobrej woli – padli ofiarą tego odgórnie sterowanego procesu. Dla niniejszego wywodu istotne jest również to, że rewolucja kontrkulturowa 1968 roku, przybierająca w całym niemal świecie różne maski i oblicza, w Kanadzie przygotowana była przez ową ateistyczną i ateizującą społeczność „cichą rewolucję”.

e) Kwestia zbawienia

W karetce wiozącej Rémy’ego nad jezioro zagubiona duchowo Nathalie przekonuje swego „podopiecznego”, że musi on pogodzić się ze śmiercią. Wcześniej taką samą radę daje mu siostra Constance. Obserwując rozterki Rémy’ego oraz zbliżający się koniec, proponuje: „Niech się pan pogodzi z tajemnicą śmierci, wtedy będzie pan zbawiony” (czas: 01’09’20). Może się wydawać, że jest to uproszczona i jednak nie do końca chrześcijańska wizja zbawienia. Ale cóż ma powiedzieć owa pobożna pielęgniarka, roznosząca codziennie nielicznym tylko pacjentom Komunię Świętą? Przecież zdaje sobie sprawę, że Rémy nie będzie się chciał nawrócić w sensie przyjęcia sakramentów⁴⁷. Może jednak pogodzić się z losem, czyli w tym wypadku – czy jest tego świadomy, czy nie – z wolą Bożą⁴⁸. Constance wie, że nic nie można uczynić wbrew człowiekowi, który nie wierzy; nie można łamać jego woli. W jej słowach, z pozoru nieortodoksyjnych, kryje się głęboka prawda teologiczna: trzeba w tym ostatnim epizodzie ziemskiej wędrówki znaleźć sens, pogodzić się – uspokoić. Wyjaśniają to słowa hiszpańskiego teologa José Luisa Illanesa Maestre, odnoszące się do ekstremalnie ciężkich przeżyć w życiu ludzkim. Uczony przywołuje *casus* psychiatry Victora Frankla z hitlerowskich obozów koncentracyjnych w Auschwitz i Dachau:

W tych latach Frankl doświadczył w obozie koncentracyjnym ciężaru życia, jego nieludzkiego i odczłowieczającego charakteru. Jednocześnie jednak odczuł – w sobie i w innych – że ból,

⁴⁷ Znamienny jest przy tym brak kapłana, powodujący, że kobieta przejmuje w przepełnionym szpitalu częściowo jego rolę.

⁴⁸ A właśnie akceptacja i spełnianie tej woli, jako miernik dojrzałości chrześcijańskiej, jest zadaniem zbawienia. Zob. *Katechizm Kościoła katolickiego*, II wydanie poprawione, Pallotinum, Poznań 2012, p. 2825, s. 646.

nawet ekstremalny, nie niszczy, lecz jeśli zostanie przyjęty, prowadzi do najgłębszych warstw osobowości. Tak właśnie narodziła się jego wizja człowieka jako bytu kierowanego i podtrzymanego przez „wolę sensu” i jego teoria utraty sensu życia jako przyczyny nerwicy, którą przedstawił i skomentował w wielu pismach. [...] ⁴⁹.

„Sens” w sytuacji granicznej, w sytuacji życia ustępującego miejsce śmierci jest słowem-kluczem wiążącym owe naukowe konstatacje z gorzką wymową analizowanego tu filmu. W kontekście słów „Miłość jest równie silna jak śmierć” (Pnp 8,6), autor artykułu pisze dalej:

[...] miłość jest mocą, która pozwala stawiać czoła bólowi i przemienia go w życie.

Ból, cierpienie, nawet śmierć mogą zostać przezwyciężone, przeżyte ze świadomością sensu, doświadczone nie jako siły wrogie życiu, lecz jako momenty je integrujące, jeśli tylko uznaje się i wie, że nie do nich należy ostatnie słowo, więcej jeszcze – że poprzez nie miłość i życie realizują się w formie nieraz tajemniczej i zakrytej, ale realnej. [...] zmartwychwstanie Chrystusa pokazuje, iż śmierć jest momentem przejściowym, momentem bez wątpienia strasznym i trudnym, jednak otwartym na pełnię życia, lecz również dlatego, że w śmierci Chrystusa – w tej śmierci Jezusa, która poprzedza jego zmartwychwstanie – objawia się miłość Boża, która dochodzi aż do końca i której, z tego powodu, można całkowicie zaufać ⁵⁰.

Tego właśnie bezpośrednio nikt nie wskazał Rémy’emu. Istnieją jednak pośrednie drogi duchowej głębi, na którą by mógł w ostatnich chwilach egzystencji wkroczyć bohater. Kiedy więc Elżbieta Ciapara w recenzji filmu pisze o antykatoolicyzmie Arcanda – generalnie należałoby się zgodzić. Jednak sam obraz bezhabituowanej siostry Constance, dbającej o zbawienie swoich pacjentów, a obserwowanej przez dawne „dziecko-kwiat”, świadczy o tęsknocie Arcanda za czystą postacią tego, co poznał już w dzieciństwie.

Czy Rémy marzy o niebie? Wróćmy do scen, które poprzedzały powyżej opisaną. W prequelu *Upadek cesarstwa amerykańskiego* mamy wyraźną drwinę: Arcand każe swoim bohaterom bezmyślnie szafować własnym zbawieniem: Claude żartuje, że predestynuje jako homoseksualista do piekła, natomiast Rémy deklaruje chęć dołączenia. W *Inwazji...* Rémy chwali się przed siostrą Constance: swoją żoną, przyszłą synową oraz dwiema kochankami, dodając: „Mogę spoczywać w pokoju”. Siostra Constance odpowiada: „Spłonie pan w piekle”, tak jakby w piekle można było spłonąć (a nie płonąć „ogniem nieugaszonym” – por. Mk 9,40-48). Rémy zgadza się, robiąc uwagę, że nie będzie tam sam, ale razem z nim będą się „smażyć dwie ladacznice” – ma na myśli swoje przyjaciółki. Siostrze Constance zaś – o czym już pisaliśmy – przewiduje dobre sąsiedztwo w niebie: między Janem Pawłem II a matką Teresą.

⁴⁹ J.L. Illanes [Maestre], *Życie, substancja i cel historii*, tłum. J. Marecki SDS, „Ethos” 1996, R. 9, nr 1-2 (33-34), s. 52-53.

⁵⁰ Tamże.

Rémy-agnostyk nie do końca jednak przekreśla siebie, sytuując się w zaświatach, gdzie jest „płacz i zgrzytanie zębów” (Mt 13,42). Wyobraża sobie też, że znajduje się w Niebie już za życia – wtedy mianowicie, gdy przychodzi do niego bułgarska masażystka (rzekomo miałaby być jakąś mitologiczną Walkirią⁵¹). Ale przyznajmy: bardziej jest to pewien, kolejny zresztą, erotyczny żart bohatera niż wyraz prawdziwej tęsknoty za Transcendencją.

Człowiek ma wolną wolę i „każdego dnia wybierać musi”. Wybory Rémy’ego nie były słuszne. W jakiś sposób zmarnował sobie i innym życie, ale ma tego świadomość. Co widzi w chwili śmierci, zresztą w pewnym sensie śmierci samobójczej (zgoda na kilkanaście zastrzyków heroiny podawanej w kroplówce), wspomaganej przez rodzinę i przyjaciół? Przed jego oczyma przepływają obrazy Marii Goretti z ulubionego filmu wchodzącej do morza, nieba prześwitującego przez gałęzie olbrzymich sosen, słońca przedzierającego się przez chmury. Czy wizja Goretti to ciąg dalszy marzeń erotycznych nieustępujących u bohatera nawet w ostatnich sekundach jego życia czy też namiastki Nieba, tęsknoty za nim? Marzenia o ziemskiej piękności, marzenia o czystości i świętości, o Niebie? Istnieje w katolicyzmie nauka o tzw. opcji fundamentalnej. Człowiek jeszcze w chwili zgonu ma możliwość wybrania Chrystusa-Miłości i uniknięcia wiecznego potępienia. Nie wiemy, czy właśnie to wyrażają owe kadry z filmu, choć należałoby raczej wątpić, by Arcand właśnie teologicznie chciał spuentować ukazywaną historię⁵². Nie wiemy nawet, czy u Rémy’ego, któremu nigdy nie zależało na pochyleniu się nad pięknem wiary chrześcijańskiej, nie mieszały się te dwa porządki: erotyczny i eschatologiczny. Raj wtedy byłby bliższy systemowi wierzeń muzułmańskich, choć przecież islamu – ten prorok ery barbarzyńskiej – bał się najbardziej. Tak samo chyba, jak własnej śmierci.

Pojęcia Nieba, Piekła itd. są w filmie wypaczone. Zdeformowana jest też wizja Kościoła i Miłosierdzia. Widz ma wynieść przekonanie o wielkiej dobroci rodziny i przyjaciół względem umierającego – wszystko mu oni gwarantują i zapewniają, nawet „łagodną śmierć”, ale nie pojednanie z Bogiem i nie Eucharystię. Czy jest to

⁵¹ Rémy: Jestem już w niebie, a tyś moją Walkirią. Mą Puryssą. Masażystka (Anna-Marie Sutherland) widocznie nie rozumie aluzji, gdyż odpowiada: Jestem z Bułgarii. Rémy: O... O, radości! (czas: 1’03’30-1’03’8).

⁵² Gdyby przyjąć, że w ten sposób reżyser oddaje tęsknotę bohatera za świętością, byłaby to raczej interpretacja naiwna. Rémy o wypaczonej wizji Boga, Piekła (przypomnijmy, że w *L’Âge des ténèbres* właśnie tam – cóż, że trochę żartując – pragnie się dostać, Nieba (postrzeganego raczej hedonistycznie) nie zatęsknił za Bogiem, nie zapragnął z nim pojednania. Można to porównać z jedną z chrześcijańskich interpretacji grzechu: jest on wyborem pozornego dobra (zob. np.: ks. T. Trębacz CSMA, *Nie dajmy się zwodzić*, <http://www.katolik.pl/nie-dajmy-sie-zwodzić,22996,416,cz.html> [dostęp: 28.07.2017]; por.: *Temat 30. Grzech*, <http://opusdei.pl/pl-pl/article/temat-30-grzech/> [dostęp: 28.07.2017]).

jakiś specjalny zamysł Arcanda? Bynajmniej. Taka jest bowiem duchowa kondycja ucywilizowanych społeczeństw.

f) Życie sakramentalne

Już w czołówce filmu (czas: 00'01'54) obserwujemy siostrę Constance Lazure umieszczającą w cyborium Najświętszy Sakrament i idącą z Nim do chorych przez korytarze zatłoczonego szpitala. Podaje „Ciało Chrystusa” staruszce leżącej na korytarzu (czas: 03'19-03'20), następnie pacjentowi o nazwisku Duhamel (gra go Denis Bouchard; czas: 03'49-03'50), leżącemu w tej samej sali, co Rémy. Pacjent przyjmujący Komunię Świętą ani na moment nie odrywa wzroku od telewizora zawieszonego nad jego łóżkiem. W ten sposób Arcand tworzy satyrę na – jak to określiła Ciapara – „wszechobecność mediów”, ale także na katolicyzm, a raczej: na (byle)jakość owego katolicyzmu. Pokazuje, że nawet ci „wybrańcy”, którzy przyjmują Komunię, właściwie nic z tajemnicy sakramentu nie rozumieją, nie łączą się duchowo z Tym, który do nich przychodzi i w efekcie dokonują profanacji.

Nikt z otoczenia nie wziął pod uwagę, że sakramenty są największą wartością, jakiej potrzebuje umierający⁵³. Można przypuszczać, że Rémy był ochrzczony, należał wszak do pokolenia kontestującego wiarę przekazaną mu przez rodziców. Zresztą jego przyjaciel Pierre już w *Upadku cesarstwa amerykańskiego* (skrót: *Uca*) mówi, że rodzice narzekali, gdyż nie uczestniczył w liturgii (*Uca*, czas: 01'00'43). Z kolei Dominique jako autorka książki o nieuniknionym „upadku cesarstwa amerykańskiego” dowodzi – co widzimy w owym filmie – że ludzkość daremnie próbuje się ratować, np. przez powrót do religii; cywilizacja zachodnia bowiem już umiera (*Uca*, czas: 01'14'02). Z punktu widzenia chrześcijańskiego można wszystko sprowadzić do bardzo smutnej konstatacji – Boga i wiarę zastępuje w tych filmach wszechpotężny Eros. Dodajmy do tego: w scenie, w której jednak Eros pokonany bywa przez Thanatos – Najświętszy Sakrament gwarantujący życie wieczne zastępuje przynosząca śmierć heroína.

Przypadek osoby ochrzczonej, która umiera bez sakramentów, stał się już, niestety, powszechny na Zachodzie (coraz powszechniejszy staje się też w Polsce). Obrazują to również filmy. Wystarczy chociażby zobaczyć, jak umierają ludzie w serialu *Doktor House*. Osoby wierzące powinno niepokoić samo zjawisko, ale i jego powszechność i „normalność”.

Gdy uwzględnimy niedokładny *sequel* wobec *Inwazji barbarzyńców*, okaże się, że Arcand pokazuje kryzys sakramentu kapłaństwa i kruchość święceń zakonnych.

⁵³ W *L'Âge des ténèbres* bohater również świadomie nie dba o sakramenty dla umierającej matki, a także dobrowolnie pozbywa ją religijnego pochówku („a religious service”).

Książd Raymond Leclerc (ów zakłopotany spadkiem wiary w Montrealu-Quebecu duchowny) i owa zdawałoby się niezłomna siostra Constance Lazure tworzą tam „uroczą” parę – z dala od cywilizacji, na łonie natury, zajęci domowymi, tradycyjnymi pracami, m.in. robieniem przetworów, do czego również wciągają głównego bohatera – sfrustrowanego i rozbitego życiowo Jeana-Marca Leblanca (gra go: Marc Labrèche). W tym ładnym skądinąd obrazie, nie wiadomo tylko, czy rzeczywiście różnym od surrealistyczno-onirycznej konwencji całego filmu – reżyser zdaje się pokazywać, jak się ówczasie kończy służba Bogu: filmowcy⁵⁴ bowiem podają w wątpliwość sens sakramentu kapłaństwa i wierność powołaniu współczesnych katolickich duchownych – zarówno siostr, jak i księży. Ma to szczególną wymowę w kontekście innego, z innego porządku czasowego i logicznego przeniesionego motywu w tym filmie – nawoływania przez średniowiecznego papieża do krucjaty. W XXI wieku duch chrystianizmu ponownie umarł – zdaje się mówić Arcand.

g) Nowa formuła duchowości

Rémy'emu rewolucyjne hasła z 1968 roku i hedonistyczne upodobania nie zapełniły pustki egzystencjalnej. Przez cały czas trwania filmu bohater narzeka, że przegrał życie; nie godzi się też ze śmiercią, lęka się jej. Ale w mowie pożegnalnej córki Sylvaine (Isabelle Blais) zyskuje zapewnienie, że właśnie on przekazał jej pasję życia, że rodzice wychowali silne dzieci. Nathalie również przekazuje Rémy'emu nadzieję, że jego życie miało sens, że dobrze wychował Sébastiena⁵⁵. Sama, pod wpływem deklarującego umiłowanie życia (w sensie: książek, muzyki, wina, kolejnych kobiet) Rémy'ego, postanawia wyleczyć się z narkomanii; bohater nazywa ją swoim „aniołem stróżem”, choć w rzeczywistości odgrywa ona rolę „pani śmierci”.

Na pewno w filmie tym prezentuje się nową, postmodernistyczną formułę duchowości i nową formułę miłosierdzia. Miłosierdzia, które choć przejmuje pewne zalecenia ewangeliczne, inne neguje. Odrzuca też ideę więzi z osobowym Bogiem. Zanegowana jest zresztą wszelka Transcendencja. Metamorfoza (przełamanie niechęci, poświęcenie, przebaczenie, czułość⁵⁶) Sébastiena i wszystkich, którzy

⁵⁴ Mam na uwadze: producenta, reżysera i autora-scenarzystę.

⁵⁵ Rémy swoje życie określa w kategoriach klęski. Nathalie mu odpowiada: „Przynajmniej pan to dostrzega. Wielu zadowolonych z siebie profesorów – nie. To nieznośne”. Dziewczyna ponadto sugeruje, że dzieci się mu udały, na pewno Sébastien, którego poznała osobiście. On jakby nie przyjmuje tych słów, wiedząc, że to nie jest jego zasługa (por. czas: 00'57'08-00'57'32). Jadąc karetką, Rémy zwraca się do Nathalie: „Żeby się chociaż czegoś nauczył. [...] Nie odnalazłem sensu życia. Muszę go szukać. Muszę nadal szukać” (czas: 01'10'55-01'11'17).

⁵⁶ Ta ostatnia z wymienionych przemian dokonała się w dużej mierze za sprawą siostry Constance, która prosiła młodzieńca, by uściśkał ojca.

otoczyli miłością umierającego Rémy'ego, są godne podziwu. „Miłosierdzie” jego polega jednak też na uzależnieniu ojca od heroiny (można to różnie tłumaczyć), na przekupieniu już raz wciągniętej w wir moralnego zła pielęgniarki Suzanne (gra ją Markita Boies), by przywiozła nad jezioro sprzęt kroplówkowy do przeprowadzenia eutanazji⁵⁷. Jeszcze wobec niej Rémy kieruje sprośne żarty. Mimo kontrowersji, jakie wywołuje i nieczystość rozmów owych dawnych hipisów, i uzależnienie od heroiny, i w końcu eutanazja, trzeba przyznać, że wzruszająca jest owa scena pożegnania każdego przyjaciela i każdego członka rodziny z Rémyem. Przebaczenie żony, która szepcze mu do ucha: „mężczyzna mego życia”, przebaczenie syna, któremu z kolei umierający ojciec mówi: „wiesz, czego ci życzę? Żebyś też miał takiego syna” (czas: 01'21'05), miłość córki, która przez Skype'a adresuje do ojca najczulsze słowa. Rémy – umierając – odnalazł miłość dzieci, rozwiedzionej z nim żony⁵⁸ i rozproszonych po świecie przyjaciół. Co jest jeszcze wzniosłego w owej scenie odchodzenia? Dobrze uśmiechy i gesty przyjaciół, z którymi musi się on rozstać. A przy tym piękna sceneria przyrody i rzewna, podniosła muzyka. Muzyka, która też powinna być w tym filmie nagrodzona. Co pozostało po tym wielkim pożegnaniu? Wspomnienia. Pusty „dom schadzek”. Książki jego, choć nie przez niego napisane. Być może sięgnie po nie Nathalie, której Rémy, niegdyś ją skrzywdziwszy jako kochanek jej matki⁵⁹, po latach wszczepił bezwiednie wiarę w wartość życia. Pamięć i przebaczenie. Czułość i miłość.

Bóg w filmach Arcanda, choć bywa dość częstym przedmiotem dysput i żartów, przedmiotem aluzji, jest wyrugowany z życia, zgodnie z maksymą Nietzscheańską – uśmiercony. Jest Wielkim Nieistniejącym, znakiem zabobonu i ciemnoty (obraz średniowiecza w *L'Âge des ténèbres*). Sprowadza się do setek nikomu niepotrzebnych, drewnianych i gipsowych figurek z kościoła w Montrealu-Quebecu, do białego opłatka przyjmowanego podczas oglądania telewizji. I chyba tak właśnie – nihilistycznie – trzeba odczytać przedśmiertną wizję Rémy'ego:

⁵⁷ W przestrzeni cyfrowej istnieje wiele tekstów, w których konstatacje nie zawsze idą w parze z prawdą o przedmiocie dociekań. Tak jest np. w anglojęzycznym artykule zamieszczonym w Internecie, że rzekomo katolicka bezhabitowa zakonnica-pielęgniarka (chodzi rzecz jasne o s. Constance) pomaga przy eutanazji. „Śmiertelny jej grzech” („A devoted catholic nurse helps in a Euthanasia act triggered by Remy's decision. A mortal sin for Her”). Nie trzeba przecież udowadniać, że Suzanne jest kimś innym niż Constance, ale tak właśnie, nawet w tekstach (pseudo)naukowych publikowanych w Internecie, tworzy się dzisiaj niekorzystny wizerunek ludzi Kościoła. Zob.: Mchel Dolle, *The barbaric invasions*, February 13, 2014, <http://www.crab.rutgers.edu/~guyk/primos.pdf>, s. 1 z 9 [dostęp: 15.09.2017]. Oczywiście w miarę transparentny *image* siostry Constance zepsuł sam Arcand, o czym już nadmieniałam, pod koniec *L'Âge des ténèbres*. Czym innym jest tu jednak produkcja, a czym innym jej interpretacja.

⁵⁸ Wręcz nierealistyczna może się np. wydać reakcja Louise, która z umierającym mężem, jak i swoimi dawnymi przyjaciółkami, a jego kochankami ma dobre, spokojne relacje.

⁵⁹ Wyrażnie to widać po obejrzeniu *Upadku cesarstwa amerykańskiego*.

Inés Orsini grająca Marię Goretti to nie ikona świętości, lecz znak cielesnego powabu i obiekt erotycznych fantazji. Wiemy o tym ze wspomnianej sceny uczty, jaką włoscy przyjaciele przygotowali koledze jeszcze w szpitalu. Cały paradoks i niegodziwość takich skojarzeń polega na tym, że historyczna Święta właśnie wskutek pożądania poniosła męczeńską śmierć. Nie można się więc zgodzić z opinią Tomasza Jopkiewicza, że Rémy to typ staromodnego humanisty, „w dodatku tęskniącego za Bogiem”⁶⁰. Nic bowiem w tym filmie (ani w jego *prequelu*) raczej nie przemawia za taką opinią⁶¹. W zeświecczonym spojrzeniu Rémy’ego można widzieć dziedzictwo marksistowskich prądów, którym był wierny, a także konsekwencje postępującej w świecie sekularyzacji.

Konrad J. Zarębski z kolei pisze o specyficznym programie, jaki Arcand rzekomo zostawia w swoim filmie dla następnego pokolenia:

W planie społecznym to choćby naprawa służby zdrowia, opanowanie korupcji, nadanie właściwej roli związkom zawodowym. A także – co wydaje się najistotniejsze – powstrzymanie postępującego zaniku duchowości. W planie rodzinnym będzie to ponowne nadanie sensu wartościom zredukowanym do poziomu ikon, odbudowanie więzi między rodzicami a dziećmi, zaniechanie dominującej w relacjach międzyludzkich gry pozorów. W planie jednostkowym wreszcie – znalezienie woli do pojednania z drugim człowiekiem i przywrócenie znaczenia takim pojęciom jak przyjaźń, wspólne dobro, ale i seks⁶².

Wierność w przyjaźni, mimo że w latach wcześniejszych poważnie narażonej na szwank, jest rzeczywistą wartością, jaką żyją bohaterowie. Nieprzypadkowo też cały film kończy piosenka *Beaucoup des amis...* – pojęcie przyjaźni i solidarności ludzkiej jest tu bowiem wiodące, niezależnie od ich zabarwienia i historii. Seks w filmie jest waloryzowany w oderwaniu od miłości, od małżeństwa⁶³. Rozmowy o nim przynoszą frajdę bohaterom, co wywołuje konsternację wśród niby

⁶⁰ T. Jopkiewicz, dz. cyt., s. 37.

⁶¹ Czynię tu podobnie jak Jerzy Szyłak, który obserwując tytułowego Forresta Gumpa, dochodzi do wniosku, że jest on człowiekiem niewierzącym, mimo odwoływania się w swych wypowiedziach do Boga. Wierzył nie Bogu, lecz bogobojnej mamie (zob. tenże, *Kino i coś więcej. Szkice o ponowoczesnych filmach amerykańskich i metafizycznych tęsknotach widzów*, Kraków 2001, s. 44-48). Oczywiście między inteligentnym i świadomie dokonującym wyborów bohaterem Arcanda a ułomnym, o niskim ilorazie inteligencji bohaterem Roberta Zemeckisa jest duża różnica. Ponadto wnioskowanie i moje, i J. Szyłaka wiąże się z dużym ryzykiem. Kwestie (ostatecznego) wyboru Boga są bowiem zawsze objęte tajemnicą. Jak można pomylić się w diagnozie duszy bohatera filmowego, tak można niesprawiedliwie ocenić życie wewnętrzne drugiego, autentycznie żyjącego człowieka.

⁶² K.J. Zarębski, *Spuścizna ojców*, „Kino” 2003, nr 11, s. 40.

⁶³ W wartościach konsumpcyjnych i hedonistycznych, ale również w relacjach międzyludzkich dostrzega ocalenie również wspomniany Jopkiewicz: „Są to ludzie, dla których ciągle jest nadzieja, ponieważ seks, jedzenie, a co najważniejsze wzajemny intelektualny i emocjonalny kontakt chronią ich jednak przed życiową kapitulacją”. T. Jopkiewicz, dz. cyt., s. 37.

„barbarzyńców” – młodych. Film jest czymś więcej, niż zwykło się o nim mówić, a mianowicie, że jest satyrą na pokolenie ‘68, „wkręcone” w rewolucję seksualną, a teraz ponoszące jej konsekwencje. Bohaterowie są zepsuci, wyzbyci z wartości duchowych, ale albo sobie z tego nie zdają sprawy, albo w ogóle ich to nie interesuje i nie martwi. Można wysnuć wniosek, że to oni są *de facto* „barbarzyńcami”, a nie najeźdźcy ze średniowiecza czy islamu w XX i XXI wieku.

Nie wiadomo, czy groza bijąca z podziemi kościoła w Montrealu-Quebecu, gdzie zebrano najrozmaitsze figurki, czy też obraz pielęgniarki niosącej bardzo nie-licznym Najświętszy Sakrament, to ów apel o przywrócenie duchowości. Wyczuwa się raczej element satyry bądź – wręcz – drwiny. W kreacji głównych bohaterów nie odnajdujemy pragnienia owych wartości – tych najwyższych, które w sposób niepodważalny wyróżniają człowieka spośród całego uniwersum stworzeń. Oczywiście mówimy o zakwestionowanych przez różne rewolucje, w tym też rewolucję 1968 roku, wartościach sakralnych i duchowych. Śmiem twierdzić, że zakwestionowanych – poprzez ogłoszenie ich upadku, ironię, sarkazm, profanację oraz deformację.

Film pozornie zahacza o tematy religijne, *stricte*: katolickie, ale nie jest prokato-licki. Z ironiczną dwuznacznością odsłania spustoszenie duchowe pokolenia ‘68, które uwierzyło w fałszywe piękno i słuszność komunizmu – komunizmu, którego nie zaznało z autopsji, więc idealizowanego; w wolność myloną z wyzwoleniem seksualnym i obyczajowym (miłostki Rémy’ego doprowadziły go do przekreślenia kariery naukowej i dydaktycznej oraz zniszczyły rodzinę), ale w miejsce owej utopii, której efekty działania widzieć obserwuje, właściwie nic nie proponuje albo oferuje kolejne utopie: dobroczynności heroiny, miłosierdzia eutanazji, pocieszenia w pustym śmiechu.

Komedie i filmy z komediowymi epizodami powstałe na kanwie utworów Jerzego Pilcha i Edwarda Redlińskiego

Zderzenie powagi godności papieskiej z humorem, wesołością jest łatwe do wyobrażenia w przypadku Jana Pawła II. Nie raz on sam żartował (zabawnie się przebierał np. w meksykańskie kapelusze czy w afrykańskie pióropusze¹, stroił miny, udawał, że patrzy przez okulary², zabawiał zebrane tłumy śpiewem, anegdotkami lub śmiesznymi ripostami itd.), nie raz też z nim lub z niego żartowano. Tak działo się również w przestrzeni wirtualnej, nagrywanych z jego udziałem dokumentach, filmach i filmikach³. Nie wszystkie nagrania z Janem Pawłem II, np. na YouTube, są poważne. Spotkanie z dziećmi i niefrasobliwe pytanie dziewczynki zadane

¹ Georg Weigel np. o wizycie Jana Pawła II w Nairobi w Kenii 7 maja 1979 r. pisze: „Niezapomniany był obraz Papieża we wspaniałym pióropuszu ze strusich piór, z tarczą w jednej ręce i dzidą w drugiej, siedzącego na bębnie obciążonym skórą lamparta”. Tenże, *Świadek nadziei. Biografia Papieża Jana Pawła II*, tłum. D. Chylińska, J. Ilg, J. Piątkowska, R. Śmietana, M. Tarnowska, Znak, Kraków 2000, s. 472.

² Zob. np. okładka książki: *Kwiatki Jana Pawła II*, wybrał i oprac. J. Poniewierski, pomysł i współpraca J. Turnau, Znak, Kraków 2003. *Kwiatki Jana Pawła II* są zresztą doskonałym dowodem „naturalnego” sposobu bycia księdza-biskupa-arcybiskupa-kardynała Wojtyły i Papieża Jana Pawła II. Niejednokrotnie przytaczane są tam przykłady jego ciepłego humoru oraz dystansowania się do swojej – urzędowo przypisanej – godności. To właśnie zdjęcie stanowi papieski motyw w dramacie obyczajowym K. Kieślowskiego *Dekalog IX* (1988), a także w kontrowersyjnym *Klerze* (2018; zob. → ilustracje i tabele chronologiczne).

³ Aleksandra Banaś pisze: „Szanował lokalne tradycje i zwyczaje. Sombrero na jego głowie, robotniczy kask czy indiański pióropusz oznaczały coś więcej niż dystans do piastowanej godności czy poczucie humoru. Był to wyraz szacunku dla innych ludzi. Ludzi, w których wierzył. Ludzi takich jak on... [...]. Miał tę rzadką cechę, to «coś», co pozwalało mu trafić do każdego człowieka. Nawet w czasie najpoważniejszej dyskusji miał wspaniałe poczucie humoru. Gdy tylko wyczuwał jakieś emocjonalne napięcie, jednym słowem i spojrzeniem rozładowywał całą sytuację”. Taż, *Niezwykły pontyfikat Papieża Polaka*, [w:] *Jestem tylko wędrowcem... W poszukiwaniu duchowości pokolenia JP II* (Publikacja dla uczczenia Pontyfikatu Ojca Świętego Jana Pawła II), red. ks. S. Urbański, E. Krawiecka, W. Gałązka, ks., Fundacja AMF „Nasza Droga”, Warszawa 2010, s. 257-258 (całość: s. 253-260).

Papieżowi w TVP1, „czy Papież żuje gumę Turbo?”⁴, albo dokument nawiązujący do słów wypowiedzianych w Gliwicach w 1999 roku: „Ja bym z takim Papieżem nie wytrzymał”⁵ przekonują, że sam Karol Wojtyła miał do siebie zdrowy dystans. Również tytuł filmu *Jan Paweł II. Święty uśmiechnięty*⁶ wiele na ten temat mówi. „Polski papież” był osobą medialną o aktorskim rodowodzie. Kontakt z publicznością, ryzyko związane z pokazywaniem się przed milionami zebranych i widzów telewizji nie peszyło go i nie krępowało; nie wywoływało obaw, że może okazać się śmieszny. Na tle swoich poprzedników – zwłaszcza Pawła VI⁷ i Jana Pawła I – był swoistym ewenementem.

Wynikało to w dużej mierze z osobowości samego Wojtyły i jego życiowej historii. Na sytuowanie go w kontekstach komediowych wpłynął także duch epoki, m.in. poststrukturalistyczny upadek logocentryzmu, dystans wobec autorytetów, atmosfera rozluźnienia więzi ludzi z głowami państw, dostojnikami i przywódcami, a zatem i z głową Kościoła katolickiego. Te m.in. czynniki powodują, że widz nie czuje konsternacji, gdy wizerunek, nagranie archiwalne z Janem Pawłem II bądź komiczna wypowiedź na jego temat pojawia się w filmach fabularnych o wyraźnie komediowym zabarwieniu. Do owego braku zdziwienia przyczynia się też niewątpliwie pewna demokratyzacja obyczajów: w komediowych kontekstach sytuowane są wszakże oprócz Papieża inne osoby publiczne: prezydenci, premierzy rządów, królowie, przywódcy wojskowi, a także tzw. celebryci, zwłaszcza filmowcy i piosenkarze (por. *Różowa pantera*, *Odyseja komiczna* i in.⁸). A z drugiej strony ów trend odpowiadał osobowości Wojtyły, który nawet jako Papież nie znosił oddawanej mu czci:

⁴ *Pytania do Jana Pawła II*, konferencja prasowa programu „Ziarno”, TVP1, nagranie na YouTube W. Drozdowicz, 9 czerwca 1991 r., ul. Żytnia (ogród Episkopatu), Warszawa, https://www.youtube.com/watch?v=3oKH38_q_Io [dostęp: 12.08.2020].

⁵ *Ja bym z takim Papieżem nie wytrzymał* (film dokumentalny o świętym papieżu Janie Pawle II), „Dobry Film”, <https://www.youtube.com/watch?v=2luPuThCeSY> [dostęp: 12.08.2020]. Tytuł pochodzi z wypowiedzi samego Papieża.

⁶ *Jan Paweł II. Święty uśmiechnięty* – reż. P. Kot, dokumentalny krótkometrażowy, religijny, Polska 2012.

⁷ Dla porównania o jednym z owych poprzedników Papieża-Polaka Georg Weigel pisze: „Papież Paweł VI był człowiekiem obdarzonym głęboką wiarą, wielkim współczuciem i przenikliwą inteligencją. [...] Brakowało mu jednak zdecydowanej postawy w wystąpieniach publicznych, gdyż pojawiając się na dużych zgromadzeniach i przed kamerą, wydawał się powściągliwy, nieco skrupowany, a nawet niepewny”. G. Weigel, dz. cyt., s. 307. Na temat tegoż papieża zob. film *Paweł VI – papież czasu burzy* (tabela 2).

⁸ *Różowa Pantera* (ang. *The Pink Panther*) – reż. S. Levy, komedia kryminalna, Czechy–USA 2006; 2001: *Odyseja komiczna* (ang. *2001: A Space Travesty*) – reż. A.A. Goldstein, komedia, sci-fi, Kanada–Niemcy 2000.

Był papieżem podróżującym z ogromną świtą, otoczonym przez ochroniarzy, dziennikarzy, polityków, biskupów. A oni mówili do niego jak do kolegi. [...] Było widać, że mu potrzeba relacji z innymi ludźmi, w których nie ma kultu, dla których nie jest totemem⁹.

Jan Paweł II występuje w wielu komediach polskich i zagranicznych (zob. tabela 1). W niniejszym rozdziale ograniczymy się do tych produkcji, które powstały jako ekranizacje, adaptacje lub inscenizacje utworów dwóch polskich pisarzy – Jerzego Pilcha oraz Edwarda Redlińskiego. Przedmiotem zainteresowania będą takie formy obecności, jak aluzje, wspomnienia i obrazy rozumiane jako przedstawienia ikonograficzne (portrety malowane bądź fotograficzne).

7.1. Aluzje

Należałoby na początku sprecyzować pojęcie. W internetowym słowniku istnieje następująca definicja:

aluzja filmowa – świadome nawiązanie do filmu (sceny, motywu, bohatera, sposobu filmowania itp.) innego twórcy lub własnego¹⁰.

Tak też szeroko definiuje aluzję Marek Hendrykowski, jako każde świadome, celowe i artystycznie uzasadnione odwołanie się w utworze własnym do utworu innego autora lub innego własnego utworu¹¹. A przecież w niniejszym rozdziale, jak i w innych miejscach tej monografii chodzi o aluzję nie do dzieła, lecz do osoby – znanej, powszechnie rozpoznawalnej, medialnej – przez jednych uważanej za celebrytę, przez drugich – za Świętego. W tym sensie możemy mówić o Papieżu jako ikonie – Kościoła, świata religii, polityki, XX wieku itd., jako o swoistym powszechnie rozpoznawalnym znaku, *signum temporis* czy też jako o tekście kultury (wedle zasady Jacquesa Derridy, że wszystko w świecie można poczytywać za tekst¹²).

⁹ J. Poniewierski, *Przedmowa*, [w:] *Kwiatki Jana Pawła II*, s. 7.

¹⁰ Hasło: *Aluzja filmowa*, [w:] *Filmoteka szkolna*, Déjà vu, <http://filmotekaszkolna.pl/dla-nauczycieli/materialy-metodyczne/sloowniczek> [dostęp: 7.08.2020]. Por. P. Skrzypczak, *Aluzja filmowa z perspektywy widza* [fragment], [w:] *Aluzja literacka. Teoria – interpretacje – konteksty*, red. A. Stoff i A. Skubaczewska-Pniewska, Toruń 2007, <http://filmotekaszkolna.pl/dla-uczniow/materialy-filmoznawcze/aluzja-filmowa-z-perspektywy-widza-fragment> [dostęp: 7.08.2020].

¹¹ Por. M. Hendrykowski, *Język ruchomych obrazów*, Poznań 1999, s. 121.

¹² „Il n'a pas de hors-texte – «nie istnieje poza-tekst», słynne zdanie Jacquesa Derridy (*O grammatologii*), które wywołało sporo nieporozumień. W perspektywie literackiej oznacza ono tyle, że nie istnieje żadne słowo lub zdanie, które można by umieścić poza jakimkolwiek kontekstem i w ten sposób utrwalić jego sens. Innymi słowy, zawsze istnieje możliwość rekontekstualizacji słowa, zdania lub tekstu, która zmieni ich znaczenie”. A. Burzyńska, M.P. Markowski, *Teorie literatury XX wieku*, Znak, Kraków 2004, s. 372. W niniejszej monografii owym „słowem” jest „Jan Paweł II” – w zależności od filmu bądź utworu literackiego, w jakim się pojawia, kontekstu słownego bądź wizualnego, nabiera różnych znaczeń, które jednak dadzą się niekiedy sprowadzić do wspólnego mianownika.

Postać Jana Pawła II nie tyle jest elementem twórczości artystycznej (choć przecież także!) i nie tylko filmowej, gdyż również malarskiej, rzeźbiarskiej itd., ile elementem kultury i w tym znaczeniu będę posługiwała się pojęciem aluzji „do...”.

Kiedy Piotr Skrzypczak definiuje aluzję filmową następująco:

Aluzja filmowa jest świadomym odwołaniem się twórcy dzieła filmowego (przede wszystkim reżysera, rzadziej operatora, scenografa, kostiumologa, kompozytora ścieżki dźwiękowej i aktora) do innego dzieła filmowego, innego lub tego samego twórcy, w języku tworzyw filmowych. [...] Aluzja filmowa jest zatem pewnym typem środka artystycznego, określonego przez związki pomiędzy twórczością indywidualną i zastanym przez twórcę filmowego dorobkiem sztuki filmowej, reprezentowanym przez poszczególne dzieła – przedmioty odwołań¹³,

my musimy poprzestać na terminie **aluzja – aluzja do Jana Pawła II**, wyłączając przydawkę „filmowa”. A że fotografie z Papieżem, jego rzeźby, fotomontaże czy nagrania archiwalne z nim też są w pewnym sensie aluzjami i też zostaną uwzględnione w niniejszym rozdziale, musimy w tym miejscu dodać epitet: **słowna**. Tak więc przedmiotem analizy w niniejszym i następnym podrozdziale będą **aluzje słowne do Jana Pawła II** w wyznaczonych filmach. W żadnym z przykładów nie będą to aluzje filmowe. Wbrew temu, co podają słowniki (np.: „**aluzja** – niejawne, zawołowane [ale jasne dla adresatów] napomknienie o kimś, o czymś; potrącenie o jakąś sprawę za pomocą przenośni, nie wprost; przytyk, docinek; przymówka; ~ późn. łac. *allusio* ‘igranie (z)’ [...]”¹⁴), w niniejszym rozdziale będziemy przyglądać się najczęściej całkiem jawnym i oczywistym nawiązaniom¹⁵.

Jerzy Pilch we wstępie do sztuki teatralnej *Narty Ojca Świętego* pisał: „Nie pytam o papieża. Pytam o ludzi. Zadaję pytanie: Co się dzieje z ludźmi? Co się dzieje z ludźmi, gdy w poważny, mniej poważny albo śmiertelnie poważny sposób zaczynają o papieżu, o obecności papieża w ich życiu, myśleć?”¹⁶. Natomiast w felietonie *Polsko ho ho ho!* powstałym tuż po śmierci Jana Pawła II dodawał, że jest to fenomen, aby jeden człowiek zmienił świat, nie trzeba było do tego żół-

¹³ P. Skrzypczak, dz. cyt.

¹⁴ Hasło: *Aluzja*, [w:] *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wyd. 11, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980, s. 53. Por.: *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/aluzja.html> [dostęp: 7.08.2020].

¹⁵ Oczywiście aluzje *sensu stricto* też pojawiają się w analizowanych filmach, zwłaszcza są to „wycieczki” do starości i zbliżającej się śmierci Papieża (np. w *Nartach Ojca Świętego*, w *Miasteczku South Park* i in.) albo do rzekomych zaniedbań w stosunku do zjawiska pedofilii w Kościele (*Avenue 5*). Podobne treści pojawiają się np. w kontrowersyjnym *Młodym papieżu* (reż. P. Sorrentino, serial TV, komediodramat, Francja–Hiszpania–USA–Wielka Brytania–Włochy 2016) → zob. więcej: rozdział 9.

¹⁶ J. Pilch, *Narty Ojca Świętego*, Świat Książki, Warszawa 2004, s. 7.

nierzy i karabinów, przeżycie głębi – zwłaszcza w dniu jego pogrzebu – dotknęło masy, a nie jednostki; dopowiedzmy: wierzących i niewierzących, chrześcijan i wyznawców innych religii¹⁷. O ile Pilcha interesowało, jak zachowują się ludzie przed lub w czasie przyjazdów Papieża do kraju, o tyle np. Kieślowskiego ciekawiło to, czy nadzieja, jaką wnosił swym przylotem Ojciec Święty, pozostaje potem w narodzie. Mowa tu przede wszystkim o niedokończonym filmie dokumentalnym z 1988 roku na temat jednej z wizyt Jana Pawła II w Ojczyźnie¹⁸.

Ilustracja 1. *Narty Ojca Świętego*, 2004, pol. teatr TV, reż. Piotr Cieplak. Bohaterowie martwią się, że gdy Papież przyjedzie do nich spędzać emeryturę, nie będzie już w Granatowych Górach rozpusty i pijaństwa. Źródło: <https://www.facebook.com/tvpkultura/videos/narty-ojca-%C5%9Bwi%C4%99tego/696568547757328/> [dostęp: 4.02.2024].

Kolejnym filmem, w którym pojawia się jedynie aluzja do Jana Pawła II, jest *Pod Mocnym Aniołem* (2014)¹⁹ – według powieści Jerzego Pilcha. Co interesujące, właśnie w prozie tego protestanckiego pisarza, który – jak sam przyznawał –

¹⁷ Zob. tenże, *Pociąg do życia wiecznego*, Świat Książki, Warszawa 2007, rozdział: *Polsko ho ho ho!*, s. 107 (całość: s. 105-108).

¹⁸ „Kieślowski tak mówi o projekcie tego filmu: «Miała to być rejestracja tego typu, jak to robił Andrzej Trzós-Rastawiecki i Andrzej Jurga. Chciałem zrobić film o nadziei, która przylatuje na chwilę, a potem odlatuje. Wyobrażałem sobie, że można zrobić film o tym, że coś z tej nadziei zostało. O ludziach, którzy patrzą w niebo. Obserwowałem odlot Papieża, pamiętam, była wtedy dobra pogoda do takich zdjęć». K. Kieślowski, w: T. Sobolewski, *Dziecko w Peerelu*, Warszawa 2000, s. 90”. Cyt. za: M. Jazdon, *Dokumenty Kieślowskiego*, seria: Obszary Literatury i Sztuki, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2002, przypis 2, s. 168.

¹⁹ *Pod Mocnym Aniołem* – reż. W. Smarzowski, dramat, Polska 2014, <https://vod.tvp.pl/video/pod-mocnym-aniolem,pod-mocnym-aniolem,24761202> [dostęp: 26.08.2020]. Pierwodruk książki J. Pilcha – 2000 r.; Nagroda Nike – 2001 r.

w wieku dorosłym utracił wiarę²⁰, odnajdujemy wiele ciepłych, często zabawnych aluzji do głowy Kościoła katolickiego. *Pod Mocnym Aniołem* nie jest komedią, wypowiedzi z aluzjami do Papieża mają raczej tragikomiczny wydźwięk. W filmie występuje tylko jeden papieski motyw. W książce Pilcha natomiast – znacznie więcej. Kilkakrotnie wspomniana jest ulica „Jana Pawła” – nie „Jana Pawła II”, lecz „Jana Pawła”, jakby „II” było oczywiste²¹. Oto przykładowy fragment, w którym rozpijaczony bohater-narrator czyni aluzję *sensu stricto* (Jan Paweł II nie zostaje bowiem wymieniony wprost) do słów Papieża z I Pielgrzymki do Ojczyzny zapamiętanej pod hasłem *Gaude Mater Polonia*. W Warszawie na Placu Zwycięstwa 2 czerwca 1979 roku Ojciec Święty wypowiedział pamiętne słowa: „Wołam, ja, syn polskiej ziemi, a zarazem ja, Jan Paweł II, papież. Wołam z całej głębi tego Tysiąclecia, wołam w przeddzień Święta Zesłania, wołam wraz z wami wszystkimi: Niech zstąpi Duch Twój! Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi!”²². Pilch wkomponował to wezwanie w absurdalną, a zarazem zabawną perorę swego bohatera:

Z wielkim żalem śledziłem, jak ostatnia miłość mojego życia odchodzi od bankomatu, jeszcze kawałek idzie Jana Pawła na zawsze, na zawsze skręca w Pańską. Kolejny raz w dziejach wielkie uczucie przegrywało z pieniędzmi. Nagle ogarnęła mnie potworna złość, byłem zły na bankomaty, których jeszcze parę lat temu nie było. Ogarnęła mnie furia, przypominałem sobie o upadku muru berlińskiego i byłem przeciw upadkowi muru berlińskiego, wszyscy entuzjaści rozbijający murarskimi młotami mur berliński zabierali mi brunetkę w żółtej sukience, i byłem przeciwko „Solidarności”, bo „Solidarność” zabierała mi brunetkę w żółtej sukience, i zstępujący i odmieniający oblicze ziemi Duch Święty zabierał mi brunetkę w żółtej sukience. Boże mój, Duchu Święty – pomyślałem – gdyby wszystko było po staremu, gdyby komunizm nie upadł, gdyby nie było wolnego rynku, gdyby w tej części Europy, w której się urodziłem, nie nastąpiły rozliczne przemiany, nie byłoby tu teraz bankomatów, wszystko pomiędzy mną a ciemnowłosą pięknoscią w żółtej sukience ułożyłoby się jak trzeba²³.

²⁰ J.R. Kowalczyk, *Jerzy Pilch*, 10.08.1952-29.05.2020, #literatura, 29 maja 2020, <https://culture.pl/pl/tworca/jerzy-pilch> [dostęp: 12.07.2020].

²¹ J. Pilch, *Pod Mocnym Aniołem*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000, s. 11 (analogicznie jest na s. 119, 149 i in.).

²² *Niech zstąpi Duch Twój. I pielgrzymka Jana Pawła II do Polski*, 2-10.06.1979 [CD-ROM], Katowice 2009 (dod. do czasopisma „Gość Niedzielny” 31 maja 2009, nr 86. Por. R. Terlecki, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*, Kraków 2007, s. 246.

²³ J. Pilch, *Pod Mocnym Aniołem*, s. 11-12. W 1999 r. przemawiając w polskim parlamencie, Jan Paweł II wspominał: „Dwadzieścia lat temu, podczas mojej pierwszej pielgrzymki do Ojczyzny, razem z rzeszami zgromadzonymi w modlitwowej wspólnotcie na Placu Zwycięstwa, przywoływałem Ducha Świętego błagając: «Niech zstąpi Duch Twój! I odnowi oblicze ziemi; tej ziemi!» (2.06.1979). Prosząc ufnie o tę odnowę, nie wiedzieliśmy wtedy jeszcze, jaki kształt przyjmą polskie przemiany. Dzisiaj już wiemy, jak głęboko sięgnęło działanie Bożej mocy, która wyzwala, lecz i oczyszcza. Możemy być wdzięczni Opatrzności Bożej za to wszystko, co udało się nam osiągnąć dzięki szczeremu otwarciu serc na łaskę Ducha Pocieszyciela. Składam dzięki Panu historii za obecny kształt polskich przemian”.

Następnie zaprezentowana jest awantura alkoholików m.in. o to, czy Jan Paweł II czyta „Tygodnik Powszechny”. Sam Jerzy Pilch pisywał tam felietony od 1989 do 1999 roku, później „w lipcu 2012 ponownie został felietonistą «Tygodnika Powszechnego»”²⁴. Wojtyła szanował to pismo z czasów Jerzego Turowicza. Przynosił i wysyłał do niego od najwcześniejszych lat próby poetyckie²⁵ oraz felietony (pierwszy: 6 marca 1949 roku *Mission de France* zamieszczony na pierwszej stronie²⁶). Według Georga Weigla w czasach reżimu było to najlepsze czasopismo katolickie w Polsce²⁷. Karol Wojtyła był nie tylko debiutantem w piśmie Turowicza, ale również cenionym gościem w jego domu²⁸. Z listów do Marka Skwarnickiego – niegdysiejszego współpracownika z kręgów „Tygodnika Powszechnego” i „Znaku” – wiemy, że Jan Paweł II czytał do końca życia „Tygodnik...”. Najpierw lektura tego pisma przynosiła Papieżowi dużo radości: „Ucieszyłem się [...] przysłanymi «Tygodnikami Powszechnymi», które zawsze czytam z wielkim zainteresowaniem. Przecież tak bardzo się z nim zżyłem” – pisał do przyjaciela²⁹. Po transformacji ustrojowej pismo zostało „opanowane” przez młodych, sprzyjających lewicowym i liberalnym tendencjom, co mocno niepokoiło obydwu piszących do siebie przyjaciół. Z listów wynika, że Skwarnicki próbował pocieszać Jana Pawła II, iż pozostaje ono wierne Ewangelii i Kościołowi; nieraz jednak nie mógł ukrywać gorzkiej prawdy³⁰. Jan Paweł II coraz bardziej dystansował się do pisma. Wymownym i smutnym znakiem było dla niego np. w 1994 roku to, że redaktorzy

B.a., *Jan Paweł II w Polsce, czerwiec 1999 r., część II, Ełk, Wigry, Siedlce, Drohiczyn, Warszawa, Łowicz*, Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz, zdjęcia I. Fertner, F. Fertner, wybór tekstów G. Grochowski, b.d., s. 30.

²⁴ J.R. Kowalczyk, *Jerzy Pilch. 10.08.1952-29.05.2020*, styczeń 2014, aktualizacja: AP, maj 2020, <https://culture.pl/pl/tworca/jerzy-pilch> [dostęp: 23.08.2020].

²⁵ Zob. np. G. Weigel, dz. cyt., s. 202.

²⁶ Zob. tamże, s. 144. Por. T. Szulc, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, z angielskiego przełożyli Z. Uhrynowska-Hanasz i M. Wroczyński, Prima, Warszawa 1999, s. 160.

²⁷ Zob. G. Weigel, dz. cyt., s. 145-146. O relacjach Karola Wojtyły z redakcją zob. więcej tamże, s. 271.

²⁸ Jak wspomina Julia Hartwig: „Turowiczowie mieli Księgę Gości i prosili o wpisy do niej. Bardzo tam były znakomite nazwiska, również Wojtyły, jeszcze z okresu krakowskiego, kiedy nikomu z nas się nie śniło, że może on zostać papieżem”. Taż, *Dziennik*, t. II, 13 sierpnia [2011] Obory, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2014, s. 48. O tym, komu jednak się „przyśniło”, będzie jeszcze mowa w niniejszym rozdziale.

²⁹ Jan Paweł II, *Pozdrawiam i błogosławię. Listy prywatne papieża*, do druku podał i komentarzem opatrzył Marek Skwarnicki, Świat Książki, Warszawa 2005, list do Marka Skwarnickiego z Castel Gandolfo, z 12 sierpnia 1982 r., s. 24. Znamienne, że książka opracowana przez Skwarnickiego wyszła w roku śmierci Papieża-Polaka.

³⁰ Zob. np. tamże, [b.m.] 6 października (1990 r.), s. 84-85; Watykan, 8 lipca 1991 r., s. 96-97; [b.m.] 8 grudnia [1992 r.], s. 106-107; Watykan, 10 stycznia 1993 r., s. 108-109; Watykan, 1 listopada 1993 r., s. 112-113 – szczególnie w tym liście widać poruszenie Jana Pawła II faktem, że „Tygodnik Powszechny” za „Gazetą Wyborczą” nazwał go „kontrowersyjnym” papieżem. Ojciec Święty odpowiada

[...] nie zareagowali na Drogę Krzyżową w Koloseum i słowa po Drodze. Ale także np. to, że nie zareagowali w sposób merytoryczny na homilię przy otwarciu Kaplicy Sykstyńskiej. O innych już sprawach nieco mówią. Reaguje tutaj natomiast Gość Niedzielny, a także Niedziela [*sic!* – taka pisownia, bez cudzysłowów – D.K.]. tak więc diagnozy zgadzają się³¹.

Niemniej jednak, mimo bolesnych doświadczeń związanych z brakiem ciągłości w zachowaniu ducha Ewangelii przez „postępowych” autorów, Papież nie odstąpił od lektury. W 1994 roku pisał jeszcze: „W Rzymie nie przestałem czytać Tygodnika, choć obecnie nie czytam go już tak «od deski do deski», jak dawniej. Chętnie zaglądam na ostatnią stronę. Zawsze się tam coś znajdzie interesującego, podpisanego Pańskim nazwiskiem”³². 5 kwietnia 1995 roku w liście wystosowanym do Jerzego Turowicza z okazji pięćdziesięciolecia pisma papież pisał:

Rok 1989 przyniósł w Polsce głębokie zmiany związane z upadkiem systemu komunistycznego. Odzyskanie wolności zbiegło się paradoksalnie ze wzmożonym atakiem sił lewicy laickiej i ugrupowań liberalnych na Kościół, na Episkopat, a także na papieża. Wyczułem to zwłaszcza w kontekście moich ostatnich odwiedzin w Polsce w roku 1991. Chodziło o to, ażeby zatrzeć w pamięci społeczeństwa to, czym Kościół był w życiu Narodu na przestrzeni minionych lat. Mnożyły się oskarżenia czy pomówienia o klerykalizm, o rzekomą chęć rządzenia Polską ze strony Kościoła, czy też o hamowanie emancypacji politycznej polskiego społeczeństwa. Pan daruje jeżeli powiem, iż oddziaływanie tych wpływów odczuwało się jakoś także w „Tygodniku Powszechnym”. W tym trudnym momencie Kościół w „Tygodniku” nie znalazł, niestety, takiego wsparcia i obrony, jakiego miał poniekąd prawo oczekiwać; „nie czuł się dość miłowany” – jak kiedyś powiedziałem. Dzisiaj piszę o tym z bólem...³³

W 2002 roku Ojciec Święty czytał w „Tygodniku...” jakiś artykuł Miłosza³⁴.

Skwarnickiemu, że każdy pontyfikat jest kontrowersyjny, jak kontrowersyjne są: Ewangelia, Chrystus, chrześcijaństwo. A On, Jan Paweł II ma szczególne zamiłowanie do bycia „znakiem sprzeciwu”. Z drugiej jednak strony zauważa: „Niemniej pozostaje otwartym pytanie, czy tak ekspozycja kontrowersyjność pontyfikatu, z pozostawieniem go bez wyjaśnienia, jest słuszna z punktu widzenia «tygodnika katolickiego» (i to «zwłaszcza» po wiadomych wyborach?)”; Watykan, 6 grudnia 1993 r., s. 114-117; Watykan, 25 lutego 1994 r., s. 118-119 [zapis filiacji listów za oryginałem – D.K.].

³¹ Por.: Jan Paweł II, *Pozdrawiam i błogosławie...*, Watykan, 24 kwietnia 1994 r., s. 120.

³² Tamże, Watykan, 31 października 1994 r., s. 125. Innego zdania są redaktorzy „Tygodnika Powszechnego” utrzymujący, że Jan Paweł II miał niezmiennie dobre zdanie o czasopiśmie. Zob. np.: M. Okoński, *Historia pewnego kłamstwa*, „Tygodnik Powszechny” 22.01.2018, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/historia-pewnego-klamstwa-151679> [dostęp: 9.02.2021]. Kością niezgody był list Jana Pawła II do Jerzego Turowicza (Watykan, 5 kwietnia 1995 r.), według Okońskiego wykorzystany w wybiórczy sposób przez osoby nieprzychylnie redakcji. Zob. *List Jana Pawła II do Jerzego Turowicza*, „Tygodnik Powszechny” 23.01.2018, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/list-jana-pawla-ii-do-jerzego-turowicza-151730> [dostęp: 9.02.2021].

³³ Jan Paweł II, *List Jana Pawła II do Jerzego Turowicza* (Watykan, 5 kwietnia 1995 r.), „Tygodnik Powszechny” 3.08.2023, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/list-jana-pawla-ii-do-jerzego-turowicza-151730> [dostęp: 5.07.2024].

³⁴ Jan Paweł II, *Pozdrawiam i błogosławie...*, Watykan, Boże Narodzenie 2002, s. 193.

Po takim wstępie, stanowiącym dowód, że dylemat bohaterów powieściowych można łatwo rozwiązać, przystąpmy do zaprezentowania interesujących fragmentów:

- Idzie Wam o to, że „Tygodnik Powszechny” czyta papież.
- Doskonale! Brawo! Brawo! – rozpromienił się rzekomy towarzysz moich dziecięcych nauk biblijnych – widzę, że cię nie doceniałem. Miałem cię za odklejonego wirtuoza słowa, a ty bracie, przebiegły jesteś, lisku jeden. Sam rozumiesz, co by to było, Jan Paweł II czyta w „Tygodniku Powszechnym” wiersze Alberty Lulaj [jedna z alkoholicek występujących w powieści – przyp. D.K.], głęboka metafizyczność tych wierszy sprawia na Ojcu Świętym piorunujące wrażenie, wysyła on do Alberty doniosły list albo nawet specjalną bulę papieską, i świat, cały świat jest nasz. Rozumiesz, tylko to nas interesuje, tylko to: gra o najwyższe stawki. [Ów bohater chce, by drugi – znajomy ze szkółki niedzielnej – zrobił to dla niego i umożliwił dzięki swoim rzekomym koneksjom Albercie Lulaj drukowanie w „Tygodniku Powszechnym” – przyp. D.K.]³⁵.

Z dysputy na temat popularności czasopisma w Watykanie wynika jeszcze jedna satysfakcjonująca narratora myśl. Odkrywa on, że jego interlokutor nie jest protestantem, gdyż o Janie Pawle II wyraża się jako o „Ojcu Świętym”. Byłaby to bowiem ujma dla „prawdziwego ewangelika”³⁶:

Zdradził się, zdradził się, definitywnie się zdradził – nikt, kto kiedykolwiek chodził do szkółki niedzielnej, nie powiedział o papieżu Ojciec Święty. Tak nie powie nigdy żaden, nawet najmarniejszy ewangelik. Był zdemaskowany, ale ponieważ nie wiedział, że jest zdemaskowany, z zapałem działał dalej³⁷.

I w końcu zwróćmy uwagę na motyw – z pewnymi wyjątkami w detalach – dość wspólny dla filmu i dla tekstu. Narrator już wcześniej w aluzji do pamiętnych słów: „Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi, tej ziemi” czynił Jana Pawła II (ze względu na jego rolę w transformacji ustroju) winnym swego alkoholizmu. Tutaj natomiast jest to powiedziane wprost. W filmie *Mania* (Kinga Preis) stwierdza: „Piję, odkąd Polak został papieżem”³⁸. To oczywiście czarny humor. Każdy z bohaterów-alkoholików ma jakiś powód, by pić³⁹. Wypowiedź Mani związana

³⁵ Jerzy Pilch, *Pod Mocnym Aniołem*, s. 85.

³⁶ Czy nie przypomina się tutaj walka między bohaterami *Ulicy marzycieli* (oryg. *Eureca Street*), gdzie jedni wyzywali drugich od „katoli”, „papistów” itd. [innych niewybrednych inwektyw nie przytoczę – D.K.], a przywiązanie bądź awersja do Jana Pawła II odgrywały w tym sporze niebagatelną rolę? Zob.: E. Gazdecka, D. Kulczycka, *Wizyta w Irlandii. Między prawdą historyczną a fikcją literacką*, [w:] *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Część I*, red. naukowa E. Bednarczyk-Stefaniak, A. Seul, Seria Naukowa „Scripta Humana”, t. 8, Zielona Góra 2017, s. 177-192.

³⁷ Jerzy Pilch, *Pod Mocnym Aniołem*, s. 86.

³⁸ *Pod Mocnym Aniołem*, <https://vod.tvp.pl/video/pod-mocnym-aniolem,pod-mocnym-aniolem,24761202> [dostęp: 26.08.2020], czas: 01’17’48-01’17’49. Por.: zwiastun: https://www.youtube.com/watch?v=bT6k_1ej92A [dostęp: 30.06.2020].

³⁹ Cała „litania” powodów picia różnych pacjentów detoksykacji – czas: 01’17’39-01’18’33.

ze sferą sacrum koresponduje z obrazami z jej domu-meliny. Duży obraz Matki Boskiej Częstochowskiej wisi w pokoju, w którym mąż Mani (Michał Gadomski) gwałci ją przy ludziach po tym, jak ukradła mu 50 zł na alkohol. Ten sam obraz widzimy podczas wigilii Bożego Narodzenia zamienionej na libację, podczas której zapala się świąteczna choinka. Tak jak wybór Jana Pawła II na stolicę Piotrową jest rzekomo pretekstem do picia, tak obraz MB Królowej Polski stanowi zasłonę dymną dla zła dziejącego się w mieszkaniu. Pośrednio wysmiewana jest w ten sposób powierzchowna religijność „Polaków-katolików”.

W powieści atak na katolicyzm nie ma takiego zacięcia. Ponadto inaczej prezentowane są „przyczyny” picia. Narrator (a zarazem główny bohater Juruś – w filmie jest to Jerzy-pisarz – w z założenia ironią podszytym domyśle – *porte parole* samego Pilcha) mówi najpierw, dlaczego on i Ala-Alberta piją⁴⁰, następnie o przyczynach picia różnych innych alkoholików znanych ze szpitala:

Osiemnaście razy leżałem na oddziale deliryków i słuchałem, z jakich powodów piją współbracia w nałogu. Oni wszyscy pili z tych samych, choć niekiedy też z innych jeszcze powodów. Pili, bo ojciec był zbyt surowy, i pili, bo matka była zbyt łagodna. Pili, bo wszyscy wkoło pili. Pili, bo pochodzili z rodzin pijackich, i pili, bo pochodzili z rodzin, w których od pokoleń nikt nigdy nie umoczył dzioba. Pili, bo Polska była pod moskiewskim jarzmem, i pili w euforii po wyzwoleniu. **Pili, bo Polak został papieżem** [podkr. moje – D.K.], i pili, bo Polak dostał Nobla, i pili, bo Polka dostała Nobla. Pili za zdrowie internowanych i picciem czcili pamięć zamordowanych. Pili, gdy byli sami, i pili, gdy ktokolwiek pojawił się obok nich. Pili, kiedy Polska zwyciężała, i pili, kiedy Polska przegrywała. A doktor Granada z nadludzką cierpliwością wysłuchiwał wszystkich tych odpowiedzi, kręcił przecząco głową i mówił to, co powiedziałem na początku: Pijecie, bo pijecie⁴¹.

Nienaturalna konstrukcja wypowiedzi, oparta na wyliczeniach oraz paralelizmie składniowym, ma w zamyśle autora oddać tok myślenia człowieka wciąż pozostającego pod wpływem upojenia alkoholowego. Powtórzenia przypominają zatem mowę alkoholików w stanie *delirium*; pijackie są: gmatwanie, zacieranie prawdy, zaburzony tok logicznego myślenia, symptomy natręctw. Właściwe dykcji alkoholików jest też intencjonalne spoufalanie się z Papieżem, wyobrażanie sobie, że on uczestniczy w ich „ciekawym” pijackim życiu. W filmie jest inaczej. Każdy z bohaterów mówi, dlaczego pije. Każdy wypowiada tylko jedną frazę.

Słowa Mani (Kinga Preis): „Piję, odkąd Polak został Papieżem” są tu znaczące – uświadamiają pewną cezurę czasową, nową erę w dziejach ludzkości. Podobna aluzja, do daty wyboru kardynała Karola Wojtyły na Papieża, występuje też w *Domu złym* (2009) Wojciecha Smarzowskiego. Kolejkowicze w sklepie GS kojarzą z tym

⁴⁰ Jerzy Pilch, *Pod Mocnym Aniołem*, s. 107-108.

⁴¹ Tamże, s. 108-109.

wydarzeniem pojawienie się w ich wiosce zootechnika podejrzanego o zabójstwo (czas: 00'38'25-00'39'18). Reżyserzy pokazują, że zwłaszcza dla ludzi prostych bądź z domów patologicznych data ta miała wymiar magiczny: od niej miałyby się liczyć nieszczęśliwe wypadki. Wybór Wojtyły był dla nich wielkim wstrząsem i zapisał się w ich pamięci jako data graniczna. Zresztą sam pontyfikat również stanowił cezurę w dziejach Polaków. Szczególnie znaczący okazywał się zarówno jego początek, jak i kres.

Jan Paweł II nie ginie z ikono- i audiosfery również po swojej śmierci. Wyraźnie zaznaczana jest perfektywność pontyfikatu: Karol Wojtyła został Papieżem na określony czas, lecz ta epoka już przeminęła. Tak nacechowane reminiscencje pojawiają się w innych polskich komediach, zwłaszcza w *Wojnie polsko-ruskiej*, w *Planecie singli 3* oraz w *Idealnym facecie dla mojej dziewczyny*.

7.2. Między aluzją a wspomnieniem

W tym miejscu zostaną omówione takie filmy, w których pojawiają się drobne aluzje, a jednocześnie dłuższe partie dialogowe bądź narracyjne związane z Papieżem. W nich również Jan Paweł II funkcjonuje przede wszystkim jako ikona polskości i katolicyzmu.

Ważne miejsce zajmują w tej grupie adaptacje filmowe i telewizyjne utworów wspomnianego już Jerzego Pilcha. Wykonany w listopadzie 2004 roku na podstawie jego sztuki spektakl TV *Narty Ojca Świętego*⁴² jest – podobnie jak dzieło literackie – swego rodzaju ewenementem: w całej sztuce mówi się tylko o Janie Pawle II, ale ten nie pojawia się i nie odzywa się w nim ani razu. Dodajmy, że literackie *Narty Ojca Świętego* są rozszerzoną wersją jednego z rozdziałów Pilchowego *Miasta utrapienia*⁴³.

W polskich filmach o całkowicie sfingowanej fabule występuje motyw „pamiętki” po Karolu Wojtyśle, zanim jeszcze stał się on sławny jako kardynał czy biskup Watykanu. Tak jest w analizowanym spektaklu Teatru Telewizji, gdzie ważnym

⁴² *Narty Ojca Świętego* – reż. P. Cieplak, premiera w Teatrze Narodowym w Warszawie w listopadzie 2004 r., w Teatrze Telewizji TVP Warszawa – 12 lutego 2007. Zob. też: *Narty Ojca Świętego* (<https://www.youtube.com/watch?v=pFBEGZROLAk>) oraz J. Pilch, *Narty Ojca Świętego*, Świat Książki, Warszawa 2004. Ciekawe jest, jak fenomen polskości Ojca Świętego postrzega przyznający się do swoich – jak mawia – „luterskich korzeni”, *de facto* mało związany z jakimkolwiek Kościołem, autor. Zob. tamże, *Od Autora*, s. 7.

⁴³ J. Pilch, *Miasto utrapienia*, Świat Książki, Warszawa 2004. Pisałam o tym w: *Lęk przed wpływem? Kontr-obecność Biblii w Monologu z lisiej jamy i Nartach Ojca Świętego Jerzego Pilcha*, [w:] *Biblia w dramacie polskim*, red. E. Jakiel, Gdańsk 2018, s. 373-392.

motywem okazują się tytułowe narty, którymi Jan Paweł II jako młodzieniec, przed wojną do 1938 roku, jeździł w Granatowych Górach⁴⁴ i pokój, w którym nocował, a 13-letnia góralka przepowiedziała mu wówczas papieństwo:

*Joanna kabotyńsko, a może ze śmiertelną powagą, odgrywa scenę z opowieści,
którą najwyraźniej milion razy słyszeć musiała.*

- Dzień dobry. Czy mają państwo jakiś wolny pokój na dzień, dwa?
- Nie ma sprawy.
- Bardzo się cieszę.
- Nie ma sprawy. Dla przyszłego Ojca Świętego zawsze się znajdzie.
- A skąd ty, dziecko, wiesz, że ja Ojcem Świętym zostanę?
- Przecież widzę, jestem kobietą – odparła moja trzynastoletnia teściowa, a jego twarz zastygła w pełnym konsternacji grymasie⁴⁵.

Prorocstwo – choć przesunięte w czasie – nie jest całkiem „wyssane z palca”, gdyż – pomijając na pewno znany Pilchowi wiersz Juliusza Słowackiego⁴⁶, wizję

⁴⁴ „Wiśła przemianowana na Granatowe Góry jest tłem akcji powieści *Miasto utrapienia*, z której jeden z rozdziałów Pilch rozbudował i przekształcił w sztukę teatralną *Narty Ojca Świętego*. Granatowe Góry żyją mitem Jana Pawła II, który w latach młodości przyjeżdżał tu na narty. Teraz, jak niesie plotka, po rychłym zrzeczeniu się urzędu papieskiego z racji kłopotów zdrowotnych, ma on ponoć zamiar osiąść tu na stałe”. J.R. Kowalczyk, *Jerzy Pilch*. 10.08.1952-29.05.2020, styczeń 2014, aktualizacja: AP, maj 2020, <https://culture.pl/pl/tworca/jerzy-pilch> [dostęp: 23.08.2020].

⁴⁵ J. Pilch, *Narty Ojca Świętego*, s. 41.

⁴⁶ Wbrew ustaleniom naukowców powszechnie uważa się, że wiersz Juliusza Słowackiego *Pośród niesnasków – Pan Bóg uderza...* [incipit] (tegoż, *Dzieła wszystkie*, red. J. Kleiner, przy współudziale W. Floryana, t. XII, cz. 1, Wrocław 1960, s. 277-278) był zapowiedzią papieża-Słowianina utożsamianego z Karolem Wojtyłą. Krzysztof Biliński twierdzi, że wiersz należy odczytywać w perspektywie genezyjskiej. Chodzi bardziej o ducha przewodniego słowiańskości, a jeśli o papieża, to takiego, który rezygnuje z instytucji ziemskiej i z wszelkich przywilejów. Wszelkie zatem spekulacje dotyczące konkretnych osób były w historii nadużyciem i nadinterpretacją: „W procesie późniejszej recepcji ten właśnie utwór Słowackiego podlegał daleko idącej ideologizacji. Dla wyznawców katolickiego Kościoła mariawitów, który powstał po oderwaniu się od Watykanu w 1906 r., a następnie wyodrębnił się spośród jednolitej społeczności mariawickiej (1935), zapowiadał on ojca duchowego tej denominacji religijnej – arcybiskupa Jana Marię Michała Kowalskiego, który sam zresztą w 1924 r. uznał, że jest zapowiedzianym przez Słowackiego papieżem słowiańskim. Bałamutności takiego stwierdzenia udowadniać nie potrzeba, stanowi ono jednak ciekawy przyczynek do recepcji utworu. Druga interpretacja sugeruje niedwuznacznie, że autor Beniowskiego przewidział papieża-Polaka na stolicy Piotrowej. I w tym przypadku mamy do czynienia z jawnym nadużyciem”. Co interesujące, autor w przypisie wspomina o wielu przepowiedniach, jakie nastąpiły po wyborze Wojtyły na kardynała, m.in. o „wizieniu ks. Bronisława Markiewicza i wizji z Tęgororza. W popularnej literaturze profetycznej przyznaje się temu utworowi specjalny status – ziszczonej prognozy wieszczą”. K. Biliński, „*Pośród niesnasków...*” *Juliusza Słowackiego wobec źródeł biblijnych*, „Przegląd Humanistyczny” 2000, nr 1/2, s. 31 (całość artykułu: 31-36). Zob. więcej: G. Halkiewicz-Sojak, *Temat słowiański w twórczości literackiej i przesłaniu pastoralnym Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, „Roczniki Humanistyczne” 2020, tom LXVIII, zeszyt 1 – specjalny, s. 387-404; J. Maciejewski, *Karol Wojtyła i Jan Paweł II wobec literatury*, [przedruk z miesięcznika „W drodze” nr 7, 8, 1983], [w:] *Pisarstwo Karola Wojtyły – Jana Pawła II w oczach krytyków i uczonych. Antologia*, oprac. K. Dybciak, PIW, 2019, s. 116-146.

ks. Bronisława Markiewicza, wizję z Tęgoborza czy słowa ojca Pio z 1947 roku – rzeczywiście mała dziewczynka w Ludźmierzu w sześć tygodni po mianowaniu Wojtyły kardynałem życzyła mu, by został papieżem:

Musiał niewątpliwie słyszeć o takich prognozach – czy nadziejach – była o nich mowa przy niezliczonych okazjach, poczynając od wypowiedzi ojca Pio we Włoszech w 1947 roku do słów małej dziewczynki w Ludźmierzu w sześć tygodni po mianowaniu Wojtyły kardynałem. Jeden z przyjaciół Wojtyły tak opisał ten epizod w swoich wspomnieniach, które zachowały się w archiwach krakowskiej archidiecezji: „Mała dziewczynka witając kardynała wyrecytowała wierszyk, w którego ostatnich słowach wyrażała nadzieję, że zostanie on kiedyś papieżem. Wywołało to ogólne rozbawienie. Kardynał jednak się nie śmiał. Pochylił się nad małą poważnie i pocałował ją w czoło”⁴⁷.

Ale ówczesne perspektywy Wojtyły na zostanie papieżem były znikome, zwłaszcza ze względu na wiek. Papieże dwudziestego stulecia odznaczali się długowiecznością – zarówno Pius XII, jak i Jan XXIII umarli po osiemdziesiątce, a Paweł VI miał już siedemdziesiąt lat, kiedy w 1967 roku mianował Wojtyłę kardynałem. Gdyby i on przekroczył osiemdziesiątkę – a miał ją przekroczyć – Wojtyła [*sic!* – taka składnia – D.K.], w papieskich kategoriach wiekowych, nadal byłby zbyt młody.

Prawdziwy problem polegał jednak na tym, że idea papieża nie-Włocha wciąż była bardzo odległa, poza tym Wojtyła nie osiągnął jeszcze, mimo wspaniałej reputacji, jaką sobie wyrobił podczas Soboru Watykańskiego II, dostatecznie mocnej pozycji, by móc zostać odpowiednim kandydatem. Dobrze jednak wykorzystał dzielące go od pontyfikatu jedenaście lat, aby taką pozycję osiągnąć⁴⁸.

Karol Wojtyła słyszał o swojej przyszłości nie w wieku adolescencji, jak żartobliwie suponuje Jerzy Pilch, lecz wówczas, gdy był, co prawda – młodym, kardynałem. Odnosnie zaś do nart, źródła historyczne podają, iż był to jego ulubiony sport. Informacje dotyczą wszakże nie 1938 roku, lecz lat późniejszych, powojennych. „Własność nic dla niego nie znaczyła, może z wyjątkiem ekwipunku narciarskiego

⁴⁷ A. Boniecki, ks., *Kalendarium życia Jana Pawła II*, Znak, Kraków 1983; J. Szczypka, *Jan Paweł II. Rodowód*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1991 [b.s. – D.K.]. Cyt. za: T. Szulc, dz. cyt., s. 227.

⁴⁸ T. Szulc, dz. cyt., s. 226-227. Również znana jest anegdota, że Wojtyła sam sobie – na zasadzie żartobliwego zaprzeczenia – wyprorokował papieństwo: „Karol Wojtyła przyszedł na świat 18 maja 1920 roku w Wadowicach. Jego matka, Emilia, powtarzała ponoć sąsiadkom, że Lolek będzie wielkim człowiekiem...

W 1927 roku – wkrótce po tym, jak amerykański lotnik Charles Lindbergh samotnie przeleciał nad Atlantykiem – zapytano małego Karola Wojtyłę:

– Kim chciałbyś zostać?

– Będę lotnikiem! – odpowiedział chłopiec.

– A dlaczego nie księdzem?

– Bo Polak może być drugim Lindberghiem, ale nie może zostać papieżem.

Opowieść apokryficzna, źródło: ks. K. Pielatowski, *Uśmiech Jana Pawła II* [Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej „Hlondianum”, Poznań 1991 – dop. D.K.]. Cyt. za: *Kwiatki Jana Pawła II*, s. 13.

i turystycznego, który przyjmował od swoich przyjaciół” – pisze Georg Weigel⁴⁹. „W 1955 roku Wojtyła [...] od stycznia do marca odbył przynajmniej trzy wypadu narciarskie, [...]” – dodaje Tad Schulz⁵⁰. Podobnie było w 1956 roku: „Przez resztę zimy i wiosną Wojtyła prowadził wykłady i dyskusje, jeździł w Tatry na narty i chodził ze studentami na wycieczki”⁵¹. Z tego okresu, a nie z lat przedwojennych, o jakich mowa w dziele Pilcha, zachowały się pamiątkowe narty. Potem, jako kardynał, od 1962 do marca 1978 roku przyjeżdżał zimą do Zakopanego i nocował u Sióstr Urszulanek SJK w Jaszczurówce⁵².

Ilustracja 2. Zdjęcie Wojtyły-narciarza w: *Św. Jan Paweł II – film z serii „Aureola – od Stanisława do Karola” – film nie tylko dla dzieci...* – reż. Józef Mika, scenariusz i dialogi Justyna Holm, film animowany, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej PROMYCZEK oraz TVP Kraków; Polska 2014. Źródło: https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&q=%C5%9Aw.+Jan+Pawe%C5%82+II+%E2%80%93+film+z+serii+%E2%80%9EAureola+%E2%80%93+od+Stanis%C5%82+awa+do+Karola%E2%80%9D+%E2%80%93+film+nie+tylko+dla+dzieci...+%E2%80%93+re%C5%BC.+J%C3%B3zef+Mika#fpstate=ive&vld=cid:da36b8e3,vid:3Mpih3o2P_A,st:0 [dostęp: 4.02.2024].

Siostra Teresa Batogowska wspomina:

Szczególnie pamiętam jeden pobyt, kiedy ksiądz kardynał przyjechał do nas bardzo późno, tuż przed dwunastą w nocy. Była przecudna, niezwykle jasna noc i wspaniały śnieg, który dodatkowo potęgował tę jasność. Ojciec Święty wysiadł z auta, rozejrzał się i szybko pobiegł do swojego pokoju. Tam przebrał się, przypiął narty i pomaszerował na sąsiadujący z naszym domem stok pod Nosalem. Zdumiałam się: „Ksiądz kardynał o tej porze jeszcze na narty?”,

⁴⁹ G. Weigel, dz. cyt., s. 52. Na temat nart w życiu Karola Wojtyły – Jana Pawła II zob. też: K. Piełatowski, ks., dz. cyt.

⁵⁰ T. Schulz, dz. cyt., s. 176.

⁵¹ Tamże, s. 177.

⁵² Zob. np.: *Kalendarium życia Karola Wojtyły...*, np. 1973 [rok], s. 475 i in.

a Ojciec Święty mówi: „Jadę, proszę siostry, wydychać zły Kraków, bo Kraków ma złe powietrze”. I tak zjeżdżał wówczas do drugiej nad ranem⁵³.

Kardynał nie chciał przenieść się do apartamentu na Księżówce: „Proszę siostry, mnie jest najlepiej tutaj, ja tu mam o dziewiętej dzwon na milczenie, mam święty spokój, mogę czytać, pisać, odpoczywać”⁵⁴. Najważniejsze jest jednak wspomnienie, że po latach Karol Wojtyła już jako Papież wrócił do Urszulanek:

A ja mówię: „Ojcze Święty, pokój czeka”. A on na to: „No, niech czeka”. No i się doczekał, bo w 1997 roku nas odwiedził”.

Wielu księży i przyjaciół Ojca Świętego opowiadało nam, że ilekroć w Watykanie w czasie świąt były wspominki i przywoływano Jaszczurówkę, to Ojciec Święty tak często sobie wzdychał: „Ach, jak by to było dobrze, choćby jeszcze raz przespać się na Jaszczurówce”⁵⁵.

Możliwe, że na podstawie tych wydarzeń, oczywiście w innych czasach ułożonych, Jerzy Pilch na rok przed śmiercią Jana Pawła II napisał *Narty Ojca Świętego*. Pretekstem do rozprawiania przez mieszkańców Granatowych Gór o rzekomym przyjeździe emerytowanego Papieża miał być sms wysłany rzekomo z Watykanu do fikcyjnego Księdza Kubali. Utwór tak naprawdę jest dramatem o wszelkich snutych wówczas domniemaniach na temat ustąpienia z urzędu schorowanego Ojca Świętego lub o spekulacjach na temat jego bliskiego zgonu:

Ksiądz Kubala

A to znaczy... (*wreszcie wyraźny ton zniecierpliwienia*) a to znaczy, że jak papież ustąpi, co okaże się wyłącznie jego wolą i jego decyzją, wszystkim, absolutnie wszystkim, nawet niekatolikom, pozostanie uszanowanie tej woli i tej decyzji. [...] Otóż jak papież ustąpi, to zarazem otworzy się kwestia, jak i gdzie zechce spędzić resztę życia. I w tej materii również wszystkim, absolutnie wszystkim pozostanie uszanowanie jego decyzji. Być może nam przypadnie pod tym względem szczególnie dumna... Tak – szczególnie dumna z powodu wyboru przezeń miejsca, w którym zechce on spędzić resztę swego ziemskiego pobytu...⁵⁶

O chorobie Papieża, w efekcie komicznie, mówi m.in.:

Profesor Chmielowski

[...] Przecież ledwo on żyje, starzec niezmiernie dzielny, ale jakże schorowany... Zamach, liczne operacje, Parkinson, leki o ubocznych działaniach, szkoda gadać... Na ostrej diecie

⁵³ *Narty, Macedonia i dzwon na ciszę*, z siostrą Teresą Batogowską ze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek SJK w Zakopanem-Jaszczurówce rozmawia Łukasz Kaźmierczak, „Przewodnik Katolicki” 16.10.2005, nr 2 specjalny, s. 21. Por.: Ks. Karol Wojtyła – *Jan Paweł II miłośnik gór i przyrody: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Akademii Wychowania Fizycznego. Kraków, 13 października 2005*, Akademia Wychowania Fizycznego: PTTK COTG, Kraków 2007.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 22.

⁵⁶ J. Pilch, *Narty Ojca Świętego*, s. 22.

jest na pewno. Wątpię, żeby nawet kabanosa dał radę. A pić to jemu na pewno lekarze zabronili...⁵⁷

O bliskiej śmierci zaś wypowiadają się najczęściej Joanna W Co Się Ubrać wraz ze swoim kochankiem Młodym Messerschmidtem w scenie nieuwzględnionej w spektaklu telewizyjnym⁵⁸. Na ten temat spekuluje również agnostyk Jan Nepomucen Wojewoda, trawestując przy tym sławny refren *Umieram, bo nie umieram!* z liryki mistycznej św. Jana od Krzyża⁵⁹:

Jan Nepomucen Wojewoda

Nie z takich chorób, ale też nie takich pacjentów. Ale co racja, to racja, wielki doktor był. Kto wie, może by i w takim przypadku pomógł. Choć gołym okiem widać, że papież ledwo żyje. Tak żyje, że prawie nie żyje⁶⁰.

Śmierć Papieża „nie opłaca” się jednak mieszkańcom górskiej miejscowości, bowiem z jego przyjazdem wiązą nadzieje na rozkręcenie biznesu. Mają wszakże obawy związane z moralnością:

[...] Koniec z najlepszymi kabanosami, szynkami i kiełbasami świata! Koniec z niemającym na celu podtrzymywania gatunku ludzkości seksem! Koniec z całą naszą granatowogórzańską cywilizacją śmierci! Koniec z wszystkim!⁶¹

Mowa burmistrza, szczególnie z dwoma wieńczącymi ją zdaniami, jest przewrotnym nawiązaniem do pojęcia stworzonego przez Jana Pawła II i wyłożonego głównie w *Evangelium vitae* i w *Veritatis splendor*. O ile Ojciec Święty przede wszystkim uważa, że w Europie Zachodniej takie zjawiska, jak aborcja, eutanazja, zapłodnienie *in vitro*, antykoncepcja, pornografia, homoseksualizm, budują „kulturę śmierci”, o tyle w *Mieście utrapienia*, a zarazem w dramacie na zrębie ósmego rozdziału tej powieści zbudowanym symbolami „cywilizacji śmierci” są: pijaństwo, rozpusta, cudzołóstwo, hulanki, pornografia, nieprzyzwoitość, wulgaryzmy, bicie i zdradzanie żon, lenistwo, marnotrawstwo czasu, pieniędzy, talentów i obżarstwo. Wspólnym mianownikiem zaś papieskiego terminu i jego wykładni obecnej w dziełach Pilcha i ich adaptacji są: hedonizm, pornografia i konsumpcjonizm. Bohaterowie Pilcha ubolewają nad zbliżającą się utratą sposobności do grzechu.

⁵⁷ Tamże, s. 37.

⁵⁸ Tamże, s. 107-113.

⁵⁹ Św. Jan od Krzyża, *Żyję, życia nie mając w sobie* (oryg. San Juan de la Cruz, *Vivo sin vivir en mí*), [w:] S. Barańczak, *Ocalone w tłumaczeniu. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dodatkiem małej antologii przekładów i problemów*, wydawnictwo a5, Kraków 2004, s. 285-287 (oryg.) i s. 421-422 (tłumaczenie).

⁶⁰ Tamże, s. 38.

⁶¹ J. Pilch, *Narty Ojca Świętego*, s. 23. Por. tenże, *Miasto utrapienia*, s. 185.

Wymienione uciechy są odpowiednikiem tego, co św. Paweł Apostoł określa jako „pożądliwość ciała” (zob. Ga 5, 15-21; Ef 5, 3-5). W przeświadczeniu, że „wszystko” się kończy, zanoszony lament nad widmem rzekomo nadchodzących czasów czyistości obyczajów i ładu moralnego przybiera groteskowy, hiperboliczny wymiar.

I w dziełach Pilcha, i w ich adaptacjach padają też aluzje do umiłowania tytułowych nart przez Karola Wojtyłę. Bohaterowie snują podejrzenia, że pamiątkowe przedmioty zostały podstępnie wykradzione. Wcześniej też kłóć się, czy papież zaprowadzi obyczajowy reżim w miejscowości, w której osiadzie i czy jego obecność napędzi koniunkturę w okolicy. Odmalowana tutaj (i w utworze Pilcha, i w spektaklu) małostkowość i zachłanność przedstawicieli narodu polskiego, liczących na intratne korzyści związane z przyjazdem Jana Pawła II lub z posiadaniem pamiątek po nim jest paralelna do tej, jaką Maciej Wojtyszko przedstawił w *Świętym interesie*. Nie trzeba chyba dodawać, że w prezentowaniu tego typu przywar „ludu” polskiego specjalizował się też autor *Szczuropolaków*, ale i *Konopielki* – Edward Redliński⁶².

Osiem lat po spektaklu telewizyjnym *Narty Ojca Świętego* powstał film dokumentalny – również o górskiej rezydencji i górskich wędrówkach, ale już wiekowego Jana Pawła II – *Apartament* (2015)⁶³. Na łamach Filmwebu spotkał się z miazdzącą krytyką Bartosza Staszczyszyna. Według niego w filmie tym „idolatria miesza się z cynizmem”. Papież szukał spokoju, samotności, intymności, a wszędzie go dopadało inwigilujące oko kamery. Według krytyka dzieło jest fuzją uwielbienia dla Papieża i „cynicznego spieniężenia jego kultu”. Dokument nie opowiada żadnej historii, nie ma swego bohatera, gdyż ten rzekomo został potraktowany instrumentalnie. „Jeśli zapomnimy na chwilę o świętości bohatera, zobaczymy materiał, który nieznacznie różni się od wyszydzanych telewizyjnych reportaży o tym, co «piłkarze zjedli na śniadanie»”. Produkcja jest według krytyka „fanowską” opowieścią „przeznaczoną dla wiernych wyznawców papieża «z dalekiego kraju»”:

Czego się z niej dowiadujemy? Ano niewiele. Tyle, że podczas górskich wycieczek papież chodził po górach. Że spał w łóżku, jadał śniadania, lubił słodkie desery i czytanie książek. Czasem na górskim szlaku spotykał ludzi i okazywał im życzliwość.

⁶² Jerzy Pilch, podobnie jak twórcy filmu *Święty interes*, w sposób doskonały pokazuje narodziny mitu: konieczność odnajdywania dla wiernych rzekomych pamiątek, relikwii, funkcjonowanie plotki w celu zaspokojenia głodu na sensację, tajemnicę, wyjątkowość. Ów proces uzmysławia Młodemu Messerschmidtowi Joanna W Co Się Ubrać: „Wiesz dobrze, że wieczne czekanie na przyjazd papieża weszło już nam w krew, stało się miejscowym obyczajem. Lokalną zabawą ludową. Tutejszą popularną grą towarzyską...” J. Pilch, *Narty Ojca Świętego*, s. 105.

⁶³ *Apartament* – reż. M. Czajkowski, P. Häuser, dokumentalny, Polska 2015.

Kto raz został zmuszony do oglądania cudzych filmików z wakacji, wie, że nie ma w tym nic przyjemnego. *Apartament* tylko to potwierdza. Film Czajkowskiego i Häusera jest bowiem pocztówką z papieskich wakacji. Pocztówką, w której nawet papież schodzi na plan dalszy. Bo twórców *Apartamentu* nie interesuje Jan Paweł II, ale budowa kolejnego filmowego pomnika⁶⁴.

Skoro tak niepochlebnie pisze się o dokumencie rejestrującym górskie wycieczki Papieża, może przestańmy i my dociekać, ile prawdy o jego życiu zawiera komiczna – fikcyjna przecież – historyjka Jerzego Pilcha o tatrzańskich przygodach Karola Wojtyły. Warto jedynie dodać, że rzekomy przyjazd Ojca Świętego urasta w tym dziele do tak zwanego przez Agnieszkę Ćwikiel „Zdarzenia”. W ten sposób autorka określa przekaz medialny o pielgrzymce Jana Pawła II do Ojczyzny w czerwcu 1987 roku. Mówi o „zlaicyzowanym sacrum” korespondującym z profanizacją telewizji, o *sacrum* „zdegradowanym”, o redukcji „chrześcijańskiej ikonografii do poziomu «żywych pocztówek», sentymentalnych obrazków z dzieciństwa, a także fetysyzacją obrazu przejawiającą się w stosowaniu tzw. religijnych cytatów”⁶⁵. To wszystko można też odnieść do zjawiska nakreślonego przez Pilcha. Tak właśnie dzieje się w *Nartach Ojca Świętego* i w wielu innych omawianych dziełach, również filmowych, np. w ekranizacji innego jego utworu⁶⁶ – w *Spisie cudzołożnic* (1995)⁶⁷. Również tutaj odnajdujemy motyw Jana Pawła II potraktowany jedynie jako historyczna sensacja, medialny *news*. Gustaw (Jerzy Stuhr) oprowadza po Krakowie profesora Bjorna, szwedzkiego humanistę z Upsali (Preben Østerfelt). Rozmawiają po angielsku. Zachodzą na Krakowskie Błonia, gdzie Polak czyni aluzję do wizyty Jana Pawła II w Krakowie podczas jednej z Jego pielgrzymek do Ojczyzny⁶⁸: „Popatrz na to pole. Kiedy polski papież był tu, zebrało się milion ludzi. Wielkie zgromadzenie, większe niż w Warszawie” (czas: 00’17’43-00’17’45). W literackim pierwowzorze reminiscencja zapisana jest po angielsku:

– *Look at this field* – powiedziałem przekrzykując łoskot widmowych werbli i wskazując na Błonia. – *When Polish Pope was there, over one milion people gathered here*⁶⁹.

⁶⁴ B. Staszczyszyn, *Niespełniona samotność*, recenzja filmu *Apartament* (2015), <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Apartament-17320> [dostęp: 8.07.2020].

⁶⁵ A. Ćwikiel, *Obecność sacrum. Kilka uwag wstępnych*, [w:] *Między obrazem a narracją. Szkice z teorii telewizji*, red. A. Gwóźdź, „Wiedza o Kulturze”, Wrocław 1990, s. 72 (całość: s. 69-76).

⁶⁶ J. Pilch, *Spis cudzołożnic. Proza podróżna*, Puls Publication, Londyn 1993. Film został zrealizowany rok później – w 1994 r. Zob. też: J. Pilch, *Spis cudzołożnic*, Wydawnictwo ATEXT, Wydawnictwo MARABUT, Gdańsk 1996. Z tego wydania będą pochodzić cytaty.

⁶⁷ *Spis cudzołożnic* – reż. i gra J. Stuhr, komediodramat, Polska 1995.

⁶⁸ Najprawdopodobniej mowa o wizycie w Krakowie 10-11 czerwca 1987 r. lub 16 sierpnia 1991 r. W obu przypadkach na Błoniach zebrało się około milion mieszkańców. W 1993 – roku wydania powieści – Papieża w ogóle nie było w dawnej stolicy Polski, przebywał natomiast w Skoczowie.

⁶⁹ J. Pilch, *Spis cudzołożnic*, s. 32.

Ilustracje 3 i 4. *Spis cudzołóżnic*, 1995, pol. fab., reż. Jerzy Stuhr. Gustaw (Jerzy Stuhr) pokazuje Szwedowi błonia, na których zebrały się tłumy, by powitać Papieża. Czas: 00'17'38-00'17'39. Źródło: <https://www.cda.pl/video/82083087a> [dostęp: 4.02.2024].

Trzeba pamiętać, że z Kopca Kościuszki rozciąga się piękny widok na Błonia, na których gromadzą się w podobnych okolicznościach tłumy wiernych⁷⁰. Obydwa panowie są protestantami, dla Gustawa liczba pątników przybyłych na jedno ze spotkań z Papieżem-Rodakiem jest na tyle ważna, że należy podzielić się nią z zagranicznym gościem⁷¹. Oczywiście nie tak ważna, jak główny cel ich wspólnego

⁷⁰ Źródło: <https://zaq2.pl/video/pdiddt> [dostęp: 17.04.2020]. Aluzji do Jana Pawła II w *Spisie cudzołóżnic* jest więcej (zob. czas: 00'17'44, 00'41'00-00'42'00).

⁷¹ Jest to jeden z autobiograficznych rysów twórczości Jerzego Pilcha. Jerzy Stuhr nakręcił film według jego książki, a także według wspólnie potem napisanego scenariusza. Pilch we wspomnianym już rozdziale-felietonie *Polsko ho ho ho!* przyznawał, że w czerwcu 1979 r. zaszedł piechotą na spotkanie

wałęsania się po mieście Kraka – znalezienie choć jednej kobiety z obszernego spisu dawnych kochanek Gustawa. Potrzebne jest to dla nich – dwóch „z Bożej łaski” naukowców – do nocnych igraszek.

W powieści aluzji do Kościoła katolickiego jest więcej niż w filmowej adaptacji. Przede wszystkim główny bohater – Gucio – niezmiennie konfrontuje swój (i gościa) protestantyzm z katolicyścią Polek i Polaków. Owe aluzje mają być w utworze źródłem humoru. Podobnie jak w filmie, mowa jest o „sercu katolickiej Polski” („Two Protestants at the heart of Roman Catholic Poland”⁷²), czyli Krakowie, w którym rozgrywa się akcja. Zdarzają się też aluzje bezpośrednio do wielkiego rodaka, np. w ustach Nikodema, zwracającego uwagę, że nietuzinkowe postaci pracowały codziennie bardzo długo:

– Tak! tak! – tryumfował Nikodem. – Najlepsze godziny, najświeższy umysł, najowocniejsza praca. Mickiewicz tak pracował – wskazał na wiszący na ścianie portret – między piątą a ósmą rano. Słowacki – wskazał na portret wiszący obok – między czwartą a siódmą. Wojtyła – teraz już gorączkowo wskazywał na portrety i wymieniał godziny – Wojtyła: szósta – dziewiąta. Curie-Skłodowska: pół do czwartej – pół do ósmej. Kościuszek... – wtaczający się przez pustynne szyby rydwan blasku osmalał twarze wielkich humanistów niczym pustynny wiatr – Kościuszek: piąta – siódma. Chopin: siódma – dziewiąta. Kopernik: ósma – jedenasta⁷³.

Trudno dociekać, jak długo pracował Wojtyła-Jan Paweł II. Na pewno wykorzystywał każdą wolną chwilę na pracę, naukę i modlitwę, nie stroniąc też od kontaktów z ludźmi i uprawiania sportu czy turystyki. Nawet w czasie spływów kajakowych co chwilę coś czytał albo pogrążał się w kontemplacji. Później, już jako papież, miał zwyczaj rano pisać (i może były to godziny 6.00-9.00, gdyż o 9.00 dyktował już swoje prace siostronom zakonnym)⁷⁴, a wieczorem – czytać. Bywały jednak lata, że pracował niemal od świtu do nocy, np. w czasie studiów „dzień każdy wypełniony jest szczelnie”⁷⁵ czy przy pisaniu przez zaledwie dwa lata doktoratu⁷⁶. Ale z zabawnego fragmentu wynika jeszcze jedno: że w pokoju musiał wisieć m.in. portret kardynała Wojtyły. Filmowcy ekranizujący dzieło nie uwzględnili tej sugestii. Jest to zjawisko w niniejszych obserwacjach bardzo rzadkie, by nie powiedzieć: jedyne – sfera wizualna związana z wizerunkiem Papieża

Polaków z Papieżem na Błoniach. Miał wtedy 27 lat. Odczuł wówczas straszliwą samotność Papieża: „Samotność, która była Jego losem, bo samotność człowieka, co jest blisko Boga, musi być definitywna, ta samotność jest w tych godzinach specjalnie widoczna”. Tenże, *Pociąg do życia wiecznego*, s. 107-108.

⁷² Tenże, *Spis cudzołożnic*, s. 35, 39 i nn.

⁷³ Tamże, s. 25-26.

⁷⁴ Zob.: relacja Alicji Romanowskiej, w: *Muzeum wspomnień. Księga Autorów*, Warszawa 2001. Cyt. za: *Kwiatki Jana Pawła II*, s. 110.

⁷⁵ Cyt. za: T. Szulc, dz. cyt., s. 146.

⁷⁶ Zob. tamże, s. 158-159.

zanotowana jest w literaturze, natomiast w „filmie” (spektaklu telewizyjnym) została już pominięta.

Na zakończenie trzeba stwierdzić, że w celach komicznych wykorzystana jest też w utworze nazwa papieskiego błogosławieństwa *Urbi et orbi*⁷⁷. W tym przypadku aluzja do papiestwa nie ogranicza się tylko do jednej, konkretnej Głowy Kościoła.

Z powyższych obserwacji wynika, że w filmach (oraz ich literackich prototypach i prototekstach) wspomnienia o Karolu Wojtyłe i aluzje doń (nieraz niekoherentne ze wspomnieniami) tworzone są pod wpływem świadomości, że buduje on pewną tradycję, staje się mitem. Dobrym przykładem jest choćby nazwa ulicy Jana Pawła ukonstytuowana jeszcze za Jego życia. Papież jest postacią szanowaną zarówno ze względu na prestiż moralny, duchowy i intelektualny, jak i przez sam fakt nominacji papieskiej. Warunkiem szacunku w polskich filmach i spektaklach telewizyjnych jest również Jego nobliwy wiek. Inaczej dzieje się w produkcjach zagranicznych, gdzie starość Papieża bywała wyszydzana (por. → rozdziały 2, 9 i 10 w niniejszej monografii).

7.3. Między wspomnieniem a obrazem

W czwartej części tego rozdziału będzie mowa o roli obrazów/fotografii/kalendarzy z Ojcem Świętym w filmach, w których jednocześnie się o nim opowiada. Omówimy zjawiska pośrednie między wspominaniem Jana Pawła II (i ewentualnie rzekomo pozostawionymi po nim pamiątkami) a obrazami z jego wizerunkiem. Doskonałym przykładem jest adaptacja utworów literackich Edwarda Redlińskiego *Szczęśliwego Nowego Jorku* (1997)⁷⁸.

Papież jeszcze żyje, a jego podobizna wisi w polskich domach lub w domach polskich emigrantów wśród innych obrazów świętych. To było szczególne wyróżnienie Jana Pawła II już za jego życia. Tak jest jeszcze wśród Polaków reprezentujących starsze pokolenia. Dominikan o. Maciej Zięba pisze:

A przecież w setkach tysięcy naszych domów wiszą na ścianie fotografie dokumentujące spotkania domowników z Papieżem. W połowie polskich rodzin – pokazują to badania – nadal często rozmawia się o Papieżu. Ci ludzie z chęcią spłaciliby choć cząsteczkę długu zaciągniętego wobec Pana Historii za dar spotkania z Janem Pawłem II⁷⁹.

⁷⁷ Zob.: J. Pilch, *Spis cudzołożnic*, s. 45.

⁷⁸ *Szczęśliwego Nowego Jorku* – reż. J. Zaorski, komedia, dramat, Polska 1997. Jest to kolejna adaptacja filmowa utworów Edwarda Redlińskiego: powieści *Szczuropolacy* i dramatu *Cud na Greenpoincie*.

⁷⁹ M. Zięba OP, *Pontyfikat na czasy zamętu. Jan Paweł II wobec wyzwań Kościoła i świata*, W drodze, Poznań 2020, s. 120. Por.: M. Zięba OP, M. Kaniewska, *Nie potrzeba pomników z kamienia – 10 lekcji Jana Pawła II*, „W Drodze”, dodane 3.12.2020, 14:45, <https://kosciol.wiara.pl/doc/6636634.Nie-potrzeba-pomnikow-z-kamienia-10-lekcji-Jana-Pawla-II> [dostęp: 14.01.2012].

Co interesujące, szczególnie zjawisko to uwypuklają rodzime filmy komediowe i obyczajowe, odślaniające rys naszej mentalności. W filmie Janusza Zaorskiego emigranci z Polski mieszkają w jednym łofcie, każdy z nich ma swój kąt: Janek „Serfer” (Bogusław Linda) i jego brat Jacek „Pank” (Rafał Olbrychski), Leszek „Azbest” (Cezary Pazura) i jego siostra Tereska „Teriza” (Katarzyna Figura), Ignacy „Potejto” (Zbigniew Zamachowski) i rozpity „Profesor” (Janusz Gajos). W pokoju konserwatywnego, zaciągającego gwarą „Potejta” w kącie z dewocjonaliami oprócz krzyża wiszą obrazki Matki Bożej i duży obraz Jana Pawła II ubranego w białą sutannę (np. czas: 00’09’15)⁸⁰. Gdy „Potejto” na kasecie wideo składa rodzinie życzenia i „wirtualnie” dzieli się opłatkiem, w tle w jego pokoju widać dewocjonał i gałązki choinki, świece, krzyż i ten sam obraz z Janem Pawłem II (czas: 01’13’49-01’17’06). Zaraz potem przez ułamek sekundy (01’18’32; 01’19’15-01’19’19) oglądamy scenę, jak zmarznięty, pobity, odarty z ubrania i otulony w folię „Potejto” wraca w noc wigilijną do domu. To jeszcze bardziej wzmacnia ironiczny wydźwięk owej aranżacji wnętrza, bynajmniej niezasygnalizowanej w pierwowzorze literackim⁸¹.

Kiedy Ignacy „Potejto” dowiaduje się od Profesora, że Teresa będzie się za pieniądze obnażała przed swoim sparaliżowanym „pracodawcą” – milionerem Riczim (Zygmunt Hobot), robi jej wymówki i moralizuje, powołując się na Ojca Świętego i jego nauczanie:

Ignacy „Potejto”: Ty powiedz jemu, dziewczyno, tak. „Pokażę, ale po ślubie”. [...] Ty powiedz jemu, dziewczyno, tak: „Z tego samego ja narodu, co Papież. Nie będzie Polka ccyek Amerykaninowi za darmo pokazywać. Ni darmo, ni za pieniądze. Ożeń się, a będę po pokoju chodziła nawet bez spódnicy”.

Teriza: A jak wyśmieję?

Ignacy „Potejto”: Głupiec wyśmieję, mądry doceni. [...] On Włoch, to pewnie i katolik?

Teriza: O bardzo!

Ignacy „Potejto”: A naszego Papieża szanuje?

Teriza: O, ciągle, ciągle: Papa, Boniek, Walesa, Papa, Golota.

Ignacy „Potejto”: No widzisz! [...] Będzie tak, jak nasz Papa powiedział: zwycięży wiara i dobro. (czas: 00’28’22-00’29’49)

„Papa” nie stanowi odpowiednika angielskiego tytułu („Pope”), lecz włoskiego, gdyż Riczi jest z pochodzenia Włochem i w ten właśnie sposób mówi o Ojcu

⁸⁰ Obrazki z Janem Pawłem II w domach polskich emigrantów bardzo często pojawiały się w filmach o Polakach mieszkających za granicą – również w produkcjach powstałych już po śmierci wielkiego rodaka i opowiadających o czasach po 2005 r. Zob. np. *Polak potrzebny od zaraz* (ang. *It's a Free World...*) – reż. K. Loach, dramat, Hiszpania–Niemcy–Polska–Wielka Brytania–Włochy 2007 (premiera polska 2008).

⁸¹ Mam tu na myśli wybitnie udialogizowaną powieść Edwarda Redlińskiego: *Szczuropolacy*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1994.

Świątym. Ale w ustach nieco infantylnych osób, jakimi są Teresa i Ignacy, nazwa ta jest też znakiem spoufalenia z „polskim Papieżem”, traktowania go – zwłaszcza za Oceanem – jako kogoś bliskiego, jako „ojczulka”. W literackim pierwowzorze, w *Szczuropolakach*, podobna rozmowa – ale bez aluzji do Papieża – toczy się między Teresą a jej rodzonym bratem – Władkiem (ksywa: Azbest)⁸². Zapada decyzja, że Tereska „będzie pokazywała” Ricziemu piersi za 50 dolarów. Natomiast w przeróbce powieści oraz dramatu, jaką są *Szczurojorczy, czyli Szczęśliwego Nowego Roku (film) czyli Cud na Greenpoincie (sztuka)* Teresa jest już, jak w filmie: Terizą; najpierw o swoich rzekomych dylematach rozmawia z Profesorem, a potem z Ignacym „Potejtem”:

[...]

– Powiedz jemu tak... – Pauza. – Hm...

– Jak?

– Pokażę, ale... – Pauza uroczysta. – Po ślubie.

– Panie Ignacy! – Teresa zawiedziona. – Tu Niu-Jork, panie Ignacy! A nie wieś w puszczy!

– Ty, dziewczyno, powiedz jemu tak: Polka jestem, kuternoga! Z tego samego narodu co papież i Piłsudski. Nie będzie Polka cycek Amerykanowi pokazywała – ni darmo, ni za pieniądze. – Pauza. – Ożeń się – będę dla ciebie chodziła po domu nawet bez spódnicy.

– A jeśli... – Teresa – wyśmieję?

– Dureń – wyśmiej. Mądry doceni. O twoje sprawdzenie tego człowieka idzie. Kto on? Jaki? Po co? Dla kaprysu? Zakochał się może? Bo może być tak: on charakter twój sprawdza. Ja przed ślubem różne dziewczyny próbowałem. I ożeniłem się z taką, co nie dała.

– Ten nasz Potejto chytry... – To Profesor. – No? A jeśli Riczi powie: ślub?

– Wtedy się Tereska zastanowi. On Włoch – to i pewnie katolik?

– Bardzo!

– Naszego papieża szanuje?

– O, bez przerwy: Papa-Boniek-Walenza⁸³! Papa-Boniek-Walenza!

– No widzisz! Ja niby z puszczy, a swoje wiem! A co wiem? Że na świecie za dużo, z przeproszeniem: ku...stwa [wykropkowanie moje – D.K.]. A czego za dużo – taniej! Była moda na puszczałstwo – i przechodzi. A czemu? Bo w cenę idzie to, czego za mało. A czego za mało? – Pauza. – Porządności! Znowu przyjdą czasy, że dziewictwo skarbem będzie. Także sama wierność. Uczciwość. I będzie jak nasz papież przepowiada: zwycięży wiara i dobro. Tereska niechaj twardo ślubem się zastawi. On albo się ożeni, albo da pięćdziesiąt więcej – bez pokazywania. Z szacunku!⁸⁴

Papież i jego nauczanie są traktowane nader powierzchownie: z jednej strony prezentowany jest jako strażnik moralności, rzecznik konserwatyzmu i ortodoksji,

⁸² Tamże, s. 173-175.

⁸³ Walenza, tj. Wałęsa – D.K.

⁸⁴ E. Redliński, *Szczurojorczy, czyli Szczęśliwego Nowego Roku (film) czyli Cud na Greenpoincie (sztuka)*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1997, s. 169-170. Jest to przeróbka tej powieści dokonana przez samego Redlińskiego.

reprezentant „zaściankowego” poglądu na obyczajność, a z drugiej strony jako postać nietuzinkowa – równa Piłsudskiemu, Bońkowi, Wałęsie – postaciom, które rozślały imię Polski w świecie. Należy zauważyć, że w *Szczuropolakach* Redlińskiego, czyli pierwowzorze filmu oraz późniejszych *Szczurojorczyków*, jest jeszcze więcej słownych aluzji do Jana Pawła II. Na przykład wątkiem pominiętym jest rozmowa Teresy i Panka o spotkaniu z Wałęsą przylatującym z „Szikago” do Nowego Jorku na spotkanie z Polonią. Kiedy Teriza dowiaduje się, że za parę dni będzie on na „Grynpojcie”, na mszy w kościele św. Stanisława Kostki, podekscytowana wyraża pragnienie sprawdzenia, jak żona Wałęsy jest „ubrana, jak się zachowuje, czy jej się w głowie nie przewróciło”. Zazdrości jej powodzenia:

- Ale się kobiecie udało, nie? Amerykańska kariera, bardzo się Wałęsa Amerykanom podoba.
- A papież?
- Też. Szanują. W katedrze Patryka są popiersia tylko dwóch papieży: Pawła Szóstego i naszego Jana Pawła. Widziała pani?
- Nie.
- Hm... Gdybym nie wyjeżdżał, pokazałbym pani trochę tego miasta. A jest co oglądać i podziwiać. [...] ⁸⁵

Rzeczywiście w katedrze pw. św. Patryka na Manhattanie stało wielkie popiersie Papieża-Polaka, który odwiedził Nowy Jork w 1979 roku. Zniknęło w czasie remontu świątyni w 2012 roku ⁸⁶, lecz w 2015 roku przywrócono je na tyły katedry ⁸⁷. Co interesujące, Pank zwrócił uwagę na ten właśnie motyw, przeocząc jeszcze inne polskie akcenty, m.in.:

[...] kaplicę Matki Bożej Częstochowskiej – Polish Chapel, ufundowaną przez Polonię jako wotum dziękczynne na 50-lecie istnienia Amerykańskiej Częstochowy i z okazji 25-lecia pontyfikatu Jana Pawła II. W centralnym miejscu ołtarza znajduje się obraz Matki Bożej Częstochowskiej, pobłogosławiony przez Papieża Jana Pawła II, a obok stoją statuy św. Stanisława Kostki i św. Kazimierza, na posadzce zaś widnieje herb Jana Pawła II ⁸⁸.

Z wersji powieściowej wynika, że Jan Paweł II stanowił najsilniejszy polski akcent w centrum Midtown. Trzeba też pamiętać, że pomnik stworzono za życia

⁸⁵ Tenże, *Szczuropolacy*, s. 31.

⁸⁶ Zob. W. Maślanka, *Co się stało z popiersiem św. Jana Pawła II?*, „Nowy Dziennik” 23 października 2017, <http://dziennik.com/wiadomosci/ameryka/co-sie-stalo-z-popiersiem-sw-jana-pawla-ii/> [dostęp: 14.07.2020].

⁸⁷ *Zakończył się remont katedry św. Patryka na Manhattanie*, Wiadomości.com, 9.10.2015, <https://wiadomosci.com/zakonczyl-sie-remont-katedry-sw-patryka-na-manhattanie/> [dostęp: 14.07.2020].

⁸⁸ Tamże.

Papieża⁸⁹, a został on wspomniany w powieści z 1994 roku. W dziele tym odnajdziemy jeszcze inne (kontrowersyjne, a jednocześnie absurdalne) fragmenty, w których mowa o braku „dalekosiężności” w działaniu papieża. Na przykład:

Powiem ci jedno, Ignacy – Profesor. – Kościół z komunizmem wygrał. Ale z kapitalizmem, a dokładniej mówiąc z Ameryką – przegra. Niszcząc komunizm, zniszczył sam siebie. Gdyby papież był bardziej dalekosiężny, zawarłby przymierze z komunizmem. I w tym przymierzu przekształciłby komunizm w kierunku ewangelicznym. Nie było i nie będzie ustroju bardziej prochrześcijańskiego niż komunizm – oczywiście wyłączając komunizm początkowy, stalinowski. I nie było bardziej niebezpiecznego pogaństwa niż kapitalizm, a zwłaszcza amerykański⁹⁰.

To w czasach komunizmu czy socjalizmu przekonywano obywateli, że albo – jak suponował Karol Marks – religia jest opium dla ludu, albo że Jezus Chrystus stworzył pierwszą w świecie komunę czy też: że sam był komunista⁹¹. Prowadziło to do różnych nieporozumień, np. w krajach Ameryki Południowej – w strukturach samego katolicyzmu – niepochowalanej przez Jana Pawła II teologii wyzwolenia⁹². W pierwowzorze literackim nie ma mowy o przyozdobieniu ścian w pokoju Potejta świętymi obrazami, czyli m.in. wizerunkiem Papieża. Z tego, jak się zachowuje

⁸⁹ Jan Paweł II miał bardzo sceptyczny stosunek do budowania mu pomników. Tym bardziej czuł się zażenowany, gdy musiał je odsłaniać. Później uznawał to za zło konieczne, pogodził się. Jedną z takich historii (o pomniku w Peru) można przeczytać w artykule: *Jego Najzwyczajniejsza Zwyczajność. Z bp. Tadeuszem Pieronkiem i ks. Adamem Bonieckim rozmawia Jacek Żakowski*, „Gazeta Wyborcza” 19 maja 2000. Zob. też: *Kwiatki Jana Pawła II*, s. 153.

⁹⁰ E. Redliński, *Szczuropolacy*, s. 98.

⁹¹ W Polsce wcześniej, zanim rozpowszechniali ten mit komuniści, stwierdzenie, że Chrystus był jeszcze nieudolnym prekursorem komunistów, pojawiło się w kręgach masonskich. Jan Hempel († 1937 r.), mason i komunista, głosił bezsens wiary religijnej. Jezus miał być według niego nieudaną, smutną prefiguracją XX-wiecznego komunizmu. Swoje dzieła (*Ewangelie. Ich powstanie i znaczenie*, Warszawa 1923 – w czasach komunizmu rozszerzone do: *Ewangelie. Dziesięcioro przykazań*, Warszawa 1956 i 1959) tworzył bardziej na podstawie *Żywota Jezusa* Ernesta Renana niż na podstawie Ewangelii. Grzegorz Kubski nazywa to interpretacją „drugiego stopnia”. Tenże, *Egzegeza, retoryka, wyobrażenia*, Zielona Góra 2003, s. 273 (zob. też s. 222, 250-251, 272-272). Natomiast autor *Mistrza z Nazaretu* – Antoni Wysłouch, w duchu wzniesłego humanizmu, twierdził, że to, co głosi Jezus, będzie zbieżne z tym, co jest bliskie socjalizmowi. Zob. G. Kubski, dz. cyt., s. 222.

⁹² Wcześniej była też ideologia nazywana komunizmem chrześcijańskim; praktykowana w różnych odłamach chrześcijańskich, m.in. wśród anabaptystów (obecnie: huterytów) i w innych odłamach protestanckich w USA w XIX i XX w. Oczywiście można byłoby też rozprawiać o socjalizmie chrześcijańskim Huguesa Félicité Roberta de Lamennais, wielkiego przyjaciela romantyków polskich w Paryżu czy potem – Lwa Tołstoja, ale oddala to nas wszystko od tematu. Na temat stosunku Papieża do „teologii wyzwolenia” zob. np. W. Rędzioch, *Jan Paweł II, Franciszek a teologia wyzwolenia*, [wywiad z prof. Rocco Buttiglione], „Niedziela” 2013, <https://deon.pl/czytelnia/czasopisma/jan-pawel-ii-franciszek-a-teologia-wyzwolenia,206268> [dostęp: 26.09.2020]. Uwikłanie jednego z księży (Natalio Péreza granego przez Damiána Alcázara) w teologię wyzwolenia jest zobrazowane w filmie *Zbrodnia ojca Amaro* (2002).

Ilustracje 5 i 6. *Szczęśliwego Nowego Jorku*, 1997, pol. fab., reż. Janusz Zaorski.
Potejto (Zbigniew Zamachowski) łączy się przez wideo z rodziną pozostawioną w Polsce.
W jego amerykańskim pokoju widać z tyłu portret Papieża. Czas: 01'13'10 i 01'13'50.
Źródło: <https://www.cda.pl/video/561794496> [dostęp: 4.02.2024].

powieściowy Ignacy, łatwo było wysnuć wniosek, jak on może mieć „udekorowany” swój kąt, co skrupulatnie, z dużą dozą ironii, wykorzystali filmowcy. Stawiane za życia pomniki (*casus* powieści) znajdują w filmie swój „prywatny”, bardziej „intymny” ekwiwalent w postaci obrazków z Janem Pawłem II wieszanych na ścianach obskurnych klitek emigrantów (*casus* filmu).

Film, a także utwory literackie Redlińskiego nie są tylko satyrą na Polskę i Polaków, ale także na Amerykę i na nasze wyobrażenie o Ameryce. Janek „Serfer” (Bogusław Linda) wyśmiewa wygląd polskich „mord, kmiotów polskich”. A przecież wskazywanie na kmięcy rodowód narodu polskiego, łącznie z władcami polskimi,

jest zasługą romantyków. Figury Piasta-Kołodzieja i kmiecia Piasta były charakterystyczne dla ich dzieł, m.in. dla *Króla-Ducha* Słowackiego. „Królewska” godność kmiotków, czyli chłopów, nowe oblicze zdobyła w okresie Młodej Polski, w ich apoteozie zwanej chłopomanią. *Wesele* Wyspiańskiego jest tu najlepszym przykładem⁹³. Redliński i Zaorski ośmieszają przenikający do mentalności polskiej, również XX-wiecznej, stereotyp rzeńskiego, zdrowego, o czystej duszy kmiecia, Polaka jako obowiązwanego do pracy chłopu. Jeszcze w późnym romantyzmie Cyprian K. Norwid w Epilogu do *Promethidiona* pisał: „Bo powiadam wam, że kmiecie my wszyscy tu jesteśmy i od uczestnictwa w związku pracy nikomu wywinąć się nie wolno”⁹⁴. W realiach amerykańskich wydaje się on po prostu śmieszny, szkodliwy i anachroniczny.

Serfer mówi o szczęściu Amerykanów i ich ciągłym, rzekomo naturalnym uśmiechu. Bohaterowie sięgają po lusterka i zaczynają ćwiczyć grymasy:

„Serfer”: Ludzie, zróbcie coś z waszymi polskimi mordami. [...] Was, kmioty polskie, was, rozpoznają na kilometr! [...] Potejto, twój pysk jest tak samo szczery jak pysk twojego konia. [...]

„Profesor”: O, Ameryka! To słynne USA. Same świry! Co drugi udaje szczęśliwego.

„Serfer”: Mylisz się, Amerykanie nie udają szczęśliwych. Są. A największym szczęściem Amerykanów jest to, że oni wierzą w swoje szczęście. Nie chcą innego. A wy, wy? Tylko modlicie się, skomlicie, włóczycie po całym świecie, strasząc smutnymi mordami. Te wasze obozy, cmentarze, pomniki. A wyburzyć, parkingi porobić, może by się wam w głowach wypogodziło!

Ignacy „Potejto”: Za dużo wojen było! Biedy! (czas: 00’48’08-00’51’27)

Naigrywania „Serfera” ze smutnego katolickiego oblicza Polaków przypominają znane z kanadyjskiej *Inwazji barbarzyńców* drwiny z Polaków, z ich martyrologicznej przeszłości, ze „smętnego” Jana Pawła II itd.

Warto zwrócić i w tym miejscu uwagę na rangę interpretacji nauki papieskiej w ustach prostego chłopu. Bohaterka (Teresa-Teriza) przejmuje ją bezrefleksyjnie, natomiast w czytelnikach-widzach owa wykładnia ma budzić śmiech i politywanie.

⁹³ Zob.: S. Wyspiański, *Wesele*, oprac. J. Nowakowski, wyd. czwarte, BN I, nr 218, Wrocław 1984. Pan Młody w *Weselu*, pochodzący z miasta tak mówi: „[...] a tu naraz wszystko młode, / znalazłem żywą urodę, / więc wdecham [sic! – D.K.] to życie młode; / teraz patrzę się i patrzę / w ten lud krasny, kolorowy, / taki rzeński, taki zdrowy – / choćby szorstki, choć surowy” (akt I, scena 19, ww. 571-577, s. 45). Natomiast Poeta mówi inne znane słowa: „[...] w oczach naszych chłop urasta / do potęgi króla Piasta! (akt I, scena 24, ww. 828-829, s. 58). Wtórzuje mu Gospodarz: „A bo chłop i ma coś z Piasta, / Coś z tych królów Piastów – wiele! [...] Bardzo wiele, wiele z Piasta; / Chłop potęgą jest i basta” (akt I, scena 24, ww. 830-831, 840-841, s. 58).

⁹⁴ C. Norwid, *Promethidion. Rzecz w dwóch dialogach z epilogiem*, wstęp i komentarze A. Zaleski, Czytelnik, Warszawa 1989, Epilog, VII, s. 105.

Przy okazji dodajmy, że jeszcze większe upraszczanie nauczania papieskiego występuje w produkcjach zachodnich, np. w serialu animowanym dla dorosłych *Simpsonowie* w odcinku 21 z 17 sezonu: *The Monkey Suit* (14 maja 2006 r.) występuje temat agonu między wiedzą a wiarą, rzekomego sporu między nauką a religią chrześcijańską o pochodzenie człowieka (ewolucjonizm/darwinizm a kreacjonizm). Z tej przyczyny na lekcji o kreacjonizmie pada aluzja do Jana Pawła II (czas: 00'00'14). Papież jest tu reprezentantem całego Kościoła, więc: całego chrześcijaństwa, którego prawdy wiary traktuje się stereotypowo i uogólniająco⁹⁵.

* * *

W filmach, również komediowych, które nie eksponują treści religijnych, a na pewno: ewangelizacyjnych, pojawiają się motywy i wątki z Janem Pawłem II, z tym że najczęściej służą one podkreśleniu i ośmieszeniu hipokryzji Polaków-katolików prezentowanych jako patologiczne środowisko: alkoholicy, seksoholicy, oszuści, ludzie wulgarni, płytcy, zabobonni, kłótlivi, zakompleksieni itd. Tak jest w *Nartach Ojca Świętego* i w *Pod Mocnym Aniołem* według utworów Jerzego Pilcha, w *Szczęśliwego Nowego Jorku* na podstawie dzieł Edwarda Redlińskiego, ale również w *Czarnym Dominika* Matwiejczyka czy w *Świątym interesie* Macieja Wojtylszki. Niewolne są od tego rysu również filmy Wojciecha Smarzowskiego: *Drogówka*, *Dom zły*, *Kler* – produkcje dalekie od komedii, posiadające jednak jakiś cień ironii i najczęściej czarnego humoru.

To, co w dramatach obyczajowych czy historycznych jest traktowane z pietyzmem, w komediach służy niejednokrotnie (aczkolwiek nie zawsze) satyrycznej czy też ironicznej kontestacji. Wartości tradycyjne, „Bogo-ojczyźniane”, narodowe bądź katolickie brane są w ironiczny nawias. Jan Paweł II bywa bowiem w takich komediach elementem folkloru, tradycji, która wiąże się z „cepelią”, konserwatyzmem czy zaściankowością. Funkcjonuje jako legenda, jako mit (np. w takich produkcjach, jak omówione powyżej: *Narty Ojca Świętego* czy *Szczęśliwego Nowego Jorku*, ale przecież też inne, jak *Miś*, *Święty interes* itd.). Jako relikwie czy talizmany traktowane są przez bohaterów pozostawione po nim pamiątki: jego narty, jego samochód, kamyk z miejsca, po którym rzekomo

⁹⁵ *Simpsonowie* (*The Simpsons*), serial TV – twórca Matt Groening (do 2020 r. 31 sezonów, 684 odcinki); komedia, animacja dla dorosłych, sitcom, USA 1989-, tu: sezon 17, odcinek 21 *The Monkey Suit*, 14 maja 2006 r. (cały sezon 17: między wrześniem 2005 i majem 2006), czas: 00'00'14. Źródło: *The Simpsons*, season 17 episode 21 – *The Simpsons* 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=WtU-t6qLG16I> [dostęp: 18.07.2020].

stapał, zdjęcia jego samego (*Szczęśliwego Nowego Jorku*) i zdjęcia z nim (*Kiler-ów 2-óch*) itd.⁹⁶ Twórcy filmu natomiast w takich sytuacjach puszczają do widzów przysłowiowe oko.

Zamieszczanie portretów papieskich czy nawet powoływanie się bohaterów na homilie i kazania Jana Pawła II (*Spis cudzołożnic, Szczęśliwego Nowego Jorku*⁹⁷) miewia powierzchowny, niemal groteskowy wydźwięk⁹⁸. Nie idzie w parze z wdrażaniem papieskiego nauczania w życie, a jeśli tak, to ono samo bywa karykaturalnie wykrzywione, zdeformowane bądź spłycone. Można to ująć w szerszym kontekście: większość filmów – czy to obyczajowych, sensacyjnych, katastroficznych czy też komedii – dodajmy: polskich i amerykańskich – absolutnie nie pokazuje głębi nauczania Jana Pawła II, nawet o tematykę eklezjalną, dogmatyczną czy moralną nie zahacza.

Sama sylwetka Papieża (również pośmiertnie) bywa wykorzystywana instrumentalnie zarówno przez bohaterów, np. w *Świętym interesie* czy w *Nartach Ojca Świętego*, jak i przez twórców filmowych. W tych np. dziełach radość z posiadania rzekomo papieskiego samochodu lub z domniemanego przybycia Ojca Świętego i komercyjne nadzieje z tym związane, wiara w posiadanie świętych relikwii czy pobożność ludowa są wyraźnie kontestowane i poddawane działaniu ironii.

W następnym rozdziale będzie mowa o innych komediach – związanych z polską tradycją, bareizmem, absurdami PRL-u i oczywiście z Janem Pawłem II. Należy do nich wspomniany już powyżej *Miś*.

⁹⁶ Takie pamiątki rzeczywiście mają nieocenioną wartość: sutanna przebita kulą, fotografie, notesy, listy, narty itd., itd. O pamiątkowych butach Ojca Świętego pozyskanych przez dominikanina Ojca Jana Górę pisze Agnieszka Kwiatkowska. Przywołuje przy tym wypowiedzi organizatora spotkań młodzieży na Polach Lednickich (*Jak piękne są stopy Zwiastuna Dobrej Nowiny...*, wywiad Moniki Hyli z o. Janem Górą OP, „Niedziela” 27.01.2008, nr 4, s. 19), wiersz Julii Hartwig *Buty chrześcijanina* (J. Hartwig, *Buty chrześcijanina*, z tomu *Czułość* 1992), a przy okazji fragmenty *Nart Ojca Świętego* Jerzego Pilcha. Zob.: A. Kwiatkowska, *Buty pokolenia JP II*, [w:] *Jestem tylko wędrowcem...*, s. 135–141. Z kolei o innej relikwii pozostawionej przez Ojca Świętego wspomina ks. Henryk Romanik – tenże, *Modlitwa za wstawiennictwem Jana Pawła II sercem duchowości i jego pokolenia* – [sic! – D.K.], [w:] *Jestem tylko wędrowcem...*, s. 148 (całość artykułu: s. 143–155). Mowa o namiocie używanym przez Karola Wojtyłę, a upamiętnionym też przez Marka Skwarnickiego. Tenże, *Namiot Karola Wojtyły*, Kraków 2009.

⁹⁷ Co interesujące, motyw Papieża występuje zwłaszcza w tych komediach polskich, w których gra Cezary Pazura czy Katarzyna Figura.

⁹⁸ W powieści *Szczuropolacy* stanowiącej jeden z pierwowzorów filmu *Szczęśliwego Nowego Jorku* insynuuje się ponadto Papieżowi, że nie jest dalekosiężny.

Tradycja jako wartość. Nawiązania do Jana Pawła II w trylogii filmowej *Miś – Rozmowy kontrolowane – Ryś*

Celem niniejszego rozdziału jest zobrazowanie funkcjonowania pojęcia tradycji w filmach należących do trylogii stworzonej przez Stanisława Bareję (1981), Sylwestra Chęcińskiego (1991) i Stanisława Tyma (2007)¹. Spoiwem rozważanych dzieł – oprócz bohaterów i niektórych wątków łączących poszczególne części trylogii – jest postać Jana Pawła II obecna na różne sposoby w cyklu (jako obraz, fotografia, element wspomnienia itd.). Jednym z podstawowych pytań, jakie powinniśmy postawić, jest: czy tradycję można uznać za wartość samą w sobie i o jakich wartościach we wskazanych w tytule szkicu filmach mowa. Trudno w jakimkolwiek systemie filozoficznym znaleźć tradycję rozumianą jako wartość. Dlaczego? Między innymi dlatego, że tradycje bywają różne, dobre lub złe albo inaczej: dla jednych dobre, dla drugich złe. Może być tradycja związana z kultem Boga osobowego lub z jego negacją, wiarą bądź ateizmem; z komunizmem bądź kapitalizmem, demokracją bądź absolutyzmem, monarchią bądź anarchią; matriarchatem bądź patriarchatem itd., z XVIII bądź XIX wiekiem itd. Edward Shils w swojej słynnej książce *Tradition* pisał:

Z jednej strony można przypuszczać, że termin „tradycja” – mimo częstotści jego używania – nic w ogóle nie znaczy. Z drugiej strony można sądzić, że oznacza on tak wiele różnych rzeczy, że nie da się ich razem zgrupować i zanalizować².

¹ Przedmiotem zainteresowania są w niniejszym rozdziale przede wszystkim trzy powiązane ze sobą filmy: *Miś* – reż. S. Bareja, Polska 1980 (produkcja), 1981 (polska premiera); *Rozmowy kontrolowane* – reż. S. Chęciński, komedia, Polska 1991; *Ryś* – reż. i scenariusz S. Tym, komedia, Polska 2007.

² E. Shils, *Tradycja*, [w:] *Tradycja i nowoczesność*, wyb. J. Karczewska i J. Szacki, Warszawa 1983, s. 33. Por.: E. Shils, *Tradition*, Chicago 1981. O zmyślonych tradycjach i kontradycjach zob. np.: *Tradycja wynaleziona*, red. E. Hobsbawm i T. Ranger, przekł. M. Godyń, F. Godyń, Kraków 2008; o tradycji

Jak wiadomo, są różne drabiny aksjologiczne i różne systemy wartości, uzależnione często od ideologii, od światopoglądu wyznawanego przez danego filozofa czy np. socjologa. W Europie najbardziej znana jest hierarchia wartości ułożona przez wybitnego filozofa niemieckiego, klasyka nowożytnej aksjologii Maxa Schelera (1874-1928). Jego tezy bardzo przejrzyście wyłożyli Józef Tischner, Stanisław Kamiński, Władysław Stróżewski, w nieco uproszczony zaś, lecz równie klarowny sposób Bożena Chrzastowska³. Zasadniczo wartości dzielą się na wyższe i niższe.

Na najniższym szczeblu drabiny aksjologicznej znajdujemy całą paletę wartości określanych zazwyczaj mianem „przyjemne-nieprzyjemne” [...]. Na wyższym stopniu drabiny aksjologicznej znajdujemy znów całą paletę wartości zawierających się między tym, co zazwyczaj określamy słowem „zdrowie”, a tym, co nazywamy „chorobą” człowieka. Wartości te nazywamy krótko „wartościami witalnymi”, to znaczy wartościami, których nosicielem jest „życie”. [...] Trzeci szczebel drabiny aksjologicznej stanowią wartości zwane „duchowymi”: prawda, dobro i piękno. [...] Na samym szczycie drabiny wartości znajdujemy wartości najwyższe – Święte. Świętości przeciwstawia się demoniczność.

Świętość jest tym, co najwyższe. [...] Świętość nadaje sens wszelkim innym wartościom, a zwłaszcza wszystkim wysiłkom zmierzającym do ich realizacji. Świętość wyciska na nich piętno stałości. Ona utrwala to, co dobre, sprawiedliwe, heroiczne⁴.

Gdzie w tej hierarchii byłoby miejsce dla tradycji? Józef Tischner mówi, że jeśli owym Świętym nie jest Bóg, to mogą być inne „świętości”. Człowiek –

znajduje sobie oparcie w tym, co dla niego „po ludzku święte”: w Ludzkości, w Narodzie, w Ojczyźnie, w Historii itd. „Świętościom” tym człowiek poddaje siebie, stara się im służyć, orientować na nie swe nadzieje. One stają się dla niego oparciem i ostoją. Widać stąd, że hierarchia wartości wcale nie zamyka się na wartościach duchowych, lecz jest otwarta na sferę tego, co „absolutne”, „Święte”. Sprawą w tej chwili drugorzędną jest to, na czym „spoczęło” to „Święte”⁵.

jako historycznym zapleczu historii zob.: E. Sapir, *Zwyczaj*, [w:] tegoż, *Kultura, język, osobowość*, Warszawa 1978, s. 225. Jeszcze inne definicje tradycji można znaleźć u Kazimierza Dobrowolskiego: *Studia nad życiem społecznym i kulturą*, Wrocław i in. 1966, s. 76 czy Jerzego Szackiego: *Tradycja*, wyd. II rozszerzone, Warszawa 2011, s. 25. Nigdzie jednak bezpośrednio nie ma mowy o tradycji pojmowanej jako wartość sama w sobie.

³ J. Tischner, *Etyka wartości i nadziei*, [w:] D. von Hilderbrand, J.A. Kłoczowski OP, J. Paściak OP, ks. J. Tischner, *Wobec wartości*, Poznań 1982; W. Stróżewski, *Istnienie i wartość*, Kraków 1982. Rozwinięcie tez z owej książki w: W. Stróżewski, *W kręgu wartości*, Kraków 1992, zwłaszcza rozdział: *Ponadkulturowe wymiary dobra, prawdy i piękna*, s. 124-151. S. Kamiński, *O wartościowaniu w badaniach literackich*, rozdział: *Jak uporządkować rozmaite koncepcje wartości?*, red. S. Sawicki, W. Panas, Lublin 1986, s. 7-22; B. Chrzastowska, *Poetyka stosowana*, Warszawa 2000, s. 57-70.

⁴ J. Tischner, dz. cyt., s. 68-70, 72.

⁵ Tamże, s. 77.

Tu, zdaje się, odnajdujemy klucz do odpowiedzi na nurtujące nas pytanie. I wedle tego klucza możemy odczytywać pojęcie tradycji w filmowej trylogii. Urasta ona do rangi świętości: dla zwolenników socjalizmu jest to tradycja nowa, ześwieczona, ewentualnie kojarzona z folklorem, ale z taką jego wersją, która pozbawiona jest i piękna, i dobra, i prawdy; natomiast dla ludzi niedających się ideologicznie zmanipulować ma inne oblicze i głębsze, duchowe pokłady.

W takiej opcji będziemy odczytywać filmy, które łączy tak zwany bareizm, choć nie wszystkie były przecież reżyserowane przez Stanisława Bareję. Pojęcie to miał ukonstytuować śląski reżyser Kazimierz Kutz jako pogardliwe w stosunku do dzieł Stanisława Barei⁶. Później jednak odnosiło się nie tyle do kiczowatości filmów, ile do błyskotliwego operowania w nich absurdem i groteską.

Problemy z „ciałem profesorskim” stały się poniekąd zapowiedzią tego, co spotykać będzie Bareję przez całe jego twórcze życie. Z jednej strony opinie, że tworzy filmy błahe i pozbawione artystycznej wagi (Kazimierz Kutz ukuje nawet złośliwy termin „bareizm”, oznaczający kino niskich lotów)⁷.

Miały to być przede wszystkim „komedyjki”, które wkrótce ustąpiły miejsca ostrzejszej satyrze polityczno-społecznej, ale i w tym wypadku Bareja potrafił przechrzcić swoich cenzorów.

Chronologicznie pierwszym z cyklu interesujących nas dzieł jest *Miś*⁸. Janowi Hochwanderowi, kierownikowi produkcji filmu *Ostatnia paróweczka hrabiego Barry Kenta* Ryszard Ochódzki (pierwotnie miało być Nowohucki, ale cenzura

⁶ Według anonimowego autora wpisu, jest to nieprawda, gdyż „termin *bareizm* powstał jako wyraz uznania kolegów dla specyficznego poczucia humoru Stanisława Barei, jeszcze w latach pięćdziesiątych, w Szkole Filmowej”. Hasło: *Bareizm*, [w:] *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pl/bareizm> [dostęp: 14.08.2020].

⁷ R. Dajbor, *Jak u Barei, czyli kto to powiedział*, Warszawa 2019, s. 10.

⁸ „Od 3 maja 1981 roku *Miś* był wyświetlany w kinach całego kraju. Dla reżysera wychowanego na przedwojennych podręcznikach historii data, wybrana zresztą przypadkowo, miała symboliczne znaczenie. Było to długo oczekiwane zwycięstwo. [...] Film zajął piąte miejsce w rankingu polskich filmów wyświetlanych w 1981 roku. Na jego szczycie znalazł się *Człowiek z żelaza*” (M. Replewicz, *Stanisław Bareja. Król krzywego zwierciadła*, Poznań 2009, s. 244). O *Człowieku z żelaza* pisali w biografii Papieża Tadeusz Szulc i krytycznie komentujący jego słowa Georg Weigel. Chodzi o osobisty wkład Jana Pawła II w transformację ustrojową kraju – Szulc zapewne pod wpływem Mieczysława Rakowskiego umniejszał rolę Ojca Świętego w powstanie „Solidarności” i przemiany w Polsce, Weigel natomiast – powołując się również na głosy uczestników ruchu – uważał, że „dziewięć dni czerwca” Jana Pawła II zmieniło oblicze polskiej ziemi. Por. T. Szulc, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, z ang. przeł. Z. Uhrzynowska-Hanasz, M. Wroczyński, Warszawa 1999, s. 291; G. Weigel, *Świadek nadziei. Biografia Papieża Jana Pawła II*, Kraków 2000, s. 410-411, przyp. 88. Sto stron dalej Szulc (dz. cyt., s. 391) pisze o spotkaniu Papieża z Wałęsą i długich z nim rozmowach – w czerwcu 1987 r.

nie pozwoliła na takie nazwisko⁹) oznajmia, że musi jechać do Londynu, gdyż siedemdziesięciodziewięcioletnia ciocia zechciała się spotkać z nim i jego bratem-bliźniakiem. Rodzice Rysia wymyślili istnienie drugiego syna, aby ciocia z Londynu wysyłała więcej pieniędzy na dzieci. Już jako dorosły człowiek Ochódzki prosi reżysera, by udawał w Londynie brata-bliźniaka. Ale ów kierownik szuka dla niego sobowtóra i po pewnych perypetiach znajduje. Jest nim węglarz Stanisław Paluch. Z jego paszportem Ochódzki jedzie do Londynu i wybiera z konta w banku wszystkie pieniądze. Londyńskiemu sklepikarzowi Janowi każe na końcu napisać telegram, że ciocia nie przyjedzie. W rzeczywistości żadnej cioci w Londynie nigdy nie było, tylko pozostawiony tam w obcej walucie depozyt.

Wcześniej jednak, co dla nas istotne, Ochódzki kieruje się do londyńskiego sklepiku, prowadzonego przez Polaka. Z radością jest tam witany przez pana Jana (gra go sam Stanisław Bareja, niewymieniony w czołówce), spragniony nowinek z Polski. Ryś na ulicy przed sklepem podnosi kamyk (czas: 00'96'28), owija w papier, konfabuluje, że to kamyk z Polski. Jan prosi o nowiny z kraju, a Ryszardowi spieszy się do książeczki czekowej. Zbywa go słowami o zdrowiu pana Jana, wiedząc, że ten pozostał tradycyjnie pobożny, wprowadza dziękczynne akty strzeliste („dzięki Panu Bogu Najwyższemu. I daj Panie Boże tak dalej!” – czas: 00'97'20-00'97'22). A następnie:

Ryszard: Aha. Najważniejsza rzecz, a bym zapomniał. Kamyk, o który pan prosił, z Jeleniej Góry przywiozłem.

Jan: Z Jeleniej?

Ryszard: Z Jasnej Góry, oczywiście. Pamiątka. Pan wie, kto tam stapał...

Jan: Panie mój kochany... (czas: 97'37-97'50)

Ryś zabiera książeczkę czekową i zbywa emigranta obietnicą rozmowy o pozostawionych w Polsce rodakach:

Ryszard: Wieczorem będzie czas pogadać o starych Polakach.

Jan: Ale przecież...

Uradowany **Ryszard:** Wieczorem, wieczorem, wieczorem... (czas: 00'97'52-00'98'00)

Tradycyjność emigranta podkreślona jest nie tylko apostrofami do Boga (w czym wtóruje mu, chcąc się przypodobać, Ryś), oczekiwaniem nowin z Polski, wystrojem ścian na zapleczu sklepu. Wiszą na nich łowickie wycinanki, obrazek przedstawiający jakiegoś szwoleżera na koniu, również podobizna Józefa Piłsudskiego.

⁹ „Nazwisko prezesa klubu Tęcza – Nowochódzki [sic! – D.K.] – wymyślił podczas pisania scenariusza filmu Stanisław Bareja”. Wcześniej jednak ów Nowochódzki miał się nazywać „Pieróg”. „Jednoznaczna aluzja do «nowego socjalistycznego człowieka» i przodowników pracy podbijających na zawołanie rekord za rekordem, którzy porobili kariery przy budowie Nowej Huty, wywołała kateryczny sprzeciw cenzury. Wymusiła ona zmianę nazwiska głównego bohatera komedii na Ochódzki” (M. Łuczak, *Krótki kurs PRL według Barei*, Warszawa 2016, s. 97).

Portrety Marszałka pojawiają się też w trzeciej części trylogii – w *Rysiu*. Znamienna jest również owa „pamiątka” – Janowi ma sprawić radość, że kamień pochodzi z serca katolicyzmu polskiego – z Jasnej Góry w Częstochowie, ponadto, że po tej Jasnej Górze (mylącej się oszustowi Rysiowi z karkonoskim miastem) stąpała jakaś wielka postać. Bareja kręci film w 1980 roku, premiera jest 4 maja 1981 roku. Świeże pozostaje zatem wspomnienie I Pielgrzymki Jana Pawła II do Ojczyzny w 1979 roku. W Częstochowie Papież gościł od 4 do 6 czerwca 1979 roku. Maciej Replewicz pisze, że „cenzura zakwestionowała ponad trzydzieści scen z *Misia*”. W 29. pozycji było: „kamyk z Jeleniej Góry bez aluzji do papieża”¹⁰. Uniknięto tych zaleceń; jak wiemy motyw z „papieskim kamykiem” pojawił się, choć papież jako taki nie został wymieniony. Można tu zatem mówić o aluzji *sensu stricto*.

Miś wpisuje się w grupę filmów, które uwydatniają wartość pielęgnowania przez emigrantów pamięci o wielkim Polaku, który również opuścił Ojczyznę, przybył do Włoch „z dalekiego kraju”. W każdym z tych filmów owa nostalgia nie jest zaprezentowana w sposób „czysty” – z pietyzmem czy namaszczeniem. Pozwólmy sobie w tym miejscu na małą dygresję obrazującą problem tęsknoty Polaków-emigrantów za krajem wyrażanej również na sposób religijny. Doskonałym przykładem byłby Ignacy Potejto (Zbigniew Zamachowski) z komedii *Szczerśliwego Nowego Jorku* (1997; zob. → rozdział 7. *Komedie i filmy z komediowymi epizodami powstałe na kanwie utworów Jerzego Pilcha i Edwarda Redlińskiego*). Przytoczmy też przykłady z filmografii amerykańskiej. W *Ściganym* (1993)¹¹ syn polskiej emigrantki, handlując narkotykami, sprzeniewierza się chrześcijańskiej tradycji znaczonej w domu świętymi obrazami, makatką z Matką Boską i krzyżem. Jego matka, podobnie jak pani Kowalski, Polka (gra ją Miriam Margolyes) – właścicielka pensjonatu z filmu *Jak stracić przyjaciół i zrazić do siebie ludzi* (2008)¹², przechowuje w domu pamiątki, przypominające jej Polskę i polski katolicyzm. Obie kobiety nie reprezentują wyżyn społecznych; żyją z wynajmowania pokoi. W filmie *Jak stracić przyjaciół... Sidney Young* (gra go Simon Pegg) myśli, że znajdzie się – jeśli jedzie do Nowego Jorku – w pięknym hotelu. Tymczasem taksówkarz

¹⁰ M. Replewicz, dz. cyt., s. 238.

¹¹ Niektórzy uważają, że również w tym filmie w przestrzeni polskiego domu znajduje się zdjęcie Ojca Świętego. Taki błąd pojawia się także w filmiku *Papież Jan Paweł II na weselo*. Autor wskazuje strzałką obrazek przedstawiający jakąś damę z dawnych lat, przechyloną w bok, ubraną w białą suknię – miałby to być według niego Papież-Polak (!). Anonim [Niepubliczny], *Papież Jan Paweł II na weselo (w zagranicznych filmach i serialach)*, w serii: *Polskie akcenty w filmach*, <https://www.youtube.com/watch?v=FkEk5uh7gRs> [dostęp: 18.07.2020]. Por. *Ścigany* (ang. *The Fugitive*) – reż. A. Davis, sensacyjny, USA 1993, <https://www.cda.pl/video/33402914a> [dostęp: 18.07.2020], czas: 01'04'04.

¹² *Jak stracić przyjaciół i zrazić do siebie ludzi* (ang. *How to Lose Friends & Alienate People*) – reż. R.B. Weide, komedia, Wielka Brytania 2008.

przywozi go do podrzędnego motelu „Kebab Palace”. Pani Kowalski prowadzi go po schodach, sama ledwo idąc. Sidney zdradza jej, że przyjechał zdobyć tu sławę. Gospodyni mu odpowiada:

Pani Kowalski: W Polsce sławę zdobywało się osiągnięciami. Maria Curie, Jan Paweł II.

Sidney Young: Takie talenty już się nie rodzą.

Pani Kowalski: Mądrała. (czas: 00'10'10-00'10'14)

Jan Paweł II prezentuje się w tym filmie nie tylko jako autorytet moralny czy religijny, lecz również intelektualny. Ale też – jak właśnie w *Misiu* – ujawniony jest sentyment Polaków-emigrantów, niedoceniających wielkiego świata, w który zostali po Heideggerowsku „wrzuceni” (nawet jeśli sami wybrali los poza własnym rodzinnym krajem), tylko kurczowo trzymających się tego, co wiąże ich z utraconą ojczyzną. Warto też pamiętać, że gdy film był emitowany, minęły już trzy lata od śmierci Papieża.

Wynajmowanie pokoi, o którym mowa z *Jak stracić przyjaciół...*, było również źródłem utrzymania uczynnej Włoszki Tarantino (Toni Fleming) z *Blues Brothers*. Portret Papieża-Polaka wisi u niej na ścianie, symetrycznie do portretu prawdopodobnie jej śp. męża, a poniżej stoi zapalona świeczka. Pod fotografią Jana Pawła II stoją figurki świętych Maryi i Józefa (czas: 00'38'07-00'38'17)¹³. Zapewne w ten sposób Włoszka-emigrantka manifestuje przywiązanie nie tylko do katolicyzmu, ale również do swojej utraconej ojczyzny Italii, w obrębie której istnieje przecież Państwo Watykańskie. Niemal identyczne znaczenie mają portrety wiszące w Nowym Jorku, czy to w domu włoskich emigrantów Castorinich, czy też w piekarni włoskiej „Cammareri Bros. Bakery”. Zob. tabela 1, 1987, *Wpływ księżycy*.

Pani Kowalski komunikuje nostalgię za ojczyzną, mówiąc o swoim wielkim rodaku, pani Tarantino zaś – wywieszając obrazy, w tym podobiznę Jana Pawła II, łączącą ją w duchowy sposób z Włochami. Namiastki kraju rodzinnego potrzebuje też Jan z Londynu i dlatego Ryś wręcza mu kamień rzekomo z Jasnej Góry, na której był w 1979 roku Ojciec Święty. Ryś był dobrym psychologiem – „kamień” miał zadziałać tak, jak kamienie z innych miejsc świętych, np. przywożone przez pielgrzymów chrześcijańskich z Palestyny. Na koniec trzeba byłoby wspomnieć, że tradycja w tym filmie jest jednym ze słów-kluczy. Tak ma mieć na imię Marysia – córeczka jednego z węglarzy. Marysia-Tradycja pojawia się pod koniec filmu w scenie Bożonarodzeniowych jasełek na śniegu. Stary człowiek (jeden

¹³ *Blues Brothers* – reż. J. Landis, komedia, musical, USA 1980. Podobnie w *Blues Brothers 2000* (reż. J. Landis, komedia, musical, USA 1998) portret Jana Pawła II nie jest „znakiem sprzeciwu”, nie podlega też – jak np. w *Tępakach* (reż. J. Kong, komedia, USA 1987) ośmieszeniu.

z węglarzy – Tłoczyński, grany przez Stefana Śródkę¹⁴) tłumaczy, że nie można dziecka obdarowywać takim imieniem, gdyż tradycja „jest czymś świętym; jest jak dąb, który 1000 lat rósł w górę”. Przeciwwstawiona jest temu, co dookoła „codzienności”, dodajmy: „codziennosc PRL-u” (zob. czas: 01’48’58-01’49’05)¹⁵. Takim akordem kończy się *Miś* i z taką puentą koresponduje scena ofiarowania kamienia człowiekowi, który tradycję polską pielęgnuje na obczyźnie. Widzimy tu jednocześnie ujmowanie tradycji w kategoriach świętości, o jakiej była mowa w kontekście systematyki Maxa Schelera.

Znawcy filmów Barei mają do słów Tłoczyńskiego ambiwalentny stosunek. Maciej Replewicz traktuje je poważnie:

w scenopisie jego monolog brzmiał: „widzisz, synku, tradycja to jest ważna sprawa. To jest dzielenie się jajkiem, choinka, opłatek, pasterka, bractwo kurkowe, strój górala i to jest tradycja. To coś, co jest i jest od dawna. Tradycja to rzecz piękna, bo stara od ojców i dziadów. A ona jest piękna i młodziutka. I będzie się nazywała Marysia”. Słowa Tłoczyńskiego mogły na tle innych dialogów sprawiać wrażenie zbyt patetycznych. Prosty węglarz wyjaśnia to, czego nie rozumieją telewizyjni spikerzy, partyjni działacze, prezes Ochódzki i inni. Podczas kolaudacji filmu Krzysztof Kieślowski powiedział: „rzeczywiście zupełnie nagle zakończenie filmu jest bardzo poważne i to jest bardzo niedobre”. Była to jedyna krytyczna uwaga reżysera *Dekalogu*¹⁶.

Natomiast Maciej Łuczak rozmowy węglarzy o tradycji nazywa „zakręconymi”¹⁷. Dalej zaś pisze:

dłaczego bohaterami *Misia* są węglarze? Kiedyś udało się Barei kupić osiem ton koksu, jego żona pochwaliła się tym wyczynem przed sąsiadem. „Osiem ton? Niech się pani cieszy, jak tu będą ze trzy” – ocenił fachowym okiem ilość „czarnego złota” w piwnicy Barejów. Od tego zdarzenia węglarze stali się dla reżysera ulubionymi bohaterami socjalistycznej rzeczywistości¹⁸.

Miś ze słomy jest zaprzeczeniem piękna. Tym bardziej takiego piękna, które i Platon, i Norwid łączyli z innymi wartościami (ideami) najwyższymi, jak dobro i prawda. Władysław Świeżawski przypominał:

piękno zajmuje w hierarchii wartości estetycznych miejsce szczególne: tylko jemu przysługuje moment najwyższości. Gwarantuje mu on także miejsce w hierarchii wartości w ogóle – w ich platońskiej triadzie. Niech tam zostanie: jako wartość i jako imperatyw, bez którego traci sens i sztuka, i życie¹⁹.

¹⁴ „Cztery miesiące przed premierą *Misia* zmarł 71-letni Stefan Śródka, który tłumaczył węglarzom sens słowa «tradycja». Debiutował w 1934 roku. Po wojnie otrzymał role w *Zakazanych piosenkach* i w *Ostatnim etapie*. Zagrał też rolę strażnika Rybickiego w *Dotknięciu nocy*” (M. Replewicz, dz. cyt., s. 226).

¹⁵ W następnym filmie z cyklu – w *Rozmowach kontrolowanych* – tradycja staje się wyświechtanym słowem w ustach funkcjonariuszy SB, MO itd.

¹⁶ M. Replewicz, dz. cyt., s. 233.

¹⁷ Tamże, s. 112.

¹⁸ Tamże, s. 113.

¹⁹ W. Świeżawski, *W kręgu wartości*, rozdział: *Problematyka piękna*, s. 171.

Słomiane misie, element „PRL-owskiego” folkloru, są znakiem uprawianego wówczas regionalizmu zawiadywanego przez centralę. Problem więc w tym, że w *Misiu* konstruowanej przez budowniczych PRL-u, siermiężnej, brzydkiej i bezdusznej tradycji przeciwstawiona jest tradycja odwieczna, związana z najwznioślejszymi wydarzeniami rangi nie tyle państwowej, ile narodowej i religijnej. Ta pierwsza była tworem sztucznym – Bareja uchwycił moment, kiedy powoli następowała zmiana.

Tradycja w tym filmie mogłaby być więc rozumiana wybiórczo, wieloaspektowo, zgodnie z tym, co pisze o niej Wojciech Burszta:

samo słowo „tradycja” wywodzi się od *tradere* i *traditum*, oznaczając wszystko, co pochodzi z przeszłości lub zostało z niej przekazane. Jednak stosunek do przeszłości dotyczy zawsze tylko jakiejś jej części, niezależnie od faktu, że w świadomości społecznej funkcjonuje ona jako „cała tradycja”. Zazwyczaj jest tak, że dopóty ludzie żyją w tradycji, dopóki jej nie znają²⁰.

Elementem tradycji narodowej i religijnej był w *Misiu* Jan Paweł II. Była to tradycja „świeża”, *in statu nascendi*, rodząca się niejako na oczach sobie współczesnych twórców filmu.

Dzieło wpisuje się w kino absurdu, a to w dużej mierze wiąże się z sytuacją, jaka istniała w PRL-u, a jaką uchwycił swym baczным okiem Stanisław Bareja. Natomiast sam humor budowany jest na bazie komizmu sytuacyjno-słownego, np. podchmielony węglarz Stanisław Paluch, otwierając drzwi, widzi swego sobowtóra Ryszarda Ochódzkiego i myśli, że przybysz oferuje lustra, zbywa go więc słowami: „nie dziękuję, my już mamy” (czas: 01’25’47). Zaraz potem pojawia się kolejna absurdalna scena „wynoszenia inkasenta” albo kupowania biletu do Londynu. Absurd goni absurd, ale jak zauważa Agnieszka Kulig: „kategorie «absurd», «absurdalny» mogą funkcjonować rozmaicie i posiadać wiele znaczeń w zależności od dziedziny, w której są używane oraz charakteru ich operacjonalizacji”²¹.

W *Misiu* absurd ma znaczenie ontologiczne, antropologiczne, a przede wszystkim polityczne. W przypadku omawianego dzieła można też mówić o grotesce, która „godzi sprzeczności, a zarazem je unieważnia. [...] podejmuje grę z absurdem i w ten sposób usiłuje nad nim zapanować”²². Pojawiają się też ujęcia filmu w filmie czy komplikujące losy bohaterów duplikacje postaci. Nie dotyczy to jednak interesującego nas w tej pracy motywu.

²⁰ W.J. Burszta, *Różnorodność i tożsamość: antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań 2004, s. 109.

²¹ A. Kulig, *Etyka „bez końca”. Twórczość filmowa Krzysztofa Kieślowskiego wobec problemów etycznych*, Poznań 2009, s. 93.

²² E. Sidoruk, *Groteska w poezji Dwudziestolecia. Leśmian – Tuwim – Gałczyński*, Białystok 2004, s. 13, 14.

Ilustracja 1. *Rozmowy kontrolowane*, 1991, pol. fab., reż. Sylwester Chęciński. Obrazy i zdjęcia w domu cici. Czas: 00'12'59. Źródło: [https://www.youtube.com/watch?v=U-z3wBoY\]As](https://www.youtube.com/watch?v=U-z3wBoY]As) [dostęp: 22.01.2022].

Ilustracja 2. *Rozmowy kontrolowane*, jw. Obrazy i zdjęcia w domu cici. Czas: 00'13'49. Źródło: [https://www.youtube.com/watch?v=U-z3wBoY\]As](https://www.youtube.com/watch?v=U-z3wBoY]As) [dostęp: 22.01.2022].

Rozmowy kontrolowane (1991)²³ – druga część następująca po *Misiu*, ale przed częścią trzecią pt. *Ryś* – są filmem, którego akcja toczy się w czasie stanu wojennego i który odsłania kolejne absurdy PRL-u. Należy do takiej grupy komedii,

²³ *Rozmowy kontrolowane* – reż. S. Chęciński, komedia, Polska 1991.

w jakich ukazana jest działalność „Solidarności”, a zdjęcie Lecha Wałęsy służy jako znak rozpoznawczy, po czyjej stronie znajduje się noszący je przy sobie bohater. W wypadku Rysia Ochódzkiego (Stanisław Tym) znak ten należy odczytywać *à rebour*: Ryś ma udawać „solidarnościowca”, w rzeczywistości wpłątany jest w misję Służb Bezpieczeństwa przez ich pułkownika Zygmunta Molibdena (Krzysztof Kowalewski). W filmie padają też aluzje do Jana Pawła II, a także pojawia się jego portret. Obraz wisi w domu „solidarnościowej” cioci Lusi (Irena Kwiatkowska) – przy framudze drzwi w salonie (czas: 00’12’18-00’12’59; 00’13’31-00’13’49), natomiast w domu działaczki „Solidarności”²⁴, Kokoszki, specjalistki od spraw meldunkowych w Suwałkach (Bożena Dykiel) znajduje się kalendarz z Ojcem Świętym ubranym w czerwony papieski strój (czas: 00’19’49-00’20’00). Papież jest w tym obrazie znakiem wolności, istotnym komponentem rodzącej się tradycji solidarnościowej, ale także elementem filmowego, nierozłącznie związanego z absurdem, humoru.

Znamienne, że po scenie, kiedy zamiast Ryszarda Ochódzkiego, przebranego za Szwedkę (Barbara Babińska), żołnierze internowali na Okęciu ją samą, zaczynają roznosić się po Warszawie niczym niepotwierdzone plotki, przypominające swoją strukturą zjawisko w liryce nazywane kompozycją łańcuchową:

- Złapali Bujaka.
- Eee, kogoś ważniejszego.
- Boże święty!
- Ojca Świętego złapali.
- Słyszała pani, Jaruzelski porwał papieża.
- Nie, kiedy?
- Dzisiaj z samego rana.
- Reagana aresztowali? (czas: 01’21’17-01’21’40)

U Barei plotka, niemal rodem z *Lalki* Bolesława Prusa²⁵, choć bardziej prze-rysowana; również plotka na temat „porwania Papieża”, jako ważnej osobistości, jest komponentem świata omyłek, źródłem czystego, aczkolwiek zahaczającego

²⁴ O pokoleniu „Solidarności”, które sprzeniewierzyło się własnej misji, oraz o kolejnych pokoleniach Polaków zob. J.K. Pytel, ks., *Przeszkody na drodze wędrowca z duchowości pokolenia Jana Pawła II*, [w:] *Jestem tylko wędrowcem...*, s. 99-107.

²⁵ J. Bachórz (*Wstęp*, [w:] B. Prus, *Lalka*, oprac. J. Bachórz, t. 1, Wrocław-Warszawa-Kraków 1998, BN I, nr 262, s. XLIII) pisze, że „w żadnej powieści polskiej ten fenomen psychospołeczny [plotka – przyp. D.K.] nie ma tak znaczącej funkcji jak w *Lalce*. Do czasu *Lalki* (a i później) opisywano plotkarzy dla celów moralizatorskich jako nosicieli brzydkiej przywary. Prus nie pochwała plotkarstwa, jednakże motywu plotkowania nie wykorzystuje wyłącznie dla efektu humorystyczno-satyrycznego, dla pokazania czytelnikowi, jak nieładnie być plotkarzem; wie dobrze, że plotkarstwo należy do symptomów patologii społeczeństwa w okresie «rozkładu» i że da się wyrazić pewne prawdy o ludziach i zbiorowościach ludzkich, gdy się bada plotki”.

o purnonsens czy absurd, humoru. Plotka jest dość istotnym elementem również innych filmowych wyobrażeń na temat Papieża. Pełni najczęściej funkcję ludyczną.

Film *Ryś* (2007)²⁶, pod względem artystycznym i ideowym najsłabszy w tej trylogii, ma najwięcej znamion purnonsensu, jakiegoś surrealistycznego przedstawienia, opartego przede wszystkim na komizmie słownym, w mniejszym stopniu sytuacyjnym. W ten sposób nie wytyka się absurdu PRL-owskiego, jak jeszcze w *Misiu* czy *Rozmowach kontrolowanych*, ale absurd czasu „wolności”. I tu również mamy do czynienia z groteską, którą Philip Thompson definiuje następująco:

nie rozwiązany konflikt nie dających się pogodzić elementów w dziele i w reakcji na nie. Znaczące jest to, że konflikt ów daje się porównać do ambiwalentnej natury elementu anormalnego, obecnego w grotesce. Moglibyśmy wziąć pod uwagę uzupełniającą definicję groteski jako „ambiwalentnie anormalnej”²⁷.

Akcja *Rysia* rozpoczyna się w lipcu 2006 roku, a więc przeszło rok po śmierci Jana Pawła II. W filmie widz odnajdzie nawiązania do sławnych, choć nie zawsze szlachetnych postaci z najnowszej historii.

W obliczu zagrożenia przez mafię Ryś Ochódzki musi zdobyć fortunę. Okazuje się, że ma ziemię. Maria Wafel (Zofia Merle) podpowiada mu, żeby sprzedał ją duchownym. W drodze do ojców Kamedułów (jest to jeden z licznych absurdów w tym filmie, gdyż wiadomo, że szczególnie ci milczący zakonnicy niczego nie nabywają), trafia na dziwną grupę ludzi mówiących gwarą:

Orzeł (Michał Piel): Do zdjęć jedziem. U nas w parafii największe w Polsce kółko sobowtórów naszego papieża. Siedemnastu nas jest.

Ryś Ochódzki: Jak to papieża? To pan też do papieża podobny jest?

Orzeł: Ja najbardziej. We swetrze to jestem podobny do naszego papieża w górach. Na wycieczce. (czas: 00'24'20-00'24'32)

Przydawka „naszego” w ustach Orła odnosi się do Polaka – Jana Pawła II, choć rok emisji filmu (2007) wskazuje czas, kiedy w Watykanie zasiadał już Benedykt XVI.

Kameduła Puder (Krzysztof Globisz) okazuje się w następnych sekwencjach przewrotnym człowiekiem, który decyduje się zrobić z Ochódzkiego męczennika na wzór św. Wojciecha. Nie ma sensu opowiadać dalej tego filmu, w którym niektóre postaci, jak i motywy czy wątki powtarzają się z poprzednich filmów z cyklu,

²⁶ *Ryś* – reż. i scenariusz S. Tym, komedia, Polska 2007.

²⁷ Ph. Thompson, *The Grotesque*, London 1972, s. 27, cyt. za: E. Sidoruk, dz. cyt., s. 21-22. Jak konstatuje polska badaczka: „Komizm i tragizm opanowują absurd, groteska jedynie próbuje go ośwoić. Czyni to przy tym w sposób bardzo przewrotny – potęgując, wykorzystuje jego potencjał znaczeniowy” (tamże, s. 23). Należy zauważyć, że w takim aspekcie możemy mówić o grotesce w filmach Barei.

np. motyw uwiedzenia żony z *Rozmów kontrolowanych*, a niektóre ulegają transformacji, np. klub sportowy „Tęcza” przemianowany zostaje tu na „Bimbrownię”. Łączy je wszystkie absurd, humor, naigrywanie się z władz i „władz”: parlamentu, prezydentury, policji, służby zdrowia (wyraźne aluzje do „łowców skór” z łódzkiej afery pavulonowej), domów pogrzebowych (tu ironiczna ich nazwa: „Bóg tak chciał”), koncernów monopolowych, świata nauki itd., ale również z Kościoła i jego roli w „wolnej” Polsce (rola ojca Pudra). Odnajdujemy też satyryczny obraz ignorancji Polaków w dziedzinie historii własnego kraju i rodzimej literatury (np. „Mikołaj Rejs” zamiast „Rej” itd.), również parodię ubóstwa językowego (np. „prefekt” zamiast *perfect* itd.).

Purnonsens, najbardziej absurdalne żarty związane z kultem Papieża (jego bezgranicznym uwielbieniem przez wiernych) znajdują się w takich epizodach komediowych, w których pojawia się obraz „zacofanych” mieszkańców wsi. Tak jest w scenie z Orłem w tym filmie, ale tak jest też w innych produkcjach: w *Szczęśliwego Nowego Jorku* z 1997 roku²⁸, w *Nartach Ojca Świętego* z 2004 roku czy w *Świętym interesie* z 2010 roku.

* * *

Tradycja w cyklu *Miś – Rozmowy kontrolowane* – Ryś postrzegana jest jako wartość, z jednej strony aprobowana, a z drugiej – kontestowana. Wiąże się przede wszystkim z szeroko rozumianą polskością. W filmie z 1981 roku tę polskość z jednej strony miał znamionować olbrzymi, słomiany miś jako znak folkloru PRL-u, socjalizmu itd., a z drugiej – katolicyzm z głębszymi wartościami duchowymi kryjącymi się za bożonarodzeniową obrzędowością. Imieniem „Tradycja” miała być też nazwana córka jednego z przedstawicieli klasy robotniczej. Bardzo istotnym składnikiem rodzącej się polskiej tradycji związanej z prawdą i wolnością jest Jan Paweł II – ściślej: różne po nim pamiątki. Dlatego w *Misiu* stęskniony za Polską sklepikarz cieszy się z kamyka zabranego rzekomo z Jasnej Góry, po której stąpił Ojciec Święty. Dlatego też w *Rozmowach kontrolowanych* dwie bohaterki wyznające prawicowe wartości mają obrazki i kalendarze z polskim Papieżem. Dochodzą do tego jeszcze podobizny innych znanych z bliższej i dalszej historii Polaków: Marszałka Józefa Piłsudskiego i Lecha Wałęsy. To wszystko składa się na tradycję polską: z jednej strony PRL-owską czy ludową, a z drugiej – chrześcijańską, wolnościową i niepodległościową.

²⁸ Notabene w powieści E. Redlińskiego *Szczuropolacy* (wspomnianym prototekście wobec filmu *Szczęśliwego Nowego Jorku*) odnajdujemy – podobnie jak w *Rysiu* – wiele absurdalnych aluzji do Lecha Wałęsy.

Józef Tischner mówił: „człowiek służy wartościom – realizując je, wartości «służą» człowiekowi – ocalając go”²⁹. Choć omówione komedie nakazują do każdej wartości, do każdej sytuacji zachowywać dystans, wyraźnie widać, że niektóre z nich mają charakter ocalający. Osobę ludzką, jak i naród ocalają wartości najwyższe. Ocala je również niekiedy... śmiech, do jakiego bezsprzecznie te filmy prowokują.

²⁹ J. Tischner, dz. cyt., s. 87.

Wizerunek Jana Pawła II w serialach

Nigdy w dziejach kultury (z kulturą popularną włącznie) nie zdarzało się, by głowa jakiegokolwiek Kościoła była postacią tak medialną, tak obecną w różnych przestrzeniach widowiskowych, scenicznych i filmowych, jak Jan Paweł II. Sam Papież, mający za sobą studia polonistyczne oraz epizod w Teatrze Rapsodycznym, w którym dał się rozpoznać jako świetny aktor, wykazywał zachowania skłaniające do uwiecznienia go również na małym i wielkim ekranie. Wychodząc z tego założenia, warto zaobserwować, w jaki sposób i na jaką skalę Karol Wojtyła zaistniał jako bohater na poły autentyczny, a na poły – odrealniony, fikcyjny w serialach – polskich i zagranicznych¹. Pojęcie wizerunku należy rozumieć dosłownie, ale i metaforycznie: celem jest wykazanie, jak portrety, rzeźby, płaskorzeźby, ale i karykatury Papieża funkcjonują w produkcjach kilku-, kilkudziesięciu- czy kilkusetodcinkowych. Interesujące jest również, jak przedstawia się Ojca Świętego, jak utrwała się o nim (zwłaszcza po jego śmierci w 2005 r.) pamięć w serialach i jakie zmiany w ciągu lat (od 1978 do obecnego 2021 r.) widać w kreowaniu owego wizerunku.

Ostrze krytyki lub konwencja żartu i kpiny, np. z niedołęstwa i starości, szczególnie rozpoznawalne są w filmach tworzonych pod koniec pontyfikatu i po śmierci Jana Pawła II. Mam tu na uwadze np. satyryczne, rysunkowe *Miasteczko South Park* – te odcinki, które dotyczyły choroby Papieża²; seriale *Młody papież* (2016)

¹ W niniejszym rozdziale nie będę brała pod uwagę seriali dokumentalnych w całości związanych z sylwetką Papieża takich np. jak: *Metr od świętości* – serial dokumentalny, reż. P. Häuser i C. Grzesiuk, narrator A. Mari, Polska 2014 (30 odcinków 5-minutowych); *Pielgrzym miłości* – reż. J. Szmidt i P. Wol-dan, serial dokumentalny, Polska 2011; *Watykan Jana Pawła II* – reż. P. Pitera, dokument, Polska 2000 i serialowa, 10-odcinkowa wersja tegoż filmu.

² *Miasteczko South Park* (ang. *South Park*) – rysunkowy serial, 1999-, odcinek *Do the Handicapped Go to Hell?* – z 2000 r. – głos Treya Parkera; odcinek *Red Hot Catholic Love* – z 2002 r. (głos Matta Stone’a naśladującego Jana Pawła II); odcinek *South Park Pope Heh!!!!* z 14 marca 2015 r. (starczy głos Papieża imitowany przez Treya Parkera).

i *Nowy papież* (2020)³ czy też siódmy odcinek serialu *Avenue* 5⁴. Może dziwić ogólna ekspansja samych tytułów uwzględniających leksem „papież”: *Młody Papież*, *Nowy Papież* (seriale nazywane, co ciekawe: komedią), dokumentalny *Ostatni Papież* (2018) itd. Na uwagę zasługuje też fabularyzowany, humorystyczny „dokument” *Wiara czyni czubą* – już w 2008 roku, niebędący serialem, ale kojarzący Jana Pawła II z aferami seksualnymi w Kościele. Te właśnie produkcje, zwłaszcza seriale, będą przedmiotem uwagi. Na początku jednak zaznaczmy, że tendencja do zniesławiania czy obrażania dobrego imienia Jana Pawła II nasila się i jeszcze do końca nie wiadomo, w jakim pójdzie kierunku. Zaczniemy od seriali (w kontekście innych filmów), w których właśnie podważa się autorytet Jana Pawła II, szydzi z niego, traktuje jako postać niepoważną (lub niepoważę konotującą), raczej: ludyczną, groteskową, wziętą z kultury pop.

9.1. Jan Paweł II w karykaturalnym świetle

Seriali idących z duchem dewoptylizacji (zob. → rozdział 2. „*Odjanieprawienie*”, „*dewoptylizacja*”...) i dechrystianizacji świata jest bardzo dużo. Ze względu na ogrom materiału ograniczę się tylko do ich wymienienia i krótkich wzmianek na ich temat. Są to produkcje, które w szczególny sposób dotyczą Jana Pawła II z ostatnich lat jego życia, a zwłaszcza po jego śmierci. W kresówce *Miasteczko South Park*, która w samych Stanach Zjednoczonych już dawno wzbudzała kontrowersje (niezależnie od tematu), zmagającego się z niemocą i niedołęstwem Jana Pawła II przedstawiają zwłaszcza odcinki: *Do the Handicapped Go to Hell?* (‘Czy upośledzony idzie do piekła?’) – z 2000 roku, *Red Hot Catholic Love* – z 2002 roku, odcinek *South Park Pope Heh!!!!* z 14 marca 2015 roku, a więc już dziesięć lat po śmierci Papieża. W odcinkach tych na zmianę Trey Parker i Matt Stone przedrzeżniają starczy głos schorowanego, cierpiącego Papieża, który – przedstawiony karykaturalnie – niczego właściwie nie rozumie, ma czkawkę, odbija mu się, dłubie w nosie, robi infantylne miny, a przygłuchy zapytuje co chwilę: „Hy???”. Same tytuły mają prowokacyjny, zaczepny i prześmiewczy ton. Być może w tym, jak również w innych amerykańskich produkcjach powodem zniesławiania Głowy Kościoła jest to, o czym w swojej książce – przypomnijmy (zob. → *Wstęp* w niniejszej monografii) – pisał Dawid Junke: nieprzychylność środowisk innych religii, np.

³ *Młody papież* – reż. P. Sorrentino serial TV, komediodramat, Francja–Hiszpania–USA–Wielka Brytania–Włochy 2016. Drugi sezon *Młodego papieża* ma inny tytuł niż pierwszy – *Nowy papież* (*The New Pope*) i liczy 9 odcinków. Trzeci sezon został już zapowiedziany.

⁴ *Avenue 5* – serial HBO, twórca i reżyser Armando Giovanni Iannucci, komedia, sci-fi, sezon 1-, USA 2020, odcinek 7.

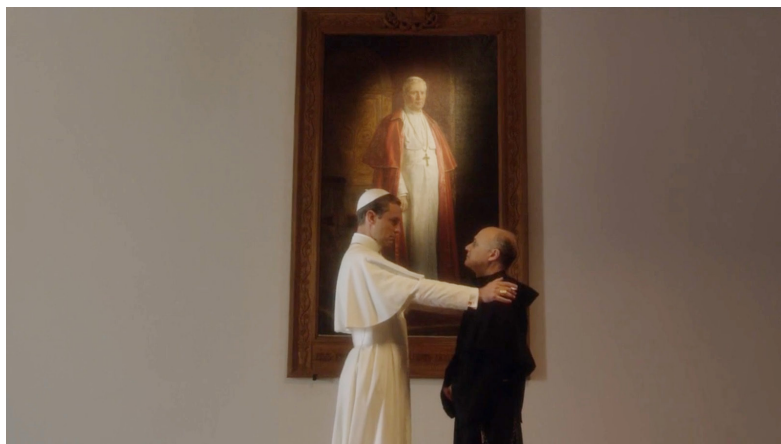
Ilustracje 1 i 2. *Miasteczko South Park*, 1997-, amer. animacja dla dorosłych, twórcy Matt Stone, Trey Parker. Karykaturalne ujęcia schorowanego Jana Pawła II. Czas: 17'43 i 18'04.
Źródło: <https://www.southparkstudios.com/episodes/bw7g97/south-park-do-the-handicapped-go-to-hell-season-4-ep-9> [dostęp: 18.12.2023].

protestanckich, identyfikujących Papieża w większości w duchu „przepowiedni apokaliptycznych [...] z Fałszywym Prorokiem z Apokalipsy św. Jana”⁵.

Innym kontrowersyjnym dziełem jest *Młody papież*. Duchowieństwo zaprezentowane zostało w tym serialu tak, jak widzą go liberalne media, podsycane nowinami o skandalach w łonie Kościoła. Z jednej strony młody papież „robi porządek” w Watykanie – degraduje i usuwa ze swojego otoczenia całą świętą

⁵ D. Junke, *Transcendencja i sekularyzacja. Motywy religijne we współczesnych amerykańskich serialach telewizyjnych*, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2018, s. 182.

dewiantów, pedofilów, malwersantów, erotomanów, kłamców, z drugiej strony jest nowoczesny, bezwzględny, ironiczny, uzależniony od papierosów. Na spowiedzi wyznaje, że nie ma żadnych grzechów, jego grzechem jest spokój sumienia (1 odc., czas: 21'25). Zaraz potem sięga po papierosa. Zachowuje się nie jak Namiestnik Chrystusa, ale jak Bóg – bardziej z jakiegoś Olimpu niż z Pisma Świętego – non-szalancko, drwiąco i z wyższością w stosunku do innych. W konfesjonale też pali. I w kancelarii. Dodajmy, że właśnie w pokoju z konfesjonalem wisi duży obraz przedstawiający Jana Pawła II w białej sutannie i w czerwonym płaszczu (czas: 21'20-22'50). W całym serialu są aluzje do rzekomego chaosu, grzechu i bezprawia w Kościele za jego pontyfikatu. Że jest znakiem czegoś, co bezpowrotnie minęło, przekonuje scena w kancelarii. Na uwagę, że w pałacu papieskim się nie pali, młody papież – Lenny Belardo – Pius XIII (Jude Law) pyta o autora takiego pomysłu. Zasadę tę miał ustanowić Jan Paweł II (1 odc., czas: 38.54). Tym bardziej ochoczo Pius XIII ją łamie.

Ilustracja 3. *Młody papież* (ang. *The Young Pope*), 2016-, serial fab., Włochy–Francja–Hiszpania–USA–Wlk. Brytania. Tytułowy „młody papież” na tle obrazu ze „starym papieżem” – Janem Pawłem II. Czas: 21'27. Źródło: <https://www.cda.pl/video/165942377d/vfilm> [dostęp: 14.09.2021].

Dla niniejszych rozważań najważniejsza jest jednak czołówka owego serialu⁶. Młody papież idzie długim korytarzem, wzdłuż którego wiszą obrazy – od najstarszych do najnowszych. Są one znakami życia Kościoła. U góry każdego z nich

⁶ Zob. więcej: M. Lubowicki, ks., *Znacie czołówkę „Młodego papieża”? Odkryliśmy jej sekret*, 18 listopada 2016, <http://pl.aleteia.org/2016/11/18/znacie-czolowke-mlodego-papieza-odkrylismy-jej-sekret/> [dostęp: 19.03.2020].

Ilustracje 4 i 5. Wykorzystana w serialu *Młody papież* (2016-) rzeźba „La Nona Ora” (Dziewiąta godzina) włoskiego artysty Maurizio Cattelana, przedstawiająca Jana Pawła II przygniecionego meteorytem. Źródło: <http://pl.aleteia.org/2016/11/18/znacie-czolowke-młodego-papieża-odkryliśmy-jej-sekret/> [dostęp: 29.03.2020].

w miarę, jak Pius XIII posuwa się korytarzem, przelatuje meteoryt, który w końcu dosięga Jana Pawła II i przywala go na ziemię.

Jest to aluzja do kontrowersyjnej rzeźby zainstalowanej w Warszawskiej Zachęcie – Ojca Świętego upadłego pod ciężarem głazu⁷. Ma oznaczać np., że Jan Paweł II wieńczy niejako okres starego świata i starych porządków w Kościele.

⁷ Rzeźby Catelana są ekspozowane również w pawilonie Watykanu na Biennale Weneckim – zob. R. Gawęł (oprac.), *Papież odwiedził więzienie dla kobiet w Wenecji*, RMF FM, 28 kwietnia [2024], https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-papiez-odwiedzil-wiezienie-dla-kobiet-w-wenecji,nId,7479228#crp_state=1 [dostęp: 6.07.2024].

Zostaje przygnieciony. Młody papież puszcza do widzów oko. Teraz będą nowe czasy... Rzeźbę w Zachęcie podobno różnie oceniano. Usprawiedliwiające sądy głoszą na przykład, że ekspozycja ma znaczyć, iż to nie Jan Paweł II upadł, tylko upada świat, który on reprezentował.

Krytycy filmowi chwalili twórców serialu za odwagę rozprawiania się z kultem Jana Pawła II – kultem, który, jak wiemy chociażby z listów do Marka Skwarcickiego, bardzo uwierał samego Papieża:

[...] twórca raczej zadaje (czasami niewygodne) pytania, niż zajmuje się ukazywaniem „prawdziwego” świata watykańskiej polityki. Przy okazji komentuje również instytucję Kościoła, ukrywane afery czy kult Jana Pawła II, niekiedy polegający na myleniu dogmatu o nieomyślności papieża z pomyłkami, jakie zdarzają się każdemu człowiekowi, nawet świętemu. Tak, polski papież i jego doradcy dostają tu solidne lanie. Podobnie jak ci, którzy wykorzystują jego postać i kult, jakim nadal jest otaczany, by unikać prawdziwych zmian⁸.

Wchodzimy tu w przestrzeń ideologii i publicystycznych nagonek. W drugim sezonie serialu *Młody papież* pt. *Nowy papież*⁹ kardynał Sir John Brannox (John Malkovich) po wyborze na papieża przyjmuje imię Jan Paweł III (3 odcinek sezonu). W ostatnim – 9 odcinku rezygnuje z urzędu papieskiego. Całe seriale, zarówno *Młody papież*, jak i *Nowy papież* są parodią pontyfikatu Jana Pawła II. W 5 odcinku 1 sezonu *Nowego papieża* występuje parodystyczna aluzja do czuwania wiernych przy umierającym Janie Pawle II i śledzenia jego stanu. Wszechobecne radio przekazuje odgłosy oddychania przez respirator i westchnienia pogrążonego w śpiączce Piusa XIII. Sofia Dubois (Cécile de France) mówi:

Cały ten szum wokół oddechu Lenny’ego Belardo zrobił na masach wrażenie. Wzrost bałwochwalczego kultu Piusa XIII będzie natychmiastowy. (*Nowy papież*, s. 1, odc. 5, czas: 00’36’09–00’36’20)

Nietrudno doszukać się tutaj złośliwej aluzji do rozgłaśniania niemal każdego szczegółu dotyczącego choroby i śmierci Jana Pawła II. W sposób dość poważny, a nie prześmiewczy opowiada o tym filmowa trylogia *Trzy minuty. 21’37* (2010)¹⁰.

Papieża zniesławiano też w takich filmach i programach, jak *Tępaki* (1987), *Eurotrip* (2004), *I am Bob* (2007) – tu gra go Trevor Cooper, wspomniany *Wiera czyni czuba* (ang. *Religulous*, 2008), ale szczególnym *signum temporis* jest

⁸ S. Pewiński, *MŁODY PAPIEŻ. Wynocha z mojego Kościoła!* (recenzja) [online], Film.org.pl, 29.11.2016, <https://film.org.pl/a/serie/młody-papiez-wynocha-z-mojego-kosciola-93645/> [dostęp: 10.11.2020].

⁹ *Nowy Papież (The New Pope)* – serial, 1 sezon, 3 i 9 odc., reż. P. Sorrentino, dramat, komedia, Francja–Hiszpania–USA–Włochy 2020.

¹⁰ *Trzy minuty. 21’37* – reż. M. Ślesicki, dramat, obyczajowy, psychologiczny, Polska 2010.

7 odcinek serialu *Avenue 5*¹¹, uwzględniony już w rozdziale o odjanie pawlaniu i dewoptylizacji (zob. → rozdział 2).

Takie serie jak *Młody papież* czy *Avenue 5* reprezentują nie tylko *sacrum* zdegradowane, lecz również sprofanowane w najgłębszym, najbardziej dramatycznym sensie słowa. Stanowią znak sprzeciwu wobec tego, co święte, symbol dechrystianizacji dokonującej się na drodze żartu, ośmieszenia i prowokacji. Najlepszym określeniem tej postawy twórców jest chyba kpina – kpina z Jana Pawła II, jego roli w Kościele i świecie, kpina z jego starości, śmierci, świętości. Filmy kręcone po odejściu Jana Pawła II „do domu Ojca” bywają bowiem z jednej strony formą budowania Janowi Pawłowi II pomników, nawet poprzez ukazywanie niewinnej dekoracji na ścianie (co w sensie dosłownym i przenośnym działa się już za jego życia), a z drugiej strony – i chyba coraz częściej (apogeum przeżywamy w 2022 i w 2023 r.) – „odbrązawiania” jego dobrego imienia. W tym przypadku sprzyjają procesom tzw. dewoptylizacji. Dziś już prawie nikogo nie obchodzi nauka papieża, nie tylko Jana Pawła II czy Benedykta XVI, ale również Franciszka. „Obserwatorzy” trochę się ożywiają, gdy Ojciec Święty mówi o ekologii czy o problematyce gender, ale tak naprawdę już mało kto słucha biskupów Rzymu i przejmuje się ich nauczaniem. Tym bardziej nie interesuje już ogółu głębia myśli i dobre czyny „strącanego z piedestału” Jana Pawła II, natomiast porusza opinię publiczną ferment narastający wokół nieżyjącego już papieża i profanacje związane z obalaniem lub oblewaniem farbą jego pomników, tablic pamięci czy szkalowaniem go w mediach. Szuka się zła i to zło – pomijając prawdę – rozpowszechnia. Pokazują to omawiane tu dzieła filmowe, choć podejrzewam, że te najbardziej ostre dopiero mogą się pojawić. Autentycznego nauczania papieskiego w nich nie ma. Kontestowana jest też wiara w świętość Jana Pawła II. Jeśli np. w *Avenue 5* pojawia się motyw uzdrowienia za sprawą papieża, a właściwie jego obrazu skomponowanego ze specyficznej „materii” (ekskrementów), to widzimy w tym wyraźną parodię, wręcz szyderstwo z uzdrowień za sprawą Świętych, w tym samego Karola Wojtyły.

Innym analizowanym materiałem, tym razem z polskiego telewizyjnego serialu kabaretowego *Ucho Prezesa*, jest odcinek 7 pierwszego sezonu zatytułowany *Siemandero*¹². W gabinecie Jarosława Kaczyńskiego znajdują się na biurku: medalion Jana Pawła II, zdjęcie czarnego kota, figurka z mosiądzu marszałka Józefa Piłsudskiego, globus przedstawiający zamiast świata tylko Polskę, a pod biurkiem – puszka z karmą dla kocura i miseczka z rysunkami tychże zwierząt.

¹¹ *Avenue 5* – serial HBO, twórca i reż. A.G. Iannucci, komedia, sci-fi, sezon 1-, USA 2020, odcinek 7.

¹² *Ucho Prezesa*, polski telewizyjny serial kabaretowy, 9 stycznia 2017-, sezon 1 odcinek 7 *Siemandero* (2 marca 2017 – Showmax, 6 marca 2017 – YouTube, 29 stycznia 2018 – WP).

W ten sposób przechodzimy do różnych *shows*, w których pojawia się motyw Jana Pawła II. Należą do nich m.in. prześmiewcze lub po prostu komiczne *The Bazura Project*¹³, *Alf*¹⁴, *One Night Stand*¹⁵, *Night Court*¹⁶, *The Late Show*, *Cool Head*, *Just the Ten of Us*¹⁷, *Spitting Image*¹⁸. Głos Papieża w następnych odcinkach kolejnych sezonów tegoż ostatniego naśladowali dwaj różni aktorzy: w 11 odcinku 5 sezonu (1991) i w 13 odcinku 6 sezonu (1992) – Hugh Dennis; w 15 i 16 odcinku 4 sezonu (1993) oraz w 19 odcinku 7 sezonu (1996) – Roger Blake. W 1991 roku pokazano sześciuodcinkowy TV-show *Cool Head*¹⁹. Role Jana Pawła II były grane w 1 odcinku 1 sezonu (1991) i 1 odcinku 5 sezonu (1991) przez Phila Coola, czyli główną postać z programu *Cool It*. W 1992 roku powstał 1 odcinek 1 sezonu australijskiego show *The Late Show*. Papieża naśladuje w nim Michael Hirsh²⁰.

¹³ *The Bazura Project* – serial TV (sieć C31 Melbourne), show komediowy o historii kina z udziałem dwóch komików: Shannona Marinko i Lee Zachariaha; łącznie 42 odcinki (pierwszy: 7 grudnia 2006), Australia 2006-, odcinek 38 (sezon 4 epizod 2) – *Sex* – reż. T. Egan – 6 października 2011. Jana Pawła II gra Brian Couch.

¹⁴ *Alf* – TV series (familijny, komedia, sci-fi, 4 serie, USA 1986-1990), dwa odcinki specjalne: seria 3 odcinek 4 *Tonight tonight* część 1 i seria 3 odcinek 5 *Tonight tonight* część 2, USA 1988 (oba 24 października 1988 r.). Gene Greytak występuje tu, jak w wielu innych skeczach, filmach i serialach jako Papież. Producenci stwarzają iluzję znajdowania się w Hollywood. Na samym początku jest zapowiedziane przyjście Jana Pawła II (Greytaka). Johnny Carson zazwyczaj występuje jako prezenter, ale w tym dodatku specjalnym zastępuje jego Alf. Alf jest gospodarzem, a Carson i Jan Paweł II – gośćmi. Papież pojawia się na końcu odcinka i jest zapowiedziany słowami: „Chcę podziękować moim gościom. Panie i Panowie – oto jego Świątobliwość Jan Paweł II”. Wszystko odbywa się przy muzyce organowej *do Ave Maryja*, a kotary mają kolory papieskie – niebiesko-żółte.

¹⁵ *One Night Stand* – telewizyjny serial komediowy z Chicago, dosłowne znaczenie tytułu: „przegloda łóżkowa na jedną noc”, gatunek stand-up comedy (tzn. solowy występ komika w postaci monologu), 5 sezonów, 65 odcinków, kręcony dla HBO, pierwszy odcinek emitowano 15 lutego 1989 r., USA 1989-1992. Komicy udają w nim różne sławne osobistości. W odcinku pt. *Dennis Wolfberg* (1990 r.) Jan Paweł II grany jest przez Gene’a Greytaka.

¹⁶ *Night Court* – serial TV, TV show, sitcom na NBC (od 4 stycznia 1984 do 31 maja 1992, 9 sezonów), jeden z 22 odcinków w 6 sezonie (1988), gra Gene Greytak.

¹⁷ *Just the Ten of Us* – serial TV, 3 sezony, łącznie 47 odcinków (26 kwietnia 1988 – 4 maja 1990). W 24 odcinku zatytułowanym *Rock-n-Roll Fantasy* (28 kwietnia 1989) jedna z bohaterek, Maria, marzy, by zaśpiewać dla papieża („After 8 weeks of performing at *Danny's*, the „Lubbock Babes” each fantasize about being rich and famous. Marie dreams of singing for the Pope; Wendy dreams of working on a sitcom; Cindy dreams of finding her ideal man and starting a family; and Connie dreams of singing in Paris” – źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Just_the_Ten_of_Us_episodes [dostęp: 25.03.2023]).

¹⁸ *Spitting Image*, telewizyjny puppet-show, program satyryczny wyśmiewający znane postaci, Wielka Brytania 1986-1996.

¹⁹ *Cool Head* – serial TV (1 sezon, 6 odcinków) Wielka Brytania 1991-.

²⁰ *The Late Show* – talk-show, polityczna satyra, Australia 1992-1993. Zob. więcej na ten temat: *The Late Show (1992-1993)* – Michael Hirsh: Golf-a-matic Model, Pope John-Paul II, <https://www.imdb.com/title/tt0103468/characters/nm0386651> [dostęp: 25.03.2023]. Należy zauważyć, że pod takim samym tytułem telewizyjne, nocne skecze emitowano w Wielkiej Brytanii i w USA.

Ilustracja 6. *Alf*, 1986-1990, amer. serial TV – odcinek: *Tonight Tonight*, 1988 – wydanie specjalne, cz. 2, czas: 22'19 – Gene Greytak jako „Pope” wchodzi na samym końcu dwuczęściowego odcinka. Źródło: <https://www.dailymotion.com/video/x64la4y> [dostęp: 1.02.2024].

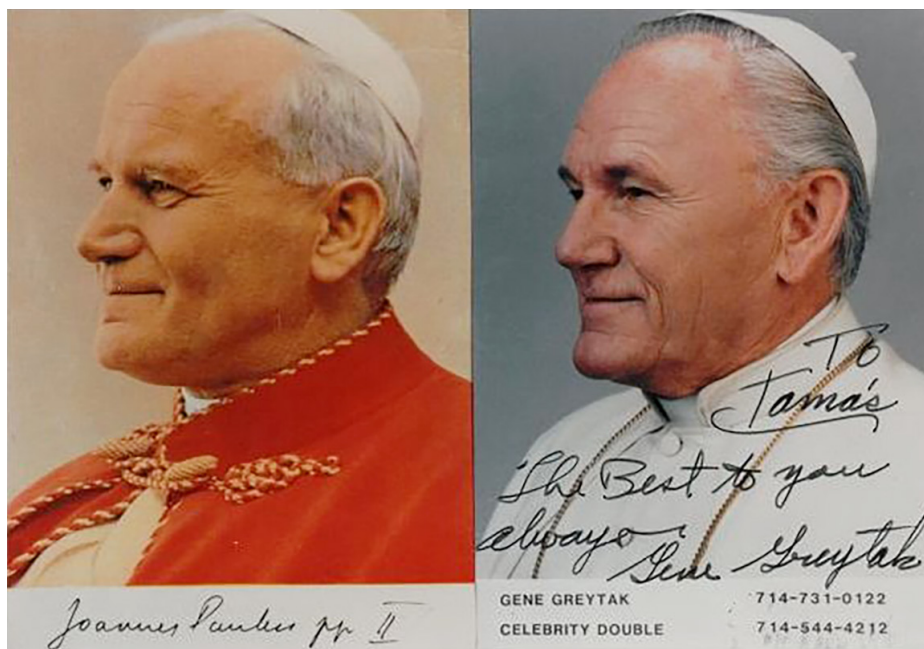

Ilustracja 7. *Alf* (jw.) – odcinek: *Tonight Tonight* – wydanie specjalne, czas: 22'29 – gość specjalny papież Jan Paweł II w końcówce filmu. Źródło: <https://www.dailymotion.com/video/x64la4y> [dostęp: 1.02.2024].

Ilustracja 8. *Wszyscy kochają Raymonda* (ang. *Everybody Loves Raymond*), 1996-2005, amer. serial, odc. *Neighbors* (1997) – Ojciec Święty (Gene Greytak) w lustrze łazienkowym, kiwający palcem w duchu upomnienia – czas: 16'10-16'11.

Źródło: <https://www.dailymotion.com/video/x84noet> [dostęp: 1.02.2024].

Ilustracja 9. Jan Paweł II i Gene (Eugène) Greytak – Podpis Gene'a Greytaka na zdjęciu promocyjnym w budapesztańskim Thermal Hotel Aquincum z 1993 r. Źródło: Gene Greytak signed promo photo in Thermal Hotel Aquincum, Budapest, Hungary in 1993 – Wyszukaj Obrazy (bing.com) [dostęp: 21.06.2021].

Przywoływano w nim nieraz sławne postaci, np. celebrytów. Jan Paweł II wystąpił w 1 odcinku 1 sezonu (1992). Jego rolę grał prowadzący program, wspomniany komik Phil Cool.

Sitcomem, który – ze względu na badany temat – zasługuje również na uwagę, jest *Wszyscy kochają Raymonda* (ang. *Everybody Loves Raymond*)²¹. W odcinku *Neighbors* z 1997 roku, gdy dorosły Raymond Barone (Raymond Albert Romano) nie jest posłuszny rodzicom (*sic!*), w lustrze łazienkowym zamiast siebie widzi własne Superego – matkę i ojca (czas: 15'47), a gdy się cofa, by sprawdzić, czy jest już tam jego odbicie – dostrzega Ojca Świętego (gra go Gene [właśc. Eugène] Greytak) kiwającego palcem w geście upomnienia. Raymond odpowiada: „I know, I know” (czas: 16'10-16'11). Zaraz potem idzie do spowiedzi. Znów zatem mamy przykład roli Greytaka odtwarzającego postać Jana Pawła II w dość groteskowej scenie.

W bliskim sąsiedztwie *TV-shows* jest *sitcom*, animacja oraz *soap opera*. Do pierwszych należy np. *Teoria wielkiego podrywu*²². Sheldon Lee Cooper (gra go Jim Parson) w jednym z odcinków mówi do Penny Hofstadter (Kaley Cuoco): „Chcesz posłuchać coś dziwnego? W roku 2000 Jan Paweł II został honorowym członkiem drużyny Harlem Globetrotters”. W ten sposób czyni się aluzję do rzekomych związków Jana Pawła II z koszykówką. To kolejny materiał, w którym papieża łączy się ze sportem. Najczęściej wiązano go z nartami²³.

Tu należałoby też uwzględnić satyryczny serial telewizyjny (*Channel Four*) – *Bremner, Bird and Fortune*²⁴. W sezonach 3-6 (2002-2005) Jana Pawła II gra Alexei Sayle. Drugi odcinek w 14 serii: *The Two Johns on The Credit Crunch* – zbudowany na poetyce absurdu – jest skeczem z udziałem papieża i George’a Busha znajdującego się rzekomo w jego własnym domu (czas: 2'37-5'42). Papież Benedykt XVI jest przez George’a Busha pomyłony z Janem Pawłem II lub Janem Pawłem III (*sic!*).

²¹ *Everybody Loves Raymond* (pol. *Wszyscy kochają Raymonda*) – reż. Ph. Rosenthal i in., 9 sezonów, USA 1996-2005 – odcinek 20 seria 1 *Neighbors* – reż. J. Meyer – 10 marca 1997.

²² *Teoria wielkiego podrywu* (ang. *The Big Bang Theory*, 2007) – amerykański serial komediowy stworzony przez reżyserów Chucka Lorre i Billa Prady’ego, którzy są także głównymi producentami razem ze Stevenem Malaro. Oprócz tego cała trójka jest głównymi scenarzystami.

²³ Św. Jan Paweł II – film z serii „Aureola – od Stanisława do Karola” – film nie tylko dla dzieci... – reż. J. Mika, scenariusz i dialogi J. Holm, wujek Nikodem (narrator) – T. Chudecki, film animowany, Polska 2014; *Apartament* – reż. M. Czajkowski, P. Häuser, film dokumentalny, Polska 2015 czy *Narty Ojca Świętego* – reż. P. Cieplak, premiera w Teatrze Narodowym w Warszawie w listopadzie 2004 r., w Teatrze Telewizji TVP Warszawa – 12 lutego 2007 r. Por.: Ks. Karol Wojtyła..., 2007.

²⁴ *Bremner, Bird and Fortune* – satyryczny serial telewizyjny (*Channel Four*), twórcy: John Bird, Rovy Bremner, John Fortune (zm. 31 grudnia 2013), Wielka Brytania 17 października 1999 – 6 maja 2010, 16 serii, 85 odcinków. Po raz pierwszy transmitowany był 15 marca – 19 kwietnia 1991 r. w telewizji Channel 4 (Wlk. Brytania).

Prezydent dziwi się też, że papież jest katolikiem²⁵. Możliwe, że owa konsternacja ma odzwierciedlać stan wiedzy większości współczesnych Amerykanów i nie tylko zresztą ich.

Sitcomami, w których „występuje” Jan Paweł II, są też: *The Wayans Bros.*²⁶ oraz *Murphy Brown*, zwłaszcza odcinek z 1993 roku – *The World According to Avery*²⁷. Dzisiaj niestety – przynajmniej dla piszącej te słowa – owe seriale komediowe z podkładem śmiechu są niedostępne. Na uwagę zasługuje w końcu serial sitcomowy z lat 90. *Złotka* (*The Golden Girls*)²⁸. Pojawia się w nim dość rozbudowana intryga z udziałem papieża granego przez wspomnianego już Gene’a Greytaka, najpopularniejszego aktora naśladowującego w filmach i serialach postać Jana Pawła II (czas: 9’06, 10’25, 19’30-19’41, 20’50-21’23, 26’43-27’15). Sophia Spirelli Petrillo Weinstock (Estelle Getty) gra z Janem Pawłem II w karty. Mamy też epizody związane z wizytą Ojca Świętego w szpitalu. Cel historii z Papieżem przedstawionej w odcinku *Pierścień papieski* (ang. *The Pope’s Ring*) jest wybitnie ludyczny. Sceny z nim w tej, co prawda, kiczowatej produkcji nie wychodzą jednak poza granice smaku czy przyzwoitości.

W wielu filmach Jana Pawła II naśladował ów aktor jednej roli – Gene Greytak (zob. np. przypis do sitcomu *Alf* czy *One Night Stand*). Należałoby też wspomnieć, że występował on również jako tenże papież w teledysku *King of Wishful Thinking* (dokładnie w czasie: 3’36 i 3’43-3’54)²⁹.

Do animacji moglibyśmy z kolei zaliczyć, oprócz omówionego już wcześniej *Miasteczka South Park*, *Głowę rodziny* (ang. *Family Guy*)³⁰. Jan Paweł II występuje

²⁵ Bremner, *Bird and Fortune*, odcinek 2 sezon 14 *The Two Johns on The Credit Crunch*, https://www.google.com/search?q=Bremner%2C+Bird+and+Fortune+s.14+e.2.&client=firefox-b-e&sca_esv=5a96c4fe05cadec6&biw=1600&bih=728&tbm=vid&ei=0se7ZYuoOKaO1fIP2O-8gA0&udm=&ved=0ahUKEwiL2cjuyIqEAXUmR1UIHdg3D9AQ4dUDCA0&uact=5&oq=Bremner%2C+Bird+and+Fortune+s.14+e.2.&gs_lp=Eg1nd3Mtd2l6LXZpZGVvliNCcmVtbmVYLjBjCkIjGFuZCBGb3J0dW5lIHMuMTQgZS4yLjIjFECEY0AEyBRAH GKABMGUQIRigATIFECEY0AEyBRAH GKABSOW9AlCSB1j5tgJwAHgAkAEAmAGtAaABoguAQmZLji4AQPIAQD4AQHCAGcQABiABBgTwgIIEAAYFhgeGBPCAgYQABgWGB6IBgE&scient=gws-wiz-video#fpstate=ive&vld=cid:21224731,vid:EuEUZaSlbYc,st:0 [dostęp: 1.02.2024].

²⁶ *The Wayans Bros.* – sitcom, serial komediowy USA 1995-1999, odcinek z 1998 r.

²⁷ *Murphy Brown* – sitcom, serial TV, 10 sezonów, USA 1988-1988, odcinek z 1993 r. *The World According to Avery*.

²⁸ *Złotka* (ang. *The Golden Girls*) – reż. i twórca S. Harris, serial w telewizji NBC, komedia, lata emisji 14 września 1985 – 9 maja 1992 (łącznie 7 sezonów i 190 odcinków); sezon 7 odcinek 13 (spośród 26 z sezonu) *The Pope’s Ring* – 14 grudnia 1991.

²⁹ *King of Wishful Thinking* (1990) – pop rock, dance-pop, new jack swing, zespół Go West, soundtrack do filmu *Pretty Woman* z albumu *Indian summer*.

³⁰ *Family Guy* (pol. *Głowa rodziny*) – serial animowany, komedia, TV-series, 1999- (18 sezonów). Jest to amerykański serial animowany (kreskówka parodiująca obyczaje Amerykanów), stworzony w 1999 r. przez Setha MacFarlane’a i emitowany w telewizji FOX. Przedstawia on losy rodziny Griffinów,

w 2 odcinku sezonu 2: *Holy Crap* (30 września 1999) oraz w odcinku 17 serii 5 (13 maja 2007 r. – *It Takes a Village Idiot, and I Married One* – głosu użycza tam Denny Smith). W odcinku z 1999 roku wątek papieski sprowadza się do następującej historii: religijny ojciec Petera, Francis, przechodzi na emeryturę. Starszy pan źle traktuje swoją synową i Peter postanawia porwać papieża, by ten pomógł mu rozwiązać problemy rodzinne³¹.

Animowanym sitcomem są też *Simpsonowie* (ang. *The Simpsons*)³². W odcinku 21 z 17 sezonu: *The Monkey Suit* do absurdu zostaje doprowadzony temat rzekomego sporu między wiedzą a wiarą, nauką a religią chrześcijańską o pochodzenie człowieka (ewolucjonizm/darwinizm a kreacjonizm). Na lekcji o kreacjonizmie pojawia się aluzja do Jana Pawła II (czas: 00'00'14). Do omawianej grupy należy też satyryczny serial animowany *2DTV*³³. Wyszadzane są tam różne osobistości, m.in. George W. Bush, premier Tony Blair. Jan Paweł II występuje w więcej niż w dwięciu odcinkach (epizodach), m.in.: 4.4. (2004) – głos Enn Reitela, 4.5. (2004), 4.6. (2004), 5.1. (2004) – głos Enn Reitela i Dave'a Lamba.

Natomiast do mydlanych oper, w których pojawia się motyw papieża, zaliczylibyśmy: argentyńską *Esperanza mía*³⁴, w której bardzo wyraźnie zaznaczony jest motyw śmierci Jana Pawła II i wyboru na tron papieski rodaka twórców serialu – Jorge'a Mario Bergoglio, czyli obecnego (2024 r.) Franciszka. Jego zdjęcie zaczyna pojawiać się na biurkach bohaterów. Wcześniej (ale i potem) motywy papieskie, a więc i janopawłowe sprowadzały się w tym serialu do ukazywania flag watykańskich. Produkcja nie ma wiele wspólnego z katolicyzmem: ideałem bohaterów jest w kolejnych odcinkach romans, a następnie małżeństwo księdza porzucającego sutannę z dziewczyną przebraną – z powodu ukrywania się przed jakimś prześladowcą – „przemocowcem” – za zakonnicę. Takiej „miłości” kibicują w tym płytkim serialu nawet siostry zakonne³⁵.

mieszkającej w fikcyjnym mieście Quahog, w stanie Rhode Island. Pierwszy odcinek wyświetlono 31 stycznia 1999 r.

³¹ Por. https://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_odcink%C3%B3w_serialu_G%C5%82owa_rodziny [dostęp: 15.03.2023].

³² *Simpsonowie* (ang. *The Simpsons* – serial, dramat, kryminał, sensacyjny, USA 1989-1991), twórca M. Groening, serial TV, do 2020 r. 31 sezonów, 684 odcinki), komedia, animacja dla dorosłych, animowany sitcom, USA 1989-, tu: sezon 17 odcinek 21: *The Monkey Suit*, 14 maja 2006 r. (cały sezon 17: między wrześniem 2005 i majem 2006 r.).

³³ *2DTV* – reż. T. Searle, satyryczny serial animowany/rysunkowy emitowany przez ITV, Wielka Brytania 2001-2004.

³⁴ *Esperanza mía* (pol. *Moja nadzieja*) – telenowela, soap opera, musical, kanał TV Canal Trece, Argentyna 6.04.2015-14.01.2016 (1 sezon, 194 odcinki).

³⁵ *Moja nadzieja* (hiszp. *Esperanza mía*) – odcinek 4 *Esperanza Sucre por Amor* (9 kwietnia 2015), czas: 16'48 (flaga papieska w czasie: 16'14-17'11), <https://www.youtube.com/watch?v=40e0DbfS3rg>

W ten sposób przechodzimy do tematu seriali zagranicznych, by w końcu uwagę skupić na produkcjach polskich. Zarówno w jednej, jak i drugiej grupie na szczególną uwagę będą zasługiwały serie w jakiś sposób związane z tematyką kościelną (eklezyjalną).

9.2. Inne serie zagraniczne

Grupy tej nie wyróżnia żaden wspólny mianownik oprócz omawianego w niniejszym artykule. Są to różne serie, w których – choćby na moment – pojawił się Jan Paweł II – autentyczny bądź naśladowany przez autora lub namalowany w kreskówce; jego podobizna (fotografia bądź montaż z jej użyciem). Brane są też pod uwagę serie, w których wspomina się Papieża Polaka. Do takich produkcji należy np. północnoirlandzki serial *Eureka Street*. W 1 odcinku tego miniserialu (czas: 00'03'50-00'04'32) matka Miśka (właśc. Chuckie Lurgana) z zakłopotaniem przygląda się fotografii przedstawiającej Jana Pawła II z jej synem:

Narrator: Chuckie miał obsesję na punkcie samochodów, pieniędzy i sławy. Szczególnie sławy. Kochał celebrytów. Jakichkolwiek celebrytów. Notorycznie w młodym wieku zabiegał o wspólną fotografię z Papieżem z czasu jego I wizyty w Irlandii.

Matka Chuckiego: Wszystkiego najlepszego w dniu urodzin, synu (w oryginale: „Happy birthday, son”).

Dalej narrator dopowiada, że „Chuckie był, niestety, protestantem”. Zaczął obserwować całą tę absurdalną nienawiść między katolikami a protestantami. Papież był „fenianem, rzezimieszkiem – logicznym rozszerzeniem katolickiego świata, ale nikt nie mógł zaprzeczyć, że na pewno Jan Paweł II był sławny”³⁶. Wszystkie przezwiska wobec papieża mają na Wyspach swoją długą tradycję, sięgają czasów króla Henryka VIII i królowej Elżbiety I, szczególnie zaostarzających konflikt z Kościołem katolickim. Inwektywa „fenian” jest w pewnym sensie śmieszna, gdyż fenianie, tajne irlandzkie stowarzyszenie niepodległościowe, założone ok. 1858 roku, działało zbrojnie, stosując terror przeciw Wielkiej Brytanii, ale też sympatyzowało z I Międzynarodówką i europejskimi komunistami. Jakże

[dostęp: 20.04.2020]. Owa flaga również w innych odcinkach, np. w 7 *La atracción empieza a tomar cuerpo entre el padre Tomás y Esperanza* (z 14 kwietnia 2015 – czas: 25'37-25'39) czy 11 „*Cupido*” *motorizado: Tomás y Esperanza un amor que va sobre ruedas* (z 20 kwietnia 2015 – czas: 21'10-23'32). Nowość stanowi fotografia papieża Franciszka, która pojawia się w odcinku 182 – *El trabajo de la familia* (z 29 grudnia 2015 – czas: 02'06-04'12, <https://www.youtube.com/watch?v=DtZrH4swhEM> [dostęp: 20.04.2020] i innych.

³⁶ *Eureka Street* – reż. A. Shergold, 1999, miniserial, dramat, komedia, Wielka Brytania, odc. 1, 13 września 1999; część pierwsza, odcinek pierwszy, czas: 00'03'50-00'04'32 (tłumaczenie z oryginału: B. Bruzewicz).

Ilustracja 10. *Eureka Street*, 1999, brytyjski serial TV, reż. Adrian Shergold. Matka Miśka kontempluje stare – z 1979 roku – zdjęcie swojego syna w towarzystwie Jana Pawła II, odc. 1 seria 1, czas: 04'13. Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=GRj6ZQ0P0_I [dostęp: 25.07.2020].

więc Papież mógłby być „fenianem”?³⁷. Na tym jednak polegało upolitycznienie religii w walce tzw. protestantów-Brytyjczyków z tzw. katolikami-Irlandczykami z Belfastu i okolic.

W literackim prototypie autorstwa Roberta McLiamy Wilsona *Ulica marzycieli*³⁸ zabiegi Miśka dokonywane na tym zdjęciu urastają do rangi groteski i absurdu: bohater wycina swoją podobiznę, to znów przykleja ją z powrotem, znów odrywa, i znów przykleja, zamazuje wizerunek Jana Pawła II, z którym zrobił sobie w 1979 roku zdjęcie – w końcu z fotografii nic nie zostaje. Jego wahania dotyczące sentymentu lub resentymentu wiążą się z niezdecydowaniem, czy chce być po stronie protestantów, czy też „katoli”³⁹.

³⁷ Jak podaje internetowa encyklopedia, „Nazwa ruchu fenian nawiązywała do dawnej historii irlandzkich wojowników fianna i ich legendarnego wodza Fionna mac Cumhailla”. Bohaterowie *Ulicy marzycieli* dopuszczają się więc anachronizmu; działają przy tym nielogicznie. Zob. hasło: *Fenianie*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/fenianie;3900344.html> [dostęp: 17.08.2020]. W *Zaułku łgarza* tegoż autora także występuje przezwisko „feniańczyk”: „Nie, w porządku. – Miał twardy, szorstki akcent. Ze zdziwieniem popatrzył na mój szkolny krawat. – Jesteś feniańczykiem? Z tej samej budy co tamci? – Tak – uśmiechnąłem się ekumenicznie. – To bez znaczenia, kiedy pięciu bije jednego. Czułem się jak bohater, twardziel, John Wayne. Tamten kiwnął głową z nieodgadnioną miną” (W.R. McLiam, *Zaułek łgarza*, tłum. M. Grabska-Ryńska, Książnica, Katowice 2003, s. 47).

³⁸ W.R. McLiam, dz. cyt.

³⁹ *Eureka Street* – reż. A. Shergold, miniserial, komediodramat, 1999, Wielka Brytania, odcinki 1-13 września 1999. Więcej o literackim prototypie serialu, w którym wątek Jana Pawła II był o wiele bardziej rozwinięty i wieloaspektowy, zob.: E. Gazdecka, D. Kulczycka, *Wizyta w Irlandii. Między prawdą historyczną a fikcją literacką*, [w:] *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana*

Innym serialem wartym odnotowania jest katastroficzny *Zero Hour*. W rekonstrukcji wydarzeń z 13 maja 1981 roku, gdzie narratorem jest Paul McGann, Jan Pawła II prezentuje on sam (nagranie archiwalne), a także aktor – Brian Crabb⁴⁰. Warto w tym miejscu odnotować też 75 odcinek serialu *Gdzie diabeł mówi dobranoc* z 1995 roku. Podczas uroczystości przywitania Ojca Świętego w (fikcyjnym) miasteczku Wisconsin ktoś wywołuje pożar, a jeden człowiek pada ofiarą przestępstwa. Kochanek zabitego mówi, że ten popełnił samobójstwo, ale Papież twierdzi, że widział całe zajście i że został on zabity. W związku z tym Jan Paweł II staje się głównym świadkiem w sprawie o morderstwo⁴¹.

Jak wspomniano, wydawałoby się, że najwięcej ujęć interesującego nas wątku czy motywu powinno znaleźć się w serialach związanych z Kościołem katolickim. W rzeczywistości różnie to wyglądało. Nawet jeśli pojawiały się nawiązania do papieża lub papiestwa, najczęściej pozbawione były one głębi, by nie rzec: nie-dorzeczne i kuriozalne bądź zmyłkowe i prowokacyjne. Przykładowo w serialu z lat 80. i 90. – *Detektyw w sutannie* w 16 odcinku⁴² – *Od przybytku głowa boli* (ang. *The Solid Gold Headache Mystery*) znajduje się dialog kierownika firmy z zakonnicą (Tracy Kristine Nelson). Kierownik, nie wiedząc, że przebrana w dzinsy dziewczyna, chętna rzekomo do pracy w firmie, jest siostrą zakonną, ostrzega ją, że jego szef zatrudnia też przestępców:

Kierownik: Nie boisz się?

Siostra Steve: Nie napisałam w podaniu, ale też trochę siedziałam.

Kierownik: Gdzieś na Zachodzie?

Siostra Steve: To był prawdziwy klasztor.

Siostra Steve stosuje ironię ukrytą – zakłada, że kierownik opacznie zrozumie, iż ona była w wybitnie restrykcyjnym więzieniu, a nie w zakonie.

Kierownik: Umiesz prowadzić ciężarówkę?

Siostra Steve: A czy papież jest katolikiem? (czas: 22'54-23'21)⁴³

Pawła II. Część I, red. E. Bednarczyk-Stefaniak, A. Seul, seria naukowa „Scripta Humana”, t. 8, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2017, s. 177-192.

⁴⁰ *Zero Hour* – serial telewizyjny, katastroficzny, dokumentalny, Kanada, Wielka Brytania 2004-2006 (3 sezony), odcinek *The Plot to Kill the Pope* – biograficzny, dramat, historyczny, Wielka Brytania 2005.

⁴¹ *Gdzie diabeł mówi dobranoc* (ang. *Picket Fences*), serial TV w sieci CBS, 4 sezony (USA 1992-1996), sezon 4 odcinek 9 (75) zatytułowany: *Witness for the Prosecution*, 8 (15) grudnia 1995 r.

⁴² *Detektyw w sutannie* (ang. *Father Dowling Mysteries*) – serial TV kryminalno-komediowy, dramat, USA 1987-1991, odcinek 11 (19) 2 sezonu *The Solid Gold Headache Mystery* (*Od przybytku głowa boli*), reż. Ch.S. Dubin, 29 marca 1990 (czas rozmowy: 22'54-23'21).

⁴³ Niemal identyczną funkcję – wyrażenia oczywistości – odnajdujemy w horrorze *Lśnienie*. Chodzi o serial z 1997 r., który bardziej spodobał się Stephenowi Kingowi niż słynny film Stanleya Kubricka

Ilustracja 11. *Don Matteo*, 2000-, wł. serial TV, odcinek 1, sezon 1, czas: 06'20.
Ten sam obrazek z Janem Pawłem II pojawia się jeszcze w innych odcinkach.
Źródło: <https://www.cda.pl/video/2608610e2> [dostęp: 12.12.2023].

Tutaj – w odróżnieniu od podobnego pytania padającego w odcinku z *Bremer, Bird and Fortune* – kwestia ma zabarwienie ironiczne, a pytanie jest – w intencji samej wypowiadającej – retorycznym, nie wymaga bowiem odpowiedzi. W produkcji tej widz odnajduje też obrazy (w sensie ikonicznym, plastycznym) przedstawiające Jana Pawła II. Portret papieża jest również obecny w czeskim serialu *Pustkowie* (czes. *Pustina*). Wisi w domu ojca Filipa Paskowskiego (Filipa gra Oskar Hes, a jego ojca – Adrian Jastraban, czas: 32'56-32'58)⁴⁴. Zjawisko to bywa charakterystyczne niemal dla wszystkich filmów kręconych po 1979 roku, a związanych w jakiś sposób z tematyką eklezjalną⁴⁵. Do takich produkcji należą włoski *Don Matteo* i jego polski odpowiednik *Ojciec Mateusz*, również *Ranczo* i *Plebania*. We włoskim *Don Matteo* już w pierwszym odcinku pierwszego sezonu

z 1980 r. W 2 odcinku odbywa się następująca wymiana zdań między małżonkami:

„Jack Torrance (Steven Weber): Jesteś pewna, że CB jest zniszczone?

Winifred Torrance (Rebecca De Mornay): A czy Papież nosi czapkę?

(*Lśnienie* [*The Shining*] – miniserial – 3 odcinki, reż. M. Garris, horror, USA 1997, odcinek 2, czas: 57'32-57'34).

⁴⁴ *Pustkowie* (czes. *Pustina*) – TV miniserial HBO (8 odcinków) – reż. I. Zachariáš i A. Nellis, dramat, kryminał, Czechy 2016; sezon 1 odcinek 2 (6 listopada 2016, reż. I. Zachariáš), źródło: <https://freedisc.pl/kriskrisu,f-7977235,pustina-s01e02-pl-mp4> [dostęp: 20.04.2020].

⁴⁵ *Detektyw w sutannie* (ang. *Father Dowling Mysteries*) – 1 odcinek 1 sezonu *The Missing Body Mystery: Parts 1 & 2* (pol. *Fatalna spowiedź*, cz. 1 i *Zaginiony nieboszczyk*, cz. 2), reż. Ch. Hibler, 20 stycznia 1989. Portret Papieża w białej szacie widnieje w 1 odcinku 1 sezonu: [Pilot serialu], również w 2 odcinku 1 sezonu: *The missing body Mystery*, czas: 00'12'23, 00'38'34-00'39'13, 01'12'46-01'14'20.

pt. *Obcy* (lub: *Cudzoziemiec*, oryg. *Lo straniero*, emisja: 7 stycznia 2000) widzimy portret Jana Pawła II stojący na biurku w zakrystii (czas: 06'20)⁴⁶.

Od 2008 roku emitowany jest *Ojciec Mateusz* jako polska wersja serialu. W ten sposób przechodzimy do omówienia produkcji rodzimych skupionych wokół tematów eklezjalnych.

9.3. Seriale polskie

W latach 80. i 90. nakręcono wiele filmów i seriali akcentujących dumę z wyboru Karola Wojtyły na papieża. Do tych ostatnich należy np. *Jan Serce* (odcinki 4 i 5, w których pojawia się usytuowane na meblach zdjęcie sławnego Rodaka) czy *Dom* – tu zwłaszcza odcinki 23 i 24, w których z kolei bohaterowie nie kryją radości z powodu ogłoszenia niespodziewanych wyników konklawe⁴⁷. Zob. więcej → tabela 1.

Ilustracja 12. *Dom*, 1980-2000, polski serial TV, reż. Jan Łomnicki, odc. 23 *Kolejka do życia*. Przejęcie „cudem” scalonej rodziny Wrotków na widok transmisji z Watykanu informującej o wyborze Polaka na papieża. Czas: 01'25'01. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875697311> [dostęp: 7.07.2023].

⁴⁶ *Don Matteo* – włoski serial telewizyjny, 12 serii, 255 odcinków, premiera 7 stycznia 2000, Włochy 2000-.

⁴⁷ *Jan Serce* – serial obyczajowy, melodramat, reż. R. Piwowarski – odcinki: 4 *Pieszczoty* i 5 *Zgryzoty*, Polska 1981 (premiera 1982). *Dom* – serial obyczajowy, historyczny, reż. J. Łomnicki, odcinki 23-25, Polska 2000.

Ilustracja 13. *Dom, jw.*,
odc. 23 *Kolejka do życia*.
Radość na klatce schodowej
z powodu wyboru Polaka
na papieża. Czas: 01'25'15.
Źródło: [https://www.cda.pl/
video/875697311](https://www.cda.pl/video/875697311) [dostęp:
7.07.2023].

Ilustracja 14. *Dom, jw.*,
odc. 23 *Kolejka do życia*.
Transmisja telewizyjna
z Watykanu. Czas: 01'25'35.
Źródło: [https://www.cda.pl/
video/875697311](https://www.cda.pl/video/875697311)
[dostęp: 7.07.2023].

Ilustracja 15. *Dom, jw.*,
odcinek 24 (seria 4 odcinek 4
Droga na skróty – 2000),
Polska 2019, emisja w TVP
2000. Czas: 44'57 – ukazanie
(bez twarzy) portretu Jana
Pawła II w żeńskim klasztorze,
w którym przebywa ciocia
Martyny Stroynowskiej i jej
siostry Klary (obie bliźniaczki
gra Anna Romantowska).
Źródło: [https://www.cda.pl/
video/875696780](https://www.cda.pl/video/875696780)
[dostęp: 7.07.2023].

Ilustracja 16. *Dom, jw.*, odc. 24 *Droga na skróty*, czas: 50'58: Henio Lermaszewski pokazuje Tereni Bawolik zdjęcie Jana Pawła II jako nową propozycję na koszulkowe nadruki. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023].

Ilustracja 17. *Dom, jw.*, odc. 24 *Droga na skróty*, Edward Gierek przemawiający nt. przyjazdu JP II do kraju. Czas: 52'23. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023].

Ilustracja 18. *Dom, jw.*, odc. 24 *Droga na skróty*, Henio Lermaszewski pokazuje Tereni Bawolik liczbę wyprodukowanych przez Terenię koszulek z Janem Pawłem II. Czas: 52'23. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023].

Ilustracje 19 i 20. *Dom, jw.*,
odc. 24 *Droga na skróty*,
zawodnicy Dzikich Drużyn
w koszulkach. Odebrane
jest to jako prowokacja.

Czas: 54'02, 54'04.

Źródło: [https://www.cda.pl/
video/875696780](https://www.cda.pl/video/875696780)
[dostęp: 7.07.2023].

Ilustracja 21. *Dom, jw.*, odc. 24
Droga na skróty, wizyta
„pana władzy” w mieszkaniu
Bawolików. Czas: 55'41.

Źródło: [https://www.cda.pl/
video/875696780](https://www.cda.pl/video/875696780)
[dostęp: 7.07.2023].

Ilustracja 22. *Dom, jw.*, odc. 24 *Droga na skróty*, sierżant milicji udobruchany przez Henia. Czas: 57'05. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023].

Ilustracja 23. *Dom, jw.*, odcinek 25 *Dziś każdy ma dwadzieścia lat*. Czas: 01'22'10. Stocznia Gdańska. Wałęsa sławnym długopisem z wizerunkiem papieża podpisuje Porozumienie Sierpniowe. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023].

Ilustracja 24. *Dom, jw.*, odcinek 25 *Dziś każdy ma dwadzieścia lat*. Czas: 01'22'23. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023].

W polskim odpowiedniku *Don Matteo – Ojciec Mateusz* – obecność Jana Pawła II polegała przede wszystkim na zamieszczaniu jego podobizny. Z pewnością przykładowym odcinkiem jest odcinek 302: *Gość w dom*, w którym pojawia się zdjęcie Ojca Świętego⁴⁸. Takich przykładów, podobnie jak w *Ranczu*, gdzie znalazłyby się wizerunki Wojtyły, jest w serialu znacznie więcej. Jeszcze 15 kwietnia 2022 roku w 300 odcinku (sezon 23) pt. *To ja, Mateusz* widać na ścianach plebanii ojca Mateusza zdjęcie Papieża (czas: 13'57, 14'20, 14'45). Kontynuacją tegoż odcinka jest następny – 301 pt. *Trudny powrót* (sezon 23). Widzimy w nim ten sam portret Jana Pawła II, co w poprzednim odcinku (czas: 06'47-06'50, 07'09, 08'59-08'60; 30'45-31'10)⁴⁹. A jest to już 17 lat od jego śmierci i nastroje związane z Ojcem Świętym, oskarżaniem go i dewaluacją pontyfikatu osiągają apogeum. Ciekawe zjawisko zachodzi w odcinku 357 (16 września 2022) pt. *Młot na czarownice* w reż. odtwórcy tytułowego bohatera – Artura Żmijewskiego⁵⁰. Co prawda, widać portret nowego papieża – Franciszka – w seminarium duchownym w Sandomierzu (czas: 11'17-12'25, 13'50-15'09), inny tegoż papieża, tym razem uśmiechniętego, pojawia się w humorystycznym zakończeniu odcinka (czas: 41'25), ale nie znikają wizerunki Jana Pawła II (czas: 14'59-15'05, 15'24-15'59, 29'21). Zasada jest taka, iż w późniejszych odcinkach są już obrazy papieża Franciszka, ale nie znikają portrety Jana Pawła II.

Na uwagę zasługuje również wspomniany odcinek 300 (sezon 23): *To ja, Mateusz*⁵¹. Jest 2020 rok, a na plebanii wiszą jeszcze obrazy i miedzioryty Jana Pawła II (czas: 00'45-01'48, 04'23-04'27, 04'45, 04'51, 33'11). Widać też na dalszym planie w przedpokoju plebanii miedzioryt z Janem Pawłem II (czas: 13'57, 14'20, 14'45). Co jednak bardzo rzadkie, nawet w „kościelnych” serialach, bohaterowie czynią aluzje do Papieża-Polaka. Sobowtór ojca Mateusza (Eryk Rumer – gra go, jak i samego księdza, Artur Żmijewski) odwiedza kolejne domy pod pretekstem sprzedawania cegiełek na budowę murowanej kaplicy. Gdy odwiedza Januarego Sapalskiego herbu Syrokomla, emerytowanego dyrektora muzeum, ten wita go parafrazą słów wypowiedzianych przez Jana Pawła II do młodzieży parę dni przed śmiercią:

January Sapalski: Szukałem was, a teraz wy do mnie przychodzicie.

Gdy widzi, że rzekomy ksiądz nie kojarzy cytatu, dodaje:

– Jan Paweł II.

⁴⁸ *Ojciec Mateusz* – serial kryminalny TVP1, Polska 2008- (dotychczasowa – 2023 rok – liczba sezonów – 28), odcinek 302 *Gość w dom*, czas: 40'00-40'07 i 40'40-40'58.

⁴⁹ *Ojciec Mateusz* – odcinek 301 (8 sezon) *Trudny powrót*, reż. F. Zylbert.

⁵⁰ *Ojciec Mateusz* – odcinek 357 (28 sezon) *Młot na czarownice*, reż. A. Żmijewski.

⁵¹ *Ojciec Mateusz* – odcinek 300 (23 sezon) *To ja, Mateusz*, reż. F. Zylbert.

Ilustracja 25. *Ojciec Mateusz*, 2008-, polski serial TV, sezon 28 odcinek 357, *Młot na czarownice*, reż. Artur Żmijewski. Portret papieża Franciszka stojący na biurku w kurii biskupiej, czas: 41'25. Źródło: <https://vod.tvp.pl/seriale,18/ojciec-mateusz-odcinki,273907/odcinek-357,S28E357,391687> [dostęp: 27.12.2023].

Ilustracja 26. *Ojciec Mateusz*, jw., odcinek 301, *Trudny powrót*, reż. Filip Zylbert, czas: 06'49 (całość: 06'47-06'50, 07'09, 08'59-08'60, 30'45-31'10). Źródło: <https://vod.tvp.pl/seriale,18/ojciec-mateusz-odcinki,273907/odcinek-301,S23E301,284801> [dostęp: 25.01.2024].

Eryk Rumer odpowiada nieśmiało, jakby nie chcąc wzbudzić podejrzeń: Wielki Polak... wzór dla kapłanów.

January Sapalski: Ksiądz Mateusz, jak sobie przypominam.

Eryk Rumer: Tak, ksiądz Mateusz.

Gospodarz domu podaje rękę i przedstawia się:

January Sapalski: January Sapalski. Z tych Sapalskich herbu Syrokomla. (czas: 24'13-24'23)

Najwięcej i najbardziej urozmaiconych wizerunków papieża jest w serialu *Plebania*. Jego podobizna wisi na kilku naraz ścianach, również na meblach, w danym pomieszczeniu (pokoju bądź kuchni). Są to zdjęcia w ramkach, obrazy olejne, kalendarze, gobeliny itd.⁵² Aż dziw, że przy takiej tematyce serialu (życie parafii, problemy religijne, moralne, społeczne mieszkańców wsi Tulczyn skupionych wokół kościoła), aluzje do Jana Pawła II mają tylko wymiar plastyczny, wizualny. Jak i w innych serialach (poza wspomnianym wyjątkiem z *Ojca Mateusza*) nie są cytowane pisma wielkiego Polaka i nie jest głoszona nauka Kościoła zgodnie z Ewangelią czy właśnie nauczaniem duszpasterskim biskupa Rzymu. Możliwe, że taka tendencja związana jest z pewnym „uniwersalizmem” produkcji (by nie zniechęcać odbiorców niezainteresowanych przyjęciem bądź pogłębieniem wiary).

Wyjątki stanowią odcinki 1056 i 1057 (sezon 8). W pierwszym z wymienionych ksiądz wikary Antoni Król (Marcin Janos Krawczyk) ma ułożyć kazanie w trzecią rocznicę śmierci Jana Pawła II. Jest więc 2 kwietnia 2008 roku. Kapłan nie ma pomysłu: „A co mam mówić? Powtarzać te same słowa? Cytować papieża?” (czas: 01'09-02'36). Ksiądz proboszcz Antoni Wójtowicz (Włodzimierz Matuszak) odpowiada, że cytaty nie są złym pomysłem. Jakże to miałyby być cytaty i jaką myśl mogły

⁵² *Plebania* – serial TVP1, 12 serii, 1829 odcinków, twórcy: S. Krzemiński i M. Bork, obyczajowy, Polska 1 października 2000 – 27 stycznia 2012. Zob. np. *Plebania* – przykładowo: odcinek 2, czas: 3'51-4'10 – jeden obraz Jana Pawła II w tle na meblach przy drzwiach; tu również trzy obrazy Jana Pawła II: dwa na ścianie i jeden na biurku u księdza proboszcza w pokoju; czas: 00'03'59, 5'55-6'10 – ponownie jeden obraz Jana Pawła II w tle na meblach przy drzwiach; 12'43-12'59 – obrazek na szafce w kancelarii parafialnej; odcinek 3, czas: 6'46-7'10 – obrazek Jana Pawła II na regale z książkami w pokoju na plebanii; odcinek 5, czas: 00'27'40 – obrazek Jana Pawła II na szafce w kancelarii parafialnej; odcinek 5, czas: 00'27'43 – duży obraz Jana Pawła II na ścianie przy drzwiach w kancelarii parafialnej; czas: 00'27'47 – dwa obrazy na ścianie; odcinek 6, – czas: 00'01'40 – obrazek Jana Pawła II na regale w pokoju; odcinek 7, czas: 00'03'00 – duży obraz przy drzwiach w pokoju; czas: 00'05'46 – obrazek na szafce; czas: 00'05'50 – ponownie duży obraz przy drzwiach w pokoju; czas: 00'06'36 – ten sam duży obraz przy drzwiach w pokoju; odcinek 22, czas 00'17'20 – obrazek na półce; odcinek 24, czas 00'09'08 – jeden obraz Jana Pawła II w tle na meblach przy drzwiach; czas: 00'09'12 – obraz na biurku u księdza proboszcza w pokoju; czas: 00'11'01 – trzy obrazy Jana Pawła II: dwa na ścianie i jeden na biurku u księdza proboszcza w pokoju; odcinek 31, czas: 00'05'02 – obraz w zakrystii; odcinek 35, czas: 00'08'30 – obrazek na szafce w kuchni; odcinek 36, czas: 00'12'41 i 00'13'16 – obrazek na szafce w kancelarii parafialnej; czas: 00'13'48 – jeden obraz Jana Pawła II w tle na meblach przy drzwiach; odcinek 45, czas: 00'18'41 – kalendarz z Janem Pawłem II; odcinek 46, czas: 00'18'10 – obraz na bibliotece; odcinek 47, czas: 00'04'05 – obrazek przy monitorze; czas: 00'19'48 – kalendarz z Janem Pawłem II; czas: 00'22'47 – kalendarz z Janem Pawłem II; odcinek 48, czas: 00'17'30 – obrazek przy monitorze; odcinek 262, czas: 00'00'57 – obrazki w kancelarii; odcinek 512, czas: 00'11'10 – kalendarz w kancelarii; odcinek 567, czas: 00'16'31 – kalendarz na plebanii. Tenże kalendarz na plebanii jest również w odcinkach: 608, czas: 00'15'57; 637, czas: 00'05'04; 681, czas: 00'07'11; 726, czas: 00'15'47. Obrazek z Ojcem Świętym pojawia się znów w odcinku 1310, czas: 00'03'28. To są tylko nieliczne [sic!] przykłady występowania motywu papieskiego w tym serialu. Ukazują one wielkie przywiązanie bohaterów do Jana Pawła II i żywą o nim pamięć – również po jego śmierci.

w słuchaczach i samym kapłanie ewokować, pozostanie tajemnicą. Trzeba jednak przyznać, że fikcyjny ksiądz miał dobry pomysł, gdyż nauczanie papieża-Polaka nie jest wśród jego rodaków znane. Już w tym odcinku można zaobserwować, że na ścianie w plebanii wisi wizerunek kolejnego papieża – Benedykta XVI (czas: 04'24-05'12). Po paru minutach odbiorca obserwuje, jak – w związku z rocznicą odejścia Jana Pawła II „do domu Ojca” – trzech „pijaczków” postanawia w karczmie, że tego dnia nie będą pić alkoholu. Ujmują to jako ofiarę za papieża: „Damy z siebie coś. [...] Tyle, ile dać możemy. Taki nasz wdowi grosz”. Stwierdzają, że nie wypada tak się smęcić. Papież „był człowiek wesoły”, nie potrzebuje takiej żałoby. Wspominają pierwszą pielgrzymkę Jana Pawła II do ojczyzny i towarzyszący jej wielki upał. Śmieją się z jego powiedzenia, że efekt pielgrzymki już widać: „Kardynałowie opalili się”, „albo to: «poczekaj chwilę, muszę trochę popapieżać». Polski ksiądz to opowiadał, że go papież-Polak w Watykanie przyjął” (czas: 09'47-10'49; 12'12-14'24; 19'20-19'53)⁵³. Wspominają też atmosferę z dnia śmierci Papieża-Polaka i wielką ciszę panującą w kościele. Walentyna Kałygina-Leszczyńska (Dorota Nowakowska) wraz z barmanką Patrycją Majewską (Karolina Piechota) rozmawiają o postanowieniu klientów baru, porównując ich zapał do kibiców, którzy tylko na dzień śmierci Ojca Świętego potrafili się pogodzić. Pijaczkowie postanawiają, że skoro bar będzie wcześniej tego dnia zamknięty, i oni pójdą do kościoła. Za rok natomiast, 2 kwietnia, znów spotkają się w barze na abstynencji za papieża-rodaka.

W kolejnym odcinku proboszcz podlicza ostatnie intencje mszalne – dziewięć związanych jest z Janem Pawłem II.

Ksiądz Antoni: Właściwie była to jedna wspólna intencja – modlitwa do Jana Pawła II w rocznicę śmierci.

Proboszcz: To nie tak – ludzie modlili się w swoich sprawach, tyle że za pośrednictwem Jana Pawła II.

Ks. Antoni: Hyyy, a rok temu wszyscy modlili się o szybką beatyfikację.

Proboszcz: A dzisiaj uważają go już za świętego i do niego składają swoje prośby.

Ks. Antoni: Dawno nie było tak dużo ludzi w kościele. Niektórzy czuwaliby nawet całą noc. Nawet pijaczkowie byli trzeźwi.

Proboszcz: Szkoda, że nie na co dzień. Ale dobre i to! (czas: 01'02-01'41)

Rocznica śmierci Papieża-Polaka staje się tak ważnym wydarzeniem, że znajduje swój oddźwięk w fabule filmu z fikcyjnymi bohaterami i fikcyjnymi historiami. Wszystko inne pozostaje przemilczane. Serial mimo tego nie ma być medium pouczającym o przesłaniu płynącym z papieskiego nauczania czy w ogóle uczącym prawd wiary katolickiej. Z drugiej jednak strony nadmiar obrazków przedstawia-

⁵³ Rzeczywiście, są to słowa historycznie istniejącego Papieża. Zob.: J. Poniewierski, *Kwiatki Jana Pawła II*, s. 6.

Ilustracje 27 i 28. *Plebania*, 2000-2012, pol. serial TV: odcinek 203, czas: 04'43 – kalendarz lub plakat z Ojcem Św. na plebanii; czas: 00'22'14 – wizerunek Jana Pawła II na innym kalendarzu. Źródło: <https://vod.tvp.pl/seriale,18/plebania-odcinki,279302/odcinek-203,S03E203,396170> [dostęp: 9.03.2023].

jących papieża nie zawsze idzie w parze – i tak jest też w *Plebani* – z proponowaną w poszczególnych odcinkach duchowością i w ten sposób staje się znakiem rozpowszechnionej w niektórych środowiskach zwykłej papafilii. Jej znamiona znajdziemy również w dalekim od tematów duchowych 10-odcinkowym serialu *Belfer*⁵⁴. W 9 odcinku pokazano, że w domu policjanta uwikłanego w korupcję i znajomości ze światkiem bogaczy – przestępców sterujących miasteczkiem

⁵⁴ *Belfer* – reż. Ł. Palkowski, twórca B. Ignaciuk, miniserial TVN (1 sezon, 10 odcinków), kryminał, 9 odcinek, Polska 2016-.

wisi gobelin z Janem Pawłem II (czas: 10'00-12'10). Oczywiście *Belfer* w żadnym stopniu nie jest filmem związanym z jakąkolwiek religią; ale w nim – podobnie jak w filmach Wojciecha Smarzowskiego – podkreślana jest znana powszechnie myśl, że otaczanie się dewocjonaliami, w tym wypadku eksponowanie podobizny Papieża-Polaka, nie świadczy jeszcze o moralności zgodnej z Ewangelią. W *Plebanii* ów kontrast nie jest tak wyostrojony, jak właśnie w takich serialach jak *Belfer* czy w takich np. filmach, jak wywołujący w swoim czasie kontrowersje *Kler*⁵⁵.

Wracając do seriali związanych z wątkami eklezjalnymi, przywołajmy na koniec serial, który co niedzielę zabawiał miliony Polaków. W zależności od tego, kto aktualnie jest biskupem diecezjalnym i biskupem Rzymu, jego portrety znajdują się w kościołach, w domach parafialnych, w kancelariach czy na plebaniach. Odzwierciedla to *Ranczo*⁵⁶, którego pierwsze odcinki kręcono na przełomie pontyfikatów: Jan Paweł II odchodził „do domu Ojca”, po nim zaś następował Benedykt XVI. Najbardziej znamienny dla zobrazowania tego zjawiska jest 2 odcinek z 1 sezonu *Goście z zaświatów*, w którym pojawia się zdjęcie jeszcze wówczas żyjącego Jana Pawła II. W odcinku 3 *Ksiądz z inicjatywą* z 2006 roku w salce, w której Lucy uczy dzieci angielskiego, wisi ciekawa kombinacja: plakat z Janem Pawłem II w sąsiedztwie obrazka przedstawiającego Benedykta XVI (czas: 00'22'16-00'22'17). Jednocześnie można zobaczyć fotomontaż, który nie zniknie w następnych odcinkach, a który przedstawia Jana Pawła II z księdzem Piotrem Koziółem (Cezary Żak) i zakonnicą (czas: 11'12-12'54). W odcinku 4 *Otrzeźwienie* (czas: 00'39'39) widnieje już tylko obrazek z Benedyktem XVI, ale reguły pod tym względem nie ma. Jeszcze w 92 odcinku z 8 sezonu zatytułowanym *Radio Mamrot* (czas: 40'03-40'22) wiadać dwa obrazki przedstawiające: jeden Jana Pawła II, drugi – Benedykta XVI. Po 2005 roku następuje zatem specyficzna sytuacja, kiedy to znikają portrety Jana Pawła II, a pojawiają się podobizny jego następców. Jak możemy się przekonać z wybranych odcinków *Rancza*, nie muszą owe portrety zupełnie ustępować: chluba z Papieża-Polaka, pamięć o nim, świadomość jego świętości (już na pogrzebie pojawiały się apele „santo subito”⁵⁷) powodują, że nie znikają z przybytków Bożych i z mieszkań. Tak przecież było i w kolejnych emisjach *Plebanii* czy też

⁵⁵ *Kler* – reż. W. Smarzowski, film obyczajowy, Polska 2018.

⁵⁶ *Ranczo* – reż. W. Adamczyk, serial TVP1, komedia obyczajowa, 10 sezonów, Polska 2006-2016 – serial doczekał się nowelizacji, tj. adaptacji powieściowej à rebours. Powieść napisali autorzy scenariusza. Premiera powieści: 5 lutego 2014. R. Brutter, J. Niemczuk, *Ranczo*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2014.

⁵⁷ Krystyna Czuba pisze: „Najważniejsze w życiu są spotkania ze świętymi. Jest to największy dar od Boga dla człowieka. Pokolenie Jana Pawła II rozpoznało świętego. W godzinie jego śmierci zawołało jednogłośnie: *Santo Subito*. Największym darem Jana Pawła II dla tego pokolenia jest to, że on wzmocnił nasze «wierzę»”. Taż, *Duchowość pokolenia Jana Pawła II*, [w:] *Jestem tylko wędrownym...*, s. 96.

Ilustracja 29. *Ranczo*, 2006-2009, 2011-2016, pol. serial TV, reż. Wojciech Adamczyk, 2 odcinek *Goście z zaświatów*. Obrazek z Janem Pawłem II na tablicy ogłoszeń w zakrystii kościoła w Wilkowyjach. Czas: 00'03'40. Źródło: <https://vod.tvp.pl/video/ranczo,odc-2-goscie-z-zaswiatow,33378> [dostęp: 30.04.2020].

Ilustracja 30. *Ranczo*, jw., seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006) – tu już portret Benedykta XVI, czas: 00'06'03. Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie,18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-3,S01E03,381057> [dostęp: 30.04.2020].

Ilustracja 31. *Ranczo*, jw., seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006) – portret Benedykta XVI na ścianie – czas: 00'06'37. Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie,18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-3,S01E03,381057> [dostęp: 30.04.2020].

Ilustracja 32. *Ranczo*, jw., seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006) – fotomontaż: Jan Paweł II z księdzem Piotrem Koziółem (Cezary Żak) i zakonnicą – czas: 00'11'32 (czas: 00'11'12-00'12'54). Źródło: <https://vod.tvp.pl/seriale,18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-3,S01E03,381057> [dostęp: 30.04.2020].

Ilustracja 33. *Ranczo*, jw., seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006). W salce katechetycznej portret Jana Pawła II na plakacie, fotografia Benedykta XVI oraz wizerunek diecezjalnego biskupa – czas: 00'22'16-00'22'17. Źródło: <https://vod.tvp.pl/seriale,18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-3,S01E03,381057> [dostęp: 30.04.2020].

Ilustracja 34. *Ranczo*, jw., seria 8 odcinek 92 *Radio Mamrot*. Dwóch papieży: Jan Paweł II oraz Benedykt XVI – czas: 00'40'10. Źródło: <https://vod.tvp.pl/seriale,18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-92,S08E92,381147> [dostęp: 30.04.2020].

Ojca Mateusza. W *Ranczu* nawet w późniejszych odcinkach widnieją portrety Jana Pawła II samego lub – sporządzone na zasadzie fotomontażu – z księdzem proboszczem Koziołem i zakonnicą⁵⁸. W ten sposób brat wójta może poszczycić się „znajomością” z głową Kościoła katolickiego.

9.4. Podsumowanie

Najwięcej seriali, skeczy, TV-shows, wieloodcinkowych animacji, podobnie jak filmów fabularnych z udziałem czy choćby z motywem Jana Pawła II, było emitowanych w latach 80. i 90. I podobnie jak np. *Zakonnica w przebraniu* czy *Zakonnica w przebraniu 2*, przedstawiały one papieża w pozytywnym świetle. Ta linia oczywiście się utrzymała, ale na początku trzeciego tysiąclecia doszły do tego jeszcze inne elementy. Czas umierania i czas śmierci zmieniły paradygmat w prezentowaniu Jana Pawła II: kpina z jego niedołęstwa i choroby, coraz większe ataki, insynuowanie mu win, szydzenie z jego autorytetu i świętości to domena nie tylko publicystyki, ale również produkcji wspomnianych w niniejszym artykule. Przeprowadzone badania dowiodły, że w polskich serialach obecność sławnego rodaka sprowadzała się najczęściej do eksponowania w domach prywatnych, na plebaniach i w kościołach jego portretu. Nie miało to większej wymowy, najczęściej w ten sposób demonstrowano przywiązanie Polaków do papieża i dumę narodową. Taka tendencja najdłużej utrzymała się w produkcjach zawierających wątek eklezjalny, jak *Ranczo*, *Plebania* czy *Ojciec Mateusz*. W serialach amerykańskich nastąpiła „moda” na prezentowanie fikcyjnej głowy Kościoła w jaskrawy sposób kontestującej osobę, nauczanie i dzieło Jana Pawła II. Najczęściej ów „nowy papież” był w swoim skrajnie liberalnym podejściu do rzeczywistości nadprzyrodzonej i świata doczesnego zaprzeczeniem traktowanego aluzyjnie (i prowokacyjnie) Jana Pawła II. Bardzo rzadkie było powoływanie się na autentyczne nauczanie papieża, a jeśli się pojawiało, to najczęściej w wykrzywionej, niezgodnej z prawdą historyczną postaci. Taka tendencja jest, oczywiście, dopuszczalna w świecie sztuki filmowej; w przypadku badanych dzieł jej celem było przede wszystkim wywołanie w odbiorcach śmiechu nie tyle z tak wykreowanego, odrealnionego Karola Wojtyły, ile z wykrzywających jego myśl bohaterów serialu.

⁵⁸ Zob. np. *Ranczo*, odcinek 52 sezon 4 *Zemsta i wybaczenie*, czas: 29'34–29'43, 30'27–31'08, <https://vod.tvp.pl/video/ranczo,odc-52-zemsta-i-wybaczenie,486551> [dostęp: 11.08.2020].

Śmierć, która nie pozostała tylko prywatną. **Filmy o umieraniu i śmierci Jana Pawła II**

Śmierć jest prywatnym, bardzo intymnym momentem w życiu człowieka. Niezależnie, ile osób byłoby wokół niego, on sam czuje się w tej chwili bardzo osamotniony. Według doktryny chrześcijańskiej jest to właściwie najważniejszy moment: ważą się losy życia wiecznego – zbawienia lub potępienia. Niebo wstawia się wtedy za duszą, by ją w ostatniej chwili zbawić, szatan i jego zastępy robią wszystko, by wyrzucić ją Bogu, by udowodnić, że zasługuje na potępienie. Takie sytuacje przedstawiała literatura, zwłaszcza średniowieczna i romantyczna. Tematyka ta obecna jest również w dziełach mistycznych.

Oprócz wymiaru czysto duchowego istnieje jeszcze wymiar cielesny i psychiczny. Człowiek często cierpi, wszystko go boli, nieraz nie umie i nie może już niczego wyrazić, zakomunikować, ma depresję, opanowują go lęki, boi się nieznanego bądź wręcz nicości. Stan przed śmiercią jest jednak niejednokrotnie tak uciążliwy, że właściwie jednostka na nią czeka i jej pożąda. Jan Paweł II mówił: „Stwórca tak sprawił, że starość niemal w naturalny sposób oswaja człowieka ze śmiercią”¹ oraz:

Coraz pełniej uświadamiam sobie, że stale bliższy jest dzień, kiedy trzeba będzie stanąć przed Bogiem z całym tym życiem, i z okresem wadowickim, i z okresem krakowskim, i z okresem rzymskim: zdaj sprawę z władarstwa twego! Ufam Miłosierdziu Bożemu i opiece Matki Najświętszej, na co dzień, a zwłaszcza na ten dzień, w którym się wszystko ma wypełnić: na świecie, wobec świata i przed Bogiem².

Najczęściej na śmiertelną chorobę, jak i na samą śmierć spuszcza się zasłonę milczenia. Czyni się to przez wzgląd na umierającego, ze względu na szacunek

¹ Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z narodową pielgrzymką Polaków*, Watykan, 19.03.2003, „L'Osservatore Romano” 2003, nr 7-8, s. 41.

² Tamże, s. 47.

wobec niego: aby nie czuł się osaczony, aby nie zakłócać mu spokoju, aby nie wkraczać w jego prywatność w tak trudnej dlań chwili.

Nieraz jednak chora, nawet umierająca osoba sama odsłania rąbek tajemnicy. W takich egodokumentach, jak dziennik, pamiętnik, dyktowane nieraz drugiej osobie listy, notatki czynione na skrawkach papieru, pewne informacje były – zazwyczaj dyskretnie – przekazywane. Wyszepiane słowa pożegnania, testamentu, ostatniej woli też w pewnym sensie należą do intymistyki – mówionej lub zapisanej, utrwalonej. Jak się można spodziewać, nowocześniejsze środki, np. komunikatory internetowe, będą przedstawiać sytuacje graniczne z coraz większą ekspansywnością, nie zawsze za zgodą chorego czy umierającego.

Głęboko przemodlony, chrześcijański stosunek do starości, umierania i śmierci odnajdujemy u Jana Pawła II. Teksty literackie, w których stawiał w sposób pośredni (liryka) lub bezpośredni przed koniecznością opuszczenia świata, znajdują się w jego spuściźnie. Wszędzie w nich jest bardzo mocno zaznaczona perspektywa eschatologiczna i chrystocentryczna. Nawet w poemacie Karola Wojtyły o staro-testamentalnym człowieku doświadczonym cierpieniem owa podwójnie antycypująca wizja wyrażona jest m.in. takimi słowami:

Elihu: „On jest nazwany Syn Człowieczy –
On urodzony jest z niewiasty –
On niesie w sobie Zakon Słowa –
– Baranek idzie z niebnych pastwisk”;

Hiob: „On idzie – wiem – ja wiem, że żyje.
Żyje On – jasny, co rozjaśni,
Co mi z mych pęt rozjaśni szyję,
Co wskrzesi mnie po mojej kaźni”³.

Sam autor nazwał ten utwór „tragedią o cierpieniu”⁴. Interpretacja postawy tytułowego bohatera, zarówno biblijnego, jak i wziętego z poematu jest interpretacją światopoglądu przyszłego Papieża – Jana Pawła II:

Hiob milczy, zaś jego „milczenie powoli przekształca się w słowo Boga, kończy się gadanina zawodowych pocieszycieli, różnych przyjaciół Hioba, wreszcie ukazuje się oblicze Boga, prawdziwy cel, do którego Hiob pragnął dotrzeć”⁵.

³ K. Wojtyła, *Hiob*, Wrocław 2003, s. 86-87.

⁴ Tamże, s. 97.

⁵ G. Ravasi, *Jak długo, Panie? Wędrowka przez tajemnicę cierpienia i zła*, tłum. K. Stopa, Kielce 2004, s. 38. Więcej na ten temat pisze ks. S. Radziszewski, „Mów, niezapomniany Hiobie”. *Portret cierpiącego Hioba (Kierkegaard-Wojtyła-Fedoryszyn, [w:] Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Część 2*, red. naukowa D. Kulczycka, A. Seul, Seria Naukowa „Scripta Humana”, t. 10, Zielona Góra 2018, s. 172-184.

Innym poematem o cierpieniu i umieraniu jest *Rozważanie o śmierci*⁶. Można byłoby mnożyć przykłady utworów literackich, w których Karol Wojtyła – Jan Paweł II mówi o śmierci. Temat ten podejmował on także w swoich przemówieniach; na uwagę zasługuje tu przynajmniej cytowane już *Przemówienie podczas spotkania z ludźmi w podeszłym wieku* wygłoszone w Monachium, 19 listopada 1980; *List do osób w podeszłym wieku* z 1 października 1999 czy *Homilia* wygłoszona w Rzymie 23 kwietnia 1995 roku⁷. Do egodokumentów, wypowiedzi Jana Pawła II bezpośrednio o własnym odchodzeniu, można zaliczyć jego *Testament*, funkcjonujący również w wersji elektronicznej⁸.

„Pod koniec lutego 2005 roku przeszedł w szpitalu operację tracheotomii. Nie mógł oddychać. Kiedy obudził się z narkozy mógł oddychać, ale nie mógł mówić. Napisał wtedy na kartce «Co ze mną zrobiliście? Ale Totus Tuus»” – czytamy na portalu „Aleteia”⁹. Z wywiadu Małgorzaty Bilskiej z kardynałem Mieczysławem Mokrzyckim, przeprowadzonego po 15 latach od śmierci Papieża, dowiadujemy się, jak bardzo Papież cierpiał i jak krył się ze swoim bólem. Z innych zapisków znane są też ostatnie słowa, jakie zdołał on jeszcze wymówić: „Szukałem was, a teraz wy przyszliście do mnie”¹⁰. Nieoficjalne źródła podają, że ostatnim szepem konającego było albo wspomniane „Totus Tuus” („Cały Twój” – w domyśle: „Maryjo”), albo wieńczące życie-modlitwę „Amen”. Wszystkie papieskie teksty mówione i pisane miały głębszy, eschatologiczny wymiar; zawsze odnosiły się do życia duchowego, życia w Bogu. Ksiądz Mariusz Pohl tak np. komentuje *Testament* Ojca Świętego:

⁶ K. Wojtyła, *Rozważanie o śmierci*, [w:] tegoż, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 2: *Utwory poetyckie (1946-2003)*, red. Zofia Zarębianka, Kraków 2020. Na temat utworu zob.: M. Kisiel, *Poemat o śmierci. „Rozważanie o śmierci” Karola Wojtyły jako medytacja filozoficzno-religijna*, „Roczniki Humanistyczne”. Zeszyt Specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły-Jana Pawła II, t. LXVIII, 2020, red. M. Ołdakowska-Kufłowa i W. Kaczmarek, s. 79-93.

⁷ *Przemówienie podczas spotkania z ludźmi w podeszłym wieku*, Monachium, 19.11.1980. *Ewangelia cierpienia. Wybór homilii, przemówień, dokumentów*, Kraków 1997; *List do osób w podeszłym wieku*, Watykan, 1.10.1999, „L'Osservatore Romano” 1999, nr 12, s. 11 czy *Homilia*, Rzym, 23.04.1995, „L'Osservatore Romano” 1995, nr 6, s. 55-56.

⁸ Jan Paweł II, *Testament*, Warszawa 2005. Por.: M. Machinek, *Refleksja w pierwszą rocznicę śmierci Jana Pawła II*, 13.06.2006, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/inne/testament_jp2_20050407.html [dostęp: 6.02.2023].

⁹ M. Bilska, *Niedoleżny i z odleżynami. Ale jego posługa była jeszcze mocniejsza. Świadectwo osobistego sekretarza Jana Pawła II*. Wywiad, z abp. Mieczysławem Mokrzyckim, metropolitą lwowskim, osobistym sekretarzem papieża Jana Pawła II (1996-2005) i Benedykta XVI (2005-2007), doktorem teologii, rozmawia Małgorzata Bilska, 17.05.2020, <https://pl.aleteia.org/2020/05/17/niedolezny-i-z-odlezynami-ale-jego-posluga-byla-jeszcze-mocniejsza-swiadectwo-osobistego-sekretarza-jana-pawla-ii-wywiad/> [dostęp: 12.04.2023].

¹⁰ M. Zboralska, *Szukałem was, a teraz wy przyszliście do mnie*, 28.03.2023, <https://trwajciewmiłości.pl/szukałem-was-a-teraz-wy-przyszliście-do-mnie/> [dostęp: 12.04.2023].

Testament Ojca Świętego jest świadectwem Jego pokory i realizmu. Myśl o śmierci nie była Mu obca ani straszna. Myślał o niej ze spokojem, a nawet swego rodzaju radością na spotkanie z Panem, którego był pewien i oczekiwał z wielką ufnością. Z jednej strony Ojciec Święty czuł i zdawał sobie sprawę z ciężaru odpowiedzialności za losy Kościoła i świata; z drugiej miał świadomość swojej ludzkiej kruchości, słabości i konieczności śmierci¹¹.

Każde słowo, każde poruszenie, każdy grymas czy uśmiech były w ostatnich miesiącach, a zwłaszcza – dniach i chwilach życia Jana Pawła II śledzone przez miliony widzów i słuchaczy. Z jednej strony było to pewnego rodzaju „odzieranie” z prywatności Papieża, z drugiej zaś – przyzwalanie na wielkie świadectwo wiary. Zakłócano mu spokój również w czasie poprzedzającej odejście do „domu Ojca” choroby: nagłaśnianej, komentowanej, opatrywanej *fake-newsami*. Komentarzom towarzyszyły też głosy współczucia, modlitwy, ale również kontrowersyjne życzenia, by Papież już się tak długo nie męczył, by odszedł. Jan Paweł II jednak, opierając się o pastorał ozdobiony Krucyfiksem z sylwetką Ukrzyżowanego, pokazywał całemu światu, że wytrwa do końca, że odejdzie wtedy, gdy wezwie go Bóg. Ta postawa, ukazywana milionom ludzi, była tym bardziej istotna, że w tym samym czasie z wycieńczenia – z braku wody i pokarmu umarła Terry Shiavo, której przerwano odżywianie i na której dokonano tzw. eutanazji¹². Jan Paweł II dał świadectwo godności życia ludzkiego do samego jego naturalnego końca. Umierał na oczach też tych, którzy się za niego modlili. Odsłanianie prywatności Papieża z ostatnich jego miesięcy, dni i minut życia miało więc też aspekt pozytywny, ewangelizacyjny. Drugie skojarzenie – to asocjacja z samym Chrystusem: odzieranie z prywatności życia i śmierci Jana Pawła II przypomina obnażenie z szat i wystawienie na pośmiewisko zhańbionego, cierpiącego Ciała najbardziej Niewinnego Człowieka, jakim był Jezus. W tym sensie można mówić, że Jan Paweł II-mystyk zjednoczył się ze swoim Mistrzem do samego końca, do śmierci.

Ale jak po śmierci Chrystusa nadal rozprowadano i rozpowiada się kłamstwa na Jego temat („Ci wzięli pieniądze i uczynili, jak ich pouczono. I tak rozniosła się ta pogłoska między Żydami, i trwa do dziś” – Mt 28, 15), niszczy i znieważa się Jego imię, tak też ostatnio, już pośmiertnie, poniewiera się dobrym imieniem Papieża, insynuując mu m.in. bierność wobec czynów pedofilskich dokonywanych przez pewnych duchownych. Powstają kolejne książki, w których lansuje się owe nieprawdy, miesza kłamstwo z prawdą, prowokuje do wandalizmu i profanacji (zob. → rozdział 2 „*Odjaniepowalenie*”, „*dewoitylizacja*”...). W ten sposób dokonywało i dokonuje się powtórne uśmiercanie Jana Pawła II, o wiele gorsze niż śmierć na-

¹¹ M. Pohl, ks., *Ostatnie słowo Jana Pawła II*, <http://mateusz.pl/mt/jpii/slowo.htm> [dostęp: 6.02.2023].

¹² Zob.: <https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZD/jp2-1rocz-kwie.html> [dostęp: 22.10.2023].

turalna, śmierć ciała, bo pozbawiające go dobrego imienia. Dokonuje się sąd i nad nim, i nad zmarłym Benedyktem XVI, a media liberalne temu sprzyjają. Dzieje się więc tak, jak przewidywał Chrystus:

Jeżeli was świat nienawidzi, wiedźcie, że Mnie pierwaj znenawidził. Gdybyście byli ze świata, świat by was kochał jako swoją własność. Ale ponieważ nie jesteście ze świata, bo Ja was wybrałem sobie ze świata, dlatego was świat nienawidzi. Pamiętajcie na słowo, które do was powiedziałem: „Sługa nie jest większy od swego pana”. Jeżeli Mnie prześladowali, to i was będą prześladować. (J 15,18-21a)

Duchowe uśmiercanie Jana Pawła II następowało już za jego życia: w donosach, prowokacjach, szyderstwach, fałszywych oskarżeniach. Stanowiska się zresztą polaryzowały: jedni szanowali Jana Pawła II, słuchali jego przemówień, wczytywali się w jego encykliki, jak również poematy, osobiste wspomnienia, listy, zbiory mów, homilii i wywiadów (*Pamięć i tożsamość*, *Przekroczyć próg nadziei*, *Dar i tajemnica* i in.), w końcu – w tak specyficzny egodokument, jakim był *Testament*, inni zaś dopatrywali się i w pismach, i w przemówieniach, i w działalności duszpasterskiej zła. Jedni, jak np. redaktor Marek Skwarnicki¹³ czy ks. prof. Tadeusz Styczeń¹⁴ dawali piękne świadectwa z ostatnich lat i ostatnich chwil Jana Pawła II na ziemi, inni z kolei spekulowali lub plotkowali na temat jego choroby i niedołęstwa. Dowodem tych dwubiegunowych działań są też filmy fabularne i animowane. O niektórych z nich, zwłaszcza dotyczących okresu senioralnego Jana Pawła II, była już zresztą wcześniej mowa.

Filmem, w którym nawołuje się wprost do unicestwienia wszystkich religii, nie wyłączając chrześcijaństwa, a w jego łonie katolicyzmu jako rzekomo zarzewia wszelkich wojen jest *Wiara czyni czuba* (ang. *Religulous*), w którym oskarża się Papieża o rzekome lekceważenie nadużyć seksualnych w Kościele oraz o pazerność i bogactwo kosztem biednych. Ukazuje się w nim banner z bardzo już schorowanym Ojcem Świętym nie tylko na tle budowli watykańskich, ale również wycinaków z gazet informujących o milionowych odszkodowaniach archidiecezji Los Angeles płaconych za tego rodzaju przestępstwa popełniane przez księży. Chory Papież zostaje w tym filmie wystawiony na pośmiewisko, jego imię ma kojarzyć się z perwersją, krzywdą, wynaturzeniem. Proces oskarżania trwa zresztą do dziś i wiąże się ze wspomnianym zadawaniem „powtórnej śmierci”.

¹³ Jan Paweł II, *Pozdrawiam i błogosławię...*, s. 24 i in.

¹⁴ T. Styczeń, ks., *Świadectwo o ostatnich chwilach życia Ojca Świętego Jana Pawła II*, https://www.kul.pl/swiadectwo-o-ostatnich-chwilach-zycia-ojca-swietego-jana-pawla-ii,art_48063.html [dostęp: 16.04.2023]. Świadectwo złożone 5 kwietnia 2005 r. w Kościele Akademickim KUL podczas mszy świętej z okazji złotego jubileuszu kapłaństwa ks. prof. Tadeusza Stycznia.

Ilustracja 1. Wiara czyni czuba (ang. *Religulous*), 2008, amer. dokument, reż. Larry Charles – banner z filmu przedstawiający schorowanego Papieża na tle gazet informujących o nadużyciach pedofilskich w Kościele. Jan Paweł II w cieniu oskarżeń – źródło: <https://watch.plex.tv/movie/religulous> [dostęp: 25.01.2023].

Podobnie w złym guście głowa Kościoła katolickiego została zaprezentowana w kreskówce *Miasteczko South Park*. Ów serial animowany w samej Ameryce wzbudzał już dawno kontrowersję, niezależnie zresztą od tematu¹⁵. Była o nim mowa w poprzednim rozdziale (zob. → rozdział 9 *Wizerunek Jana Pawła II w serialach*). Tu tylko przypomnijmy, że Jana Pawła II, zmagającego się z niemocą i niedołęstwem, obrażają zwłaszcza odcinki: *Do the Handicapped Go to Hell?* – z 2000 roku, *Red Hot Catholic Love* – z 2002 roku, odcinek będący parodią *Kodu da Vinci* – *Fantastic Easter Special* z 4 kwietnia 2007 roku, odcinek *South Park Pope Heh!!!!* z 14 marca 2015 roku, a więc już dziesięć lat po śmierci Papieża. W odcinkach tych na zmianę Trey Parker i Matt Stone przedrzeźniają „zgrzybiały” głos niedosłyszającego, cierpiącego, znękanego chorobą Parkinsona Jana Pawła II. Wszystkie te odcinki są prześmiewcze, obraźliwe i niesmaczne¹⁶. Patos cierpienia i zbliżającej się śmierci Namiestnika Chrystusowego skonfrontowany został z ludycznością, błazenadą, groteską (anty)kultury pop.

O dzielnym przeżywaniu starości przez Papieża wiedział cały świat. Szczególnie zmartwieni heroicznym znoszeniem przezeń cierpienia byli Polacy. Zaprzyjaźniony z nim Marek Skwarnicki wspomina:

¹⁵ *Miasteczko South Park* – rysunkowy serial, USA 1999-.

¹⁶ Zob. opis: *Pope John Paul II*, b.a., b.m., d.d., https://southpark.fandom.com/wiki/Pope_John_Paul_II. Por. *Fantastic Easter Special*, b.a., b.m., d.d., http://www.imdb.com/title/tt0983726/?ref_=rvitt, [dostęp: 12.04.2023].

Była to ostatnia moja obecność w tej jadalni. Mówienie sprawiało już Ojcu Świętemu trudność. W ciągu poprzednich lat, bywając od czasu do czasu „na górze”, obserwowałem powolne pogarszanie się kondycji Ojca Świętego. Wcześniej Jego stanowcze kroki z wnętrza korytarza słychać było wyraźnie, potem było to już suwanie nogami, ale samodzielne, potem przywołano Go na wózek, ale na pożegnanie wstawał, aż w końcu wychodząc, zostawiało się Go siedzącego za stołem¹⁷.

Agnieszka Kwiatkowska z kolei w kontekście tematu pokolenia JP II pisze:

Widzieli człowieka, który z postawnego sportowca przemieniał się z wolna w schorowanego starca, ocierającego chustką zaślinione usta, co z odwagą stawiał czoła mediom, ukazując że starzy, słabi i niepełnosprawni mają prawo do pełni życia i swojego miejsca w społeczeństwie¹⁸.

W adaptacji dzieła Jerzego Pilcha – w *Nartach Ojca Świętego* (premiera w Teatrze Narodowym – 2004 r., w Teatrze Telewizji TVP – 12 lutego 2007)¹⁹ – również opowiadającej o zbliżaniu się do kresu Papieża, zachowane były w tym względzie, mimo komediowej konwencji, takt i przyzwoitość. Nie można tego samego powiedzieć o niektórych twórcach zachodnich.

Innym filmem, ukazującym bezsensowność pontyfikatu Jana Pawła II w obliczu nowych wyzwań cywilizacji i postępu, jest wspomniany już poprzednio cykl *Młody papież*, którego kolejna edycja przybrała tytuł *Nowy papież* (zob. → rozdział 9 *Wizerunek Jana Pawła II w serialach*). Jan Paweł II jest w nim symbolem zaściankowości, konserwatyzmu i zgrzybiałości. Nie pasuje do epoki kultu ciała i młodości, zastąpiony został więc przez dość nonszalanckiego „młodzieńca”.

Inne filmy pokazują jeszcze inne fikcyjne zjawisko: zaniepokojenie starszego już Papieża widokiem rzekomo nowego biskupa Rzymu, który – jak przedstawiła telewizja – pojawił się w Watykanie. Taki obraz przedstawia m.in. niezwykle płytki film *Eurotrip* (2004). Zgodnie z konwencją słabych artystycznie i konceptualnie komedii, w których w ogóle pojawia się papież (jak *Egzorcysta 2 1/2* – 1990, *Hot shots!* – 1991, *Hudson Hawk* – 1991; *Park jajcarski* – 1993, *Naga broń 33 1/3: Ostateczna zniewaga* – 1994 i in.), jego samego przedstawia się jako postać groteskową, śmieszną, niezbyt lotną umysłowo, nerwową i dość prymitywną. Jest to oczywiście obraz odrealniony, zupełnie daleki od prawdy. W *Eurotripie* młodzi bohaterowie z Ameryki zwiedzają podczas wakacji Europę. Lecą też do Rzymu. W Watykanie przewodniczka informuje jedną z bohaterek o przedmiocie, który

¹⁷ Jan Paweł II, *Pozdrawiam i błogosławię...*, s. 207.

¹⁸ A. Kwiatkowska, *Buty pokolenia JP II*, [w:] *Jestem tylko wędrownym...*, s. 140. Zob. też: E. Czackowska, *Coraz mniej Papieża*, „Rzeczpospolita” 15.10.2009, s. 17.

¹⁹ *Narty Ojca Świętego* – reż. P. Cieplak, premiera w Teatrze Narodowym w Warszawie w listopadzie 2004 r., w Teatrze Telewizji TVP Warszawa – 12 lutego 2007.

ma przedstawiać „dzwon św. Marka. Jego dźwięk zawiadamia o śmierci papieża” (czas: 01’09’01-01’09’12). Zaraz potem inny z młodych bohaterów, Cooper Harris (Jacob Pitts), nie wiedząc o przeznaczeniu eksponatu, pociąga za sznur, tym samym informując świat o rzekomej śmierci biskupa Rzymu (czas: 01’09’36). Tłumy zebrane na placu opłakują śmierć Jana Pawła II (czas: 01’09’37-01’09’58). Tymczasem inny z młodzieńców, Scott Thomas (Scotty Mechlowicz) przebiera się w strój papieski. Koledzy zaczynają się ścigać, nieopacznie tiara na głowie jednego z nich zaczyna się palić. Znaczącym momentem jest wrzucenie jej do kominka – towarzyszy temu złowroga muzyka i widok kłębow czarnego dymu (czas: 01’11’05). Widać, jak papieskie insygnia trawi ogień. Na Placu św. Piotra następuje poruszenie – jak szybko ludzie opłakiwali śmierć papieża, tak szybko cieszą się z nowego pontifeksa – widząc biały dym unoszący się z komina. Dwóch nastolatków nie ma dosyć błazenady i szkód, które wyrządzili. Tylko role się odwracają – drugi z bohaterów, wcześniej ubrawszy czapkę, omotany w zasłonę wybiega na balkon, gdzie oczekują go już tłumy zebranych – czas: 01’12’01-01’12’23. Tymczasem dotychczasowy papież (gra go Jack Marston), zającący przed ekranem telewizora chipsy i popijający przez słomkę soczek z butelki, okazuje zdenerwowanie na widok chłopca z tiarą na głowie, z pastorałem w dłoni, w sutannie koloru złotego. Wykrzykuje wcale niepobożnie: „Co do cholery!?” – dosłownie: „What the hell?!?” – czas: 01’12’24-01’12’27. Pewnie wcześniej dowiedział się już z teje

Ilustracja 2. *Eurotrip*, 2004, amerykańsko-czeska kom. film., reż. Jeff Schaffer. Papież (gra go Jack Marston), zającący przed ekranem telewizora chipsy i popijający przez słomkę soczek z butelki, okazuje zdenerwowanie na widok chłopca z tiarą na głowie, z pastorałem w dłoni, w sutannie koloru złotego. Wykrzykuje wcale niepobożnie: „Co do cholery!?” – dosłownie: „What the hell?!?” – czas: 01’12’24-01’12’27. Pewnie wcześniej dowiedział się już z teje telewizji o swojej rzekomej śmierci.

telewizji o swojej rzekomej śmierci. Wyostrzeniu opozycji starość–młodość, jak w *Młodym* czy *Nowym papieżu*, tak i tutaj towarzyszy brak powagi. „Pontyfikat” młodzieńca nie trwa długo – na widok sympatii chłopak wydostaje się z szat papieskich i zjeżdżając po chorągwiach biegnie do Mieke (aktorka: Jessica Boehrs, czas: 01’12’48-01’12’50). Jego oświadczyzny wobec niemieckiej piękności poznanej przez Internet ogląda cały świat, nie wyłączając papieża (czas: 01’14’46). Zaraz potem kamera filmowa rejestruje akt seksualny tych dwojga małolatów w... watykańskim konfesjonale (czas: 01’14’47-01’15’30). W *Eurotripie* w pewnym sensie powielone są wzory z różnych balów przebierańców i z obchodów Halloween, gdzie dzieci czy młodzież dla zabawy przebierają się z równym skutkiem za diabła, anioła, jak i... za papieża. Symulacje się udają, gdyż podrobiony strój można bez problemu kupić w sklepie bądź przez Internet.

Po owym przeglądzie filmów, w których z wszystkiego, nie wyłączając sakramentów, sakramentaliów, godności papieskiej i świętości takich miejsc jak kościoł i konfesjonał (ulegający w *Eurotripie* – powiedziałabym – bluźnierczym profanacjom) się szydzi, warto zwrócić uwagę na obraz, który nie godzi w dobre imię Jana Pawła II, natomiast z wielką atencją odtwarza ostatnie chwile z jego ziemskiego pobytu w kontekście świeckich, przyziemnych losów trzech bohaterów. Chodzi o *Trzy minuty. 21’37* w reżyserii Macieja Ślesickiego (2010)²⁰.

Ilustracja 3. *Trzy minuty. 21’37*, 2010, pol. fab., reż. Maciej Ślesicki. Rzekome wygaśnięcie wszystkich światła w Polsce równo tydzień po śmierci Jana Pawła II – widziane z satelity.

Czas: 01’55. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm>
[dostęp: 24.01.2024].

²⁰ *Trzy minuty. 21’37* – reż. M. Ślesicki, dramat, obyczajowy, psychologiczny, Polska 2010.

Ilustracja 4. *Trzy minuty. 21'37, jw. Antycypacja* – bohater filmu określony jako „właściciel psa” (Modest Ruciński) wychodzi z bloku – za chwilę zostanie zastrzelony przez snajpera. Jego wątek będzie jednym z głównych w tym podzielonym na trzy części (1. Reżyser, 2. Malarz, 3. Koń) filmie. Czas: 03'30. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024].

Ilustracja 5. *Trzy minuty. 21'37, jw. Antycypacja* – pod tym pomnikiem „Właściciel psa” zostanie zastrzelony. Czas: 04'30. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024].

Film składa się z prologu oraz z trzech części: 1) Reżyser, 2) Malarz, 3) Koń. W fabule przeplatają się losy czterech bohaterów, dla których przełomowym czasem jest okres umierania, śmierci i pogrzebu Jana Pawła II. Prolog zaczyna się od obrazu rozgwieżdżonego nieba, a następnie kuli ziemskiej ze światłami wielkich metropolii. W trakcie narracji widać, jak tylko w granicach Polski światła powoli

Ilustracja 6. *Trzy minuty*. 21'37, jw. W „umieralni”. Ręka umierającego dziadka („Starszy mężczyzna w umieralni” – gra go Ryszard Francman) z dłonią Malarza (Bogusława Lindy). Nawiązanie do fresków Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej. Symboliczna gra dialektyką narodzin i śmierci: śmierci i narodzin. Czas: 56'56. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024].

Ilustracja 7. *Trzy minuty*. 21'37, jw. Córka reżysera (Lidia Sadowa) z ojcem (Krzysztof Stroiński) przed świeczkami zapalonymi Ojcu Świętemu, który odszedł do domu Ojca. Czas: 01'09'25. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024].

gasną i cała przestrzeń kraju nad Wisłą staje się czarna. Odbiorca filmu słyszy komentarz do drugiej części tytułu:

2 kwietnia 2005 roku zmarł Papież Jan Paweł II. Tydzień później o 21'37, dokładnie w godzinie śmierci Papieża, Polacy zdobyli się na gest, który nie ma precedensu w nowożytnej historii: w geście solidarności z Ojcem Świętym zgasili światło. Satelity należące do wielu

państw sfotografowały to wydarzenie i odnotowały niespotykane zjawisko. Mimo spadku poboru prądu na terenie Polski kilkakrotnie wzrósł poziom energii. W pierwszej chwili naukowcy dysponujący pomiarami myśleli, że Polacy testują jakieś nowe źródło zasilania. Jeden z najwybitniejszych brytyjskich badaczy Sir Edward Bithbay [nazwisko przeczytane niewyraźnie – D.K.], wspierany przez komitet naukowy Uniwersytetu w Cambridge ogłosił, że w Polsce zdarzyło się coś, czego nie da się wytłumaczyć naukowymi teoriami. Pytany, czy był to cud, odpowiedział, że nie wierzy w cuda, ale wtedy w Polsce wszystko mogło się wydarzyć. (czas: 01'14-02'05)

W filmie oglądamy społeczeństwo polskie poruszone umieraniem Papieża. Nikomu z bohaterów, choć najczęściej nie wykazują oni przywiązania do wiary i Kościoła, nie jest ono obojętne. Niemal na każdym z nich rozpowszechniana przez radio, telewizję, prasę informacja o śmierci Jana Pawła II odciska swoje znamię, wycisza go wewnątrz, zmienia mentalnie, a nawet – jak w przypadku Malarza (Bogusław Linda) – uzdrowia fizycznie.

Następnie oglądamy scenę, która okaże się wraz z całą sekwencją antycypacją (*Flashforward*²¹), w sensie odsłoniętej tajemnicy zwińczenia losów jednego z bohaterów. Z bloku wychodzi „Właściciel psa” (Modest Ruciński). Zauważa pod blokiem ołtarzyk z przewiązanym czarną szarfą portretem zmarłego Jana Pawła II, otoczony mnóstwem zniczy. Bohater nie wie, że zorganizowana jest nań obława. Chce obezwładnić gazem snajpera, lecz ten go ubiega i zabija (czas: 03'30-04'40). Później się okazuje, dlaczego tak się stało.

W sklepie monopolowym z radia słysząc doniesienia o wydarzeniach z Watykanu:

Jan Paweł II w tym miesiącu dwa razy trafił do rzymskiej kliniki Gemelli. Przed szpitalem Gemelli nazywanym drugim Watykanem zebrały się [dialog między podpitym Reżyserem a Ekspedientką zakłóca relację z radia]. Mamy nadzieję, że to nie jest zapowiedź najgorszego. Na całym świecie wierni zanoszą modlitwy, aby Papież... [znów relacja zostaje zagłuszona – D.K.]. (czas: 42'10-42'27)

Następnie, w tym samym sklepie, słysząc głos dziennikarki relacjonującej chwilę konania Jana Pawła II: „W tej chwili nie wiem, co powiedzieć, wszyscy czekamy na oficjalne komunikaty” (czas: 44'26-44'28) oraz: „Nie wiem, co powiedzieć. Wszyscy czekamy” (czas: 44'32).

Głosy z radia dochodzą również na salach szpitalnych, w których znalazł się Malarz (Bogusław Linda), poszkodowany przez pomyłkę przez Właściciela psa:

²¹ „*Flashforward* jest przeciwieństwem retrospekcji (*flashback*). Przenosi widza w przyszłość, aby pokazać wydarzenia, które się zdarzą lub mogą się zdarzyć – po czym wracamy do teraźniejszości”. J.V. Mascelli, *5 tajemników warsztatu filmowego*, tłum. i oprac. T. Szafrński, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2020, s. 120.

[...] o Ojcu Świętym wydanie specjalne. O ostatnich chwilach [...]. Około 19.00 Jan Paweł II zapadł w śpiączkę, a aparatura medyczna nie wykazuje [...] funkcji życiowych. W pokoju panuje mrok rozświetlany tylko przez małą świeczkę. Papież odchodził powoli, gasnąc [...] – wielokropki znaczą głos zagłuszany głosami personelu medycznego – D.K.]. (czas: 47'33-47'54)

Ewenementem jest też wspomnianie Jana Pawła II w bogoburczej modlitwie Malarza do Boga. W umieralni artysta buntuje się przeciw Stwórcy, który rzekomo nacisnął na nie ten guzik, chcąc go zabić. Według bohatera Bóg „uśmiercił” też Papieża:

Bo ja nie mogę, nie chcę, konać w tej trumnie z powietrza, w której mnie zamknąłeś. Torturowałes swojego papieża. Dałeś mu na drogę wagon cierpienia! Umar! Wczoraj! Doświadczony! A mnie jeszcze doświadczasz, jak długo?!!! (czas: 55'07-55'40)

A oto kolejne sceny powiązane z ostatnimi chwilami Jana Pawła II. Ojciec (Paweł Królikowski) i syn (Marcin Walewski) jedzą kolację. I znów z radia słyszać doniesienia:

1 kwietnia stan zdrowia Papieża uległ pogorszeniu. W Kościołach w Polsce i na świecie zanoszą wierni modlitwy o jego uzdrowienie. 2 kwietnia uległ pogorszeniu. Wieczorem zmarł. [...] – muzyka – D.K.] W całym kraju ludzie głęboko przeżywają śmierć Papieża. [...] – niewyraźne – D.K.] zwaśnionych klubów piłkarskich postanowili nawet odprawić wspólną mszę na stadionie. (czas: 01'00'45-01'01'93)

Ta sama scena, z tą samą radiową transmisją powtórzy się w części trzeciej za-tytułowanej „Koń” (czas: 01'22'21-01'22'49). Jeden z pacjentów umieralni (Tomasz Karolak) spowodował, że Malarz uległ oparzeniu i dlatego przeniesiono go na inny oddział. Ordynator (Stefan Knothe) zasugerował córce Reżysera (Lidia Sadowa), by przyniosła narzeczonemu telewizor z jakimiś „kolorowymi programami”. Lekarz czyni aluzję do czasu żałoby po śmierci Papieża:

Ordynator: Wiem, w tych dniach to będzie trudne. Ale niech to będzie coś wesołego. (czas: 01'03'52-01'04'53)

Na oddziale leży obok Malarza pacjent (Rafał Żabiński), do którego w odwiedzin przychodzi żona (Danuta Borsuk) i dorosły syn (Grzegorz Ciągardlak). Młody wyłącza Malarzowi telewizor, gdyż chce porozmawiać z ojcem. Matka upomina go:

Żona: Włącz mu go z powrotem. W takich chwilach trzeba być dobrym dla innych.

Mąż: Matka ma rację. Włącz.

Głos malarza prezentujący jego myśli: „Włączyli mi telewizor, bo nam Papież umarł. Jak by żył, to by mi nie włączyli. Ciekawe, co będzie, jak go pochowają”.

Matka do Męża: Ubieraj się. Na pogrzeb Papieża będziesz w domu. Do widzenia! (czas: 01'06'38-01'06'42)

Reżyser z córką siedzą na ławce przed portretem otoczonym setkami zniczy. Córka mówi o narzeczonym Malarzu: „On nigdy nie wyzdrowieje. Nigdy” (czas: 00’09’27-00’09’28). Pielęgniarka (Iwona Zwoźniak) w szpitalu, karmiąc sondą Malarza (wbrew zaleceniu Ordynatora), myśli, że stoi tyłem do drugiej pielęgniarki (Eliza Ratajczyk). Zagaduje: „Słyszałaś, że dzisiaj o 21’37 wszyscy gasimy światło? Cała Polska zgaśnie” (czas: 01’09’45-01’09’52). Za nią jednak stoi córka Reżysera, zbulwersowana, że ta nie karmi jej narzeczonego łyżką. „Plotka” współgra z satelitarnym obrazem z początku filmu.

Malarz w samotności znów „urąga” Bogu, że nigdy nie pozwoli sobie zawieźć do kościoła i nigdy nie uklęknie. Mimo takiego charakteru antymodlitwy, w czasie, gdy wszędzie, łącznie z Pałacem Kultury i Nauki w Warszawie gasną wszystkie światła, staje się cud: bohater zaczyna ruszać małym palcem lewej dłoni. Pielęgniarka tego nie zauważa i mówi do niego: „Pomodłę się za ciebie w niedzielę, biedaku!”. Będzie to – co znaczące – Niedziela Miłosierdzia, w wigilię której zmarł Jan Paweł II. Narzeczona, która do niego przychodzi, też nie widzi poprawy w jego funkcjonowaniu i postanawia dokonać na nim „eutanzji”. Kupuje trutki na gryzonie. W ostatniej chwili przed owym zabójstwem ratuje niedoszłego zięcia Reżyser. Konfrontacja dwóch śmiertelnie chorych osób: Papieża, odchodzącego do „domu Ojca” i artysty, bluźniącego Bogu, przywróconego jednak do życia, jest w owym filmie wymowna.

Aluzje do zbliżającej się śmierci i pogrzebu Jana Pawła II, plotki, rzekome doniesienia naukowców na temat Polski widzianej z orbity okołoziemskiej tydzień po śmierci Papieża, zobrazowane uliczne ołtarze stawiane Zmarłemu, transmisje radiowe nagłaśniające ostatnie chwile z ziemskiej wędrówki Jana Pawła II to zjawisko bardzo rzadkie w filmie fabularnym. Tu jednak występują. Namiastka fonicznych quasi-dokumentów dotyczących Ojca Świętego pojawiła się tylko w *Wojnie polsko-ruskiej pod flagą białą-czerwoną*, chodzi o wykrzyknienie z początku pontyfikatu: „Habemus papam!” (czas: 01’19’37-01’19’40)²². W omawianym zaś filmie mamy odniesienia do jego końca:

- faktograficzne (transmisje radiowe z ostatnich dni Papieża),
- dokumentujące zachowania ludzi na wieść o śmierci i zbliżającym się pogrzebie Ojca Świętego (z jednej strony ironiczne, z drugiej – prawdziwe i nawet prorocze [słowa Bogusława Lindy jako Malarza]),
- fantastyczne (zdjęcie satelitarne Polski i komentarze do nich).

W grupie mniej agresywnych – wobec starości, umierania czy śmierci Ojca Świętego – obrazów ważne miejsce zajmują adaptacje filmowe i telewizyjne utworów Jerzego Pilcha. Wykonany w listopadzie 2004 roku na podstawie jego sztuki

²² *Wojna polsko-ruska* – reż. X. Żuławski, dramat surrealistyczny, Polska 2009.

spektakl TV *Narty Ojca Świętego*²³ jest – podobnie jak dzieło literackie – swego rodzaju ewenementem: w całej sztuce mówi się niemalże tylko o Janie Pawle II, ale ten nie pojawia się i nie odzywa się w nim ani razu. Dodajmy, że literackie *Narty Ojca Świętego* są rozszerzoną wersją jednego z rozdziałów Pilchowego *Miasta utrapienia*²⁴. Była już o nich mowa wcześniej (zob. → rozdział 7 *Komedie i filmy z komediowymi epizodami...*). Filmem, znów jak *Narty...* z Teatru Telewizji, dającym bardzo ciepły obraz Kościoła, również Jana Pawła II, po którym zostały „buty i inne «relikwie»”, jest *Góra Góry*²⁵ (zob. więcej → tabela 2). Szczególnie istotna jest scena, która rozgrywa się w pokoju, dedykowanym Janowi Pawłowi II. Papież był do tego pokoju zapraszany. Miejsce rzeczywiście zamienione jest na kaplicę, ale także na muzeum; są tu różne relikwie oraz pamiątki po Janie Pawle II²⁶, o których częściowo mowa jest w filmie. U stóp ołtarza zamieszczono portret Jana Pawła II, widoczny na zdjęciach z kaplicy i w kadrach filmu:

Ojciec Jan Góra: Aaaa, to jest pokój Ojca Świętego... To jest kaplica. Tu przechowuję dary i pamiątki. Papież zawsze mi coś dawał. Nigdy nie wychodziłem od niego z pustymi rękami. Mówiłem: „Dej mi, dej! [sic!]”. A on: „A czego tyłbys chciał?” – „Twoje buty”. – „Po co ci moje buty? Czy ty zdrowy jesteś?” A ja: „Ojczy, jak piękne są stopy zwiastuna dobrzej nowiny. Jak piękne są stopy zwiastuna pokoju. Daj mi buty, w których głosiłeś Chrystusa na krańcach świata. Dej mi szczodrzel!”. A on tak siedział i mówi [sic!] do Dziwisza: „Dej mi, dej, dej, dej!”. Najwięcej emocji wzbudziło we mnie otrzymanie papieskiej piuski. Piuski. No piuski. Piuski papieskiej”. Papież śmiał się: „Dostaniesz po mojej śmierci”. A ja: „Gdzie tam! Rozgrabią! Rozgrabią! A ja się do niczego nie dopcham. Papież tak siedział i śmiał się. Ale wychodząc z apartamentów papieskich dostałem upragnioną piuskę.

Monika: Spodziewał się Ojciec, że papież umrze [podkr. moje – D.K.].

Ojciec Góra wzruszony: No widziałem, że to będzie straszny dzień, kiedy umrze [podkr. moje – D.K.]. Myślałem, że mnie zjedzą. I jeszcze się boję.

Monika: Kto?!

Ojciec Góra: To bardzo proste. Zapytaj mnie o rachunki. Zapytaj mnie, skąd jest ta śrubka, skąd są te gwoździe. Poproszą mnie o rachunki, skąd ja to wziąłem. A ja nie mam żadnych rachunków. No i zjedzą. (czas: 15'17-17'53)

²³ *Narty Ojca Świętego* – reż. P. Cieplak, premiera w Teatrze Narodowym w Warszawie w listopadzie 2004 r., w Teatrze Telewizji TVP Warszawa – 12 lutego 2007. Zob. też: *Narty Ojca Świętego* (<https://www.youtube.com/watch?v=pFBEGZROLAk>) oraz J. Pilch, *Narty Ojca Świętego*, Świat Książki, Warszawa 2004. Ciekawe jest, jak fenomen polskości Ojca Świętego postrzega przyznający się do swoich – jak mawia – „luterskich korzeni”, *de facto* mało związany z jakimkolwiek Kościołem, autor. Zob. tamże, *Od Autora*, s. 7.

²⁴ J. Pilch, *Miasto utrapienia*, Świat Książki, Warszawa 2004. Pisałam o tym w: *Lęk przed wpływem? Kontr-obecność Biblii w Monologu z lisiej jamy i Nartach Ojca Świętego Jerzego Pilcha*, *Biblia w dramacie polskim*, red. E. Jakiel, Gdańsk 2018, s. 373-392.

²⁵ *Góra Góry* – reż. P. Woldan, dramat dokumentalny, Teatr TVP, Scena Faktu, Polska 2007.

²⁶ Zob. np. <https://jamna.dominikanie.pl/2021/08/31/kaplica-jana-pawla-ii-w-domu-sw-jacka/> [dostęp: 14.07.2023].

Ilustracje 8 i 9. *Góra Góry*, 2006, spektakl TV, reż. Paweł Woldan. Jan Góra (gra go Krzysztof Globisz) w koszulce z Janem Pawłem II udającym, że patrzy przez okulary z palców. Czas: 04'47. Wizerunek na koszulce pojawia się w filmie kilka razy... Źródło: <https://teatrtv.vod.tvp.pl/598736/gora-gory> [dostęp: 13.08.2023].

Można przyjąć, że takie samo stanowisko wobec Papieża, jego choroby, śmierci i pozostawionych po nim pamiątek, miał autentyczny ojciec Góra, inspirator spotkań lednickich.

* * *

W tej różnorodności filmów fabularnych, operujących dużą dozą fikcji i zmyślenia na temat starości, choroby i umierania Jana Pawła II dostrzec można przewagę przedstawień negatywnych, w których motyw cierpienia i śmierci jest obiektem drwin i szyderstwa (np. kreskówka *Miasteczko South Park*, seriale *Młody papież*

Ilustracja 10. *Góra Góry*, j.w. Ojciec Góra wskazuje piuskę Jana Pawła II. Po prawej stronie widzimy odlew dłoni papieskiej. Czas: 16'38. Źródło: <https://teatrtv.vod.tvp.pl/598736/gora-gory> [dostęp: 13.08.2023].

Ilustracja 11. *Góra Góry*, j.w. Ojciec Góra płacze przy ołtarzu, pod którym zamieszczono portret Jana Pawła II. Czas: 17'25. Źródło: <https://teatrtv.vod.tvp.pl/598736/gora-gory> [dostęp: 13.08.2023].

i *Nowy papież* czy filmy *Eurotrip* i *Wiara czyni czuba*). Są jednak obrazy, które motyw śmierci Papieża ukazują w kategoriach wzniosłości jako wydarzenie metafizyczne, poruszające nie tylko ludzkie serca, ale i cały kosmos (*Trzy minuty*. 21'37). Osobne miejsce zajmuje spektakl TV *Narty Ojca Świętego*, omówiony już

wcześniej, w którym i o nauczaniu Jana Pawła II, i o jego starości mówi się raczej z ciepłym, dobrotliwym humorem. W dokumentach *sensu stricto* i nagraniach archiwalnych, które nie były przedmiotem niniejszych badań, proporcje są odwrotne: znaleźć w nich można zdecydowaną większość obrazów, których interesujące nas tutaj tematy potraktowane zostały poważnie, z przynależną godnością i szacunkiem.

Zakończenie

[...] nie jest Sztuka, aby była li tylko prawdą realistyczną, albo li tylko zabawą, ale nade wszystko jest nadbudową, jest spojrzeniem w przód i wwyż, jest towarzyszką religii i przewodniczką na drodze ku Bogu; ma wymiar romantycznej tęczy: od ziemi i od serca człowieczego ku Nieskończonemu. – Wtedy stoją przed nią horyzonty przeogromne, metafizyczne i anielskie.

(Jan Paweł II, *Dzieła*)¹

Wygłaszając referat *Jan Paweł II jako motyw poboczny i postać epizodyczna w filmach fabularnych* 3 kwietnia 2017 roku, nie przypuszczałam, że rozpoczynam kolejną, kilkuletnią przygodę intelektualną, której owocem będzie kilkanaście wystąpień, tyleż artykułów i w konsekwencji niniejsza monografia. Nie wyczerpuje ona tematu i nie jest podsumowaniem czegoś, co mogłoby już definitywnie należeć do historii kina, historii filmu fabularnego, dokumentu i serialu czy – ogólnie mówiąc – dziejów współczesnej kultury. Filmy z udziałem Jana Pawła II są *sui generis* fenomenem i nie kończą się w roku finalizowania tej książki. Będą dalej powstawać, co prawda nie z takim natężeniem, jak niegdyś, w początkach tego niezwykle pontyfikatu. Zmieni się też ich charakter. Na podstawie badań obrazów, które już powstały, można zauważyć pewne towarzyszące im i ich produkcji zjawiska i zależności. Dzięki zaś wyczuleniu na obecne w świecie kultury *signa temporis* można przewidzieć tendencje związane z obecnością Papieża-Polaka w filmach i serialach.

¹ Cyt. za: K. Dybciak, *Jan Paweł II*, III. Dzieła, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. J. Duchniewski, Lublin 1997, kol. 845. Por.: T. Jasiński, *Jan Paweł II myśli o sztuce i dwanaście muzycznych kontrpunktów*, Polihymnia, Lublin 2006, s. 9.

Stwierdzić zatem należy, że szczyt popularności Jana Pawła II w filmach fabularnych nastąpił w latach 80. i 90. XX wieku. Przeważały nawiązania ikoniczne: zdjęcia Papieża, jego portrety umieszczane w domach prywatnych, w kościołach, w zakrystiach i na plebaniach. Wtedy Ojciec Święty prezentowany był jako postać pozytywna, jako ulubieniec Polaków i duma Kościoła katolickiego na całym świecie. Jako sławny „celebryta”, ikona Kościoła, może nawet w niektórych ujęciach nieco śmieszny czy staroświecki, to jednak szanowany i doceniany. Rejestrowały tę sympatię również, a może: zwłaszcza, komedie: *Zakonnica w przebraniu* i *Zakonnica w przebraniu 2: Powrót do habitu*, *Park jajcarski*, *Naga broń 33 1/3: Ostateczna zniewaga* czy serial komediowy *Złotka*. Przykładów jest oczywiście więcej. W owych dekadach pojawiało się też dużo „niemej obecności” (mowa tu o fotografiach, portretach, montażach zdjęciowych itd.) Jana Pawła II w filmach fabularnych, w serialach obyczajowych, zwłaszcza polskich. Powstawało też wiele dokumentów lub produkcji wykorzystujących nagrania archiwalne, w tym również mockumenty (jak np. w fabularnym *Być jak John Malkovich*). Źródłem owej popularności, w przypadku obrazów polskich, była nie tylko „duma” Polaków z tego, że rodak został papieżem, ale też ogólne przyzwolenie, by w filmach świeckich pojawiały się akcenty religijne. Pięknym przykładem są tu dwa odcinki (23 i 24) serialu *Dom*, ilustrujące bliską euforii radość z powodu niemal „wymarzonego” pontyfikatu.

Na przełomie XX i XXI wieku wizerunek medialny autora *Tryptyku rzymskiego* ulegał w filmach zmianie: degradowano go i wyśmiewano z dwóch powodów: jego starości, choroby, niedołęstwa i umierania bądź też na kanwie zarzutów, jakie mu – zwłaszcza w niektórych mediach – zaczęto stawiać. Przyczyniły się do tego afery w łonie samego Kościoła, szukanie „winnych”, ale również ogólna laicyzacja społeczeństw, nie wyłączając przy tym mieszkańców krajów uważanych jeszcze do niedawna za katolickie. Znaczenie w owym procesie mają również: antychrześcijański, a szczególnie antykatolicki wymiar współczesnej kultury i humanistyki światowej, nieprzychylność środowisk innych wyznań, identyfikujących papieża w większości „z Fałszywym Prorokiem z Apokalipsy św. Jana”², wrogość wobec Kościoła w koncernach filmowych i ogólny brak zainteresowania duchowością chrześcijańską³. Owo pogłębiające się z roku na rok zjawisko zaobserwować można

² D. Junke, *Transcendencja i sekularyzacja. Motywy religijne we współczesnych amerykańskich serialach telewizyjnych*, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2018, s. 182.

³ Takie filmy jak np. *Pytanie do Boga* (2001), *Anioły i demony* (2005), *Taśmy Watykanu* (2015) czy *Egzorcyzmy dnia siódmego* (2021) pokazują papieżstwo i Watykan jako wielowiekowe siedlisko mrocznych tajemnic, intryg, bezprawia bądź ciemnoty i zabobonu. Działanie wbrew woli papieża jest pochwalane w tych thrillerach, filmach akcji i horrorach jako akt dobroczynny, ratowanie i wybawianie

również na gruncie polskim. Spektakle Teatru Telewizji *Narty Ojca Świętego* i *Góra Góry*, ewentualnie tryptyk filmowy *Trzy minuty. 21'37* są pod tym względem wyjątkiem, ewenementem i praktycznie należą już do historii.

W niniejszej monografii omówiono kilka filmów i seriali fabularnych, które wskazują na dwie tendencje krystalizujące się po 2005 roku: 1) zanikania zainteresowania Janem Pawłem II, jego fenomenem, głębią myśli i czynów oraz świętością, 2) ośmieszania go, znieważania i deformowania jego wizerunku na różne sposoby. Natomiast zgodnie z przewidywaniami zasygnalizowanymi w rozdziale o dewoptylizacji i odjaniepawianiu sytuacja w filmach dokumentalnych po 2005 roku coraz bardziej się polaryzuje. Pojawiają się monotematyczne, a w wydawaniu sądów – jednostronne produkcje oskarżające Jana Pawła II o różne „niezawinione winy” albo też sytuujące pamięć o nim w negatywnym kontekście dotyczącym ludzi Kościoła. Równocześnie zaś obrońcy dobrego imienia i świętości Karola Wojtyły wskazują na szlachetność myśli wyrażanych w słowie, heroiczną czynów i unikatowość jego roli w dziejach Kościoła i świata. Wciąż brakuje filmu, który zgodnie z wiarygodnymi źródłami i badaniami naukowymi skonfrontuje oskarżenia z prawdą. Pojawiają się jedynie „filmiki”, w których głos w obronie Papieża zabierają tacy dostojnicy jak kardynał Stanisław Dziwisz czy kardynał Grzegorz Ryś. W obronie czci papieża staje również, co ciekawe, Adam Michnik. Sekretarz Ojca Świętego, 84-letni już obecnie (2023 r.) kardynał Dziwisz, któremu m.in. Marcin Gutowski⁴ zarzuca blokadę dopływu informacji do Papieża, mówił we wspomnianym nagraniu m.in.:

[...] Niszczenie zbiorowej pamięci prowadzi do samounicestwienia narodu, do odebrania mu jego tożsamości od wieków budowanej na wartościach ewangelicznych. [...] Nie wolno milczeć. Nie wolno patrzeć z obojętnością na deptanie świętości, na opluwanie proroka naszych czasów. Przyszedł dla nas czas próby, to czas w sprawdzaniu, czy jesteśmy wierni dziedzictwu, które pozostawił nam Jan Paweł II swoim nauczaniem, nauczaniem i posługą, cierpieniem i modlitwą. Trzeba nam dziś zdawać egzamin z miłości i wdzięczności Ojcu Świętemu za wolność, za podtrzymywanie wiary i budzenie nadziei, za jego życie bez reszty oddane Bogu i umiłowanej Ojczyźnie⁵.

ludzi z siideł zła. W ten sposób wzmacniana jest przez wytwórnie filmowe antykościelna propaganda. Wartościowszym np. od *Egzorcyzmów dnia siódmego*, aczkolwiek utrzymanym w podobnym duchu filmem, z zupełnie chybionym zakończeniem, jest *Sanktuarium* (ang. *Sanctuary*, reż. T. Takács, film akcji, Kanada 1998).

⁴ Zob. rozdział 2 w niniejszej monografii: „Odjaniepawienie”, „dewoptylizacja”, dekanonizacja, papafilia, *cancel culture*, *virtue signaling* w filmach i literaturze.

⁵ Kard. Stanisław Dziwisz, *Nie mogę milczeć wobec ataków na św. Jana Pawła II*, Archidiecezja Krakowska, <https://www.youtube.com/watch?v=vKWpzsXi9Ys>, czas: 13'45-14'02 i 14'13-15'15 [dostęp: 2.09.2023].

„Nie wolno milczeć”. Potrzeba zatem takiego filmu, takiego dokumentu, który stanowiłby mocny argument wobec tych, którzy „profesjonalnie” szkalują Świętego. Złe ziarno już zostało wsiane w glebę umysłów wielu ludzi i nie da się już wyeliminować głosów krytyki wobec Jana Pawła II wśród tych, którym jest ona na rękę, można jednak stworzyć dzieło mądre, dogłębne, prawe, które ową nagonkę przynajmniej w części zatrzyma. Powróćmy jednak do *resumé* dotyczącego faktów już zastanych. Pomijając obrazy bezpośrednio opowiadające o Janie Pawle II (te świadomie najmniej mnie tu interesowały), religijne produkcje można podzielić na dwie grupy:

- 1) o świętych i błogosławionych, których Jan Paweł II kanonizował bądź beatyfikował. Najczęściej na końcu dzieła pojawia się napis informujący o dacie i miejscu tegoż wydarzenia. Takich filmów jest wiele (nie sposób było je wszystkie zarejestrować, wciąż zresztą powstają następne). Świadczą one o szacunku Ojca Świętego wobec tych, którzy żyli dla Chrystusa i odznaczyli się heroiczną cnót. Dowodzą też szlachetnej pamięci twórców o Ojcu Świętym, który – jak żaden inny Biskup Kościoła – wyniósł na ołtarze tak wielką rzeszę świętych (482 osoby) i błogosławionych (1343 osoby);
- 2) drugą grupę stanowią filmy o współcześnie żyjących postaciach, które wiele zawdzięczały Papieżowi, współpracowały z nim i przyjaźniły się z nim (zob. np.: *Inżynier* czy *Duśka*).

Biorąc pod uwagę produkcje „świeckie”, należy zauważyć na początku obecnej, trzeciej dekady XXI wieku spadek tendencji do zaznaczania w filmach fabularnych pozytywnej obecności Jana Pawła II w przestrzeni publicznej i w życiu prywatnym. Jej relikty pozostają jedynie w serialach związanych z tematyką eklezjalną, jak np. *Ojciec Mateusz*, chociaż częściej – np. w serialach *Młody papież*, *Nowy papież*, *Avenue 5* itp. – następuje deformacja i degradacja wizerunku Papieża jako człowieka i jako głowy Kościoła. Zjawisko to, które nasila się także w filmach fabularnych, ma wiele przyczyn. Główną rolę odgrywa sam czas. Zmieniła się historia, w Polsce dokonał się przewrót polityczny (niejeden już zresztą od pamiętnego 1978 r.), w świecie pojawiły się nowe problemy, w Kościele katolickim na biskupów Rzymu obrano kolejnych kardynałów. Czy Jan Paweł II utorował drogę swoim następcom do zaznaczenia swojej obecności w kulturze masowej, a w szczególności w filmie? Tak charakterystyczna jeszcze dla pontyfikatu Jana Pawła II „duma” z papieża-rodaka jest zjawiskiem bez precedensu. Jej zaledwie cień zauważalny jest w serialu argentyńskim – *Esperanza mia* (2014-2015), niezależnie nawet od tego, że ów serial miał, tak naprawdę, wymowę sprzeczną z Ewangelią i z nauką Kościoła. Owo przywiązanie Argentyńczyków do „swojego” papieża,

a także – bardziej już wątpliwe – Niemców do Benedykta XVI⁶ nie da się jednak porównać z ekspansją motywów papieskich w filmach polskich i zagranicznych za pontyfikatu Jana Pawła II. W filmach i serialach powstających w „kraju nad Wisłą”, jak *Ranczo* czy wspomniany *Ojciec Mateusz*, można było zauważyć, że po śmierci Jana Pawła II wciąż wiszą w domach, na plebaniach, w kościołach jego podobizny obok – rzecz jasna – portretów nowych pontifeksów. Karol Wojtyła był pod tym względem papieżem wyjątkowym, o którym nie tylko poeci, pisarze, publicyści, malarze, ale również reżyserzy i producenci filmowi nie mogli zapomnieć i jego obecności w świecie współczesnym po prostu przemilczeć. Był postacią wyrazistą, medialną, przez wielu ludzi kochaną, szanowaną, cenioną jako człowiek i jako kapłan, głowa Kościoła Powszechnego. Pokazują to bardzo dobitnie filmy zaprezentowane i zarejestrowane w niniejszej książce, również te, które były tworzone po jego śmierci. Odstaniają też jednak pewną tendencję w traktowaniu „medialnego” Ojca Świętego, uogólniając: od sympatii – podziwu – szacunku – przywiązania przez krytykę lub kpinę – do deformacji służącej procesom dewoizacji i odjanepawłaniu.

Sztuka i zintegrowana z nią humanistyka bywają szczególną areną walki o duchowy prymat, o „rządy dusz”; polem agonu najrozmaitszych postaw i opinii; lansowania wartości, antywartości i pseudowartości, zasłaniania się półprawdami – często w przymierzu z *political correctness*. Zdarza się, że poprawność polityczną wyznają filmowcy, literaci, ale również ci, którzy badają ich dzieła. Można ich teksty i teksty kultury odczytywać w kategoriach szukania prawdy i sprawiedliwości, ale także sprzecznej z nimi dezinformacji i prowokacji. Wszystkie one mogą stanowić preteksty do dyskusji zgodnie z zasadą „tekst jako pretekst”. Choć na ogół tak właśnie toczy się koło myśli humanistycznej i tak toczy się wielkie koło historii, należy żywić nadzieję, że sztuka wizualna i w ogóle kultura będą służyć dobru – pięknu – prawdzie, a nie złu – kłamstwu (zakłamaniu) i brzydocie. W takich bowiem kontekstach: zła, hipokryzji i ohydy sytuowano i sytuuje się ostatnio (pisane w 2023 r.) Jana Pawła II w filmach i w literaturze, w teatrze i w sztukach plastycznych, w publicystyce i szeroko pojętej kulturze masowej, nie wyłączając gier komputerowych i równie jak one obraźliwych – memów. Takie też cechy i antywartości jemu samemu się implikuje. „Prawda was wyzwoli” – powiedział Pan Jezus (J 8,32). Słowa te powtórzył Papież w *Liście do młodzieży całego świata*

⁶ Z niemieckich produkcji o papieżu rodem z Bawarii można jedynie wymienić dokumenty: *Ein Papst aus Deutschland: Benedikt XVI* z 2005 r.; *Francesco und der Papst* w reżyserii Ciro Cappellari z 2011 r. oraz *Die Lage* w reżyserii Thomasa Heisego z 2012 r.

„*Parati semper*” (*Zawsze wierni*) z 31 marca 1985 roku w Rzymie. Było to zresztą dla niego, jak potwierdził w rozmowie z André Frossardem⁷, najważniejsze zdanie z Ewangelii⁸. Jako autor *Listu do artystów* był przekonany o niezbędności triady platońskiej w sztuce, z uprzywilejowaną rolą prawdy, gdyż wedle *Pisma św.* Bóg jest Pięknem, jest Dobrem, ale jest też samą Prawdą (por. J 14,6).

⁷ Zob. A. Frossard, „*Nie lękajcie się!*” *Rozmowy z Janem Pawłem II*, tłum. A. Turowiczowa, Watykan 1982.

⁸ Zob. D. Kowalczyk SJ, *Cóż to jest prawda?*, „Szum z Nieba” 2018, nr 148, <https://m.katolik.pl/coz-to-jest-prawda--29445,416,cz.html> [dostęp: 3.09.2023].

Tabele

Tabela 1. Filmy fabularne i dokumentalne oraz wybrane programy rozrywkowe z motywem lub wątkiem papieskim i ich ewentualne literackie prototypy
(układ chronologiczny, od najnowszych)¹

2023
Figurant – reż. Robert Gliński, dramat psychologiczny, Polska 2023 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> „Historia esbeka, który przez wiele lat inwigilował Karola Wojtyłę” – źródło: https://www.filmweb.pl/film/Figurant-2023-10014053 [dostęp: 12.10.2023]. „Jak podkreślają twórcy, nie jest to opowieść biograficzna o przyszłym papieżu z Polski, ale o tym, dlaczego władze komunistyczne traktowały jego działania jako zagrożenie dla swoich interesów i ideologii” – https://deon.pl/kosciol/wkrotce-w-kinach-film-figurant-o-sidlach-zastawianych-na-karola-wojtyle-przez-bezpieke,2633258 [dostęp: 12.10.2023]. Choć bohaterem tytułowym jest Karol Wojtyła, główną postacią w filmie pozostaje Bronek Budny (Mateusz Więclawek), podpatrujący, nagrywający czy fotografujący biskupa krakowskiego dla Służb Bezpieczeństwa (np. czas: 6’25; 12’48–20’32; 40’58 itd.). Karola Wojtyłę, inwigilowanego przez 20 lat przez esbeka gra Maciej Mikołajczyk – rola dubbingowana przez Mateusza Grydlika. Film czarno-biały, dzięki czemu gra aktorska Mateusza Więclawka doskonale komponuje się z nagraniami archiwalnymi z lat 60., np. kadrów przedstawiających Rynek Główny, budowę nowych osiedli w Krakowie, ale również sceny ze spotkań Karola Wojtyły i kardynała Stefana Wyszyńskiego z narodem (czas: 01’22’06–01’22’46). Są również nagrania archiwalne (foniczne skontaminowane z grą Mikołajczyka) związane z wypowiedziami przyszłego Papieża, np. homilii Karola Wojtyły głoszonej do studentów (czas: 08’05–09’10) czy przemówienia w Nowej Hucie (czas: 22’33–23’47). Ważnym epizodem w filmie jest sprezentowanie agentowi bezpieki przez księdza Michała (Adrian Brząkała) <i>Miłości i odpowiedzialności</i> Karola Wojtyły. Nawet w tym dziele bohater próbuje znaleźć dowody szkodenia państwu przez „figuranta”, zatapiając się w lekturze i robiąc zeń notatki (czas: 55’30–55’30). <u>Effekt zaistnienia</u> – gra aktorska – rola dubbingowana – aluzje do rzekomych kontaktów Karola Wojtyły z kobietami – obraz książki Karola Wojtyły <i>Miłość i odpowiedzialność</i> (czas: 55’15 i nn.); cytat z niej przytoczony na tle dość dwuznacznej sytuacji małżeńskiej Budnych przemieszanej ze sceną czytania tego dzieła na głos przez esbeków (czas: 55’15 i nn.) – pomówienia, donosy, plotki <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Scenariusz – Andrzej Gołda Kontekst literacki – Karol Wojtyła, <i>Miłość i odpowiedzialność</i>, Wyd. TN KUL, Lublin 1960. Egzorcysta papieża (ang. <i>The Pope’s Exorcist</i>) – reż. Julius Avery, horror, USA 2023 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Ogólnie „Papieża” (bez identyfikacji z Janem Pawłem II czy jego następcą) gra Włoch Franco Nero. W rzeczywistości Gabriele Amorth został powołany do pełnienia funkcji egzorcysty w połowie lat 80., w czasie, gdy papieżem był Jan Paweł II. Egzorcyzmował przez 30 lat.

¹ Jan Paweł II będzie w niniejszej tabeli oznaczany również skrótem JP II.

Umarł w 2016 r., a zatem przez około 20 lat pracował jako „egzorcysta Watykanu” podczas pontyfikatu Jana Pawła II, przez 8 lat – Benedykta XVI, a przez niecałe 3 lata – Franciszka. Współpracował ze św. Ojcem Pio.

Efekt zaistnienia

Aluzje do osoby papieża. Brak identyfikacji z konkretnym papieżem jest znakiem rozpoznawczym ostatnich filmów. W przypadku *Egzorcysty papieża* jest to tym bardziej dziwne, że przecież pojawia się historyczna postać Gabriela Amortha.

Tytułowy bohater nie miał wpływu na to, jak potoczy się produkcja filmu, na który się zgodził, gdyż wcześniej umarł. „Włoskie Stowarzyszenie Egzorcystów, po ukazaniu się trailera, oświadczyło, że ta produkcja nie ma nic wspólnego z tym, co działo się naprawdę”. Zob. <https://pl.aleteia.org/2023/05/09/egzorcysta-papieza-9-rzeczy-ktore-mijaja-sie-z-prawda/> [dostęp: 16.08.2023].

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Evan Spiliotopoulos, Michael Petroni

Kontekst literacki:

Gabriel Amorth, *Wyznania egzorcysty*, przekł. z wł. Franciszek Gołębiowski, Częstochowa 1997; tenże, *Nowe wyznania egzorcysty*, przekład Władysława Zasiura, Częstochowa 2008. Kontekstem kulturowym jest natomiast film *Spotkanie z egzorcystą o. Gabriele Amorthem* – reż. Dominik Tarczyński, dokument „Gazety Polskiej”, Polska b.d. – w 37 minucie mowa jest o Janie Pawle II; w 2 części w 53 minucie – pojawia się informacja, że Jan Paweł II też egzorcyzmował.

2021

Egzorcyzmy dnia siódmego (ang. *The Seventh Day*) – reż. Justin P. Lange, horror, USA 2021

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Na początku obrazu pojawiają się spowolnione nagrania archiwalne z 8 października 1995 r. – czasu przyjazdu Jana Pawła II do Baltimore (czas: 00'31-02'44). W czasie 01'37-02'16 słyszymy głos Jana Pawła II. „*Wezwanie psalmisty pragnącego usłyszeć Pana jest szczególnie istotne dla nas uczestniczących we Mszy w Baltimore. To w Maryland Kościół miał swe początki w amerykańskich koloniach. Ponad 300 lat temu...*”.

Czas. 02'12 – nawiązanie przez Jana Pawła II do początków Kościoła w Maryland w USA. Zob. więcej: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%9Bci%C3%B3%C5%82_katolicki_w_Staniach_Zjednoczonych, czas: 01'37-2'44 [dostęp: 2.02.2022].

Słuchając przemówienia Jana Pawła II na stadionie w Baltimore, ojciec Louis (Keith David) mówi do młodego wówczas ojca Petera (Guy Pearce): „Wybrał akuratny dzień [chodzi o wspomnianą 300. rocznicę – przyp. D.K.]. Ojciec Święty jest na wyciągnięcie ręki. Moim zdaniem nieprzypadkowo. Obawiam się, że ten będzie inny. Zdaje się mieć cel”. Z telewizora równocześnie dobiegają zagłuszone słowa przemawiającego do tłumów Papieża. Czas: 02'17-02'44. Demony w domu o. Louisa i młodego ks. Petera w czasie transmisji z papieskiej pielgrzymki dają o sobie znać. Powodują zakłócenia telewizora z transmisją na żywo z przemówienia papieskiego w Baltimore. Czas: 03'26. Kołyszająca się lampa dowodzi starcia sił: dobra emanującego z telewizyjnej transmisji z pielgrzymki Jana Pawła II do Ameryki Płn. w październiku 1995 r. i modlitwy *Ojcze nasz* prowadzonej przez księdza Louisa oraz zła pochodzącego od nacierających na egzorcystów diabłów. Czas: 03'37.

Po reminiscencji z 1995 r. ukazywane są wydarzenia „bieżące” (2021 r.). Arcybiskup (Stephen Lang) mówi młodemu kapłanowi ojcu Danielowi (Vadhir Derbez) o kwestiach, które świadomie ominęto, jak mniema, w seminarium duchownym:

[...] Na kilka lat przed nastaniem obecnych realiów Watykan przyjął, cóż... niezbyt przychylnie stanowisko wobec egzorcystów. Na jaw wyszło, niestety, kilka kontrowersyjnych spraw. Sytuacja była nader wstydliva i należało jakoś jej zaradzić. [Jak wolno przypuszczać, chodziło o ujawnienie przez diabły różnych grzechów księży – przyp. D.K.] Kościół odwrócił się od sprawy i zaniechał dalszego szkolenia egzorcystów. Ocalała jednak garstka dzielnych, oddanych kapłanów, którzy nadal uczyli, zgłębiali i praktykowali tę sztukę w tajemnicy, lekceważąc zakazy władz kościelnych. Najbardziej poważanym pośród nich był ojciec Louis – człowiek o bardzo mocnej wierze i prawdziwej odwadze. On był mentorem ojca Petera. Tamtego pamiętnego dnia, gdy Louis stracił życie z ręki wielce złowrogiej i potężnej istoty, to właśnie Peter zajął jego miejsce. Wiem, że jego metody bywają niecodzienne, że tak to ujmę. Bądź świadom, że ojciec Peter uczył się u najlepszych i w głębi serca czuję, że oddaję cię w dobre ręce. (czas: 10'23-14'12'14)

Oddaje go *de facto* w ręce samozwańczego egzorcysty, wulgarnego ojca Petera (Guy Pearce) noszącego na piersi krzyż zdjęty z łańcuszka Pani Miller (Hannah Alline), którym demon zabił w 1985 r. ojca Louisa. Nie wiadomo, czy o. Peter jest opętany od momentu śmierci o. Louisa: jego wulgarny język, pogarda dla ubioru „klechy” i głoszenia kazań jako czegoś gorszego, mówienie o zwykłych kapłanach, że „złaliby się w szaty” ze strachu (czas: 25'06 i wcześniejsze ustępy), nurzanie się w złu, by poznać je potem „w kościach” (czas: 25'16-25'19) itd., może przemawiać za tą tezą. Krzyż jako narzędzie mordu dokonanego przez demona, noszony na piersiach jego sługi jest tu też wymownym symbolem neopoganizmu, w którym znak Zbawienia w przewrotny sposób staje się atrybutem zła. Można nawet domniemywać, że również Arcybiskup zachwalający nieposłuszeństwo Watykanowi jest w sidłach demonów. Diabeł (usytuowany w o. Peterze) wypędza inne diabły – zob. naukę Chrystusa o skłóconym królestwie szatana, gdzie jedni drugich nienawidzą, Mk 3,23-27). Film jest o mocy diabłów, natomiast pomija o wiele potężniejszą i prymarną wszechmoc Boga.

Czas: 01'19'25-01'19'25 – znów aluzje do Watykanu, ale już raczej z czasu pontyfikatu Franciszka (przyjmując rok produkcji jako „czas obecny” akcji):

Arcybiskup (Stephen Lang): Wiesz Danielu, to nie twoje zmartwienie. Watykan wie już o sprawie i zamierza...

o. Daniel (Vadhir Derbez): Bez urazy... Dla waszej ekscelencji ani Watykanu. Ale nie chcę z tym czekać na kogoś innego.

Arcybiskup: Czekaj cię nie lada przeprawa.

o. Daniel: Zadbacie o Charliego?

Arcybiskup: Daję ci słowo, że wydobrzeje. (czas: 01'19'25-01'20'05)

Efekt zaistnienia

Nagrania archiwalne z pielgrzymki Jana Pawła II do USA. Ów kontekst i owo tło historyczne nie są do końca oczywiste. Z jednej strony biel, radość, dostojeństwo, niewinność dzieci, entuzjazm tłumów Amerykanów, a z drugiej strony wzmożony atak demonów i zalew opętanych w kraju, w którym ofiarami stają się też nieletni. Będąc opętanymi, podpalają ludzi i domy, zlorzeczają, bluźnią, szyczą i zabijają nawet własnych rodziców czy księży. Albo inaczej: stają się instrumentem w ręku szatana, który tych spustoszeń dokonuje.

Wykładnia może być co najmniej dwoista: Jan Paweł II jest nadzieją dla świata, jest Papieżem mocno reprezentującym Boga i Jego wartości albo odwrotnie – jeśli przyjmujemy antypapieski i antykościelny rys filmu: od Jana Pawła II fala opętanych wzmogła się, to on, swoim przyjazdem, wprowadził je do Stanów Zjednoczonych.

Niemal wszystko jest tu sprzeczne z prawdą historyczną i teologiczną. Można byłoby zapytać: kiedy to Watykan rzekomo szkolił egzorcystów, a potem tego zaniechał? Czemu to służy? Czy

ośmieszeniu Kościoła czy nieposłusznych woli Papieża kapłanów, którzy są egzorcyztami bez pozwolenia? Owszem, byli i bywają nadal samozwańczy egzorcyści. Kościół właśnie im zabronił praktyk egzorcyzmowania, a nie tym legalnym, gdyż działy się straszne rzeczy. W filmie też są samozwańcy, którzy źle kończą, m.in. rzekomo poczcwy o. Louis. Ale o. Peter okazuje się opętany z własnej woli. Natomiast najmłodszy, o. Daniel, kończy w jakimś kolejnym tajnym bractwie, o którym Watykan także prawdopodobnie nic nie wiedział. Film ma przekonać, jakoby Kościół był organizacją wielu tajnych bractw walczących, jeśli nie z papieżem, to z diabłem (co słuszne), jeśli nie z diabłem, to ze światem i swoimi w nim przeciwnikami.

Wątpliwe, aby zdanie o. Petera: „Wszyscy wiemy, że dzieci są najbardziej podatne na opętania” było poprawne z punktu widzenia teologii (czas: 34’21-34’25). A w ten właśnie sposób o. Peter mówi o kontekście historii drugiego opętanego małoletniego Charliego (Brady Jenness), który zabił własnych rodziców i siostrę.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Justin P. Lange

Por. fragment recenzji w polskim Filmwebie:

„Na dobry początek Jan Paweł II. Zdjęcia z amerykańskiej pielgrzymki papieża są prominentnym elementem prologu *Egzorcyzmów dnia siódmego*. Obecność głowy Kościoła katolickiego nie ma jednak dla fabuły większego znaczenia. Przez cały film takich ozdobników będzie zresztą dużo więcej. Reżyser Justin P. Lange uznał, że są one jak kolorowe bombki: uatrakcyjniają zielone drzewko, zmieniając je w wyjątkową choinkę [...]” (Z: Marcin Pietrzyk, *W fabularnej matni*, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Egzorcyzmy+dnia+si%C3%B3dmego-23955> [dostęp: 12.12.2023]).

Sexify – serial polski dla Netflixu, reż. Piotr Domalewski (odc. 1-4), Kalina Alabrudzińska (odc. 5-8), seks-komedia, Polska 2021-

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

1 sezon: 8 odcinków. 6 odcinek – Paulina Malinowska (gra ją Maria Sobocińska) gości u rodziców. Siedzi z matką i babcią w domu rodzinnym. Za nimi widać święte obrazki i flagi papieskie. Podobnie – w domu Natalii Dumały (gra ją Aleksandra Skraba). Czas: 13’54-15’00. Kiedy rodzina szykuje się do wyjścia na niedzielną Mszę św., mama Natalii (gra ją Edyta Torhan) ubrana jest na niebiesko i żółto (drwina z „dopasowania” do kolorów papieskich i maryjnych – czas: 19’42-20’01).

8 odcinek – flagi papieskie na kościele katolickim – czas: 13’34-15’28.

Efekt zaistnienia

Wizualne odwołania do Watykanu i papieżstwa wątpliwe, by dotyczyły jeszcze „sentymentu” za zmarłym 16 lat temu Papieżem-Polakiem. Na pewno pozostają w wyraźnym kontraście do fabuły i ideologii filmu.

Obraz operatorsko ubogi – sprowadzający się właściwie tylko do ukazywania modnie ubranych postaci i – najczęściej w zbliżeniu – ich „wymuskanych”, „zrobionych” twarzy. Ideowo serial jest nie tyle płytki, ile wręcz demoralizujący i pozbawiony wartości poznawczych, etycznych, a nawet estetycznych.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Piotr Domalewski (odc. 1-3, 6-8), Kalina Alabrudzińska (odc. 2, 4-5, 8)

2020
Avenue 5 – serial HBO, twórca i reżyser Armando Giovanni Iannucci, komedia, sci-fi, (sezon 1-), USA 2020, odcinek 7
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Mgławica z ekskrementów uwalniających się ze statku kosmicznego w kształcie twarzy Jana Pawła II; w dialogach zniewaga Jana Pawła II, ale też Benedykta XVI. <u>Efekt zaistnienia</u> Obrażliwe; objawy jeśli nie dewoptylizacji, to na pewno dechrystianizacji – lekceważenia sfery <i>sacrum</i> i obrażania uczuć religijnych. Więcej na ten temat zob. → rozdziały 2 i 9
Jak Bóg szukał Karela (czes. <i>Jak Bůh hledal Karla</i>) – reż. Vít Klusák, Filip Remunda, dokumentalny, Czechy–Polska–Słowacja 2020
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> 1) Wielkie plansze przedstawiające Jana Pawła II i dialogi na jego temat, że rzekomo nie życzył sobie pomników. 2) Rozmowy na temat Jana Pawła II. 3) Obrażliwe figurki gipsowe przedstawiające Papieża – w spektaklu teatralnym <i>Kłątwa</i>. <u>Efekt zaistnienia</u> Ośmieszające Kościół katolicki i wszystko, co z nim związane. Plansza przedstawiająca Jana Pawła II ma być piękniejsza niż mnożące się pomniki Jana Pawła II. Więcej na ten temat zob. → rozdział 3 <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Nawiązanie do kontrowersyjnego spektaklu teatralnego <i>Kłątwa</i> (2017).
Ojciec Mateusz – serial kryminalny TVP1, do 2023 r. 29 sezonów (są już odcinki kręcone na 2024 r.), Polska 2008-. Odcinek 300, sezon 23: <i>To ja, Mateusz</i> – reż. Filip Zylbert (premiera w TVP1 30 czerwca 2020), Polska 2020*
* Tu i poniżej zarejestrowane zostały przykładowe odcinki, w których występuje portret Jana Pawła II. Znajduje się on również we wcześniejszych odcinkach 23 sezonów oraz w kolejnych sezonach, czego przykładem jest odcinek 357 z sezonu 28. <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Sobowtór ojca Mateusza (Eryk Rumer – gra go, jak i samego księdza – Artur Żmijewski) odwiedza kolejne domy pod pretekstem sprzedawania cegiełek na budowę murowanej kaplicy. Gdy przychodzi do Januarego Sapalskiego herbu Syrokomla, emerytowanego dyrektora muzeum, ten wita go parafrazą słów wypowiedzianych przez Jana Pawła II do młodzieży parę dni przed swoją śmiercią: January Sapalski: Szukałem was, a teraz wy do mnie przychodzicie. Gdy widzi, że rzekomy ksiądz nie kojarzy cytatu, dodaje: – Jan Paweł II. Eryk Rumer odpowiada nieśmiało, jakby nie chcąc wzbudzić podejrzeń: Wielki Polak... wzór dla kapłanów. January Sapalski: Ksiądz Mateusz, jak sobie przypominam. Eryk Rumer: Tak, ksiądz Mateusz. January Sapalski podaje rękę i przedstawia się: January Sapalski. Z tych Sapalskich herbu Syrokomla. (czas: 24'13-24'23)

Efekt zaistnienia Jest rok 2020, a na plebanii wiszą jeszcze podobizny Jana Pawła II (czas: 00'45-01'48, 04'23, 04'27, 04'45, 04'51, 33'11). Widać też na dalszym planie w przedpokoju plebanii miedzioryt z Janem Pawłem II (czas: 13'57, 14'20, 14'45). W odcinkach z 2023 r. pojawia się jeszcze na ścianie portret Jana Pawła II (pamięć okazuje się wciąż żywa). Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Kontekstem filmowym jest <i>Don Matteo</i>. Na licencji włoskiej tego serialu powstał jego polski odpowiednik – <i>Ojciec Mateusz</i>. W <i>Don Matteo</i> również odnajdujemy portrety Jana Pawła II. Zob. → rok 2000.
<i>Ojciec Mateusz</i> – odcinek 301, sezon 23 <i>Trudny powrót</i>, reż. Filip Zylbert, Polska 2020
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Kontynuacja odcinka 300 (z sezonu 23) Efekt zaistnienia Ten sam portret Jana Pawła II co w poprzednim odcinku, czas: 06'49 (całość: 06'47-06'50, 07'09, 08'59-08'60, 30'45-31'10).
<i>Ojciec Mateusz</i> – odcinek 302, sezon 23: <i>Gość w dom</i>, Polska 2020
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Z pewnością przykładowy materiał. Odcinków, w których znajdują się wizerunki Jana Pawła II, jest znacznie więcej (podobnie jak w <i>Ranczu</i>). Jeszcze 15 kwietnia 2022 r. w premierowym 349 odcinku (Sezon 27): <i>Tanatos</i>, w TVP1 o godz. 20.10 widać na ścianach plebanii ojca Mateusza zdjęcie Papieża-Polaka. Czas: 02'43-06'38. Efekt zaistnienia Fotografie Jana Pawła II (czas: 40'00-40'07 i 40'40-40'58)
<i>Ojciec Mateusz</i> – odcinek 357, sezon 28 (16 września 2022) <i>Młot na czarownice</i>, reż. Artur Żmijewski, Polska 2022
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Portret papieża Franciszka w seminarium duchownym w Sandomierzu. Czas: 11'17-12'25; 13;50-15'09. Inny portret – uśmiechniętego papieża Franciszka pojawia się w humorystycznym zakończeniu odcinka: czas: 41'25. Nadal istnieją też podobizny Jana Pawła II: czas: 14'59 (całość: 14'59-15'05; 15'24-15'59; oraz 29'21). Efekt zaistnienia Odcinek ten odzwierciedla zasadę, iż w powstałych po 2005 r. filmach i odcinkach seriali związanych z Kościołem nie znikają portrety Jana Pawła II, ale są sytuowane obok obrazów papieża Franciszka.
<i>Nowy Papież</i> (ang. <i>The New Pope</i>) – serial, 1 sezon 9 odcinek, reż. Paolo Sorrentino, dramat, komedia, Francja–Hiszpania–USA–Włochy 2020. Jest to kontynuacja – 2 sezon <i>Młodego papieża</i>
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów W drugim sezonie serialu <i>Młody papież</i> (zob. → rok 2016) pt. <i>Nowy papież</i> kardynał Sir John Brannox (John Malkovich) po wyborze na papieża przyjmuje imię Jan Paweł III (tak się dzieje w 3 odcinku sezonu). W ostatnim (9 odcinku) bohater rezygnuje z urzędu papieskiego.

W 5 odcinku 1 sezonu *Nowego papieża* (czyli 2 sezonu *Młodego papieża*) występuje parodystyczna aluzja do czuwania wiernych przy umierającym Janie Pawle II i śledzenia jego stanu. Wszechobecne radio oddaje odgłosy oddychania przez respirator i westchnienia pogrążonego w śpiączce Piusa XIII (Jude Law). Sofia Dubois (Cécile de France) mówi:

Cały ten szum wokół oddechu Lenny'ego Belardo zrobił na masach wrażenie. Wzrost bałwochwalczego kultu Piusa XIII będzie natychmiastowy. (s. 1 odc. 5, czas: 00'36'09-00'36'20).

Efekt zaistnienia

Aluzja do imienia Jana Pawła II i do jego nauki.

Cały serial, zarówno *Młody papież*, jak i *Nowy papież* jest parodią pontyfikatu Jana Pawła II, choć w krytyce filmowej, jak zauważył Dawid Junke, głosy są podzielone².

***Zabawa w chowanego* – reż. Tomasz Sekielski, dokumentalny, Polska 2020**

Por. 2019 r., *Tylko nie mów nikomu*

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Mimo że jest już 2020 rok, na ścianach kaplic szpitalnych, kościołów itd. wiszą tradycyjne wizerunki Jana Pawła II. Bardzo popularny obraz Papieża (czerwona pelerynka, niebieskie tło, uśmiech) pojawia się migawkowo w szpitalu dziecięcym, w którym Bartek Pankowiak spotkał się po latach z wykorzystującym go seksualnie ks. Arkadiuszem Hajdaszem (czas: 19'12). Dwie różne fotografie z Janem Pawłem II widnieją też w Kurii Biskupiej w Kaliszu. Czas: 01'19'02 i 01'19'33. Fotografia ks. Tadeusza Isakowicza-Zaleskiego z Janem Pawłem II wisi też w pokoju tegoż pierwszego – z tyłu za jego plecami – na tablicy przy ścianie (obok obrazu Matki Bożej z Guadelupe).

Dwuznacznie wymowne wydaje się natomiast zdjęcie drugiego z braci – Jakuba Pankowiaka pokazane w czasie, gdy opowiada on o traumach z dzieciństwa i o świadomości bycia molestowanym, do jakiej dorósł w wieku 16-17 lat. Opowieści towarzyszy zdjęcie jego wśród kolegów u stóp rzeźby Jana Pawła II w Kaliszu, czas: 25'27. Następnie kamera filmowa robi zbliżenia do owego pomnika, koncentrując uwagę na pierścieniu papieskim czy na popiersiu nachylonego nad dzieckiem Jana Pawła II. Grozę i smutek ewokuje ponura muzyka oraz ciemne kolory kadrów.

W filmie pojawia się też obraz katedry św. Piotra i Pawła w Watykanie (czas: 1'04'33). W tym kontekście ważne stają się wypowiedzi trzech osób o tzw. chorobie rzymskiej czy też mafii lawendowej. Tomasz Terlikowski (czas: 01'08'15-01'08'41) mówi: „[...] kiedy władze cywilne, świeckie, uznały, że trzeba zdjąć parasol ochronny z instytucji kościelnych, i nagle zaczęły wchodzić czy stanowa policja, czy FBI, rekwirować akta. Przestały się przejmować tajemnicą papieską³, tylko zaczęły wykonywać swoje świeckie obowiązki”. Ks. Mirosław Milewski biskup pomocniczy płocki mówi o mafii lawendowej niosącej w Kościele duże spustoszenie (czas: 1'04'36-01'04'53 i 01'06'10-01'06'27). Wątek kontynuuje ksiądz Tadeusz Isakowicz-Zaleski, mówiąc o homolobby w Watykanie. Wyjaśnia np., że pojęcie mafii lawendowej powstało na przełomie lat 60. i 70. XX w. w Stanach Zjednoczonych (czas: 01'06'12-01'06'33 i 01'07'06-01'07'20).

² D. Junke, *Transcendencja i sekularyzacja. Motywy religijne we współczesnych amerykańskich serialach telewizyjnych*, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2018, s. 255-256.

³ **Sekret papieski** (łac. *secretum pontificium*) – potoczna nazwa **tajemnicy papieskiej** dotyczącej zakazu udostępniania dokumentów postępowań kanonicznych. 17 grudnia 2019 ukazał się dekret **papieski** o zniesieniu **tajemnicy papieskiej** w sprawach postępowań wobec duchownych oskarżonych o wykorzystywanie małoletnich. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Sekret_papieski [dostęp: 30.03.2020].

Warto zwrócić uwagę, że z tyłu na tablicy przy ścianie (obok obrazu Matki Bożej z Guadelupe) wisi fotografia mieszkańca tegoż kapłana z Janem Pawłem II. Tomasz Terlikowski – publicysta, filozof, podobnie jak ks. biskup Mirosław Milewski oraz ks. Tadeusz Isakowicz-Zaleski twierdzą, że pedofilia w dużej mierze wiąże się z homoseksualizmem. Te bardzo niepopularne tezy głosił też ks. Dariusz Oko, narażając się na ataki reprezentantów ruchu LGBTQ lub środowisk z nim sympatyzujących. Terlikowski powołuje się z kolei na książkę Frédérica Martela *Sodoma. Hipokryzja i władza w Watykanie* (2019). Nieco inne, gdyż zdecydowanie wrogie Kościołowi stanowisko zajmuje prawnik i publicysta Artur Nowak. O biskupie Edwardzie Janiaku wypowiada się następująco: „[...] biskup miał o tym [o przestępstwach ks. Arkadiusza Hajdasza – przyp. D.K.] wiedzę. Wiedział przecież od trzech lat biskup i nie wystąpił do Watykanu, do Kongregacji, że ma taką wiedzę prawdopodobną i tak dalej. Nie zrobił w tym zakresie prawdopodobnie nic”. „Watykan” jest tu synonimem władzy papieskiej przede wszystkim Jana Pawła II, ewentualnie jego następców (czas: 56’23-56’35).

Efekt zaistnienia

Portrety, zdjęcia, aluzje

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Kontynuacja głośnego dokumentu z 2019 r. pt. *Tylko nie mów nikomu*. Tym razem twórcy filmu skupiają się na dwóch braciach, za młodu wykorzystanych seksualnie przez księdza Arkadiusza H., a także na Edwardzie K. – biskupie, który przez cały czas krył kapelana. Skargi na duchownego napływały z wielu miejscowości, ponadto kapłan przyznał się do winy przed rodzicami jednej z ofiar.

Źródło: <https://www.filmweb.pl/film/Zabawa+w+chowanego-2020-849078> [dostęp: 24.03.2022].

Tytuł dokumentu wzięty z piosenki Kory (Manaam). Piosenka ta pojawia się na końcu filmu. Książki:

Frédéric Martel, *Sodoma. Hipokryzja i władza w Watykanie*, przeł. Anastazja Dwulit, Elżbieta Derelkowska, Jagna Wisz, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2019.

Jako kontekst interpretacyjny:

Dariusz Oko, ks., *Lawendowa mafia. Z papieżami i biskupami przeciwko katolikom w Kościele*, Wydawnictwo AA, Kraków 2020.

2019

Dwóch papieży (ang. *The Two Popes*) – reż. Fernando Meirelles, dramat, Argentyna–USA–Wielka Brytania–Włochy 2019

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Jest rok 2005. Grany przez Jonathana Pryce’a kardynał Jorge Bergoglio (przyszły papież Franciszek) naucza młodzież w argentyńskiej dzielnicy. Nieznana dziewczyna podbiega i mówi:

Ojcze, Papież. Papież nie żyje. (czas: 03’50-03’52)

Następnie (czas: 04’01-04’37) pojawiają się materiały archiwalne z pogrzebu Jana Pawła II – ujęcia z jego trumną, z tłumami wiernych odprowadzających Jana Pawła II do grobu i z komentarzem jakiegoś dziennikarza:

Bracia i siostry. Nasz umiłowany Ojciec Święty Jan Paweł II wrócił do domu Pana. Walczył o prawa człowieka i sprawiedliwość dla biednych, jednocząc wyznawców wszelkich wyznań. Jednakże pontyfikat Jana Pawła II oznaczał koniec liberalizacji i powrót do ostrego potępienia homoseksualizmu, aborcji, antykoncepcji i ordynacji kobiet i żonatych mężczyzn. (czas: 04’01-04’37)

Następnie relacjonowane są wydarzenia z wyboru nowego papieża – w tych scenach grają już aktorzy. W tle piosenka ABBY *Dancing Queen*.

Inny motyw z Janem Pawłem II pojawia się na spotkaniu filmowego Jorge'a Bergoglio w Castel Gandolfo u Benedykta XVI. Rozmawiają w pięknym pokoju, spoglądając najpierw na serial *Komisarz Rex*, a następnie na inne programy. Na stoliku stoi zdjęcie kard. Ratzingera (Anthony Hopkins) podającego dłoń Janowi Pawłowi II: czas: 34'17-34'20 i 49'59-50'17; 50'33; 51'04-51'10; 51'51-51'58.

Efekt zaistnienia

- wiadomość o śmierci Jana Pawła II
- nagrania archiwalne z pogrzebu Jana Pawła II ze specyficznym komentarzem
- fotomontaż – zdjęcie kardynała Ratzingera (Anthony Hopkins) z Janem Pawłem II

Boże Ciało – reż. Jan Komasa, obyczajowy, psychologiczny, religijny, Polska 2019

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

- pomnik Jana Pawła II przy kościele parafialnym (czas: 00'24'19-00'24'23; 00'35'10-00'35'15);
 - obraz Jana Pawła II (z jego podpisem) w domu kościelnej (Aleksandra Konieczna) i jej córki Elizy (Eliza Rycembel) – czas: 36'10-36'22;
 - obraz papieża (trudno zidentyfikować, możliwe, że już Franciszka) na plebanii – czas: 48'02-48'12; 48'43-48'46; 49'25-49'35;
 - wizerunek Ojca Świętego na dalszym planie w kościele (czas: 01'10'53-01'11'03)
- Film kręcono w Jaśliskach (Polska). Tam rzeczywiście znajduje się Pomnik Jana Pawła II. Zob. więcej: <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/48569,jasliska-pomnik-jana-pawla-ii.html> [dostęp: 25.02.2021].

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Oparte na autentycznej historii, scenariusz – Mateusz Pacewicz (wówczas 27-letni)

Planeta singli 3. Jesteśmy poślubieni? – reż. Sam Akina, Michał Chaciński, komedia romantyczna, Polska 2019

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Ania (Agnieszka Wędołcha): Mamo, stresuję się. Stresuję się. Co mam zrobić? Pomóż mi!
 Krystyna – matka Ani (Danuta Stenka): Spokojnie, Aniu. Wesele będzie piękne. Już Marcello o to zadba. A rodzina Tomka na pewno cię pokocha.
 Ania: Tak, ale my już jesteśmy godzinę spóźnieni. I zawsze powtarzasz, że lepiej być godzinę wcześniej niż minutę za późno.
 Krystyna: Mówiłaś, że ostatnio jak Tomek był w domu, to papieżem był Jan Paweł II. Ucieszą się, jak skończycie przed końcem dekady. [...] Zobaczysz, wszystko będzie dobrze. (czas: 01'30-2'02)

W ten sposób matka zaznacza, że jest to relatywnie dość odległy już czas. Epoka pontyfikatu Jana Pawła II należy do przeszłości.

Efekt zaistnienia

Aluzja słowna do minionej ery pontyfikatu Jana Pawła II (czas: 01'30-02'02)

Archiwista – reż. Maciej Żak, serial kryminalny, Polska 2020 – emitowany od 10 stycznia do 3 kwietnia 2020 r. na antenie TVP1

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Nie ma aluzji do Jana Pawła II, ale w 1. odcinku jest aluzja do archiwów watykańskich. Odcinek 1 *Na wieki moja*, czas: 10'25-10'27: aspirant Zuzanna Wasiluk (Paulina Gałązka) nie chce włożyć do przeglądania akt w archiwum rękawiczek. Archiwiście Henrykowi Mikosowi (Talar) mówi:

To nie jest skład watykańskich manuskryptów.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Dominik Wiczorkowski-Rettinger

Blog Ekipa. Prowokacja US, <https://www.youtube.com/watch?v=Lbi96kloQEQ> [dostęp: 12.04.2020]

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

K...m... co się tu „odjaniepawliło”?

– reakcja bohatera na zachowania urzędniczek ze „skarbowki”. (czas: 00’03’34)

Efekt zaistnienia

Neologizm „odjaniepawlić”

2018

Kler – reż. Wojciech Smarzowski, obyczajowy, Polska 2018. Premiera – Kino Świat, Warszawa 2018

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

1) Statuetki i rzeźby:

- gipsowa statuetka Jana Pawła II w domu umierającej Zofii Nowakowej (czas: 00’05’20-00’05’38)
- popiersie Jana Pawła II w kurii (czas: 00’19’27-00’19’31; 01’56’51-01’57’03)
- statuetka gipsowa Papieża w zakrystii kościoła parafialnego dziennikarki Joanny Zakrzewskiej (Katarzyna Herman) (czas: 00’46’14; 00’46’32-00’46’34)
- statuetka Jana Pawła II w ręku tańczącej siostry (czas: 02’01’39-02’04’45)

2) Fotografie i reprodukcje obrazów z Janem Pawłem II (albo z Benedyktem XVI):

- sławne ujęcie z Janem Pawłem II spoglądającym przez okulary zrobione z palców (czas: 00’40’10-00’40’30)
- na ścianie w domu księdza Tadeusza Trybusa (Robert Więckiewicz) portret Papieża (czas: 00’44’56, 00’44’57, 01’18’57)
- zdjęcie Papieża, prawdopodobnie Benedykta XVI, choć zaraz potem telewizyjna transmisja z wizyty Jana Pawła II w sejmie (czas: 01’21’20)

3) Podrabianie przez księdza Leszka Lisowskiego podpisu fikcyjnego Jana Pawła X na rzekomej encyklice *Evangelium Misericordiae* itd.

- Na okładce widnieje jako autor Jan Paweł X. Natomiast podrabianą sygnaturą jest podpis Jana Pawła II (czas: 00’39’54-00’39’56). Ofiarowanie egzemplarza z falsyfikatem panu Edwardowi (Zbigniew Waleryś). W tle sławne ujęcie z Janem Pawłem II spoglądającym przez okulary zrobione z palców. Jednym słowem – świat imitacji, a nie prawdy:
 - Obiecałem i jest. Z podpisem Ojca Świętego.
 - Ojciec Święty... Dziękuję, że Ksiądz pamiętał.
 - Nie ma o czym mówić. (czas: 00’40’10-00’40’30)

4) Nagranie archiwalne:

- Jan Paweł II w sejmie – obraz z telewizji na stołowiec w Domu Księża Emerytów; potem widać klaszczącego Wojciecha Jaruzelskiego (czas: 01’21’52)

5) Aluzja do słów Jana Pawła II:

- Ksiądz Arcybiskup Mordowicz (Janusz Gajos) wypowiada na zasadzie alegacji słowa Jana Pawła II powtarzającego z kolei za św. Pawłem (Rz 12,21): „Nie daj się zwyciężać złu, ale złu dobrem zwyciężaj” (czas: 02’04’55, całość: 02’04’48-02’04’59). Por. Orędzie Ojca Świętego Jana Pawła II na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2005 r.

6) Watykańskie flagi

- czas: 02’05’56-02’07’00

Efekt zaistnienia

Statuetki, rzeźby, popiersia, portrety Jana Pawła II, podrabiany podpis Jana Pawła II (brak konsekwencji, gdyż autorem wymyślonej encykliki jest nieistniejący Jan Paweł X) – efekt: ironia i sarkazm.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Wojciech Smarzowski, Wojciech Rzehak

W albumie poświęconym wizycie Papieża w 1999 r. w Polsce odnajdujemy fragment przemówienia bardzo już schorowanego Jana Pawła II z tego czasu:

Chciałbym też życzyć sejmowi i senatowi, aby w centrum ich wysiłków ustawodawczych zawsze znajdował się człowiek i jego rzeczywiste dobro, zgodnie z klasyczną formułą: „Hominum causa omne ius constitutum est”. W tegorocznym „Orędziu na Światowy Dzień Pokoju” napisałem: „Gdy troska o ochronę godności człowieka jest zasadą wiodącą, z której czerpiemy inspirację, i gdy wspólne dobro stanowi najważniejszy cel dążeń, zostają położone mocne i trwałe fundamenty pod budowę pokoju. Kiedy natomiast prawa człowieka są lekceważone lub deptane i gdy wbrew zasadom sprawiedliwości interesy partykularne stawia się wyżej niż dobro wspólne, wówczas zasiane zostaje ziarno nieuchronnej destabilizacji, buntu i przemocy” (n. 1).

(B.a., *Jan Paweł II w Polsce, czerwiec 1999 r., część II, Ełk, Wigry, Siedlce, Drohiczyń, Warszawa, Łowicz*, Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz, zdjęcia Ireneusz Fertner, Filip Fertner, wybór tekstów Grzegorz Grochowski, b.d., s. 31).

Gliniarz z Belleville (franc. *Le Flic de Belleville*) – reż. Rachid Bouchareb, komedia, Francja 2018**Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Zdjęcie Papieża (trudno powiedzieć, czy Jana Pawła II, ale na pewno nie Benedykta XVI czy Franciszka) wiszące w Miami w mieszkaniu francuskiego przestępcy Patrice'a Boyera (Christopher Journal) i jego kochanki Marii (Tatum Price) (czas: 33'31-33'32, 33'37-33'40, 35'11-35'25)

Efekt zaistnienia

Usytuowanie wizerunku Papieża w mieszkaniu przestępcy – w założeniu ma pokazać brak koherencji między obrazem a duchowością (brakiem duchowości). Jest to pusty, nic nieznaczący symbol, podkreślający pozorną religijność. Wizerunek Papieża istnieje, tak jak inne emblematy w tym mieszkaniu, na zasadzie talizmanu, obiektu mającego na wszelki wypadek chronić bandziora i jego kochankę. W efekcie zdjęcie biskupa Rzymu w tym domu konotuje komizm.

Ostatni papież? (ang. *The Last Pope?*) – reż. Andy Awes, Maria Awes, dokumentalny, USA 2018**Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

- narracja lektora oraz autorytetów zaproszonych do współudziału w produkcji filmu (zbyt wiele miejsc, by podawać czas wystąpienia);
- nagrania współczesne i nagrania archiwalne dotyczące pontyfikatu nie tylko Papieża Franciszka, ale jego poprzedników (jw.);
- aluzje do Jana Pawła II i nie do końca pochlebne zdania na jego temat, np. słowa lektora:

Jan Paweł II był przekonany, że Trzecia Tajemnica Fatimska dotyczy zamachu na jego życie. Nie wszyscy są o tym przekonani (czas: 40'46-40'52);

- pomnik Jana Pawła II w Fatimie (czas: 38'48);
- korona NM Panny z Fatimy z nabożem z zamachu na Papieża (czas: 39'03).

Efekt zaistnienia

Idealizacja papieża Franciszka, umniejszanie zaś roli Jana Pawła II. Domniemania oparte na fałszywych przesłankach, że to nie Jana Pawła II dotyczyła Trzecia Tajemnica Fatimska, ale właśnie Franciszka. Spekulacje nt. tego, że Franciszek jest ostatnim, wedle prorocत्व św. Malachiasza z Armagh, 112. papieżem, którego właśnie czeka tragiczna śmierć, a świat – katastrofa czy nawet jego zmierzch. Spekulacyjne i pseudonaukowe wypowiedzi różnych autorytetów duchownych i świeckich. Zapiski Malachiasza (1094-1148) uznaje się za fałszerstwo z 1590 r. Tego jednak w filmie w ogóle się nie podkreśla.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Źródła i konteksty interpretacyjne: 1) Luis Miguel Rocha, *Ostatni papież*, tłum. Maria Filipowicz-Rudek, Otwarte, Kraków 2008 – pierwsze wydanie 2006 rok. Tyt. oryginału: *Último papa*. Tyt. przekł.: *La muerte del Papa*, 2006. Powieść określona jako thriller, kryminał; 2) John Hogue, *Ostatni papież* (ang. *Last pope*), przekł. Małgorzata Gutowska, Maciej Antosiewicz, Amber, Warszawa 1999. Tyt. oryginału: *The last pope. The decline and fall of the Church of Rome*, 1998. Na okładce podtytuł: *Dzieje papieżstwa oraz zmierzch i upadek Kościoła rzymskokatolickiego w prorocत्वach św. Malachiasza*; 3) Dariusz Hryciuk, *Ostatni papież. Tajemnica przepowiedni Malachiasza*, Varsovia, Warszawa 2014 (powieść); 4) Robert Howells, *The Last Pope. Francis and the fall of the Vatican*, Montgomery, IL, USA 2013.

Co ciekawe, tacy autorzy jak Robert Howells czy John Hogue (i in.) występują i wypowiadają się w samym filmie.

2017

Ksiądz – reż. Wojciech Smarzowski, dramat, krótkometrażowy, Polska 2017

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Gipsowe popiersie Jana Pawła II w domu Bożeny (Iwona Wszołkówna) i Zygmunta (Michał Gadowski) – (czas ukazywania przedmiotu: 13'48-15'26) – jeden z dowodów, że portrety i popiersia Jana Pawła II są w filmach bardzo często umieszczone w domach biednych lub patologicznych rodzin.

Efekt zaistnienia

Gipsowe popiersie – wymowa sarkastyczna

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Wojciech Smarzowski

Twarz – reż. Małgorzata Szumowska, dramat, Polska 2017 (polski debiut 2018)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Obraz Jana Pawła II w kościele (czas: 45'18-45'19)

Efekt zaistnienia

Na podstawie autentycznych wydarzeń związanych z budową monumentalnego pomnika Chrystusa w Świebodzinie (realia, również topograficzne, zmienione). Film rozprawiający się z hipokryzją, oskarżający Kościół i ludzi wiary o ciemnotę i zabobon. W rzeczywistości Grzegorz Galasiński (prototyp głównego bohatera Jacka Kalisztana – gra go Mateusz Kościukiewicz) „po przeszczepie twarzy mieszka w wiosce Niemil. Cała wioska mu pomaga, sołtys, proboszcz. Fikcja: Szumowska robi film o tym, że mała polska wioska wyżywa się na mężczyźnie po przeszczepie twarzy. Efekt: Srebrne Lwy w Berlinie”.

Allan Houston (pseudonim), reakcja na recenzję Adama Kruka, 2018, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Twarz-21125> [dostęp: 2.07.2021].

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz i zdjęcia – Michał Englert

Oparta na podobnym przypadku (twórcy rozmawiali z pacjentem po przeszczepie twarzy) historia broni się na realistycznym poziomie, ale dzięki efektownym, lekko odrealnionym zdjęciom Michała Englerta, staje się też rodzajem czarnej baśni o polskim Quasimodo czy Frankensteinie. Adam Kruk, *Czarna baśń*, recenzja filmu *Twarz*, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Twarz-21125> [dostęp: 2.07.2021].

Wszyscy jesteśmy równi (ang. <i>Created Equal</i>) – reż. Bill Duke, dramat, thriller, USA 2017
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Z opisu na stronie: „Zarozumiały, dobrze zapowiadający się prawnik, niechętnie podejmuje się prowadzenia pozwu Archidiecezji Nowego Orleanu za dyskryminację ze względu na płeć. O pomoc prosi go kobieta, która desperacko chce zostać księdzem.” Źródło opisu oraz film: https://www.youtube.com/watch?v=3bVFwmdgIf0 [dostęp: 8.07.2024]. Pod koniec filmu pojawia się na pokładzie samolotu papież Franciszek i słyszymy jego słowa: „Odnosnie [do] święceń kobiet w Kościele katolickim papież Jan Paweł II miał w tej kwestii ostatnie słowo i jest ono aktualne” (01’27’09-01’27’22). Efekt zaistnienia Aluzja do Jana Pawła II Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Scenarzyści – Ned Bowman, Michael Ricigliano Jr., Joyce Renee Lewis
Muzyka cizy (wł. <i>La musica del silenzio</i>) – reż. Michael Radford, biograficzny, dramat, Włochy 2017
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Film biograficzny, którego głównym bohaterem jest Amos Bardi (później sławny tenor: Andrea Bocelli). Gra go Toby Sebastian. Pod koniec filmu (czas: 01’50’04) pojawiają się autentyczne, czarno-białe fotografie ukazujące Bocellego witającego się z Janem Pawłem II, następnie z Benedyktem XVI i znów z Janem Pawłem II. Efekt zaistnienia Hołd złożony artyście, ale też pośrednio Janowi Pawłowi II. Jan Paweł II miał swoich ulubionych wykonawców. Należał do nich m.in. Andrea Bocelli. Film pokazuje, jaką muzykę kochał Papież naprawdę. Bardziej więc jego autentyczny wizerunek pasuje do „Jana Pawła II” wykreowanego w <i>Zakonnicy w przebraniu</i> (I i II część) niż np. w <i>Odysei komicznej</i>. Sam Bocelli do przyjaźni z Janem Pawłem II przyznał się podczas koncertu w Polsce 4 kwietnia 2021 r., w którym występował (TVP1, godz. 21.15) wraz ze swym synem Matteo Bocellim. Koncert nazwał <i>Cud życia</i>. „Jan Paweł II zmienił świat. To człowiek, którego nie sposób zapomnieć. Dziękuję, że dane mi było jego poznać” – mówił.
Ucho Prezesa – polski telewizyjny serial kabaretowy (9 stycznia 2017), sezon 1 odcinek 7 <i>Siemandero</i> (2 marca 2017 – Showmax, 6 marca 2017 – YouTube, 29 stycznia 2018 – WP). Źródło: https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&q=Ucho+Prezesa+Siemandero#fpstate=ive&vld=cid:957211fd,vid:ePYLUgpFHRU,st:0 [dostęp: 9.07.2024]
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów W gabinecie kabaretowego Jarosława Kaczyńskiego znajdują się na biurku: medalion Jana Pawła II, zdjęcie czarnego kota, figurka z mosiądzu marszałka Józefa Piłsudskiego, globus przedstawiający zamiast świata tylko Polskę, a pod biurkiem widać puszkę z karmą dla kocura i miseczkę z rysunkami tychże zwierząt. Efekt zaistnienia Medalion z podobizną Jana Pawła II

2016
Belfer – reż. Łukasz Palkowski, twórca Bartłomiej Ignaciuk, miniserial TVN (1 sezon, 10 odcinków), kryminał, 9 odcinek, Polska 2016
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> W odcinku 9 – gobelin z Janem Pawłem II w domu policjanta uwikłanego w korupcję i w znajomości ze światkiem przestępców sterujących miasteczkiem (czas: 10'00-12'10) <u>Efekt zaistnienia</u> Gobelin z Janem Pawłem II <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Scenariusz – Monika Powalisz i Jakub Żulczyk
Młody papież (ang. <i>The Young Pope</i>) – reż. Paulo Sorrentino, serial TV, komediodramat, Francja–Hiszpania–USA–Wielka Brytania–Włochy 2016. Drugi sezon <i>Młodego papieża</i> ma inny tytuł niż pierwszy – <i>Nowy papież</i> (<i>The New Pope</i>) i liczy 9 odcinków. Zob. → 2020 rok. Trzeci sezon został już zapowiedziany
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Zwiastun odcinków – zanimizowana rzeźba z Zachęty w Warszawie przedstawiająca Jana Pawła II przygniecionego głazem (znak odejścia pontyfikatu Jana Pawła II w przeszłość); duży obraz przedstawiający Jana Pawła II w białej sutannie i czerwonej pelerynie (odcinek 1, czas: 21'20-22'50); aluzje do rzekomego chaosu, grzechu i bezprawia w Kościele za pontyfikatu Jana Pawła II; zgryźliwa uwaga, że zasadę o niepaleniu papierosów miał ustanowić Jan Paweł II. Młody papież Lenny Belardo – Pius XIII (Jude Law) ją łamie, paląc nawet w konfesjonale (odcinek 1, czas: 38'54). Sezon 1 odcinek 5 (czas: 00'24'00, 00'36'05) – popiersie Papieża – być może Jana Pawła II. <u>Efekt zaistnienia</u> – rzeźba – obraz – popiersie – aluzje do Jana Pawła II (cały serial można odczytać jako dyskusję na temat pontyfikatu Jana Pawła II)
Pustkowie (czes. <i>Pustina</i>), HBO, TV, miniserial (8 odcinków) – reż. Ivan Zachariás i Alice Nellis, dramat, kryminał, Czechy 2016; sezon 1 odcinek 2 (6 listopada 2016; reż. Ivan Zachariás), źródło: https://freedisc.pl/kriskrisu,f-7977235,pustina-s01e02-pl-mp4 [dostęp: 20.04.2020]
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Portret Jana Pawła II w domu ojca Filipa Paskowskiego (Filipa gra Oskar Hes, a jego ojca – Adrian Jastraban, czas: 32'56-32'58). Notabene film porównywany przez widzów-internautów z ww. <i>Belfrem</i>. Por.: https://www.filmweb.pl/serial/Pustkowie-2016-775634/discussion/Pustina-vs.+Belfer,2854694 [dostęp: 22.04.2020]. <u>Efekt zaistnienia</u> Fotografia na ścianie

2015
<i>Jak Bóg da</i> (wł. <i>Se Dio Vuole</i>) – reż. Edoardo Galeone, komedia, Włochy 2015
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów
Lekarz – profesor medycyny, świetny chirurg Tommaso (gra go Marco Giallini) ma odpokutować oszustwo, pracując u księdza – Don Piedro (Alessandro Gassman) przy odbudowie kościółka, do którego chodziła mama tegoż kapłana, gdy był jeszcze małym... chuliganem. Don Pietro ma koszulkę z podobizną Jana Pawła II usytuowanego na tle natury (róż) (czas: 00'58'19-1'00'35, najlepsze ujęcie 58'30 lub 59'47).
Efekt zaistnienia
Koszulka Ciepły humor i nastawienie aprobatywne, życzliwe
Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)
Scenariusz – Edoardo Galeone i Marco Martani
<i>Taśmy Watykanu</i> (ang. <i>The Vatican Tapes</i>) – reż. Mark Neeldine, horror (o egzorcystach), USA 2015
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów
Angela (Olivia Taylor Dudley) jest dzieckiem prostytutki i policjanta. Matka chciała usunąć ciążę, ojciec (Roger – Stephen Dougray Scott) nie pozwolił i po narodzeniu przygarnął dziewczynkę do siebie. Gdy Angela ma 25 lat, ojciec o irlandzkich, katolickich korzeniach ubolewa, że dziewczyna żyje z chłopakiem. Młodzi uważają, że tata jest „nie z tej epoki”. Podczas obchodów urodzin Angeli ojciec nie wylatuje na delegację, ale świętuje wraz z córką. Ona, przestraszona pękniętym balonem, kaleczy się nożem w palec, a krew ścieka na tort. Na dachu siedzi kruk. Dziewczynę zawożą do szpitala. Wraca z chłopakiem (Petem, gra go John Patrick Amedori) autobusem, do którego wpada ten sam ptak, wybijając szybę. Dziobie kobietę w zsztyty palec, niejako zaszczepiając jej demony... Cały obraz zaczyna się materiałami archiwalnymi przemieszczanymi umiejętnie z fikcyjnymi i narracją głos z <i>offu</i> lub głos dziennikarzy czy też duchownych Kościoła katolickiego) o działaniu szatana, np.: „Od dwóch tysięcy lat Watykan bada przejawy zła. Włoska policja tropi ślady złodziei relikwiarza z krwią Jana Pawła II” (czas: 00'01'18-00'01'19). Jednocześnie zaprezentowane jest nagranie archiwalne – obraz Papieża z balkonu błogosławiącego tłumy zebrane na Placu św. Piotra. W Watykanie widać też betonowe (płasko)rzeźby demonów. Gdy oczom widzów ukazuje się papież Franciszek, słyszą oni głos: „Franciszek potwierdza, że zło panoszy się na świecie” (czas: 00'01'28). Zaraz potem pojawia się obraz archiwalny Ojca Św. Jana Pawła II idącego i błogosławiącego tłumy (czas: 00'02'40); słychać głos przedstawiciela Kościoła: „Według Biblii Antychryst objawi się jako fałszywy naśladowca Chrystusa. Ci, których zwiedzie, będą oddawać mu pokłon. Tego się obawiamy”. Głosowi towarzyszy obraz jakiegoś fikcyjnego papieża w purpurze, siedzącego na wysokim tronie w Bazylice Św. Piotra (czas 00'01'42-0'01'43). Pojawia się też czarno-białe nagranie archiwalne (być może spreparowane jako <i>mockument</i>) Jana Pawła II odwiedzającego chorego, a może właśnie opętanego. Papież dotyka jego głowy (czas: 00'02'12). Na samym końcu filmu oczom widzów odsłania się szara rzeźba tegoż Papieża trzymającego pastorał, a w środku rzeźby przestrasza ich obraz płonącego kruka, wieszczącego – być może – zmierzch Kościoła katolickiego lub nadejście Antychrysta. Motywy kruka, rzeźb oraz krwi są tu znaczące. Kruk jest w filmie istotą, która zainfekowała demonami Angelę. Pod koniec filmu sytuuje się on w posągu Papieża. Ta dziwna rzeźba ma swój odpowiednik w watykańskich płaskorzeźbach diabłów. Krew Angeli, która zwabia demony i Antychrysta, jest w jakimś sensie skorelowana z motywem krwi Jana Pawła II z wykradzionego relikwiarza.

Efekt zaistnienia

- motyw kradzieży relikwiarza z krwią św. Jana Pawła II
 - materiały archiwalne z Papieżem, np. z pierwszych chwil jego pontyfikatu
 - sugestie jakoby Jan Paweł II lub Franciszek był Antychrystem
 - betonowa rzeźba Papieża naznaczona metafizycznym złem (płonący kruki)
- Obraz dowodzi ogólnej tendencji polegającej na prezentowaniu Jana Pawła II jako osoby dwuznacznej, zaangażowanej w zło. Film nie jest w zamiśle filmowców tylko o opętaniu, ale również o nadejściu Antychrysta, jego przybyciu na ziemię.

Miasteczko South Park (ang. *South Park*) – serial rysunkowy, 1999-, odcinek *South Park Pope Héh!??* z 14 marca 2015 r. (starczy głos papieża imitowany przez Trey'a Parkera)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Obrażliwe → więcej informacji w rozdziale 2 „*Odjaniepawlenie*”, „*dewoptylizacja*”...

Efekt zaistnienia

Animowany, rysunkowa karykatura Papieża w podeszłym wieku, przedrzeźnianie jego starczego głosu

Moja nadzieja (wł. *Esperanza mía*) – telenowela, mydlana opera (*soap opera*), musical, kanał TV Canal Trece, Argentyna 6 kwietnia 2015 – 14 stycznia 2016 (1 sezon, 194 odcinki)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Argentyna 6 kwietnia 2015-14 stycznia 2016 (1 sezon, 194 odcinki) – odcinek 4 *Esperanza Sucre por Amor* (9 kwietnia 2015), czas: 16'48 (flaga papieska w czasie: 16'14-17'11) – źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=40e0DbfS3rg> [dostęp: 20.04.2020]. Owa flaga również w innych odcinkach, np. w 7 *La atracción empieza a tomar cuerpo entre el padre Tomás y Esperanza* (z 14 kwietnia 2015 – czas: 25'37-25'39) czy 11 „*Cupido*” *motorizado: Tomás y Esperanza un amor que va sobre ruedas* (z 20 kwietnia 2015 – czas: 21'10-23'32). Jednocześnie nie przeszkadzają owemu duchownemu portrety Buddy u znajomych, np. *Esperanza mía*, odcinek 6 *Tomás* – „*El salvador*” (z 13 kwietnia 2015, czas: 11'31-12'35) – źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=40e0DbfS3rg> [dostęp: 20.04.2020].

Efekt zaistnienia

Portretu ani udziału żywego Jana Pawła II w tym zsekularyzowanym romansie o duchownych nie ma, choć roi się od obrazków i rzeźb Matki Bożej, Pana Jezusa i innych Świętych, a także fotografii zakonnic (wciąż te same na tych samych ścianach). Fotografia papieża Franciszka na biurku Tomása i Julii (Esperanzy) pojawia się w odcinku 182 *El trabajo de la familia* (z 29 grudnia 2015 – czas: 02'06-04'12 – źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=DtZrH4swhEM> [dostęp: 20.04.2020]) i innych (np. w zapowiedzi tego tytułu w odcinku 181).

Spotlight – reż. Tom McCarthy, Kanada–USA 2015

Spotlight – ‘reflektor’, ‘nakierowanie na coś uwagi otoczenia’, tu: dział w gazecie „The Boston Globe”, którego pracownicy biorą na warsztat kontrowersyjne, trudne, lecz ważne dla lokalnej społeczności tematy.

Film *Spotlight* został w 2016 r. nagrodzony Oscarem.

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Film dostępny w wersji internetowej po angielsku na stronie <https://gototub.com/tag/free-spotlight-movie-online/>

Phil Saviano (Neal Huff):

This is not just Boston. It's the whole country. It's the whole world. And it goes right up to the Vatican (czas: 34'25-34'30) ['To nie jest już tylko Boston. To jest cały kraj. I sięga to samego Watykanu' – tłum. – D.K.]

Jan Paweł II (choć akcja dzieje się za jego pontyfikatu) nie jest wymieniany z imienia, ale pośrednio sprawa dotyczy jego, a na pewno afery za jego pontyfikatu. W powyższej wypowiedzi jednej z ofiar pedofilii w Kościele bostońskim można się dopatrzeć aluzji do tzw. przez ks. Dariusza Oka lawendowej mafii.

Sacha Pfeiffer (Rachel McAdams):

So you believe the Church is aware of the extent of this crisis? [A więc wierzy pan, że Kościół zdawał sobie sprawę z zasięgu owego kryzysu?] – tłum. D.K.]

Nagrany na taśmy głos Richarda Sipe'a (Richard Jenkins):

Oh, absolutely. After the first major scandal in Louisiana, Tom Doyle, the secretary-cannolist for the papal nuncio co-authored a report warning pedophile priest were a billion-dollar liability. (czas: 01'00'28-01'00'43) ['Oh, absolutnie! Po pierwszym poważniejszym skandalu w Luizjanie Tom Doyle, sekretarz-kanonista papieskiego nuncjusza był współautorem raportu ostrzegającego księży-pedofili przed karą opiewającą na sumę miliarda dolarów' – tłum. własne – D.K.].

Dziennikarze z „The Boston Globe” dowiadują się jeszcze, że Kościół wiedział o całej sprawie i reagował tylko w ten sposób, że księży pedofili (których w samym Bostonie naliczono 90) przenoszono z placówki do placówki. To było systemowe, zaplanowane działanie. Por. czas: ok. 01'12'44 i nn.

Mike Rezendes (Mark Ruffalo):

We gotta show people that nobody can get away with this. Not a priest or a cardinal or a freaking Pope! (czas: 01'37'53-01'37'59) ['Musimy pokazać ludziom, że nikt nie wywinie się od tego. Ani ksiądz, ani kardynał, ani cholerny papież!'].

W tym momencie następuje obraza Jana Pawła II jako „freaking Pope”. Przede wszystkim film jest oskarżeniem wobec kardynała Bernarda Law, ukrywającego przez lata pedofilię w Kościele bostońskim, ale również – pośrednio – wobec mającego do niego duże zaufanie Ojca Świętego. 13 grudnia 2002 r. Law pod presją opinii publicznej zrezygnował z funkcji arcybiskupa Bostonu, a 27 maja 2004 r. Jan Paweł II wezwał go do Rzymu, powierzając mu godność i obowiązki archiepiskopatu bazyliki Matki Bożej Większej w Rzymie.

Efekt zaistnienia

Film o odkryciu haniebną prawdę o najbardziej skandalicznym procederze pedofilii w Kościele amerykańskim. Uderza w Jana Pawła II (pośrednio i w aluzjach) jako rzekomo winnego ukrywania prawdy o pedofilii w Kościele katolickim. Akcja, choć dotyczy końcówki lat 70. i lat 80., rozgrywa się jesienią i zimą 2001 r. w Bostonie i w jego okolicach. Jest to czas niewralgiczny dla amerykańskiej prasy, która za kilka lat ustąpi miejsca portalom internetowym. Zresztą film pokazuje, że obok siedziby redakcji „The Boston Globe” „wyrasta olbrzymi banner reklamowy portalu AOL”⁴. Obraz, podobnie jak *Ojcowie nasi*, demaskuje pedofilię w Kościele katolickim; ukazuje działania dziennikarzy z „Boston Globe” przerywających złą milczeniem tamtejszego biskupa i innych zwierzchników kościelnych. Por. → 2005 r.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Film nakręcony według scenariusza Toma McCarthy'ego i Josha Singera, ale źródłowo – na podstawie historycznych wydarzeń i artykułów w „The Boston Globe”, w szpalcie „Spotlight”.

⁴ Ł. Muszyński, *Sprawa dla reporterów*, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Spotlight-17776> [dostęp: 20.09.2021].

2014
Jack Strong – reż. Władysław Pasikowski, thriller, szpiegowski, Polska 2014 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> W tej grupie, co <i>Taśmy Watykanu</i> i np. odcinek 1 serialu <i>Archiwista</i> można umieścić film Pasikowskiego: <i>Jack Strong. Szpieg, który pokonał imperium</i>. Wszystkie te filmy łączy aluzja do Watykanu za czasów Jana Pawła II. Dokonuje się tu pewne myślowe uproszczenie: mówi się „Watykan”, myśli się: „Papież”. W aluzji z <i>Jacka Stronga</i> chodzi o to, że Jan Paweł II pomógł zwyciężyć komunizm w Europie Środkowo-Wschodniej. ZSRR miał swoich szpiegów także w Watykanie. Wojskowi zorientowali się, że jest wśród nich szpieg. Informację mieli z Rzymu („źródło rzymskie” – 01’19’05), z radzieckiego kontrwywiadu. Kukliński nie daje rady i przyznaje się, że jest nim on sam, ale wojskowi są tak skoncentrowani na sprawie, że nie widzą, co z nim się dzieje i nie słyszą, co on mówi. Potem Kukliński jako odpowiedzialny za dokumenty ściśle tajne dostaje plik druków z nazwiskami i adresami działaczy Solidarności – operacja „Wiosna”. Próbuje to wynieść z pracy, ale zaczepiony przez kolegów w oszołomieniu rozbija sobie nos. Papiery się rozsypują. I tym razem nikt się nie domyśla, że jest szpiegiem. Następnie przekazuje Amerykance Sue (Dagmara Dominczyk) jakieś małe zawiniątko dotyczące prawdopodobnie operacji „Wiosna” ze słowami: „Sowietci ewakuują personel cywilny. Niech to dotrze do Rzymu, do Ojca Świętego”. (czas: 01’22’53-01’22’56) <u>Efekt zaistnienia</u> Aluzje do Watykanu i do Jana Pawła II
Pod Mocnym Aniołem – reż. Wojciech Smarzowski, dramat, Polska 2014. Źródło: https://vod.tvp.pl/video/pod-mocnym-aniolem,pod-mocnym-aniolem,24761202 [dostęp: 26.08.2020] <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Film będący adaptacją znanej powieści Jerzego Pilcha. <u>Efekt zaistnienia</u> – tu: ulica Jana Pawła (a nie: Jana Pawła II) – aluzje do wyboru Wojtyły na stolicę Piotrową – dywagacje, czy Jan Paweł II czytał „Tygodnik Powszechny” itd. <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Scenariusz – Wojciech Smarzowski Pierwowzór literacki: Jerzy Pilch, <i>Pod Mocnym Aniołem</i>, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000.
2013
Tajemnica Filomeny (ang. <i>Philomena</i>) – reż. Stephen Frears, dramat, Francja–Wlk. Brytania–USA 2013 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Filomena do dziennikarza Martina Sixsmitha: Traktujesz mnie iście po królewsku. Czuję się jak papież. (czas: 38’05) W opactwie siostr Najświętszego Serca Jezusa w Rosecrea wisi podobizna Jana Pawła II z początku pontyfikatu (czas: 0’84’32 i 0’84’45-0’84’46). Druga fotografia pojawia się w pokoju starej siostry Hildegardy, której Filomena wybacz krzywdy wyrządzone jej 50 lat temu.

Efekt zaistnienia

- aluzja do Jana Pawła II
- wiszące na ścianach fotografie Papieża

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Ekranizacja reportażu *The Lost Child of Philomena Lee* autorstwa autentycznego Martina Sixsmitha

W imię* – reż. Małgorzata Szumowska, dramat obyczajowy, Polska 2013*Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Na plebanii nie ma już obrazu Jana Pawła II, ale jest okazały portret Benedykta XVI – czas: 29'19–29'30, 51'40–52'27 – pijany ks. Adam (Andrzej Chyra) tańczy z tym portretem przy głośnej muzyce.

Film zaznacza zmianę pontyfikatu. Po 2005 r. jest to zauważalne w niektórych filmach, nie wszystkich, gdyż np. w przestrzeniach filmowych Wojciecha Smarzowskiego ciągle widnieje jeszcze portret Jana Pawła II.

W imię... jest z 2013 r., czyli okresu pontyfikatu Benedykta XVI (19 kwietnia 2005 – 28 lutego 2013).

Efekt zaistnienia

Film w dołączonej do płyty DVD książeczce jest rekomendowany jako nagradzany na kilku festiwalach. Opis zaczyna się następująco: „Nowy film Małgośki Szumowskiej, autorki wielokrotnie nagradzanych 33 *scen z życia* i głośnego *Sponsoringu*, to historia niemożliwej miłości księdza, osadzona w realiach katolickiej społeczności. Poruszająca opowieść o człowieku uwikłanym w intymny dramat. Ksiądz Adam (Andrzej Chyra) obejmuje nową parafię i organizuje ośrodek dla młodzieży niedostosowanej społecznie. Szybko przekonuje do siebie ludzi energią, charyzmą i otwartością. Przyjaźń z miejscowym outsiderem (w tej roli Mateusz Kościukiewicz) zmusi kapłana do zmierzenia się z własnymi problemami, przed którymi kiedyś uciekł w stan duchowny” (*W imię...*, książka i film na DVD, Kino Świat, s. 5). Tego rodzaju wstęp sugeruje powody nie powołania, ale „ucieczki” w stan duchowny. Notabene partner homoseksualny ks. jezuita Adama – Łukasz „Dynia” (Mateusz Kościukiewicz) również zostaje kapłanem. Wiele mówiące są również podziękowania, które dostaje na końcu obrazu m.in. Kazia [sic!] Szczuka, Agnieszka Holland czy eks-jezuita Stanisław Obirek (czas: 01'37'24 – napisy).

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Małgośka Szumowska i Michał Englert

Współpraca literacka – Szczepan Twardoch

Współpraca scenariuszowa – Kinga Krzemińska

Script doctoring – Szczepan Twardoch, Kinga Krzemińska

Wałęsa. Człowiek nadziei* – reż. Andrzej Wajda, biograficzny, dramat, Polska 2013*Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

– duża fotografia Jana Pawła II na ścianie w salonie w mieszkaniu Lecha Wałęsy (Robert Więckiewicz) i jego żony Danuty (Agnieszka Grochowska); Oriana Fallaci przeprowadza tam wywiad (czas: 03'27–03'55, 5'00, 05'21, 06'47–06'55, 01'45'34–01'46'29);

– transmisja telewizyjna z I Pielgrzymki Jana Pawła II do Polski – Warszawa 2 czerwca 1979, czas: 35'43–37'49; ogląda ją i modli się nie tylko Danuta Wałęsa, ale również milicjanci i internowani w więzieniu; obrazom towarzyszą znamienne słowa Jana Pawła II: „Niech stąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi”. (czas: 36'11–36'17)

Efekt zaistnienia – fotografia na ścianie – nagrania archiwalne Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Przemówienie Jana Pawła II do Polaków na Placu Zwycięstwa w Warszawie podczas I pielgrzymki do Ojczyzny, 2 czerwca 1979
<i>Legion Chrystusa. Skandal w Watykanie</i> (ang. <i>Legion of Christ. Scandal at the Vatican</i>) – reż. Bernard Nicolas, Linda Salas Vega, dokumentalny, Francja 2013
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Film oskarżycielski wobec Jana Pawła II i Benedykta XVI, jakoby ukrywali prawdę o Marcialu Macielu Degollado i innych efebofilach z zakonu. Efekt zaistnienia Aluzje do Jana Pawła II, zdjęcia i nagrania archiwalne Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Materiały archiwalne z Watykanu oraz z miejsc, gdzie znajduje się zakon i placówki oświatowe założone przez Marciala Maciela Degollado.
2012
<i>Drogówka</i> – reż. Wojciech Smarzowski, kryminał, obyczajowy, Polska 2012 (premiera polska – 2013)
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Policjanci (a wśród nich wszyscy główni bohaterowie <i>Drogówki</i>) jadą pilnować porządku na spotkaniu z Papieżem w Częstochowie. W 29 minucie (czas: 29'32-32'02) pojawiają się kadry z pielgrzymki przemieszane z rozmowami m.in. o przygodach w domu publicznym i ze scenami wulgarnego podrywania uczestniczki spotkania. Sierżant sztabowy Ryszard Król (Bartłomiej Tołpa) przegląda połączenia żony w jej komórce do kochanka „Kotka” – <i>de facto</i> sierżanta Krzysztofa Lisowskiego (Marcin Dorociński). Sierżant Bogdan Petrycki (Arkadiusz Jakubik) wykorzystuje seksualnie jedną z przybyłych na spotkanie z Ojcem Świętym dziewczyn. Komisarz Gołąb (Marian Dziędziel) specjalnie wysyła do komendy kogoś innego – Ryszarda Króla, aby dziewczyna nie mogła zidentyfikować krzywdziciela i aby sprawa ucichła. Pokazane są sceny, jak Papież jedzie papa mobile (czas: 30'24-31'11); witają go tłumy z transparentami i chorągiewkami. Papieża gra Stanisław Breydygant. W autokarze jeden z policjantów ze służby w Częstochowie wiezie duży obraz z Janem Pawłem II (czas: 32'35-32'36). Inni mają papieskie chorągiewki. Nie przeszkadza im to upijać się i zachowywać wulgarnie. Efekt zaistnienia – motyw spotkania z Papieżem i umyślne zaakcentowanie hipokryzji narodu polskiego jako katolickiego – gra aktorska Stanisława Breydyganta odgrywającego postać Jana Pawła II – portret z Janem Pawłem II – chorągiewki papieskie, transparenty z napisami powitalnymi – pieśni religijne towarzyszące przyjazdowi, a pozostające w kontraście wobec grzesznych zachowań bohaterów

Tak zwierza się sam Smarzowski:

[...] tak się słożyło, że robiłem wcześniej program pod tytułem *Drogówka*. Jeździłem na tylnym siedzeniu radiowozu, filmowałem policjantów w trakcie służby. Najlepszych na komendzie, no wiadomo, dali mi najlepszych. Stamtąd wzięłem, z własnego życia, z opowieści znajomych. H. Rydlewska, M. Brzywczy, *Smarzowski w krainie Simpsonów* (wywiad), „Przekrój” 2013, nr 4, s. 8, całość: s. 6-11.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Wojciech Smarzowski

Por.: Małgorzata Miławska-Ratajczak, *Dialog w roli głównej. Polszczyzna we współczesnym kinie na przykładzie wybranych autorów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2018, s. 272. Autorka sugeruje, że obrazy i chorągiewki, które wiozą z sobą milicjanci, to „to objaw papafilii” (s. 272).

Z recenzji:

Obraz papieskiej pielgrzymki z *Drogówki* spotkałby się pewnie na początku lat dziewięćdziesiątych z rezonansem podobnym do stołórkowego wykonania *Ballady o Janku Wiśniewskim*. Najnowszy obraz Smarzowskiego może jednak stać się filmem równie ważnym w perspektywie dłuższej niż popremierowa krytyczna recepcja.

Marcin Adamczak, *Psy z drogówki* [sic! – D.K.], recenzja *Drogówki*, „Odra” 2013, nr 4, s. 100 (całość s. 99-100).

2011

***Wojna żeńsko-męska* – reż. Łukasz Palkowski, komedia, Polska 2011**

Efekt zaistnienia

Aluzja do Jana Pawła II

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Hanna Samson

***Baby są jakieś inne* – reż. Marek Koterski, dramat, komedia, Polska 2011**

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W rozdziale IV *Kino Marka Koterskiego* Małgorzata Miławska-Ratajczak pisze o filmie:

W utworze *Baby są jakieś inne* nawiązanie do słów Jana Pawła II zostaje prowokacyjnie zestawione z inwektywą, którą Jeden obrzuca absurdalnie długo przechodzącą przez jezdnię staruszkę:

DRUGI Gdyby któregoś dnia zniknęły ze świata kobiety, nie znalazłbym powodu, żeby rano wstać z łóżka.

JEDEN Nawet papież swe ostatnie słowa skierował do kobiety. Stara p... [Wulgaryzm. Wykropkowanie moje – D.K.].

DRUGI Jak?! „Pozwólcie mi odejść do Pana”?!

JEDEN „wrócić do domu Ojca.” Ale powiedział to do siostry Tobiany.

DRUGI ... [Kolejny wulgaryzm. Wykropkowanie moje – D.K.].

Małgorzata Miławska-Ratajczak, *Dialog w roli głównej. Polszczyzna we współczesnym kinie na przykładzie wybranych autorów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2018, s. 158. (całość rozdziału s. 118-163)

Czyli znów Jan Paweł II usytuowany został w ordynarnym kontekście, w dodatku słowa Papieża zostały wypaczone. Sugestia, jakoby Ojciec Święty miał wrócić do domu Ojca jest zgoła gnostyckie, a nie chrześcijańskie.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Marek Koterski

Rytuał (ang. *The Rite*) – reż. Mikael Håfström, dramat, horror, USA–Węgry–Włochy 2011Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Napis na samym początku filmu:

„The battle against the Devil, which is the principal task of Saint Michael the Archangel, is still being fought today, because the Devil is still alive and active in the world. Pope John Paul II” [„Walka z szatanem, który toczył św. Michał Archanioł, trwa do dziś, albowiem szatan dalej działa w świecie. Papież Jan Paweł II” – tłumaczenie moje D.K.]. (czas: 00’00’20-00’00’21)

Prawdopodobnie nawiązanie do audiencji generalnej z 13 czerwca 1983 r. Aluzje do Watykanu i statystyk watykańskich odnośnie do liczby zanotowanych opętań w świecie. Wysłanie bohatera na kurs o egzorcyzmach do Watykanu (czas: 00’14’11-00’15’17). Potem akcja toczy się w Rzymie i w katolickich domach, ale portretów Papieża nie ma.

Insygnia papieskie na drzwiach – czas: 00’17’45 oraz na ekranie – czas: 00’17’55-00’18’11.

Efekt zaistnienia

Uprawdopodobnienie akcji. Świadczą o tym również napisy – na początku: „What follows is inspired by true events. / Film jest oparty na autentycznych wydarzeniach” (czas: 00’00’22). I na końcu: o dalszych losach ojca Michaela Kovaka (czas: 01’46’02) i ojca Lucasa Trevanta (czas: 01’46’03).

Habemus papam⁵ (pol. *Mamy papieża*) – reż. Nanni Moretti, dramat, komedia, Francja–Włochy 2011Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Papieża gra Michel Piccoli – alegoria przedstawiająca los człowieka powołanego na stanowisko Biskupa Rzymu – pewne aluzje do pontyfikatu Jana Pawła II, inne zaś do Benedykta XVI. Co pozwala nam zestawiać fikcyjnego papieża z Janem Pawłem II? Np. rzecznik prasowy Watykanu, Marcin Rajski (gra go Jerzy Stuhr) mówi do kamerlinga: „Byłeś ulubieńcem Jego Świątobliwości, ale teraz jest on w Domu Ojca” (czas: 00’32’45). Wiadomo, że w ten sposób określano śmierć Papieża w 2005 r. Natomiast około czasu 01’00’00 pojawiają się transparenty z papieżami, również – wśród nich – zdjęcie Jana Pawła II (czas: 01’00’18). Ale że jest to fikcja, pod koniec filmu mamy wybór nowego papieża – przyjmuje on imię nie Benedykta i nie Franciszka, ale Łukasza.

Efekt zaistnienia

- gra aktorska
- aluzje

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Å propos polskich pomocników Papieża w *Habemus papam* ksiądz Dariusz Oko pisze:

Polska ma nadal szczególnie wiele powołań kapłańskich i zakonnych, dlatego też wielu polskich duchownych pracuje na misjach w krajach trzeciego świata, ale również jako duszpasterze w krajach drugiego i pierwszego świata, a także jako urzędnicy w Stolicy Apostolskiej (zwłaszcza od czasów św. Jana Pawła II)⁶.

⁵ Pod takim tytułem pojawiły się też dwa filmy bezpośrednio o Janie Pawle II: z 1998 r. (w TV Polonia, reż. J. Marszewski; cykl sześciu f. dok.) i z 2004 r. (reż. i sc. P. Woldan, Polska 2004).

⁶ Ks. D. Oko, *Lawendowa mafia. Z papieżami i biskupami przeciwko homoklikom w Kościele*, Wydawnictwo AA, Kraków 2020, s. 81.

The Bazura Project – serial TV (sieć C31 Melbourne), show komediowy o historii kina z udziałem dwóch komików: Shannona Marinko i Lee Zachariaha, łącznie 42 odcinki (pierwszy 7 grudnia 2006), Australia 2006-. Odcinek 38 (sezon 4, epizod 2) *Sex* – reż. Tim Egan, 6 października 2011. Jana Pawła II gra Brian Couch

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Aluzje do Jana Pawła II, przedstawianie jego jako groteskowej, komicznej postaci.

Efekt zaistnienia

Gra aktorska (prześmiewcze)

2010

Święty interes – reż. Maciej Wojtyszko, komedia, Polska 2010

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Farsa z polskiej mentalności: zabobonu, powierzchownej religijności, pijaństwa, oddawania się hazardom i nieróbstwu, złemu smakowi i tandecie, zazdrości i przekupstwu. Ale jest to też kpina z pobożności Polaków przez parodystyczne, skarykaturowane i przerysowane przedstawienie ich religijności – urastającej, a raczej zdegradowanej do rangi ciemnoty i fanatyzmu. Puenta filmu sprowadza się do wymowy: ludzie postępowi nie wierzą w cuda, wierzą w „osiągnięcia” cywilizacyjne, np. w *in vitro*. Dziecko jednak poczyną się w sposób naturalny, co miejscowa ludność uważa za cud dokonany za sprawą Papieża, który dopiero rok po stworzeniu filmu zostanie ogłoszony błogosławionym, a trzy lata później – świętym. Ale że jest to komedia, zakończenia, puentującego tę historię, nie należy traktować poważnie. W takiej perspektywie każde zdanie o promieniowaniu przewidywanej przez Polaków (i w ogóle wierznych Kościoła katolickiego) świętości Jana Pawła II nie brzmi wiarygodnie. Ośmieszona też zostaje wiara w moc relikwii, m.in. zdanie cioci Olesi (Anna Łopatowska) – cioci Leszka (Piotr Adamczyk) i Janka (Adam Woronowicz), jakoby „wszystko może być święte, czego święty dotknął” (czas: 00’17’51). Auto traktowane jest przez wiejską społeczność jako talizman, jako spadająca z nieba gwiazdka, rzekomo sprawiająca cud. W fanatycznym szale samochód zostaje pocięty na kawałki i rozdysponowany jako relikwia między tych, którzy się złożyli na jego zakup. Jakże to jednak relikwie, skoro historia warszawy okazuje się mistyfikacją kryjącą zło i pociągającą za sobą ciąg następnych nieprawości?

Ojciec Święty funkcjonuje w tym filmie na zasadzie wspomnienia o wielkim człowieku, wielkim Polaku, który przybliżył światu nie tylko Polskę, ale może rozstawić również najbardziej zapomnianą wioskę, jeśli tylko się okaże, że w owej wiosce, zacofanej i biednej, istnieje jakaś po nim pamiątka. Jest legendą, która generuje i będzie wciąż generować pomniejsze mitologie. Na samym początku filmu pojawia się aluzja do jakiegoś bliżej nieokreślonej fundacji przezeń założonej, na którą umierający ojciec – Gustaw Rembowski, ku frustracji synów (Leszka i Janka), przepisał w testamencie cały majątek; mit Wielkiego Papieża podkreślony jest też obecnością jego portretów. Jeden portret stoi za plecami Dujnika (Tomasz Międzicki) i jego córki Nikoli (Matylda Baczyńska) zbierających pieniądze na wykup samochodu, drugi zaś widnieje na ścianie w domu dyrektora szkoły (Krzysztof Jędrysek) i jego żony – Anny Wałaszek (Dorota Landowska). O ile portret w domu Wałaszaków (czas ukazania: 00’45’14; 1’10’40-1’11’57) przypomina wiele innych portretów Papieża, o tyle ten z miejsca zbiórki pieniędzy (czas: 42’24-00’43’00) – jest kiczowaty i w konsekwencji parodystyczny (dwie białe lilie pod popiersiem i palec wskazujący przyciśnięty do ust).

Efekt zaistnienia

Film o starym samochodzie, przepisany w spadku, którym rzekomo jeździł Karol Wojtyła. Ponadto obrazy przedstawiające Jana Pawła II, niektóre szczególnie kiczowate.

Trzy minuty. 21'37 – reż. Maciej Ślesicki, dramat, obyczajowy, psychologiczny, Polska 2010, <https://zaq2.pl/video/ibpzd> [dostęp: 28.02.2021]

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Film składa się z prologu (co poniżej) oraz z 3 części: 1) Reżyser, 2) Malarz, 3) Koń. Dotyczy czasu umierania i śmierci Jana Pawła II.

Zob. więcej → rozdział 10.

Efekt zaistnienia

- aluzje do zbliżającej się śmierci i pogrzebu Jana Pawła II, plotki, rzekome doniesienia naukowców na temat Polski widzianej z orbity okołozemskiej tydzień po śmierci Papieża
- zobrazowane uliczne ołtarze stawiane zmarłemu – transmisje radiowe (z ostatnich dni Papieża) – zjawisko bardzo rzadkie w filmie fabularnym
- obrazy dokumentujące zachowania ludzi na wieść o śmierci i zbliżającym się pogrzebie Ojca Świętego (z jednej strony ironiczne, z drugiej – prawdziwe i nawet prorocze [słowa Malarza])
- ujęcia fantastyczne, np. satelitarne zdjęcie Polski i komentarze do niego

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Maciej Ślesicki

2009

Popiełuszko. Wolność jest w nas – reż. Rafał Wieczyński, biograficzny, dramat, historyczny, Polska 2009

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W 13. minucie filmu pojawia się napis „1979 Warszawa. I Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski” (czas: 00'13'10); nagranie archiwalne wkomponowane jest tak, że Popiełuszko (gra go Adam Woronowicz) przyjeżdża na spotkanie i niejako miesza się w tłumy witające Papieża. Obrazowi towarzyszy pamiętny głos:

Ja syn polskiej ziemi, a zarazem ja, Jan Paweł II, Papież, wołam wraz z wami wszystkimi: Niech zstąpi Duch Twój, i odnowi oblicze ziemi. Tej ziemi. (czas: 00'13'36-00'13'42)

Widac nie tylko Jana Pawła II i tysiące wiernych, ale również kardynała Wyszyńskiego. Popiełuszko posłany jest w Warszawie na parafię św. Stanisława Kostki. Proboszcz, ksiądz Teofil Bogucki (gra go Marek Frąckowiak) mówi, że w hucie warszawskiej, „bastionie komunistycznej partii”, ludzie domagają się mszy świętych. Ksiądz Jerzy szybko nawiązuje język z robotnikami, odprawia w plenerze msze święte, spowiada, rozmawia, ewangelizuje. Strajkujący boją się, że zginą, że spotka ich podobny los, co robotników w 1970 r. czy w 1976 r. w Radomiu. Ksiądz Popiełuszko uspokaja ich, mówiąc, że „wtedy Polak nie był papieżem. Trzeba ufać. Teraz cała Polska jest razem” (czas: 00'23'23-00'23'30). Robotnicy mu przytakują. Obecne są jeszcze: siła autorytetu, duma Polaków z tego, że Papież był Polakiem, nadzieja, że dzięki niemu nastąpią zmiany w kraju. W filmie *Popiełuszko. Wolność jest w nas* nagraniu archiwalnemu Wałęsy z owym wielkim długopisem towarzyszy napis: „31 sierpnia 1980 r.”. Z datą z kolei „13 maja 1981 r.” pojawia się następne nagranie archiwalne: zamach na Jana Pawła II (czas: 00'26'05-00'26'13). Zaraz potem widzimy zdjęcie modlącego się Prymasa Polski opartego o schody wyścielone czerwonym, jak jego pelerynka, suknem (czas: 00'26'19-00'26'21), a następnie nagranie archiwalne z pogrzebu kardynała Wyszyńskiego (zmarł 28 maja 1981 w tym czasie, gdy Jan Paweł II wracał do życia po zamachu). Zob. czas: 00'26'29-00'26'30. Na spotkaniu studentów Krysia (Karolina Nolibrzak) zastanawia się nad wyjazdem do Paryża. Studenci różnie reagują, również oburzeniem, że w ten sposób zdradza ona naród. Popiełuszko czyni aluzję do nauczania papieskiego:

Pamiętacie, co Papież mówił w Gnieźnie? Że przez kulturę człowiek tworzy siebie. Swoje człowieczeństwo. Ale nie tworzy kultury sam, tylko we wspólnocie. To kultura wyodrębnia nas jako naród, bardziej niż granice.

Krysia: To znaczy, że mogą tam zostać? (czas: 00'59'43-1'00'06)

A oto jeszcze inne aluzje do Jana Pawła II. Popiełuszko jest na spotkaniu u biskupa Władysława Miziołka (gra go Czesław Bogdański). Biskup przegląda jego szkice do kazań, gdzie miałby powoływać się na autorytet prymasa Wyszyńskiego i Jana Pawła II, mówiąc o lęku. Biskup daje do zrozumienia, że – choć to niebezpieczne – aprobuje pomysł (czas: 1'18'37-1'19'12). Akcja filmowa jednak toczy się swoim rytmem. Po zamordowaniu przez zomowców Grzegorza Przemyka (Antoni Królikowski) rodzi się dylemat, czy zorganizować pogrzeb. Profesorowie (grają ich Jan Englert i Władysław Kowalski) boją się, że ubecja zrobi zamieszanie i oskarży o prowokację ludzi wolności „tuż przed wizytą Jana Pawła II” (czas: 01'22'03).

Kolejna pielgrzymka i nagranie archiwalne z napisem: Czerwiec 1983. II Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski (czas: 1'23'31-1'24'07) – słowa Jana Pawła II:

Pragnę stanąć przed Tobą, Bogurodzico, pragnę zabrać tam wszystkie cierpienia mojego narodu, a zarazem tę wolę zwycięstwa, która nie opuszcza go pośród wszystkich dziejowych klęsk i doświadczeń. Dzieje narodu wpisują się w jubileusz sześciu wieków obecności Maryi na Jasnej Górze.

Po wypuszczeniu z więzienia bohater jedzie w góry. Siostra zaprasza go do domu, w którym mieszkał i pracował Karol Wojtyła jako ksiądz, potem jako biskup, potem zaś jako kardynał Karol Wojtyła (zob. czas: 01'47'02-01'47'13). Nad Morskim Okiem niespodziewanie spotyka biskupa Zbigniewa Józefa Kraszewskiego (Ryszard Bacciarelli), który wrócił z Watykanu. Kiedy Popiełuszko cieszy się ze szczęśliwego zbiegu okoliczności, biskup przypomina, że Jan Paweł II mówił, że w zamysłach Bożych nie ma „zbiegów okoliczności”. Mówi też, że Papież pytał o niego, o Popiełuszkę, że przeglądał jego kazania, kazał pozdrowić i przekazać różaniec. W Watykanie wiedzą, iż bp Kraszewski jest na liście 100 wrogów PRL-u, ale ksiądz Popiełuszko jest na tej liście na 1. miejscu.

Czas: 01'54'20 – w momencie, gdy ks. Jerzy orzeka, że jest wolnym człowiekiem, dzwoni telefon z pogrózką:

Ty głupi byku! Lepiej siedź w kajucie, bo jak dupę ruszysz, to ci papież ani Reagan nie pomogą. Jak pojedziesz do Częstochowy...

Główny bohater filmu głosi kazanie w Sanktuarium Nowych Męczenników w Bydgoszczy⁷ i wykorzystuje te kazania, na które nieme pozwolenie dał kiedyś bp Miziołek. Nawiązuje do nauczania Jana Pawła II, aby zło zwyciężać dobrem. Popiełuszko mówi, że do tego potrzeba cnoty męstwa. Trzeba też wymodlić, by być wolnym od lęku i zastraszenia, ale przede wszystkim od chęci odwetu i przemocy (czas: ok. 2'13'05-2'14'13).

Film kończy się mocnym akcentem papieskim: pojawia się nagranie archiwalne z homilii wygłoszonej 7 czerwca 1991 r. we Włocławku, w którym Jan Paweł II nazywa Popiełuszkę „patronem naszej obecności w Europie. [...] Tak jak Chrystus, jak Chrystus ma prawo obywatelstwa w Europie, dlatego, że dał swoje życie za nas wszystkich” (czas: 2'23'33-2'24'27).

Efekt zaistnienia

- nagrania archiwalne
- napisy
- zdjęcia
- aluzje

⁷ Sanktuarium to znajduje się na terenie Parafii pw. Świętych Polskich Braci Męczenników w Bydgoszczy.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Jan Paweł II, Homilia Jana Pawła II w Warszawie na Placu Zwycięstwa w dniu 2 czerwca 1979 r.
 Jan Paweł II, Przemówienie do przedstawicieli władz państwowych wygłoszone w Belwederze, Warszawa, 17 czerwca 1983 r.
 Jan Paweł II, Homilia wygłoszona 7 czerwca 1991 r. we Włocławku.

Anioły i demony (ang. *Angels & Demons*) – reż. Ron Howard (na podstawie powieści Dana Browna⁸), thriller, USA 2009.

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W filmie pojawiają się aluzje do papieża i papiestwa. Są też sceny jakoby z krypty z grobem Jana Pawła II i z jego portretem.
 Jest to prequel *Kodu da Vinci* (2006), gdyż ten okazał się po prostu śmieszny... Powodem więc była nie tyle popularność (choć ta również istniała, zwłaszcza wśród ludzi obojętnych lub wrogo nastawionych wobec Ewangelii), ile rehabilitacja autora i reżysera.
 Kontynuacją *Kodu da Vinci* i *Aniołów i demonów* jest *Inferno* (reż. Ron Howard, dramat kryminalny, USA 2016) – też wg książki Dana Browna, ale film uznany za zepsucie pomysłu (ma inne wątki niż książkowy pierwowzór, elementu papieskiego w nim brak).
 Tak jak w *Złotkach* czy w *Różowej panterze 2*, pojawia się motyw Pierścienia Rybaka. Film zaczyna się od symbolicznej sceny niszczenia owego sygnetu – jest to wymowny znak, że jakiś papież umarł, a nowy Pierścień Rybaka będzie tworzony dla nowego papieża. Robi to kamerling Patrick McKenna (w książce Carlo Ventresca; gra go Ewan Gordon McGregor).
 Około drugiej minuty filmu padają słowa: „Pierścień Rybaka został oficjalną pieczęcią....” (czas: 02'18). Widzimy pogrzeb jakiegoś papieża i początek konklawe, które będzie jednym z głównych wątków tego filmu. Należy on do tych, w których są pewne sugestie, że chodzi o życie lub śmierć Jana Pawła II, ale równie dobrze może być to o życiu lub śmierci innego przywódcy Kościoła katolickiego. W czasie 00'25'37-00'25'40 wspomniany McKenna wypowiada słowa, które trudno (na razie) zidentyfikować jako autentyczne: „Ojciec Święty powiedział mi kiedyś, że papież to ktoś rozdarty między światem realnym a duchowym”.
 Zob. jeszcze → 2005 rok.

Efekt zaistnienia

- aluzje
- przestrzeń Watykanu
- insygnia władzy papieskiej itd.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Akiva Goldsman, Daavid Koepp
 Prototyp powieściowy: Dan Brown, *Angels & Demons*, Corgi Books, London 2007.

Wojna polsko-ruska – reż. Xawery Żuławski, dramat, film surrealistyczny, Polska 2009

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W czasie 01'19'27 Andrzej Robakowski „Silny” (Borys Szyc) leży z rozbitym głową w szpitalu, Magda (Roma Gąsiorowska) przynosi mu radio i komiksy. Słychać, że jest wojna albo huragan, lecą szyby w oknach, ranny Andrzej idzie w kierunku drzwi, za którymi ekipa czeka na niego, bo właśnie ten film (na podstawie powieści Doroty Masłowskiej) z nim grają. Wszystko okazuje się jakieś iluzoryczne i uzależnione od scenariusza Doroty (która jednocześnie jest

⁸ Wcześniej zekranizowano *Kod da Vinci* (2006; tegoż reżysera) – tam pojawiają się enigmatyczne aluzje do papieża.

policjantką w równie jak szpital surrealistycznym posterunku policji). W czasie drogi do drzwi Andrzej słyszy różne odgłosy, m.in. polonez Ogińskiego, słowa Lecha Wałęsy: „Ale wszyscy razem. To jest siła, to jest moc”, słowa Edwarda Gierka: „Pomożecie?”, również hymn Związku Radzieckiego. W czasie 01'19'37-01'19'40 słysząc dzwony kościelne oraz wykrzyknienie: „Habemus papam!”.

Efekt zaistnienia

W halucynacjach „Silnego” słysząc m.in. dzwony kościelne oraz wykrzyknienie: „Habemus papam!” (czas: 01'19'37-01'19'40).

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Na podstawie powieści Doroty Masłowskiej *Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną*, wyd. Nike, Warszawa 2002. Autorka gra pisarkę Masłowską kreując losy bohaterów na bieżąco. Lech Kurpiewski (lk) zdecydowanie twierdzi, że film nie dorównuje powieści. „Słowem – taka mała wojenka o nic”.

Lech Kurpiewski, Robert Ziębiński, *Subiektywny remanent kina. 13 po 13*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 74.

Nieco inne zdanie ma Maciej Stroiński. Zob. tegoż: *Wojna polsko-ruska z flagą i bez flagi*, [w:] *Od Mickiewicza do Masłowskiej. Adaptacje filmowe literatury polskiej*, red. T. Lubelski, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2014, s. 416-417.

Dom zły – reż. Wojciech Smarzowski, kryminał, obyczajowy, Polska 2009

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Poszukiwania Edwarda Środonia (Arkadiusz Jakubik) jako rzekomo winnego morderstwa jesienią 1978 r. Scena w sklepie GS:

Porucznik Mróz (Bartłomiej Topa): Dzień dobry!

Kolejkowicze w sklepie, niechętnie i podejrzliwie: Dzień dobry!

Porucznik Mróz: Kto ze mną porozmawia, dostanie fajki. [Pokazuje worek foliowy z luźno wrzuconymi papierosami. Nieufność kolejkowiczów.] O pegieerze chciałem. [Cisza. Nieufność.] O zootechniku. Co wyjechał i nie wrócił. [Cisza.] Wiecie, o kim mówię?

Jasiek Blacharz (Michał Gądomski): Przydziałowe... [wyciąga rękę po papierosy, ale Porucznik cofa je.] To było... jak papieża wybierali. Może być? [Szarpie się z porucznikiem, gdyż chce sięgnąć po papierosy.]

Porucznik Mróz: Hy!

Madecka (Dorota Piasecka): Nie, nie, to było wcześniej. Papież był w październiku. Szesnastego. (czas: 38'25-39'18)

Małgorzata Miławska-Ratajczak pisze:

Dwutorowa opowieść o potrójnym zabójstwie na bieszczadzkiej wsi to z pozoru jedynie sprawnie skonstruowany thriller z atmosferą stanu wojennego w tle, w podszewce jednak – dotykający uniwersalnych problemów etycznych bez nachalnego moralizowania i narzucania gotowych rozwiązań (Małgorzata Miławska-Ratajczak, *Dialog w roli głównej. Polszczyzna we współczesnym kinie na przykładzie wybranych autorów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2018, s. 267).

Efekt zaistnienia

Aluzja do czasu wyboru Karola Wojtyły na Papieża jako daty rozpoznawczej

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Wojciech Smarzowski i Łukasz Kośmicki

Idealny facet dla mojej dziewczyny* – reż. Tomasz Konecki, komedia, Polska 2009*Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Ojciec Leon (Bronisław Wrocławski) – Dyrektor Radia „Zawsze Dziewica”, przedstawiony jako niegodziwy typ, komentując w radiu pielgrzymkę na szczudłach rzekomych dziewic (ślubujących do końca życia taki stan, gdy tymczasem jedno się z inicjatywy wyłamały, inne doznały kontuzji, a ta która została, poszła na pielgrzymkę z miłości do... męża), mówi:

Najtrwalszym pielgrzymem, o ile mi wiadomo, był nasz papież. Ale niestety, odszedł. (czas: 00'24'12-00'24'20)

Potem jeszcze Ryszard każący widzieć w sobie kobietę – profesor Ryszardę Katzówną (Krzysztof Globisz) w rozmowie z Klarą Rojek (Izabela Kuna) czyni aluzję do „feministek całego świata, łącznie z Watykanem” (czas: 00'32'55-00'33'08). Nie trzeba dodawać, że owa aluzja jest śmieszna co najmniej z dwóch powodów: tzw. Rysia posługuje się językiem właściwym jeszcze czasom PRL-u („Proletariusze wszystkich krajów łącznie się”), bezwiednie czyniąc tym samym z wojującego feminizmu nową podbijającą cały świat ideologię; upatrywanie zaś w Watykanie czołowych feministek może być nieporozumieniem albo złośliwą aluzją do chociażby „lawendowej mafii” w Kościele⁹.

Efekt zaistnienia

Aluzja do nieżyjącego już Jana Pawła II i do Watykanu

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Andrzej Saramonowicz

Dalekie echo *Ślubów panieńskich* Aleksandra Fredry

Różowa pantera 2* (ang. *The Pink Panther 2*) – reż. Harald Zwart, komedia, USA 2009*Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

W tym w miarę udanym sequele *Różowej pantery* inspektora Dreyfusa gra już inny aktor – Kevina Kline'a zastąpił tu John Cleese. Nie ma już portretów z Janem Pawłem II, jak i z innymi ważnymi osobistościami. Zresztą, jeśli przyjmiemy, że akcja toczy się w tym samym roku, co czas nagrywania (2008), Jan Paweł II już nie żyje, podobnie nie żyją już Matka Teresa czy Jasir Arafat. Dreyfus jest upokorzony – to nie on dostał medal Legii Honorowej, tylko Clouseau. Cóż więc robi? Otóż zamiast tych wszystkich fotografii wiesza olbrzymi własny portret (czas: 05'34-05'45). Clouseau, szukając wykrytej przez specjalne urządzenie nagrywarki, bezceremonialnie rozcina to świadectwo budowanego kultu własnej osoby przez głównego inspektora (czas: 07'40). W sequele ginie nie tylko diament Różowa Pantera, ale również Całun Turyński czy Pierścień Wielkiego Rybaka. To już drugi znany nam film, w którym mamy do czynienia z utraconym przez biskupa Watykanu sygnetem (por. serial *Złotka*). Historia rozgrywa się „Tej samej nocy w Watykanie” (czas: 45'11). Krzyk, jaki rozlega się po całym Placu św. Piotra, nie świadczy najlepiej o papieżu, gdyż to on tak krzyczy, zorientowawszy się, że został okradziony. Złodziej, podający się za „Il Tornado” ukradł ów pierścień z ręki papieża, podczas gdy on błogo spał w swojej komnacie. Wiadomość o okradzionym biskupie Watykanu dostaje się na pierwsze strony gazet (wraz ze zdjęciem Ojca św.) – również do wiadomości w telewizji „FRN 15”. Rozpoczyna się komiczna audycja policjantów i czwórki detektywów u papieża. Czas: 46'42 – z początku na tle dostojnej muzyki śpiewów gregoriańskich. O ile Włoch Pepperidge (gra go Alfred Molina) zwraca się do papieża: „Wasza Świątobliwość”, o tyle Clouseau nonszalancko: „Panie papież”. Wygłupia się, stroi żarty z papieskiego „kapelusza”, czyli tiary, na którym siedzi i który potem otwiera przez dmuchnięcie niczym zduszoną paczkę

⁹ Zob. np. ks. D. Oko, *Lawendowa mafia...*

po chipsach; posądza papieża, że wykradł pierścień, by wyłudzić odszkodowanie albo kupić za to „piękną chatę”. Ojciec św. odpowiada skromnie: „Przecież mam...”. Dalej żandarm przebiera się w strój papieski i wychodzi na sławny balkon, rekonstruując sceny z ostatniego wieczora przeżytego przez poszkodowanego. Filmowcy sparodiowali tu znane zwłaszcza z niedzielnych nabożeństw na „Anioł Pański” sceny powitań papieża z wiernymi. Clouseau wywołuje silne, aczkolwiek mieszane uczucia wśród zgromadzonego tłumu (czas: 49'50) – od euforii, nadziei na zrobienie sobie z nim fotografii, po przerażenie, gdyż niby-papież – Clouseau (podobny pomysł na kreację podstawionego papieża pojawił się w filmie *Eurotrip* i również tam niczemu innemu to nie służyło, jak tylko zabawie) wypada z balkonu i – jak zwykle – szczęśliwie uchodzi z życiem, wisząc to na dywanie, to znów na fladze papieskiej. Znów więc „papież” trafia na pierwsze strony gazet, ale tym razem jest to przebrany za niego w szaty papieskie Clouseau, wypadający z balkonu. Newsom towarzyszy napis: „As detektywistyki ośmieszony”. Inspektor Dreyfus nie kryje zadowolenia: „Dzięki Bogu!” (czas: 50'57-50'58).

Wiadomości telewizyjne podają, że Całun Turyński i inne skarby zostały odnalezione, a różowa pantera rzekomo zniszczona. Oczywiście jest to nieprawda.

Wątek papieski w tym filmie się nie kończy. Ojciec święty pojawia się jeszcze na weselu Clouseau i Nicole (czas: 76'19-80'39). Chociaż ślubu udziela „mocą swego urzędu” inspektor Dreyfus (oczywiście na tle swego portretu!), papież błogosławi znakiem krzyża nowożeńców (czas: 80'23). Głowa Kościoła katolickiego jest tu równie śmieszna jak nadęty główny inspektor czy krępy Pepperidge ubrany w strój baletnicy.

Jakiego Papieża gra w tej komedii białoruski aktor Evgeniy Lazarev? Otóż trudno powiedzieć, że Benedykta XVI, choć właśnie na ten czas przypadał jego pontyfikat (19 kwietnia 2005 – 28 lutego 2013). Od momentu śmierci Jana Pawła II nie słabnie produkcja filmów na jego temat, ale zaczyna się zmierzch filmów z rolą epizodyczną, z nim gdzieś w tle, na fotografii, w migawce itd. Pojawia się „jakiś”, pozbawiony osobowości i charyzmy, a nawet swego imienia „papież”.

Por. *Różowa pantera* → 2006 rok.

Efekt zaistnienia

Papieża gra Evgeniy Lazarev – czas: 00'45'10-00'45'36, 00'46'00-00'46'45, 00'49'22-00'50'57, 00'58'20-58'39, 01'11'16-01'20'25

– newsy w czasopiśmie i informacje w telewizji na jego temat – czas: 00'45'36-00'45'59; 00'51'00

– gra aktorska, zdjęcia i ujęcia „dokumentalne” z papieżem granym przez Lazareva; prześmiewcze

Bracia Karamazow (czes. *Karamazovi*) – reż. Petr Zelenka, dramat psychologiczny, Czechy–Polska (produkcja 2008) 2009

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Zelenka w swym filmie przedstawia widzom historię grupy czeskich aktorów, którzy w ramach projektu „Blisko życia” finansowanego przez Unię Europejską przyjeżdżają do krakowskiej Nowej Huty. Mają wystawić tam sztukę teatralną opartą na *Braciach Karamazow* Dostojewskiego. Zgodnie z tekstem sztuki Schorma, Ivan Trojan, odgrywający starego Karamazowa, w pewnym momencie opluwa świętą ikonę, by udowodnić, że „wszystko wolno” (aluzja do słów Jana Pawła II), oraz aby zdenerwować pobożnego Aloszę (Martin Myšička). Z powodu braku prawdziwej ikony Smierdiakow (Radek Holub) znajduje naprędce rekwizyt zastępczy. Okazuje się nim mały portret Jana Pawła II. Gdy stary Karamazow spostrzega, co dostał do oplucia, przez chwilę waha się i lekko uśmiecha. Słychać też śmiech z widowni. Aktor jednak dalej gra profesjonalnie i niezbyt chętnie profanuje portret. Alosza mdleje. Jeden z aktorów dla żartu komentuje potem to zdarzenie słowami:

Trojan, masz przechlapane w Polsce. Będą o tobie mówić: „To ten aktor, który opluł papieża”.

Scena opluwania ikony następuje ok. 35 minuty filmu. Trwa ok. 1 minuty (brak dostępu do całości spektaklu):

W ogóle nie chciała mi się oddać. To jej powiedziałem: „Czekaj no, Zofio!
Już ja ci tę mistykę zasraną z głowy wybije, ty krowo!” Widzisz tę ikonę? Tę ikonę!
Tę ikonę widzisz? A ona wciąż „Iiia, Iiia”
Uważasz ją za cudowną, to ja teraz przed tobą splunę na nią i zobaczymy, czy się coś stanie. Ja ci mówię, że nic się nie stanie.
Nic się nie stało! Nic się nie stało...
Co ci się stało, Aloszko? Smierdiakow, wody!
Dokładnie to samo, co z jego matką.
Coś mi się zdaje, że jego matka była również moją matką.

Potem bohaterowie komentują oplucie ikony przez starego Karamazowa (Iwana Trojana):

– Przestańcie krzyczeć, on tam wszystko słyszy.
– Ty to mówisz?! Ty, co naplułeś na pana Wojtyłę?
– A jak już jesteśmy przy tym...Po co mi to dałeś, debilu?
– To był jego obrazek?
– On beczy, bo ty na to naplułeś?
– Ty i te twoje pomysły. Jesteś obrzydliwy, pajacu.
– Iwan Trojan, aktor, napluł na papieża.
– Koniec z tobą. W Polsce masz przechlapane.
(czas: 60'00-60'30)¹⁰

Efekt zaistnienia

- portret Papieża jako odpowiednik ikony – bezczeszczona, opluwana świętość
- aluzje do „polskiego” Papieża

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Evald Schorm, czeski reżyser, scenarzysta i aktor, członek czeskiej Nowej Fali, napisał sztukę teatralną na podstawie *Braci Karamazow* Fiodora Dostojewskiego (ros. *Братья Карамазовы*, 1879-1880) – *Karamazovi*. Reżyser filmowy Petr Zelenka obejrzał to przedstawienie, za-inspirowało go ono do nakręcenia filmu *Karamazovi* z 2009 r. Pierwszy raz sztuka *Braća Karamazovi* została wystawiona w Zagrzebiu w 1982 r.

Por.: Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki i sztuki. Ażeby ziemia nie zamieniła się w pustynię*, p. 3 (26 czerwca 1988, Salzburg, Austria).

2008

Czarny – reż. Dominik Matwiejczyk, obyczajowy, Polska 2008

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Film obnażający faryzeizm ludzi wiary. Zob. więcej → rozdział 2.

Efekt zaistnienia

- niedopowiedziany kawał nt. Jana Pawła II (czas: 18'36-19'40)
- fotografie z Janem Pawłem II (czas: 10'05, całość: 10'05-10'37 i potem: 44'40-44'50', 01'05'40-01'05'56)
- aluzja do Papieża, być może już jednak Benedykta XVI (czas: 20'43-21'06)

¹⁰ Za informację o tym filmie serdecznie dziękuję Pani Profesor Annie Kościółek z UMK i jej Doktorantowi – Panu Doktorowi Romanowi Kuligowskiemu.

Banal (ang. *Holy*) – reż. Cesar Apolinario, sensacyjny, Filipiny 2008

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W drugiej połowie filmu młodzi policjanci ze SWAT (*Special Weapons And Tactics*) – Jason i Cris – odkrywają plan zamordowania Jana Pawła II podczas jego wizyty na Filipinach (to historyczne wydarzenie odbyło się *de facto* 16-27 lutego 1981 r.¹¹). Dla Jasona rozbrojenie szajki oznaczałoby awans ze „śmieciarza” (*basurero*) na prawdziwego, legitymowanego policjanta. Okazuje się jednak, że „nieskalany” Cris wpłatał się w spisek zamordowania głowy Kościoła katolickiego; przyjaźń młodych mężczyzn wystawiona jest więc na próbę. W walce wręcz na dachu wieżowca Cris rani przyjaciela, sam natomiast jest internowany i poddany torturom. Pojawiają się jeszcze inne elementy sensacyjne, z których najważniejszy jest samochód-pułapka z tykającą bombą. *Banal* odśladania niewidzialną dla społeczeństwa siłę pracy policji, by zapewnić mu i wiernym bezpieczeństwo. Odśladania również rozczarowanie zachowaniem pozbawionych skrupułów mediów w codziennych sytuacjach oraz bezceremonialny obraz filipińskiego społeczeństwa. Motywy archiwalne z Janem Pawłem II w tej zmyślonej fabule (na podstawie powieści *Holy* reżysera Cesara Apolinario i Maca Cruza) występują dość często w filmie – również na początku w jego czołówce i na końcu. Już w czołówce filmu trwającego 01'45'26, w drugiej minucie od rozpoczęcia (01'57) pojawia się obraz snajpera strzelającego do siedzącego na papieskim krześle Jana Pawła II. Ojciec Święty w infulę, żółtym pielgrzymim płaszczu jest widziany przez celownik optyczny.

W finale zaś (01'32'07-01'32'19) reżyser przypomina scenę przyjazdu Ojca Świętego do Manili – na miejsce spotkania przybywają tłumy. Papież – jak w *Opowieści kryminalnej* – jedzie swoim papą mobile (czas 01'39'30-01'40'07); w tym czasie policjanci walczą o bezpieczeństwo, udaremniając wybuch bomby.

Na końcu pojawiają się angielskie napisy (choć cały film nagrany został w języku filipińskim), w których fikcję umiejętnie sprzęgnięto z rzeczywistością. Oto przykładowo dwa pierwsze:

Church officials in the Philippines have denounced the members of the fanatical group. [Kościół w Filipinach oficjalnie potępił członków fanatycznej grupy.] (czas: 01'42'08)

Major Miguels Sagala was posthumously honoured by the PNP (Philippine National Police) for his heroic act in saving the life of the Pope. [Major Miguels Sagala został pośmiertnie odznaczony przez Filipińską Policję Narodową za swoją heroiczną postawę w ochranianiu życia Papieża.] (czas: 01'42'22)

Film filipiński (Filipiny są w 81,4% narodem katolickim) ukazuje zatem psychomachię – walkę sił dobra ze złem o bezpieczeństwo Papieża jako człowieka, ale i jako głowy Kościoła katolickiego. Obraz ten wpisuje się w kontekst innych wydarzeń z podróży apostolskich i wystąpień Jana Pawła II, w których dochodziło do zamachów. Przecież prawdziwy zamach był niecałe trzy miesiące później, tj. 13 maja 1981 r. na Placu św. Piotra w Rzymie; następny – rok później od zamachu dokonanego przez Mehmeta Alego Ağcę w Fatimie, gdzie Jan Paweł II przybył, by osobiście podziękować Maryi za uratowanie życia.

Efekt zaistnienia

- nagrania archiwalne
- montaże
- aluzje

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Cris Lim, Mac Cruz i Cesar Apolinario

Powieść Cesara Apolinario i Maca Cruza, *Holy* (b.m., b.d.)

¹¹ W 1995 r. Jan Paweł II przybył do Filipin po raz drugi, była to podróż apostolska związana ze Światowymi Dniami Młodzieży – na spotkanie przybyło wówczas 4 mln młodych ludzi.

***Jak stracić przyjaciół i zrazić do siebie ludzi* (ang. *How to Lose Friends & Alienate People*) – reż. Robert B. Weide, komedia, Wielka Brytania 2008**

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Sidney Young (Simon Pegg) zdradza polskiej emigrantce, że przyjechał zdobyć sławę do miasta, w którym ona prowadzi motel. Pani Kowalski (Miriam Margolyes) odpowiada:

Pani Kowalski: W Polsce sławę zdobywało się osiągnięciami. Maria Curie, Jan Paweł II.

Sidney Young: Takie talenty już się nie rodzą.

Pani Kowalski: Mądrała. (czas: 10'10-10'14)

Effekt zaistnienia

Aluzja

Jan Paweł II traktowany nie tylko jako autorytet moralny czy religijny, ale również intelektualny. W filmie pokazany jest też sentyment Polaków – emigrantów, którzy nie widzą wielkiego świata, w który zostali wrzuceni (nawet jeśli sami wybrali emigrację), tylko kurczowo trzymając się tego, co przypomina im utraconą ojczyznę.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Peter Straughan

***Wiara czyni czuba* (ang. *Religulous*) – reż. Larry Charles, komedia dokumentalna, USA 2008**

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Angielski tytuł filmu jest kontaminacją słów „religion” (religia) i „ridiculous” (śmieszny). Film jest jednocześnie analizą i szyderstwem z wiary religijnej i z różnych religii. Film obrażający uczucia religijne (w przypadku katolicyzmu obraża Boga, Maryję, Jana Pawła II i wiernych) w myśl zasady, że przecież Boga nie ma, a wszystkie religie są szkodliwe i niosą największe w świecie zbrodnie.

Zdjęcia: Jana Pawła II na billboardach w Watykanie w kontekście stron czasopism informujących o skandalach w Kościele katolickim. Kadry te w jednoznaczny sposób każą katolicyzm utożsamiać z samym złem – z nadużyciami seksualnymi duchowieństwa. W ten sposób winą obarcza się Jana Pawła II (czas: 2'20-2'22). Są również słowne aluzje do pedofilii w Kościele – tylko z tym grzechem oraz z bogactwem materialnych Billowi Maherowi kojarzy się Kościół.

Nagranie archiwalne pokazujące rzekomo przesadnie wystrojonego Jana Pawła II (czas: 15'47). W bardzo szybkim tempie przeplatają się inne nagrania archiwalne z wizerunkami przywódców duchownych i gwiazd rocka – jednych i drugich w kosztownych strojach. Film powstał za pontyfikatu Benedykta XVI – również ten Papież jest w ten sposób ośmieszony, jako strojący się bez potrzeby w bogato wyszywane ornaty – czas: 15'41 i 15'52.

Powołanie się też przez George'a Coyne'a SJ – watykańskiego astrofizyka w rozmowie z Meherem – na Jana Pawła II: „Jan Paweł II mówił, że ewolucja w sensie neodarwinizmu nie jest już hipotezą. Można o tym przeczytać” (czas: 39'25-39'34).

Z kolei nagranie archiwalne z Benedyktem XVI pojawia się pod koniec filmu (czas: 01'29'35), w podsumowaniu Billa Mahera jednoznacznie nawołującego do unicestwienia wszystkich religii na świecie, nie oszczędzając chrześcijaństwa.

Effekt zaistnienia

Satyryczny, prześmiewczy obraz Jana Pawła II, ale też Benedykta XVI. Film wybitnie antyreligijny, bogoburczy i obrazoburczy, szkalujący postać Najświętszej Panny Maryi, bluźnierczy.

– zdjęcia

– nagrania archiwalne

– aluzje

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Scenariusz (narrator i główny aktor-bohater) – Bill Maher Pewne inspiracje do tworzenia archeologicznych przekłamań w filmie płyną z tak starych książek jak: Gerald Massey, <i>Ancient Egypt: The Light of the World</i> (1907) czy prac Godfreya Higginsa oraz Toma Harpura (<i>The Pagan Christ: Is Blind Faith Killing Christianity?</i>, Bloomsbury Publishing, Londyn 2006). Na temat tych autorów zob.: W. Ward Gasque, <i>The Leading Religion Writer in Canada... Does He Know What He's Talking About?</i>, „History News Network” (HNN), http://hnn.us/articles/6641.html [dostęp: 28.02.2021].
Ścieżka Bojowników – od Teologii Wyzwolenia do Miejskiej Partyzantki (niem. <i>Der Pfad des Kriegers</i>) – reż. Andreas Pichler, dokumentalny, Niemcy–Szwajcaria 2008. Źródło: http://www.cda.pl/video/111496050 [dostęp: 6.01.2017]
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Aluzja do dezaprobaty Watykanu wobec teologii wyzwolenia – czas: 14’06-14’17 Efekt zaistnienia Aluzje
2007
Ryś – reż. i scenariusz Stanisław Tym, komedia, Polska 2007
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Trzeci film z cyklu (<i>Miś, Rozmowy kontrolowane</i>) Zob. więcej → rozdział 8 Efekt zaistnienia Aluzja do „naszego” papieża
Polak potrzebny od zaraz (ang. <i>It's a Free World...</i>) – reż. Ken Loach, dramat, Hiszpania–Niemcy–Polska–Wielka Brytania–Włochy 2007 (premiera polska 2008)
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Film o jednym z konsekwencji wejścia Polski do struktur Unii Europejskiej w 2004 r. W pokoju polskiego emigranta Karola (Lesław Żurek) wisi na makatce zdjęcie Jana Pawła II. Obraz jest widoczny w czasie sceny erotycznej Karola z Angie (Kierston Wareing). Efekt zaistnienia Fotografia Jana Pawła II na ścianie
Teoria wielkiego podrywu (ang. <i>The Big Bang Theory</i>, 2007) – amerykański serial komediowy stworzony przez reżyserów Chucka Lorre i Billa Prady’ego, którzy są także głównymi producentami razem ze Stevenem Malaro. Oprócz tego cała trójka jest głównymi scenarzystami
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Sheldon Lee Cooper (Jim Parson) w jednym z odcinków mówi do Penny Hofstadter (Kaley Cuoco): Chcesz posłuchać coś dziwnego? W r. 2000 Jan Paweł II został honorowym członkiem drużyny Harlem Globetrotters. – To jest drużyna koszykarska. Efekt zaistnienia Aluzje do rzekomych związków Jana Pawła II z koszykówką

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Źródło informacji: Anonim [Niepubliczny], *Papież Jan Paweł II na wesoło (w zagranicznych filmach i serialach)*, w serii: *Polskie akcenty w filmach*, <https://www.youtube.com/watch?v=F-kEk5uh7gRs> [dostęp: 18.07.2020].

I am Bob – reż. Donald Rice, komedia, film krótkometrażowy, USA 2007

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Bob Geldof gra siebie samego. Jedzie na koncert charytatywny do Szkocji. Ale w pobliżu granicy angielsko-szkockiej na postoju kierowca przez niedopatrznie zostawia go bez komórkę i portfela. Bob wchodzi do przydrożnej knajpy i okazuje się, że nie jest tam jedyną sławną osobą. Królowa Wiktoria, Tina Turner, Michael Jackson, George Michael, Osama Bin Laden, Michał Gorbaczow, Ghandi, Marylin Monroe, Mick Jagger, Elvis Presley, Elton John i in. Papież prezentuje się jako otyły, palący papierosa, jowialny żartowniś, zarzucający łańcuszek z krzyżem na plecy, by nie zawadzał mu w pochylaniu się nad zepsutym silnikiem samochodu (czas: 06'31-07'38), źródło: https://www.youtube.com/watch?v=UhyM_b0aDnE [dostęp: 18.04.2020].

Efekt zaistnienia

Trevor Cooper jako papież – gra aktorska (prześmiewcze)
Żart jeszcze bardziej gruboskórny niż w *Parku jajcarskim*. Kolejny to jednak dowód na to, że Jan Paweł II stanowił element kultury pop.

Miasteczko South Park (ang. *South Park*) (1997-) – rysunkowy serial, 1999-, sezon 11 odcinek 5 *Fantastic Easter Special* – 4 kwietnia 2007, http://www.imdb.com/title/tt0983726/?ref_=rv_i_tt [dostęp: 19.07.2019]

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Zajączek w ubraniu parodiujący jakiegoś duchownego w bieli – może Jana Pawła II – z lichtarzami zamiast rąk – parodia też *Kodu da Vinci*. Zob. jeszcze: 2000, 2002, 2015 rok.

Efekt zaistnienia

Imitacja w animacji

Miasteczko South Park (ang. *South Park*), *Do the Handicapped Go to Hell?* – z 2000 r. – głos Treya Parkera; *Red Hot Catholic Love* – z 2002 r. (głos Matta Stone'a naśladującego Jana Pawła II), parodia *Kodu da Vinci* – *Fantastic Easter Special*, sezon 11, epizod 5 z 2007 r. (też grane przez Treya Parkera) oraz *South Park Pope Heh!!!!* z 2015 r. (też grane przez Treya Parkera)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Obrazy – prześmiewcze, obraźliwe i niesmaczne – parodiowanie starego i niedołęznego Jana Pawła II (zob. opis: https://southpark.fandom.com/wiki/Pope_John_Paul_II)
*Do the Handicapped Go to Hell?** ('Czy upośledzony idzie do piekła?') – czas: 17'31-18'15, źródło: <https://www.southparkstudios.com/episodes/bw7g97/south-park-do-the-handicapped-go-to-hell-season-4-ep-9> [dostęp: 18.12.2023].

Efekt zaistnienia

Imitacja w animacji

* Handicap – 'upośledzony', 'niepełnosprawny' – pogardliwa aluzja do choroby i starości Jana Pawła II.

Family Guy (pol. *Głowa rodziny*¹²) – serial animowany, komedia, TV-series, 1999- (18 sezonów). Jan Paweł II występuje w odcinku z 2007 r. *It Takes a Village Idiot, and I Married One* (głosu użycza Denny Smith)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Jan Paweł II występuje w odcinku 2 sezonu 2 *Holy Crap* (30 września 1999) oraz w odcinku 17 serii 5

(13 maja 2007 r. – *It Takes a Village Idiot, and I Married One* – głosu użycza tam Denny Smith). W odcinku z 1999 r. religijny ojciec Petera, Francis, przechodzi na emeryturę. Starszy pan źle traktuje swoją synową i Peter postanawia porwać papieża, by ten pomógł mu rozwiązać problemy rodzinne. Por. https://pl.wikipedia.org/wiki/Lista_odcink%C3%B3w_serialu_G%C5%82owa_rodliny [dostęp: 15.03.2023]. Zob. jeszcze: 1999, 2002 rok.

Efekt zaistnienia

Imitacja w animacji

2006

Różowa Pantera (ang. *The Pink Panther*) – reż. Shawn Levy, komedia kryminalna, Czechy–USA 2006 (nawiązanie do amerykańskiego filmu z 1963 r.)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Komisarz Charles Dreyfus (Kevin Kline) zleca inspektorowi Jacquesowi Clouseau, przezeń określone jako „wioskowy głupek” (Steve Martin), śledztwo dotyczące kradzieży najszlachetniejszego diamentu Francji – Różowej Pantery. Ma nadzieję, że w ten sposób sam odniesie triumf. Otóż Dreyfus marzy o zaszczytach i awansach, o odznace Legii Honorowej, o członkostwie w Zgromadzeniu Narodowym itd. Nieprzypadkowo sprawcę dwóch zabójstw chce ujawnić na balu w pałacu prezydenckim – przyniosłoby mu to natychmiastowy rozgłos i sławę. Z Dreyfusem właśnie należy łączyć motyw papieski. Otóż w jego biurze na kominku stoją w ramach fotografie, do których pozował albo z Jasirem Arafatem, albo z królową Elżbietą, matką Teresą albo właśnie z Janem Pawłem II. Co istotne, on, jako postać pierwszoplanowa, siedzi w swoim gabinecie na tle tych właśnie zdjęć. Kamera filmowa niejednokrotnie obejmuje ten znaczący obraz pychy i na niej wyrosłych chorych aspiracji bohatera (po raz pierwszy pojawia się on po dwóch minutach od czołówki – czas: 02’48-02’50). Znamienne, że gdy Dreyfus wypowiada słowa: „Przedemną otworzyła się możliwość osiągnięcia największego triumfu” (czas: 09’13), zaraz potem wraca ów motyw (09’24-09’30); również po tym, jak oznajmia, że triumf odniesie wtedy, gdy do Paryża ściągnie fajtlapowatego nieudacznika inspektora Clouseau (czas: 09’35-09’48). Na tle wspomnianych fotografii przebiega pierwsza rozmowa ze sprowadzonym funkcjonariuszem (czas: 12’27-19’58), ujawnianie domysłów Dreyfusa co do zabójcy (czas: 19’33-19’57) i odpoczynek po akcji, kiedy Clouseau mało nie oskalpował swego „dobroczyńcy” (czas: 45’45-46’52); fotografia z Janem Pawłem II towarzyszy też decyzji Dreyfusa o ściągnięciu owego pseudo Jamesa Bonda z Nowego Jorku z powrotem do Paryża (czas: 61’20-61’31). Jan Paweł II staje się zatem, podobnie jak inne czołowe w historii powszechnej postacie, niemyym świadkiem ludzkiej słabości odmalowanej w sposób karykaturalnie śmieszny. Fotografia Jana Pawła II nie jest tu przedmiotem kultu czy oddawanego szacunku wobec Namiestnika Chrystusowego na Ziemi ani znakiem wiary czy łączności z Kościołem, ale symbolem „pychy” komisarza, który chce się dowartościować, pozuając do zdjęcia z kimś liczącym

¹² *Głowa rodziny* – amerykański serial animowany (kreskówka parodiująca obyczaje Amerykanów), stworzony w 1999 r. przez Seta MacFarlane’a i emitowany w telewizji FOX. Przedstawia losy rodziny Griffinów mieszkającej w fikcyjnym mieście Quahog, w stanie Rhode Island. Pierwszy odcinek wyemitowano 31 stycznia 1999 r.

się w świecie. Podobne obrazy nobilitacji własnej osoby (chodzi o biskupa) obserwujemy w *Zbrodni ojca Amaro* czy – w formie jeszcze bardziej groteskowej niż w *Różowej panterze* – w serialu *Eureka Street* nakręconym na podstawie powieści Roberta McLiamy Wilsona pod takim samym tytułem. Dotyczy to również filmu *Być jak John Malkovich*.

Zob. → 2009 rok.

Efekt zaistnienia

Fotomontaż – zdjęcie bohatera z Janem Pawłem II

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Różowa Pantera z 2006 r. jest komedią, w której humor – nieraz doprawdy dziecinny i niewybredny – może być różnie – w tym: negatywnie oceniany¹³. Głupota i gapiowatość, mające rzekomo iść w parze ze sprytem i przenikliwością Clouseau, są przerysowane, nienaturalne i nielogiczne. To jednak nie jest przedmiotem naszej tu refleksji. Na szczęście *Różowa pantera*, czy to z 2006, czy też z 2009 r., mimo że płytka i „głupawa”, nie jest obsceniczna jak choćby *Tępaki* z 1987 r.

Głosy na temat tego, jak Amerykanie zniszczyli europejski film, pojawiają się również we wspomnianej w przypisie 15 recenzji: *Różowa Pantera (2006)*, <http://www.filmweb.pl/reviews/Teksa%C5%84ska+masakra...-2681> [dostęp: 7.03.2017].

Por.: Agnieszka Gortatowicz, *Powrót Różowej Pantery*, „Film” 2004, styczeń (01), s. 26 – autorka pisze, że reżyser cieszy się z roli Steve’a Martina, ale zachwyty nie podziela Martin Sellers (syn Petera Sellersa) – że aktor tylko w powtórce *Ojciec panny młodej* odniósł niesamowity sukces, a w innych powtórkach już nie.

Według Lecha Kurpiewskiego, również z dystansem odnoszącego się do filmu: „[...] [Steve – D.K.] Martin tylko udaje inspektora Clouseau, podczas gdy Peter Sellers w jakiś sposób – groteskowy i zarazem realny – naprawdę nim był. Martin ze wszystkiego robi parodię” (Lech Kurpiewski, Robert Ziębiński, *Subiektywny remanent kina. 13 po 13*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 349).

Jasminum – reż. Jan Jakub Kolski, komedia obyczajowa/obyczajowy, Polska 2006

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W klasztorze na Bielanach Jaśminowskich (miejscowość fikcyjna) wisi m.in. portret Jana Pawła II z początku pontyfikatu (czas: 00'16'42-00'16'59, 00'24'12-01'24'14). Pojawia się aluzja też do Watykanu:

Ojciec Kleofas, przeor klasztoru (Adam Ferency) po pokazaniu map z rejestracją kroków różnych mnichów:

– W razie czego będzie materiał do Watykanu.

Natasza (Grażyna Błęcka-Kolska): Święty Czeremcha. (czas: 00'34'17-00'34'22)

Efekt zaistnienia

– portret

– aluzje do Watykanu

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Jan Jakub Kolski

¹³ Zob. np. niepochlebną recenzję kinową autorstwa Krzysztofa Berendy z 2006 r.: *Różowa Pantera 2006*, z 14 lutego 2006 r., <http://www.filmweb.pl/reviews/Teksa%C5%84ska+masakra...-2681> [dostęp: 7.03.2017].

Kod da Vinci (ang. *The Da Vinci Code*) – reż. Ron Howard, thriller, Francja–USA–Wielka Brytania–Malta 2006

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Istnieje też film Andrésa Garrigó dementujący kłamstwa i manipulację twórców tego filmu – *Ciemna Strona Kodu Leonarda Da Vinci*: <https://rafael.pl/pl/p/Ciemna-strona-Kodu-Leonarda-Da-Vinci-DVD.-KOLEKCJA-LUDZIE-BOGA/57> [dostęp: 12.08.2023].
Zob. jeszcze → 2009 rok.

Efekt zaistnienia

Czas: 02'02'52-2'03'43 – hasło 'papież' wypisywane jest na komórcie w londyńskim autobusie

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Ekranizacja powieści Dana Browna, jak pisze Robert Ziębiński, „Niestety, jest filmem co najwyżej letnim. Winy za to nie ponosi reżyser ani gwiazdorska obsada, lecz ponoć sam Dan Brown, który wymógł na producentach ekranizację absolutną, czyli obraz w stu procentach wierny powieści. Howard przeniósł więc *Kod...* na ekran kartka po kartce, przez co film nie trzyma w napięciu, a momentami najzwyczajniej nudzi. To wzorcowy przykład, jak nie powinno się adaptować powieści. (rz)” (Lech Kurpiewski, Robert Ziębiński, *Subiektywny remanent kina. 13 po 13*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 287).

Ranczo – reż. Wojciech Adamczyk, komedia obyczajowa, serial TVP1, 10 sezonów, Polska 2006-2016, sezon 1 odcinek 2 – 2006 r.

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Obrazek z Janem Pawłem II na tablicy ogłoszeń w zakrystii kościoła w Wilkowyjach. Odcinek 2 *Goście z zaświatów* z serialu *Ranczo* (czas: 00'03'40). Źródło: <https://vod.tvp.pl/video/ranczo,odc-2-goscie-z-zaswiatow,33378> [dostęp: 30.04.2020]. Ale już w odcinku 3 serii 1 *Ksiądz z inicjatywą* w plebanii wisi fotografia Benedykta XVI (czas: 00'06'03). Odcinek był kręcony w czasie zmiany pontyfikatu (gdyż premiera serii odbyła się 5 marca 2006, a finał serii – 21 maja 2006). Źródło: <https://vod.tvp.pl/video/ranczo,odc-3-ksiadz-z-inicjatywa,29876> [dostęp: 6.05.2020]. *Ranczo*, seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006) – czas: 00'11'32 – fotomontaż: Jan Paweł II z księdzem Piotrem Koziółem (Cezary Żak) i zakonnicą (czas pokazywania: 00'11'12-00'12'54).

W salce, w której Lucy uczy dzieci, pojawia się jeszcze jedna kombinacja: plakat z Janem Pawłem II i obrazek z Benedyktem XVI: *Ranczo*, seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006) – czas: 00'22'16-00'22'17.

Z pewnością jest to przykładowy odcinek. Istnieje ich znacznie więcej, gdzie znajduje się wizerunki Jana Pawła II (podobnie jak w *Plebanii*). Wypierane są one jednak przez portrety z kolejnym pontyfiksem, np. *Ranczo*, sezon 1 odcinek 4 *Otrzeźwienie* – czas 00'39'39 – obrazek z Benedyktem XVI.

Efekt zaistnienia

– fotografie i plakaty z Janem Pawłem II

– fotomontaże, zdjęcia i plakaty przedstawiające Jana Pawła II, ale i Benedykta XVI

Przez to oddany został w serialu czas odejścia tegoż Papieża i nastania nowych pontyfikatów. W *Ranczu* nawet w ostatnich odcinkach istnieją portrety Jana Pawła II samego lub – na zasadzie fotomontażu – z księdzem proboszczem Koziółem i zakonnicą, np. *Ranczo*, odcinek 52, sezon 4 *Zemsta i wybaczenie*, czas: 29'34-29'43, 30'27-31'08. Źródło: <https://vod.tvp.pl/video/ranczo,odc-52-zemsta-i-wybaczenie,486551> [dostęp: 11.08.2020].

Są też obok siebie portrety dwóch papieży: Jana Pawła II oraz Benedykta XVI, np. *Ranczo*, seria 8 odcinek 92 *Radio Mamrot* – czas: 00'40'03-00'40'22.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Serial doczekał się nowelizacji, tj. adaptacji filmu na powieść: Robert Brutter, Jerzy Niemczuk, *Ranczo*, cz. 1 i cz. 2 (na podstawie serialu *Ranczo*), wydanie 1, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2014. Robert Brutter *de facto* jest synonimem Andrzeja Mariusza Grembowicza. Powieść kończy się oświadczeniami Kusego wobec Lucy i aluzją do wiersza W Weronie Cypriana Norwida. Premiera powieści: 5 lutego 2014; kanonizacja Jana Pawła II dwa miesiące później: 27 kwietnia 2014 r. na placu Świętego Piotra w Watykanie.

Powieść napisali autorzy scenariusza, ale przy udziale syna jednego z nich. Na dole ostatniej strony pojawia się bowiem informacja: „Autorzy dziękują Marcinowi Grembowiczowi za pomoc w przekładzie scenariuszy na formę powieściową” (cz. 2, s. 539).

Na okładkach dwóch części nowelizacji widnieją humorystyczne bądź osobliwe „reklamy”: „Powieść. *Zawsze wiedziałem, że kiedyś książki będą o mnie pisać. Polecam! Wójt Kozioł*” (cz. 1) i: „Druga część bestsellerowej powieści *Ranczo!*” (cz. 2).

Simpsonowie (ang. *The Simpsons*) – twórca Matt Groening, serial TV, do 2020 r. 31 sezonów, 684 odcinki), komedia, animacja dla dorosłych, animowany sitcom, USA 1989-, tu: Sezon 17, odcinek 21 *The Monkey Suit*, 14 V 2006 r. (cały sezon 17: między wrześniem 2005 i majem 2006)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W odcinku 21 z 17 sezonu *The Monkey Suit* pojawia się temat rzekomego sporu między nauką a religią chrześcijańską o pochodzenie człowieka (ewolucjonizm/darwinizm a kreacjonizm). Na lekcji o kreacjonizmie Lisa Simpson czyni aluzję do Jana Pawła („pope John Paul” – brak określenia który), jakoby ten – podobnie jak inny „konserwatysta” George Will – akceptował ewolucjonizm (czas: 00’02’54 i nn). Źródło: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.youtube.com/watch%3Fv%3DEMRNjX-CTSXU&ved=2ahUKEwi3mL6m0ZyHAxVnKhAIHei9A4wQtWj6BAGIEAI&usg=AOvVaw124jbhTEjWaeh8Oiu46nly> [dostęp: 10.07.2024].

Effekt zaistnienia

Aluzja do papieża

„Jan Paweł” miał akceptować ewolucjonizm „potem” („late”), po George’u Willu, co jest zastanawiające, gdyż ów libertariański konserwatywny pisarz i komentator polityczny (ur. 4 maja 1941 r.) jest młodszy od Karola Wojtyły o 21 lat, a od Albino Luciani (Jana Pawła I) – o 29 lat. Być może cała wypowiedź Lisy jest umyślnie niedorzeczna.

2005

The Papal Chase – reż. Kenny Hotz, dokumentalny, Kanada 2004 (emisja 2005)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

ŚDM – Światowe Dni Młodzieży w Toronto i na południu prowincji Ontario – z udziałem Papieża – 23-28 lipca 2002. Kenny Hotz – reżyser, autor scenariusza i główny wykonawca tworzy dokument z tego wydarzenia. Film rozpoczyna się obrazem boksu na miejskiej ulicy ze zdjęciem Jana Pawła II i zachętą do uczestnictwa we mszy św. z Jego udziałem (czas: 00’07-00’12). Z *offu* słychać głos schorowanego już Papieża przeplatany z głosem Hotza siedzącego za kierownicą. Na moment twórcy dokumentu przenoszą uwagę na Watykan (czas: 00’09 i nn). Jednak akcja wiąże się z przylotem Jana Pawła II do Toronto, główny bohater-narrator obserwuje lądowanie samolotu z dostojnym gościem (czas: 06’13 i nn). Kamera filmowa uwzględnia również tych, którzy korzystając z okazji, przychodzą na spotkanie i głoszą nauki niezgodne z nauką Kościoła katolickiego. Przede wszystkim przeprowadzane

są jednak wywiady z wierzącymi, w tym z duchownymi. Jest dużo akcentów polskich. Dokument tworzony jest z przymrużeniem oka, na wesoło, ale bez obrażania uczuć religijnych katolików czy podważania autorytetu Papieża. Hotz przebiera się za księdza (czas: 16'04 i nn.), potem za diabła (czas: 32'43-34'19), prowokując uczestników spotkania do reakcji (w efekcie – wywołując śmiech). Wdrapuje się też na wielki pomnik Jana Pawła II w Toronto i całuje „papieża” w policzek. Jan Paweł II pokazywany jest też na billboardzie – np. od 39'51 słycać go mówiącego po angielsku: „Nie bójcie się otworzyć drzwi Chrystusowi...”, następnie powołującego się na św. Augustyna (czas: 40'49 i nn.). Potem Hotz próbuje się dostać do konwentu św. Józefa, do którego przybywa zmęczony już Papież (czas: 44'34-50'28). Jan Paweł II jednak w swoim papa mobile jedzie wzdłuż odrodzenia i błogosławi zebranych. Hotz zdaje się pozostawać pod wrażeniem wzrokowego kontaktu z Janem Pawłem II, patrzącym się przez chwilę „prosto w oczy” reżysera.

Efekt zaistnienia

- nagrania archiwalne
- pomnik
- w początkowej partii filmu również obraz Watykanu
- flagi papieskie
- Papież jako przedmiot uwagi w filmie (aluzje, komentarze nt. spotkania, własne refleksje)

Anioły i demony (ang. *Angels and Demons Revealed*) – reż. David McKenzie, scen. Jeremy Cole i Carla Filisha, dokumentalny, USA 2005

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Film analizuje wątki opisane w fascynującym bestsellerze Dana Browna *Anioły i demony*. Czy tajne, mające wielowiekową tradycję stowarzyszenie Illuminatów istnieje naprawdę? Czy trwa walka o dostęp do nowej broni o niespotykanej do tej pory sile rażenia, zdobycie której daje władzę nad światem? I czy pierwszym celem ataku będzie Watykan? Autorzy filmu starają się znaleźć odpowiedź na te i inne sensacyjne pytania (opis dystrybutora dvd, <https://www.filmweb.pl/film/Anio%C5%82y+i+Demony+rzeczywisto%C5%9B%C4%87+czy+fikcja-2005-235983/descs> [dostęp: 20.12.2023]).

Istnieje jeszcze film fabularny *Anioły i demony* → por. 2009 rok.

Efekt zaistnienia

- aluzje
- przestrzeń Watykanu

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Prototyp powieściowy: Dan Brown, *Angels & Demons*, Corgi Books, London 2007.

Godzina zero (ang. *Zero Hour*) – serial telewizyjny, katastroficzny, dokumentalny, Kanada–Wielka Brytania 2004-2006 (3 sezony), odcinek *The Plot to Kill the Pope* – biograficzny, dramat, historyczny, Wielka Brytania 2005

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Jana Pawła II prezentuje on sam (nagranie archiwalne), a także aktor: Brian Crabb – rekonstrukcja wydarzeń z 13 maja 1981 r., narrator: Paul McGann.

Efekt zaistnienia

Nagranie archiwalne

Ojcowie nasi (ang. *Our Fathers*) – reż. Dan Curtis, dramat, USA 2005**Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Jana Pawła II gra Jan Rubes. Z kolei George'a Busha gra on sam. Film opowiada o skandalu w bostońskim kościele, znowie milczenia w sprawie trwającego przez dziesięciolecia seksualnego molestowania nieletnich przez duchownych. Film w rodzaju *Siostry Magdalenki* (ang. *The Magdalene Sisters*, reż. Peter Mullan, Irlandia–Wielka Brytania 2002), *Tajemnica Filomeny* (ang. *Philomena*, reż. Stephen Frears, Stany Zjednoczone–Wielka Brytania–Francja 2013) czy – przede wszystkim *Spotlight* (reż. Tom McCarthy, Kanada–USA 2015).
Zob. → 2013 i 2015 rok.

Efekt zaistnienia

- film – podobnie jak *Spotlight* – obnażający kulisy pedofilii w parafii bostońskiej w USA i oskarżający zwierzchników kościelnych, że przez lata milczeli w tej sprawie
- aluzje

Opowieść kryminalna (wł. *Romanzo criminale*, ang. *Crime novel*) – reż. Michele Placido, sensacyjny, dramat, kryminał, gangsterski, Włochy–Francja 2005**Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Kolejny film, w którym nagranie archiwalne z obrazem Ojca Świętego usytuowane jest w kontekście zła. W pewnym sensie przypomina *Ojca chrzestnego III*, w którym powiązania z siatką przestępczą Banku Watykańskiego powodowały, że pojawiały się motywy papieża Pawła VI i Jana Pawła I. Akcja *Opowieści kryminalnej* zaczyna się w połowie lat 70. Rozgrywa się jednak dłużej, jak głosi napis końcowy: „I fatti e i personaggi narrati in questo film sono libera tamente ispirati a vicende gludiziarie avvenute in Italia tra il 1977 e il 1992”. Z dzieci ulicy wyrastają mężczyźni, którzy tworzą gang mający podbić Rzym. Wydarzenia fikcyjne przeplatane są wydarzeniami autentycznymi, jakim było np. porwanie premiera Aldo Moro i jego zabójstwo przez Czerwone Brygady 16 marca 1978 r., zamach terrorystyczny z 2 sierpnia 1980 r. na kolejowej stacji Bolonia, zwycięstwo w Mistrzostwach Świata rozgrywanych w Hiszpanii w 1982 r. (radość z pokonania RFN 3:1), upadek Muru Berlińskiego w nocy z 9 na 10 listopada 1989 r. i właśnie pontyfikat Jana Pawła II. Na tle dramatycznie przebiegających losów Rzymu, niepokojonego działalnością gangów, mafii, grup terrorystycznych i masonerii (wspomnianej pod koniec filmu), skorumpowanej części policji pojawia się obraz jadącego swoim papa mobile Ojca Świętego. Ukazany jest moment zamachu i czas tuż po owym wydarzeniu (czas: 01'50'42–01'51'02). Owym kadrom skopiowanym z nagrań archiwalnych towarzyszy śpiew Luciano Pavarottiego *Nessun dormai da* z 1980 r.¹⁴. Obraz Carravaglia przedstawiający Matkę Boską Pielgrzymów, postać Jana Pawła II są po to, by wskazywać, że ponad chaosem, złem, okrucieństwem istnieje inny porządek – harmonia, ład, piękno i dobro. Tego wszystkiego bohaterowie w głębi duszy pragnęli, ale ponad tym pragnieniem stały namiętności, które ich wszystkich zgubiły.

Efekt zaistnienia

Nagrania archiwalne (np. z zamachu na Papieża w 1981 r.)

¹⁴ Z napisów końcowych: „nessun dormai da «Turandot» / Puccini / Adami / Simoni / Alfano Edizioni BMG Ricordi Music Publishing (P) 1980 Decca Music Group United, E'esogulto da Luciano Pavarotti con l'Orchestra del Teatro Arena di Verona diretta da Amando Gatto”.

Bremner, Bird and Fortune – satyryczny serial telewizyjny (Channel Four), twórcy: John Bird, Rovy Bremner, John Fortune (zm. 31 grudnia 2013), Wielka Brytania 17 października 1999 – 6 maja 2010, 16 serii, 85 odcinków. Po raz pierwszy transmitowany był 15 marca – 19 kwietnia 1991 r.

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W sezonach 3-6 (2002-2005) Jana Pawła II gra Alexei Sayle. Też w 2 odcinku w 14 serii *The Two Johns on The Credit Crunch* pojawia się skecz (z introdukcją Rory'ego Bremnera) z udziałem Papieża i George'a Busha w jego domu (czas: 02'37-05'42).

Jego fabuła opiera się na poetyce absurdu – obraz jest skeczem z udziałem Papieża i George'a Busha znajdującego się rzekomo w jego własnym domu (czas: 2'37-5'42). Papież Benedykt XVI jest przez George'a Busha pomyłony z Janem Pawłem II lub Janem Pawłem III (*sic!*). Prezydent dziwi się też, że papież jest katolikiem. Możliwe, że owa konsternacja ma odzwierciedlać stan wiedzy większości współczesnych Amerykanów i nie tylko zresztą ich.

Efekt zaistnienia

Jana Pawła II gra Alexei Sayle. Potem ten sam aktor gra Benedykta XVI utożsamianego z Janem Pawłem II.

2004

Narty Ojca Świętego – reż. Piotr Cieplak, spektakl Teatru Telewizji – telewizyjna wersja przedstawienia, które miało premierę w listopadzie 2004 r. w Teatrze Narodowym w Warszawie (na podstawie sztuki Jerzego Pilcha)

Zob.: <https://www.youtube.com/watch?v=pFBEGZROIak> [dostęp: 2.09.2020].

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Nieustannie się o Janie Pawle II mówi, o rzekomo jego nartach, o jego przyjeździe do Granatowych Gór na emeryturę – w całej sztuce jednak Papież nie pojawia się i nie odzywa ani razu. Więcej na ten temat zob.: Dorota Kulczycka, *Czy Jerzy Pilch lubił Jana Pawła II? Karol Wojtyła w utworach pisarza o protestanckich korzeniach i w ich adaptacjach*, „Bibliotekarz Podlaski. Ogólnopolskie Naukowe Pismo Bibliotekoznawcze i Bibliologiczne” 2020, nr 4, s. 309-323 oraz teźże, „*Lęk przed wpływem?*” *Kontr-obecność Biblii w „Monologu z lisiej jamy” i „Nartach Ojca Świętego” Jerzego Pilcha*, [w:] *Biblia w dramacie*, red. nauk. E. Jakiel, Gdańsk 2018, s. 373-392.

Efekt zaistnienia

Przyjazd Jana Pawła II do Granatowych Gór jako pretekst do różnych rozmów i spekulacji

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Pierwowzory literackie: Jerzy Pilch, *Narty Ojca Świętego*, „Świat Książki”, Warszawa 2004; tenże, *Miasto utrapienia*, „Świat Książki”, Warszawa 2004.

Jakoś to będzie – reż. Marcin Koszałka, dokumentalny, krótkometrażowy, Polska 2004. Źródło: <https://vod.tvp.pl/video/jakos-to-bedzie,jakos-to-bedzie,37869976> [dostęp: 19.08.2022]

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Na początku pojawia się powtórka z 1 części, czyli z *Takiego pięknego syna urodziłam*. Ten sam obraz Jana Pawła II, co w filmie *Takiego pięknego syna urodziłam* – czas: 00'54. Zob. → 1999 rok.

Efekt zaistnienia

Obraz Jana Pawła II

Eurotrip – reż. Alec Berg, David Mandel, Jeff Schaffer, komedia, przygodowy, Czechy–USA 2004

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Film dla młodzieży, łamiący stereotypy dotyczące Europy i Europejczyków, w dużej mierze – bluźnierczy.

Zob. więcej → rozdział 10

Efekt zaistnienia

- gra aktorska
 - Watykan
 - stroje papieskie
 - opłakiwanie rzekomej śmierci Jana Pawła II przez tłumy
- Efekt parodystyczny i obrazoburczy

Miss rozbitków (ang. *Miss Cast Away and the Island Girls*) – reż. Bryan Michael Stoller, fantasy, przygodowy, komedia, USA 2004¹⁵

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Jest to w pewnym sensie komedia postmodernistyczna, w której główny nacisk położony został na ludyczność. Doszukiwanie się głębszych pokładów sensu również tutaj jest bezzasadne. Przez ową filmową parodię przewijają się postacie znane z uniwersum bohaterów, celebrytów i sław znanych z małego i wielkiego ekranu: Charlie Chaplin, Marilyn Monroe, James Bond, Beatlesi, Flintstonowie, John Coffey, Elvis Presley, prezydent George Bush i in. Oprócz tego *Miss Cast Away* jest parodią *Jurassic Park* w reżyserii Stevena Spielberga (z „jurajskim wieprzem” zamiast dinozaura), *Poszukiwaczy zaginionej Arki* z 1981 czy *Cast away* z pamiętną rolą Toma Hanksa (reż. Robert Zemeckis, 2000). Greytak gra bardzo poważnego, pełnego majestatu papieża. Aurę powagi budują: dostojna muzyka chórów gregoriańskich, monumentalność sal, korytarzy, drzwi i okien w watykańskim pałacu, operowanie światłem wychodzącym przez owe drzwi, nimb wokół głowy i całej sylwetki Biskupa Rzymu ubranego w biel oraz jego surowe oblicze.

Owa powaga (przecież tak bardzo odbiegająca od zazwyczaj pogodnego oblicza Jana Pawła II) ma jednak wydźwięk parodystyczny: Papież w pół zdania porzuca rozentuzjazmowany tłum i zaszywa się we wnętrzu swego domu, by pobłogosławić jakąś ważną misję. Komizm miałby tam polegać na grze słów, na tym, że „Bless you!” [w domyśle: „God bless you” – „Niech Bóg Cię błogosławi!”, „Wszystkiego dobrego!”] sprzega się z życzeniem: „Na zdrowie!”, złożonym kichającemu „dyplomacie”.

Ojciec Święty grany przez Greytaka nie opuszcza grona miss Ameryki (ale także innych piękności, np. z Hiszpanii), lecz komunikuje się na odległość, nawet gdy oni są w samolocie lecącym do Tokio, a on w Watykanie. Również wtedy koczują jako rozbitkowie na jakiejś rzekomej wyspie z piękną złocistą plażą, z dżunglą, z palmami itd., która potem okazuje się łądem stałym gdzieś w pobliżu Hollywood. Papież pojawia się bowiem podwójnie jako lustrzane odbicie w okularach strażnika i instruuje go na temat misji przechwycenia odnalezionej na „wyspie” Arki Noego. Strażnik w tychże okularach również widzi Jana Pawła II (czas: 12’06–12’14, 13’39–13’42, 14’44–15’28). Następnie papież zjawia się w grocie Mike’a Saundersa (gra go Charles Schlatter), wyświetlany przez robota na ekranie i upominający się o przewiezienie do Watykanu Arki Noego (czas: 00’55’42–00’56’17). Zaraz potem na tymże ekranie zjawia się Michael Jackson grający Agenta M.J.

¹⁵ *Miss Cast Away* (oryginalny tytuł USA), pol.: *Miss rozbitków* (inne tytuły: nowy z USA – *Miss Castaway and the Island Girls*; *Silly Movie 2* – w Kanadzie tytuł angielski).

Efekt zaistnienia Gene Greytak gra Jego Świątobliwość w pałacu papieskim, ale także ukazującego się w okularach bądź na ekranie telewizora (czas: 12'06-12'14, 13'39-13'42, 14'44-15'28, 00'55'42-00'56'17). Można i tutaj zastanawiać się nad etycznymi i artystycznymi aspektami wykorzystania historycznej sylwetki Papieża granego przez Greytaka do tak bezwartościowej produkcji z dziedziny pop. Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Por. opis: Sarah, <i>Miss Cast Away</i> / <i>Miss rozbitków</i>, https://www.imdb.com/title/tt0395669/ [dostęp: 25.06.2020]. Tytuł filmu nawiązuje do <i>Cast Away</i> (2000).
2DTV – reż. Tim Searle, satyryczny serial animowany/rysunkowy emitowany przez ITV, Wielka Brytania 2001-2004
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Wyszydzane są tam różne osobistości, m.in. George W. Bush, premier Tony Blair, Jan Paweł II występuje w więcej niż 9 odcinkach (epizodach), m.in.: 4.4 (2004) – głos Enn Reitela, 4.5 (2004), 4.6 (2004), 5.1 (2004) – głos Enn Reitela i Dave'a Lamba. Zob. → 2002 rok. Efekt zaistnienia Imitacja
<i>Dzielnica!</i> (węg. <i>Nyócker!</i>) – reż. Áron Gauder, animacja, komedia, Węgry 2004
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Jeden z odcinków opowiada o papieżu wmieszanym rzekomo w handel ropą naftową. Efekt zaistnienia Rysunkowy, imitacja Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Z opisu na stronie internetowej Charlie.pl: Film skierowany jest do widzów dorosłych, choćby ze względu na sprośny język i obfitą nagość (scen przemocy jest niewiele). Jest agresywny politycznie, zarówno pod kątem amerykańskiej polityki zagranicznej, jak i węgierskich polityków: zamazując im oczy, obsadza ich tym samym w roli kryminalistów. Reżyser nie boi się także „zaangażować” do filmu prezydenta Busha, Papieża, Vladimira Putina czy Osamy bin Ladena w małych, drugoplanowych rolkach. Skojarzenia z <i>South Parkiem</i> nasuwają się automatycznie, dawka bezlitosnej satyry i skandalu obyczajowego jest podobna. <i>Dzielnica!</i> zachowuje jednak przy tym typowo europejski punkt widzenia, przesycony lokalną kulturą i problematyką. Źródło: https://www.charlie.pl/index.php?i=film&id=1136924018 [dostęp: 27.12.2023].
<i>Ocean's Twelve: Dogrywka</i> (ang. <i>Ocean's Twelve</i>) – reż. Steven Andrew Soderbergh, kryminał, USA 2004
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Sequel do <i>Ocean's Eleven: Ryzykowna gra</i> – tam jest tylko jedno zdanie stanowiące aluzję do Jana Pawła II: Isabel Lahiri (Catherine Zeta-Jones) [przez telefon]: Nie, nie, wykluczone! Nie wyłączymy czujników. Nie może go dotknąć. To gwiazda kina, nie papież. (czas: 01'25'52-01'26'02)

Efekt zaistnienia
Aluzja konfrontująca status aktorek-celebrytek i papieża, podkreślenie pewnej oczywistości, stereotypowego myślenia
2003
<i>Inwazja barbarzyńców</i> (franc. <i>Les invasions Barbares</i>) – reż. Denys Arcand, komediodramat, Francja–Kanada 2003
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów
Rémy (gra go Rémy Girard) do siostry Constance (Johanne-Marie Tremblay): Pani będzie w niebie grała na harfie, siedząc między Janem Pawłem II – posępnym Polakiem a Matką Teresą – lepką Albanką. [...] To etiologiczna prawda. Bo Albańcy zawsze są lepcy, a Polacy posępni (czas: 00'26'50-00'27'09) Dominique: Santa Maria Goretti, Tajemnica Fatimska, „tylko dla uszu Papieża” (czas: 00'42'12). Zob. więcej → rozdział 6.
Efekt zaistnienia
Aluzje do Jana Pawła II i trzeciej „tajemnicy fatimskiej”
2002
<i>Zbrodnia ojca Amaro</i> (hiszp. <i>Crimen del padre Amaro</i>) – reż. Carlos Carrera, melodramat, Argentyna–Francja–Hiszpania–Meksyk 2002
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów
Film w swej wymowie bardzo złożony, pokazujący – oprócz dobra czynionego przez duchownych i głębi wiary katolickiej – wykroczenia ludzi Kościoła (nie tylko księży) przeciw wszystkim przykazaniom Dekalogu. Po raz pierwszy zdjęcie Papieża zauważamy w scenie oprowadzania księdza Amaro po nowej parafii. Na jednej ze ścian kaplicy jego fotografia nie dbale połączona z innymi „świętymi obrazkami” wisi za szybą w ramce (czas: 0'08'15). Papież ubrany jest na niej w czerwoną pelerynkę. To pierwszy sygnał meksykańskiej religijności wyrażającej się w mnóstwie obrazów, obrazków i rzeźb świętych – pewnego rodzaju kiczu i powierzchowności. Związek z Watykanem podkreślony jest również zamieszczeniem w pokoju gościnnym proboszcza ks. Benito Díaz dużej reprodukcji przedstawiającej Ojca Świętego w białej sułtannie z rozłożonymi w geście błogosławieństwa <i>urbi et orbi</i> rękoma. W dolnej części tego skądinąd znanego zdjęcia nałożony jest obraz Watykanu z Bazyliką św. Piotra w centrum (czas: 0'25'17-0'25'35, 0'36'20-0'36'23, 0'36'42, 0'37'55). Przygląda się więc Namiestnik Chrystusowy z owego obrazu niepokornym apetytom kucharza ks. Galvána, również jego upiciu się; troszcze proboszcza o związek księdza Natalio Péreza z partyzantami reprezentującymi teologię wyzwolenia (niepochwalaną przez Watykan) i odwrotnie – troszcze ks. Natalia o proboszcza robiącego interesy z przywódcą dealerów narkotykowych. Przygląda się temu również na razie niewinny ks. Amaro. Te kadry, podobnie jak wiele innych, nabierają ironicznego wydźwięku. Kolejnym znakiem łączności wiernych z meksykańskiego miasteczka z Watykanem jest fotografia Papieża wisząca w zakrystii, w której posługę spełnia Martin (czas: 00'48'20). Ale o wiele bardziej wymowne wydaje się jeszcze jedno zdjęcie – stojące na stoliku w pałacu biskupim: biskup Ernesto Gomez Cruz witający się z Janem Pawłem II trzymającym gazetę, być może z nowinami z Meksyku (czas: 00'40'16, 00'41'03). Fotografia jest mocno wyeksponowana, oprawiona w złotą ramkę. Na jej tle biskup przyjmuje księdza Amaro, nakłaniając go do medialnego oszustwa. Reżyser znowu w ten sposób buduje przepaść między nauką głoszoną przez Papieża a poczynaniami meksykańskiego kleru. Zdjęcie z Ojcem

Świątym jest w tym miejscu elementem podnoszącym prestiż biskupa i usprawiedliwiającym jego decyzje. Nie wydaje się bowiem, by kilkakrotnie ukazująca się w filmie podobizna Jana Pawła II miała sugerować, iż hipokryzja i korupcja dotyczyły też głowy całego Kościoła.

Efekt zaistnienia

- zdjęcia
- portrety
- fotograficzne montaż

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

José Maria Eça de Queirós, *Zbrodnia księdza Amaro* [oryg. *El Crimen del Padre Amaro*, 1875 – *sic!* – D.K.], tłum. Dorota Górniak, Ordeno Mariusz Lewandowski, b.m., 2010.

Jak widzimy, powieść José Maria Eça de Queiroz *El crimen del Padre Amaro* została napisana w 1875 r.; inwencją reżysera było zatem, aby przenieść akcję sto lat później – właśnie w czasy pontyfikatu Jana Pawła II.

Jest sprawa – reż. Olaf Lubaszenko, komedia, Polska 2002 (premiera: 2003)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Całość ujęć z portretem Jana Pawła II – czas: 43'24-44'22. Na tle powieszzonego na dywanowej makatce Krucyfiksu oraz portretu Papieża w białej szacie odbywa się dialog Księdza Proboszcza (Bohdan Łazuka) z przebranym za gospozię Bogusiem Stanisławem Michałkiem (Leszek Malinowski). „Bogusi” bardzo zależy na dostaniu się do księżowskiej komórki, w której Proboszcz przechowuje gipsowe popiersia Lenina przywożone niegdyś z ZSRR. W jednej z głów Lenina ma się rzekomo znajdować skarb – diament. Stąd natarczywość udawanej gospośni:

„Bogusia”: A czy ja dostanę klucze do wszystkich pomieszczeń?

Ksiądz: Oczywiście, tak jak w domu. Myślę, że się Bogusi spodoba. To co? Od jutra?

„Bogusia”: Klucze mogę już posprawdzać.

Ksiądz: Nie. Teraz zbliża się czas modlitwy. Aha! I tak przy okazji to ja bym prosił, żeby Bogusia kupiła mi pieczywo chrupkie, bo ja się odchudzam. Pieniążki zwróć.

„Bogusia”: Y-hy. No to do jutra. Yyy... szczęść Boże!

Ksiądz: Tak. Proszę się nie zadawać z tym Stanisławem, bo to podejrzany element.

Oburzona „Bogusia”: Dlaczego?!

Ksiądz: Mam wrażenie, że kiedyś z tacy mi podprowadził [*sic!* – D.K.].

„Bogusia”: Ależ to nieprawda! On tylko wziął resztę! Bo położył 5 złotych, bo nie miał drobnych.

Ksiądz: A skąd Bogusia wie?

„Bogusia”: Bo mi powiedział.

Ksiądz: Proszę z nim w ogóle nie rozmawiać. Jak ja mówię, że podejrzany, to podejrzany!

„Bogusia” (prawie z płaczem): Ale to mój kuzyn!

Ksiądz: Nooo, tak.

Efekt zaistnienia

Portret Jana Pawła II

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Scenariusz – Leszek Malinowski

Jest to filmowa wersja emitowanego w Dwójce w 2000 r. serialu *Skarb sekretarza* (9 odcinków, reż. Olaf Lubaszenko, Katarzyna Romanis, Haider Rizvi, scen. Leszek Malinowski, a 9 odcinek – Jacek Gwizdała, Polska 2000). Te same ujęcia i ten sam dialog w rozszerzonej nieco wersji są w 3 odcinku tegoż serialu – czas: 18'54-20'13.

Czas religii (wł. *Il sorriso di mia madre, L'ora di religione* – nazwa alternatywna) – reż. Marco Bellocchio, dramat, Włochy 2002

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Film może być odczytany jako dzieło antykościelne i antyklerykalne. Pewnego dnia główny bohater Ernesto dowiadyuje się od asystenta kardynała o trwającym procesie beatyfikacyjnym swojej matki. Została ona zamordowana przez własnego, chorego psychicznie syna, gdyż prosiła go, aby nie złorzeczył Bogu. I tu pojawia się szansa całej rodziny Ernesta na płynące z tego faktu korzyści. Stwarza się odpowiednie rozdziały w życiu świętej (np.: „heroiczny wymiar jej cnót”), organizuje się odpowiednią oprawę medialną (książki, plakaty itd.). Rodzina miałaby profity z posiadania w swym rodzie świętej. Ernesto jest proszony o uczestnictwo w procesie, gdyż był świadkiem furii chorego psychicznie brata, wyżywającego się na matce, którą ostatecznie zamordował. Bohater nie chce odgrywać tej roli, sam też nie chce się nawrócić na katolicyzm. Spotyka się z kardynałem Piuminim w „Hotelu Biednych”, gdzie śpią i żywią się bezdomni Rzymu. Podczas krótkiej rozmowy o cnotach swojej matki przypomina sobie dzieciństwo. Mówi kardynałowi (promotorowi beatyfikacji), że tak naprawdę to wszyscy synowie nienawidzili kandydatki na świętą. Matka była kobietą głupią i nie okazywała im uczuć. Godzinami płacząc i lamentując, klęczała pod drzwiami starszego brata, który nie mogąc tego wytrzymać, przeżywał Boga i Maryję. Jan Paweł II nie pojawia się w tym filmie, ale główną przestrzenią, do jakiej się reżyser odwołuje, jest Watykan. Pojawia się też scena, w której Ernesto wyraża swój protest jednym małym gestem: zamiast iść z synem na audiencję do papieża, wraz z całą rodziną, księdzem Pugni i kardynałem Piuminim, odprowadza dziecko do szkoły. Wychodzi z obcego, nierozumianego i obojętnego mu świata, życząc sobie, aby respektowano również jego intencje i wolę.

Efekt zaistnienia

Aluzje do Watykanu i procedur beatyfikacyjnych

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Ja sympatyzuję z bohaterem, z którym w dużej części się utożsamiam i wraz z nim przebywam tę uciążliwą drogę całkowitej separacji od tego, co nie jest zgodne z moją moralnością – podsumował reżyser.

Zob.: *Kryminal duszy*, rozmowa z Marco Bellocchio, autor tekstu: Agnieszka Zakrzewicz, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6234/q,Kryminal.duszy.Rozmowa.z.Marco.Bellocchio> [dostęp: 21.07.2017].

W pewnym sensie film ten przypomina kontrowersyjne opowiadanie Gustawa Herlinga Grudzińskiego *Błogosławiona święta* (Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996). Motywy beatyfikacji jugosłowiańskiej bohaterki są jednak inne niż przedstawione w *Czas religii*.

Naqoyqatsi – reż. Godfrey Reggio, impresja dokumentalna, USA 2002

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Trzeci film w trylogii *Qatsi*. Nie zawiera słów – tylko obrazy i muzykę. Migawka z Janem Pawłem II i Matką Teresą pojawia się wśród kadrów przedstawiających inne postacie historyczne, jak Adolf Hitler, John Kennedy, Fidel Castro, aktorzy i piłkarze – czas: 48'51. W całym filmie obrazy drastyczne przemieszane są z łagodnymi, ale oddźwięk całości jest pesymistyczny. Zob. → 1988 rok.

Efekt zaistnienia

Nagranie archiwalne

Moje pieczone kurczaki – reż. Iwona Siekierzyńska, dramat obyczajowy, Polska 2002**Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Ten dramat obyczajowy wpisuje się w formułę filmów, w których standardowo, tradycyjnie w polskim domu wisi portret Jana Pawła II (jedno z pierwszych zdjęć Karola Wojtyły jako Papieża – czas: 09'08-09'08), niemający nic wspólnego z duchowością zamieszkującej tam rodziny. Matka Agaty (Maria Maj) prowadzi jakieś ćwiczenia oddechowe New Age z paniami w pokoju, w którym wisi owa reprodukcja (czas: 08'45-09'08). Potem nakazuje godzinę postu, gdyż to jest rzekomo „czas śledzony”. Znamienny jest dialog córki z matką:

Agata (Agata Kulesza): Mamo! Mama w to wierzy?

Matka: W coś trzeba. (czas: 09'36-09'41)

W owej rodzinie katolicyzm sprowadza się do powierzchownych znaków, np. wizerunku Papieża-Polaka. Jego ślady istnieją również w nagraniach archiwalnych ze zmarłym już ojcem Agaty (Miroslaw Henke) i ze śpiewem „Abba, Ojciec” w tle. Wiara natomiast związana jest z holistycznym, niebezpiecznym duchowo ruchem New Age. Zbliża się on również w tym domu w kierunku okultyzmu, gdyż innym razem matka Agaty stosuje numerologię dla utwierdzenia się w przekonaniu, czy biznes z kurczakami z różną powiedzie się zięciowi Wojtkowi (gra go Adam Nawojczyk).

* Pieśń *Abba, Ojciec* była hymnem VI Światowych Dni Młodych z Ojcem Świętym w Częstochowie – latem 1991. Pieśń skomponował Jacek Sykulski, słowa ułożył o. Jan Góra OP.

Efekt zaistnienia

- portret Jana Pawła II
- mockumenty
- montaże zdjęciowe
- pieśń *Abba, Ojciec* związana ze spotkaniem Jana Pawła II z młodymi z całego świata (Częstochowa 1991 r.)

Miasteczko South Park (ang. *The South Park*) – rysunkowy serial, 1999-, odcinek *Red Hot Catholic Love* – z 2002 r.**Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Bohaterowie wybierają się w katolicką podróż morską do Włoch, do Watykanu. Są na audiencji u Ojca Świętego – zgarbionego, skrzywionego, z brzydkim, starczym głosem. Głos Jana Pawła II naśladuje Matt Stone. Gdy amerykański ksiądz całuje Papieża w pierścion ze słowami: „Wasza Świątobliwość” (dosłownie: „Your Holiness!”), ten wydaje jęk. Następnie pojawiają się w bazylice watykańskiej niewybredne aluzje do księży pedofilów i wywiązuje się awantura (czas: 08'05-12'13).

Bohaterowie zawiązują „Southpark Atheists Club” i znów jadą do Watykanu (czas: 17'30-19'08). Następnie zdewastowany Watykan i papieża oglądają w TV (czas: 20'01-21'14).

Zob. jeszcze → 2000, 2007, 2015 rok.

Zob. więcej → rozdział 2 i 10.

Efekt zaistnienia

Animacja (parodiowanie), rysunkowy, obraźliwy

Saturday Night Live – cotygodniowy program rozrywkowy sieci telewizyjnej NBC w Nowym Jorku, USA 1975- (41 serii, 796 odcinków)**Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Alec Baldwin gra Jana Pawła II w 19 odcinku 27 sezonu z 20 kwietnia 2002 r. zatytułowanym *Alec Baldwin / P.O.D.*, reż. Beth McCarthy Miller.

Głowa rodziny (ang. *Family Guy*) – serial animowany, komedia, TV-series, 1999- (18 sezonów)Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Jest to amerykański serial animowany (kreskówka parodiująca obyczaje Amerykanów), stworzony w 1999 r. przez Setha MacFarlane'a i emitowany w telewizji FOX. Przedstawia losy rodziny Griffinów mieszkającej w fikcyjnym mieście Quahog, w stanie Rhode Island. Pierwszy odcinek wyświetlono 31 stycznia 1999 r. Jan Paweł II występuje w 2 odcinku sezonu 2 *Holy Crap* (30 września 1999), w odcinku z 2002 *Road to Europe* (głos: Seth MacFarlane) oraz w odcinku 17 serii 5 (13 maja 2007 r. – *It Takes a Village Idiot, and I Married One* – głos używa tam Denny Smith).

Zob. jeszcze → 1999, 2007 rok.

Efekt zaistnienia

Rysunkowy, imitacja

2DTV – reż. Tim Searle, satyryczny serial animowany/rysunkowy emitowany przez ITV, Wielka Brytania 2001-2004

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Zob. opis przy okazji innych odcinków → 2004 rok

Efekt zaistnienia

Rysunkowy

2001

Fatima. Trzecia tajemnica (wł. *Il terzo segreto di Fatima*) – reż. Alfredo Peyretti, melodramat, film fabularny, film akcji, Włochy 2001

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Film zaczyna się od proroctwa danego siostrze Łucji (gra ją Regina Bianchi) przez Maryję, będącego niejako potwierdzeniem tej tajemnicy sprzed laty. Dlatego schorowana siostra Łucja wysyła młodą siostrę Izabelę (gra ją Mandala Tayde¹⁶) do Watykanu z misją ostrzeżenia przed tragedią, bowiem do tego czasu Jan Paweł II rzekomo dość sceptycznie odnosił się do tajemnic fatimskich i nie reagował na jej informacje o trzeciej tajemnicy.

Gra aktorska przeplatana jest historycznymi nagraniami, np. w 12 minucie pokazany jest Watykan, akt ogłoszenia nowego Papieża – Karola Wojtyły jako Jana Pawła II „Habemus papam”. W komisariacie policji, u funkcjonariuszy mających za zadanie ochraniać Papieża (komisariusza Pietromarchi gra Marco Bonini, innego policjanta – gra Massimo De Lorenzo) wisi duża fotografia Jana Pawła II (czas: ok. 46'35, 49'38-50'26 i 01'00'12-01'00'16 kadry z fotografią Jana Pawła II).

Ważną rolę odgrywają sceny archiwalne przeplatane z fabularnymi: z przemówienia Jana Pawła II na Sycylii do mafiosów, by się nawrócili (czas: 58'00-58'32), z zamachu na Papieża (czas: 01'19'10-01'23'45).

Elementów fikcyjnych jest sporo, np.: Izabela zauważa w tłumie Mehmeta Ali Ağcę (gra go Daniele Cecchi), biegnie, by zapobiec wystrzałowi, zostaje przez Ağcę postrzelona (kula przeleciała przez jej ciało). W szpitalu lekarz mówi do policjanta (Marco Bonini): „Zasłoniła papieża własnym ciałem. Przeżył dzięki niej” (czas: 01'23'55-01'23'58). Bliskie prawdy historycznej są

¹⁶ Zob.: *Il terzo segreto di Fatima 2001* (TV Movie), https://www.imdb.com/title/tt0307556/fullcredits?ref_=tt_cl_sm#cast, [dostęp: 2020-04-25] oraz *Mandala Tayde. Biography*, https://www.imdb.com/name/nm0851865/bio?ref_=nm_ov_bio_sm [dostęp: 2020-04-25].

cytaty z wypowiedzi siostry Łucji czy Jana Pawła II, np. na zakończenie filmu napis po włosku: „Jedna ręka strzelała, a inna kierowała kule» (Jan Paweł II)” – *Fatima. Trzecia tajemnica*, czas: 01'33'30-01'33'35. Melodramatyczne, romansowe i psujące ewangeliczną wymowę filmu jest na pewno zakończenie: Izabela w stroju zakonnicy wraca do swego portugalskiego zakonu, pies Pietromarchi'ego goni za samochodem, w którym ona odjeżdża. Ona płacze, w końcu samochód się zatrzymuje, ona tuli psa, a komisarz nadbiega do ukochanej. I wiadomo: będą żyli długo i szczęśliwie. Trochę to przypomina serial argentyński *Esperanza mía*, gdzie również nowicjuszka porzuca habit i wiąże się nie tyle z rozwodnikiem (jak w *Fatima. Trzecia tajemnica*), ile z... księdzem. Z tym, że od filmu ewangelizacyjnego z serii „Ludzie Boga” więcej oczekujemy niż od południowoamerykańskiej mydlanej opery.

Efekt zaistnienia

- film o zamachu Jana Pawła II, o trzeciej tajemnicy od siostry Łucji, gra aktorska, tematem – Jan Paweł II i jego bezpieczeństwo
- nagrania archiwalne
- portret Papieża na ścianie

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Do płyty DVD dołączona jest broszurka pod takim samym jak film tytułem. Z czwartej strony okładki:

W swoich zapiskach siostra Łucja relacjonuje widzenie, jakiego mieli doświadczyć pastuszkowie z Fatimy w październiku 1917 r.: *kapłan ubrany w biel* (dzieci miały świadomość, że może to być Ojciec św.) *zostaje ugodzony „pociskami z broni palnej i strzałami z łuku”*. W kilka miesięcy po tych dramatycznych wydarzeniach Papież-Polak mówił do wiernych, podczas audjencji ogólnej: „czyż mogę zapomnieć, że wydarzenie na Placu Św. Piotra miało miejsce w tym dniu i o tej godzinie, kiedy od sześćdziesięciu z górą lat wspomina się w portugalskiej Fatimie pierwsze pojawienie się Matki Chrystusa ubogim wiejskim dzieciom? Wszak we wszystkim, co mnie w tym właśnie dniu spotkało, odczułem ową niezwykłą macierzyńską troskę i opiekę, która okazała się mocniejsza od śmiercionośnej kuli”. Dołączony do książki film pozwala nam bliżej zrozumieć trzecią tajemnicę fatimską, zanurzając się bowiem w fabularyzowaną historię zamachu, znajdziemy się w środku wydarzeń tamtego pamiętnego dnia 13 maja 1981 r. Wyślanniczka siostry Łucji i zaangażowany policjant prowadzący śledztwo tajemniczych morderstw w centrum Rzymu, łączą siły, by zatrzymać Alego Ağcę i cały spisek przeciwko Janowi Pawłowi II. W filmie użyto archiwalnych nagrań z pontyfikatu papieża i dnia zamachu.

Tekst do książki przygotował o. Andrzej Majewski SJ.

Pytanie do Boga (ang. *The Body*) – reż. Jonas McCord, dramat, thriller, Niemcy–USA–Izrael 2001

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Aluzje do Ojca Świętego, do Watykanu, przestrzeni Watykanu i pałacu papieskiego; misja Papieska wysłania dociekliwego kapłana, który by zapobiegł rozpowszechnianiu się pogłoski o znalezionych szczątkach Jezusa Chrystusa. Portret papieża, raczej Pawła VI. Jan Paweł II ani razu bezpośrednio nie został przywołany, ale pojawia się wypowiedziach „Ojciec Święty”, a najczęściej – Watykan.

Ks. Gutierrez (Antonio Banderas) do tracącego wiarę ojca Lavelle (Derek Jacobi):

Wierzę, że ksiądz bardzo cierpi. Chcę przejąć to brzemie. To polecenie Ojca Świętego. Niechętnie, ale muszę udźwignąć ten ciężar. (czas: 21'33-21'44) Por.: 25'12, 32'50, 33'35, 01'02'08 (tu: szantaż wobec Watykanu), 01'08'02, 01'08'52

Tak jak w innych filmach (np. w prześmiewczych: *Różowa pantera 2* czy *Eurotrip*) może nie chodzić o konkretnego papieża, tylko o „jakiegoś”, bliżej niezidentyfikowanego. Świadczyłby o tym m.in. portret Ojca Świętego wiszący w recepcji hoteliku zakonnego Couvent Dominicain

Saint-Etienne (1884) – trudno bezsprzecznie stwierdzić, by był to Jan Paweł II. Dowodzić tego może również dialog, jaki rozgrywa się między przybyłym księdzem Mattem Gutierrezem (Antonio Banderas) a recepcjonistą Ojcem Walterem Winsteadem (Jason Flemyng). Trzeba jednak uwzględnić fakt, że ksiądz Gutierrez odpowiada żartem na żart:

o. Winstead: Musisz być bratankiem Patcha. Nikt nie dostaje takich zaliczek. Nawet za powtórne przyjście. [...] Jesteś wysłannikiem Papieża?

ks. Gutierrez: Jestem bratankiem Papieża.

o. Winstead: Ha-ha-ha! (czas: 16'46-17'28)

Efekt zaistnienia

Film kontrowersyjny, w stylu cyklu *Anioły i demony – Kod da Vinci – Inferno* z Tomem Hanksem czy *Ostatnie kuszenie Chrystusa* Martina Scorsese. Główną rolę odgrywa izraelska archeolog Sharon Golban (Olivia Williams) oraz przybywający na zlecenie Watykanu do Jerozolimy ksiądz Matt Gutierrez (Antonio Banderas). Watykan interesuje się wykopaliskami, które mogłyby obalić prawdę o zmartwychwstaniu Chrystusa. Dlatego wysyła mądrego księdza jezuitę – detektywa Matta Gutierrez, aby ten zbadał sprawę i zapobiegł rozprzestrzenieniu się pogłoski, iż w odkrytym grobie spoczywają szczątki Jezusa.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Film podważający prawdę o zmartwychwstaniu Jezusa Chrystusa. *Pytanie do Boga* (ang. *The Body*) powstało na podstawie powieści Richarda Bena Sapira (1936-1987), ale ze scenariuszem reżysera Jonasa McCorda.

The Body [1983 – D.K.], which was made into a movie in 2001, is about a Jewish archaeologist who finds a skeleton underneath an Arab shopkeeper's basement that might be the body of Jesus and the American Jesuit priest who is sent by the Vatican to investigate. Hasło: Richard Sapir. Źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Sapir [dostęp: 10.11.2020].

Data napisania powieści (1983) i osadzenia jej we współczesnych czasach też by wskazywała, że mowa o „Watykanie” za pontyfikatu Jana Pawła II.

2000

Don Matteo – serial kryminalny, 1 sezon, 1 odcinek, Włochy 2000 (wszystkich sezonów 12 – 2000-2020)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W pierwszym odcinku z pierwszego sezonu *Obcy* (wł. *Lo straniero*) <https://www.cda.pl/video/2608610e2> – w zakrystii na komodzie znajduje się obrazek Jana Pawła II, czas: 06'20.

Efekt zaistnienia

Portrety Jana Pawła II w zakrystii czy na plebanii podkreślające eklezjalną przestrzeń akcji serialu

Plebania, serial TV1, 12 serii, 1829 odcinków, twórcy: Stanisław Krzemiński i Mirosław Bork, obyczajowy, Polska 1 października 2000 – 27 stycznia 2012

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Serial związany z życiem parafii.

Zob. więcej → rozdział 9.

Efekt zaistnienia

- fotografie Jana Pawła II na ścianach i na biurku w plebanii
- kalendarze z Janem Pawłem II
- rozmowy nt. Jana Pawła II i jego nauczania

Skarb sekretarza (9 odcinków) – reż. Olaf Lubaszenko, Katarzyna Romanis, Haider Rizvi, scen. Leszek Malinowski, a 9 odcinek – Jacek Gwizdała, Polska 2000
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Zob. więcej <i>Jest sprawa</i> → 2002 rok <u>Efekt zaistnienia</u> Portret Jana Pawła II
Dom – serial obyczajowy, historyczny, reż. Jan Łomnicki, odcinek 23 (seria 4 odcinek 3 <i>Kolejka do życia</i> – 2000), Polska 2019, emisja w TVP 2000
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Fotografik Adam Rygier (Piotr Fronczewski), jadąc wartburgiem, słucha radia: „Przerywamy nasz program, aby podać wiadomość, która właśnie nadeszła z Rzymu: kardynał Karol Wojtyła – metropolita krakowski został wybrany kolejnym papieżem Kościoła Rzymsko-Katolickiego. Nowy papież przybrał imię Jana Pawła II” (czas: 01’23’43-01’23’50). Bohater uśmiecha się z zadowoleniem. Następnie ukazana jest radość różnych mieszkańców tytułowego domu z powodu zaskakującego pontyfikatu. Na przykład Kostek Bawolik (Stefan Schmidt) z entuzjazmem rozgłasza na klatce schodowej tę radosną informację: Ludzie, ludzie! Polak papieżem! Polaka wybrali! Wojtyła! Polaka wybrali! Polaka wybrali! [...]. Henio Lermaszewski (Zbigniew Buczkowski) mówi: No i normalka. Gierek miał rację. „Polak potrafi”. [Do dziecka:] Słyszałaś? Polak został papieżem. Chodź, powiemy mamie. Ale numer. (czas: 01’23’51-01’24’28) Telewizyjną transmisję z Watykanu (ze sławnym zdaniem: „Habemus papam”) ogląda również Rajmund Wrotek (Jan Englert) z adoptowaną córką Anią (Justyna Ducka), a następnie z dziwiącą się „Co tu się dzieje?!” żoną Haliną (Bożena Dykiel) – czas: 01’24’50-01’24’24. Ostatnią parą jest małżeństwo Talarów. Tu też pojawiają się fragmenty z przekazu telewizyjnego opatrzone komentarzem bohaterów: Andrzej Talar (Tomasz Borkowy): Coś wspaniałego. Tego się nikt nie spodziewał. Ewa Talar (Halina Rowicka): Wszyscy są dzisiaj razem. Tylko nie my. (czas: 01’25’53-01’26’04) <u>Efekt zaistnienia</u> – informacja z Rzymu przekazywana przez radio – rozmowy o wyborze Karola Wojtyły na papieża, rozgłaszanie informacji – nagranie archiwalne z telewizji (głoszenie nowego pontyfikatu)
Dom – serial obyczajowy, historyczny, reż. Jan Łomnicki, odcinek 24 (seria 4 odcinek 4 <i>Droga na skróty</i> – 2000), Polska 2019, emisja w TVP 2000
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> <i>Droga na skróty</i> (czas: 44’57) – ukazanie (bez twarzy) portretu Jana Pawła II w żeńskim klasztorze, w którym przebywa ciocia Martyny Stroynowskiej i jej siostry Klary (obie bliźniaczki gra Anna Romantowska). Czas: 50’38-51’14 – zabawny dialog Henia Lermaszewskiego (Zbigniew Buczkowski) i Tereni Bawolik (Barbara Sołtysik) na temat nowej produkcji t-shirtów z nadrukami: Henio do Teresy, z którą produkuje nielegalne koszulki z Presleyem: Koniec balu, panno Lulu! Pani Tereniu, koniec serii. Teresa: Co teraz robimy? Henio: Trzeba iść z duchem czasu. Kto teraz jest na fali? Teresa: Yyyyyy... Hendrix?

Henio: Pani Tereniu, co pani! Niegdyś była? Do kościoła pani nie chodzi? A kto teraz do Polski przyjeżdża? [Wyciąga z teczek zdjęcie Jana Pawła II] Ha?!?!?

Teresa: Ojej!

Henio: No i poszły konie po betonie. Jedziemy z tym koksem. Dobry pomysł? (czas: 50'38-51'14)

Potem okazuje się, że drużyna sportowa Kostka Bawolika (Stefan Szmidt) w zawodach „Dzikich Drużyn” będzie ubrana w te koszulki (czas: 52'02).

Czas: 52'22-53'25 – nagranie archiwalne; ukazane przemówienie Edwarda Gierka w telewizji i interpretacja tego wydarzenia przez Henia:

Edward Gierek: Zawsze uważaliśmy, że podróż papieska nie powinna kultywować najostrzejszych w historii konfliktów Kościoła z państwem, a powinna sprzyjać ich współdziałaniu.

Wchodzi Henio: Ha-ha-ha! Słyszycie? Maksymalna reklama. Ja chyba tylko dlatego nie pójde do nieba, że mam lęk wysokości... Pani Tereniu! A co tak słabo?

Teresa w otoczeniu stert koszułek z wizerunkiem papieża: Nie daję już rady.

Henio ją karci, twierdząc, że drugi raz papież nie pójdzie im na rękę. Następnie strofuje jej męża: A pan? Pan co? Mahometanin? Nie może pan umacniać wiarę katolicką?

[...] Panu Kostkowi odpowiadającemu, że ma następnego dnia zawody Dzikich Drużyn, odpowiada:

– W życiu najlepiej być kibicem i prowadzić jako wspólnik firmę Pana Boga. (czas: 52'22-53'25)

Wszystko zatem jest utrzymane przez filmowców w kategoriach humoru, choć tego nie są raczej świadomi sami bohaterowie. Dodajmy, że wizerunek Jana Pawła II – humorystyczny – z okularami zrobionymi z palców dłoni nosi też Jan Góra (Krzysztof Globisz) z filmu *Góra Góry*, a także Ksiądz Pietro (Alessandro Gassman) z komedii włoskiej *Jak Bóg da* (zob. wskazane filmy w tabelach). Ten ostatni, sam parający się m.in. ogrodnictwem, ma na koszulce wizerunek Jana Pawła II w otoczeniu róż (czas: 55'24-57'09).

Kolejny zabawny dialog dotyczący tematu papieskich koszułek. Do domu pani Tereni wkracza milicja. Chce ukarać producentów i kolporterów za nielegalny przemysł i handel. Henio udobruchał milicjanta innym wizerunkiem – kilkoma banknotami z sylwetką Chrobrego (tak przed denominacją wyglądało 2000 zł) oraz dwiema koszulkami w prezencie: jedną dla żony, drugą dla... kochanki.

Czas: 57'49-58'44 – ciąg dalszy historii z koszulkami. Przez nie rzekomo Kostka Bawolika przeniesiono na wcześniejszą emeryturę. Odbiera to jako degradację.

Czas: 57'22 – flagi papieskie w samochodach;

Czas: 01'00'33 plakaty Papieża w oknach, chorągiewki papieskie, bohaterowie jadą na spotkanie z JANEM PAWŁEM II;

Czas: 01'01'19-01'03'25 – sławne przemówienie Papieża z mottem: „Niech zstąpi Duch Święty, niech zstąpi Duch Święty i odnowi ziemię. Tę ziemię”. Przemówienie przeplatane historiami bohaterów, m.in. zrusyfikowanej Klary, stwierdzającej z płaczem: „Tak dobrze dziś być Polakiem”. Przełom następuje też w sercu Andrzeja Talara, decydującego się przebaczyć synowi.

Ewa Talar (Anna Rowicka) do Haliny Wrotek (Bożena Dykiel): Jak ja mu dziękuję!

Halina: Komu?

Ewa: Ojcu Świętemu. Andrzej pojechał pogodzić się z Kajtkiem.

Halina: Coś takiego. Siadaj.

Ewa: Ale dzisiaj wszyscy stali się jacyś lepsi, bogatsi. Prawda?

Na potwierdzenie tych słów Halina pyta: Chcesz jabłko?

Ewa: Nie, dziękuję. (czas: 01'04'46-01'05'00)

Efekt zaistnienia

- portret na ścianie
- koszulki z wizerunkami Jana Pawła II i perypetie bohaterów związane z ich produkcją, rozpowszechnianiem czy też używaniem (komizm)
- materiały archiwalne, aluzje I sekretarza KC PZPR Edwarda Gierka do przyjazdu Jana Pawła II do Polski

– aluzje bohaterów do dobroczynnego wpływu owego pontyfikatu na ich losy – nagrania archiwalne związane z pierwszą pielgrzymką Jana Pawła II do Polski i jego sławnym przemówieniem z 2 czerwca 1979 r. w Warszawie – ukazanie przygotowań bohaterów na ów przyjazd (chorągiewki, plakaty, flagi) W tym i w poprzednim odcinku, co ciekawe, wybór Karola Wojtyły na papieża wywołuje reakcje, które w efekcie można uznać za komediowe. A przecież serial jest określony jako obyczajowy i historyczny. Podobna sytuacja występuje w przypadku dokumentalnego tryptyku Tamary Elżbiety Jakżyny pt. <i>Papież, który nie umarł</i> (zob. tabelę: <i>Filmy (również dokumentalne) bezpośrednio o Janie Pawle II...</i> → rok 2013). Komizm tam zawarty, zwłaszcza dotyczący reakcji dzieci na ów niezwykle pontyfikat bądź na osobę Papieża, ma podłoże biograficzne i historyczne. Ciepły humor odnajdujemy również w niekomediowym filmie <i>Góra Góry</i> (zob. tabela: <i>Filmy religijne</i>, rok 2007).
Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Jan Paweł II, Homilia Jana Pawła II w Warszawie na Placu Zwycięstwa w dniu 2 czerwca 1979 r.
Dom – odcinek 25 <i>Dziś każdy ma dwadzieścia lat</i>, Polska 2019, emisja w TVP 2000
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Wydarzenia związane z Wałęsą. Stocznia Gdańska. Wałęsa sławnym długopisem z wizerunkiem Papieża podpisuje „Porozumienie Sierpniowe” (czas: 01’22’06-01’22’27).
Efekt zaistnienia Nagranie archiwalne, obrazek Jana Pawła II na słynnym długopisie Lecha Wałęsy
2001: Odyseja komiczna (ang. <i>2001: A Space Travesty</i>) – reż. Allan A. Goldstein, komedia, sci-fi, Kanada–Niemcy 2000
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów W jednym z epizodów pojawia się interesująca nas postać. W operze paryskiej, na koncercie tenorów zebrali się sami celebryci, m.in. Clintonowie, Prince, Bush, Gandhi, papież. Papież wśród innych celebrytów błogosławi znakiem krzyża śmietankę towarzyską (czas: 01’00’36). Kasandra Menage (Ophélie Winter) z Richardem Dixem (Leslie Nielsen) mają wykraść fałszywego (sklonowanego) Clintona (gra go Damien Masson). Papież siedzi na balkonie w sali koncertowej. Śpiewają grani przez aktorów m.in. Luciano Pavarotti, Jose Carreras, Plácido Domingo (czas: 01’04’50-01’05’25, 01’08’25-01’05’26). Papież zdenerwowany zwraca się do kardynałów, z którymi siedzi: Hej, myślałem, że będzie rap. Nie znośę opery. I uderza po głowie swych towarzyszy – kardynałów. Następnie tańczy w jakiejś młodzieżowej czerwonej czapce w rytm piosenki marynarskiej śpiewanej przez tych tenorów: <i>In the navy</i> (‘W marynarce wojennej’) – czas: 01’10’47-01’11’38. Doktor Griffin Pratt (gra go Peter Joseph Egan) chce zabić prawdziwego Clintona. Ten przebrany jest za Araba. Dwaj Clintonowie (sklonowany i prawdziwy) grają na saksofonie. Jest to aluzja do biografii Clintona, który rzeczywiście gra na tym instrumencie. Potem biją się na oczach tenorów i publiczności (parodia filmów akcji, sztuk walki i filmów z Jamesem Bondem). Papież okazuje zainteresowanie, gdy bohaterowie się biją: „Boże, daj znak!” – woła. Gdy słyszy: „Masz wiadomość”, „prorokuje”: „Gramy dalej!” (czas: 01’20’17-01’20’28).
Efekt zaistnienia Gra aktorska, prześmiewcze
Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Parodia wielu filmów, m.in. <i>2001: Odyseja kosmiczna</i>, <i>2010: Odyseja kosmiczna</i> itd.

Miasteczko South Park (ang. *South Park*) – rysunkowy serial, 1999-, odcinek *Do the Handicapped Go to Hell?* – z 2000 r. – głos Treya Parkera

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Wyśmiewanie się z Jana Pawła II, z jego starości.
Zob. jeszcze → 2002, 2007, 2015 rok
Zob. więcej → rozdział 10.
Opis: https://southpark.fandom.com/wiki/Pope_John_Paul_II

Efekt zaistnienia

Imitacja

Amorres Perros – reż. Alejandro González Iñárritu, dramat, thriller, Meksyk 2000

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Film kilkuwatkowy o brutalnym życiu w Mexico City. W domu Ramiro (Marco Pérez) i Octavio (Gael García Bernal – ten sam, który grał tytułowego bohatera w *Zbrodni Ojca Amaro*) wiszą obrazy, m.in. MB z Guadalupe. Jedną z pierwszych scen jest wejście młodej żony Ramira – Susany (Vanessa Bauche) do domu męża i teściowej, która opiekuje się jej niemowlęciem. Wisi tam plakat z Papieżem, a na nim naklejony podłużny bilet z napisem „Mexico sempre fiel [...] 1999” (czas: 00'05'21-00'05'24). Jan Paweł II był w Meksyku niedługo po obraniu go na biskupa Rzymu (25 stycznia 1979 – 2 lutego 1979), a zatem kalendarz upamiętnia wydarzenie sprzed 20 lat.

Efekt zaistnienia

Plakat z wizerunkiem Jana Pawła II
Taki obraz wpisuje się w realia życia w krajach Ameryki Południowej, mało ma zaś wspólnego z prawdziwą pobożnością. Olbrzymie krzyże zawieszone na piersiach bohaterów również nie idą w parze z ich duchowością czy moralnością. Zachowania nie są ewangeliczne: cudzołóstwo (Octavio bałamuci żonę swego brata), kradzież (ten z kolei kradnie mu pieniądze i ucieka z domu z żoną), bohaterowie uwikłani są w brudne interesy robione na morderczej walce psów itd.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Artur Patrylas pisze: „Pierwsza nowela, której bohaterem jest Octavio i Louisa, poraża wszechogarniającym brudem – zarówno tym namacalnym jak i duchowym. Jest to obraz prawdziwego Meksyku z całą jego brutalnością i impulsywnością. Najbardziej przejmujące, moim zdaniem, są nie sceny walk psów, a sceny odbywające się w domu głównych bohaterów” (tenże, *Bрудny, a jednak nieskażony wadami film*, recenzja, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Amores+perros-3516> [dostęp: 29.12.2013]).

1999

Eureka Street – reż. Adrian Shergold, miniserial, komediodramat, Wlk. Brytania 1999, odcinki 1-13 września 1999

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W 1 odcinku tego miniserialu (czas: 00'03'50-00'04'32) matka Miśka (właśc. Chuckie Lurgana) z zakłopotaniem przygląda się fotografii przedstawiającej Jana Pawła II z jej synem:

Narrator: Chuckie miał obsesję na punkcie samochodów, pieniędzy i sławy. Szczególnie sławy. Kochał celebrytów. Jakichkolwiek celebrytów. Notorycznie w młodym wieku zabiegał o wspólną fotografię z Papieżem z czasu jego pierwszej wizyty w Irlandii.
Matka Chuckiego: Wszystkiego najlepszego w dniu urodzin, synu (w oryginale: ‘Happy birthday, son’).

Zob. więcej → rozdział 9.

Efekt zaistnienia

Montaż fotograficzny przedstawiający bohatera z Janem Pawłem II, aluzje do tendencji tegoż bohatera, by robić sobie zdjęcia z „celebrytami” na miarę Ojca Świętego.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

W literackim prototypie autorstwa Roberta McLiama Wilsona *Ulica marzycieli* zabiegi Miśka dokonywane na tym zdjęciu urastają do rangi groteski i absurdu. Zob. Wilson Robert McLiam, *Ulica marzycieli*, tłum. Maria Grabska-Ryńska, „Książnica”, Katowice 2000.

Z miłości do... (ang. *Just the Ticket*) – reż. Richard Wenk, komedia romantyczna¹⁷, Francja–USA 1999**Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów**

Spryciarz, złodziej, tzw. „konik” handlujący biletami – Gary Starke (Andy Garcia) chce zrobić ostatni duży interes, sprzedając wejściówki na spotkanie z papieżem. Bohater udaje się do sklepu z telewizorami, gdzie pracuje odrzucająca go jako niedojrzałego do związku Linda Palisky (Andie MacDowell). Po tym, jak Starke sprzedaje niezdecydowanemu klientowi telewizor, by olśnić ukochaną, w telewizji ukazuje się zdjęcie pochylonego chorobą Jana Pawła II i komentarz: „Jan Paweł II wygłosi oczekiwane kazanie na stadionie Jankesów za dwa tygodnie. Papież był już w Ameryce...” (czas: 15’33-15’47). Przyjaciele Gary’ego Starke’a obgadują w pubie kwestię zarobku na przyjeździe Jana Pawła II. Harry the Head (Louis Mustillo) rysuje nawet jego podobiznę (czas: 16’50-16’52). Pijani, śpiewają o tym, że papież „jest już tu”. Gary zaczyna nie bez trudu zdobywać bilety, by robić na nich lewe interesy (czas: 36’56). Na zdobytych nareszcie biletach widnieje podobizna Jana Pawła II w białej szacie i w czerwonym płaszczu, z podniesionymi rękoma (czas: 01’04’39).

Przylot Jana Pawła II pokazywany na nowojorskim billboardzie (czas: 01’18’10-01’18’15). Gary w pubie kompletuje bilety i ogląda w TV przyjazd Ojca Świętego (czas: 01’27’54-01’27’56). Zaraz potem widzimy, że ten sam program ogląda w swoim mieszkaniu Linda – czas: 01’28’07. Obu obrazom towarzyszy pieśń religijna wykonana przez dziecko. Następnie (czas: 01’29’07 i nn.) ukazany jest stadion i tłumy wiernych. Gary przebrany za zakonnicę sprzedaje bilety schowane między kartami Biblii. Zostaje zadenuncjowany przez wrogich sobie gangsterów i złapany przez policję. Zanim do tego dochodzi — za sklepikiem pełnym koszulek, magnesów, świec, a nawet polskich flag z Janem Pawłem II i figurek gipsowych przedstawiających Papieża – przebiera się w księdza. Nic to nie pomaga. Policja aresztuje go w murach stadionu, przez który przechodzi Jan Paweł II. Papież (Gene Greytak) błogosławi aresztowanego Gary’ego (czas: 01’33’32-01’33’49). Bohater zostaje zwolniony, gdyż nie znaleziono przy nim biletów. Opuścił Biblię na ziemię, w efekcie bilety te znalazło jakieś starsze małżeństwo. Tuż po uwolnieniu zostaje pobity przez wrogów. Zakrwawiony i załamany psychicznie nie przychodzi na spotkanie z Lindą. Niespodziewanie los się jednak odwraca. Bohater dostaje spadek i może kupić ukochanej wymarzony lokal na restaurację. Po jakimś czasie wszyscy przyjaciele znajdują tam pracę, on posługuje jako kelner. Krążąc między stolikami, zauważa w gazecie „Daily News” informację o przyjeździe papieża na Kubę (czas: 01’47’14). Jest to humorystyczny akcent kończący ten mało śmieszny, a bardziej – dramatyczny obraz.

Efekt zaistnienia

- gra aktorska – papieża gra Eugene Greytak
- fotografie, nagrania archiwalne i relacje z przylotu – na nowojorskim billboardzie
- rysunek autorstwa Harry’ego the Head (Louis Mustillo) przedstawiający Jana Pawła II
- rysunek przedstawiający Ojca Świętego (w biało-czerwonych szatach) na biletach wstępu na spotkanie Jana Pawła II z Amerykanami
- piosenki (improvizowane) o przyjeździe Jana Pawła II do NYC

¹⁷ Określenie gatunku jest kontrowersyjne. Film bardziej przypomina dramat fabularny.

– informacje w gazetach o Janie Pawle II i jego kolejnych podróżach apostolskich – zdjęcia – papafilia: chorągiewki, koszulki, magnesy na lodówkę, świece, a nawet polskie flagi z Janem Pawłem II i figurki gipsowe przedstawiające Papieża
<u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Scenariusz – Richard Wenk
<i>Takiego pięknego syna urodziłam</i> – reż. Marcin Koszałka, dokumentalny, krótkometrażowy, Polska 1999
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Obraz Jana Pawła II – czas: 9'57, 23'19. <i>Takiego pięknego syna urodziłam</i>, https://vod.tvp.pl/video/takiego-piekneho-syna-urodzilam,takiego-piekneho-syna-urodzilam,58727429 Zob. druga część <i>Jakoś to będzie</i> → 2004 rok <u>Efekt zaistnienia</u> Obraz
<i>Być jak John Malkovich</i> (ang. <i>Being John Malkovich</i>) – reż. Spike Jonze, surrealistyczny, komedia, USA 1999
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Na jakimś lotnisku Schwartz-Malkovich (gra go John Malkovich) robi sobie zdjęcie z Janem Pawłem II. Znamienne, że w tym mniej więcej czasie narrator mówi: „Jaka przyszłość czeka Johna Honoriusza Malkovicha? [...] On trzyma świat na sznurku” (czas: 92'31-92'33). <u>Efekt zaistnienia</u> Montaż filmowy z nagraniem archiwalnym (technika <i>mockumentu</i>), scena przywitania jak równego z równym w celu „dowartościowania” bohatera.
<i>Kiler-ów 2-óch</i> – reż. Juliusz Machulski, komedia, sensacyjny, Polska 1999
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Na samym początku filmu pojawiają się ujęcia, jak Jurek Kiler (Cezary Pazura) wita się i z Billem Clintonem, Helmutem Kohlem, królową Elżbietą II, Lechem Wałęsą, Aleksandrem Kwaśniewskim, królem Szwecji wręczającym Nagrodę Nobla, z Wisławą Szymborską, Edytą Górniak, José Carrerasem i z Janem Pawłem II (czas: 00'01'38-00'01'39). Od Papieża przyjmuje Komunię św. (<i>mockument</i>) (czas: 01'39). Następnie pojawia się scena w pokoju Fundacji Kilera, gdzie na ścianach wiszą zdjęcia ze sławnymi osobistościami (czas: 31'15-34'25), m.in. zdjęcie Jurka Kilera przyjmującego Komunię św. z rąk Papieża (czas: 31'32, por.: 32'27-32'30, 33'03-33'15, 34'13). Zresztą „osobistości” są rozmaite: Bill Clinton, Aleksander Kwaśniewski (który zresztą jest bohaterem omawianego tu filmu i gra go – jako Prezydenta – Andrzej Grabarczyk) czy Józef Oleksy, Helmut Kohl, Lech Wałęsa, Królowa Elżbieta II (zob. czas: 00'30'05-00'35'07). <u>Efekt zaistnienia</u> Montaże filmowe i zdjęciowe
<u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> W <i>Kilerach 2-óch</i> Machulski wyraźnie nawiązuje do filmu <i>Forrest Gump</i>. Jurek, podobnie jak Forrest, poznaje prezydenta Clintona, Jana Pawła II i wiele innych sławnych postaci (Krzysztof Arcimowicz, <i>Obraz mężczyzny w polskich mediach: prawda, fałsz, stereotyp</i>, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, przypis 4, s. 134).

Głowa rodziny (ang. *Family Guy*) – serial animowany TV, komedia, 1999- (18 sezonów), odcinek 2 sezon 2 *Holy Crap* (30 września 1999)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

W odcinku z 1999 r. wątek papieski sprowadza się do następującej historii: religijny ojciec Petera, Francis, przechodzi na emeryturę. Starszy pan źle traktuje swoją synową i Peter postanawia porwać papieża, by ten pomógł mu rozwiązać problemy rodzinne.
Zob. → 2002, 2007 rok.

Efekt zaistnienia

Aluzje

1998

Armageddon – reż. Michael Bay, katastroficzny, USA 1998

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Materiały archiwalne z Janem Pawłem II czytającym jakiś dokument lub modlitwę (czas: 02'00'12). Obraz jest wykorzystany w kontekście reakcji różnych grup narodowych i wyznaniowych stojących przed wizją Armageddonu, już po zniszczeniu Nowego Jorku, Paryża i innych miejsc na kuli ziemskiej.

Efekt zaistnienia

Jan Paweł II jako znak modlącego się Kościoła katolickiego o ocalenie świata

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Na podstawie: Robert Roy Pool (materiały do scenariusza, historia) i Jonathan Hensleigh (materiały do scenariusza, historia)

Lech Kurpiewski pisze z przekąsem:

film jest nie tyle katastroficzny, ile katastrofalny, budzi raczej śmiech niż dreszcz emocji.
Lech Kurpiewski, Robert Ziębiński, *Subiektywny remanent kina. 13 po 13*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 316.

Blues Brothers 2000 – reż. John Landis, komedia, musical, USA 1998

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Kontynuacja komedii muzycznej *Blues Brothers* z r. 1980.

Po 18 latach Elwood Blues (Dan Aykroyd) wychodzi na wolność z więzienia w Stanie Illinois. Jego brat nie żyje, ich zespół nie istnieje, a sierociniec, w którym się wychował, został zamknięty. Trafia do szpitala Zwiastowania NMP, gdzie Siostra Mary Stigmata (Kathleen Freeman), dawna wychowawczyni, po rozwiązaniu sierocinca jest tam teraz przełożoną. Odbywają rozmowę w gabinecie przyozdobionym w święte obrazy i rzeźby. Wśród nich wisi zdjęcie Papieża w czerwonym ornatcie (czas: 06'17-10'03 z przerwami).

Efekt zaistnienia

Portret

Robert Ziębiński pisze:

[...] komedia totalna i absolutnie dla wszystkich [tak o *Blues Brothers* – D.K.]. Tylko uwaga: jeśli spodobał wam się ten film, jak ognia unikajcie jego kontynuacji *Blues Brothers 2000* – jest pozbawiona magii oryginału i zwyczajnie nieśmieszna.

Lech Kurpiewski, Robert Ziębiński, *Subiektywny remanent kina. 13 po 13*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 333.

<i>The Wayans Bros.</i> – sitcom, serial komediowy TV, USA 1995-1999, odcinek z 1998 r.
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Odcinek obecnie (2004 r.) niedostępny <u>Efekt zaistnienia</u> Gra aktorska – Eugene Greytak jako papież
1997
<i>Wszyscy kochają Raymonda</i> (ang. <i>Everybody Loves Raymond</i>) – reż. Philip Rosenthal i in., 9 sezonów, USA 1996-2005 – sezon 1 odcinek 20 <i>Neighbors</i> – reż. Jeff Meyer – 10 marca 1997
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Dorośli Raymond Barone (Raymond Albert Romano) nie jest posłuszny rodzicom, dlatego w lustrze łazienkowym zamiast siebie widzi superego – matkę i ojca (czas: 15'47), a gdy się cofa sprawdzić, czy jest już jego odbicie – dostrzega Ojca Świętego (Gene Greytak) kiwającego palcem w duchu upomnienia: czas 16'10-16'11 – Raymond odpowiada: „I know, I know”. Zaraz potem idzie do spowiedzi. <u>Efekt zaistnienia</u> Gra aktorska
<i>Szczęśliwego Nowego Jorku</i> – reż. Janusz Zaorski, komediodramat, Polska 1997
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Obraz Jana Pawła II – czas: 00'09'15, 01'13'49- 01'17'06, 01'18'32, 01'19'15-01'19'19; po-woływanie się na autorytet Papieża-rodaka – czas: 00'28'22-00'29'49. Zob. więcej → rozdział 7. <u>Efekt zaistnienia</u> Fotografia w pokoju Potejta (gra go Zbigniew Zamachowski) oraz aluzje do jego nauczania w ustach bogobojnego bohatera <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Protokesty: Edward Redliński, <i>Szczuropolacy</i>, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1994; E. Redliński, <i>Cud na Greenpoincie</i>, „Dialog” 1995, nr 12, s. 5-48; E. Redliński, <i>Szczu- jorczy, czyli Szczęśliwego Nowego R. (film) czyli Cud na Greenpoincie (sztuka)</i>, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1997.
<i>Flubber</i> – reż. Les Mayfield, familijny, fantasy, komedia, USA 1997
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Robocik Weebo (głos Jodi Benson) po szczęśliwym wylądowaniu latającym samochodem wraz z profesorem Philipem Brainardem (Robin Williams) pokazuje scenę ucałowania ziemi przez Jana Pawła II – pielgrzyma po wyjściu z samolotu. Ten historyczny obraz ma być analogią do losu profesora i jego robota – szczęśliwych z powodu pomyślnego wylądowania (czas: 37'33). <u>Efekt zaistnienia</u> Aluzja do całowania ziemi przez Jana Pawła II po wyjściu z samolotu, nagranie archiwalne <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Mało kto wie, że zwyczaj całowania ziemi w każdej nowej parafii, do której przybył, miał Jan Maria Vianney. Zwyczaj ten przejął od niego święty papież Jan Paweł II. Zob. więcej: <i>Jan Maria Vianney</i> (hasło), https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Maria_Vianney [dostęp: 8.07.2024].

<i>Lśnienie</i> (<i>The Shining</i>) – miniserial, reż. Mick Garris, 3 odcinek, horror, USA 1997
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów W 2 odcinku (czas: 57'32-57'34): Jack Torrance (Steven Weber): Jesteś pewna, że CB jest zniszczone? Winifred Torrance (Rebecca De Mornay): A czy Papież nosi czapkę? [wyrażenie oczywistości – D.K.] Efekt zaistnienia Aluzja Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Stephen King, <i>Lśnienie</i> (<i>The Shining</i>), przeł. Zofia Zinserling, wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa 2007.
1996
<i>Spiskowcy rozkoszy</i> (czes. <i>Spiklenci slasti</i>) – reż. Jan Švankmajer, surrealistyczny, czarna komedia, Czechy–Szwajcaria–Wielka Brytania 1996
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów W <i>Spiskowcach rozkoszy</i> ukazuje się telewizorek jako splot techniki, elektroniki i szkła, miejsce przechodnie między światem newsów a przestrzenią widza; między dziennikarką a adorującym ją bohaterem. W takim ekranie (czas: 12'05) pojawia się kadr z Janem Pawłem II – migawka z telewizyjnej relacji z jakiejś jego pielgrzymki. Widzimy Ojca Świętego w powiewającym żółtym płaszczu, z pastorałem, w otoczeniu służby liturgicznej, kapłanów i sióstr zakonnych. Słyszymy jego głos tak zamazany, że trudno się domyśleć miejsca i czasu przemówienia, ale słysząc, że Ojciec Św. mówi po polsku. Możliwe, że chodzi o rozważania wygłoszone w Ołomuńcu. Efekt zaistnienia Nagrania archiwalne Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Jan Paweł II, <i>Przemówienie na Hradczanach. Spotykamy się dziś na ruinach wieży Babel</i>, p. 9 (21 IV 1990, Praga, Czechosłowacja), DZ, t. XI, s. 784. Jan Paweł II, <i>Rozważanie przed modlitwą „Regina caeli”</i> (21 V 1995 Ołomuniec, Czechy), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_olomuniec_21051995.html [dostęp: 22.08.2019].
<i>Spitting Image</i> , telewizyjny puppet-show, program satyryczny wyśmiewający znane postaci, Wielka Brytania 1986-1996 – 19 odcinek sezonu 7 (1996)
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Głos Papieża w kolejnych odcinkach kolejnych sezonów tegoż ostatniego naśladowali dwaj różni aktorzy: w 11 odcinku sezonu 5 (1991) i w 13 odcinku sezonu 6 (1992) – Hugh Dennis; w 15 i 16 odcinku 4 sezonu (1993) oraz w 19 odcinku 7 sezonu (1996) – Roger Blake. Zob. → 1991, 1992, 1993 rok. Efekt zaistnienia Gra aktorska

1995
<i>Spis cudzołożnic</i> – reż. i gra J. Stuhr, komediodramat, Polska 1995
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Aluzja do wizyty Jana Pawła II w Krakowie w 1979, 1983, 1987 lub 1991 r. (czas: 00'17'43-00'17'45) ¹⁸ . Źródło: https://zaq2.pl/video/pdiddt [dostęp: 17.04.2020].
Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) J. Pilch, <i>Spis cudzołożnic. Proza podróżna</i> , Puls Publication, Londyn 1993. Por. J. Pilch, <i>Spis cudzołożnic</i> , Wydawnictwo ATEXT, Wydawnictwo MARABUT, Gdańsk 1996.
<i>Gdzie diabeł mówi dobranoc</i> (ang. <i>Picket Fences</i>), serial TV w sieci CBS, 4 sezony (USA 1992-1996), sezon 4 odcinek 9 (75) zatytułowany <i>Witness for the Prosecution</i> , 8 (15) grudnia 1995 r.
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Podczas uroczystości przywitania Ojca Świętego w (fikcyjnym) miasteczku Wisconsin ktoś wywołuje pożar, a jeden człowiek zostaje zabity. Kochanek zabitego mówi, że ten popełnił samobójstwo, ale Papież twierdzi, że jest świadkiem morderstwa. W związku z tym Jan Paweł II zostaje w Rzymie głównym świadkiem w sprawie kryminalnej.
Efekt zaistnienia Gra aktorska Eugene Greytaka
<i>Ja cię kocham, a ty śpisz</i> (ang. <i>While You Were Sleeping</i>) – reż. Jon Turtletaub, komedia romantyczna, USA 1995
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Bohaterowie rozmawiają w kościele. Jakiś człowiek uspokaja ich i dostaje szybką ripostę: Mężczyzna w kościele (Gene Janson): Ciszej! Ox Callaghan (Peter Boyle): A cóż to?! Mężczyzna w kościele: Jesteśmy w kościele. Ox Callaghan: Nie jesteś papieżem? (Czas: 33'13-33'19)*
* Można dodać też, że główna bohaterka Lucy Eleanor Moderatz (Sandra Bullock) szczególnie kocha Włochy i tam, dokładnie do Florencji, wybiera się w podróż poślubną z Jackiem Callaghanem (Bill Pullman).
Efekt zaistnienia Efekt: komiczny, ale w dobrym stylu, niewłaczającym godności ówczesnego papieża, czyli Jana Pawła II
Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Scenariusz – Daniel G. Sullivan, Fredric LeBow

¹⁸ Aluzji do Jana Pawła II w *Spisie cudzołożnic* jest więcej (czas 00'17'44; 00'41'00-00'42'00).

1994
<i>Naga broń 33 1/3: Ostateczna zniewaga</i> (ang. <i>The Naked Gun 33 1/3: The Final Insult</i>) – reż. Peter Segal, komedia sensacyjna, USA 1994 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> W czołówce filmu <i>Naga broń 33 1/3</i>... znamienna jest scena na odeskich schodach: „Hej, pa-trzcie, to prezydent. ...I papież”. W eskorcie mężczyzn w krawatach i w ciemnych okularach pojawia się Bill Clinton (czas: 02'56), a następnie – Jan Paweł II (czas: 03'00-03'03). W białej sutannie i piusce, ze złotym krzyżem schodzi po schodach – w asyście kardynałów i świeckich ochroniarzy również w ciemnych okularach. Ale nie jest to żadne nagranie archiwalne – głowę Kościoła gra tutaj Eugene Greytak. Okazuje się, że to był jeden z koszmarnych snów Franka Dreбина (Leslie Nielsen) jako byłego policjanta, który jednak ma na jakiś czas wrócić do służby. <u>Efekt zaistnienia</u> Film parodystyczny, obnaża w sposób groteskowy i przerysowany mankamenty działania policji, więzień, sądów, wielkich marketów, klinik, gal z aktorami i filmowcami, terapeutów rodzinnych itd. Śmieszności poddana jest również świętość nie tylko Papieża, ale także Matki Teresy z Kalkuty. Jest to zabawa, choć jeszcze nie obrazoburcza. Ale sam film jest tym, co wyśmiewa najbardziej – ikoną złego gustu Ameryki, kiczu i blichtru. Dlatego nagrodzony został Złotą Maliną.
<i>Psy II. Ostatnia krew</i> – reż. Władysław Pasikowski, sensacyjny, Polska 1994 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Wyrek (Sławomir Sulej) – współwzięcie Franza Maurera (Bogusław Linda) opowiada temuż o powodach, dla których zabił kobietę, a następnie kolegę chwalcącego się, że „niczego się nie boi”. O każdym z zamordowanych mówi: „wyrwałem chwastą”. W następujący sposób przytacza dialog z podobnym sobie „zwyrrodnialcem” – Karolem Dziębą: – Jak to, Karolku, niczego się nie boisz? – Bo ja w Boga wierzę. – A papieża? To on mówi, że jak gdyby jego na pół ręki dopuścili, to by zaje... Ojca Świętego. Następnie bohater relacjonuje, że ów Dzięba w okrutny sposób rozprawiłby się też z dzieckiem. Takiego „chwastą” Wyrek też „wyrwał”. Jest to doskonały przykład głębokiej patologii, gdzie zło jest zwalczane złem (jeden psychopata zabija drugiego psychopatę, mordującego pod pretekstem opieki Bożej, roztaczanej rzekomo nad jego zbrodniami). Zob. czas: 04'43-05'11. <u>Efekt zaistnienia</u> Aluzja
1993
<i>Zakonnica w przebraniu 2: Powrót do habitu</i> (ang. <i>Sister Act 2. Back in the habit</i>) – reż. Bill Duke, komedia sensacyjna, USA 1993 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Portret Jana Pawła II w holu (czas: 35'19-35'24). <u>Efekt zaistnienia</u> Portret

Murphy Brown – sitcom, serial TV, 10 sezonów, USA 1988-1988, odcinek z 1993 r. *The World According to Avery*

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Ten serial, jak kilka innych wymienionych w tej tabeli, jest już (2024 r.) niedostępny. Papieża gra Eugene Greytak.

Efekt zaistnienia

Gra aktorska

Park jajcarski (ang. *Chicken park*) – reż. Jerry Calà, komedia, parodia, Włochy 1993

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Włoska komedia, parodia *Parku jurajskiego*, oparta na podszytym fantastyką i oniryzmem absurdzie. Reżyser filmu (Jerry Calà) gra siebie samego (reżysera), a jednocześnie głównego bohatera (Vladimiro).

Tenże (Vladimiro), widząc Ojca Świętego myjącego szybę samochodu, pyta doktora Eggs (Lawrence Steven Meyers):

Tu też myją szybę?

DR Eggs: Turcy, Polacy, Meksykanie.

Jan Paweł II myje szybę, kreśląc gąbką znak krzyża. Siedzący w środku kierowca w skórze jaguara Dee Jay (Harold Davies) na ten widok żegna się pobożnie.

Vladimiro o Janie Paweł II mówi: „Umie się ustawić, co?” (czas: 38’10-38’32).

Jan Paweł II kojarzy się z Polską, ale tą biedną, której obywatele myją obcym szybę w samochodach i okna w domach. Dla Jana Pawła II miałyby to być niezła fucha.

Efekt zaistnienia

– gra aktorska

– kryptoaluzje

Jan Paweł II jako ikona polskości kojarzonej z biedą, emigracją zarobkową, ale i ze sprytem (jak w polskim przysłowiu: „Polak potrafi”).

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Parodia *Parku jurajskiego*, ale także wpleciono tu inne filmy, jak: *Rodzina Addamsów*, *Edward Nożycoręki*, *King Kong*, *Rambo*, *Drakula*.

Spitting Image, telewizyjny puppet-show, program satyryczny wyśmiewający znane postaci, Wielka Brytania 1986-1996 – 15 i 16 odcinek sezonu 4 (1993)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Sitcom polskim widzom jest raczej niedostępny.

Zob. → 1991, 1992, 1996 rok.

Efekt zaistnienia

– aluzje

1992
<i>Zakonnica w przebraniu</i> (ang. <i>Sister Act</i>) – reż. Emile Ardolino, komedia sensacyjna, USA 1992 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Eugene Greytak występuje w roli Papieża – w klasztorze żeńskim, pojawiają się: echo ze spotkania zakonnic z Papieżem w gazetach – zob. czas: 01'01'27, 01'06'29, 01'07'02, 01'07'11-01'07'14, 01'13'43-01'13'50, 01'14'32-01'14'40, 01'14'32-01'14'40, 01'29'13-01'30'17 i tytułówki na końcu filmu. Aluzje do biskupa Watykanu, nieraz całkiem wydawałoby się bezwiedne. Na przykład Papież jako osoba o względnie dużym zaufaniu: Policjanci: Gdzie ją upchnąłeś, Eddie? Eddie Souther (Bill Nunn): Kogo? Policjanci: Nie powiesz nam? Eddie Souther: Nie powiedziałbym nawet papieżowi. (czas: 00'31'43-00'31'47) Z kolei dyrygentka chóru Mary Lazarus (Mary Wickes), którą zastąpi Siostra Mary Clarence/Deloris Van Cartier (Whoopi Goldberg), chwali się długim stażem w posłudze zakonnej: „Jestem zakonnicą. Już za czwartego papieża” (czas: 00'50'49). Portrety Jana Pawła II. Znamienne, że jedna z fotografii wisi w kancelarii, gdzie obraduje matka przełożona (Maggie Smith, czas: 00'43'39-00'44'21 i następnie: 00'55'42-00'56'36, 01'08'58-01'10'06), ale także w korytarzu (czas: 01'18'06). <u>Efekt zaistnienia</u> – portrety Jana Pawła II – gra aktorska Papież zaprezentowany jest jako człowiek otwarty na muzykę, na różnorodność kultur, na nowoczesność. Film ma charakter ludyczny. Pojawia się nawet żart słowny: Eddie Souther: Deloris. Vince wie, że tu jesteś. Deloris Van Cartier / Siostra Mary Clarence: Ale my jutro śpiewamy dla Papieża. Eddie Souther: Jeśli się tu zaraz nie wyniesiesz, jutro będziesz śpiewała dla świętego Piotra. (czas: 01'14'32-01'14'40)
<i>The Late Show</i> – talk-show, polityczna satyra, Australia 1992-1993 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Na początku lat 90. powstał odcinek australijskiego show <i>The Late Show</i>. W odcinku 1.1 (1992) Papieża naśladuje Michael Hirsh. Pod takim samym tytułem telewizyjne, nocne skecze emitowano w Wielkiej Brytanii i USA. Analogiczny więc tytuł miał nie tylko brytyjski, ale również amerykański serial BBC Two (od 30 sierpnia 1985 do 18 grudnia 1990 r.). Występowali tu nieraz sławni celebryci, Jan Paweł II wystąpił w 1 odcinku telewizyjnym 1 sezonu (1992). Jego rolę grał prowadzący program, wspomniany komik Phil Cool. <u>Efekt zaistnienia</u> Gra aktorska Phila Coola <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Zob. więcej na ten temat: <i>The Late Show</i> (1992-1993) – Michael Hirsh: Golf-a-matic Model, Pope John-Paul II, https://www.imdb.com/title/tt0103468/characters/nm0386651 [dostęp: 25.03.2023].

<i>Spitting Image</i> , telewizyjny puppet-show, program satyryczny wyśmiewający znane postaci, Wielka Brytania 1986-1996 – 13 odcinek sezonu 6 (1992)
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Sitkom polskim widzom raczej niedostępny. Zob. → 1991, 1993 i 1996 rok.
<u>Efekt zaistnienia</u> Aluzje
<i>Cool It</i> – telewizyjny program rozrywkowy, Wielka Brytania 1985-1990, 1 odcinek 1 sezonu
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Emitowane w Wielkiej Brytanii w BBC Two od 30 sierpnia 1985 do 18 grudnia 1990 r.; występowali tu nieraz sławni celebryci, Jan Paweł II wystąpił w 1 odcinku telewizyjnym 1 sezonu (1992). Jego rolę grał prowadzący program, komik Phil Cool.
<u>Efekt zaistnienia</u> Gra aktorska Phila Coola
1991
<i>Rozmowy kontrolowane</i> – reż. Sylwester Chęciński, komedia, Polska 1991 (cd. filmu <i>Barei – Miś</i> , 3 częścią jest <i>Rys</i> – 2007)
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Zob. więcej → rozdział 8
<u>Efekt zaistnienia</u> Aluzje do Ojca świętego i jego rzekomego porwania w plotkach ulicznych, a także jego portrety na ścianach (w tym jeden prawdopodobnie kalendarz)
<u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Scenariusz – Stanisław Tym
<i>Hot shots!</i> – reż. Jim Abrahams, komedia, kino akcji, USA 1991
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Komedia jeszcze mniej ambitna niż później powstałe: <i>Naga broń...</i> czy <i>Odyseja komiczna</i> . W pewnym momencie widzowie oglądają mistrzostwa świata wagi ciężkiej w boksie. Wśród rozentuzjasmowanych tłumów i rozjuszonych czarnoskórych sportowców pojawia się okrzyk: „Proszę o oklaski dla Jego Świątobliwości Jana Pawła II”. Papież – w białym stroju i w piusce – podnosi ręce w geście błogostawieństwa. Uśmiecha się (czas: 25'24-25'40). Jego biała postać kontrastuje z mrokiem panującym na stadionie.
<u>Efekt zaistnienia</u> Gra aktorska Gene'a Greytaka; efekt humorystyczny
<i>Hudson Hawk</i> – reż. Michael Lehmann, komedia sensacyjna, USA 1991
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> W filmie komediowym z musicalowymi wstawkami pojawia się niebezpieczna aluzja do zachowań Papieża-Polaka. Chodzi o całowanie ziemi po wyjściu z samolotu (zob. też film <i>Flubber</i> , 1997). W dziele Lehmann wychodzący z więzienia Hudson Hawk (Bruce Willis)

przewraca się i całuje ziemię, ku rozbawieniu jego kolegi Tommy'ego Five-Tone (Danny Aiello) (czas: 06'58-07'00). Hudson, uciekając po dachach watykańskich domów, potrąca antenę w domostwie Papieża. Ojciec Święty, oglądając w telewizji jakieś konie, pastorałem próbuje naprawić odbiornik (czas: 43'27-43'30). Przedtem jeszcze są aluzje do poczty watykańskiej i informacja, że Papież rzekomo odpowiada na każdy list, pracując do 22.00 (czas: 36'22-36'39). Na pocztce widać duże popiersie Papieża (czas: 36'32-36'38). Jana Pawła II gra Massimo Ciprari. Efekt zaistnienia – bezpośrednie i pośrednie aluzje do Papieża, do poczty papieskiej, do sposobów spędzania przez Ojca Świętego czasu – prześmiewcze jak np. w <i>Różowej panterze</i> czy w <i>Eurotripie</i> – rzeźba Jana Pawła II – aktorski obraz Jana Pawła II „naprawiającego” telewizor Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Scenariusz – Daniel Waters i Steven E. de Souza
Złotka (ang. <i>The Golden Girls</i>) – reż. i twórca Susan Harris, serial w telewizji NBC, komedia, lata emisji 14 września 1985 – 9. maja 1992 (łącznie 7 sezonów i 190 odcinków); sezon 7 odcinek 13 (spośród 26 z tegoż sezonu) <i>The Pope's Ring</i> – 14 grudnia 1991
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Intryga z udziałem papieża granego przez Gene'a (Eugène) Greytaka (czas: 9'06, 10'25, 19'30-19'41, 20'50-21'23, 26'43-27'15 – w trakcie napisów – Sophia Spirelli Petrillo Weinstock [Estelle Getty] gra z Janem Pawłem w karty), https://www.dailymotion.com/video/x4she0u [dostęp: 17.04.2018]. Efekt zaistnienia Cel – ludyczny. Sceny z Papieżem w tej produkcji nie wychodzą jednak poza granice smaku czy przyzwoitości. Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Brak literackiego pierwowzoru
Spitting Image, telewizyjny puppet-show, program satyryczny wyśmiewający znane postaci, Wielka Brytania 1986-1996 – 11 odcinek 5 sezonu (1991)
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Głos Papieża w kolejnych odcinkach kolejnych sezonów naśladowali różni aktorzy: w 11 odcinku sezonu 5 (1991) i w 13 odcinku sezonu 6 (1992) – Hugh Dennis; w 15 i 16 odcinku 4 sezonu (1993) oraz w 19 odcinku 7 sezonu (1996) – Roger Blake → zob. 1992, 1993 i 1996 rok. Efekt zaistnienia Gra aktorska
Cool Head – serial TV (1 sezon, 6 odcinków) Wielka Brytania 1991-)
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Zob. → 1992 rok. Efekt zaistnienia Role Jana Pawła II grane w odcinkach 1.1 (1991) i 1.5 (1991) przez Phila Coola, czyli główną postać z programu <i>Cool It</i>

1990
<i>Detektyw w sutannie</i> (ang. <i>Father Dowling Mysteries</i>) – serial TV kryminalno-komediowy, dramat, USA 1987-1991, odcinek 11 (19) 2 sezonu <i>The Solid Gold Headache Mystery</i> (<i>Od przybytku głowa boli</i>), reż. Charles S. Dubin, 29 marca 1990
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Na temat 16 odcinka <i>Detektywa w sutannie</i> – <i>Od przybytku głowa boli</i> (ang. <i>The Solid Gold Headache Mystery</i>) zob. więcej → rozdział 9.
<u>Efekt zaistnienia</u> – aluzja – portret
<i>Egzorcysta 2 i 1/2</i> (ang. <i>Repossessed</i>) – reż. Bob Logan, horror, komedia, USA 1990
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Opętana Nancy Aglet (Linda Blair) w chwilach poprawy kondycji wzywa na ratunek ojca Luke'a Brophy'ego (Anthony Starke) i pokazuje mu „papieskie świadectwo opętania”. Ów niezbyt lotny intelektualnie bohater stwierdza: „podpisane przez samego papieża” (czas: 19'59 i 20'05). Przydarzyło jej się to w dzieciństwie, teraz stan opętania powrócił. Luke Brophy prosi o pomoc księdza Jebedaiaha Czymogę (<i>sic!</i>, gra go Lieslie Nielsen), który już przed laty ratował z opętania Nancy. Zanim nastąpi interwencja ojca Czymogę, egzorcyzmy mają przeprowadzić – nagrywani przez telewizję – groteskowi ewangelizatorzy-oszuści. Transmisję ogląda papież, chrupiąc przed ekranem popcorn (czas: 53'44-53'48). Postanawia wkroczyć do akcji, przyjeżdżając swoim papa mobile do Hollywood. Bierze udział w niepoważnym, jak cały film, pościgu za opętaną (czas: 55'03-55'33). Ostatecznie ojciec Jebedaiah Czymogę próbuje wypędzić z Nancy diabła... <i>rock and rollem</i>. Pojawia się zespół muzyczny, w którym Jan Paweł II (Gene Greytak) gra na gitarze elektrycznej (czas: 01'13'10-01'15'10). W tym filmie taniec miałby być sposobem na przegnanie szatana.
<u>Efekt zaistnienia</u> – gra aktorska – aluzje do papieżstwa i Watykanu
<u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Scenariusz – Bob Logan
<i>One Night Stand</i> – telewizyjny serial komediowy z Chicago, gatunek stand-up comedy, 5 sezonów, 65 odcinków, kręcony dla HBO, pierwszy odcinek emitowano 15 lutego 1989 r., USA 1989-1992
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Komicy udają w nim różne sławne osobistości. W odcinku pt. <i>Dennis Wolfberg</i> (1990) rola Papieża odtwarzana jest przez Eugene'a Greytaka.
<u>Efekt zaistnienia</u> Gra aktorska Gene'a Greytaka
<i>King of Wishful Thinking</i> (1990) – pop rock, dance-pop, new jack swing, zespół Go West, soundtrack do filmu <i>Pretty Woman</i> z albumu <i>Indian summer</i>
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Teledysk, czas: 03'36 i 03'43-03'54 – występuje tu Gene Greytak.
<u>Efekt zaistnienia</u> Gra aktorska Gene'a Greytaka

1989
Lawa. Opowieść o „Dziadach” Adama Mickiewicza – reż. Tadeusz Konwicki, dramat, Polska 1989 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Panorama Warszawy z Pałacem Kultury i Nauki, tłumy Polaków podczas spotkania z papieżem Janem Pawłem II. Obraz z boku, a potem z lotu ptaka (czas: 02'07'35-02'07'45). Źródło: https://www.cda.pl/video/5714318d6 [dostęp: 21.10.2020]. <u>Efekt zaistnienia</u> Nagrania archiwalne <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Filmoznawca Tadeusz Sobolewski odnotowuje taką refleksję o paraleli dziejów, którą wyraził przed Tadeuszem Konwickim: „T.S.: Czytałem scenopis <i>Lawy</i>, byłem u Pana na planie. Zadziwiające, jak nasza historia wpisuje się w tamtą historię sprzed półtora wieku”; tegoż, <i>Za duży blask. O kinie współczesnym</i>, rozdział Mickiewicz przywołany. Konwicki kręci <i>Lawę</i>, 1989, Znak, Kraków 2004, s. 71 (całość: s. 70-77).
Dekalog I – reż. Krzysztof Kieślowski, dramat, psychologiczny, Polska 1989 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Ciocia Irena (grana przez Maję Komorowską) pokazuje Pawłkowi (Wojciech Kłata) album ze zdjęciami przywieziony z Rzymu. Rozgrywa się ciekawy dialog Pawłka z wierzącą ciocią Irenką. Chłopczyk wyjmując z teczek zdjęcia tak, że trzy z nich tworzą specyficzny tryptyk: trzech jednakowych podobizn Jana Pawła II w białym stroju na czarnym tle. Dopiero gdy chłopczyk wysuwa środkową fotografię, widzimy powitanie Papieża z Mają Komorowską w okularach (fotomontaż): Ciocia Irena: Dziś dostałam odbitki.... Poznajesz? Pawełek: Poznaję. On jest dobry? Ciocia Irena: Tak. Pawełek: Mądry? Ciocia Irena przytakuje głową. Pawełek: Myślisz, myślisz, że wie, po co się żyje? Tato, tato mi powiedział, że żyje się po to, żeby innym ludziom, którzy będą żyli po nas, było łatwiej. Tato powiedział, że to się nie zawsze udaje. (czas: 16'30-16'35) <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Do tego filmu nawiązuje w swoim dokumencie Tamara Elżbieta Jakżyna. Zob. → 2012 rok, teŹe, <i>Papież, który nie umarł</i>. Por. → rozdział 5. Tadeusz Sobolewski o tym filmie pisze: Przekonany ateista z <i>Dekalogu</i> 1, który stracił dziecko, nie wiedząc po co, biegnie do kościoła, przewraca ołtarz. Z ikony Matki Boskiej kapią stearynowe łzy. Ironicznie użyty symbol nie przestaje działać. Bunt ateisty okazuje się formą wiary. Zwraca się bowiem ku instancji, która oznacza coś innego niż los, sieć przypadku i konieczności. W <i>Dekalogu</i> 1, w scenie, gdy ojciec biegnie do kościoła, przez sekundę, jak przywidzenie pojawia się łańcuch trzymających się za ręce ludzi. Symbol ryzykowny, jak łzy Matki Boskiej, i równie mocny jak sugestia możliwego pocieszenia. Tadeusz Sobolewski, <i>Za duży blask. O kinie współczesnym</i>, Znak, Kraków 2004, rozdział Kieślowski. <i>Gra z życiem</i>, s. 92.

<i>Just the Ten of Us</i> – serial TV, 3 sezony, łącznie 47 odcinków (26 kwietnia 1988 – 4 maja 1990)
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów W 24 odcinku zatytułowanym <i>Rock-n-Roll Fantasy</i> (28 kwietnia 1989) jedna z bohaterek, Maria, marzy, by zaśpiewać dla papieża. Efekt zaistnienia Gra aktorska Gene'a Greytaka Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) After 8 weeks of performing at <i>Danny's</i>, the „Lubbock Babes” each fantasize about being rich and famous. Marie dreams of singing for the Pope; Wendy dreams of working on a sitcom; Cindy dreams of finding her ideal man and starting a family; and Connie dreams of singing in Paris. Źródło: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Just_the_Ten_of_Us_episodes [dostęp: 25.03.2023].
Detektyw w sutannie (ang. <i>Father Dowling Mysteries</i>) – serial TV kryminalno-komediowy, dramat, USA 1987-1991, 1 odcinek 1 sezonu <i>The Missing Body Mystery: Parts 1 & 2</i> (pol. <i>Fatalna spowiedź</i>, cz. 1 i <i>Zaginiony nieboszczyk</i>, cz. 2), reż. Christopher Hibler, 20 stycznia 1989
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Portret – np. 1 odcinek 1 sezonu: (pilot serialu), w salonie na plebanii, prawa strona, portret Jana Pawła II w białej szacie (czas: 36'56-36'59, 37'08, 37'21-37'37). Por. 2 odcinek 1 sezonu <i>The missing body Mystery</i> (czas: 00'12'23, 00'38'34-00'39'13, 01'12'46-01'14'20) Efekt zaistnienia Portret
1988
<i>Dekalog IX</i> – reż. Krzysztof Kieślowski, dramat, psychologiczny, Polska 1990
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Rozmowa telefoniczna między Hanną Nycz (Ewa Błaszczyk) a jej kochankiem Mariuszem Zawidzkim (Jan Jankowski): Mariusz: Byłaś na Dobrej? Hanka: Kiedy? Mariusz: Ostatnio. Wysłałem ci kartkę. Że cię kocham i że będę dzisiaj, jak się umawialiśmy. Hanka: Jaka kartkę? Mariusz: No, taką śmieszna. Z Papieżem. Hanka: Kiedy wysłałeś? Mariusz: Po naszym ostatnim spotkaniu, jak zwykle. Nie zabrałaś? Hanka: Nie, cześć! (czas: 27'36-27'50) Mąż Hanki – Roman Nycz (Piotr Machalica) jest w mieszkaniu, wyciąga ze skrzynki pocztowej tę kartkę, czyta, chowa z powrotem. Dowiaduje się prawdy o romansie żony z Mariuszem. Odbiorca filmu widzi na całym ekranie ów obrazek: Jan Paweł II robiący z palców imitację okularów, przez które patrzy (w domyśle: na tłumy)¹⁹. Żart Papieża został wykorzystany przez

¹⁹ Ten sam obrazek widnieje na okładce książki *Kwiatki Jana Pawła II*, dz. cyt., pojawia się też w filmach Tamary E. Jakżyny (zob. → Rozdział 5) i wielu innych dziełach.

reżysera. On też puszcza do widzów perskie oko, dając taką, a nie inną pocztówkę: Roman dowiaduje się z części tekstowej o zdradzie żony, ale lekceważy stronę graficzną, mogącą stanowić komunikat o jego voyeuryzmie i agreksofilii. Obsesyjnie zazdrosny mąż, niezdolny do współżycia, zadręcza siebie, kontrolując słowa i czyny Hanny, która mimo krótkotrwałego romansu, nadal kocha swego męża. Mężczyzna przyjmuje gorzką prawdę o romansie, a lekceważy również gorzką prawdę o stanie własnej duszy, co w niekonwencjonalny sposób chce odstąpić widzom twórca filmu. Kiedy Mariusz mówi o „śmiesznej” kartce, odbiorca dostaje komunikat o śmieszności, groteskowości bohatera, który ją na moment przejął. Poza rozśmieszającego wiernych Papieża jest odbiciem w krzywym zwierciadle sytuacji chirurga Nycza: inteligentnego człowieka, który nie daje sobie rady z emocjami i zniża się do poziomu podglądacza. Chorobliwej zazdrości i kontrolowaniu małżonki towarzyszy kłamstwo. Roman przywodzi do pracy Hanny szal swojej teściowej i kłamie:

Hanna: Nie było jakichś listów na Dobrej?

Roman: Nie zaglądałem. Jak dzwoniłaś, trzeba było mi powiedzieć.

Hanna: Nie przyszło mi do głowy.

Roman: Cześć.

Hanna: Cześć.

Po tej zdawkowej wymianie zdań zaczyna się jedna ze scen podglądania i podsłuchiwania żony i jej kochanka. Tym razem śledzenie wieczornej schadzki odbywa się najpierw z zewnątrz bloku (Roman patrzy na świecące się światła w mieszkaniu i błakające się cienie), następnie z wnętrza – z perspektywy schodów na klatce schodowej. Potem zaś podsłuchuje, jak Hania umawia się z Mariuszem na spotkanie. Będzie ich obserwował z szafy. W tej perspektywie udawane przez Jana Pawła II okulary (jeden z żartów Ojca Świętego rozluźniającego atmosferę) zdobywają prześmiewczy, ironiczny wydźwięk.

Efekt zaistnienia

Rozmowa o „śmiesznej” kartce pocztowej (czas: 27’36-27’50 i 30’04-30’14) i obraz owej pocztówki z Janem Pawłem II w „okularach” zrobionych z palców (czas: 29’30-29’35) – narzędzie odkrycia gorzkiej prawdy o cudzołóstwie – niekonwencjonalne ujęcie wizerunku Jana Pawła II

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)

Roman Nycz (Piotr Machalica) nie może jednak poradzić sobie z myślą, że jest już nieodwracalnie impotentem. Według znawczyni filmów Krzysztofa Kieślowskiego, Annette Insdorf, bohater zadręcza siebie pielęgnowaniem niepotrzebnej zazdrości:

„Mężczyzna, ogarnięty masochistyczną obsesją, zaczyna podsłuchiwać rozmowy telefoniczne Hanki. Śledzi ją także wtedy, gdy idzie ona do mieszkania swojej matki, które okazuje się miejscem schadzek kochanków. Ukryty w szafie słyszy, jak Hanka mówi do Mariusza, że nie chce go więcej widzieć”. Autorka zwraca uwagę na inny niż pocztówka rekwizyt: „telefon, wysunięty zazwyczaj na pierwszy plan i wyraźnie dominujący w kadrze, jest znaczącym bohaterem *Dekalogu* 9. Podobnie jak w filmach Hitchcocka, ale również jak w ostatniej sekwencji hitchcockowskiego filmu Truffaut’a *Gładka skóra* – telefon wydaje się posiadać moc zniszczenia bądź uratowania małżeństwa, jak i nawet samego życia”. Annette Insdorf, *Podwójne życie, powtórne szanse: o filmach Krzysztofa Kieślowskiego*, przekł. Anita Piotrowska, „Znak”, Kraków 2001, s. 129.

Powaqqatsi (inaczej: *Powaqqatsi: Life in Transformation*) – reż. Godfrey Reggio, impresja dokumentalna USA 1988 (czas wskutek aktualnej – 2023 r. – niedostępności filmu niedookreślony)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Wstrząsająca konfrontacja tradycji i nowoczesności, nakręcona przez byłego mnicha z Zakonu Braci Chrześcijan (wykorzystano materiały archiwalne z udziałem Jana Pawła II – czas: 50’17), <https://www.youtube.com/watch?v=E3D12JgNyU>.

Drugi film w trylogii *Qatsi*. Sequel do eksperymentu Godfreya Reggio z 1982 *Koyaanisqatsi* (inaczej: *Koyaanisqatsi: Life Out of Balance*). Trzecim filmem w trylogii jest *Naqoyqatsi* (USA 2002). Tam też pojawia się niewymieniony w czołówce materiał archiwalny z Janem Pawłem II. Zob. → 2002 rok.

Efekt zaistnienia

Nagranie archiwalne ukazujące przemawiającego Jana Pawła II

Alf – TV series (familiijny, komedia, sci-fi, 4 serie, USA 1986-1990), dwa odcinki specjalne: seria 3 odcinek 4 *Tonight tonight* część 1 i seria 3 odcinek 5 *Tonight tonight* część 2, USA 1988 (oba 24 października 1988)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Hollywood. Na samym początku części 1 jest zapowiedziana wizyta w studiu Papieża. Johnny Carson występuje jako prezenter, ale w tym dodatku specjalnym zastępuje jego Alf. Alf jest gospodarzem, a Carson i „Jan Paweł II” – gośćmi.

Prowadzący mówi:

– Zapraszamy na spotkanie z Alfem i jego gośćmi. Są nimi: Jego Świątobliwość papież Jan Paweł II [...].

Przekomarzają się z Alfem na temat imienia Papieża:

Prowadzący: Jan Paweł II.

Alf: John Paul Johns. (czas: 18'09-19'22)

Papież nie przychodzi. Operator kamery mówi, że Ojciec Święty za długo czekał, napił się za dużo czekolady i siedzi w toalecie. Przyjmują zatem inną „celebrytkę”, która przychodzi z kotem. Alf twierdzi, że to Papież wypuścił z klatki jej pytona, a wsadził tam kota. Kłócą się, gdyż bohaterka oskarża o to samo Alfa (czas: 20'08-20'13).

„Jan Paweł II” nadal się nie pojawia, korzysta z zaproszenia dopiero pod koniec drugiej części odcinka.

Część 2:

Alf: Chcę podziękować moim gościom, m.in. Jego Świątobliwości papieżowi Janowi Pawłowi II, z którym nie zdążyłem się przywitać.

Papież mówi, że prowadzący ma pół minuty. Wchodzi papież, przedostając się przez niebiesko-żółte kotary (kolory papieskie).

Alf: Panie i Panowie – oto jego Świątobliwość Jan Paweł II. (czas: 22'19-22'21)

Wszystko odbywa się przy muzyce organowej do „Ave Maryja”. Lecą już napisy, nie słychać rozmów, Alf jedynie zdążył jeszcze zapytać, „jak się uzyskuje tak świetną biel” (czas: 22'49).

Efekt zaistnienia

– aluzje do Jana Pawła II i jego imienia

– niewybredne żarty o powodach jego niezjawienia się w studiu w 1 części

– gra aktorska Gene'a Greytaka

Night Court – serial TV, TV show, sitcom na NBC (od 4 stycznia 1984 do 31 maja 1992, 9 sezonów)

Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów

Gene Greytak jako papież występuje w jednym z 22 odcinków w 6 sezonie (1988).

Sitkom jest w polskiej przestrzeni medialnej niedostępny.

Efekt zaistnienia

Gra aktorska Gene'a Greytaka

1987
Wpływ księżycy (ang. <i>Moonstruck</i>) – reż. Norman Jewison, komedia, dramat, romans, USA 1987 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> W domu rodzinnym Loretty Castorini (Cher) wisi kalendarz z błogosławiącym, ubranym na białą, w białej piusce i ze złotym krzyżem na piersi Janem Pawłem II. Artefakt przypomina swoją strukturą puzzle. Czas: 23'14-23'15' 23'23-23'30; 23'44-23'52; 24'08-24'08; 24'58 i nn. W piekarni, gdzie pracuje Ronny Cammareri (Nicolas Cage), wisi inny obrazek – również ubranego na białą Papieża, trzymającego dzieci i patrzącego w niebo. Np. 24'49-24'51; 24'53. Przemieszczające się „oko kamery” powoduje, że te dwa różne wizerunki biskupa Rzymu wzajemnie się przez moment przeplatają. <u>Efekt zaistnienia</u> Portrety wiszące na ścianach świadczą o przywiązaniu bohaterów – z pochodzenia Włochów, ale mieszkających na emigracji w USA – do katolicyzmu i papieństwa.
ESD – reż. Anna Sokołowska, obyczajowy, dla młodzieży, Polska 1986 (1987 – świat) <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> W kuchni Borejków pod obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej wisi w owalu portret Jana Pawła II w białej sutannie (czas: 00'20'20-00'20'32, 00'26'45 i 00'28'10-00'28'15, 00'30'16-00'30'48). Źródło: https://www.cda.pl/video/2945652a6 [dostęp: 18.04.2020]. <u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Film nakręcony według <i>Jeżycjady</i> Małgorzaty Musierowicz, szczególnie takich jej powieści, jak: <i>Kwiat kalafiora</i>, ilustrowała Małgorzata Musierowicz, „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1988 i <i>Ida sierpniowa</i>, ilustrowała Małgorzata Musierowicz, „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1981. Jednakże obrazek Jana Pawła II jest w <i>Opium w rosale</i>, natomiast rozbudowany wątek pielgrzymki Jana Pawła II, ale dopiero w 1997 r. – w: Małgorzata Musierowicz, <i>Kalamburka</i>, rozdział 1997, Akapit Press, Łódź 2001, s. 41-56.
Tępaki (ang. <i>The Underachievers</i>) – reż. Jackie Kong, komedia, USA 1987 <u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Czas: 00'05'13, 00'05'32-00'05'48 – Danny Warren (Edward Albert) wraz dwoma innymi przeklinającymi mężczyznami (wszyscy w garniturach) podchodzi do mężczyzny o imieniu Joey (Lee Arenberg) urzędującego w pokoju przypominającym zakrystię (na ścianach wisi krucyfiks, pod nim palą się rzędy świeczek; świeczki palą się też za Joelem; na sztaludze widnieje duże zdjęcie Jana Pawła II na tle MB Częstochowskiej, gdzie indziej – obraz modlącego się Jezusa). Całej scenie towarzyszy muzyka organowa. Jest to parodia obyczajów kościelnych i – jak w całym filmie – szkolnych. <u>Efekt zaistnienia</u> Efekty prześmiewcze i obrazoburcze Film o bardzo niskich lotach, niemal pornograficzny, nastawiony na antywartości, ewentualnie wartości hedonistyczne, konsumpcyjne; tym bardziej postać Jana Pawła II jawi się jako śmieszna, karykaturalna, kontrastyczna wobec reszty. Albo wprowadza wielki zgrzyt w obrazowaniu, albo wręcz podlega ośmieszeniu.

1985
TV Eye – brytyjski program telewizyjny (1978-1986), odcinek <i>Paid to Kill the Pope?</i> (16 maja 1985)
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> odcinek niedostępny
<u>Efekt zaistnienia</u> Jan Paweł II grany przez angielskiego aktora Philipa Madoca, a Mehmeta Ali Ağcę gra Tim Roth.
1984
Minimol Vathicanil – reż. Joshiy, dramat obyczajowy, Indie 1984
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Mała Molly z Indii z mamą i wujkiem jadą do Rzymu. Zwiedzają Watykan, szczególnie Bazylikę Piotra i Pawła, oglądają Państwo Kościelne (czas: 01'45'06 i nn.). Są na Placu św. Piotra na audyencji z Janem Pawłem II (nagrania archiwalne). Papież przyjeżdża papa mobile (czas: 01'51'22 i nn.), ściera dłonie zebrany, rozmawia, uśmiecha się. Wita wszystkich i błogosławi. W przemówieniu po włosku mówi o Rzymie ziemskim i o Rzymie wiecznym, o Romie i o Italii, o wyborze Wojtyły na biskupa Wiecznego Miasta, o konklawe. Wśród tłumów powiewa wiele polskich chorągiewek; w dali widać Molly z jej mamą i wujkiem. W następnych partiach obraz Jana Pawła II całującego dziecko sprawia wrażenie, że to mała Molly jest w ten sposób wyróżniona (czas: 01'59'39-02'00'00). Jest to efekt cameo*, czyli krótkie wystąpienie znanej postaci (tu: Jana Pawła II) w filmie. Są też nagrania archiwalne z Watykanu z udziałem Papieża.
<u>Efekt zaistnienia</u> – nagrania archiwalne – cameo – rozmowy o spotkaniu z Ojcem Św.
<u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Scenariusz – Sasi M. Sajan *, „In 1984, Pope John Paul made a cameo appearance on the Malayalam film <i>Minimol Vathicanil</i> . While child actor Shalini's character is visiting Rome, John Paul is seen taking her from the crowd and kissing her. The clip was included in the film”, https://en.wikipedia.org/wiki/Pope_John_Paul_II_in_popular_culture [dostęp: 25.01.2024].
The Gillies Report – serial TV, satyryczny, Australia 1984-1985, odcinek 11 <i>Listen to the Pope</i> z 1984 r.
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> <i>The Gillies Report</i> – popularny, nagradzany i wpływowy telewizyjny program rozrywkowy produkcji australijskiej, emitowany w telewizji ABC między 1984 a 1985 r. Program był znany ze względu na występujące w nim osobistości sławnych polityków i postaci medialnych, jak np. premier Bob Hawke i lider opozycji Andrew Peacock. W odcinku 11 „Listen to the Pope” – od samego początku obserwujemy naigrywanie się z Jana Pawła II, np. błogosławiącego wszystkich na lotnisku (np. czas: 00'17 i nn.). Podczas całego spektaklu (trwającego od 05'36) papież przemawia, „poucza” o odpoczynku, rozśmieszając widownię; rozdaje zebranym cukierki, kilka razy też śpiewa. Przebrany za zakonnicę mężczyzna z widowni zadaje pytania, odpowiedzi papieża wywołują kolejne fale wesołości.

Efekt zaistnienia Rola Jana Pawła II grana jest przez Maxa Gilliesa, gra pełna emfazy i sztucznie teatralnych gestów, błazenada
07 zgłoś się – polski serial kryminalny wyprodukowany przez Telewizję Polską i emitowany przez TVP1 w pięciu seriach od 25 listopada 1976 do 25 maja 1989. Głównym reżyserem, a także współautorem scenariusza tego serialu był Krzysztof Szmagier. Odcinek 15 <i>Skok śmierci</i> – 1984, premiera: 19 września 1985-1984, premiera 19 września 1985, reż. Krzysztof Szmagier, czas trwania 69 minut
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Występują: Bronisław Cieślak jako porucznik Sławomir Borewicz i Aleksander Błaszyk jako okradziony proboszcz na plebanii w Ostrołęce. W domu kapłana widać portret Ojca Św. (czas: 00'18'40-00'19'44). Treść tego odcinka została wykorzystana w zeszycie komiksowym <i>Kapitan Żbik</i> („Nocna wizyta / Wąż z rubinowym oczkiem / Pogoń za lwem / Salto śmierci”), do którego scenariusz napisał Władysław Krupka. W tym „milicyjnym” serialu pojawiają się treści religijne. Borewicz rozmawia z księdzem o sakramencie małżeństwa. Sam miał z żoną ślub kościelny, z tym że tylko żona składała przysięgę. Teraz są po rozwodzie. Rozmawiają o instytucjach: Kościoła liczącego 2000 lat i milicji – liczącej 40 lat. Ksiądz major z opozycji był niegdyś internowany przez PRL i doznawał represji ze strony MO.
Efekt zaistnienia Portret Jana Pawła II wisi na plebanii w Ostrołęce, gdzie przyjeżdża Borewicz.
Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Pierwowzór literacki: opowiadanie z serii <i>Ewa wzywa</i> 07 Aleksandra Minkowskiego i Władysława Krupki (Państwowe Wydawnictwo „Iskry”, Warszawa 1968-1989)
1983
<i>Seksmisja</i> – reż. Juliusz Machulski, komedia, sci-fi, Polska – rok produkcji 1983, premiera 1984
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Portret Jana Pawła II w domu Starskich (czas: 04'59-05'03), źródło: https://www.cda.pl/video/444096812 [dostęp: 17.04.2020].
Efekt zaistnienia Portret
<i>Fucha</i> – reż. Michał Dudziewicz, obyczajowy, Polska 1983
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Portret Jana Pawła II nad łóżkiem Zaliwskiej (Barbara Rachwańska) goszczącej kamieniarzy – Dudka (Jerzy Bończak) i „Zgreda” (Marian Kociniak) (czas: 21'15-21'16 i 23'01-23'06)
Efekt zaistnienia Portret
Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Film zrealizowany na podstawie opowiadania <i>Partanina</i> Jana Himilsbacha; tegoż, <i>Przepychanka</i>, Czytelnik, Warszawa 1974, tu: <i>Partanina</i>, s. 44-94. Ze względów chronologicznych oczywiście portretu Jana Pawła II jeszcze nie może być w domu gospodyni. W opowiadaniu mamy jednak sugestię dotyczącą scenerii:

W pokoju było jak w bombonierce. Czysto i wszystko na swoim miejscu. Ściany wyklejone widać niedawno przedwojenną jeszcze tapetą, wszędzie wisały rozmaitej wielkości oleodruki świętych, wszystko za szkłem, w grubych, złożonych ramach, a pomiędzy oknami stała komódka. (tamże, s. 64)
1982
<i>Jan Serce</i> – serial obyczajowy, melodramat, reż. Radosław Piwowski – odcinek 4 <i>Pieszczoty</i>
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Portret Jana Pawła II na komodzie w domu Danuśki Uljasz (gra ją Ewa Szykulska) (czas: 08'12 i 46'18)
<u>Efekt zaistnienia</u> Portret
1981
<i>Człowiek z żelaza</i> – reż. Andrzej Wajda, dramat obyczajowy, Polska 1981
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Kadry przedstawiające długopis z wizerunkiem Papieża w ręku Lecha Wałęsy
<u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> Scenariusz – Aleksander Ścibor-Rylski Kontynuacja filmu <i>Człowiek z marmuru</i> (1976)
1980
<i>Blues Brothers</i> – reż. John Landis, komedia, musical, 1980 ²⁰
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Portret Papieża-Polaka wisi na ścianie w domu włoskiej emigrantki – pani Tarantino (Toni Fleming) symetrycznie do portretu prawdopodobnie jej śp. męża, pod którym pali się świeczka. Pod fotografią Jana Pawła II stoją figurki świętych: Maryi i Józefa (czas: 38'07-38'17).
<u>Efekt zaistnienia</u> Portret
<u>Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika)</u> „[...] legendarna komedia, określana przez krytyków mianem «komedii totalnej rozwałki»” (Lech Kurpiewski, Robert Ziębiński, <i>Subiektywny remanent kina. 13 po 13</i> , Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 332).
<i>Il Pap'occhio</i> (pol. <i>W oczach papieża</i> , ang. <i>In the Eye of the Pope</i>) – reż. Renzo Arbore, komedia, Włochy 1980
<u>Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów</u> Film ostatnio niedostępny w polskiej przestrzeni medialnej
<u>Efekt zaistnienia</u> – Jana Pawła II gra Manfred Freyberger – satyra, parodia, prześmiewcze – gra aktorska

²⁰ Sequel: późniejszy o 18 lat *Blues Brothers 2000* (1998 r., komedia, musical, reż. John Landis) – zob. 1998 r.

Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) „[...] satyryczna komedia, parodiująca papieża Jana Pawła II zakładającego, w diegezie filmu, stację telewizyjną” (Sławomir Bobowski, <i>Między świętością a potępieniem. Martin Scorsese i religia</i>, Wrocław 2007, s. 51).
Miś – reż. Stanisław Bareja, komedia, obyczajowy, Polska 1980 (polska premiera 1981)
Sposób istnienia motywu. Przytoczenie reprezentatywnych wypowiedzi lub dialogów Na temat filmu zob. więcej → rozdział 8. <u>Efekt zaistnienia</u> Aluzja
Scenariusz lub/i kontekst literacki, pierwowzór w przekładzie polskim (dla orientacji polskiego czytelnika) Kontekst interpretacyjny: Roman Bąk, <i>biały niedźwiedź</i>, w: tegoż, <i>Którzy by mogli powiedzieć</i>, Inicjatywa Wydawnicza T.F.C., Poznań 1991. Interpretacja w: Wojciech Kudyba, <i>Medialny, święty. Jan Paweł II w poezji współczesnej</i>, „Roczniki Humanistyczne” 2020, t. LXVIII, Literatura polska 1, zeszyt specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły – Jana Pawła II, Lublin 2020, s. 477-492. Zob. też: Maciej Łuczak, <i>Krótki kurs PRL według Barei</i>, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2016, s. 97.

Tabela 2. Filmy religijne (szczególnie: dokumentalne, biograficzne z wyłączeniem filmów bezpośrednio o Janie Pawle II). Wybór
Są to najczęściej filmy o tych, których Jan Paweł II beatyfikował bądź kanonizował

2023
<i>Błogosławiona. Film o błogosławionej Natalii Tułasiewicz</i> – reż. Wanda Różycka-Zborowska, fabularyzowany dokument biograficzny, Polska 2023 <u>Krótki opis</u> To pierwszy taki dokument, który obrazuje życie Natalii Tułasiewicz – jednej z dwóch świeckich kobiet spośród 108 Męczenników Polskich czasów II Wojny Światowej. Źródło: TVP 3 Poznań, https://poznan.tvp.pl/70401027/jedyny-taki-dokument-07062023 [dostęp: 23.07.2023]. <u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Wzmianki, że została ogłoszona błogosławioną przez Jana Pawła II. <u>Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze</u> Andrzej Rzesoś, <i>Błogosławiona Natalia Tułasiewicz. Droga do miłości</i>, Pro Christiana, Poznań 2019.
<i>Łúcia – A Guardiã do Segredo</i> – reż. Jorge Manuel Paixão da Costa, miniserial, 1 sezon, 3 odcinki, dramat biograficzno-religijny, Portugalia 2023 <u>Krótki opis</u> Film o siostrze Łucji – jedynej z trojga dzieci z Fatimy, która żyła do 2005 r. <u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Motywy spotkań z Janem Pawłem II, wtajemniczonym w orędzie Matki Bożej, również dotyczące tzw. trzeciej tajemnicy fatimskiej <u>Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze</u> Scenariusz – Raquel Palermo, Vera Sacramento
2022
<i>Prorok</i> – reż. Michał Konrad, biograficzny, Polska 2022 <u>Krótki opis</u> Film o błogosławionym kardynale Stefanie Wyszyńskim. W filmie młody Karol Wojtyła (gra go Andrzej Niemyt) pojawia się u Prymasa Stefana Wyszyńskiego (czas: 45'35 i nn.). Wizytom towarzyszą zabawne dialogi, np. z siostrą zakonną „zgorszona” niedbałym strojem młodego kapłana. Reżyser pokazuje historię awansu Wojtyły do godności biskupiej. Nominację od Piusa XII na biskupa pomocniczego w Krakowie młody kapłan otrzymuje z rąk Prymasa (czas: 46'01 i nn.). Następnie zaprezentowana jest debata biskupów na temat decyzji Prymasa o wystosowaniu listu do biskupów niemieckich: „Wybaczymy i prosimy wybaczenie” (czas: 01'21'47 i nn.). Karol Wojtyła jako biskup pomocniczy krakowski bierze udział w obchodach Milenium Chrztu Polski na Jasnej Górze (czas: 01'28'46 i nn.). Pojawiają się też nagrania archiwalne i montaż archiwalno-aktorskie, np. nagranie archiwalne z 16 października 1978 r. z Watykanu (czas: 01'55'35): ogłoszenie wyboru nowego Papieża – Karola Wojtyły – Jana Pawła II: „Habemus papam”. Montażem materiałów archiwalnych i gry aktorskiej jest obraz przedstawiający, jak Andrzej Niemyt jako Jan Paweł II wychodzi przywitać tłumy na Placu

św. Piotra w Watykanie (czas: 01'56'10). Ostatnim nawiązaniem do sylwetki Ojca Świętego jest napis końcowy: „Papież Jan Paweł II przyczynił się do obalenia komunizmu w Polsce i Europie Wschodniej. Jego pontyfikat trwał 27 lat” (czas: 01'56'52). Forma obecności Jana Pawła II Gra aktorska, nagrania archiwalne, napis końcowy nt. pontyfikatu Jana Pawła II Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze Scenariusz – Katarzyna Bogucka, Karolina Słyk
Cud Guadalupe (ang. <i>Lady of Guadalupe</i>) – reż. Pedro Brenner, dramat, biograficzny, religijny, prod. USA 2020, premiera 2022
Krótki opis Historia objawienia Matki Bożej w Guadalupe Forma obecności Jana Pawła II Pod koniec filmu (film trwa 01'35'00) pojawia się napis w języku angielskim informujący, że Jan Paweł II beatyfikował Juana Diego II 6 maja 1990 r., kanonizował 31 lipca 2002 r. w bazylice Matki Bożej z Guadalupe w Meksyku. Wspomniane jest też, iż był to pierwszy kanonizowany rdzenny mieszkaniec Ameryki Płd. w dziejach Kościoła. Do bazyliki w Guadalupe przybywa rocznie 20 mln pielgrzymów. Napis taki potwierdza świętość bohatera filmowego. Charakterystyczny jest on dla większości biograficznych filmów religijnych opowiadających o postaciach beatyfikowanych czy kanonizowanych przez Jana Pawła II. Konwencja filmu przypomina wykorzystaną w filmie <i>Fatima. Ostatnia tajemnica</i>. Tam reporterka, tu młody reporter latynoskiego pochodzenia mają kłopoty z wiarą. Przygotowując dokument, pracując nad nim miesiącami, przekonują się do niezwyklej roli Matki Bożej w dziejach świata, ale także w ich osobistym i rodzinnym życiu. Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze Scenariusz – Pedro Brenner, Seann Dougherty
2021
Zobacz Anioła. Film dokumentalny o świętym Michale Archaniele – reż. ks. Przemysław Krakowczyk, Wincenty Podobiński, dokumentalny, religijny, Polska 2021
Krótki opis Film o Świętym Michale Archaniele i o różnych sławnych sanktuariach, figurach i ikonach, przede wszystkim o kościele świętego Michała Archanioła, który znajduje się w podziemnej grocie na Górze Gargano, na której wierzchołku ulokowało się miasteczko Monte Sant' Angelo. Kościół nazywany jest też Bazyliką Niebiańską. Forma obecności Jana Pawła II Czas: 34'27-36'02 – aluzje do Jana Pawła II i innych współczesnych papieży. Ksiądz Marcello Stanzione mówi m.in., że św. Michał Archanioł jest patronem papiestwa i że Jan Paweł II oraz Benedykt XVI pobłogosławili jego figurę przed pałacem gubernatora w Watykanie. Papież powiedział wyraźnie, że Michał Anioł powinien chronić Rzym, a więc i Kościół, a także rodziny. Jest tym, który broni ludzi przed narkotykami i przemocą.
Nędzarz i Madame – reż. i scenariusz Witold Ludwig, biograficzny, Polska 2021 (premiera 2022)
Krótki opis Film biograficzny o dwóch drogach życiowych: wybitnej aktorki Heleny Modrzejewskiej i ubogiego malarza Adama Chmielowskiego, którego Bóg powołał do służby najbiedniejszym.

Forma obecności Jana Pawła II

W końcówce filmu, podobnie jak w większości obrazów o życiu osób wyniesionych przez Jana Pawła II do rangi świętych bądź błogosławionych, pojawia się napis: „12 listopada 1989 Ojciec Święty Jan Paweł II wyniósł brata Alberta do chwały ołtarzy” (czas: 01’50’48). Aluzja w napisie końcowym informującym o kanonizacji protagonisty filmowego. W rzeczywistości bowiem „Wyniesienia Brata Alberta do chwały ołtarzy, zarówno beatyfikacji (1983 r. w Krakowie), jak i kanonizacji (12 listopada 1989 r. w Rzymie) dokonał Ojciec Święty Jan Paweł II. Relikwie Świętego znajdują się w Sanktuarium Świętego Brata Alberta Ecce Homo w Krakowie”. Źródło: *Święty brat Albert. Życiorys*, <https://www.bratalbert.com.pl/sw-brat-albert-53> [dostęp: 20.05.2023].

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Jest tu również aluzja do słynnego cytatu chętnie przytaczanego przez Papieża. Po latach (1888 r.) ksiądz Władysław Czartoryski (gra go Mariusz Saniternik) rozpoznaje w Krakowie Adama Chmielowskiego (do tego momentu gra go Piotr Zajączkowski). Ten informuje, że jest już teraz bratem Albertem (od tego momentu gra go Krzysztof Wakuliński). Ksiądz zagaja rozmowę, mówi, że w Krakowie stworzył Muzeum [w domyśle: Czartoryskich – przyp. D.K.], w ten sposób zachęca Chmielowskiego do deponowania tam swoich dzieł sztuki. Malarz odpowiada, że już dawno nie trzymał palety w dłoni. Ksiądz w odpowiedzi wykorzystuje maksymę Fiodora Dostojewskiego, że „piękno zbawi świat”, cytowaną też w przemówieniach Jana Pawła II:

Ksiądz: Ten młodzieniec w Paryżu wierzył, że piękno zbawi świat.

Brat Albert: Ten młodzieniec pokochał coś więcej.

Ksiądz: Można pokochać coś więcej?

Brat Albert (po fracusku): Dobro [właśc: *bonte divine* – ‘Bożą dobroć’]. To takie proste. Do widzenia.

Ksiądz (też po fracusku): Do widzenia! (czas: 01’49’07-01’49’49)

Słowa księcia Myszkina z *Idioty* Dostojewskiego „Piękno zbawi świat” (‘красота спасет мир’¹) cytował Jan Paweł II m.in. w przemówieniu do ludzi kultury i nauki w Salzburgu:

Nie jeden gość Salzburga przypomni sobie przy tym słowa Dostojewskiego „Piękno ocali świat”. Piękno jest tu rozumiane jako odbicie piękności, wspaniałości Boga. W obliczu przygnębiającej rzeczywistości [...] należałoby zapewne rozszerzyć to zdanie i powiedzieć: „dobro, dobroć, miłość ocali świat”. Chryścjanin rozumie przez to miłość Bożą, która w Jezusie Chrystusie objawiła się w swej pełnej zbawczej postaci i wzywa do naśladowania Go².

Słowa te mocno wyeksponowała Elżbieta Tamara Jakżyna w pierwszym rosyjskim filmie o Janie Pawle II: *Nie lękaj się...*³.

¹ Zob. więcej na ten temat: E. Barilier, *Piękno zbawi świat*, maj 2009, tłum. M. Boutry, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6482008etienne-barilierpiekno-zbawi-swiat-tlum-malgorzata-boutry/> [dostęp: 10.02.2023]; ks. A. Penke, *Piękno Słowa Wcielonego u Fiodora Dostojewskiego*, Gdańskie Seminarium Duchowne, „Studia Gdańskie” 2007, t. XXI, s. 101-112; kard. C.M. Martini, *Jakie piękno zbawia świat?*, tłum. z jęz. włoskiego Z. Wolska, s. 19-35, http://dlibra.kul.pl/Content/29548/32928__Martini--Carlo-M----_0000.pdf [dostęp: 23.02.2023].

² Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami świata nauki i sztuki. Ażeby ziemia nie zamieniła się w pustynię*, p. 1 (26 VI 1988, Salzburg, Austria), *Dzieła zebrane*, t. XI, Wydawnictwo M, Kraków 2006-2008, s. 261.

³ *Nie lękaj się. Film o Janie Pawle II* (ros. *Не бойся, я молюсь за тебя! Фильм о Папе Иоанне Павле II*) – reż. T. Jakżyna, Moskwa 2005; *Papież, który nie umarł* (ros. *Папа, который не умер...*; tryptyk) – reż. T. Jakżyna, Moskwa 2012. Zob. → tabela 3.

2020
Tajemniczy Mnich – bł. Honorat Koźmiński – scenariusz i realizacja Wojciech Ziembicki, biograficzny, dokument, Polska 2020
Opublikowano: 13 października 2020, kapucyni.pl, https://kapucyni.pl/tajemniczy-mnich-film-o-bl-honoracie/ [dostęp: 20.05.2023].
Krótki opis <i>Tajemniczy Mnich...</i> – czas: 00'19: trzech Studzy Boży wynoszeni przez Jana Pawła II na ołtarze w poczet błogosławionych: o. Honorat Koźmiński, założyciel licznych zgromadzeń zakonnych (†1916) oraz dwaj pasjoniści: o. Bernard Silvestrelli (†1911) i o. Karol Houben z Mount Argus (†1893). Słowa Jana Pawła II po łacinie lub włosku: Powagą apostołską oświadczamy, że czcigodni Studzy Boży: Bernard Maria od Jezusa, Karol od św. Andrzeja i Honorat z Białej Podlaski odtąd i na przyszłość mogą być nazywani błogosławionymi, i każdego roku w dzień ich narodzin dla Nieba można obchodzić ich święto we właściwych miejscach i według zasad przewidzianych przez prawo. Następnie prezentowane są obchody uroczystości beatyfikacyjnych w Nowym Mieście (2 lipca 1989 r.). Słuchać słowa Jana Pawła II: „«Trwać w ojczyźnie». Czyż to dzisiaj nie brzmi bardzo aktualnie? Ojciec Honorat mówi «Trwajcie». Trwajcie w waszym wezwaniu życiowym, jakie daje Bóg. Trwajcie w waszym powołaniu. Trwajcie w miłości” (czas: 44'47-45'27).
Forma obecności Jana Pawła II Obraz papieskich aktów beatyfikacyjnych trzech Sług Bożych: Bernarda Marii od Jezusa, Karola od św. Andrzeja i Honorata z Białej Podlaski. Zdjęcia z momentu beatyfikacji z wyeksponowaniem wizerunków trzech kandydatów na ołtarze. Nagranie dźwiękowe z tego czasu – słysząc Jana Pawła II wynoszącego do godności błogosławionych trzech bohaterów wydarzenia, w tym: głównego bohatera filmu – brata Honorata Koźmińskiego.
Ojciec i Pasterz – Kardynał Stefan Wyszyński – reż. Piotr Górski, film dokumentalny, Polska 2020 – premiera w TVP 1 – 8 września 2020 r., godz. 21.00; powtórka 3 sierpnia 2021 r., godz. 23.00
Por. <i>Kardynał Stefan Wyszyński</i>, reż. Zbigniew Wawer, film dokumentalny, Polska 2000.
Krótki opis Film dokumentalny, ale wart odnotowania jako najpiękniejszy obraz o życiu kard. Wyszyńskiego, w którym widz odnajduje wiele aluzji do Karola Wojtyły – Jana Pawła II (nagrania archiwalne, wspomnienia, zdjęcia, cytaty itd.). We wrześniu 2021 r. Prymas Tysiąclecia został wyniesiony na ołtarze. Już w zapowiedzi tematyki filmu narrator powtarza za Janem Pawłem II słowa o Wyszyńskim, „bez którego [...] nie byłoby Papieża Polaka”. Później te same słowa słyszymy z nagrania archiwalnego z ust samego Papieża. Kilkakrotnie też (np. w 8 minucie) powtarza się, że był to „Człowiek, przed którym ukląkł Papież”. Zastanawiano się często, dlaczego nazywany jest Prymasem Tysiąclecia. Wyjaśniano, że to on przeprowadził naród w Drugie Tysiąclecie po Chrście Polski. Inną odpowiedź miał Jan Paweł II: „bo taki Prymas zdarza się raz na tysiąc lat”. Przy okazji kilku zdjęć kardynała Wyszyńskiego widać w jego otoczeniu biskupa Wojtyłę. Narrator oraz osoby występujące w dokumencie odnoszą się też do innych ważnych faktów z posługi Kardynała. „Non possumus” – tymi sławnymi już słowami wyrażał on sprzeciw wobec propozycji rządu, by biskupów i księży mianowały władze świeckie. Był też nazywany „ojcem narodów”. Aleksandra Smerechańska – z piękną dykcją czyta o pobycie kardynała Wojtyły w Bachledówce.

Biskup Stanisław Dziwisz opowiada, jak kard. Wojtyła grał z dziewczynami w siatkówkę, a ksiądz Prymas sędziował: „odpoczynek jest elementem dobrej pracy” – są to słowa kard. Stefana Wyszyńskiego.

Ok. 55.00 minuty – nagranie archiwalne z okrzyknięcia wyboru nowego Papieża „Habemus papam”.

Profesor Jan Żaryn opowiada (podobnie jak inni przedmówcy) o przerażeniu członków PZPR na wiadomość, że Karol Wojtyła został Papieżem. Potem naiwnie się cieszyli, że doceniono PRL, że „Polak potrafi”.

Nagrania, jak Jan Paweł II klęka przed kardynałem Wyszyńskim.

Profesor Żaryn ok. 60. minuty mówi, że kard. Wyszyński z tego konklawe wrócił szary na twarzy – świadomy, że opuścił go przyjaciel, ale cieszył się, że do niczego związanego z Polską nie trzeba będzie przekonywać Stolicy Apostolskiej.

Władza chciała poróżnić kard. Wyszyńskiego z Janem Pawłem II. Kardynał Kazimierz Nycz opowiada z kolei, jak Papież tłumaczył słowa Wyszyńskiego: „oddać naród w niewolę Maryi” – niewola się źle kojarzyła, ale Jan Paweł II to zmienił.

Retrospekcja o złapaniu berła z figurki M.B. Ludźmierskiej – Wyszyński: „Karolu, może Maryja chce, abyś Ty przejął berło”.

3 czerwca 1979 – pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Polski. W Gnieźnie Ojciec Święty mówi: „Coś muszę powiedzieć do Księdza Prymasa”. Śpiewa i inicjuje okrzyki: „Niech żyje Prymas!”. Gdy młodzież śpiewa *100 lat!*, Prymas mówi: „Ale Ojciec Święty ich rozbijał!”. Z kolei on (Wyszyński) inicjuje: „Góralu, czy ci nie żal?!”.
Mowa też o nowotworze wątroby ks. Prymasa (ok. 80. minuta) – narrator mówi o zamachu na Jana Pawła II, towarzysząc temu nagrania archiwalne z owego wydarzenia oraz z kazania Wyszyńskiego i jego modlitwy – ofiarowuje swoje cierpienie za Ojca Świętego.

Zbyt krótki kabel telefoniczny spowodował, że z Kliniki Gemelli Papież nie mógł połączyć się z umierającym Wyszyńskim. Potem to się udało. O tym opowiada też kard. Dziwisz:

Potem się dogadali: Całuję Twoje ręce. Prymas prosił o błogosławieństwo na drogę (do wieczności).

Wyszyński wypowiadał same słowa wdzięczności. Do nikogo nie żywił żalu.

W dokumencie występuje wiele innych osobistości, m.in. Anna Rastawicka.

Forma obecności Jana Pawła II

Na stronie TVP VOD przed premierą filmu zamieszczono anons o następującej treści:

We wtorek, 8 września 2020 r., o godzinie 21.00 Telewizja Polska – TVP 1 wyemituje film dokumentalny *Ojciec i Pasterz – Kardynał Stefan Wyszyński*.

„*Ojciec i Pasterz*” – kardynał Stefan Wyszyński – to unikalny dokument poświęcony osobie i nauczaniu Prymasa Tysiąclecia Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Prace nad jego realizacją trwały prawie 3 lata. Zrealizowano kilkadziesiąt godzin nagrań z dziesiątkami osób, które znały Go osobiście lub pracowały z Nim przez wiele lat. To unikalne świadectwa czasów i relacji z niezwykłą osobą i Jej nauczaniem. W filmie zobaczymy także wiele niepublikowanych do tej pory zdjęć archiwalnych. Sporo będzie także fragmentów homilii Prymasa, aby pokazać, jak dzisiaj aktualne są Jego słowa.

Ponieważ w filmie użyto zaledwie drobną część zrealizowanych nagrań – autorzy projektu postanowili uruchomić stronę internetową filmu, na której umieszczane będą pełne wersje rozmów ze świadkami życia i pracy Prymasa.

www.ojciecpasterz-wyszynski.pl [dostęp: 23.09.2022]. Zob. więcej: <https://vod.tvp.pl/video/ojciec-i-pasterz,ojciec-i-pasterz,53129053> [dostęp: 23.09.2022].

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Autorką scenariusza dokumentu jest Anna Rastawicka. Polski film dokumentalny *Ojciec i Pasterz* miał swoją premierę w 2020 r. Twórcą zdjęć do filmu jest Grzegorz Liwiński.

Największą (20-tomową) biografię napisał Peter Raina występujący kilka razy w filmie.

2019
<i>Boży wariat</i> – reż. Athena Sawidis, dokumentalny, Polska 2019 <u>Krótki opis</u> Film pokazuje Ojca Jana Góře, jakiego nie znamy z mediów, człowieka z krwi i kości. Kontrowersyjnego, grubiańskiego i bezkompromisowego, ale przede wszystkim prawdziwego kapłana, człowieka o złotym sercu, kochającego młodzież i będącego dla niej przewodnikiem. Ojciec Jan był z jednej strony surowy i wymagający, a z drugiej czuły, empatyczny i pełen miłości. Tak samo traktował swoich współbraci, rodzinę, przyjaciół. Był człowiekiem kontrowersyjnym i bezwzględnie dążącym do tworzenia wielkich dzieł, które po sobie pozostawił. Jednak przede wszystkim pozostawił po sobie obecność w sercach ludzi, którzy niepokodzeni z jego odejściem wciąż tę obecność czują. Oficjalny opis prod. telewizyjnej, źródło: https://www.filmweb.pl/film/Bo%C5%BCy+wariat-2019-851948/descs [dostęp: 8.07.2024]. <u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Zdjęcia archiwalne, aluzje i zwroty kierowane do nieżyjącego już Jana Pawła II <u>Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze</u> Scenariusz – Athena Sawidis
<i>Kard. Robert Sarah. Słowo Kościoła musi być jasne</i> – wywiad przeprowadza ks. Krzysztof Wons SDS, Polska (Kraków) 2019 <u>Krótki opis</u> Wywiad z kard. Robertem Sarahem o sytuacji Kościoła dzisiaj <u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Aluzje do Jana Pawła II, do świadectwa jego życia i umierania <u>Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze</u> Aluzje do słów zawartych w posynodalnej adhortacji <i>Ecclesia In Africa</i> z 1995 r. Por. https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_1409_1995_ecclesia-in-africa.html [dostęp: 18.07.2023].
<i>Inżynier</i> – reż. i scenariusz Mateusz Gurbiel, Katarzyna Urban, dokument, Polska (Kraków) 2019 Źródło: http://kslpmazowsze.pl/2020/07/film-inzynier-o-obroncy-zycia-dr-inz-antonim-zieba/ [dostęp: 6.07.2023]. <u>Krótki opis</u> Dokument o śp. doktorze inż. Antonim Ziębie – obrońcy dzieci nienarodzonych. W filmie występują członkowie jego rodziny, przyjaciele, współpracownicy, m.in. dr Wanda Półtawska. <u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Wspomnienie o Janie Pawle II i jego licznych spotkaniach z obrońcą życia poczętego; portrety, fotografie, plakaty, aluzje, anegdoty <u>Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze</u> Homilia w czasie Mszy św., Nowy Targ 8 czerwca 1979 r., [w:] Jan Paweł II, <i>Pielgrzymki do Ojczyzny. 1979-1983-1987-1991-1995-1997-1999</i>, Znak, Kraków 1999, s. 159-162.

1918
Tajemnica Ojca Pio (hiszp. <i>El misterio del Padre Pío</i>) – reż. José María Zavala, dokumentalny, Hiszpania 2018 Krótki opis Próba ukazania prawdziwego oblicza Stygmatyka oraz bardzo trudnej drogi, jaką przeszedł, by na jej końcu stać się jednym z największych świętych Kościoła. Źródło: https://www.filmweb.pl/film/Tajemnica+ojca+Pio-2018-835636 [dostęp: 16.08.2023]. Forma obecności Jana Pawła II Początek filmu (czas: 00'26-01'36) stanowi nagranie archiwalne z momentu kanonizacji Ojca Pio przez bardzo już chorego Ojca Świętego, mówiącego o roli cierpienia, „chwale Krzyża” w życiu włoskiego stygmatyka. Widać, że temat ten jest obecny również w życiu Jana Pawła II, zwłaszcza wówczas – już bardzo znękanego chorobą i starością. Była to, jak mówi lektor: „kanonizacja z największą liczbą wiernych zgromadzonych w historii” (czas: 01'29-01'32). W rozdziale filmu zatytułowanym <i>Więźniarka gestapo</i> (czas: 37'10-38'14) mowa jest o Wandzie Półtawskiej, ofierze nazistowskiego terroru, chorej na raka. Karol Wojtyła napisał o jej chorobie Ojcu Pio. Tenże odpowiedział: „Czemuś takiemu nie możemy odmówić”. Dzięki modlitwie Świętego z Pietrelciny przyszła lekarka w sposób nadprzyrodzony została uzdrowiona. W drugim liście Wojtyła opisał cud uzdrowienia Wandy”. Czas: 01'13'45 – Jan Paweł II na wielkim plakacie w San Giovanni Rotondo.
2017
Fatima. Cud słońca (port. <i>Jacinta</i>; wł. <i>Il miracolo di Fatima</i>) – reż. Jorge Paixão da Costa, dramat, biograficzny, Portugalia 2017 Krótki opis Film o objawieniach Matki Bożej w Fatimie i o tzw. „cudzie słońca” Forma obecności Jana Pawła II Informacja o beatyfikacji pastuszków przez Jana Pawła II 13 maja (w dzień fatimski) 2000 roku: Jacinta de Jesus Marto foi uma dos três pastorinhos que afirmou ter visto Nossa Senhora na Cova da Iria, em Fátima, entre 13 de maio e 13 de outubro de 1917 e que foi beatificada pelo Papa João Paulo II, no dia 13 de maio de 2000”. Źródło: https://tvi.iol.pt/novelas/fotos/lembra-se-da-pequena-jacinta-da-miniserie-da-tvi-veja-como-a-atriz-esta-crescida/64ccedebd34e3ae5b8c45f49 [dostęp: 12.08.2023]. Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze Scenografia – Manuel Arouca, Raquel Palermo Kontekst literacki – Tarcisio Bertone i Giuseppe de Carli rozmawiają o siostrze Łucji. <i>Ostatnia wizjonerka z Fatimy</i>, przeł. Barbara Piotrowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.
Przebudzenie Giganta. Historia św. Weroniki Giuliani (wł. <i>Il risveglio di un gigante</i>) – reż. Giovanni Ziberna, Valeria Baldan, Włochy–Francja–Niemcy 2017 Krótki opis <i>Przebudzenie Giganta</i> to fabularyzowany dokument, który odkrywa przed nami niezwykle świat życia świętej Weroniki Giuliani (1660-1727). Nadprzyrodzone doświadczenia towarzysząc Świętej od wczesnego dzieciństwa i pogłębiają się w Zakonie Klarysek Kapucynek, gdzie w krótkim czasie zostaje mistrzynią nowicjuszek, a następnie opatką. W Wielki Piątek 5 kwietnia 1697 roku Weronika otrzymuje dar stygmatów.

Święta Weronika to kobieta, która odnalazła Miłość i odkryła swoje powołanie jako „Pośredniczka” pomiędzy Bogiem a grzesznikami, dla zbawienia których nie waha się przyjąć największego nawet cierpienia. Film opiera się na zapiskach *Dziennika*, który prowadziła na polecenie spowiednika i biskupa Citta di Castello. Ten niezwykle zapis, zawierający 22 tys. stron manuskryptów, w dużej części dyktowany jest Weronice przez Matkę Bożą. Pozwala on dziś odkrywać Weronikę jako prawdziwego Giganta świętości, mistyki i człowieczeństwa. Źródło: <https://katoflix.pl/film/przebudzenie-giganta> [dostęp: 1.10.2023].

Forma obecności Jana Pawła II

Dwukrotne powołanie się narratora na słowa Jana Pawła II:

- 1) Jeden z księży występujących w tym fabularyzowanym dokumencie mówi: „Z woli Bożej św. Weronika została poddana nauczaniu Najświętszej Maryi Panny. Święty Jan Paweł II użył słowa: «seminarium Maryi». Kto chce dojść do świętości, musi wstąpić do tego seminarium” (czas: 01’17’53-01’18’16).
- 2) Narratorka mówi: „Na Golgotcie tylko nieliczni towarzyszyli Jezusowi w kulminacyjnym momencie Jego misji Odkupienia, które Jan Paweł II nazwał: «Najbardziej krytycznym okresem w dziejach ludzkości»” (czas: 01’31’41-01’32’06).

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Św. Weronika Giuliani, *Dziennik życia wewnętrznego*, wybór, wprowadzenie i przypisy Leone Veuthey OFMConv; tłum. Wiesław Szymona OP, Wydawnictwo M, Kraków 2019.

Tytuł oryginału – *Diario della vita interiore*

Fatima. Ostatnia tajemnica (hiszp. *Fátima, el último misterio*) – reż. Andrés Garrigó, fabularyzowany dokument, Hiszpania 2017

Krótki opis

Film (podobnie jak *Fatima*. *Orędzie wciąż aktualne*, 2017) nakręcony w 100-lecie Objawień Matki Bożej w Fatimie

Forma obecności Jana Pawła II

Producent filmowy Victor (Fran Calvo) szuka związków między historią a wydarzeniami w Fatimie. Znajduje je m.in. w historii zamachu na Jana Pawła II. Pojawiają się zatem zdjęcia i nagrania archiwalne z czasu tych wydarzeń (czas: 03’38-03’46). Wypowiada się również lekarz Jana Pawła II – Joaquín Navarro-Valls: „Ażca nie przeprosił Papieża. Mówił: «Chciałem Cię zabić. Zdradź mi trzecią tajemnicę fatimską»” (czas: 03’45-03’54). Są też napisy, którym towarzyszy narracja, np.: „1984. Papież poświęca Rosję i świat Najświętszej Maryi Pannie” (czas: 03’55-03’57). Ważny jest kadr: spotkanie Jana Pawła II z siostrą Łucją (czas: 04’07). Wszystkie powyżej opisane sceny pojawiają się później, w trakcie snucia fabuły. Oprócz Navarro-Vallsa głos zabierają inne osobistości: teolog amerykański Kevin Symonds (czas: 04’04-04’14), siostra Angela de Fatima Caelo (czas: 12’26-13’05), ekonomista z lisbońskiej szkoły biznesu João César das Neves (czas: 19’35), José Luis Secades – przewodnik po Fatimie (41’23). Na biurkach tych ostatnich widnieje fotografia Papieża. Film opowiada nie tylko o zamachu na Jana Pawła II, ale również o dwukrotnym poświęceniu Maryi Rosji, o ochronie świata przez Matkę Bożą Fatimską przed wojną atomową, o jej roli w transformacjach ustrojowych w Europie. Ważne są wspomnienia naocznych świadków, wypowiedzi znawców tematu, nagrania archiwalne i zdjęcia.

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Andrés Garrigó i Pedro Delgado

Bohaterka – Mónica (Eva Higuera) w chwilach wytchnienia ogląda album o Fatimie. Jego polskim odpowiednikiem jest książka Grzegorza Górnego, Janusza Rosikon, *Tajemnice Fatimy. Największy sekret XX wieku*, Rosikon Press, Izabelin 2016.

Fatima. Orędzie wciąż aktualne – reż. Jarosław Mańka, Polska 2017**Krótki opis**

Film (podobnie jak *Fatima. Ostatnia tajemnica*, 2017) nakręcony w 100-lecie Objawień Matki Bożej w Fatimie

Forma obecności Jana Pawła II

Mimo upływu lat od objawienia się Maryi w Fatimie, orędzie Matki Bożej wciąż jest aktualne. By uchronić świat od zła, potrzeba pokuty, gorliwej modlitwy różańcowej i podjęcia nabożeństwa pięciu pierwszych sobót miesiąca. Sam reżyser mówi, że celem filmu jest rozpropagowanie orędzia fatimskiego i przypomnienie warunków wypowiedzianych przez Matkę Bożą w Fatimie. Warunków, które mogą uratować świat, a które są tak proste do spełnienia: pokuta, odmawianie Różańca, praktyka pierwszych pięciu sobót miesiąca i... zawierzenie Rosji Jej sercu przez papieża.

Źródło: <https://dobremiejsce.org/fatima-oredzie-wciaz-aktualne/> [dostęp: 11.01.2024].

Zerwany kłós – reż. Witold Ludwig, dramat, religijny, Polska 2017**Krótki opis**

Historia bł. Karoliny Kózkówny, która podczas I wojny światowej ponosi męczeńską śmierć w obronie wiary.

Źródło: <https://www.filmweb.pl/film/Zerwany+k%C5%82os-2016-775635> [dostęp: 16.08.2023].

W filmie gra ją Aleksandra Hejda.

Autentyczna Karolina była beatyfikowana przez Jana Pawła II w Tarnowie 10 czerwca 1987 r. Do tego wydarzenia nie ma bezpośredniego nawiązania, ale są dwa napisy powiązane z polskim Papieżem.

Napis początkowy na kadrze z rysunkiem przedstawiającym Koronę Cierniową: „Miłości bez Krzyża, nie znajdziecie... Krzyża bez Miłości, nie udźwigniecie. *Joannes Paulus II*” (czas: 00'15).

Napis końcowy: „Św. Janowi Pawłowi II – za dziedzictwo światowych Dni Młodzieży”. Pojawia się on na kadrze przedstawiającym Karolinę („świętych obcowanie”) patrzącą na obraz Jana Pawła II zamieszczony na kościele (czas: 01'30'24).

Forma obecności Jana Pawła II

- portret
- cytaty słów Jana Pawła II
- podziękowanie Papieżowi za zainicjowanie i uczestnictwo w Światowych Dniach Młodzieży

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Witold Ludwig

2016

Tajemnica nowenny pompejańskiej – tryptyk składający się z filmów: *Miasto Maryi*, *Człowiek miłosierdzia*, *Fenomen Nowenny Pompejańskiej*, prod.: wyd. Rosemaria i Fundacja Pomocnicy Królowej Różańca Świętego, dokument, Polska 2016.

Krótki opis

Są to trzy filmy, które przybliżają odbiorcom pochodzenie „nowenny nie do odparcia”, postać bł. Bartolo Longo (beatyfikowanego przez Jana Pawła II 26 października 1980 r.), dzieje cudownego obrazu Matki Bożej Pompejańskiej i sanktuarium pod Jej wezwaniem. W filmie wypowiadają się duchowni i świeccy, pielgrzymi, czciciele Matki Bożej Pompejańskiej oraz osoby, które doświadczyły łask dzięki modlitwie nowenną pompejańską.

Forma obecności Jana Pawła II

W filmie *Miasto Maryi* wspomniane jest Centrum Dziecka i Rodziny im. Jana Pawła II (czas: 10'00-10'12); Jan Paweł II pojawia się też na stronach prezentowanych pompejańskich gazet (np. czas: 10'54-11'18). Kolejnym fotografiom Karola Wojtyły towarzyszą słowa, iż Bartolo Longo przewidział, iż do Pompejów przybędą papieże, a pierwszym z nich było Jan Paweł II (czas: 15'01-15'20). Jest on też wspomniany w filmie *Fenonen Nowenny Pompejańskiej*. Najpierw pojawiają się zdjęcia z pobytu Ojca Świętego w Skoczowie i narracja, iż właśnie tam w 1995 r. wołał on do 300 tysięcy wiernych „o ludzi sumienia” (czas: 01'54-02'02). Następnie Papież zdefiniowany jest jako ten, który ogłosił w październiku 2002 r. Rok Różańca i zamknął go właśnie w Pompejach (czas: 01'01-01'28). W filmie pojawiają się różne wizerunki Jana Pawła II – zwłaszcza z wnętrza kościołów oraz zdjęcie jego różańca ofiarowanego dla czcicieli Nowenny Pompejańskiej (czas: 03'46).

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Marek Woś

Do płyty DVD dołączona jest książeczka Joanny Nowickiej *Tajemnica nowenny pompejańskiej* (Poznań 2016) opracowana w oparciu o:

M. Woś, *Bartolo Longo. Od kapłana szatana do apostoła różańca*, Rosemaria, Poznań 2012.
Bartolo Longo, *Cuda i łaski Królowej Różańca Świętego w Pompejach*, przeł. M. Woś, Rosemaria, Poznań 2010.

Święty niezłomny (hiszp. *Paveda*) – reż. Pablo Moreno, religijny, biograficzny, Hiszpania 2016.
DVD. Kolekcja: Ludzie Boga nr 77

Krótki opis

Inspirująca opowieść o życiu hiszpańskiego księdza Pedro Povedy, który większość swojej posługi kapłańskiej poświęcił ludziom najuboższym, w tym dzieciom. Ksiądz Pedro otworzył nowe ścieżki do edukowania kobiet oraz dzieci w XX wieku. Założył Stowarzyszenie Terezańskie zajmujące się duchowym przygotowaniem nauczycieli, a także aktywnie wspierał walkę o prawa kobiet. Zginął śmiercią męczeńską w 1936 roku, a w 2003 roku został ogłoszony świętym przez papieża Jana Pawła II. Wielokrotnie nagradzany na katolickich festiwalach film jest opowieścią o potęgę humanizmu i religii jako siłę napędowej rewolucji społecznej. Na płycie DVD zamieszczone zostały materiały edukacyjne, które można wykorzystać do pracy z młodzieżą po obejrzeniu filmu. Dodatkowo dołączone zostały zdjęcia oraz film z życia Karmelitów Bosych Prowincji Krakowskiej.

Źródło: <https://wydawnictwowam.pl/prod.swiety-niezlomny.14786.htm?sku=81201> [dostęp: 12.08.2023].

Forma obecności Jana Pawła II

Na końcu filmu – tradycyjnie – pojawia się napis informujący, że „PEDRO POVEDA kanonizowany przez Jana Pawła II zginął śmiercią męczeńską za wiarę podczas wojny domowej w Hiszpanii”. Zob. zwiastun na <https://wydawnictwowam.pl/prod.swiety-niezlomny.14786.htm?sku=81201>, czas: 02'19 [dostęp: 12.08.2023].

Poveda był kanonizowany przez Jana Pawła II 10 października 1993 r. w Watykanie.

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Pedro Delgado, Pablo Moreno

2014
Św. Faustyna – z serii „Aureola – od Stanisława do Karola” – film nie tylko dla dzieci... – reż. Józef Mika, scenariusz i dialogi Justyna Holm, wujek Nikodem (narrator) – Tadeusz Chudecki, film animowany, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Promyczek oraz TVP Kraków, Polska 2014. Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=WJ9c0lJPCRQ [dostęp: 28.08.2020], również na vod.promyczek.pl
Krótki opis Film ewangelizacyjny dla dzieci o św. Faustynie i jej misji Forma obecności Jana Pawła II Popularne zdjęcie popiersia Jana Pawła II w tym filmiku – 01'16, 02'08-02'11, 03'31-03'54, 05'06-05'15. Obraz przedstawiający Jana Pawła II – 00'45, 01'00-01'03, 03'53-03'54, 05'38, 06'01-06'26, 07'02-07'20, 07'28, 07'39-07'43. Narracja wujka Nikodema (Tadeusz Chudecki) o czci Jana Pawła II wobec Bożego Miłosierdzia. Scena ukazująca, jak Papież ustanawia to święto w Łagiewnikach i jak modli się przed figurą Jezusa Miłosiernego – 10'50-11'12. Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze Scenariusz i dialogi – Justyna Holm Na pewno pierwowzorem jest <i>Dzienniczek siostry Faustyny</i>. Zob. np. wydanie: <i>Dzienniczek Sługi Bożej S.M. Faustyny Kowalskiej Profeski wieczystej Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia</i>, przedmowa Andrzej Maria Deskur, Jerzy Mrówczyński, Zgromadzenie SS MBM, Kraków 1981.
Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach – z serii „Sanktuaria z Aureolą” – reż. Józef Mika, scenariusz i dialogi Justyna Holm, wujek Nikodem (narrator) – Tadeusz Chudecki, film animowany, Wydawnictwo Promyczek oraz TVP 2014, czas: 11'28-11'30. Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=2Q1xcOTWhlQ [dostęp: 28.08.2020]
Krótki opis Film ewangelizacyjny dla dzieci o św. Faustynie i sanktuarium Miłosierdzia Bożego Forma obecności Jana Pawła II Jan Paweł II zostaje w tym filmie nazwany, podobnie jak św. Faustyna, „Apostołem Bożego Miłosierdzia”.
2012
Fatima i świat. Troje pasterzy (ang. <i>Fatima a Miracle in Europe, the History</i>) – cykl dokumentarny, Portugalia 2012
Krótki opis Film ewangelizacyjny o objawieniach Matki Bożej w Fatimie Forma obecności Jana Pawła II Zdjęcie Jana Pawła II z siostrą Łucją (czas: 16'18). Inne zdjęcie: Jan Paweł II dostaje listy od wielu biskupów ze świata proszących o beatyfikację nieletnich pastuszków (czas: 43'02-43'05). Relacja o wątpliwościach Jana Pawła II, czy można beatyfikować małe dzieci (poza męczennikami), o debacie z teologami; w końcu zostaje ukazana beatyfikacja w Fatimie, na której jest też obecna siostra Łucja (czas: 4'52-47'00). Zdjęcia, filmy archiwalne i aktualne, wspomnienia.

2011
<i>Błogosławiony Jan Duns Szkot. Obrońca Niepokalanego Poczęcia</i> (wł. <i>Duns Scotus</i>) – reż. i scenariusz Fernando Muraca, dramat, religijny, Włochy 2011. Kolekcja Ludzie Boga nr 43
Krótki opis Jan Duns Szkot uważany jest za jednego z trzech najważniejszych filozofów i teologów średnio-wieczna. Miał ogromny wpływ na rozwój myśli katolickiej. Imię błogosławionego najczęściej kojarzone jest z Niepokalanym Poczęciem Maryi, którego był obrońcą i dla którego wypracował doktrynę. To właśnie jego doktryna była podstawą do ogłoszenia w 1854 r. dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Maryi. W 1993 roku Duns Szkot został beatyfikowany przez papieża Jana Pawła II. Jego wspomnienie liturgiczne obchodzone jest w zakonie franciszkańskim 8 listopada. Nagrodzony w 2011 roku główną nagrodą na Międzynarodowym Katolickim Festiwalu Filmowym <i>Mirabile Dictu</i> film przedstawia ważne momenty biografii Jana Dunsza, w tym słynną debatę z dominikanami na temat Niepokalanego Poczęcia, która odbyła się na Wielkanoc 1306 roku. Paweł VI w liście apostołskim z okazji siedemsetnej rocznicy urodzin Dunsza Szkota, nazwał jego nauczanie „antidotum przeciw ateizmowi”. Przypominał również, iż Duns Szkot był mistrzem prawdziwego dialogu, opartego na Ewangelii i starożytnych tradycjach, który może poprowadzić do jedności pośród różnorodności, o jaką modlił się Chrystus. Źródło: http://e-religijne.pl/pl/p/Bl.-Jan-Duns-Szkot.-Obrońca-Niepokalanego-Poczęcia-film-DVD-z-książeczka-kolekcja-Ludzie-Boga-DVD/5023 [dostęp: 12.08.2023].
Forma obecności Jana Pawła II Na końcu filmu jest informacja, że Jan Paweł II beatyfikował Jana Dunsza Szkota 20 marca 1933 r. (napis: „Giovanni Duns Scoto fu beatificato da Giovanni Paolo II il 20 marzo 1993”) (czas: 01’20’28-01’20’35).
Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze Por.: https://franciszkanie.gdansk.pl/wydarzenia/franciszkanski-swiat/bl-jan-duns-szkot-8211-obronca-niepokalanego-poczecia/ [dostęp: 12.08.2023].
2009
<i>Św. Józefina Bakhita / Bakhita</i> (wł. <i>Bakhita</i>) – reż. Giacomo Campiotti, biograficzny, religijny, Włochy 2009. DVD. Kolekcja Ludzie Boga nr 35
Krótki opis Kiedy miała siedem lat, porwali ją muzułmańscy handlarze niewolników. Traumatyczne przeżycia sprawiły, że zapomniała swoje imię. Nadano jej nowe, Bakhita, czyli Szczęściara. Została świętą Kościoła katolickiego. Film Campiottiego nie jest wiernym zapisem życia św. Józefiny Bakhity. To dramatyczna opowieść o wierze, nadziei, poświęceniu i miłości ofiarowanej w imię Jezusa nawet tym, którzy stali się przyczyną cierpienia. Źródło: https://rafael.pl/pl/p/Swieta-Jozefina-Bakhita-DVD.-KOLEKCJA-LUDZIE-BOGA/43 [dostęp: 8.08.2023].
Forma obecności Jana Pawła II Napis początkowy na tle roześmianej twarzy grającej Baghitę brzmi: „Papa Giovanni Paolo II ha proclamato Madre Giuseppina Bakhita SANTA il 1° ottobre 2000”, co można przetłumaczyć: „Papież Jan Paweł II ogłosił Matkę Giuseppinę Bakhitę ŚWIĘTĄ 1 października 2000 roku” (czas: 01’23’52). Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze Scenariusz – Giacomo Campiotti

2008
Ostatnie wezwanie (ang. <i>The Last Appeal, St. Faustina: The Apostle of Divine Mercy</i>) – reż. Bala Udumala, biograficzny, religijny, USA 2008
Krótki opis Czarno-biały film o świętej Faustynie
Forma obecności Jana Pawła II Czas: 29'05-32'42 – nagranie archiwalne z uroczystości beatyfikacyjnej z 18 kwietnia 1993 roku. Narrator mówi o krzewieniu się kultu Miłosierdzia Bożego na świecie, następnie cytuje modlitwę Jana Pawła II do siostry Faustyny. Stwierdza, że Dzienniczek s. Faustyny był dla Papieża inspiracją do ogłoszenia encykliki <i>Dives et Misericordia</i>. Następnie pojawiają się nagrania archiwalne z kanonizacji św. S. Faustyny, dokonanej 30 kwietnia 2000 r. również przez Jana Pawła II. Uczynił ją pierwszą świętą Roku Wielkiego Jubileuszu i Trzeciego Tysiąclecia.
Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze Scenariusz – Bala Udumala <i>Dzienniczek Sługi Bożej S. M. Faustyny Kowalskiej Profeski wieczystej Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia</i>, przedmowa A.M. Deskur, J. Mrówczyński, Zgromadzenie SS MBM, Kraków 1981.
Duśka. Wanda Półtawska. Filmowa opowieść o wyjątkowej kobiecie – reż. Wanda Różycka-Zborowska, dokument, Polska 2008
Krótki opis Filmowa opowieść o wyjątkowej kobiecie, znanej nie tylko z niezwyklej przyjaźni z Janem Pawłem II, ale również z wielkiej troski o świętość rodziny i życie dzieci nienarodzonych. Źródło: https://www.filmweb.pl/film/Du%C5%9Bka-2008-490784 [dostęp: 3.08.2023].
Forma obecności Jana Pawła II Nagrania archiwalne, wspomnienia, zdjęcia, portrety, wspólne fotografie (nie tylko dr Półtawskiej, ale i innych osób wypowiadających się w filmie), listy, przemówienia, adhortacje, homilie Ojca św. czytane przezeń lub przez lektora, śpiew liturgiczny Jana Pawła II
Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze Bohaterka mówi m.in. o roli książki Karola Wojtyły <i>Miłość i odpowiedzialność</i> w jej życiu (zob. Karol Wojtyła, <i>Miłość i odpowiedzialność</i>, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1960). * Po śmierci Wandy Półtawskiej 25 października 2023 r. w internecie pojawiło się wiele nagrań rozmów z charyzmatyczną doktor psychiatrii, przyjaciółką Jana Pawła II, a w księgarniach różne o niej książki, często – wznowienia edycji.
Ja bym z takim Papieżem nie wytrzymał (film dokumentalny o świętym papieżu Janie Pawle II) – reż. Piotr Kot, reportaż, Polska 2008
Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=2luPuThCeSY, produkcja: Telewizja Polska 2008 [dostęp: 13.08.2023].
Krótki opis <i>Tu się wszystko zaczęło</i> – powiedział Jan Paweł II na wadowickim rynku, podczas pielgrzymki do Polski w 1999 roku. W ciągu 26 lat Pontyfikatu powracał do Ojczyzny jako Papież, dobry ojciec i przyjaciel. Były to szczególne wizyty, w ważnych dla Polski okresach, ale też podróże

sentymtalne. Film zawiera najważniejsze fragmenty papieskich pielgrzymek do Polski, fragmenty homilii, spotkań z wiernymi, w tym z młodzieżą. Autor filmu przypomina szereg obrazów, które zapadły na zawsze w sercach wiernych, m.in.: wybór Karola Wojtyły na Papieża i jego pierwsze słowa wypowiedziane z balkonu watykańskiej Bazyliki św. Piotra, liczne spotkania i śpiew na balkonie kurii w Gnieźnie, wieczór spędzony z klerykami i młodzieżą na jasnogórskich wałach, spotkanie Papieża z rodziną – Państwem Milewskich, rolnikami czy też odwiedziny rodzinnego miasta Wadowice.

Źródło: <https://sprzedaz.tvp.pl/20700386/lt30min-piotr-kot-2009-29> [dostęp: 13.08.2023].

Forma obecności Jana Pawła II

Film składa się m.in. z najważniejszych momentów papieskich pielgrzymek do Polski, urywków homilii Ojca Świętego, spotkań z wiernymi i z młodzieżą.

Źródło: <https://www.telemagazyn.pl/tv/ja-bym-z-takim-papiezem-nie-wytrzymal-110135/> [dostęp: 13.08.2023].

***Paweł VI – papież burzliwych czasów / Paweł VI – papież czasu burzy* (wł. Paolo VI) – reż. Fabrizio Costa, biograficzny, Włochy 2008**

Część 1 (czas: 01'42'43), <https://www.cda.pl/video/10755930a> [dostęp: 12.01.2024].

Część 2 (czas: 01'36'31), <https://www.cda.pl/video/10756803b> [dostęp: 12.01.2024].

Krótki opis

Film o Pawle VI obejmuje swoim zakresem pięć dekad, które znacząco zmieniły Włochy i Kościół katolicki. Wraz z dostępującym kolejnych godności kościelnych ks. Battistą Montinim wkraczamy w świat wzajemnych wpływów religii i polityki, rodzących się ugrupowań terrorystycznych oraz ogromu odpowiedzialności, jaka spoczęła na nim po powołaniu na Tron Piotrowy. Ks. Battista Montini jako urzędnik Sekretariatu Stanu przez wiele lat doradzał kolejnym papieżom. Był jednym z najbliższych współpracowników Piusa XII, który przeprowadził Kościół przez okres reżimu faszystowskiego i II Wojny Światowej, a już jako Paweł VI musiał sprostać wyzwaniom Soboru Watykańskiego II, świeżo ukonstytuowanej Republiki Włoskiej i związanymi z tym protestami i atakami terrorystycznymi lat 60. i 70. Był pierwszym papieżem, który opuścił Stolicę Apostolską i odwiedził wszystkie kontynenty [...].

Źródło: <https://www.filmweb.pl/film/Pawe%C5%82+VI+%E2%80%93+papie%C5%BC+burzliwych+czas%C3%B3w-2008-496604/descs> [dostęp: 13.08.2023].

Forma obecności Jana Pawła II

Gra aktorska: cz. 1, czas: 01'21'39-01'22'42:

Karol Wojtyła (Maciej Robakiewicz): Ekscelecjo! Jestem Karol Wojtyła – biskup pomocniczy diecezji krakowskiej Polsce.

Kardynał Giovanni Montini (przyszły papież Pius VI; gra go: Fabrizio Gifuni): Polska. W młodości spędziłem pięć miesięcy w waszej nuncjaturze.

Karol Wojtyła: W Warszawie nadal eminencję pamiętają.

Kard. Montini: Jak sytuacja w Polsce?

Karol Wojtyła: Komunistyczne represje się nasilają. Chciałbym prosić o radę. Eminencja zaznał faszyzmu i nazizmu.

Kard. Montini: Kiedyś doradziłbym bezkompromisowość, żadnych negocjacji, kompromisów, nieprzejezdny sprzeciw. Ale z czasem zrozumiałem, że lepsza jest strategia cierpliwości.

Milczący opór i gotowość do dialogu.

Gra aktorska: cz. 2, czas: 58'00-58'43:

Karol Wojtyła: Dziękuję za ponowną audiencję.

Paweł VI: Jesteśmy przyjaciółmi. Jak sprawy w Polsce?

Karol Wojtyła: Władze mają się wszelkich środków, żeby wyrwać Boga z ludzkich serc. Budują nowe miasto dla tysięcy robotników – Nową Hutę. Ma to być pierwsze polskie miasto bez Boga. Zabraniają nam wznieść tam choćby jeden kościół.

Paweł VI: Proszę usiąść. Na Zachodzie wcale nie jest łatwiej. [...]

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Maura Nuccetelli, Gianmario Pagano, Francesco Arlanch

2007

Góra Góry – reż. Paweł Woldan, dramat, dokumentalny, Teatr TVP, Scena Faktu, Polska 2007

Krótki opis

Film fabularny o o. Janie Górze OP i o roli Jana Pawła II w jego życiu i powołaniu.

Źródło: <https://teatrtv.vod.tvp.pl/598736/gora-gory> [dostęp: 13.08.2023].

Jest to film (uważany za Teatr Telewizji), który w znaczący sposób kultywuje pamięć o Ojcu Świętym. Pokazuje, jak Jan Paweł II był ważny dla organizatora spotkań młodzieży w Łednicy. Akcja filmu rozgrywa się w ośrodku rekolekcyjnym w Jamnej. Filmowy Jan Góra (Krzysztof Globisz) opowiada, jak doszło do utworzenia tego ośrodka, o roli Opatrzności i dobroczynnym błogosławieństwie Jana Pawła II. Wszystko tu jest: i przedmioty fizyczne jako znaki obecności Jana Pawła II na ziemi, i koszulki z jego podobizną (humorystyczne), i aluzje do jego nauczania oraz wykładnia jego myśli zawartej w listach, przemówieniach, adhortacjach. Są ponadto: wspomnienie pokolenia JP II i rozmowy na temat życia według zaleceń Ojca świętego, o osobistych rozmowach Ojca Jana Góry z Ojcem świętym, o przygotowaniu mu pokoju na Jamnej, o tym, że Papież nigdy tu nie wstąpił, tylko krążył helikopterem nad ośrodkiem. W rzeczywistości Jan Paweł II, podobnie jak w *Nartach Ojca Świętego* według powieści Jerzego Pilcha, jest wielkim nieobecnym w tym filmie albo inaczej: obecnym mimo fizycznej nieobecności. Znamienne, że obie produkcje określa się *de facto* jako Teatr Telewizji.

Czas: 02'26-02'28 – ojciec Jan Góra OP wyciągający spod samochodu wędrującego jeża. Dominikanin ubrany jest w koszulkę z wizerunkiem uśmiechniętego Jana Pawła II udającego, że patrzy przez palce ułożone w kształcie okularów. Ta sama koszulka pojawia się jeszcze w minutach: 04'32-52, 7'59-08'11, 08'24-11'38 – pada zatem pytanie o. Góry: „Czy ja nie powinienem być w sutannie do filmu?” (czas: 04'58).

Czas: 07'00-07'40 – ojciec Jan Góra, wioząc Monikę (Anna Cieślak) i Witka (Rafał Maćkowiak) samochodem, opowiada o powstaniu domu rekolekcyjnego na Jamnej:

[...] Następnego dnia napisałem list do papieża, że oddaję mu jeden pokój na Jamnej i proszę o błogosławieństwo. Papież powiedział: „No to cię pobłogosławię”. Jak papież pobłogosławił, to zaczęły się dziać cuda. Bo państwo nie wiecie [powinno być: nie wiedzą – D.K.], że mi się błogosławieństwo papieża zamienia w gotówkę. Kiedy powiedziałem to papieżowi, on mówi: „Kłękaj na dwa kolana”.

Monika się śmieje. Wtedy o. Góra dopowiada: „Nie, to nie był żart. To nie był żart”.

Czas: 12'58-13'58 – cytowanie słów Jana Pawła II:

Witek: Ja tu przyjechałem do pracy. [...] Jeszcze mam coś robić?

Ojciec Jan Góra: Zaczynij od zmywania po sobie. Nasz papież mówił: „Wymagajcie od siebie, nawet gdyby nikt od was niczego nie wymagał”*

Witek: Jasne...

Dialog wpisuje się w szerszy kontekst: nauczania o. Jana Góry o wychowywaniu młodzieży w Jamnej, stwarzaniu dla młodych namiastki domu i rodziny, w której też powinny być rozdzielane obowiązki. Zamiana tego pouczenia w czyn pojawia się w następnych scenach – Witek zmywa naczynia i żartuje: „Jak to było? Wychowanie przez zmywanie?”. Śmieje się. Ojciec Góra dodaje po cichu z ironią: „Amora et labora”, robiąc aluzję do hedonistycznych zachowań młodzieńca. Tym razem rozmówca zakonnika się śmieje (czas: 24'35-24'24).

Scena rozgrywa się w pokoju przeznaczonym Janowi Pawłowi II. Papież był do tego pokoju zapraszany. Miejsce rzeczywiście zamienione jest na kaplicę, ale także na muzeum; są tu różne relikwie oraz pamiątki po Janie Pawle II (zob. np. <https://jamna.dominikanie.pl/2021/08/31/kaplica-jana-pawla-ii-w-domu-sw-jacka/>, [dostęp: 13.08.2023]), o których częściowo mowa jest w filmie. U stóp ołtarza zamieszczono portret Jana Pawła II, widoczny na zdjęciach z kaplicy i w kadrach filmu:

Ojciec Jan Góra: Aaaa, to jest pokój Ojca Świętego... To jest kaplica. Tu przechowuję dary i pamiątki. Papież zawsze mi coś dawał. Nigdy nie wychodziłem od niego z pustymi rękami. Mówiłem: „Dej mi, dej! [sic!]”. A on: „A czego ty byś chciał?” – „Twoje buty”. – „Po co ci moje buty? Czy ty zdrowy jesteś?” A ja: „Ojcie, jak piękne są stopy zwiastuna dobrzej nowiny. Jak piękne są stopy zwiastuna pokoju. Daj mi buty, w których głosiłeś Chrystusa na krańcach świata. Dej [sic!] – D.K.] mi szczerze!”. A on tak siedział i mówi [sic!] do Dziwisza: „Dej mi, dej, dej, dej!”. Najwięcej emocji wzbudziło we mnie otrzymanie papieskiej piuski. Piuski. No piuski. Piuski papieskiej. Papież śmiał się: „Dostaniesz po mojej śmierci”. A ja: „Gdzie tam! Rozgrabią! Rozgrabią! A ja się do niczego nie dopcham. Papież tak siedział i śmiał się. Ale wychodząc z apartamentów papieskich, dostałem upragnioną piuskę.

Monika: Spodziewał się ojciec, że papież umrze.

Ojciec Góra wzruszony: No widziałem, że to będzie straszny dzień, kiedy umrze. Myślałem, że mnie zjedzą. I jeszcze się boję.

Monika: Kto?!

Ojciec Góra: To bardzo proste. Zapytają mnie o rachunki. Zapytają mnie, skąd jest ta śrubka, skąd są te gwoździe. Poproszą mnie o rachunki, skąd ja to wzięłem. A ja nie mam żadnych rachunków. No i zjedzą. (czas: 15'17-17'53)

Następuje kontynuacja twierdzeń o. Jana Góry o realnych owocach błogosławieństwa papieskiego:

Ojciec Jan Góra: Jamna jest to cud na cudzie i cudem pogania. Mówiłem wam, że mnie [powinno być: mi – D.K.] się błogosławieństwo papieża zamienia w złoto?

Monika: A co ojciec zrobił dla papieża?

Ojciec Jan Góra: Zaprosiłem go na Jamną. Przyleciał tak jak nad Lednicę, zatrzymał się helikopterem, pobłogosławił [jest to fakt historyczny – D.K.⁴], a potem to już tylko płakałem... Płakałem, płakałem... Następnego dnia zaczęliśmy budować ten kościół. Ten kościół wybudował obraz na Jamnej. Kościół na Jamnej jest dla tego obrazu. To jest obraz Matki Bożej, którą kazałem malować na pamiątkę, na pamiątkę obrazu zastrzelonego wraz z kobietą i trójką dzieci. Papież koronował ten obraz w Rzymie na Placu św. Piotra, chociaż niektórym to było nie w smak.

Monika: Nie w smak? Komu?

Ojciec Jan Góra: Kościół idzie na dwa takt: hierarchia i charyzmat. I one tylko pozornie są konfliktowe, konkurencyjne, *de facto* są one komplementarne. Już na pewnym poziomie. I tę wysokość trzeba osiągnąć. Wielu biskupów ją osiąga, ale nie wszyscy. To jest normalne. [Wzrusza się.] Nie wszyscy nas kochają. (czas: 22'28-24'28)

Młodzi wraz z Ojcem Górą opiekują się Robertem (Piotr Głowacki), narkomanem, niedosłyszącym samobójcą.

⁴ Zob.: Jan Góra OP, *Jamna. Robiłem nalot na Jamną*, „W Drodze” 1999, nr 7 (317), s. 73-76. Zob. też: <https://bc.dominikanie.pl/dlibra/publication/844/edition/853/content> [dostęp: 14.07.2023]. Słowa „Robiłem nalot na Jamną” wypowiedział Jan Paweł II na spotkaniu z dominikanami w bazylice Św. Trójcy w Krakowie 16 czerwca 1999 r. Nie mógł być bezpośrednio w ośrodku ewangelizacyjnym, ale w 1999 r., lecąc ze Starego Sącza do Wadowic, pobłogosławił mu z góry, pobłogosławił też budujący się kościół Matki Bożej Niezawodnej Nadziei, „do którego 25 listopada 1998 roku podarował kamień węgielny, a wcześniej, 3 czerwca 1998 roku na placu Świętego Piotra w Rzymie ukoronował wizerunek Matki Bożej Jamneńskiej” (tamże, s. 73).

Czas: 28'17-28'25 – ojciec Góra do Moniki:

Ojciec Święty mi powiedział, że ksiądz musi być dla ludzi jak ojciec. Nie jak kolega, ale jak ojciec, bo ojciec nigdy nie robi krzywdy dzieciom.

Przed tymi i po tych słowach widzę obserwuje sytuacje, w których główny bohater rzeczywiście jest dla młodych jak dobry ojciec. [...]

Forma obecności Jana Pawła II

Przedstawione są przedmioty fizyczne jako znaki obecności Jana Pawła II na ziemi (w gablocie za szkłem i przed ołtarzem – piuska, buty itd.), koszulki z jego podobizną (humorystyczne, podobnie jak we włoskim filmie *Jak Bóg da*), aluzje do papieskiego nauczania oraz wykładania jego myśli; wspomnienie pokolenia JP2 i rozmowy na temat życia według zaleceń Ojca Świętego, tęsknota za nim.

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Marek Miller, Piotr Wojciechowski

Por. film dok. *Boży wariat* – zob. 2019 r.

* Przemówienie do młodzieży, Jasna Góra, 18 czerwca 1983 r.

Egzorcyzmy Anneliese Michel – reż. Maciej Bodasiński, scenariusz Lech Dokowicz i Maciej Bodasiński, biograficzny, dokumentalny, Polska 2007

Krótki opis

W filmie występuje sędziwa już matka Anneliese – Anna Michel, ks. Ernst Alt, ks. Andrzej Trojanowski, TChr – egzorcysta i in.

Film powiązany z innymi: *Egzorcyzmy Emily Rose* Scotta Derricksona (dramat, horror, USA 2005) oraz z *Requiem* (reż. Hans-Christian Schmid, dramat, Niemcy 2006).

Egzorcyzmy Anneliese Michel [cała kaseta 90 min.], napisy (DE, EN, PL), <https://www.cda.pl/video/36100788e?a=1> [dostęp: 12.09.2022].

Nagranie z taśm: demon – duch Nerona mówi pod presją egzorcysty i Maryi, że papieżowi należy się posłuszeństwo. W tym czasie nie było jeszcze na tronie papieskim Jana Pawła II, ale zasada ta dotyczy wszystkich papieży. Demon zresztą „przepowiada” przyszłość; mówi, że zbytnia demokracja w Kościele zaszkodzi tej instytucji, co go (diable) zresztą niezmiennie cieszy: „Papieżowi należy się posłuszeństwo” (czas: 00'23'25). „Oni nie są wierni papieżowi, ci tam u góry [mowa o biskupach niemieckich – D.K.]” (czas: 00'24'28). I dalej: „Tak, biskupi wiedzieliby, co mają robić, gdyby słuchali papieża. Wtedy nie potrzebowaliby żadnego synodu. Ale oni tak nie postępują. Papież jest dla nich za głupi” (czas: 00'39'12-00'39'25).

Następnie pojawiają się napisy o Fatimie i roli Papieża Jana Pawła II w upublicznieniu tzw. Tajemnic Fatimskich (czas: 02'00'42):

Jan Paweł II przypisywał swoje ocalenie wstawiennictwu Maryi. Pocisk, którym został raniony, przekazał jako wotum do sanktuarium fatimskiego. Został on umieszczony w koronie figury Matki Bożej z Fatimy. Własne wspomnienia i refleksje na ten temat [Papież – przyp. D.K.] wyraża w ostatnim rozdziale polskiej edycji książki *Pamięć i tożsamość*. (czas: 02'01'20-02'01'40)

Franciszek i Hiacynta zmarli jeszcze w dzieciństwie. Zostali beatyfikowani 13 maja 2000 w Fatimie przez Jana Pawła II. Łucja w 1925 r. wstąpiła do klasztoru. Zmarła 13 lutego 2005 r. (czas: 02'01'41-02'01'55)

Następnie pokazane są kadry z zamachu na Jana Pawła II oraz ze spotkania Papieża z siostrą Łucją (czas: 02'01'56-02'02'05). Kolejne informacje dotyczą ojca Pio, np. jego beatyfikacji dokonanej przez Ojca św. 16 czerwca 2002 r. (czas: 02'03'33-02'04'00). Pojawia się też informacja o Różańcu św. i cytat z pism Jana Pawła II zalecającego 1 października 1995 r. w Castel Gandolfo odmawiać tę modlitwę (czas: 02'04'00-02'06'16). Po tym następują nagrania archiwalne

z modlitwy różańcowej odmawianej przez Jana Pawła II po polsku (czas: 02'06'16-02'06'37). Kolejne kadry są już z Benedyktem XVI i Franciszkiem. Ale nadal słyszymy, jak Jan Paweł II odmawia różaniec w języku polskim (czas: 02'06'38-02'07'07).

W ten sposób twórcy filmu pokazali jedną ze skutecznych broni przeciw szatanowi, którego głos – jako nękającego Anneliese – dało się słyszeć z taśm archiwalnych.

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Felicitas D. Goodman z d. Daniels (1914-2005) – amerykańska, pochodzenia węgierskiego, profesor antropologii; zajmowała się sprawą Anneliese Michel. Napisała książkę: *Egzorcyzmy Anneliese Michel. Zagrożenia duchowe*, tł. z niem. Bożena Siuda, Aleksander Posacki, wyd. Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2005.

Na jej podstawie Scott Derrickson wyreżyserował *Egzorcyzmy Emily Rose* (2005), a dwa lata potem powstały *Egzorcyzmy Anneliese Michel* w reżyserii Macieja Bodasińskiego (2007) na podstawie jego i Lecha Dokowicza scenariusza. Nie tylko książka Felicitas D. Goodman, ale również wypowiedzi o. Andrzeja Trojanowskiego TChR. i nagrania archiwalne z obrzędu egzorcyzmów są bazą merytoryczną biograficznego dokumentu. W filmie fabularnym nie ma nawiązań do papiestwa, pojawiają się w dokumencie (również tym 90-minutowym). Nie może być mowy jeszcze o Janie Pawle II, ale wypowiedzi z kasety mają charakter ogólny i w związku z tym jego też dotyczy.

***Chusta Weroniki* – reż. Piotr Wąsiński, dokumentalny, krótkometrażowy, Polska 2007**

Krótki opis

Wspomnienie, że Jan Paweł II na podstawie odkrycia w Monapello rozpoczął nowy zwyczaj chowania zmarłych. Sam poprosił, by po śmierci przykryć jego twarz chustą.

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Piotr Wąsiński

***Kapłan poniżonych. Ks. Don Luigi di Liegro* (wł. *L'Uomo della carità*) – reż. Alessandro Di Robilant, biograficzny, dramat, Włochy 2007. DVD. Z kolekcji Ludzie Boga nr 66**

Krótki opis

Film przedstawia losy księdza Don Luigi Di Liegro, który poświęcił życie na pomoc najuboższym w walce z codziennymi trudami. Swoją działalność rozpoczął w Belgii w latach 50. Później jednak powrócił do Włoch, gdzie trafił na slumsy Rzymu. Ludzie mieszkają tam w barakach bez wody, prądu i kanalizacji, a do tego niszczą ich wewnętrzne konflikty. Ksiądz Luigi uświadamia im, że we wspólnocie można więcej osiągnąć. Razem budują domy, kościół, szkołę i szpital. Ale potrzebujących ksiądz spotyka na każdym kroku. Nie potrafi być obojętny wobec ich nieszczęścia. Podejmuje liczne inicjatywy, które nie zawsze spotykają się z aprobatą władz. W działaniach wspiera go przyjaciel, Don Eugenio.

Źródło: <https://www.filmweb.pl/film/Kap%C5%82an+poni%C5%BConych-2007-438323/descs> [dostęp: 13.08.2023].

Forma obecności Jana Pawła II

Czas: 02'09'13 – duży obraz Jana Pawła II na ścianie u kardynała, czas: 2'37'19-02'38'06 – obrazek Jana Pawła II w kościele

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Fabrizio Bettelli

Istnieje też książka: Maria Alba Pezza, *Don Luigi di Liegro. La voce degli ultimi*, Liberodiscrivere edizioni, Gaeta 2016; na okładce przedstawiony jest główny bohater witający się z Janem Pawłem II.

Święty Józef Moscati, lekarz ubogich (wł. *Giuseppe Moscati: L'amore che guarisce*) – reż. Giacomo Campiotti, biograficzny, dramat, religijny, Włochy 2007. DVD. Kolekcja Ludzie Boga nr 41

Krótki opis

Józef Moscati beatyfikowany był przez Pawła VI 16 października 1975, kanonizowany przez Jana Pawła II – 25 października 1987 r. W filmie fabularnym (cz. 1-2) opowiedziana jest jego historia.

Forma obecności Jana Pawła II

Pod koniec filmu pojawia się „tradycyjny” napis po włosku i głos polskiego lektora: „25 października 1987 roku papież Jan Paweł II ogłosił Giuseppe Moscatiego świętym. Jego szczątki spoczywają w kościele pod wezwaniem Jezusa w Neapolu” (czas: 01'36'41-01'36'54).

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Gloria Malatesta, Claudia Sbarigia

2006

Piotr i papież – reż. Piotr Dziubak, dokumentalny, Polska 2006

Krótki opis

Film fabularyzowany o św. Piotrze i kolejnych papieżach Kościoła

Forma obecności Jana Pawła II

Nagrania archiwalne z błogosławiącym Janem Pawłem II lub mówiącym o przebaczeniu grzechów

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz i reżyseria – Piotr Dziubak

2003

Matka Teresa. Życie pełne poświęcenia potrzebującym (wł. *Madre Teresa*) – reż. Fabrizio Costa, biograficzny, dramat, Włochy 2003. DVD. Kolekcja Ludzie Boga nr 1

Krótki opis

Opis dystrybutora DVD:

[...] Już w roku śmierci Matki Teresy rozpoczął się jej proces beatyfikacyjny, a papież Jan Paweł II beatyfikował ją 19 października 2003 roku.

Dołączony do książeczki film Fabrizio Costy przedstawia życie i działalność Matki Teresy od czasów dzieciństwa (w retrospekcjach) aż do śmierci. Miał swoją premierę w dniu, w którym papież Jan Paweł II ogłosił ją błogosławioną. W roli tytułowej wystąpiła Oliwia Hussey, która genialnie wcieliła się w postać założycielki Misjonarek Miłości.

Forma obecności Jana Pawła II

Nagrania archiwalne, napisy

2000

Kardynał Stefan Wyszyński – reż. Zbigniew Wawer, film dokumentalny, Polska 2000

Krótki opis

Czas: 00'45 – kard. Wojtyła – kadr pokazany w czasie, gdy narrator (Wojciech Gąssowski) mówi: „Dzięki wysiłkom Stefana Wyszyńskiego, który nie chciał dopuścić do schizmy, Papież wyraził zgodę na mianowanie tytularnych biskupów polskich dla administracji kościelnych na

ziemiach północnych i zachodnich. Propozycja ta została odrzucona przez Bolesława Bierutą w czasie spotkania z Prymasem” (czas: 08’04-08’23). Czas: 15’00 – pokój – cela Kardynała Wyszyńskiego w KLASZTORZE SIÓSTR NAZARETANEK w Komańczy zamienionym na więzienie Prymasa. Po lewej: widoczna fotografia Jana Pawła II. Czas: 30’33 – jeden z kadrów przedstawiających kardynała Wojtyłę, których wyświetleniu towarzyszą słowa narratora: „W tym samym czasie władze bez powodzenia próbowały wzbudzić rywalizację między Metropolitą Krakowskim arcybiskupem Karolem Wojtyłą a Prymasem, rozgłaszając plotki, że metropolita odciął się publicznie od orędzia do biskupów niemieckich. Kłam tym insynuacjom zadały uroczystości ku czci św. Stanisława w Krakowie, gdzie wierni mogli zobaczyć obu dostojników w przyjaźni” (czas: 30’27-31’08). Następne obrazy dotyczą obchodów ogłoszenia w 1971 roku o. Maksymiliana Marii Kolbego błogosławionym (czas: 34’11). Beatyfikacji dokonuje papież Paweł VI. Po prawej widzimy delegata z Polski – Karola Wojtyłę. Kolejne kadry uwieczniają przyjazd Jana Pawła II do Polski i przywitanie przez kard. Stefana Wyszyńskiego (czas: 35’18-41’11), spotkanie z I Sekretarzem KC PZPR – Edwardem Gierkiem (czas: 37’49). W tym filmie również, jak i w innych o Prymasie Tysiąclecia – przypomniana jest wdzięczność Jana Pawła II wobec Stefana Wyszyńskiego, bez którego nie byłoby, jak mawiał, Polaka na Stolicy Apostolskiej (czas: 39’40-40’11).

Forma obecności Jana Pawła II

Zdjęcie Karola Wojtyły, wspomnienia, nagrania archiwalne

Dwie walizki. Siostra Józefina Bakhita (ang. *Two Suitcases: The Story of St. Josephine Bakhita*) – reż. Paolo Damosso, biograficzny, religijny, Włochy 2000

Krótki opis

Film fabularyzowany łączący czasy współczesne (osoby opowiadające i słuchające opowieści) z czasami świętej Baghity

Forma obecności Jana Pawła II

Na samym końcu filmu zdjęcie Bakhity i napis, że 1 października 2000 r. została wyniesiona na ołtarze. Nie ma jednak informacji, że dokonał tego Jan Paweł II.

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Paolo Damosso

Św. Ojciec Pio (wł. *Padre Pio*) – reż. Carlo Carlei, biograficzny, dramat, religijny, Włochy 2000. DVD. Kolekcja Ludzie Boga nr 14. Część 1 (czas: 01’43’38) i część 2 (czas: 01’41’15)

Krótki opis

Do (znanego stygmatyka) Ojca Pio przybywa z Watykanu wizytator, aby w ostatnich chwilach swego życia wyspowiadał się i przyznał, że jego stygmaty i całe jego życie było jednym wielkim oszustwem. Ojciec Pio zaczyna swoją spowiedź, która przeradza się w opowieść jego życia. Stygmatyk udowadnia swoją świętość, dopiero gdy odkrywa wizytatorowi jego własną bolesną tajemnicę.

Torgal (pseud.) – opis w: <https://www.filmweb.pl/film/Ojciec+Pio-2000-36109/descs> [dostęp: 28.01.2024].

Forma obecności Jana Pawła II

Napis końcowy:

„Padre Pio muore il 23 settembre 1968. Il 2 maggio 1999 Papa Giovanni Paolo II, al. Secolo Karol Wojtyła dichiara beato” (Ojciec Pio zmarł 23 września 1968 r. 2 maja 1999 Papież Jan Paweł II, pierwotnie Karol Wojtyła, włączył [dosł.: zadeklarował] go do błogosławionych) (czas: cz. 2, 01’38’45).

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Massimo De Rita, Mario Falcone

Fatima – reż. Marco Pontecorvo, religijny, Portugalia–USA 2000**Krótki opis**

Film o objawieniach Maryi w Fatimie:

Portugalsko-amerykański film *Fatima* w reżyserii Marco Pontecorvo, który trafił do polskich kin w piątek 1 października 2021 r., to inspirowana prawdziwymi wydarzeniami opowieść o objawieniach fatimskich, które dały siłę milionom chrześcijan. Specjalnie skomponowany do filmu utwór *Gratia Plena* śpiewa Andrea Bocelli.

Źródło: (red.), *Fatima – film Marco Pontecorvo w polskich kinach od 1 października 2021*, <https://misericors.org/fatima-film-marco-pontecorvo-w-polskich-kinach-od-1-pazdziernika-2021/> [dostęp: 28.01.2024].

Forma obecności Jana Pawła II

Do Fatimy trzykrotnie pielgrzymował Jan Paweł II. Każda z tych pielgrzymek miała szczególne okoliczności. Pierwszą pielgrzymkę do Fatimy Jan Paweł II odbył w dniach 12-13 maja 1982 r., w rok po zamachu na jego życie na Placu św. Piotra. Ojciec Święty przybył wówczas do Fatimy, by m.in. podziękować Maryi za ocalenie życia. Kolejna pielgrzymka Jana Pawła II do Fatimy, w dniach 12-13 maja 1991 r., odbyła się w szczególnym momencie historii Europy. Nie istniał już mur berliński, obalone zostały reżimy komunistyczne w państwach Europy Środkowo-Wschodniej. Podczas tej pielgrzymki Jan Paweł II zawierzył świat, zwłaszcza Europę, Maryi. Z Fatimy Jan Paweł II wystosował też specjalny list do biskupów Europy, w nowej sytuacji Kościoła w Europie i kontynentu europejskiego. Istotne znaczenie dla Jana Pawła II miała jednak pielgrzymka do Fatimy w dniach 12-13 maja 2000 r. Był to czas Wielkiego Jubileuszu. Jan Paweł II dokonał wtedy beatyfikacji pastuszków fatimskich Hiacynty i Franciszka.

Źródło: Wypowiedź ks. Artura Stopki w: (red.), *Fatima – film Marco Pontecorvo w polskich kinach od 1 października 2021*, <https://misericors.org/fatima-film-marco-pontecorvo-w-polskich-kinach-od-1-pazdziernika-2021/> [dostęp: 28.01.2024].

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz – Marco Pontecorvo, Valerio D'Annunzio, na podstawie opowieści Barbary Nicolosi

1997

Drogi królowej Jadwigi Andegaweńskiej – reż. Andrzej Baczyński, Tadeusz Szyma, dokumentalny, Polska 1997**Forma obecności Jana Pawła II**

Od 53. minuty wspomnienie o beatyfikacji i kanonizacji św. Jadwigi Andegaweńskiej dokonanych przez Jana Pawła II. Beatyfikacja nastąpiła 31 maja 1979 r. w Rzymie, a kanonizacja 8 czerwca 1997 r. w Krakowie.

Fatima. Historia objawień (wł. *Fatima*) – dramat, religijny, Portugalia–Włochy 1997**Krótki opis**

Narrator-bohater w końcówce filmu relacjonuje ciąg dalszy wydarzeń:

Władze kościelne zabroniły Lucii (Łucji) ujawniać swoją tożsamość i rozmawiać o tym, co się stało. Siostra Lucia (Łucja) spędziła życie w zakonie, ale spotkał ją przywilej rozmawiania z papieżem Pawłem VI i papieżem Janem Pawłem II, którzy po tych spotkaniach pobłogosławili całą ludzkość i zawierzili Rosję Najświętszej Panience. Od tego dnia nasze cierpienia i nasz los spoczywają w rękach Matki Przenajświętszej, a wszystko dzięki trójce dzieci, której nikt nie chciał uwierzyć. (czas: 01'40'30-01'41'32)

Mowie tej towarzyszy albo widok mówiącego, albo nagrania archiwalne z Janem Pawłem II. Następnie słyszymy głos Papieża-Polaka przemawiającego do tłumów, widzimy nagrania z tymi tłumami wiernych, potem zaś pojmanego Mehmeta Ali Ağcę.

<u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Aluzje, nagrania archiwalne z Janem Pawłem II <u>Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze</u> Scenariusz – Ennio De Concini, Mario Falcone
1994
<i>Droga Jana Sarkandra – człowieka, kapłana, męczennika</i> – scenariusz i realizacja Stanisław Janicki, dokument, biograficzny, TP SA, Polska 1994. Źródło: https://www.cda.pl/video/125583969 [dostęp: 4.05.2023]
<u>Krótki opis</u> Wstrząsająca historia życia i męczeństwa św. Jana Sarkandra https://www.youtube.com/watch?v=I3oC1CQwnEk [dostęp: 11.05.2023]. <u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Aluzja do wyniesienia Jana Sarkandra na ołtarze, czego dokonał w 1995 r. Jan Paweł II. Film był tworzony z myślą o tym wydarzeniu. <u>Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze</u> Por. Jan Paweł II, <i>Homilia w czasie mszy świętej w Ołomuńcu podczas kanonizacji Jana Sarkandra i Zdzisławy z Lemberku</i>, opoka.org.pl, 21 maja 1995 [zarchiwizowane z adresu 22.07.2014] [dostęp: 3.01.2023]. Jan Paweł II, <i>Homilia w czasie mszy świętej odprawionej na wzgórzu Kaplicówka w Skoczowie</i>, opoka.org.pl, 22 maja 1995 [zarchiwizowane z adresu 2.09.2014] [dostęp: 3.01.2023]. Por. https://wiadomosci.ox.pl/pokazali-droge-sw-jana-sarkandra-zobacz-w-niedziele,71696 [dostęp: 4.05.2023].
<i>Faustyna</i> – reż. Jerzy Łukaszewicz, biograficzny, religijny, Polska 1994. Źródło: https://www.cda.pl/video/1372709fc [dostęp: 27.08.2020]
<u>Krótki opis</u> Film nobilitujący św. Faustynę, ale także Jana Pawła II, który wyniósł ją na ołtarze. Co interesujące, <i>Dzienniczek</i> s. Faustyny przez 20 lat był na liście ksiąg zakazanych. 5 kwietnia 1978 r. właśnie na prośbę kard. Karola Wojtyły odwołano notyfikację zakazującą szerzenia kultu Miłosierdzia Bożego w formach pochodzących z objawień Siostry Faustyny. Ojciec Święty dokonał obu wyniesień jej na ołtarze i obie uroczystości nastąpiły podczas pierwszej niedzieli po Wielkanocy, czyli 18 kwietnia 1993 r. i 30 kwietnia 2000 r. Właśnie tę niedzielę ustanowił Papież w dzień kanonizacji św. Faustyny uroczystością Miłosierdzia Bożego. Jan Paweł II pozostał wielkim czcicielem Miłosierdzia Bożego. Umarł właśnie w to święto, przypadające zawsze w pierwszą niedzielę po Wielkanocy. W Święto Miłosierdzia w 2011 r., 1 maja, został też ogłoszony błogosławionym, natomiast w Niedzielę Miłosierdzia 27 kwietnia 2014 r. – wyniesiony na ołtarze jako Święty wraz z Janem XXIII. <u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Czas: 01'11'02-01'11'12 – napis końcowy w filmie: „W Pierwszą Niedzielę po Wielkanocy 18 kwietnia 1993 roku na Placu Świętego Piotra w Rzymie Ojciec Święty Jan Paweł II wyniósł do chwały ołtarzy siostrę Marię Faustynę Kowalską Apostołą Bożego Miłosierdzia”. Mowa o beatyfikacji, gdyż kanonizacja odbyła się w 2000 r.

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Scenariusz napisała Maria Nowakowska-Majcher, ale bez wątpienia inspiracją dla twórców filmu był *Dzienniczek* siostry Faustyny, najpierw w 1993 r. błogosławionej, potem w 2000 r. – świętej. Przykładowe wydanie (jedno z pierwszych): *Dzienniczek Sługi Bożej S. M. Faustyny Kowalskiej Profeski wieczystej Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia*, przedmowa Andrzej Maria Deskur, Jerzy Mrówczyński, Zgromadzenie SS MBM, Kraków 1981.

1993

Laura – miłość tak wielka (wł. *Laura – un amore così grande*) – reż. Giuseppe Rolando, biograficzny, Włochy 1993, Polska 1994. Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=knMaSAr6j2k> [dostęp: 3.01.2023]

Krótki opis

Włoski film biograficzny z 1993 r. opowiadający o życiu Laury Vicuny, patronki rodzin rozbitych. Końcówka – pojawia się napis i głos narratora: „Laura Vicuña została ogłoszona Świętą przez Papieża Jana Pawła II 3 sierpnia 1988 roku”. Jest to tłumaczenie błędne, gdyż powinno być: „błogosławioną” (czas: 57’09-57’18).

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

W czeskiej recenzji jest mowa o tym, że film powstał już w 1988 r. *Laura un amore così grande* (TV film), <https://www.csfd.cz/film/398080-laura-velka-laska/recenze/> [dostęp: 3.01.2023].

1991

Objawienia Maryjne w Fatimie (port. *Aparição*, fr. *Apparition à Fatima*) – reż. Daniel Costelle i Geneviève Maupéu, dramat, Francja–Portugalia 1991

Krótki opis

Nagrania archiwalne w dokumentarnej „ramie” fabularyzowanej historii. Fragment dokumentu z Janem Pawłem II na początku filmu, w którym jest mowa o zebranych tłumach wiernych w Fatimie 13 maja 1991 r.: „Tego roku w Fatimie modlił się też Papież Jan Paweł II”. Następnie pod koniec filmu pojawia się obraz Jana Pawła II błogosławiącego dzieci przebrane za Łucję, Hiacyntę i Franciszka, które grały w filmie (czas: 01’29’43-01’30’12). Lektor mówi o śmierci Hiacynty i Franciszka oraz wspomina, że: „Łucja została, by świadczyć. A dziś Ojciec Święty pobłogosławił trójkę małych aktorów” (czas: 01’29’40-01’29’55).

Forma obecności Jana Pawła II

Nagrania archiwalne, zdjęcia, aluzje – wymowa religijna

Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze

Reżyser filmu Daniel Costelle napisał książkę, w której opowiada, co skłoniło go do nakręcenia filmu o Fatimie i dlaczego opisał historię trojga dzieci oraz trzech słynnych tajemnic. Nosi ona tytuł *Fatima. Cud i Trzy Tajemnice* i jest dostępna również w Polsce. Z: <https://www.filmweb.pl/film/Objawienia+w+Fatimie-1991-205623> [dostęp: 5.04.2022]. Chodzi o: Daniel Costelle, *Fatima. Cud i Trzy Tajemnice*, przeł. A. Kuryś, „PAX”, Warszawa 2003.

1973
<i>Ojciec Pio – 50 lat róż i cierni</i> (ang. <i>50 Years of Thorns and Roses – Padre Pio</i>) – reż. nieznany, biograficzny, dokumentalny, USA 1973 (modernizacja filmu po 1999 r.)
<u>Forma obecności Jana Pawła II</u> Pod koniec film jest z dodatkiem współczesnym. W czasie: 58'12-58'30 pojawia się napis po angielsku o wysłuchanej modlitwie o beatyfikację Ojca Św. z 2 maja 1999 r. (kanonizowany był w 2002 r.). Następnie słychać nagranie archiwalne z obrzędu beatyfikacji dokonanej przez Jana Pawła II (czas: 58'30-01'01'38). <u>Konteksty literackie, kulturowe bądź popularno-naukowe; ewentualnie – scenariusze</u> Tekst napisany przez Mario E. Rossi, komentarz Edmund Purtom

**Tabela 3. Filmy (również dokumentalne) bezpośrednio o Janie Pawle II
(ze względu na mnogość zwłaszcza filmów dokumentalnych – znaczący ich wybór)¹**

2024
<i>Przyjaciel Boga. Największy na świecie film dokumentalny o św. Janie Pawle II</i> – reż. Katarzyna Kotuła, prod. wydawnictwo Biały Kruk, scen. Leszek Sosnowski, dokumentalny, Polska 2024
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Dzięki wspomnieniom osób takich jak Arturo Mari i bp Marini, film „Przyjaciel Boga” staje się nieocenionym świadectwem życia człowieka, który stał się bliskim przyjacielem Boga i przewodnikiem dla milionów wiernych na całym świecie. Wydawnictwo Biały Kruk po raz kolejny udowodniło, że potrafi tworzyć dzieła, które pozostają w pamięci na długo. [...] Pierwszą i drugą część filmu „Przyjaciel Boga” będzie można obejrzeć na kanale youtube.com/@WydawnictwoBialyKruk www.youtube.com PRZYJACIEL BOGA cz. 1 – premiera 26 grudnia 2024 o g. 17.00 PRZYJACIEL BOGA cz. 2 – premiera 29 grudnia 2024 o g. 17.00. Źródło: „Przyjaciel Boga” – największy na świecie film dokumentalny o św. Janie Pawle II, 23.12.2024, https://www.niedziela.pl/artukul/108217/%E2%80%9EPrzyjaciel-Boga---najwiekszy-na-swiecie-film-dokumentalny-o-sw-Janie-Pawle-II, [dostęp: 31.01.2024].
2021
<i>Zamach</i> – reż. Piotr Litka, film dokumentalny, Polska 2021
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Film został wyemitowany przez TVP Historia w dzień fatimski 13 maja 2021 r. w godz. 20.00-20.45. Wyprodukowany w kwietniu 2021 roku. Pojawiają się w nim wspomnienia ks. infułata Jana Sikorskiego, refleksje dra hab. Rafała Łatki z IPN, dra Witolda Bagińskiego z IPN, Cezarego Gmyza – korespondenta TP z Berlina, Michała Skwary z IPN i innych osób – występujących na żywo. Oprócz tego wykorzystano nagrania archiwalne (filmowe i radiowe) oraz fotografie.
2020
<i>Wojtyła. Śledztwo</i> (hiszp. <i>Wojtyla. La investigación</i>) – reż. José María Zavala, dokumentalny, Hiszpania 2020
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Film zrealizowany w stulecie urodzin Jana Pawła II. Oto fragment reklamy filmu dokumentalnego <i>Wojtyła. Śledztwo</i> (2000): Karol Wojtyła to prawdopodobnie najbardziej publiczna postać w historii. Nikt nie był fotografowany, nagrywany czy filmowany tak często jak on. Przez jego cotygodniowe audycje generalne

¹ Por: Jolanta Tokarczyk, *19 filmów o św. Janie Pawle II. Znasz je wszystkie?*, 17.05.2018, <https://pl.aleteia.org/slideshow/19-filmow-o-janie-pawle-ii-znasz-je-wszystkie-1317/10/> [dostęp: 15.01.2021]. W zestawie są drobne błędy dotyczące np. reżyserii filmu *Jan Paweł II. Historia Papieża Polaka* (2008). Zob. też: *Karol – papież, który został bohaterem kina. Filmowe portrety Jana Pawła II*, Dziennik.pl, 2 kwietnia 2015, 14:31, <https://film.dziennik.pl/galeria/486903,karol-papiez-ktory-zostal-bohaterem-kina-filmowe-portrety-jana-pawla-ii.html> [dostęp: 15.01.2012]. Tam też są nieprecyzyjne dane – informacje o jednym filmie zlewają się z notką o następnym bez podania tytułu itd.

przewinęło się ponad 18 milionów osób. Czy jednak kryje się coś za publicznym wizerunkiem papieża, co – jakkolwiek ciężko w to uwierzyć – umykało powszechnej świadomości aż do dziś? Jakże było prywatne oblicze najbardziej publicznej postaci świata? Opis filmu na stronie oficjalnej księgarni „Znak”: https://www.znak.com.pl/ksiazka/wojtyla-sledztwo-film-tworcow-tajemnicy-ojca-pio-edward-staniek-191323, por. opis na stronie Filmwebu: https://www.filmweb.pl/film/Wojty%C5%82a.+%C5%9Aledztwo-2020-858110/vod, [dostęp: 31.03.2023]. W obrazie Jan Paweł II pojawia się w: sfilmowanych nagraniu archiwalnych, na czarno-białych i kolorowych zdjęciach, we wspomnieniach i świadectwach osób duchownych i świeckich. Jego nazwisko widnieje też w białych napisach na czarnym tle. Zob. bardzo ciekawą wypowiedź reżysera filmu (jest też twórcą <i>Tajemnica Ojca Pio</i>): https://www.filmweb.pl/video/Making+of/Re%C5%BCyser+o+filmie+polski-55061 [dostęp: 15.08.2023].
Wadowickie spotkania z Janem Pawłem II – reż. Grzegorz Sandurski, dokumentalny, Polska 2005
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Czas trwania: 12 odcinków po 13 minut O swoich spotkaniach z Janem Pawłem II wypowiadają się: Natalia Kukulska, Łukasz i Paweł Golcowie, Piotr Ziemowski, „Żarówa”, Józef Skrzek, Hanka Rybka, Paweł Jarosz, Halina Frąckowiak, kard. Stanisław Dziwisz, Robert Friedrich, Wezyr i Kfiątek, Stanisław Soyka oraz Eleni.
2019
„Lubię patrzeć, jak wschodzi słońce” – reż. Paulina Guzik, dokument, Polska 2019 (prapremiera 24 października 2019 r. w Watykanie)
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Zdjęcia, nagrania archiwalne, lektura tekstów Jana Pawła II przez narratora. Film na tle procesów zachodzących w XXI wieku, zwłaszcza w latach 20. tegoż stulecia jest antydejojtylizacyjny, podkreślający rangę pamięci o wybitnym człowieku i Jego – przenikniętym Ewangelią – nauczaniu. Zob. więcej → rozdział 2. <i>Odjaniepawlenie i dejojtylizacja....</i> Ten zaś obraz jest przykładem filmów dokumentalnych, które mogą być w opozycji wobec procesów dążących do zapomnienia bądź znieśławienia Ojca Świętego i jego myśli. Dzieło zostało oparte na utworach filozoficznych i teologicznych Karola Wojtyły – Jana Pawła II. „Film w reżyserii Pauliny Guzik to 52-minutowa produkcja ukazująca naukowe dziedzictwo Jana Pawła II – poczynając od jego myśli filozoficznej, przez teologię ciała, komunikację, po refleksję – jak jego myśl dziś oddziałuje”. <i>Premierowy pokaz filmu „Lubię patrzeć jak wschodzi słońce”</i>, Wadowice.pl, https://wadowice.pl/bez-geniuszu-papieza-i-jego-wsparcia-z-gory-niebyloby-tego-filmu-w-krakowie-odbyl-sie-premierowy-pokaz-lubie-patrzec-jak-wschodzi-slonce/ [dostęp: 1.09.2021].
2018
Dominum montes. Góry Jana Pawła II – reż. Adam Kraśnicki, dokumentalny, Polska 2018
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Scenariusz – Adam Kraśnicki, narratorzy – Piotr Warszawski, Grzegorz Przybył. „Dokument przybliżył temat znaczenia gór w życiu Karola Wojtyły i prezentuje najważniejsze dla późniejszego Papieża Jana Pawła II miejsca oraz sytuacje z podhalańskich szlaków”. Źródło: https://www.filmweb.pl/film/Dominum+montes++g%C3%B3ry+Jana+Paw%C5%82a+II-2018-830106 [dostęp: 12.02.2021]. Forma obecności papieża: nagrania archiwalne

2017
Karol – reż. Krzysztof Korwin-Piotrowski, musical rockowy, Polska 2017
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Pierwszy musical o Janie Pawle II. Reżyser jest kierownikiem artystycznym Gliwickiego Teatru Muzycznego. Grają: Jacek Kawalec (Karol Wojtyła – Jan Paweł II), Edyta Geppert, Anna Wyszkonil, Piotr i Wojciech Cugowscy, Agnieszka Kaczorowska, Agata Nizińska, która wcieliła się w rolę Emilii Wojtyły, matki Karola. Debiut sceniczny: Kraków (sierpień 2017), następnie: Łódź (20 października 2017) oraz Gdańsk (12 listopada 2017) i in. Autor scenariusza: Michał Kaczmarczyk, gra aktorska, śpiew – piosenki popowe i rockowe, ballady, nagrania archiwalne, zdjęcia archiwalne. „<i>Karol</i> opowiada o życiu Karola Wojtyły, od czasów jego dzieciństwa w Wadowicach, przez okres krakowski, aż do posługi papieskiej Jana Pawła II”. Źródło: https://kultura.gazeta.pl/kultura/7,114526,22296917,rockowy-musical-o-janie-pawle-ii-rusza-w-trase-papieza-zagra.html [dostęp: 31.05.2021].
2016
Wyzwoliciel kontynentu: Jan Paweł II i upadek komunizmu (ang. <i>Liberating a Continent: John Paul II and the Fall of Communism</i>) – reż. David Naglieri, dokumentarny, USA 2016
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Film dokumentalny Rycerzy Kolumba Narracja Jima Caviezeła Dokument Nagrania archiwalne, wspomnienia
2015
Apartament – reż. Maciej Czajkowski, Przemysław Häuser, dokumentalny, Polska 2015
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Dokument o papieżu Janie Pawle II, dostępny na: https://www.youtube.com/watch?v=BVXiClbpzdY [dostęp: 29.04.2020]. Formy obecności: dokumenty nagrywane na bieżąco, nagrania archiwalne z wyboru Karola Wojtyły na tron papieski; fotografie; portrety Jana Pawła II w domach i kościołach. Karol, który został świętym – reż. Grzegorz Sadurski, Orlando Corradi, Francesco Arlanch, animacja, biograficzny, dla dzieci, Polska–Włochy 2014. Pierwszy film dla dzieci o Janie Pawle II. Dziadek (Piotr Fronczewski) opowiada wnukowi – 12-letniemu Kacprowi (Kamil Tkacz i Andrzej Tkacz) o swoim dawnym przyjacielu Karolu (Karol Wojtyła). Film przedstawia historię Karola Wojtyły od czasów, kiedy był małym chłopcem, do momentu, gdy wybrano go na papieża. Formy obecności: animacja (dla dzieci), wspomnienie, nagrania archiwalne, fotografie i fotomontaże z kina aktorskiego.
2014
Metr od świętości – serial dokumentalny, reż. Przemysław Häuser, Cezary Grzesiuk, narrator Arturo Mari, Polska 2014 (30 odcinków 5-minutowych)
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Formy obecności: nagrania archiwalne, wspomnienia z udziałem sławnego fotografa współpracującego z Janem Pawłem II przez cały okres jego pontyfikatu.

Św. Jan Paweł II – film z serii „Aureola – od Stanisława do Karola” – film nie tylko dla dzieci... – reż. Józef Mika, scenariusz i dialogi Justyna Holm, wujek Nikodem (narrator) – Tadeusz Chudecki, film animowany, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Promyczek oraz TVP Kraków, Polska 2014. Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=3Mpth3o2P_A [dostęp: 28.08.2020]
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Formy obecności: wspomnienie Ojca Świętego, jego obraz taki, jak w całej serii „Aureola – od Stanisława do Karola”, również zdjęcie Jana Pawła II identyczne jak w owej serii.
Jan Paweł II – Santo Subito. Świadectwa świętości – reż. Piotr Dziubak, dokumentalny, Polska 2014
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Dokument przybliży proces kanonizacji papieża Jana Pawła II. Formy obecności: świadectwa i nagrania archiwalne.
Nie lękajcie się – Historia pewnej przyjaźni (wł. <i>Non avere paura – Un'amicizia con Papa Wojtyła</i>) – reż. Andrea Porporati, biograficzny, Włochy 2014
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Jana Pawła II gra Aleksiej Guskow, który powiedział, że udaje mu się zagrać nową rolę co 5-7 lat, ale ta „jest nadzwyczajnym darem”. Czytaj więcej na https://film.interia.pl/wiadomosci/news-rosyjski-aktor-gra-jana-pawla-ii,nId,1813977#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox [dostęp: 12.06.2023]. Scenariusz Eleonora Martinelli i Andrea Porporati na podstawie książki Lino Zani i Marilù Simoneschi <i>Był człowiekiem, był świętym</i>, tł. Agnieszka Zielińska, Kraków 2014. Jak jednak możemy przeczytać w internecie, film powstał też na podstawie rosyjskiej książki (trudno ją jednak zidentyfikować): W 2013 r. we Włoszech kręcono rosyjski film na podstawie książki <i>Święty i człowiek. Prywatne życie papieża Wojtyły</i>. W roli głównej obsadzono Aleksieja Guskowa, który w rozmowie z agencją TASS przyznał, że udaje mu się zagrać nową rolę co pięć, siedem lat, ale ta „jest nadzwyczajnym darem”. Tu zatem powtórzono zdanie Guskowa. Źródło: PK, KGL [inicjały autorów], <i>Oni wcielili się w Jana Pawła II na ekranie. Piotr Adamczyk długo walczył z „tatką” papieża</i>, 2 kwietnia 2024, https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/jan-pawel-ii-na-ekranie-piotr-adamczyk-dlugo-walczył-z-latka-papieża/sw56l3t [dostęp: 5.07.2024].
2013
...Dobry, święty człowiek. Jan Paweł II – reż. Krzysztof Glondys, dokument, dla dzieci, Polska 2013. Film z serii „Aureola – od Stanisława do Karola”. Promyczek Nowy Sącz
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Film z udziałem różnych osób, m.in. kardynała Stanisława Dziwisza
Papież, który nie umarł (ros. <i>Папа, который не умер</i>) – reż. Tamara Elżbieta Jakżyna, Rosja 2013
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Por. 2005 rok – <i>Nie bój się! Modlę się za ciebie!</i> <i>Papież, który nie umarł...</i> jest dokumentalnym tryptykiem składającym się z trzech 50-minutowych części. Film powstał w 2012 r. przy udziale Muzeum Dom Rodzinny Ojca Świętego Jana Pawła II. „Tamara Jakżyna była autorką pierwszego rosyjskiego dokumentu poświęconego

Janowi Pawłowi II: <i>Nie bój się! Modlę się za ciebie!</i>. Jak sama mówiła – decyzja o nakręceniu tego dokumentu to efekt dłuższego procesu, który rozpoczął się od przeglądania starego notatnika. Później było tłumaczenie poezji Karola Wojtyły i powolne zaprzyjaźnianie się z Janem Pawłem II. Po kilku latach przerwy autorka wróciła do Jana Pawła II i nakręciła film <i>Papież, który nie umarł...</i>, który jest dokumentalnym tryptykiem” (źródło: https://domjp2.pl/2015/05/13/papiez-ktory-nie-umarl/ [dostęp: 27.03.2022]). Kontekstów literackich jest bardzo dużo, gdyż niemal każda osoba wypowiadająca się w filmie – np. Gabriel Turowski, Halina Kwiatkowska, Gian Franco Svidercoschi, ks. Paweł Ptasznik itd. – jest autorem jakiegoś utworu poetyckiego, biografii, kroniki itd. związanej z Janem Pawłem II.
2012
<i>Jan Paweł II. Święty uśmiechnięty</i> – reż. Piotr Kot, dokumentalny, krótkometrażowy, religijny, Polska 2012
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Scenariusz – Piotr Kot Formy obecności: nagrania archiwalne.
<i>Jan Paweł II. Nieznane życie papieża</i> – reż. Krzysztof Tadej, dokument, Polska 2012
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Scenariusz – ks. Andrzej Majewski SJ, Krzysztof Tadej. Formy obecności: nagrania archiwalne, przejmujące wspomnienia najbliższych świadków, fotografie, przemówienia Papieża (nagrania głosowe i audiowizualne). Piękny film o Papieżu, o jego miłości do Boga i ludzi, humorze, zatopieniu w modlitwie, pracowitości, cichym znoszeniu chorób i cierpienia, w końcu o umieraniu. Opowieściom i obrazom towarzyszy wzruszająca muzyka klasyczna.
<i>Fides et ratio</i> – reż. Wanda Różycka-Zborowska, dokument, biograficzny, Polska 2012 (2013)
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Film jest próbą znalezienia pojednania między wiarą i rozumem. Myślą przewodnią [...] jest przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II w Toruniu w czerwcu 1999 roku podczas spotkania z rektorami wyższych uczelni, które odbyło się w auli Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Toruń, miasto Mikołaja Kopernika, jest w filmie kluczem do zrozumienia przesłania przemówienia Jana Pawła II oraz jego encykliki „Fides et Ratio”. Jest to również miejsce spotkania wiernych Opus Dei z biskupem Javierem Echevaria w auli Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Przewodnikiem w poszukiwaniu odpowiedzi i moderatorem wywiadów jest ksiądz Stefan Moszoro-Dąbrowski. Rozmawia z biskupem toruńskim, z rektorem uniwersytetu w Toruniu, z rektorem uniwersytetu w Pampelunie w Hiszpanii, z prezydentem Torunia, z marszałkiem województwa, z dyrektorem planetarium, z przedsiębiorcą oraz z wielodzietną rodziną. Zdjęcia filmowe realizowane w Toruniu w 2010 roku przenikają się ze zdjęciami archiwalnymi z 1999 roku oraz zdjęciami kosmosu NASA. Możemy zachwycać się Bogiem w ogromie niepojętego Wszechświata, w potęgę rozumu ludzkiego i w świadectwie wiary ludzi. Źródło: https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=1237072 [dostęp: 7.08.2023].
2011
<i>Jan Paweł II. Szukałem was...</i> – reż. Jarosław Szmidt, dokumentalny, Polska–Włochy 2011
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Narrator – Krzysztof Ziemięć Formy obecności: dokument, nagrania archiwalne i świadectwa.

Pielgrzym miłości – reż. Jarosław Szmidt i Paweł Woldan, serial dokumentalny, Polska 2011 (odcinki 22-minutowe)

Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie

Serial dokumentalny o życiu i przesłaniu, jakie pozostawił po sobie Jan Paweł II. Serial wzruszający i przepełniony emocjami, który ukazuje, jak nasz Rodak w drodze do świętości stał się największym autorytetem moralnym i przywódcą duchowym świata. *Pielgrzym...* został zrealizowany przez młodych twórców, którzy, próbując scalić kluczowe chwile pontyfikatu Wielkiego Papieża, pokazali go z dzisiejszej perspektywy. Z perspektywy 2011 roku.

To dynamiczny, nowoczesny serial posiadający wszelkie walory artystyczne, na jakie czeka współczesny telewizor. Zdjęcia do realizowane przez prawie cztery lata w 12 krajach (m.in. w Watykanie, we Włoszech, w Izraelu, Meksyku, Jordanii, Boliwii, Zambii, Botswanie, na Malcie i w Polsce), na czterech kontynentach (w Europie, Azji, Afryce, Ameryce Południowej), w 120 lokalizacjach; w tym w bardzo trudno dostępnych, gdzie kamera zazwyczaj nie ma wstępu. Choćby w pałacu prezydenckim w Meksyku, meczecie w Casablance, szkole koranicznej w Rabacie czy Kaplicy Sykstyńskiej w Watykanie. W serialu zostały wykorzystane unikalne, mało znane materiały archiwalne pochodzące ze zbiorów m. in. CTV, RAI, LUCE, MEDIASET, Filмотeki Watykańskiej, Filмотeki Narodowej, WFDiF, TVP, Działu Dokumentacji Filmowej UJ, PAP, Episkopatu Polski oraz ze zbiorów prywatnych. Kluczową rolę odgrywają nagrane specjalnie na potrzeby serialu wypowiedzi autorytetów współczesnego świata, którzy wspominają Jana Pawła II. [...] [TVP]

Źródło: <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4224234> [dostęp: 8.08.2023].

Był wśród nas... Jan Paweł II w Białymstoku 5 czerwca 1991 – reż. Beata Hyży-Czołpińska, fot. Eric Drapper, dokumentalny, Polska 2011

Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie

Film nakręcony w całości w Polsce z okazji dwudziestej rocznicy wizyty Jana Pawła II w Białymstoku, dokument (nagrania archiwalne).

Scenariusz – Beata Hyży-Czołpińska

2009

9 dni, które zmieniły świat (ang. *Nine Days That Changed The World*) – reż. Kevin Knoblock, biograficzny, dokumentalny, Polska–USA–Włochy 2009

Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie

Formy obecności: nagrania archiwalne i wypowiedzi o Janie Pawle II – zdjęcia kręcono w 12 krajach z 4 kontynentów, wykorzystano m.in. niepublikowane wcześniej materiały z Watykanu.

Scenariusz – Mariusz Wituski

2008

Młodość Karola Wojtyły Ojciec Święty Papież Jan Paweł II – reż. Joanna Maro, dokumentalny, Polska 2008

Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie

Film wyprodukowany przez TVN dla Discovery/Historia (44'18 min).

Formy obecności: nagrania archiwalne

<i>Świadek</i> – reż. Paweł Pitera, fabularyzowany dokument, Polska–Włochy 2008
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Historia Papieża opowiadana z perspektywy jego sekretarza – kardynała Stanisława Dziwisza. Formy obecności: nagrania archiwalne i gra aktorska Pierwszy polski film pełnometrażowy pokazujący Jana Pawła II od strony prywatnej i jego działalność publiczną. Zbudowany wokół wspomnień kard. Dziwisza. Przedstawia mało znane fakty i wydarzenia, których sekretarz papieża był świadkiem i uczestnikiem. Źródło: https://www.gosc.pl/doc/851821.Najlepsze-filmy-o-Janie-Pawle-II [dostęp: 12.02.2021].
<i>Jan Paweł II. Historia Papieża Polaka</i> (ang. nieadekwatnie: <i>John Paul II. Be not afraid</i>) – animacja, krótkometrażowy, dla dzieci, Hiszpania–Włochy 2008
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Formy obecności: papież w rysunkach
2007
<i>Lolek</i> – reż. Marcin Sępiak, Krzysztof Tadej, dokumentalny, Polska 2007
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Narrator – Bożena Targosz Formy obecności: materiały archiwalne, świadectwa.
<i>Licę na Was</i> – reż. Wanda Różycka-Zborowska, dokumentalny, Polska 2007
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Zrealizowany przez Instytut Dialogu Międzykulturowego im. Jana Pawła II w Krakowie film „Licę na Was” opowiada o przesłaniu adresowanym do młodzieży przez św. Jana Pawła II w różnych okresach swojego pontyfikatu. Film ukazuje niezwykle silny wpływ, jaki Papież wywierał na młodzież, a także przybliża nauczanie papieskie odnoszące się do pojęć takich jak młodość, radość, przyjaźń, miłość, odpowiedzialność czy rodzina. Przedstawiamy także fenomen popularności i zaufania, jakim Jan Paweł II cieszył się wśród młodych ludzi, a także próbujemy odpowiedzieć na pytanie o Jego świętość i charyzmę. W filmie przedstawione są spotkania Jana Pawła z młodymi ludźmi oraz osobami, do których można zastosować określenie „świadkowie Jana Pawła II”. Są to zarówno ludzie, którzy znali Ojca Świętego osobiście, jak i tacy, którzy w swoim życiu i postępowaniu kierują się naukami Papieża, uznają go za autorytet. Do udziału w filmie zostali zaproszeni prof. Teresa Malecka, o. Jan Góra, Jan Mela i Krzysztof Trebunia-Tutka oraz przedstawiciele młodego pokolenia. Czas trwania: 25:55 Źródło: https://3dom.pro/12482-licze-na-was-film-dvd.html [dostęp: 7.08.2023]. Inspiracją do powstania scenariusza były słowa Ojca Świętego wypowiedziane do młodzieży podczas homilii w Poznaniu w 1997 roku: „Bądźcie na tym świecie nosicielami wiary i nadziei chrześcijańskiej, żyjąc miłością na co dzień. Bądźcie wiernymi świadkami Chrystusa zmartwychwstałego, nie cofajcie się nigdy przed przeszkodami, które piętrzą się na ścieżkach Waszego życia. Licę na Was. Na Wasz młodzieńczy zapał i oddanie Chrystusowi”. <i>Licę na Was</i>, 11 lutego 2014. Źródło: https://idmjp2.pl/index.php/pl/idm-tv/video/799-licze-na-was [dostęp: 2.07.2023].
<i>Oczyma pokolenia '78. Pontyfikat Jana Pawła II</i> (ang. <i>Generation John Paul II. Crossroads</i>) – reż. Jowita Gondek, dokumentalny, fabularyzowany, Polska–USA 2007
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Magda Prokopowicz jako Karol-niemowlę, Krzysztof Kowalczuk jako Karol-chłopiec, Paweł Gałka jako Karol-młody mężczyzna. Formy obecności: nagrania archiwalne i gra aktorska.

2006
Karol – papież, który pozostał człowiekiem (wł. <i>Karol, un Papa rimasto uomo</i>) – reż. Giacomo Battiato, biograficzny, dramat, Kanada–Polska–Włochy 2006
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Jana Pawła II gra Piotr Adamczyk.
Pójdź za mną. Testament Jana Pawła II – reż. Wanda Różycka-Zborowska, dokument, biograficzny, Polska 2006
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Ok. 30 minut Bohaterem jest Jan Paweł II zachęcający, by odpowiadać pozytywnie na głos powołania. Dokument kończy sławna scena z pogrzebu Jana Pawła II, gdy wiatr zamknął księgę <i>Pisma św.</i> na znak domknięcia ziemskiej wędrówki Karola Wojtyły. Narrator – Krzysztof Kolberger Scenariusz – Stefan Moszoro-Dąbrowski Por. „Pójdź za Mną”. <i>Testament Jana Pawła II</i> , rozmowa z ks. Stefanem Moszoro-Dąbrowskim, 28 marca 2006, https://opusdei.org/pl-pl/article/pojdz-za-mna-testament-jana-pawa-ii/ [dostęp: 7.08.2023].
Zanim stąd odejdę, proszę was – reż. Alina Czernikowska, dokumentalny, Polska 2006
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Ok. 31 minut Lektor – Adam Ferency Formy obecności: materiały archiwalne i narracja <i>Johannes Paul II. Geheimnisse eines Papstes</i> – reż. Gero von Boehm, biograficzny, Niemcy 2006. Jana Pawła II gra Michael Mendl, a młodego Wojtyłę – Devid Striesow. Scenariusz – Gero von Boehm
Jan Paweł II. Sine Die (wł. <i>Giovanni Paolo – Sine Die</i>) – reż. Roberto Burchielli, dokumentalny, Włochy 2006
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> „Spojrzenie na pontyfikat Jana Pawła II przez tematy dominujące w jego posłudze. Zawiera wiele unikatowych materiałów archiwalnych z pielgrzymek z całego świata i Watykanu. Słowa papieża i obraz, bez komentarza, mówią tu wszystko” – Edward Kabiesz, <i>Najlepsze filmy o Janie Pawle II</i> , „Gość Niedzielny”, 5 maja 2011, nr 17, https://www.gosc.pl/doc/851821 . <i>Najlepsze-filmy-o-Janie-Pawle-II</i> [dostęp: 12.02.2021].
Nie bój się! Modlę się za ciebie! Nie lękaj się! Modlę się za ciebie! (ros. <i>Nie bojsia, ja molius za tiebia!</i>) – reż. Tamara Elżbieta Jakżyna, dokument-esej o pontyfikacie Jana Pawła II, Rosja 2006
Por. 2013 rok → <i>Papież, który nie umarł</i>
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Pierwszy rosyjski dokument poświęcony Janowi Pawłowi II pt. <i>Nie lękaj się, modlę się za ciebie!</i> Dzieło to powstało już w 2005 roku. Tamara E. Jakżyna opowiedziała w nim o ekumenicznym nauczaniu Papieża-Polaka, jego związkach z prawosławiem i spotkaniach z Rosjanami. Por. https://wiadomosci.wp.pl/tamara-elzbieta-jakzyna-zostala-zamordowana-znaleziono-cialo-6025268615476353a [dostęp: 12.02.2021].

Chcieliśmy zaprezentować papieżowi ten film na jego 85. urodziny... Było mi bardzo przykro, że nie zdążyliśmy. Na duchu podtrzymywał nas abp Tadeusz Kondrusiewicz. Mówił: „To ostatni film dokumentalny o Janie Pawle II rozpoczęty za jego życia i pierwszy dokument skończony po jego odejściu. Dobrze, że on powstał. Teraz będzie beatyfikacja”. Źródło: https://prasa.wiara.pl/doc/458762.Nie-boj-sie-Modle-sie-za-ciebie/3 [dostęp: 12.02.2021].
2005
Karol – człowiek który został Papieżem (wł. <i>Karol, un uomo diventato papa</i>) – reż. Giacomo Battiato, biograficzny, dramat, Polska–Włochy–Francja–Niemcy–Kanada 2005
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Jana Pawła II gra Piotr Adamczyk. Robert Ziębiński we współtworzonej wraz Lechem Kurpiewskim książce, w której wszystkie recenzje filmów mają zabarwienie ironiczne, pisze: <i>Karol – człowiek, który został papieżem</i> [...]. Paradoks tego filmu polega na tym, iż Polska jest jedynym krajem, gdzie trafił on do kin i w dodatku był wielkim hitem. Zrealizowany dla włoskiej telewizji hagiograficzny portrecik Karola Wojtyły wypadłoby pominąć milczeniem, gdyby nie kilka ważnych, acz drobnych szczegółów. Oto zatem jedyny bodaj w historii film, w którym zobaczyć możemy zbliżenie na cały ekran kinowy ucha Piotra Adamczyka (przez różnice formatów między obrazem telewizyjnym a kinowym). Poza tym to także dowód na to, jak dystrybutorzy wyczuli świętą koniunkturę, by zarobić na papieżu. Niby był naszym przewodnikiem duchowym, ale to nie przeszkadzało żerować w kinach na jego śmierci. Wreszcie ten film to niesamowity dowód na to, jak siła promocji może zmienić mały cukierkowy koszmarek w film, o którym powstały u nas reportaże, a znani dziennikarze mówili o nim w kategoriach objawienia. Dziś już mało kto o <i>Karolu</i>... pamięta, bo tyle warte są telewizyjne objawienia. Ale ostrzec przed nimi wypada. (rz)* L. Kurpiewski, R. Ziębiński, <i>Subiektywny remanent kina. 13 po 13</i>, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012, s. 256, 257. * (rz) – skrót inicjałów imienia i nazwiska jednego z autorów – Roberta Ziębińskiego.
Jestem z wami. Zwykły Święty Człowiek Papież Jan Paweł II – reż. i scenariusz Joanna Linczuk, Krzysztof Tadej, dokumentalny, biograficzny, Polska 2005
Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie Czemuście mnie nie posłali do szkoły dla papieży? – żartował Karol Wojtyła krótko po konklawe, które wybrało go na papieża. Od początku pontyfikatu Jan Paweł II zdawał sobie sprawę z wagi tej misji i piętrzących się trudności. – Zadaniem nowego papieża będzie wprowadzić Kościół w trzecie tysiąclecie – ocenił kardynał Stefan Wyszyński. W znajdującej się za Żelazną Kurtyną Polsce zareagowano na wybór entuzjastycznie. Ale we Włoszech początkowo wielu wiernych miało wątpliwości czy papież-pielgrzym jest właściwą osobą do wzięcia odpowiedzialności za Kościół. Następne 26 lat miało pokazać, jak Jan Paweł II radził sobie z wyzwaniem. Charakterystycznym elementem jego pontyfikatu stały się podróże. 104 razy opuszczał Watykan, aby odbyć pielgrzymki po całym świecie. Wiele czasu poświęcił rozwijaniu dobrych stosunków z licznymi Kościołami chrześcijańskimi, prowadził też dialog z innymi religiami w imię eklezjologii. Bliscy zapamiętali go jako człowieka bardzo zdyscyplinowanego, poświęcającego długie godziny na modlitwy. Mimo wielu obowiązków nigdy nie tracił pogody ducha i ochoty do żartów. Gdy trzeba, potrafił być nieugięty. Kiedy reżim komunistyczny okresu stanu wojennego nie zgodził się na jego spotkanie z Lechem Wałęsą, Jan Paweł II zagroził, że przerwie wizytę w Polsce. Władze ustąpiły. O życiu u boku wielkiego papieża Polaka opowiadają jego najbliżsi współpracownicy, ludzie, którzy go znali, duchowni i dziennikarze. Ujawniają wiele dotąd nieznanych wydarzeń i sytuacji z czasów pontyfikatu. Wspominają wizyty papieża w Polsce, pielgrzymki po świecie, a także opowiadają, jakim człowiekiem był Jan Paweł II na co dzień.

Jest wśród nich między innymi wieloletni sekretarz Wojtyły, metropolita krakowski Stanisław Dziwisz oraz ksiądz Adam Boniecki, redaktor naczelny „Tygodnika Powszechnego”. Opowieści i wypowiedzi oficje uzupełniają filmowe materiały archiwalne, nagrane fragmenty kazań i przemówień Jana Pawła II. [TVP] Źródło: https://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=4221652 [dostęp: 7.08.2023].
Jan Paweł II. Pożegnanie – różni reżyserzy, biograficzny, dokumentalny, religijny, Polska 2005
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Film składa się z dwóch płyt: <i>Papież Polak</i> oraz <i>Z życia do życia</i>. <i>Papież Polak</i> to kalendarium życia Jana Pawła II. Zostały w nim ukazane najważniejsze wydarzenia pontyfikatu Papieża – najbardziej znane i charakterystyczne cytaty, które wygłosił Ojciec Święty w Polsce. Materiał na płycie <i>Z życia do życia</i> to zapis siedmiu dni, od momentu śmierci do dnia pogrzebu Największego z Polaków. Por.: https://www.empik.com/jan-pawel-ii-pozegnanie-opracowanie-zbiorowe,128561,film-p [dostęp: 12.02.2021].
Jan Paweł II. Nie lękajcie się (ang. <i>Have No Fear: The Life of Pope John Paul II</i>) – reż. Jeff Bleckner, biograficzny, dramat, USA–Litwa 2005
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Jana Pawła II gra Thomas Kretschmann, małego chłopca Karola Wojtyłę – Jasper Harris, 12-letniego – Survila Ignas.
Jan Paweł II (ang. <i>Pope John Paul II</i>) – reż. John Kent Harrison, biograficzny, historyczny, Polska–USA–Włochy 2005
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Jon Voight gra Jana Pawła II, a Karola Wojtyłę – Cary Elwes.
Karol il Grande – brak reżysera, montaż Elena Balestri, Ivano Balduini, religijny, dokument, Włochy 2005
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Narrator – Francesco Pannolino. Na podstawie książki Domenico Del Rio, <i>Karol il Grande. Storia di Giovanni Paolo II</i>, Paoline Editoriale Libri, Italy 2003.
2003
Święty Jan Paweł II – człowiek który zmienił świat (ang. <i>Life and Times. John Paul II</i>) – reż. Terence McKenna, dokumentalny, Kanada 2003
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Wypowiedzi nie tylko Karola Wojtyły – Jana Pawła II, ale też m.in.: Lecha Wałęsy, Michaiła Gorbaczowa i Zbigniewa Brzezińskiego Nagrania archiwalne
Świadek nadziei: Życie Karola Wojtyły, papieża Jana Pawła II (ang. <i>Witness to Hope: The Life of Karol Wojtyla, Pope John Paul II</i>) – reż. Judith Dwan Hallet, dokumentalny, USA 2002
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Amerykański film dokumentalny, przedstawiający życiorys Karola Wojtyły, późniejszego Papieża, Jana Pawła II. Scenariusz stworzony na podstawie książki George’a Weigela pt. <i>Świadek nadziei. Biografia Papieża Jana Pawła II</i>. René Murat Auberjonois – jako narrator W filmie występuje też sam autor najlepiej sprzedającej się biografii Papieża – George Weigel. Materiały archiwalne, wypowiedzi autora i narracja wedle książki George’a Weigela

2000
<i>Watykan Jana Pawła II</i> – reż. Paweł Pitera, dokument, Polska 2000 (powstała także serialowa, 10-odcinkowa wersja filmu)
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Oprowadzanie po miejscach watykańskich, nieobcych Papieżowi
1999
<i>Papież Jan Paweł II i jego przyjaciel</i> – reż. Paweł Pitera, Janusz Tatarkiewicz, biograficzny, dokumentalny, Polska 1999
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Lektorzy – Zbigniew Grochal i Andrzej Lajborek Dokument i nagrania archiwalne, archiwalne fotografie, rozmowy i narracja o Papieżu
<i>Przychodzę, by wam służyć</i> – reż. Ewa Świecińska, Amelia Łukasiak, dokumentalny, Polska 1999
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Polski film dokumentalny, będący zapisem pielgrzymki Jana Pawła II do Polski w 1997 roku. Przemysław Nikiel jako lektor Materiały archiwalne i narracja
1997
<i>Moje Tatry. Jan Paweł II na Podhalu</i> – reż. Adam Kraśnicki, dokumentalny, religijny, Polska 1997
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> 75-minutowy dokument z archiwów telewizji watykańskiej o jednej z pielgrzymek Karola Wojtyły w Tatry Scenariusz – Adam Kraśnicki
1996
<i>Nie lękajcie się!</i> (ang. „Do not be afraid”. <i>The Life and Teaching of Pope John Paul II</i>) – reż. Krzysztof Zanussi, biograficzny, dokumentalny, Watykan 1996
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Scenariusz – Leonard Valenta Występują: Jan Paweł II i James Fox jako narrator
1984
<i>Papież Jan Paweł II</i> (ang. <i>Pope John Paul II</i>) – reż. Herbert Wise, biograficzny, dramat, USA 1984
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Karola Wojtyłę – Jana Pawła II gra Albert Finney, młodego Karola Wojtyłę gra Michael Crompton.

1983
<i>Credo</i> – reż. Andrzej Trzos-Rastawiecki, Polska 1983
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> „Zapis drugiej pielgrzymki do Polski w czasie stanu wojennego. Został nakręcony na zlecenie episkopatu przez ekipę filmową biorącą udział w realizacji «Pielgrzymy». Był wyświetlany przede wszystkim w kościołach.” Edward Kabiesz, <i>Najlepsze filmy o Janie Pawle II</i>, „Gość Niedzielny” 5 maja 2011, nr 17, https://www.gosc.pl/doc/851821.Najlepsze-filmy-o-Janie-Pawle-II [dostęp: 12.02.2021].
<i>M. Urszula Ledóchowska. Pierwsza Beatyfikacja w Polsce. Jan Paweł II w Poznaniu 20 czerwca 1983 r.</i> – dokument, płyta DVD, wyd. „Przewodnik Katolicki” Poznań. Brak reżysera, brak daty wydania
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Część I – powitanie Jana Pawła II na lotnisku, słowo powitania – abp Jerzy Stroba, modlitwa beatyfikacyjna, homilia Jana Pawła II Część II – spotkanie z kapłanami w Katedrze Poznańskiej Zapis transmisji telewizyjnej oraz materiałów dotąd nieemitowanych Julia Maria Ledóchowska – w zakonie Urszula, siostra bł. Marii Teresy – założycielki siostr klawerianek. Sama założyła Zgromadzenie Urszulanek Serca Jezusa Konającego. Była pierwszą osobą polskiej narodowości, którą Papież włączył w poczet błogosławionych, a następnie świętych.
1981
<i>Z dalekiego kraju</i> (wł. <i>Da un paese lontano [Giovanni Paolo II]</i>) – reż. Krzysztof Zanussi, biograficzny, dramat, Polska–Wielka Brytania–Włochy 1981
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> Fabularyzowany dokument, nagrania archiwalne i gra aktorska Cezary Morawski jako Karol Wojtyła W 1980 roku było pierwsze polskie wydanie opowieści biograficznej: ks. M. Maliński, <i>Wezwano mnie z dalekiego kraju</i>, Pallottinum, Poznań 1980. Poza paroma wspólnymi wątkami wydaje się jednak, że zbieżność tytułów (bazujących na autentycznych słowach Papieża) jest przypadkowa.
1979
<i>„Pielgrzym” – Pierwsza pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny – 2-10 czerwca 1979 r.</i> – reż. i scenariusz Andrzej Trzos-Rastawiecki, dokument, Watykan–Polska 1979. Wydanie: Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej
<u>Krótki opis, forma obecności Jana Pawła II, ewentualne konteksty literackie</u> <i>Pielgrzym</i> jest pierwszym niezależnym filmem w czasach PRL zrealizowanym na zlecenie Kościoła katolickiego. Muzyka – Bogusław Schaeffer W filmie użyto nagrania Wielkiej Orkiestry Filharmonii Narodowej pod dyr. Wojciecha Michniewskiego, rok: 1979, producent: Stolica Apostolska i Episkopat Polski, dostęp: https://www.youtube.com/watch?v=t2BtCvThuSg [dostęp: 30.04.2020].

Tabela 4. Filmy według sztuk i utworów Karola Wojtyły – Jana Pawła II

2019
<i>Nędzarz i madame</i> – reż. Witold Ludwik, biograficzny, dramat, religijny, Polska 2019 Zob. też → tabela 3. <u>Krótki opis filmu</u> Biograficzny o Adamie Chmielowskim – bracie Albercie <u>Formy obecności Karola Wojtyły – Jana Pawła II</u> Myśli nie tylko brata Alberta, ale również Karola Wojtyły oddane są w dialogach i przede wszystkim w monologach wewnętrznych głównego bohatera.
2007
<i>Tryptyk rzymski</i> – reż. Marek Luzar, animowany, religijny, Polska 2007 (rok produkcji 2006). Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=Qp0IQ9Kopco [dostęp: 8.02.2023] <u>Krótki opis filmu</u> Film wykonany przy zastosowaniu różnych „technik animacji artystycznej, jak i nowatorską techniką łączenia animacji oraz zdjęć z żywego planu poddanych obróbce komputerowej. Twórcy stawiają sobie za zadanie przybliżenie tego wyjątkowego dzieła w formie filmu, który poprzez plastykę inspirowaną m.in. freskami Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej; animację; teatr wizji i ruchu – ma przybliżyć widzowi poemat Ojca Świętego, dodając do niego wartości wizualne”. Opis filmu w: https://www.filmweb.pl/film/Tryptyk+rzymski-2006-235840/descs [dostęp: 8.02.2023]. Ciekawy jest w filmie zabieg malowania sylwetki Jana Pawła II piszącego tytułowy <i>Tryptyk rzymski</i> i robienia z nim filmu animowanego. Występuje stylizacja fotografii i obrazów filmowych na stare. Służą do tego kolory sepii, obrazy pogniecionych rękopisów czy zdjęć itd. <u>Formy obecności Karola Wojtyły – Jana Pawła II</u> Adaptacja dzieła: Jan Paweł II, <i>Tryptyk rzymski, medytacje</i>, postłowie M. Skwarnicki, Wydawnictwo Św[iętego] Stanisława BM [Biskupa Męczennika] Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2003; por. <i>Michał Anioł Buonarroti</i>, oprac. J. Białostocki, Arkady, Warszawa 1971 (lub inny album ze zdjęciami fresków z Kaplicy Sykstyńskiej). Por. np.: A. Smaga, <i>Freski Michała Anioła i słowa Jana Pawła II</i>, „Pamiętnik Literacki” 2007, z. 4, s. 5-19.
1997
<i>Brat naszego Boga</i> (ang. <i>Our God's Brother</i>) – reż. Krzysztof Zanussi, biograficzny, dramat, religijny, Niemcy–Polska–Włochy 1997 <u>Krótki opis filmu</u> Biograficzny o Adamie Chmielowskim – bracie Albercie <u>Formy obecności Karola Wojtyły – Jana Pawła II</u> Myśli nie tylko brata Alberta, ale również Karola Wojtyły oddane są w dialogach i monologach wewnętrznych głównego bohatera.

1989
<i>Przed sklepem jubilera</i> (wł. <i>La Bottega dell'orefice</i>) – reż. Michael Anderson, dramat, religijny, obyczajowy, Austria–Kanada–Włochy–RFN 1989
<u>Krótki opis filmu</u> Film zrealizowany na podstawie dramatu Karola Wojtyły <i>Przed sklepem jubilera</i>
<u>Formy obecności Karola Wojtyły – Jana Pawła II</u> Myśli i poglądy Karola Wojtyły są przekazywane przede wszystkim przez Jubilera („Burt” Lancaster) oraz księdza Adama (Daniel Olbrychski).

Bibliografia

- Abramowicz Marta, *Irlandia wstaje z kolan*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2023.
- Adamik-Szysiak Małgorzata, *Wizerunek Jarosława Kaczyńskiego w telewizyjnych reklamach politycznych przed katastrofą smoleńską i po katastrofie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2012.
- Adamczuk-Stęplewska Anna, *Język polski z papieżem. Trzy homilie Jana Pawła II czytane z młodością*, „Religia w edukacji polonistycznej”, red. Magdalena Marzec Jóźwicka, TN KUL, Lublin 2015, s. 109-124.
- Amorth Gabriel, *Nowe wyznania egzorcysty*, przekład Władysława Zasiura, Częstochowa 2008.
- Amorth Gabriel, *Wyznania egzorcysty*, przekł. z wł. Franciszek Gołębiowski, Częstochowa 1997.
- Andrijanić Goran, *Polacy, czy wy na to pozwolicie?!*, „Sieci” 2022, nr 49 (523), s. 20-93.
- Arcimowicz Krzysztof, *Obraz mężczyzny w polskich mediach: prawda, fałsz, stereotyp*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2003, przypis 4, s. 134.
- Arystoteles, Hume Dawid, Scheler Max, *O tragedii i tragiczności*, przeł. Władysław Tatarkiewicz, Teresa Tatarkiewiczowa, Roman Ingarden, Kraków 1976.
- B.a., *Jan Paweł II w Polsce, czerwiec 1999 r., część II, Ełk, Wigry, Siedlce, Drohiczyń, Warszawa, Łowicz*, zdjęcia Ireneusz Fertner, Filip Fertner, wybór tekstów Grzegorz Grochowski, Wydawnictwo Diecezjalne Sandomierz, b.d.
- B.a., *Na celowniku Moskwy*, „Wprost” 2020, nr 8, s. 62-64.
- Barańczak Stanisław, *Wybór wierszy i przekładów*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1997.
- Baudrillard Jean, *Precesja symulaków*, przeł. Tadeusz Komendant, [w:] *Postmodernizm. Antologia przekładów*, wybrał, oprac. i przedmową opatrzył Ryszard Nycz, Wydawnictwo Baran i Suszczyński, Kraków 1998, s. 175-189.
- Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*. [Sensacyjny wywiad z Papieżem], przekład Piotr Napiwodzki, Znak, Kraków 2011.
- Białe plamy. Czarne plamy. Sprawy trudne w relacjach polsko-rosyjskich (1918-2008)*, red. Adam Daniel Rotfeld, Anatolij W. Torkunow, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2011.
- Biliński Krzysztof, „Pośród niesnasków...” Juliusza Słowackiego wobec źródeł biblijnych, „Przegląd Humanistyczny” 2000, nr 1/2, s. 31-36.
- Bloom Allan, *Closing of the American mind*, Simon & Schuster, New York 1988.
- Bobowski Sławomir, *Między świętością a potępieniem. Martin Scorsese i religia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007.
- Boniecki Adam, ks., *Kalendarium życia Jana Pawła II*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1983.

- Bortkiewicz Paweł TChr, *Blask świętości*, „Niedziela” 13.11.2022, nr 46, s. 12.
- Breton André, *L'amour fou*, wyd. Gallimard, Paris 1957.
- Breton André, wstępny komentarz do: *Ankieta na temat miłości*, [w:] *Surrealizm. Antologia*, oprac. i przeł. Adam Ważyk, „Czytelnik”, Warszawa 1973.
- Brown Dan, *Angels & Demons*, Corgi Books, London 2007.
- Brutter Robert, Niemczuk Jerzy, *Ranczo*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2014.
- Burszta Wojciech J., *Różnorodność i tożsamość: antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2004.
- Burzyńska Anna, Markowski Michał Paweł, *Teorie literatury XX wieku*, Znak, Kraków 2004.
- Cała Alina, *Wizerunek Żyda w polskiej kulturze ludowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992.
- Chawryło Katarzyna, *Sojusz ołtarza z tronem. Rosyjski Kościół prawosławny a władza w Rosji*, „Prace OSW”, nr 54, Warszawa (grudzień) 2015.
- Chrzastowska Bożena, *Poetyka stosowana*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2000.
- Chudy Wojciech, *Personalizm jako podstawa formacji duchowej w ujęciu Jana Pawła II*, [w:] *Jan Paweł II – mistrz duchowy. Praca zbiorowa*, Lublin 2006.
- Ciapara Elżbieta, *Inwazja barbarzyńców*, [recenzja], „Film” 2003, listopad (11), s. 90.
- Cooper Jean C., *Zwierzęta symboliczne i mityczne*, przeł. Anna Kozłowska-Ryś i Leszek Ryś, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1998.
- Costelle Daniel, *Fatima. Cud i Trzy Tajemnice*, przeł. A. Kuryś, „PAX”, Warszawa 2003.
- Czaczkowska Ewa, *Coraz mniej Papieża*, „Rzeczpospolita” 15.10.2009, s. 17.
- Czajkowska Agata, *Memory studies – multidyscyplinarna podróż w poszukiwaniu metody*, „Pareja” 2022, nr 2 (18), s. 39-54.
- Czerniakowska Alina, *Mój JP2*, „Sieci” 2022, nr 49(523), s. 94.
- Czerwiński Marek, *Wizerunek Jana Pawła II w propagandzie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2008.
- Czerwonka Marta, *Bez skarbów: o kobiecie i mężczyznach Manueli Gretkowskiej*, „Tekstualia: Pałimpestry Literackie, Artystyczne, Naukowe” 2007, nr 2, s. 183-184.
- Ćwikiel Agnieszka, *Obecność sacrum. Kilka uwag wstępnych*, [w:] *Między obrazem a narracją. Szkice z teorii telewizji*, red. Andrzej Gwóźdź, „Wiedza o Kulturze”, Wrocław 1990, s. 69-76.
- Dajbor Rafał, *Jak u Barei, czyli kto to powiedział*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa 2019.
- Dan Brown, *Angels & Demons*, Corgi Books, London 2007.
- Del Rio Domenico, *Karol il Grande. Storia di Giovanni Paolo II*, Paoline Editoriale Libri, Roma – Italy 2003.
- Depta Henryk, *Kultura filmowa – wychowanie filmowe*, Warszawa 1979.
- Dobrowolski Kazimierz, *Studia nad życiem społecznym i kulturą*, Zakład Narodowy Ossolińskich – Wydawnictwo PAN, Wrocław i in. 1966.
- Dostojewski Fiodor, *Bracia Karamazow. Powieść w czterech częściach z epilogiem*, t. I, cz. 1 i 2, przeł. Aleksander Wat, oprac. Józef Smaga, BN II nr 237, Ossolineum, Wrocław 1995, s. XLVII.
- Dybiak Krzysztof, *Karol Wojtyła a literatura*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej „Biblos”, Tarnów 1991.
- Dybiak Krzysztof, *Pisarz, który został papieżem*, Fundacja Systemu Rozwoju Edukacji IPN, Warszawa 2020.
- Dybel Paweł, *Lacan i Leśmian – dwa zwierciadła*, „Teksty Drugie” 1998, nr 1/2 (49/50), s. 19-36.
- Dybel Paweł, *Samoutwierdzenie w lustrze*, „Przegląd Filozoficzny” 1996, nr 4, s. 7-18.
- Dybel Paweł, *Stadium lustra*, [w:] *Antropologia widowisk. Zagadnienia i wybór tekstów*, oprac. Agata Chałupnik i in., wstęp i red. Leszek Kolankiewicz, Warszawa 2005 i in.

- Dzienniczek Sługi Bożej S. M. Faustyny Kowalskiej Profeski wieczystej Zgromadzenia Matki Bożej Miłosierdzia*, przedmowa Andrzej Maria Deskur, Jerzy Mrówczyński, Zgromadzenie SS MBM, Kraków 1981.
- Felicitas D. Goodman, *Egzorcyzmy Anneliese Michel. Opętanie w Klingenberg w świetle nauki* (tytuł oryginalny *The Exorcism of Anneliese Michel*), wprowadzenie do wyd. polskiego Aleksander Posacki, przedm. Ferdinand Holböck, posł. Georg Siegmund, opinie Ernsta Alta, tłum. z niem. Bożena Siuda, Aleksander Posacki, Fenomen – Wydawnictwo Arka Noego, Gdańsk 2005 – Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2005.
- Felski Rita, *Pożytki z literatury. Szok*, przeł. Magdalena Kunz i Tomasz Kunz, „Teksty Drugie” 2010, nr 1-2, s. 278-299.
- Filozofia i etyka interpretacji, red. Adam F. Kola, Andrzej Szahaj, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2007.
- Fratini Eric, *Papieże i seks. Bezpruderyjny obraz przywódców Kościoła*, tłum. Barbara Sławomirska, wyd. Sekret – Bellona, Warszawa 2014.
- Gajda-Zadworna Jolanta, Zadworna Beata, *Być jak Malkovich* (artykuł), „W Sieci” 2016, nr 23, s. 45, 47.
- Gajewski Krzysztof, *Lęk przed wpływem* [recenzja], „Pamiętnik Literacki” 2006, t. 97, nr 3, s. 247-254.
- Gancarz Bogdan, Nowakowski Paweł, Ryś Grzegorz, ks., Smołucha Janusz, Szarkowa Joanna, *Poczet najznamienitszych papieży*, Kluszczyński, Kraków 2014.
- Gandolfo Anita, *Faith and Fiction. Christian Literature in America Today*, Westport Connecticut, London 2007.
- Goodman Felicitas D., *Egzorcyzmy Anneliese Michel. Zagrożenia duchowe*, tłum. z niem. Bożena Siuda, Aleksander Posacki, wyd. Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2005.
- Gortatowicz Agnieszka, *Powrót Różowej Pantery*, „Film” 2004, styczeń (01), s. 26.
- Góra Jan OP, *Jamna. Robiłem nalot na Jamną*, „W drodze” 1999, nr 7 (317), s. 73-76.
- Górny Grzegorz, Rosikoń Janusz, *Tajemnice Fatimy. Największy sekret XX wieku*, Rosikon Press, Izabelin 2016.
- Grabowski Artur, *Cnoty zachodniej cywilizacji (tragedia elementarna)*, [w:] tegoż, *Trzy, cztery – tragedia!*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2015, s. 7-120.
- Grabowski Jarosław, ks., *Dlaczego atakują papieża?*, „Niedziela” 13.11.2022, nr 46, s. 3.
- Grajewski Andrzej, *Tendencyjnie i wybiórczo*, „Gość Niedzielny” 20.11.2022, nr 46 (XCIX), s. 16-18.
- Gretekowska Manuela, *Kobieta i mężczyźni, Świat Książki*, Warszawa 2007.
- Grudziński Gustaw Herling, *Błogosławiona święta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996.
- Gutowski Marcin, *Bielmo. Co wiedział Jan Paweł II*, Agora, Warszawa 2022.
- Gutowski Marcin, *Don Stanislao. Druga twarz kardynała Dziwisza*, Wydawnictwo Otwarte, b.m. 2021.
- Guzik Paulina, *Wiedza: ratunek przed propagandą*, „Gość Niedzielny” 20.11.2022, 46 (XCIX), s. 18-20.
- Halik Tomáš, *Wyzwoleni, jeszcze nie wolni. Czeski katolicyzm przed i po 1989 roku*, tłum. Andrzej Babuchowski et al., „W Drodze”, Poznań 1997.
- Halkiewicz Sojak Grażyna, *Temat słowiański w twórczości literackiej i przesłaniu pastoralnym Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, „Roczniki Humanistyczne” 2020, tom LXVIII, z. 1 – specjalny, s. 387-404.
- Giuliani Weronika, św., *Dziennik życia wewnętrznego*, wybór, wprowadzenie i przypisy Leone Veuthey OFMConv, tłumaczenie Wiesław Szymona OP, Wydawnictwo M, Kraków 2019.
- Hames Peter (ed.), *Dark Alchemy: The Films of Jan Švankmajer*, Flick Books, Trowbridge 1995.
- Hames Peter, *Czechosłowacka Nowa Fala*, przeł. Justyna Burzyńska, Ewa Ciszeńska, Karol Chojnowski i in., Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2009.

- Harpur Tom, *The Pagan Christ: Is Blind Faith Killing Christianity?*, Bloomsbury Publishing, London 2006.
- Hartwig Julia, *Dziennik*, t. I-II, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2014.
- Has-Tokarz Anita, *Horror w literaturze współczesnej i filmie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- Helman Alicja, *Niebezpieczna gwałtowność czy niebezpieczne kłamstwo*, „Film” 1972, nr 34, s. 7.
- Helman Alicja, *Refleksje teoretyczne: Współczesne techniki analizy filmu*, „Kino” 1977, nr 7, s. 32-33.
- Hempel Jan, *Ewangelie. Dziesięcioro przykazań*, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1956 i 1959.
- Hempel Jan, *Ewangelie. Ich powstanie i znaczenie*, skład główny w Stowarzyszeniu Wolnomysłicieli Polskich, Warszawa 1923.
- Hendrykowski Marek, *Język ruchomych obrazów*, Ars Nova, Poznań 1999.
- Herling Grudziński Gustaw, *Błogosławiona święta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1996.
- Herrmann Horst, *Jan Paweł II złapany za słowo. Krytyczna odpowiedź na książkę Papieża*, przeł. Robert Stiller, Agencja Wydawnicza URAEUS, Gdynia 1995.
- Hilderbrand Dietrich von, Kłoczowski Jan Andrzej, OP, Paściak Józef OP, Tischner Józef, ks., *Wobec wartości*, „W Drodze”, Poznań 1982.
- Himilbsbach Jan, *Przepychanka*, Czytelnik, Warszawa 1974, tu: *Partanina*, s. 44-94.
- Hogue John, *Ostatni papież (Last pope)*, przekł. Małgorzata Gutowska, Maciej Antosiewicz, Amber, Warszawa 1999.
- Homilia w czasie Mszy św.*, Nowy Targ 8.06.1979 r., [w:] Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny. 1979-1983-1987-1991-1995-1997-1999*, Znak, Kraków 1999, s. 159-162.
- Hopfinger Maryla, *Kultura audiowizualna u progu XXI wieku*, Warszawa 1997.
- Hopfinger Maryla, *Kultura współczesna – audiowizualność*, Warszawa 1985.
- Howells Robert, *The Last Pope. Francis and the fall of the Vatican*, Montgomery, IL, USA 2013.
- Hryciuk Dariusz, *Ostatni papież. Tajemnica przepowiedni Malachiasza*, Varsovia, Warszawa 2014.
- Ikonicz Mirosław, *Papież medialny*, „Przegląd Tygodniowy” 1997, nr 21, s. 12-13.
- Illanes [Maestre] José Luis, *Życie, substancja i cel historii*, tłum. Jarosław Marecki SDS, „Ethos” 1996, Rok 9, nr 1-2 (33-34).
- Insdorf Annette, *Podwójne życie, powtórne szanse: o filmach Krzysztofa Kieślowskiego*, przekł. Anita Piotrowska, Znak, Kraków 2001.
- Instrukcja dotycząca kryteriów rozeznawania powołania w stosunku do osób z tendencjami homoseksualnymi w kontekście przyjmowania ich do seminariów i dopuszczania do święceń*, przeł. Maciej Górnicki, wyd. L'Osservatore Romano, Rzym, Watykan 2005.
- Iwasiów Inga, *Bambino*, Świat Książki – Bertelsmann Media, Warszawa 2008.
- Jak piękne są stopy Zwiastuna Dobrej Nowiny...* Wywiad Moniki Hyli z o. Janem Górą OP, „Niedziela” 27.01.2008, nr 4, s. 19.
- Jan od Krzyża, św., *Żyję, życia nie mając w sobie* (oryg. San Juan de la Cruz, *Vivo sin vivir en mí*), [w:] Stanisław Barańczak, *Ocalone w tłumaczeniu. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dodatkiem małej antologii przekładów i problemów*, wydawnictwo a5, Kraków 2004, s. 285-287 (oryg.) i s. 421-422 (tłumaczenie).
- Jan Paweł II w literaturze polskiej. Antologia tekstów literackich*, oprac. Krzysztof Dybciak, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2008.
- Jan Paweł II, *Homilia*, Rzym, 23 IV 1995, „L'Osservatore Romano” 1995, nr 6, s. 55-56.
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z narodową pielgrzymką Polaków*, „L'Osservatore Romano” 2003, nr 7-8, s. 47.

- Jan Paweł II, *Ai partecipanti All'anteprima del „Quo vadis” Nuova riduzione cinematografica approntata in occasione Dell'Anno Duemila* (Watykan, 30 sierpnia 2001), p. 2, [w:] IGPII (Insegnamenti di Giovanni Paolo II), XXIV, 2, s. 222.
- Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. I-XI, Wydawnictwo M, Kraków 2007.
- Jan Paweł II, *Homilia*, Rzym, 23 IV 1995, „L'Osservatore Romano” 1995, nr 6, s. 55-56.
- Jan Paweł II, *List do osób w podeszłym wieku*, Watykan, 1 X 1999, „L'Osservatore Romano” 1999, nr 12, s. 11.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Znak, Kraków 2005.
- Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość. Rozmowy na przełomie tysiącleci*, Znak, Kraków 2005.
- Jan Paweł II, *Pielgrzymki do Ojczyzny*. 1979, 1983, 1987, 1991, 1995, 1997: *przemówienia, homilie*, tu: 4 VI 1997, Kalisz, Homilia w czasie Mszy św. przed sanktuarium św. Józefa, punkt 3, oprac. i red. Janusz Poniewierski, Znak, Kraków 1997, s. 925-932.
- Jan Paweł II, *Pierwsza pielgrzymka do Francji 30 maja – 2 czerwca 1980 r., Paryż, 2 czerwca 1980 r. Przemówienie w siedzibie UNESCO. „W imię przyszłości kultury”*, nr 14, [w:] *Homilie i przemówienia z pielgrzymek. Europa, część 2, Francja, Hiszpania, Portugalia, kraje Beneluksu*, zespół red. Paweł Ptasznik [et al.], Wydawnictwo M, Kraków 2008, s. 99-108.
- Jan Paweł II, *Pozdrawiam i błogosławię. Listy prywatne papieża*, do druku podał i komentarzem opatrzył Marek Skwarnicki, Świat Książki, Warszawa 2005.
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z ludźmi w podeszłym wieku, Monachium, 19 XI 1980*, [w:] *Ewangelia cierpienia. Wybór homilii, przemówień, dokumentów*, Kraków 1997.
- Jan Paweł II, *Przemówienie podczas spotkania z narodową pielgrzymką Polaków*, Watykan, 19 III 2003, „L'Osservatore Romano”, nr 7-8, s. 41-47.
- Jan Paweł II, *Testament*, Warszawa 2005.
- Jan Paweł II, *Tryptyk rzymski: medytacje*, posłowie Marek Skwarnicki, Wydawnictwo Świętego Stanisława BM [Biskupa Męczennika] Archidiecezji Krakowskiej, Kraków 2003.
- Jazdon Mikołaj, *Dokumenty Kieślowskiego*, seria: Obszary Literatury i Sztuki, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2002.
- Jego Najzwyczajniejsza Zwyczajność. Z bp. Tadeuszem Pieronkiem i ks. Adamem Bonieckim rozmawia Jacek Żakowski, „Gazeta Wyborcza” 19.05.2000.
- Jestem tylko wędrowcem... W poszukiwaniu duchowości pokolenia JP II (Publikacja dla uczczenia Pontyfikatu Ojca Świętego Jana Pawła II), red. ks. Stanisław Urbański, Ewa Krawiecka, ks. Włodzimierz Gałązka, Fundacja AMF „Nasza Droga”, Warszawa 2010.
- Jonze Spike, Dębska Kinga, *Tunel w murze*, rozmowę przeprowadziła Kinga Dębska, „Wprost” 2000, nr 17, s. 108.
- Jopkiewicz Tomasz, *Życie rozkwita po zmierzchu*, „Kino” 2003, listopad (11), s. 36-37.
- José Maria Eça de Queirós, *Zbrodnia księdza Amaro* [oryg. *El Crimen del Padre Amaro*, 1875 – sic! – D.K.], tłum. Dorota Górniak, wydawnictwo Ordeno Mariusz Lewandowski, b.m. 2010.
- Junke Dawid, *Transcendencja i sekularyzacja. Motywy religijne we współczesnych amerykańskich serialach telewizyjnych*, Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner, Kraków 2018.
- Kalendarium życia Karola Wojtyły, oprac. ks. Adam Boniecki MIC, Znak, Kraków 1983.
- Kałużyński Zygmunt, Raczek Tomasz, *Podróż do wnętrza Malkovicha. Rozmawiają Zygmunt Kałużyński i Tomasz Raczek* [Być jak John Malkovich – recenzja], „Wprost” 2000, nr 19, s. 102-103.
- Karol Wojtyła – Jan Paweł II artysta słowa, red. Mirosława Ołdakowska-Kuflowa, Wojciech Kaczmarek, Wydawnictwo KUL, Lublin 2015.
- Katechizm Kościoła katolickiego, II wydanie poprawione, Pallotinum, Poznań 2012.
- King Stephen, *Lśnienie (The Shining)*, przeł. Zofia Zinserling, Prószyński i S-ka, Warszawa 2007.

- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dar powołania do kapłaństwa, Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, L'Osservatore Romano, Rzym–Watykan 2016.
- Kopaliński Władysław, *Słownik symboli*, PWN, Warszawa 1990.
- Kopeć Jakub, *Kaczyński jest potworem. Apostazia przeświecanej Marii Nurowskiej*, „Dziennik Trybuna” 2017, Nr 93/94, s. 12–13.
- Kornatowska Maria, *Czy artyści są odpowiedzialni za stan świata?*, „Kino” 2003, nr 2, s. 38–41.
- Kornatowska Maria, *Orson Welles kontra John Malkovich* [Być jak John Malkovich – recenzja], „Kino” 2000, nr 4, s. 39–40.
- Korzekwa Magdalena, *Życie jako film. Jak mówić młodym o Janie Pawle II?*, „Katecheta” 2014, nr 4, numer poświęcony Janowi Pawłowi II, s. 113–116.
- Król Petr, *Private Screening*, trans. by Paul Hammond, Frisson, London 1985.
- Ks. Karol Wojtyła – Jan Paweł II miłośnik gór i przyrody: materiały z konferencji naukowej zorganizowanej w Akademii Wychowania Fizycznego. Kraków, 13 października 2005, Akademia Wychowania Fizycznego: PTTK COTG, Kraków 2007.
- Krupka Władysław, *Ewa wzywa O7*, seria, Państwowe Wydawnictwo „Iskry”, Warszawa 1968–1989.
- Kube Marcin, *Literacka ofiara PiS*, „Rzeczpospolita” 17.05.2017 (wyd. zasadnicze), Nr 113, A13.
- Kubski Grzegorz, *Egzegeza, retoryka, wyobrażenia*, OW UZ, Zielona Góra 2003.
- Kucharczak Franciszek, *Papież senior chce się bronić*, „Gość Niedzielny” 20.11.2022, nr 46 (XCIX), s. 5.
- Kucharczyk Grzegorz, *Czerwone karty Kościoła*, Klub Książki Katolickiej, Poznań 2002.
- Kudyba Wojciech, *Papież Miłosa, papież Różewicza*, [w:] *Ewangelia odrzuconego: szkice w 90. rocznicę urodzin Tadeusza Różewicza*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2011.
- Kukhareno Bohdan, *Geneza stereotypu katolika i katolicyzmu w prawosławnej Rosji*, „Roczniki Humanistyczne” 2008, t. LVI, z. 2, s. 193–208.
- Kulczycka Dorota, *Lęk przed wpływem? Kontr-obecność Biblii w Monologu z lisiej jamy i Nartach Ojca Świętego Jerzego Pilcha*, *Biblia w dramacie polskim*, red. Edward Jakiel, Gdańsk 2018, s. 373–392.
- Kulczycka Dorota, *Wizerunek Jana Pawła II w kulturze współczesnej: „odjaniepawlenie” i „dewojtylizacja” w literaturze i w najnowszych filmach*, [w:] *50 lat zielonogórskiej polonistyki. Księga jubileuszowa*, red. Iwona Pałucka-Czerniak, Marta Ruszczynska, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2024, s. 95–131.
- Kulig Agnieszka, *Etyka „bez końca”. Twórczość filmowa Krzysztofa Kieślowskiego wobec problemów etycznych*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009.
- Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, część 1, red. nauk. Emanuela Bednarczyk-Stefaniak, Anastazja Seul, „Scripta Humana”, t. 8, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2017.
- Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, część 2, red. nauk. Dorota Kulczycka, Anastazja Seul, „Scripta Humana”, t. 10, Zielona Góra 2018.
- Kurpiewski Lech, Ziębiński Robert, *Subiektywny remanent kina. 13 po 13*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012.
- Kwiatki Jana Pawła II*, wybrał i opracował Janusz Poniewierski, pomysł i współpraca Jan Turnau, Znak, Kraków 2003.
- Lech Kurpiewski, Robert Ziębiński, *Subiektywny remanent kina. 13 po 13*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2012.
- Lewicki Bolesław Włodzimierz, *Podstawowe zagadnienia budowy utworu filmowego*, [w:] *Zagadnienia estetyki filmowej*, red. Regina Dreyer, Warszawa 1955.
- Lewicki Bolesław Włodzimierz, *Wprowadzenie do wiedzy o filmie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1964.

- Lino Zani, Marilù Simoneschi, *Był człowiekiem, był świętym*, tłum. Agnieszka Zielińska, Esprit, Kraków 2014.
- Longo Bartolo, *Cuda i łaski Królowej Różańca Świętego w Pompejach*, przeł. Marek Woś, Rosemaria, Poznań 2010.
- Louvencourt Jean-François de, *Rekolekcje fatimskie z Franciszkiem i Hiacyntą*, przedmowa bp Alberto Cosme do Amaral biskup senior Leirii-Fatimy, przełożyła Agnieszka Kuryś, Wydawnictwo Księży Marianów MIC, Warszawa 2005.
- Łuczak Maciej, *Krótki kurs PRL według Barei*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2016.
- Maciejewski Jarosław, *Karol Wojtyła i Jan Paweł II wobec literatury* [przedruk z miesięcznika „W drodze” 1983, nr 7, 8], [w:] *Pisarstwo Karola Wojtyły – Jana Pawła II w oczach krytyków i uczonych. Antologia*, oprac. Krzysztof Dybciak, PIW, Warszawa 2019, s. 116-146.
- Małkowska Monika, *Czytało z pretensjami do umoralniania*, „Rzeczpospolita” 12.03.2007 (wydanie zasadnicze), nr 59, A17.
- Marczak Mariola, *Człowiek w obliczu wartości. Antropologia postaci filmowych Krzysztofa Zanussiego*, „Studia Filmoznawcze” 2005, nr 26, s. 155-170.
- Marczak Mariola, *Niepokój i tęsknota. Kino wobec wartości. O filmach Krzysztofa Zanussiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2011.
- Marczak Mariola, *Postać filmowa jako nośnik religijnego znaczenia. Ekranowe obrazy osób konsekrowanych w polskim kinie i telewizji od 2000 roku w funkcji socjokulturowego przekazu na temat współczesnej religijności*, „Media, Kultura, Komunikacja Społeczna: zeszyty naukowe Instytutu Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej UWM” 2016, t. 12, nr 2, s. 49-69.
- Martel Frédéric, *Sodoma. Hipokryzja i władza w Watykanie*, przeł. Anastazja Dwulit, Elżbieta Derlkowska, Jagna Wisz, Wydawnictwo Agora, Warszawa 2019.
- Mascelli Joseph V., *5 tajemnic warsztatu filmowego*, tłum. i oprac. Tomasz Szafrński, Wydawnictwo Wojciech Marzec, Warszawa 2020.
- Masłowska Dorota, *Wojna polsko-ruska pod flagą białą-czerwoną*, Nike, Warszawa 2002.
- Massey Gerald, *Ancient Egypt: The Light of the World* (1907), Cosimo Classics, New York 2007.
- Mazur Jerzy SVD, *Wyżebrać ludzi. Opowieść ks. bp. Jerzego Mazura*, „W drodze” 2002, nr 7, s. 47-60.
- Michał Anioł Buonarroti, oprac. Jan Białostocki, Arkady, Warszawa 1971.
- Mickiewicz Adam, *Dzieła*, t. 1: *Wiersze*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1993.
- Miławska-Ratajczak Małgorzata, *Dialog w roli głównej. Polszczyzna we współczesnym kinie na przykładzie wybranych autorów*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2018.
- Minkowski Aleksander, Krupka Władysław, *Ewa wzywa 07*, seria, Państwowe Wydawnictwo „Iskry”, Warszawa 1968-1989.
- Mrok jak światło. *Antologia dramatów inspirowanych życiem i twórczością Jana Pawła II*, red. Michał Mizera, Centrum Myśli Jana Pawła II, Warszawa 2007.
- Musierowicz Małgorzata, *Ida sierpniowa*, „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1981.
- Musierowicz Małgorzata, *Kalamburka*, Wydawnictwo Akapit Press, Łódź 2001.
- Musierowicz Małgorzata, *Kwiat kalafiora*, „Nasza Księgarnia”, Warszawa 1988.
- Muszyński Wojciech, *Wizerunek Ryszarda Kapuścińskiego w Internecie*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2008.
- Narty, *Macedonia i dzwon na ciszę*, z siostrą Teresą Batogowską ze Zgromadzenia Sióstr Urszulanek SJK w Zakopanem-Jaszczurowce rozmawia Łukasz Kaźmierczak, „Przewodnik Katolicki” 16.10.2005, nr 2 specjalny, s. 21.
- „Niezależna Gazeta Polska. Nowe Państwo” 2020, nr 12 (cały numer).

- Nollen Tim, *Spokojnie to tylko Czechy. Przewodnik po różnicach kulturowych*, tłum. i adaptacja Bartłomiej Kaftan, Warszawa 2007.
- Norwid Cyprian, *Promethidion. Rzecz o dwóch dialogach z epilogiem*, wstęp i komentarz Antoni Zaleski, Czytelnik, Warszawa 1989.
- Nosowski Zbigniew, *Misja dla dzieci papieża*, „Newsweek” 2003, nr 41, s. 34-35.
- Nowak Artur, Obirek Stanisław, *Babilon. Kryminalna historia Kościoła*, Agora, b.m. 2022.
- Nowak Artur, Obirek Stanisław, *Gomora. Władza, strach i pieniądze w polskim Kościele*, Agora, Wydawnictwo Czarne, b.m. 2022.
- Nowicka Joanna, *Tajemnica nowenny pompejańskiej*, Wydawnictwo Rosemaria i Fundacja Pomocnicy Królowej Różańca Świętego, Poznań 2016.
- Nurowska Maria, *Dziesięć godzin*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.
- Nurowska Maria, *Księżyc nad Zakopanem*, W.A.B., Warszawa 2006.
- Nurowska Maria, *Misjonarka*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2017.
- Nurowska Maria, *Niemiecki taniec*, W.A.B., Warszawa 2000.
- Nurowska Maria, *Requiem dla wilka*, W.A.B., Warszawa 2011.
- Nurowska Maria, *Sprawa Niny S.*, Prószyński i S-ka, Warszawa 2006.
- O wartościowaniu w badaniach literackich*, red. Stefan Sawicki, Władysław Panas, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1986.
- Oko Dariusz, ks., *Lawendowa mafia. Z papieżami i biskupami przeciwko katolikom w Kościele*, Wydawnictwo AA, Kraków 2020.
- Penke Andrzej, ks., *Piękno Słowa Wcielnego u Fiodora Dostojewskiego*, Gdańskie Seminarium Duchowne, „Studia Gdańskie” 2007, t. XXI, s. 101-112.
- Pezza Maria Alba, *Don Luigi di Liegro. La voce degli ultimi*, † Liberodiscrivere edizioni, Gaeta 2016.
- Pielatowski Kazimierz, ks., *Uśmiech Jana Pawła II*, Wydawnictwo Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej „Hlondianum”, Poznań 1991.
- Pilch Jerzy, *Miasto utrapienia*, Świat Książki, Warszawa 2004.
- Pilch Jerzy, *Narty Ojca Świętego*, Świat Książki, Warszawa 2004.
- Pilch Jerzy, *Pociąg do życia wiecznego*, Świat Książki, Warszawa 2007.
- Pilch Jerzy, *Pod Mocnym Aniołem*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2000.
- Pilch Jerzy, *Spis cudzołóżnic*, Wydawnictwo ATEXT, Wydawnictwo MARABUT, Gdańsk 1996.
- Pilch Jerzy, *Spis cudzołóżnic. Proza podróżna*, Puls Publication, Londyn 1993.
- Plucińska Dorota, *Hagiografia we współczesnej kulturze popularnej: Jan Paweł II w konwencji humorystyczno-anegdotycznej*, [w:] *Religijność w dobie popkultury*, red. Tomasz Chachulski, Jerzy Snopek, Magdalena Ślusarska, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2014, s. 211-229.
- Podlecki Mateusz, *Fake news jako zjawisko (nie tylko) medialne – część I*, „Biuletyn Edukacji Medialnej” 2017, nr 2, s. 125-135.
- Pokolenie JP II. Przeszłość i przyszłość zjawiska religijnego*, red. Tadeusz Szawiel, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.
- Polak Grzegorz, *Ojciec wszystkich narodów*, Wydawnictwo M, Kraków 2004.
- Poszukiwanie i degradowanie. Sacrum w kinie*, red. Mirosław Przyłipiak i Krzysztof Kornacki, Gdańsk 2002.
- Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 8, Pap-Sc, Lublin 2007, hasło: personalizizm, oprac. Ignacy Dec, s. 122-127.
- Prus Bolesław, *Lalka*, oprac. J. Bachórz, t. 1, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1998, BN I, nr 262.
- Przebinda Grzegorz, *Większa Europa. Papież wobec Rosji i Ukrainy*, Znak, Kraków 2001.

- Ravasi G., *Jak długo, Panie? Wędrowka przez tajemnicę cierpienia i zła*, tłum. Krzysztof Stopa, wyd. Jedność, Kielce 2004.
- Ravasi Gianfranco, *Jak długo, Panie? Wędrowka przez tajemnicę cierpienia i zła*, tłum. Krzysztof Stopa, Kielce 2004.
- Redliński Edward, *Cud na Greenpoincie*, „Dialog” 1995, nr 12, s. 5-48.
- Redliński Edward, *Szczurojorczy, czyli Szczęśliwego Nowego Roku (film) czyli Cud na Greenpoincie (sztuka)*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1997.
- Redliński Edward, *Szczuropolacy*, Polska Oficyna Wydawnicza „BGW”, Warszawa 1994.
- Religijność w dobie popkultury*, red. Tomasz Chachulski, Jerzy Snopek, Magdalena Ślusarska, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2014.
- Replewicz Maciej, *Stanisław Bareja. Król krzywego zwierciadła*, Zysk i S-ka, Poznań 2009.
- Rocha Luis Miguel, *Ostatni papież*, tłum. Maria Filipowicz-Rudek, Otwarte, Kraków 2008.
- „Roczniki Humanistyczne. Zeszyt Specjalny w stulecie urodzin Karola Wojtyły-Jana Pawła II”, red. Mirosława Ołdakowska-Kufłowa i Wojciech Kaczmarek, t. LXVIII, Lublin 2020.
- Roman Bąk, *Którzy by mogli powiedzieć*, Inicjatywa Wydawnicza T.F.C., Poznań 1991.
- Rosiak Dariusz, *Ziarno i krew. Podróż śladami bliskowschodnich chrześcijan*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2015.
- Rzesoś Andrzej, *Błogosławiona Natalia Tułasiewicz. Droga do miłości*, Pro Christiana, Poznań 2019.
- Sapir Edward, *Kultura, język, osobowość*, przeł. Barbara Stanosz, Roman Zimand, sł. wstępnym opatrzyła Anna Wierzbicka, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1978.
- Saunders Nicholas, *Dusze zwierząt*, tłum. Zbigniew Dalewski, Muza, Warszawa 1996.
- Sawicki Stefan, *Wartość – sacrum – Norwid. Studia i szkice aksjologiczne*, Lublin 1994.
- Schorm Evald, *Braća Karamazovi – brak możliwości znalezienia adresu bibliograficznego*.
- Seul Anastazja, *Literatura polska w wypowiedziach Jana Pawła II. Sacrum. Prawda. Dobro. Piękno*, Wydawnictwo Rys, Poznań 2014.
- Shils Edward Albert, *Tradition*, Chicago University Press, Chicago 1981.
- Shils Edward Albert, *Tradycja*, [w:] *Tradycja i nowoczesność*, wyb. Joanna Kurczewska i Jerzy Szacki, Czytelnik, Warszawa 1983.
- Sidoruk Elżbieta, *Groteska w poezji Dwudziestolecia. Leśmian – Tuwim – Gałczyński*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2004.
- Skrzypczak Piotr, *Aluzja filmowa z perspektywy widza* [fragment], [w:] *Aluzja literacka. Teoria – interpretacje – konteksty*, red. Andrzej Stoff i Anna Skubaczewska-Pniewska, Wydawnictwo UMK, Toruń 2007.
- Skrzypczak Robert, *Osoba i misja. Podstawy eklezjologii misyjnej w świetle personalizmu papieża Jana Pawła II*, Warszawa 2005.
- Skwarnicki Marek, *Namiot Karola Wojtyły*, Dom Wydawniczy „Rafael”, Kraków 2009.
- Słowacki Juliusz, *Dzieła wybrane, Listy do matki*, t. 6, Ossolineum, Wrocław 1990.
- Słowacki Juliusz, *Pośród niesnasków – Pan Bóg uderza...* [incipit], [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie*, red. Juliusz Kleiner, przy współudziale Władysława Floryana, t. XII, część 1, Wrocław 1960, s. 277-278.
- Słownik filmu*, red. Rafał Syska, Zielona Sowa, Kraków 2005.
- Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, wydanie jedenaste, Wiedza Powszechna, Warszawa 1980.
- Słownik wyrazów obcych PWN*, wyd. poprawione i uzupełnione, PWN, Warszawa 1991.
- Smaga Agnieszka, *Freski Michała Anioła i słowa Jana Pawła II*, „Pamiętnik Literacki” 2007, XCVIII, z. 4, s. 5-19.
- Sobolewski Tadeusz, *Dziecko w Peerele, Sic!*, Warszawa 2000.
- Sobolewski Tadeusz, *Za duży blask. O kinie współczesnym*, Znak, Kraków 2004.

- Stefanowska Zofia, *Historia i profecja. Studium o Księgach Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego Adama Mickiewicza*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1962.
- Stroiński Maciej, *Wojna polsko-ruska z flagą i bez flagi*, [w:] *Od Mickiewicza do Małowskiej. Adaptacje filmowe literatury polskiej*, red. Tadeusz Lubelski, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2014, s. 416-417.
- Stróżewski Władysław, *Istnienie i wartość*, Znak, Kraków 1982.
- Stróżewski Władysław, *W kręgu wartości*, Znak, Kraków 1992.
- Švankmajer Jan, *Jestem surrealistą*, rozm. Bogusław Zmudzinski, przeł. Józef Golian, „Kino” 2002, nr 4, s. 23-56.
- Szacki Jerzy, *Tradycja*, wyd. II rozszerzone, Wydawnictwo UW, Warszawa 2011.
- Szczerba Jacek, *John Malkovich chce być kimś lepszym* [recenzja filmu *Być jak Stanley Kubrick*], „Gazeta Wyborcza” 2006, wyd. zasadnicze, nr 94, s. 17.
- Szczygieł Mariusz, *Gottland*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2006.
- Szczygieł Mariusz, *Jestem w przeciągu, czyli moje wypisy z literatury czeskiej. My Polacy dobrze wiemy, czego oczekujemy od czeskiej literatury*, śródtytuł: *Dwa metry papieża*, „Książki” 2021, nr 4 (49), dwumiesięcznik „Wyborczej”, s. 94-95.
- Szczygieł Mariusz, *Láska nebeská*, ze zdj. Františka Dostala, Agora, Warszawa 2012.
- Szczygieł Mariusz, *Zrób sobie raj [reportaże]*, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2010.
- Szczypka Józef, *Jan Paweł II. Rodowód*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 1991.
- Szostkiewicz Adam, *Pełzająca de-wojtylizacja*, Znak 2008, R. 60, nr 10, s. 37-42.
- Szulc Tad, *Papież Jan Paweł II. Biografia*, z ang. przeł. Zofia Uhrynowska-Hanasz, Michał Wroczyński, Prima, Warszawa 1999.
- Szumlewicz Piotr, *Ojciec nieświąty. Krytyczne głosy o Janie Pawle II*, Wydawnictwo Czarna Owca, Warszawa 2012, e-book.
- Szyłak Jerzy, *Kino i coś więcej. Szkice o ponowoczesnych filmach amerykańskich i metafizycznych tęsknotach widzów*, „Rabid”, Kraków 2001.
- Światowa encyklopedia filmu religijnego, red. Marek Lis i Adam Garbicz, słowo wstępne Krzysztof Zanussi, autor haseł Adam Garbicz [et al.], Kraków 2007.
- Tarcisio Bertone i Giuseppe de Carli rozmawiają o siostrze Łucji. Ostatnia wizjonerka z Fatimy, przeł. Barbara Piotrowska, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2008.
- Taylor Charles, *The ethics of authenticity*, Cambridge, Harvard University Press 1995.
- Terlecki Ryszard, *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2007.
- Thompson Philip, *The grotesque. The critical idiom reissued*, Routledge, London 1972.
- Tocqueville Alexis de, *Dawny ustrój i rewolucja* (tytuł oryginalny: *L'Ancien régime et la Révolution*), tłum. Hanna Szumańska-Grossowa, Znak, Warszawa 1994.
- Tomaszewska Ewa, *Tam i z powrotem. Rzecz o lalkarskich kontaktach polsko-czechosłowackich i polsko-czesko-słowackich na Śląsku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019.
- Tornielli Andrea, Gianni Valente, *Dzień sądu. Nadużycia, skandale, walka o władzę w Kościele*, tłum. Joanna Tomaszek, Wydawnictwo WAM, Kraków 2019.
- Tradycja wynaleziona*, red. Eric Hobsbawm i Terence Ranger, przekł. M. Godyń, F. Godyń, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Wąpiuk Kazimierz, *Jan Paweł II – papież komunikacji i historycznego przełomu*, „Studia Teologiczne” 2009, nr 27, s. 169-186.
- Weigel Georg, *Świadek nadziei. Biografia Papieża Jana Pawła II*, tłum. Dominika Chylińska, Jacek Illg, Jadwiga Piątkowska, Rafał Śmietana, Maria Tarnowska, Znak, Kraków 2000.
- Weintraub Wiktor, *Poeta i prorok. Rzecz o profetyzmie Mickiewicza*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982.

- Wielebska Kamila, *Miłość szalona między obsesją a mitem*, [w:] *Dzieje grzechu. Surrealizm w kinie polskim*, red. Kamila Wielebska i Kuba Mikurda, Korporacja Ha!art, Kraków–Warszawa 2010.
- Wilson McLiam Robert, *Zaulek łgarza*, tłum. Maria Grabska-Ryńska, Wydawnictwo „Książnica”, Katowice 2003.
- Wilson Robert McLiam, *Ulica marzycieli*, tłum. Maria Grabska-Ryńska, Wydawnictwo „Książnica”, Katowice 2000.
- Wiśniewska Monika, *Wieczne życie w czyjejś głowie* [Być jak John Malkovich – recenzja], „Przegląd Tygodniowy” 2000, nr 15, s. 20.
- Wojtyła Karol, *Hiob*, TUM, Wrocław 2003.
- Wojtyła Karol, *Miłość i odpowiedzialność*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1960.
- Wojtyła Karol, *Rozważanie o śmierci*, [w:] tegoż, *Dzieła literackie i teatralne*, t. 2: *Utwory poetyckie (1946–2003)*, red. Zofia Zarębianka, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków 2020.
- Woś Marek, *Bartolo Longo. Od kapłana szatana do apostoła różańca*, Rosemaria, Poznań 2012.
- Wyspiański Stanisław, *Wesele*, oprac. Jan Nowakowski, wyd. czwarte, BN I nr 218, Ossolineum, Wrocław 1984.
- Zarębski Konrad J., *Rozkosze surrealizmu* [Spiskowcy rozkoszy – recenzja], „Kino” 2003, nr 12, s. 35.
- Zarębski Konrad J., *Spuścizna ojców*, „Kino” 2003, listopad (11), s. 39–40.
- Zasady korzystania z dorobku psychologii w procesie przyjmowania kandydatów i ich formacji do kapłaństwa*, „L'Osservatore Romano”, Rzym, Watykan 2008.
- Zięba Maciej OP, *Pontyfikat na czasy zamętu. Jan Paweł II wobec wyzwań Kościoła i świata*, „W Drodze”, Poznań 2020.
- Ziomek Jerzy, *Powinowactwa przez fabułę*, [w:] *Powinowactwa literatury. Studia i szkice*, Warszawa 1980, s. 10–11.
- Zuchniewicz Paweł, *Obronić papieża*, „Niedziela” 13.11.2022, nr 46, s. 8–11.
- Żulczyk Jakub, *Czarne słońce*, Świat Książki, Warszawa 2019.
- Żulczyk Jakub, *Świątynia*, Nasza Księgarnia, Warszawa 2011.

Webgrafia

(dotyczy tylko tekstów pisanych)

- 10 największych pomników Chrystusa na świecie, <https://www.huba.news/news/news-10-najwiekszych-pomnikow-chrystusa-na-swiecie,nId,2260752> [dostęp: 26.06.2022].
- Aa (pseudonim autorski), *Ksiądz Walerian S. z Lublina straci order? Kancelaria Prezydenta czeka na opinię*, *dziennikwschodni.pl*, 17.05.2019, <https://www.dziennikwschodni.pl/lublin/kapitula-zdecyduje-czy-odebrac-ksiedzu-order,n,1000242884.html> [dostęp: 27.06.2022].
- Aluzja filmowa (hasło), [w:] *Filmoteka szkolna*, Déjà vu, <http://filmotekaszkolna.pl/dla-nauczycieli/materialy-metodyczne/slowniczek> [dostęp: 7.08.2020].
- AM (pseudonim), *„Ktoś postanowił 'odjanieprawlić' Warszawę”. Biedron upojony akcją wymierzoną w Jana Pawła II*, *niezależna.pl*, 15.11.2020, <https://niezalezna.pl/363949-ktos-postanowil-39odjanieprawlic39-warszawe-biedron-upojony-akcja-wymierzona-w-jana-pawla-ii> [dostęp: 30.11.2020].
- Anonim [Niepubliczny], *Papież Jan Paweł II na wesoło (w zagranicznych filmach i serialach)*, w serii: *Polskie akcenty w filmach*, <https://www.youtube.com/watch?v=FkEk5uh7gRs> [dostęp: 18.07.2020].
- Apel ludzi nauki o prawdę i szacunek w pamięci o Janie Pawle II, 21.11.2020, <https://ekai.pl/apel-ludzi-nauki-o-prawde-i-szacunek-w-pamieci-o-janie-pawle-ii/> [dostęp: 26.11.2020].

- Artur Patrzyłas, *Brudny, a jednak nieskażony wadami film* [recenzja], <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Amores+perros-3516> [dostęp: 29.12.2013].
- B.a. (redakcja), *Sto lat kina, gdzie filmy oglądał nasz papież*, wadowicenaszemiasto.pl, 22.08.2015, <https://wadowice.naszemiasto.pl/sto-lat-kina-gdzie-filmy-ogladal-nasz-papiez/ar/c13-3487090> [dostęp: 1.09.2021].
- B.a., *Biografia Jana Pawła II*, Centrum Myśli Jana Pawła II, <https://www.centrumjp2.pl/100-urodziny/biogram/> [dostęp: 1.09.2021].
- B.a., *Demontaż dziedzictwa Jana Pawła II*. Terlikowski: dewoitylizacja Kościoła, źródło: Onet, „Do Rzeczy”, 16.10.2018, <https://dorzeczy.pl/kraj/80505/Demontaz-dziedzictwa-Jana-Pawla-II-Terlikowski-Dewoitylizacja-Kosciola.html> [dostęp: 10.02.2021].
- B.a., *Fenianie*, b.d., Encyklopedia.PWN.pl, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/fenianie;3900344.html> [dostęp: 17.08.2020].
- B.a., *Papież przyjął na audycji odtwórcę roli Chrystusa w filmie Pasja*, Money.pl, 15.03.2003 [dostęp: 2.09.2021].
- B.a., *Putin wspomina papieża jako „wyjątkową postać naszych czasów”*, PAP SA, opublikowano: 3.04.2005, 19:18, Źródło: Puls Biznesu, <https://www.pb.pl/putin-wspomina-papieza-jako-wyjatkowa-postac-naszch-czasow-256573> [dostęp: 11.01.2023].
- B.a., *Włodzimierz Lenin*, Kroniki Dziejów, b.d., https://kronikidziejow.pl/porady/wlodzimierz-lenin-_t/ [dostęp: 26.06.2021].
- Barilier Etienne, *Piękno zbawi świat*, maj 2009, tłum. M. Boutry, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/6482008etienne-barilierpiekno-zbawi-swiat-tlum-malgorzata-boutry/> [dostęp: 10.02.2023].
- Barszczewski Aleksander, *Kiedy Bóg milczy – recenzja serialu „Młody Papież”*, 10.12.2016, <https://misyjne.pl/bog-milczy-recenzja-serialu-mlody-papiez/> [dostęp: 10.11.2020].
- Berenda Krzysztof, recenzja filmu *Różowa Pantera* 2006, z 14 lutego 2006 r., <http://www.filmweb.pl/reviews/Teksa%C5%84ska+masakra...-2681> [dostęp: 7.03.2017].
- Bilska M., *Niedoleżny i z odleżynami. Ale jego posługa była jeszcze mocniejsza. Świadectwo osobistego sekretarza Jana Pawła II*, wywiad, Z abp. Mieczysławem Mokrzyckim, metropolitą lwowskim, osobistym sekretarzem papieża Jana Pawła II (1996-2005) i Benedykta XVI (2005-2007), doktorem teologii, rozmawia Małgorzata Bilska, 17.05.2020, <https://pl.aleteia.org/2020/05/17/niedolezny-i-z-odlezynami-ale-jego-posluga-byla-jeszcze-mocniejsza-swiadectwo-osobistego-sekretarza-jana-pawla-ii-wywiad/> [dostęp: 12.04.2023].
- Biskupi Jana Pawła II*, prod. Sekielski Brothers Studio, <https://www.youtube.com/watch?v=ruqly-GeWnS8> [dostęp: 22.11.2022 i in.].
- Boniecki Adam, ks., *W ślepej ulicy*, „Tygodnik Powszechny”, 23.11.2020, <https://www.tygodnik-powszechny.pl/w-slepej-ulicy-165719> [dostęp: 30.11.2020].
- Bortkiewicz Paweł (TChr.), *Kościół katolicki potrzebuje pilnej „rewoitylizacji”*, rozmawiał: Paweł Chmielewski, Fronda.pl, 24.10.2019, <https://www.frona.pl/a/kom,135064.html> [dostęp: 27.03.2021].
- Bronk Krzysztof, *Prezydent Putin w Watykanie*, <https://www.vaticannews.va/pl/watykan/news/2019-07/putin-watykan-audienca.html> [dostęp: 12.03.2023].
- Buczek Jerzy, Jan Burzyński, hasło: dewoitylizacja, [w:] *Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, Najnowsze Słownictwo Polskie*, ostatnia aktualizacja hasła: 13.06.2015, <https://nowewyrazy.pl/haslo/dewoitylizacja.html> [dostęp: 27.03.2021].
- Černý M., *Jan Švankmajer*, <https://www.csfd.cz/tvurce/3305-jan-svankmajer/> [dostęp: 15.07.2013].
- Chmielewski Paweł, *Jan Paweł II na celowniku Tygodnika Powszechnego*, „Na Straży”, 30.11.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=SGFrNsmGcHQ> [dostęp: 30.11.2020].

- Chojnowski Grzegorz, *Manuela Gretkowska KOBIEȒA I MEŹCZYŹNI* [recenzja], 10.04.2007, http://chojnowski.blogspot.com/2007/04/manuela-gretkowska-kobieta-i-mczyni_10.html [dostęp: 28.06.2021].
- Chrystus Pacyfiku nad Limq*, (red.), ekai, 26.06.2011, <https://web.archive.org/web/20131203024104/http://ekai.pl/wydarzenia/x43454/chrystus-pacyfiku-nad-lima> [dostęp: 26.06.2022].
- Cousturié Isabelle, *Uzdrowienia przypisywane św. Janowi Pawłowi II*, tekst opublikowany we francuskiej edycji na portalu Aleteia, 9.11.17, <https://pl.aleteia.org/2017/11/09/uzdrowienia-przypisywane-sw-janowi-pawlowi-ii/> [dostęp: 26.06.2021].
- Czarnecki Radosław S., „Dewoitylizacja” Kościoła jednak postępuje, „Sprawy Nauki”, 22.12.2019, <https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/315-humanistyka-el/4256-dewoitylizacja-kosciola-jednak-postepuje> [dostęp: 10.02.2021].
- Czarno na białym. Bielmo. Franciszkańska 3*, reporter: Marcin Gutowski, 4.03.2023, <https://tvn24.pl/go/programy,7/czarno-na-bialym-bielmo-odcinki,880782/odcinek-12,S00E12,1010607> [dostęp: 5.07.2024].
- Czy w Kościele w Polsce dochodzi do „dewoitylizacji”? Kard. Dziwisz zabrał głos [rozmowa], Deon. pl, KAI/ml, 2020, <https://deon.pl/kosciol/czy-w-kosciele-w-polsce-dochodzi-do-dewoitylizacji-kard-dziwisz-zabral-glos-rozmowa,517998> [dostęp: 10.02.2021].
- Dewoitylizacja (hasło), [w:] *Słownik języka polskiego*, <https://sjp.pl/dewoitylizacja> [dostęp: 10.02.2021].
- Dolle Mchel, *The barbaric invasions*, 13 February 2014, s. 1 z 9, <http://www.crab.rutgers.edu/~guyk/primos.pdf> [dostęp: 15.09.2017].
- Dostatni Tomasz, OP, „Żydzi są naszymi braćmi”. Tej nauki Jana Pawła II już prawie nie słyszymy, (b.d.), <https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/zydzi-sa-naszymi-bracmi-tej-nauki-jana-pawla-ii-juz-prawie-nie-slyszymy,141,2520> [dostęp: 27.03.2021].
- Dowcipy religijne, <http://www.ostroo.pl/dowcipy-religijne/2> [dostęp: 12.11.2020].
- Dzielnica!* [recenzja], 2004, <https://www.charlie.pl/index.php?i=film&id=1136924018> [dostęp: 27.12.2023].
- ENCYKLIKA SLAVORUM APOSTOLI Ojca Świętego Jana Pawła II Skierowana do biskupów i kapłanów, do rodzin zakonnych, do wszystkich wierzących chrześcijan w tysiącsetną rocznicę dzieła ewangelizacji świętych Cyryla i Metodego, https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/pl/encyclicals/documents/hf_jp-ii_enc_02061985_slavorum-apostoli.html [dostęp: 22.02.2023].
- Fantastic Easter Special*, b.a., b.m., d.d., http://www.imdb.com/title/tt0983726/?ref_=rvi_tt [dostęp: 12.04.2023].
- Fatima – film Marco Pontecorvo w polskich kinach od 1 października 2021*, (red.), <https://miseri-cors.org/fatima-film-marco-pontecorvo-w-polskich-kinach-od-1-pazdziernika-2021/> [dostęp: 28.01.2024].
- Film „Spiskowcy rozkoszy”, Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturowych w Olsztynie, <http://www.ceik.eu/aktualnosci-kalendarium/artukul/article/film-spiskowcy-rozkoszy.html> [dostęp: 11.02.2020].
- Franciszek: Jan Paweł II często był oszukiwany, „Więź”, 28.05.2019, <https://wiez.pl/2019/05/28/franciszek-jan-pawel-ii-czesto-byl-oszukiwany/> [dostęp: 4.12.2020].
- Gabiś Tadeusz, *Jan Paweł II, czyli o papieżwie w dobie masowych mediów*, 1.03.20, <http://www.tomaszgabis.pl/2020/01/03/jan-pawel-ii-czyli-o-papiestwie-w-dobie-masowych-mediow/> [dostęp: 2.10.22].
- Gasque W. Ward, *The Leading Religion Writer in Canada... Does He Know What He's Talking About?*, „History News Network” (HNN), <http://hnn.us/articles/6641.html> [dostęp: 28.02.2021].
- Gaweł Renata (oprac.), *Papież odwiedził więzienie dla kobiet w Wenecji*, RMF FM, 28 kwietnia 2024, https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-papiez-odwiedzil-wiezienie-dla-kobiet-w-wenecji,nId,7479228#crp_state=1 [dostęp: 6.07.2024].

- Homilia z mszy przed sanktuarium św. Józefa w Kaliszu, 4.06.1997, <http://nauczaniejp2.pl/dokumenty/wyswietl/id/432/pos/6/haslo/cywilizacja%20%C5%9Bmierci,%20antycywilizacja> [dostęp: 28.06.2021].
- <http://filmotekaskzolkna.pl/dla-uczniow/materialy-filmoznawcze/aluzja-filmowa-z-perspektywy-widza-fragment> [dostęp: 7.08.2020].
- <http://pedagogiczna.edu.pl/wp-content/uploads/2018/10/Jan-Pawe%C5%82-II-w-literaturze.pdf> [dostęp: 16.11.2023].
- <https://3dom.pro/12482-licze-na-was-film-dvd.html> [dostęp: 7.08.2023].
- <https://bc.dominikanie.pl/dlibra/publication/844/edition/853/content> [dostęp: 14.07.2023].
- <https://domjp2.pl/2015/05/13/papiez-ktory-nie-umarl/> [dostęp: 27.03.2022].
- https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Just_the_Ten_of_Us_episodes [dostęp: 25.03.2023].
- https://en.wikipedia.org/wiki/Pope_John_Paul_II_in_popular_culture [dostęp: 25.01.2024].
- https://film.interia.pl/wiadomosci/news-rosyjski-aktor-gra-jana-pawla-ii,nId,1813977#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=firefox [dostęp: 12.06.2023].
- <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=1237072> [dostęp: 7.08.2023].
- <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=4224234> [dostęp: 8.08.2023].
- <https://franciszkanie.gdansk.pl/wydarzenia/franciszkanski-swiat/bl-jan-duns-szkot-8211-obroncaniepokalanego-poczecia/> [dostęp: 12.08.2023].
- <https://kultura.gazeta.pl/kultura/7,114526,22296917,rockowy-musical-o-janie-pawle-ii-rusza-w-trase-papieza-zagra.html> [dostęp: 31.05.2021].
- <https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZD/jp2-1rocz-kwie.html> [dostęp: 22.10.2023].
- <https://prasa.wiara.pl/doc/458762.Nie-boj-sie-Modle-sie-za-ciebie/3> [dostęp: 12.02.2021].
- https://ruskline.ru/monitoring_smi/2000/06/07/rimskij_papa_priglaszeniya_ne_dozhdalsya [dostęp: 11.01.2023].
- <https://vod.tvp.pl/video/ojciec-i-pasterz,ojciec-i-pasterz,53129053> [dostęp: 23.09.2022].
- <https://wiadomosci.ox.pl/pokazali-droge-sw-jana-sarkandra-zobacz-w-niedziele,71696> [dostęp: 4.05.2023].
- <https://wiadomosci.wp.pl/tamara-elzbieta-jakzyna-zostala-zamordowana-znaleziono-cialo-6025268615476353a> [dostęp: 12.02.2021].
- <https://www.empik.com/jan-pawel-ii-pozegnanie-opracowanie-zbiorowe,128561,film-p> [dostęp: 12.02.2021].
- <https://www.filmpolski.pl/fp/index.php?film=4221652> [dostęp: 7.08.2023].
- <https://www.filmweb.pl/film/Dominum+montes++g%C3%B3ry+Jana+Paw%C5%82a+II-2018-830106> [dostęp: 12.02.2021].
- <https://www.filmweb.pl/film/Figurant-2023-10014053> [dostęp: 12.10.2023].
- <https://www.filmweb.pl/film/Tryptyk+rzymski-2006-235840/descs> [dostęp: 8.02.2023].
- <https://www.filmweb.pl/film/Wojty%C5%82a.+%C5%9Aledztwo-2020-858110> [dostęp: 31.03.2023].
- <https://www.filmweb.pl/video/Making+of/Re%C5%BCyser+o+filmie+polski-55061> [dostęp: 15.08.2023].
- https://www.vatican.va/content/john-paul-pl/apost_exhortations/documents/hf_jp-ii_exh_14091995_ecclesia-in-africa.html [dostęp: 18.07.2023].
- <https://www.youtube.com/watch?v=AbPhX070U7g> [dostęp: 3.07.2022].
- <https://www.youtube.com/watch?v=fOtIceqo7vg> [dostęp: 29.06.2022].
- Il terzo segreto di Fatima*, 2001 (TV Movie), https://www.imdb.com/title/tt0307556/fullcredits?ref=tt_cl_sm#cast [dostęp: 25.04.2020].
- Jan Maria Vianney* (hasło), https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Maria_Vianney [dostęp: 8.07.2024].

- Jan Paweł II, *Homilia w czasie mszy świętej odprawionej na wzgórzu Kaplicówka w Skoczowie*, opoka.org.pl, 22.05.1995 [zarchiwizowane z adresu 2.09.2014], https://web.archive.org/web/20140902101318/http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/skoczowh_22051995.html [dostęp: 4.05.2023].
- Jan Paweł II, *Homilia w czasie mszy świętej w Ołomuńcu podczas kanonizacji Jana Sarkandra i Zdzisławy z Lemberku*, opoka.org.pl, 21.05.1995 [zarchiwizowane z adresu 22.07.2014], https://web.archive.org/web/20140722202228/http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/olomuniec_21051995.html [dostęp: 4.05.2023].
- Jan Paweł II, *List Jana Pawła II do Jerzego Turowicza* (Watykan, 5.04.1995 r.), „Tygodnik Powszechny”, 3.08.2023, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/list-jana-pawla-ii-do-jerzego-turowicza-151730> [dostęp: 5.07.2024].
- Jan Paweł II, *rozpad mitu*, prod. Sekielski Brothers Studio, 22.11.2022, https://www.google.com/search?q=Sekielski+Jan+Pawe%C5%82+II+&client=firefox-b-d&ei=H8aqY4jxD8L4qwHmg4GIDw&ved=0ahUKEwjI_OnsyJn8AhVC_CoKHeZBAPEQ4dUDCA4&uact=5&oeq=Sekielski+Jan+Pawe%C5%82+II+&gs_lcp=Cgxnd3Mtd2l6LXNlcnAQAzIGCAAQFhAeMgYIABAWEB46CggAEecQ1gQQsAM6BQgAEIAEOgsIABCABBCxAXCDAToFCC4QgAQ6BAgAEEM6BAguEENKBAhBGABKBahGGAABQ3ghYrjNgzkFoAXABeACAAAb0BiAHZCpIBBDExLjOYAQCgAQHI-AQjAAQE&scient=gws-wiz-serp#fpstate=ive&vld=cid:282725e5,vid:Vsmgp06klEs [dostęp: 27.12.2022].
- Jan Paweł II, *Rozpad mitu*, Sekielski Brothers Studio, 28.11.2022, <https://youtu.be/Vsmgp06klEs> [dostęp: 5.07.2024].
- Jan Paweł II, *Rozważanie przed modlitwą „Regina caeli”* (21.05.1995 Ołomuniec, Czechy) https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/modlitwy/ap_olomuniec_21051995.html [dostęp: 22.09.2019].
- Jan Paweł II, *Testament*, 2005, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/inne/testament_jp2_20050407.html [dostęp: 6.02.2023].
- Jędrzejek Michał, *Papieże i kino*, maj 2020, <https://www.miesiecznik.znak.com.pl/papieze-i-kino/> [dostęp: 2.09.2021].
- Kabiesz Edward, *Najlepsze filmy o Janie Pawle II*, „Gość Niedzielny”, 5 maja 2011, nr 17, <https://www.gosc.pl/doc/851821.Najlepsze-filmy-o-Janie-Pawle-II> [dostęp: 12.02.2021].
- Karol – papież, który został bohaterem kina. *Filmowe portrety Jana Pawła II*, Dziennik.pl, 2.04.2015, 14:31, <https://film.dziennik.pl/galeria/486903,karol-papiez-ktory-zostal-bohaterem-kina-filmowe-portrety-jana-pawla-ii.html> [dostęp: 15.01.2012].
- Kompletnie nie jestem już Papieżem – Piotr Adamczyk*, #OnetRANO, <https://www.youtube.com/watch?v=1hKcM5fU-pE> [dostęp: 5.07.2024].
- Kościół to za mało... Lewicowi agresorzy wyładowali się na pomniku Jana Pawła II*, niezależna.pl, 25.10.2020, <https://niezalezna.pl/359949-koscioly-to-za-malo-lewicowi-agresorzy-wyladowali-sie-na-pomniku-jana-pawla-ii> [dostęp: 25.10.2020].
- Kowalczyk Janusz R., *Jerzy Pilch*, 10.08.1952-29.05.2020, #literatura, 29.05.2020, <https://culture.pl/pl/tworca/jerzy-pilch> [dostęp: 12.07.2020].
- Kowalski Waldemar, *Józef Stalin (1979-1953)*, Dzieje.pl, Portal Historyczny, aktualizacja: 25.02.2021, publikacja: 27.07.2010, <https://dzieje.pl/postacie/josif-stalin> [dostęp: 26.10.2020].
- KoZa [pseudonim], *Być jak John Malkovich*, 12.08.2005, recenzja kinowa *Być jak John Malkovich* (1999), Filmweb, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-By%C4%87+jak+John+Malkovich-2380> [dostęp: 15.02.2020].
- Kruk Adam, *Czarna baśń*, recenzja filmu *Twarz*, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Twarz-21125> [dostęp: 2.07.2021].

- Krzyżak Tomasz, *Dlaczego Wanda Półtawska przemycała list do papieża pod bluzką?*, „Więź”, 28.11.2020, <https://wiesz.pl/2020/11/28/dlaczego-wanda-poltawska-przemycala-list-do-papieza-pod-bluzka/> [dostęp: 4.12.2020].
- Krzyżak Tomasz, *Franciszek kontra Jan Paweł II*, „Rzeczpospolita”, 18.03.2019, <https://www.rp.pl/Kosciol/303189920-Franciszek-kontra-Jan-Pawel-II.html> [dostęp: 16.05.2021].
- Ks. Piotr Glas: *widziałem diabła! Drżij o swoje zbawienie!*, „PCh24TV, Polonia Christiana”, <https://www.youtube.com/watch?v=fOtIceqo7vg> [dostęp: 17.06.2022].
- Kyzioł Aneta, *Skąd to święte oburzenie „Kłątwa” w Teatrze Powszechnym?*, „Polityka”, 22.02.2017, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/1695242,1,skad-to-swiete-oburzenie-klatwa-w-teatrze-powszechnym.read> [dostęp: 2.07.2022].
- Laura un amore così grande* (TV film), <https://www.csfd.cz/film/398080-laura-velka-laska/recenze/> [dostęp: 3.01.2023].
- List Jana Pawła II do Jerzego Turowicza*, „Tygodnik Powszechny”, 23.01.2018, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/list-jana-pawla-ii-do-jerzego-turowicza-151730> [dostęp: 9.02.2021].
- Lubowicki Michał, ks., *Znacie czołówkę „Młodego papieża”? Odkryliśmy jej sekret*, 18.11.2016, <http://pl.aleteia.org/2016/11/18/znacie-czolowke-mlodego-papieza-odkrylismy-jej-sekret/> [dostęp: 19.03.2020].
- Luter Andrzej, ks., *Byłem na „Kłatwie”*, „Więź”, 28.06.2017, <https://wiesz.pl/2017/06/28/bylem-na-klatwie/> [dostęp: 11.07.2022].
- Machinek Marian, *Refleksja w pierwszą rocznicę śmierci Jana Pawła II*, 13.06.2006, <https://opoka.org.pl/biblioteka/Z/ZD/jp2-1rocz-kwie.html> [dostęp: 12.04.2023].
- Mandala Tayde. Biography*, https://www.imdb.com/name/nm0851865/bio?ref_=nm_ov_bio_sm [dostęp: 25.04.2020].
- Martini Carlo M., kard., *Jakie piękno zbawia świat?*, tłum. z jęz. włoskiego Zuzanna Wolska, s. 19-35, http://dlibra.kul.pl/Content/29548/32928__Martini--Carlo-M----_0000.pdf [dostęp: 23.02.2023].
- Maślanka Wojtek, *Co się stało z popiersiem św. Jana Pawła II?*, „Nowy Dziennik”, 23.10.2017, <http://dziennik.com/wiadomosci/ameryka/co-sie-stalo-z-popiersiem-sw-jana-pawla-ii/> [dostęp: 14.07.2020].
- Mentalność wiejskiego proboszcza. Jan Paweł II*, cz. 1 i 2, prod. Sekielski Brothers Studio, <https://www.youtube.com/watch?v=k28is5rSXik> i <https://www.youtube.com/watch?v=GV6LgHs0iFw> [dostęp: 22.11.2022].
- MŁOT NA MARKSIZM: Kościół został ZINFILTROWANY?! Jan Paweł II oszukany? Rozwieramy wątpliwości!*, rozmowę prowadzi Jakub Zgierski, o lawendowej mafii mówi red. Grzegorz Górny, data premiery 22.11.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=LmKqEEYvCHc&feature=youtu.be> [dostęp: 26.11.2020].
- Modlitwa o dar pokoju*, ułożył ją Jan Paweł II, <https://deon.pl/wiara/duchowosc/modlitwa-o-dar-pokoju-ulozyl-ja-jan-pawel-ii,1866821> [dostęp: 10.01.2023].
- Mrozek Witold, *Papież na szubienicy, czyli Frłjić i „Kłatwa” Wyspiańskiego. Tak mocnego politycznego spektaklu nie było w Polsce od lat* [recenzja], *Wyborcza.pl*, 23.02.2017, <https://wyborcza.pl/7,112395,21392904,oliver-frljic-wystawil-klatwe-w-powszechnym-teatr-powiesil.html> [dostęp: 2.07.2022].
- Narty Ojca Świętego*, <https://www.youtube.com/watch?v=pFBEGZROIak> [dostęp: 25.01.2022].
- Nie budujcie mi pomników. Zróbcie coś dla ludzi*, 9.04.2014, <https://www.wadowiceonline.pl/rozmaitosci/3821-nie-budujcie-mi-pomnikow-zrobcie-cos-dobrego-dla-ludzi> [dostęp: 6.07.2022].
- Nie przenoście nam stolicy do Krakowa*, <https://teksty.org/andrzej-sikorowski,nie-przenoscie-nam-stolicy-do-krakowa,tekst-piosenki> [dostęp: 5.07.2022].

- Niektóre ważne filmy czyli tzw. lista watykańska*, wiara.pl, 10.06.2005, 09:15, <https://kultura.wiara.pl/doc/451972.Niektore-wazne-filmy-czyli-tzw-lista-watykanska> [dostęp: 7.07.2024].
- Niziołek Grzegorz, *Protest*, dwutygodnik.com, wyd. 121, 2013, nr 11, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/4884-protest.html> [dostęp: 13.07.2022].
- Nocne Polaków rozmowy*, <https://jedylnka.polskieradio.pl/artykuly/5115> [dostęp: 10.10.2023].
- Odjanie pawlić* (hasło), <https://www.facebook.com/Odjaniepawlic> [dostęp: 30.11.2020].
- Okoński Michał, *Historia pewnego kłamstwa*, „Tygodnik Powszechny”, 22.01.2018, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/historia-pewnego-klamstwa-151679> [dostęp: 9.02.2021].
- Operacz Joanna, *Katocielebryta watykanizuje sakrobiznes. Znacze najnowsze słownictwo religijne?*, Aleteia.org., 4.11.2020, <https://pl.aleteia.org/2020/11/04/katocielebryta-watykanizuje-sakrobiznes-znacze-najnowsze-slovnictwo-religijne/> [dostęp: 27.03.2021].
- Papież o „Pasji” Mela Gibsona: „Tak właśnie było”*, Onet film, 18.12.2003, <https://kultura.onet.pl/film/wiadomosci/papiez-o-pasji-gibsona-tak-wlasnie-bylo/fjk9dcb> [dostęp: 2.09.2021].
- Papież z meteorytem. Instalacja „Zatrute źródło” Jerzego Kaliny*, <https://businessinsider.com.pl/finanse/papiez-z-meteorytem-instalacja-zatrute-zrodlo-jerzego-kaliny-ile-kosztowala/7dghd37> [dostęp: 22.05.2021].
- Pasek Beata, *Co ty wiesz o Malkovichu?* [recenzja kinowa *Być jak John Malkovich*, 1999], <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-By%C4%87+jak+John+Malkovich-71> [dostęp: 15.02.2020].
- Pawlukiewicz Piotr, ks., *Wyruszyć w dal, by wrócić do samego siebie (konferencja)*, https://www.youtube.com/watch?v=_Ej9Znjt-ig [dostęp: 3.04.2020].
- Pewiński Szymon, *MŁODY PAPIEŻ. Wynocha z mojego Kościoła!* [recenzja, 29.11.2016, <https://film.org.pl/a/seriele/mlody-papiez-wynocha-z-mojego-kosciola-93645/> [dostęp: 10.11.2020].
- Pietrzyk Marcin, *W fabularnej matni*, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Egzorcyzmy-dnia+si%C3%B3dmego-23955> [dostęp: 12.12.2023].
- Pilawski Patrycjusz, Ciach Paweł, *Papafilia* (hasło), [w:] *Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, Najnowsze Słownictwo Polskie*, ostatnia aktualizacja hasła: 15.10.2015, <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/papafilia.html> [dostęp: 28.05.2021].
- PK, KGL (inicjały autorów), *Oni wcielili się w Jana Pawła II na ekranie. Piotr Adamczyk długo walczył z „łatką” papieża*, 2.04.2024, <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/piotr-pawel-ii-na-ekranie-piotr-adamczyk-dlugo-walczyli-z-latka-papieza/sw56l3t> [dostęp: 5.07.2024].
- Pohl Mariusz, ks., *Ostatnie słowo Jana Pawła II*, <http://mateusz.pl/mt/jpii/slowo.htm> [dostęp: 6.02.2023]. *Pope John Paul II*, b.a., b.m., d.d., https://southpark.fandom.com/wiki/Pope_John_Paul_II [dostęp: 22.10.2023].
- Powstała najwyższa figura Jezusa Chrystusa na świecie! Zobacz zdjęcia*, (red.), Aleteia.pl, 9.05.2022, <https://pl.aleteia.org/2022/05/09/powstała-najwyższa-figura-jezusa-chrystusa-na-swiecie-zobacz-zdjecia/> [dostęp: 26.06.2022].
- „Pójdź za Mną”. Testament Jana Pawła II*, rozmowa z ks. Stefanem Moszoro-Dąbrowskim, 28.03.2006, <https://opusdei.org/pl-pl/article/pojdz-za-mna-testament-jana-pawa-ii/> [dostęp: 7.08.2023].
- Premierowy pokaz filmu „Lubię patrzeć jak wschodzi słońce”*, Wadowice.pl, <https://wadowice.pl/bez-geniuszu-papieza-i-jego-wsparcia-z-gory-nie-byloby-tego-filmu-w-krakowie-odbyl-sie-premierowy-pokaz-lubie-patrzec-jak-wschodzi-slonce/> [dostęp: 1.09.2021].
- Prof. P. Skibiński: oskarżanie ks. kard. Hlonda o antysemityzm jest podwójnie niesprawiedliwe*, 3.06.2018, „Radio Maryja”, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/tylko-u-nas-prof-p-skibinski-oskarzanie-ks-kard-hlonda-o-antysemityzm-jest-podwojnie-niesprawiedliwe/> [dostęp: 3.07.2022].
- Przebinda Grzegorz, *Rosyjskie lektury Jana Pawła II. Wojtyła czyta Dostojewskiego i Sołżenicyna*, http://www.rubl.uj.edu.pl/pracownicy/fiszka.php?os=01_przebinda&jed=KKS&w=1 [dostęp: 24.02.2023].

- Przemówienie Ojca Świętego Jana Pawła II*, Wadowice, 16.06.1999 r. (środa), <https://domjp2.pl/wp-content/uploads/2015/04/Homilia-Wadowice-1999-r..pdf> [dostęp: 1.09.2021].
- „Przyjaciel Boga” – największy na świecie film dokumentalny o św. Janie Pawle II, 23.12.2024, <https://www.niedziela.pl/artukul/108217/%E2%80%9EPrzyjaciel-Boga---najwiekszy-na-swiecie-film-dokumentalny-o-sw-Janie-Pawle-II>, [dostęp: 31.01.2024].
- Rędzioch Włodzimierz, *Jan Paweł II, Franciszek a teologia wyzwolenia*, wywiad z prof. Rocco Butiglione, „Niedziela”, 2013, <https://deon.pl/czytelnia/czasopisma/jan-pawel-ii-franciszek-a-teologia-wyzwolenia,206268> [dostęp: 26.09.2020].
- Richard Sapir (hasło), https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Sapir [dostęp: 10.11.2020].
- Rozmowy niedokończone: Kard. August Hlond – Prymas Polski, „Rozmowy niedokończone”, TV Trwam, „Radio Maryja”, 18.11.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=AbPhX070U7g> [dostęp: 3.07.2022].
- Rudzka Klaudia, *Wszystko, co chcielibyście wiedzieć na temat Kościoła, ale baliście się zapytać*, 5.05.2020, [recenzja: *Młody papież*], „Głos Kultury”, <https://www.gloskultury.pl/wszystko-co-chcielibyscie-wiedziec-na-temat-kosciola-ale-baliscie-sie-zapytac-paolo-sorrentino-młody-papiez-recenzja/> [dostęp: 10.11.2020].
- Sadowska Małgorzata, *Młody papież, który nie wierzy w Boga* [recenzja serialu], 5.11.2016 (aktualizacja recenzji: 25.11.2016), <https://www.newsweek.pl/kultura/mlody-papiez-recenzja-serialu-hbo-z-judem-law/3qcjxkc> [dostęp: 10.11.2020].
- Sarah, *Miss Cast Away / Miss rozbitków*, <https://www.imdb.com/title/tt0395669/> [dostęp: 25.06.2020].
- Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/aluzja.html> [dostęp: 7.08.2020].
- Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/dewiant.html> [dostęp: 30.06.2022].
- Smoleński Paweł, *Oczami dominikanina. Jan Paweł II był wielkim Polakiem i wielkim człowiekiem, ale miał prawo się mylić*, „Gazeta Wyborcza”, „Wysokie Obcasy”, 31.03.2015, https://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,96856,17684260,Oczami_dominikanina_Jan_Pawel_II_byl_wielkim_Polakiem.html [dostęp: 11.02.2021].
- Spuszczana Jana Pawła II*, z ks. Prof. Robertem Skrzypczakiem rozmawia Anna Łoś (wywiad), Radio Kraków, audycja – niedziela, 17.05.2020, czas: 13’15–13’54, <https://www.radiokrakow.pl/audycje/rozmowy-o-wierze/spuszczana-jana-pawla-ii/> [dostęp: 11.02.2021].
- Staszczyszyn Bartosz, *Niespełniona samotność*, recenzja filmu *Apartament*, 2015, <https://www.filmweb.pl/reviews/recenzja-filmu-Apartament-17320> [dostęp: 8.07.2020].
- Styczeń Tadeusz, ks., *Świadectwo o ostatnich chwilach życia Ojca Świętego Jana Pawła II*, https://www.kul.pl/swiadectwo-o-ostatnich-chwilach-zycia-ojca-swietego-jana-pawla-ii,art_48063.html [dostęp: 16.04.2023].
- Święty Jan Paweł II błogosławił Radiu Maryja, TV Trwam News, „Radio Maryja”, 5.12.2020, <https://www.radiomaryja.pl/informacje/sw-jan-pawel-ii-blogoslawil-radiu-maryja/> [dostęp: 5.07.2022].
- „Tak, jak było” – *Papież o „Pasji” Mela Gibsona*, wp.pl, 18.12.2003, <https://wiadomosci.wp.pl/tak-jak-bylo-papiez-o-pasji-mela-gibsona-6037171384837249a> [dostęp: 2.09.2021].
- Teatr Powszechny, *Wściekłość*, 2016, <https://www.powszechny.com/spektakle/wscieklosc,s1037.html> [dostęp: 11.07.2022].
- Temat 30. Grzech*, <http://opusdei.pl/pl-pl/article/temat-30-grzech/> [dostęp: 28.07.2017].
- Terlikowski Tomasz P., *Czy Franciszek pozbawi Jana Pawła II świętości? Nadchodzi „dewojtylizacja” Kościoła*, Tygodnik TVP, 8.03.2019, <https://tygodnik.tvp.pl/41587639/czy-franciszek-pozbawi-jana-pawla-ii-swietosci-nadchodzi-dewojtylizacja-kosciola> [dostęp: 10.02.2021].
- Terlikowski Tomasz P., *Franciszek zrywa z Janem Pawłem II*, Tygodnik TVP.pl, 08.12.2017, <https://tygodnik.tvp.pl/35089570/franciszek-zrywa-z-janem-pawlem> [dostęp: 28.05.2020].

- Terlikowski Tomasz P., *Papież nie skomentował Pasji Gibsona*, ekumenizm.pl, 29.12.2003, <https://www.ekumenizm.pl/koscioly/katolickie/papiez-nie-komentowal-pasji-gibsona/>, [dostęp: 2.09.2021].
- Terlikowski Tomasz P., *Papież nie skomentował Pasji Gibsona*, kościol.pl, 29.12.2003, <http://www.kosciol.pl/article.php/20031229104512464> [dostęp: 2.09.2021].
- The Late Show (1992-1993), Michael Hirsh: *Golf-a-matic Model, Pope John-Paul II*, <https://www.imdb.com/title/tt0103468/characters/nm0386651> [dostęp: 25.03.2023].
- Tokarczyk Jolanta, *19 filmów o św. Janie Pawle II. Znasz je wszystkie?*, 17.05.2018, <https://pl.aleteia.org/slideshow/19-filmow-o-janie-pawle-ii-znasz-je-wszystkie-1317/10/> [dostęp: 15.01.2021].
- Trębacz Tomasz, ks. CSMA, *Nie dajmy się zwodzić*, <http://www.katolik.pl/nie-dajmy-sie-zwodzi-c,22996,416,cz.html> [dostęp: 28.07.2017].
- Watykańska lista 45 filmów (hasło), https://pl.wikipedia.org/wiki/Watykańska_lista_45_filmów [dostęp: 7.07.2024].
- Wielki Ted (pseud.), *Szlachetny rusek [sic! – D.K.]*, 2019, <https://www.filmweb.pl/film/Cz%C5%82owiek.+Szkice+do+portretu+Sokratesa+Iwanowicza+Starynkiewicza-2011-629493/discussion/Szlachetny+rusek,3045272> [dostęp: 2.05.2022].
- www.ojciecpasterz-wyszynski.pl [dostęp: 23.09.2022].
- Yakubski Konrad, *Neither practising nor believing, but Catholic even so*, „Globe and Mail”, Published Friday, Aug. 14, 2009 7:20pm, (wydanie sobotnie), <https://www.theglobeandmail.com/opinion/neither-practising-nor-believing-but-catholic-even-so/article4329828/?page=all> [dostęp: 21.07.2017].
- Zakończył się remont katedry św. Patryka na Manhattanie*, wiadomości.com, 9.09.2015, <https://wiadomosci.com/zakonczyl-sie-remont-katedry-sw-patryka-na-manhattanie/> [dostęp: 14.07.202].
- Zakrzewicz Agnieszka, *Kryminal duszy*, rozmowa z Marco Belocchio, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,6234/q,Kryminal.duszy.Rozmowa.z.Marco.Belocchio> [dostęp: 21.07.2017].
- Zamiast Kongresu: Pedofilia w Kościele a świętość i mit Jana Pawła II* [GUZIK, PILAWA, TERLIKOWSKI], 1.05.2021, <https://klubjagiellonski.pl/2021/05/01/zamiastkongresu-pedofilia-w-kościele-a-swietosc-i-mit-jana-pawla-ii-guzik-pilawa-terlikowski/> [dostęp: 31.12.2023].
- Zboralska Maria, *Szukałem was, a teraz wy przyszliście do mnie*, 28.03.2023, <https://trwajciemilosci.pl/szukalem-was-a-teraz-wy-przyszliście-do-mnie/> [dostęp: 12.04.2023].
- Zdziarstek Stanisław, *Chrześcijanin – świątynią Ducha świętego oraz świątynią Boga Ojca w Pawłowych listach do Koryntian*, „Studia Sandomierskie” 2017, nr 24, s. 139-152, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-d0bf7cef-14a1-4ed7-b769-7508f3cc5ff8/c/08_S_Zdziarstek__Chrzescijanin_swiatynia.pdf [dostęp: 6.07.2022].
- Zelnik o „Kłqtwie” i Teatrze Powszechnym: *Teatr, który się wtrąca do piekieł*, <https://www.youtube.com/watch?v=FFnxJCm7RNo> [dostęp: 13.07.2022].
- Zięba Maciej OP, Magdalena Kaniewska, *Nie potrzeba pomników z kamienia – 10 lekcji Jana Pawła II*, „W drodze”, dodane 3.12.2020, 14:45, <https://kosciol.wiara.pl/doc/6636634.Nie-potrzeba-pomnikow-z-kamienia-10-lekcji-Jana-Pawla-II> [dostęp: 14.01.2012].

Spis ilustracji

Rozdział 1

- Ilustracja 1. Kino Wysogłda w Wadowicach z czasów XX-lecia międzywojennego.
Źródło: <https://wadowice.naszemiasto.pl/sto-lat-kina-gdzie-filmy-ogladal-nasz-papiez/ga/c13-3487090/zd/16854374> [dostęp: 1.10.2021] 21

Rozdział 2

- Ilustracja 1. *Czarny*, 2008, pol. fab., reż. Dominik Matwiejczyk. W kuchni w szafce zdjęcia Jana Pawła II, ale i Benedykta XVI. Czas: 10'05 (całość: 10'05-10'37 i potem: 44'40-44'50'; 01'05'40-01'05'56). Źródło: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.youtube.com/watch%3Fv%3DZwseL37qDls&ved=2ahUKEwiWluWz-I2HAXLBdsEHWE5Dg8QwqsBegQIERAG&usg=AOvVaw36BGUgKRdZa4KQVGB1rBfq> [dostęp: 20.03.2022] 45
- Ilustracja 2. *Czarny*, jw. – plebania, a w niej makatka z Janem Pawłem II – czas: 01'18'01 (całość: 01'17'59-01'19'47). Źródło: jw. 45
- Ilustracja 3. *Święty interes*, 2010, pol. fab., reż. Maciej Wojtyszko – portret Jana Pawła II w miejscu zbiórki – czas: 42'24. Źródło: <https://www.cda.pl/video/54282391/vfilm> [dostęp: 12.12.2023] 46
- Ilustracja 4. Kadr z filmu *Święty interes*, jw. Portret zamyślnego papieża z liliami. Czas: 42'35. Źródło: jw. 46
- Ilustracja 5. *Święty interes*, jw. – portret w domu Wałaszaków (czas ukazania: 00'45'14; por.: 01'10'40-01'11'57). Źródło: jw. 47
- Ilustracja 6. *Ksiądz*, 2017, pol. fab., reż. Wojciech Smarzowski. Gipsowe popiersie Jana Pawła II w domu Bożeny (Iwona Wszołkówna) i Zygmunta (Michał Gądomski). Czas ukazywania przedmiotu: 13'48-15'26. Dowód na to, że portrety i popiersia Jana Pawła II są rzekomo bardzo często umieszczone w patologicznych domach. Źródło: <https://www.cda.pl/video/8912349ea> [dostęp: 20.03.2023] 48
- Ilustracja 7. *Park jajcarski* (ang. *Chicken park*), 1993, wł. fab., reż. Jerry Calà – Jan Paweł II (aktor nierozpoznany) myjący w celach zarobkowych szyby samochodów (czas: 38'10-38'32). Źródło: <https://www.cda.pl/video/998005af> [dostęp: 19.11.2020] 54

Ilustracja 8. <i>Avenue 5</i> , 2020-2022, amer. serial, twórca Armando Iannucci, odcinek 7 – twarz Jana Pawła II ułożona z... fekaliów wydostających się ze statku kosmicznego. Materiały promocyjne HBO – kadr. Źródło: https://kultura.gazeta.pl/ kultura/7,127222,25764212,w-serialu-hbo-twarz-jana-pawla-ii-objawia-sie- w-kosmicznych.html [dostęp: 20.04.2020]	74
--	----

Rozdział 3

Ilustracja 1. Kateřina Peklová, czeska tłumaczka, pokazująca rogi na tle pomnika błogosławiącego Chrystusa Króla Wszechświata ze Świebodzina. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> , 2020, czesko-słowacko-polski dokument, reż. Vít Klusák i Filip Remunda. Źródło: https://www.polishdocs.pl/pl/rezyser/4711/vit_klusak [dostęp: 8.06.2022]	82
Ilustracja 2. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2022), jw., czas: 50'21 – to, co filmowców rzekomo przeraza: wojsko polskie z bagnetami przed obrazem MB Częstochowskiej. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	83
Ilustracja 3. Freski z Bazyliki w Licheniu. Po lewej: Jan Paweł II błogosławiący zebranych w Licheniu. Po prawej: m.in. budowniczy kompleksu ks. Eugeniusz Makulski MIC, jedną z postaci w <i>Tylko nie mów nikomu</i> braci Sekielskich. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw., czas: 00'29'51. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	84
Ilustracja 4. Dłoń ks. Ignacego Skorupki prowadzącego wojska polskie do boju z krzyżem w dłoni w Bitwie Warszawskiej. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw., czas: 00'29'14. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	84
Ilustracja 5. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw., czas: 00'29'15. Znów filmowcy zwracają uwagę na powiązanie spraw militarnych z religijnymi. W Bitwie Warszawskiej (1920) jest to szczególnie ważne („cud nad Wisłą”). Źródło: https://www.cda.pl/ video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	85
Ilustracja 6. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> , jw. Filmowcy rozmawiają z organistą o Bogu odnajdywanym w... przyjemnościach (teza organisty). Po prawej stronie jeden ze współczesnych fresków upamiętniających polską historię: śmierć na placu boju ks. Ignacego Skorupki (1893-1920). Czas: 00'30'20. Źródło: https://www.cda.pl/ video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	85
Ilustracja 7. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Pomnik Jana Pawła II przed siedzibą „Radia Maryja” w Toruniu – czas: 00'14'55. Ten sam pomnik w zbliżeniu pojawia się w ułamku sekundy na początku filmu – pełnej grozy, skomponowanej z fragmentów spektaklu <i>Kłótwa</i> , z muzyki z tego spektaklu i bardzo szybkich migawek. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	94
Ilustracja 8. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw., czas: 00'17'04. Po nieudanej wizycie w siedzibie „Radia Maryja”. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	95
Ilustracja 9. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Spotkanie z Myszką Miki. Czas: 00'18'21. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	96
Ilustracja 10. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Michał nad polskim Bałtykiem w koszulce z Janem Pawłem II, czas: 01'32'48. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/ vfilm [dostęp: 10.09.2022]	98

Ilustracja 11. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Pomnik Jana Pawła II w Parku Miniatur Sakralnych w Częstochowie. Czas: 00'22'08. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	98
Ilustracja 12. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Czas: 00'22'12. Plansza przedstawiająca „brzydkiego Jana Pawła II” (określenie Stefana) myta wodą ze szlauchu na stacji paliw. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	99
Ilustracja 13. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. „Jan Paweł II” myty na stacji paliw. Czas: 00'22'22. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	100
Ilustracja 14. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Umyta PCV-ka Stefana gotowa do happeningu. Czas: 00'22'27. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	100
Ilustracja 15. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Karel, Stefan i sztuczny papież. Jeszcze tylko głowę należy dobrze osadzić. Czas: 00'22'28. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	100
Ilustracja 16. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. PCV-ka Stefana – Jan Paweł II na warszawskiej „Patelni”. Czas: 00'23'33. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	102
Ilustracja 17. Happening Stefana i Karela „Nie stawiajcie mi pomników!”. Po lewej stronie stoją: operator kamery Martin Matiašek i dźwiękowiec Michał Gábor. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Czas: 00'24'04. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	102
Ilustracja 18. „Obrońca pedofili”. Tak jest prezentowany Jan Paweł II w spektaklu <i>Kłątwa</i> – aktorzy zyskują aplauz filmowców z Czech. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw., czas: 01'02'46. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	104
Ilustracja 19. Figura gipsowa Jana Pawła II ze spektaklu <i>Kłątwa</i> . Twarz. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw., czas: 01'02'49. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	104
Ilustracja 20. Figura gipsowa Jana Pawła II ze spektaklu <i>Kłątwa</i> . <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw. Czas: 01'02'50. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	104
Ilustracja 21. <i>Wściekłość</i> według pomysłu Elfriede Jelinek (tytuł oryg. austriackiego: <i>Wut</i>), w reżyserii Mai Kleczewskiej (Teatr Powszechny, Warszawa, premiera 24 IX 2016, czas trwania 160 min). Za bohaterami w tle wisi brązowo-beżowy gobelin przedstawiający Papieża-Polaka. Źródło: https://www.powszechny.com/spektakle/wscieklosc,s1037.html [dostęp: 2.07.2022]	105
Ilustracja 22. <i>Wściekłość</i> , reż. Maja Kleczewska (Teatr Powszechny, Warszawa 2016). Na kanapie leży ten sam gobelin przedstawiający Jana Pawła II. Źródło: https://www.powszechny.com/spektakle/wscieklosc,s1037.html [dostęp: 2.07.2022]	105
Ilustracja 23. Michał Gábor krytykuje Karela. W tle płaskorzeźba Jana Pawła II. <i>Jak Bóg szukał Karela</i> (2020), jw., czas: 00'41'00. Źródło: https://www.cda.pl/video/13260210e7/vfilm [dostęp: 10.09.2022]	109

Rozdział 4

- Ilustracja 1. *Spiskowcy rozkoszy* (czes. *Spiklenci slasti*), 1996, czes. fab., reż. Jan Švankmajer – Jan Paweł II widziany w telewizorku „kupca gazet” (gra go Jiří Lábus). Czas: 12’05. Źródło: <https://www.facebook.com/LaZZerShock/videos/spiklenci-slasti-1996/301134080817899/> [dostęp: 4.02.2024] 123
- Ilustracja 2. *Być jak John Malkovich* (ang. *Being John Malkovich*), amer. fab., reż. Spike Jonze – Schwartz-Malkovich (gra go John Malkovich) robi sobie zdjęcie z Janem Pawłem II (technika *mockumentu*). Czas: 01’32’31. Źródło: <https://www.cda.pl/video/144511737a> [dostęp: 4.02.2024] 131

Rozdział 5

- Ilustracja 1. *Papież, który nie umarł*, tryptyk, 2012, ros. dokument, reż. Tamara Elżbieta Jakżyna, cz. 2. Krzysztof Globisz pięknie mówiący o *Tryptyku rzymskim*. Czas: 55’35. Źródło: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=video&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi_58CuoJKEAxVZExAIHWYxAlgQtWj6BAgKEAI&url=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DsdLyVZ_hIe4&usq=AOvVaw1t4G2MhU92jGvx2DYTDgA3&opi=89978449 [dostęp: 4.02.2024] 150
- Ilustracja 2. *Nie bój się! Modlę się za ciebie!*, 2005, ros. dokument, reż. Tamara Elżbieta Jakżyna. Pocieszne podobizny Jana Pawła II (‘rimskiego papy’) uczynione kredkami, akwarelkami przez dzieci z polskiej szkoły w Moskwie nakładające się na zdjęcie. Czas: 58’47. Źródło własne, już dziś on-line nieosiągalne 152
- Ilustracja 3. *Nie bój się!...* (jw.). Papież z podarowaną mu koalą. Czas: 59’05. Źródło własne (jw.) 152
- Ilustracja 4. *Nie bój się!...* (jw.). Rysunki moskiewskich dzieci przedstawiających „rimskiego papę”. Czas: 59’11. Źródło własne (jw.) 153

Rozdział 6

- Ilustracja 1. *Inwazja barbarzyńców* (franc. *Les invasions Barbares*), 2003, franc.-kanad. fab., reż. Denys Arcand. Drwiny z Jana Pawła II i z Polaków. Od lewej: Rémy (gra go Rémy Girard), Dominique (Dominique Michel), Diane (Louise Portal) i siostra Constance (Johanne-Marie Tremblay). Czas: 00’27’14. Źródło: <https://www.cda.pl/video/51727523e> [dostęp: 12.04.2014] 159
- Ilustracja 2. *Inwazja barbarzyńców* (jw.) – *kaдр z filmu Niebo nad bagnami (Cielo sulla palude, 1949)*. „Boskie uda Inés Orsini” (czas: 00’43’01 – obraz; 00’43’01 – słowa Rémy’ego). Źródło: <https://www.cda.pl/video/51727523e> [dostęp: 12.04.2014] 165

Rozdział 7

- Ilustracja 1. *Narty Ojca Świętego*, 2004, pol. teatr TV, reż. Piotr Cieplak. Bohaterowie martwią się, że gdy Papież przyjedzie do nich spędzać emeryturę, nie będzie już w Granatowych Górach rozpusty i pijaństwa. Źródło: <https://www.facebook.com/tvpkultura/videos/narty-ojca-%C5%9Bwi%C4%99tego/696568547757328/> [dostęp: 4.02.2024] 183

- Ilustracja 2. Zdjęcie Wojtyły-narciarza w: *Św. Jan Paweł II – film z serii „Aureola – od Stanisława do Karola” – film nie tylko dla dzieci...* – reż. Józef Mika, scenariusz i dialogi Justyna Holm, film animowany, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej PROMYCZEK oraz TVP Kraków; Polska 2014. Źródło: https://www.google.com/search?client=firefox-b-e&q=%C5%9Aw.+Jan+Pawe%C5%82+II+%E2%80%93+film+z+serii+%E2%80%93+Aureola+%E2%80%93+od+Stanis%C5%82+awa+do+Karola%E2%80%93+film+nie+tylko+dla+dzieci...+%E2%80%93+re%C5%BC.+J%C3%B3zef+Mika#fpstate=ive&vld=cid:da36b8e3,vid:3Mpjh3o2P_A,st:0 [dostęp: 4.02.2024] 192
- Ilustracje 3 i 4. *Spis cudzołożnic*, 1995, pol. fab., reż. Jerzy Stuhr. Gustaw (Jerzy Stuhr) pokazuje Szwedowi błonia, na których zebrały się tłumy, by powitać Papieża. Czas: 00'17'38–00'17'39. Źródło: <https://www.cda.pl/video/82083087a> [dostęp: 4.02.2024] 197
- Ilustracje 5 i 6. *Szczęśliwego Nowego Jorku*, 1997, pol. fab., reż. Janusz Zaorski. Potejto (Zbigniew Zamachowski) łączy się przez wideo z rodziną pozostawioną w Polsce. W jego amerykańskim pokoju widać z tyłu portret Papieża. Czas: 01'13'10 i 01'13'50. Źródło: <https://www.cda.pl/video/561794496> [dostęp: 4.02.2024] 204
- ## Rozdział 8
- Ilustracja 1. *Rozmowy kontrolowane*, 1991, pol. fab., reż. Sylwester Chęciński. Obrazy i zdjęcia w domu cioci. Czas: 00'12'59. Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=U-z3wBoYJAs> [dostęp: 22.01.2022] 217
- Ilustracja 2. *Rozmowy kontrolowane*, jw. Obrazy i zdjęcia w domu cioci. Czas: 00'13'49. Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=U-z3wBoYJAs> [dostęp: 22.01.2022] 217
- ## Rozdział 9
- Ilustracje 1 i 2. *Miasteczko South Park*, 1997-, amer. animacja dla dorosłych, twórcy Matt Stone, Trey Parker. Karykaturalne ujęcia schorowanego Jana Pawła II. Czas: 17'43 i 18'04. Źródło: <https://www.southparkstudios.com/episodes/bw7g97/south-park-do-the-handicapped-go-to-hell-season-4-ep-9> [dostęp: 18.12.2023] 225
- Ilustracja 3. *Młody papież* (ang. *The Young Pope*), 2016-, serial fab., Włochy–Francja–Hiszpania–USA–Wlk. Brytania. Tytułowy „młody papież” na tle obrazu ze „starym papieżem” – Janem Pawłem II. Czas: 21'27. Źródło: <https://www.cda.pl/video/165942377d/vfilm> [dostęp: 14.09.2021] 226
- Ilustracje 4 i 5. Wykorzystana w serialu *Młody papież* (2016-) rzeźba „La Nona Ora” (Dziewiąta godzina) włoskiego artysty Maurizio Cattelana, przedstawiająca Jana Pawła II przyniesionego meteorytem. Źródło: <http://pl.aleteia.org/2016/11/18/znacie-czolowke-mlodego-papieza-odkrylismy-jej-sekret/> [dostęp: 29.03.2020] 227
- Ilustracja 6. *Alf*, 1986–1990, amer. serial TV – odcinek: *Tonight Tonight*, 1988 – wydanie specjalne, cz. 2, czas: 22'19 – Gene Greytak jako „Pope” wchodzi na samym końcu dwuczęściowego odcinka. Źródło: <https://www.dailymotion.com/video/x64la4y> [dostęp: 1.02.2024] 231
- Ilustracja 7. *Alf* (jw.) – odcinek: *Tonight Tonight* – wydanie specjalne, czas: 22'29 – gość specjalny papież Jan Paweł II w końcówce filmu. Źródło: <https://www.dailymotion.com/video/x64la4y> [dostęp: 1.02.2024]. 231

Ilustracja 8. <i>Wszyscy kochają Raymonda</i> (ang. <i>Everybody Loves Raymond</i>), 1996-2005, amer. serial, odc. <i>Neighbors</i> (1997) – Ojciec Święty (Gene Greytak) w łazienkowym, kiwający palcem w duchu upomnienia – czas: 16'10-16'11. Źródło: https://www.dailymotion.com/video/x84noet [dostęp: 1.02.2024].	232
Ilustracja 9. Jan Paweł II i Gene (Eugène) Greytak – Gene Greytak signed promo photo in Thermal Hotel Aquincum, Budapest, Hungary in 1993. Źródło: Gene Greytak signed promo photo in Thermal Hotel Aquincum, Budapest, Hungary in 1993 – Wyszukaj Obrazy (bing.com) [dostęp: 21.06.2021]	232
Ilustracja 10. <i>Eureka Street</i> , 1999, brytyjski serial TV, reż. Adrian Shergold. Matka Miśka kontempluje stare – z 1979 roku – zdjęcie swojego syna w towarzystwie Jana Pawła II, odc. 1 seria 1, czas: 04'13. Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=GRj6ZQOP0_I [dostęp: 25.07.2020]	237
Ilustracja 11. <i>Don Matteo</i> , 2000-, wł. serial TV, odcinek 1, sezon 1, czas: 06'20. Ten sam obrazek z Janem Pawłem II pojawia się jeszcze w innych odcinkach. Źródło: https://www.cda.pl/video/2608610e2 [dostęp: 12.12.2023]	239
Ilustracja 12. <i>Dom</i> , 1980-2000, polski serial TV, reż. Jan Łomnicki, odc. 23 <i>Kolejka do życia</i> . Przejęcie „cudem” scalonej rodziny Wrotków na widok transmisji z Watykanu informującej o wyborze Polaka na papieża. Czas: 01'25'01. Źródło: https://www.cda.pl/video/875697311 [dostęp: 7.07.2023]	240
Ilustracja 13. <i>Dom</i> , jw., odc. 23 <i>Kolejka do życia</i> . Radość na klatce schodowej z powodu wyboru Polaka na papieża. Czas: 01'25'15. Źródło: https://www.cda.pl/video/875697311 [dostęp: 7.07.2023]	241
Ilustracja 14. <i>Dom</i> , jw., odc. 23 <i>Kolejka do życia</i> . Transmisja telewizyjna z Watykanu. Czas: 01'25'35. Źródło: https://www.cda.pl/video/875697311 [dostęp: 7.07.2023]	241
Ilustracja 15. <i>Dom</i> , jw., odcinek 24 (seria 4 odcinek 4 <i>Droga na skróty</i> – 2000), Polska 2019, emisja w TVP 2000. Czas: 44'57 – ukazanie (bez twarzy) portretu Jana Pawła II w żeńskim klasztorze, w którym przebywa ciocia Martyny Stroynowskiej i jej siostry Klary (obie bliźniaczki gra Anna Romantowska). Źródło: https://www.cda.pl/video/875696780 [dostęp: 7.07.2023]	241
Ilustracja 16. <i>Dom</i> , jw., odc. 24 <i>Droga na skróty</i> , czas: 50'58: Henio Lermaszewski pokazuje Tereni Bawolik zdjęcie Jana Pawła II jako nową propozycję na koszulkowe nadruki. Źródło: https://www.cda.pl/video/875696780 [dostęp: 7.07.2023]	242
Ilustracja 17. <i>Dom</i> , jw., odc. 24 <i>Droga na skróty</i> , Edward Gierek przemawiający nt. przyjazdu JP II do kraju. Czas: 52'23. Źródło: https://www.cda.pl/video/875696780 [dostęp: 7.07.2023]	242
Ilustracja 18. <i>Dom</i> , jw., odc. 24 <i>Droga na skróty</i> , Henio niepokieszony liczbą wyprodukowanych przez Terenię koszulek z Janem Pawłem II. Czas: 52'23. Źródło: https://www.cda.pl/video/875696780 [dostęp: 7.07.2023]	242
Ilustracje 19 i 20. <i>Dom</i> , jw., odc. 24 <i>Droga na skróty</i> , zawodnicy Dzikich Drużyn w koszulkach. Odebrane jest to jako prowokacja. Czas: 54'02, 54'04. Źródło: https://www.cda.pl/video/875696780 [dostęp: 7.07.2023]	243
Ilustracja 21. <i>Dom</i> , jw., odc. 24 <i>Droga na skróty</i> , wizyta „pana władzy” w mieszkaniu Bawolików. Czas: 55'41. Źródło: https://www.cda.pl/video/875696780 [dostęp: 7.07.2023]	243

- Ilustracja 22. *Dom*, jw., odc. 24 *Droga na skróty*, sierżant milicji udobruchany przez Henia. Czas: 57'05. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023] 244
- Ilustracja 23. *Dom*, jw., odcinek 25 *Dziś każdy ma dwadzieścia lat*. Czas: 01'22'10. Stocznia Gdańska. Wałęsa sławnym długopisem z wizerunkiem papieża podpisuje Porozumienie Sierpniowe. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023] 244
- Ilustracja 24. *Dom*, jw., odcinek 25 *Dziś każdy ma dwadzieścia lat*. Czas: 01'22'23. Źródło: <https://www.cda.pl/video/875696780> [dostęp: 7.07.2023] 244
- Ilustracja 25. *Ojciec Mateusz*, 2008-, polski serial TV, sezon 28 odcinek 357, *Młot na czarownice*, reż. Artur Żmijewski. Portret papieża Franciszka stojący na biurku w kurii biskupiej, czas: 41'25. Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie/18/ojciec-mateusz-odcinki,273907/odcinek-357,S28E357,391687> [dostęp: 27.12.2023] 246
- Ilustracja 26. *Ojciec Mateusz*, jw., odcinek 301, *Trudny powrót*, reż. Filip Zylbert, czas: 06'49 (całość: 06'47-06'50, 07'09, 08'59-08'60, 30'45-31'10). Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie/18/ojciec-mateusz-odcinki,273907/odcinek-301,S23E301,284801> [dostęp: 25.01.2024] 246
- Ilustracje 27 i 28. *Plebania*, 2000-2012, pol. serial TV: odcinek 203, czas: 04'43 – kalendarz lub plakat z Ojcem Św. na plebanii; czas: 00'22'14 – wizerunek Jana Pawła II na innym kalendarzu. Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie/18/plebania-odcinki,279302/odcinek-203,S03E203,396170> [dostęp: 9.03.2023] 249
- Ilustracja 29. *Ranczo*, 2006-2009, 2011-2016, pol. serial TV, reż. Wojciech Adamczyk, 2 odcinek *Goście z zaświatów*. Obrazek z Janem Pawłem II na tablicy ogłoszeń w zakrystii kościoła w Wilkowyjach. Czas: 00'03'40. Źródło: <https://vod.tvp.pl/video/ranczo,odc-2-goscie-z-zaswiatow,33378> [dostęp: 30.04.2020] 251
- Ilustracja 30. *Ranczo*, jw., seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006) – tu już portret Benedykta XVI, czas: 00'06'03. Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie/18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-3,S01E03,381057> [dostęp: 30.04.2020] 251
- Ilustracja 31. *Ranczo*, jw., seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006) – portret Benedykta XVI na ścianie – czas: 00'06'37. Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie/18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-3,S01E03,381057> [dostęp: 30.04.2020] 251
- Ilustracja 32. *Ranczo*, jw., seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006) – fotomontaż: Jan Paweł II z księdzem Piotrem Koziołem (Cezary Żak) i zakonnicą – czas: 00'11'32 (czas: 00'11'12-00'12'54). Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie/18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-3,S01E03,381057> [dostęp: 30.04.2020] 252
- Ilustracja 33. *Ranczo*, jw., seria 1 odcinek 3 *Ksiądz z inicjatywą* (2006). W salce katechetycznej portret Jana Pawła II na plakacie, fotografia Benedykta XVI oraz wizerunek diecezjalnego biskupa – czas: 00'22'16-00'22'17. Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie/18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-3,S01E03,381057> [dostęp: 30.04.2020] 252
- Ilustracja 34. *Ranczo*, jw., seria 8 odcinek 92 *Radio Mamrot*. Dwóch papieży: Jan Paweł II oraz Benedykt XVI – czas: 00'40'10. Źródło: <https://vod.tvp.pl/serie/18/ranczo-odcinki,316445/odcinek-92,S08E92,381147> [dostęp: 30.04.2020] 252

Rozdział 10

- Ilustracja 1. *Wiara czyni czuba* (ang. *Religulous*), 2008, amer. dokument, reż. Larry Charles – banner z filmu przedstawiający schorowanego Papieża na tle gazet informujących o nadużyciach pedofilskich w Kościele. Jan Paweł II w cieniu oskarżeń – źródło: <https://watch.plex.tv/movie/religulous> [dostęp: 25.01.2023] 260
- Ilustracja 2. *Eurotrip*, 2004, amerykańsko-czeska kom. film., reż. Jeff Schaffer. Papież (gra go Jack Marston), zającący przed ekranem telewizora chipsy i popijający przez słomkę soczek z butelki, okazuje zdenerwowanie na widok chłopca z tiarą na głowie, z pastorałem w dłoni, w sutannie koloru złotego. Wykrzykuje wcale niepobożnie: „Co do cholery!?” – dosłownie: „What the hell?!” – czas: 01’12’24-01’12’27. Pewnie wcześniej dowiedział się już z tej telewizji o swojej rzekomej śmierci 262
- Ilustracja 3. *Trzy minuty*. 21’37, 2010, pol. fab., reż. Maciej Ślesicki. Rzekome wygaśnięcie wszystkich światel w Polsce równo tydzień po śmierci Jana Pawła II – widziane z satelity. Czas: 01’55. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024] 263
- Ilustracja 4. *Trzy minuty*. 21’37, jw. Antycypacja – bohater filmu określony jako „właściciel psa” (Modest Ruciński) wychodzi z bloku – za chwilę zostanie zastrzelony przez snajpera. Jego wątek będzie jednym z głównych w tym podzielonym na trzy części (1. Reżyser, 2. Malarz, 3. Koń) filmie. Czas: 03’30. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024] 264
- Ilustracja 5. *Trzy minuty*. 21’37, jw. Antycypacja – pod tym pomnikiem „Właściciel psa” zostanie zastrzelony. Czas: 04’30. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024] 264
- Ilustracja 6. *Trzy minuty*. 21’37, jw. W „umieralni”. Ręka umierającego dziadka („Starszy mężczyzna w umieralni” – gra go Ryszard Francman) z dłonią Malarza (Bogusława Lindy). Nawiązanie do fresków Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej. Symboliczna gra dialektyką narodzin i śmierci: śmierci i narodzin. Czas: 56’56. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024] 265
- Ilustracja 7. *Trzy minuty*. 21’37, jw. Córką reżysera (Lidia Sadowa) z ojcem (Krzysztof Stroiński) przed świeczkami zapalonymi Ojcu Świętemu, który odszedł do domu Ojca. Czas: 01’09’25. Źródło: <https://www.cda.pl/video/1537237813/vfilm> [dostęp: 24.01.2024] 265
- Ilustracje 8 i 9. *Góra Góry*, 2006, spektakl TV, reż. Paweł Woldan. Jan Góra (gra go Krzysztof Globisz) w koszulce z Janem Pawłem II udającym, że patrzy przez okulary z palców. Czas: 04’47. Wizerunek na koszulce pojawia się w filmie kilka razy... Źródło: <https://teatrtv.vod.tvp.pl/598736/gora-gory> [dostęp: 13.08.2023] 270
- Ilustracja 10. *Góra Góry*, jw. Ojciec Góra wskazuje piuskę Jana Pawła II. Po prawej stronie widzimy odlew dłoni papieskiej. Czas: 16’38. Źródło: <https://teatrtv.vod.tvp.pl/598736/gora-gory> [dostęp: 13.08.2023] 271
- Ilustracja 11. *Góra Góry*, jw. Ojciec Góra płacze przy ołtarzu, pod którym zamieszczono portret Jana Pawła II. Czas: 17’25. Źródło: <https://teatrtv.vod.tvp.pl/598736/gora-gory> [dostęp: 13.08.2023] 271

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział 1. Czy Karol Wojtyła chodził do kina?	19
Rozdział 2. „Odjaniepawlenie”, „dewojtylizacja”, dekanonizacja, papafilia, cancel culture, virtue signaling w filmach i literaturze	27
2.1. Nowe zjawiska na przełomie I i II dekady XXI wieku – „odjaniepawlenie”, „dewojtylizacja”, dekanonizacja i papafilia	29
2.2. Odjaniepawlenie – janiepawlenie	37
2.3. Czy papafilia równa się odjaniepawleniu w przestrzeni kultury i popkultury?	40
2.4. Dewojtylizacja	49
2.5. Dekanonizacja	55
2.6. Próby dewojtylizacji w literaturze fikcyjnej – casus <i>Kobiety i mężczyzn</i> Manueli Gretkowskiej w kontekście innych polskich utworów literackich	56
2.7. Przykłady filmów osłabiających autorytet Jana Pawła II	73
2.8. Zakończenie o braku zakończenia... ..	75
Rozdział 3. Jan Paweł II i Kościół w czeskim obiektywie. „Dokument” o polskim katolicyzmie	77
3.1. Parę zdań o duchowości Czechów	77
3.2. Bohaterowie filmu	79
3.3. Zakończenie	112
Rozdział 4. <i>Spiskowcy rozkoszy</i> i <i>Być jak John Malkovich</i> – dwa filmy – o teatrach i teatrzykach i nie tylko – z „udziałem” Papieża	115
4.1. <i>Spiskowcy rozkoszy</i> (<i>Spiklenci slasti</i> , 1996)	117
4.2. <i>Być jak John Malkovich</i> (<i>Being John Malkovich</i> , 1999)	126

Rozdział 5. Jan Paweł II i wartości katolickie a Rosja – na podstawie filmów dokumentalnych Tamary Elżbiety Jakżyny	137
Rozdział 6. <i>Sacrum i antysacrum w Inwazji barbarzyńców</i> (2003) Denysa Arcanda. Epizodyczne sądy o Janie Pawle II	155
Rozdział 7. Komедie i filmy z komediowymi epizodami powstałe na kanwie utworów Jerzego Pilcha i Edwarda Redlińskiego	179
7.1. Aluzje	181
7.2. Między aluzją a wspomnieniem	189
7.3. Między wspomnieniem a obrazem	199
Rozdział 8. Tradycja jako wartość. Nawiązania do Jana Pawła II w trylogii filmowej <i>Miś – Rozmowy kontrolowane – Ryś</i>	209
Rozdział 9. Wizerunek Jana Pawła II w serialach	223
9.1. Jan Paweł II w karykaturalnym świetle	224
9.2. Inne serie zagraniczne	236
9.3. Serie polskie	240
9.4. Podsumowanie	253
Rozdział 10. <i>Śmierć, która nie pozostała tylko prywatną</i> . Filmy o umieraniu i śmierci Jana Pawła II	255
Zakończenie	273
Tabele	279
Tabela 1. Filmy fabularne i dokumentalne oraz wybrane programy rozrywkowe z motywem lub wątkiem papieskim i ich ewentualne literackie prototypy (układ chronologiczny, od najnowszych)	280
Tabela 2. Filmy religijne (szczególnie: dokumentalne, biograficzne z wyłączeniem filmów bezpośrednio o Janie Pawle II). Wybór. Są to najczęściej filmy o tych, których Jan Paweł II beatyfikował bądź kanonizował	355
Tabela 3. Filmy (również dokumentalne) bezpośrednio o Janie Pawle II (ze względu na mnogość zwłaszcza filmów dokumentalnych – znaczący ich wybór)	379
Tabela 4. Filmy według sztuk i utworów Karola Wojtyły – Jana Pawła II	391
Bibliografia	393
Spis ilustracji	413

Książka prof. Doroty Kulczyckiej jest prawdziwie fascynująca, co jest dość rzadkie w wypadku prac naukowych. Co chwilę zaciekawia, choć przynosi ogrom niezwykle skrupulatnie zgromadzonej wiedzy na temat wszelkich możliwych nawiązań, cytatów, aluzji, napomknęć itp. odnośnie do osoby Jana Pawła II. Wydawałoby się, że sam concept, choć niezwykle potrzebny z naukowego punktu widzenia, powinien zaowocować raczej nużącym wywodem, będącym rodzajem inwentaryzacji motywów i wzmianek – nic bardziej mylnego. Badaczka prezentuje wszelkie ślady po Janie Pawle II (zapisane zarówno w przekazach audiowizualnych, jak i literackich), analizując w różnych paradygmatach badawczych ich sposoby funkcjonowania we współczesnej kulturze. Potrafi, niczym archeolog składający w całość zebrane na danym stanowisku skorupy, ze szczątków ułożyć spójny wywód, ukazujący różne motywy papieskie w wieloaspektowym ujęciu, włącznie z ich genezą, funkcjonalnościami, jak i mechanizmami wpływania na odbiorców.

Z recenzji wydawniczej dr hab. Marioli Marczak, prof. UWM

Podczas lektury książki Doroty Kulczyckiej z każdą chwilą mocniej upewniałem się, że mam okazję czytać pracę ważną, aktualną, potrzebną i niezmiernie interesującą. Autorka postawiła sobie ambitne cele poznawcze i konsekwentnie je zrealizowała. Zajmując się obecnością postaci Jana Pawła II w filmach, spróbowała odnotować wszystkie przykłady filmów, nawet te, w których obecny święty Kościół pojawia się epizodycznie, migawkowo. [...]

Ta interdyscyplinarna książka, podejmująca niezwykle ważne, wręcz fundamentalne zagadnienia, oparta na bogatym i różnorodnym materiale, charakteryzująca się interpretacyjną wnikliwością może zainteresować humanistów (filmoznawców, medioznawców, teologów, socjologów, literaturoznawców etc.), a także trafić do szerokiego kręgu odbiorców, bo wszystkich dotyczą opisywane w niej procesy.

Z recenzji wydawniczej dr hab. Wiesława Ratajczaka, prof. UAM

ISBN 978-83-7842-567-0